

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

NY

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM.

THEOL. KAND.

F Ø R S T E B I N D .

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1857—59.

Forord.

Det blev oprindelig udtalt som de „kirkehistoriske Samlingers“ Bestemmelse at „meddele Aktstykker og Dokumenter, som endnu maatte forefindes, saavel til Fuldstændiggjørelse som til Berigtigelse af hvad der hidtil er bekjendt, foruden andre Smaabidrag“ (Dansk Kirketidende, 4de Bind, S. 130—31). At Samlingerne, hvoraf tre Bind nu foreligge, virkelig have bragt en Del Stof frem, der fuldstændiggjør og berigtiger, hvad man forhen kjendte til danske kirkehistoriske Begivenheder, Forhold og Personer, antager jeg vil indrømmes. Et andet Spørgsmaal er det derimod, om der ikke paa en Del af det samme Rum kunde være meddelt endnu vigtigere kirkehistoriske Oplysninger. Og her skal jeg ikke vægre mig ved at svare: Jo. Dog vil jeg bede den upartiske Dommer at lægge Mærke til to Ting. Selskabet har ikke haft nogen Sekretær, hvis Tid har tilladt ham udelukkende at opføre sig for dette Arbejde, hvad dog idetmindste til en vis Grad vilde udfordres, naar han skulde være saaledes hjemme i vor Kirkehistories utrykte Kilder, at han til enhver Tid skulde være istand til at afgjøre, hvad der som det vigtigste især fortjente Offentliggjørelse; meget maatte modtages, og modtages med Tak, naar det tilbød sig. Hvad Udgiveren af dette Bind angaar, da maatte han næsten uden Varsel overtage Udgivelsen af første Hefte, og uden at der forud var Materialer tilstede, hvorimellem der kunde vælges. At det, der derfor i Hast blev sammensøgt, ikke kunde svare til de strængeste Fordringer, kan ikke forundre. Vil Gud, at jeg i flere Aar skal fortsætte dette Arbejde, haaber jeg, at en Fremgang

til det bedre skal blive kjendelig. En anden Omstændighed, som vistnok ogsaa har virket til, at der i disse Samlinger ikke er fremkommet saa mange egentlig ny Oplysninger, som maaske ellers havde været muligt, er, at det af Hensyn til Læsekredsen maatte anses for raadeligt at lade de sværere Stykker (Aktstykker, Dokumenter o. desl.) afvexle med lettere Afhandlinger. Dog antager jeg, at der selv iblandt disse sidste ikke skal være ret mange, hvorved ikke en eller anden ny Kjendsgjerning er fremdragen, eller ialfald det forhen bekjendte fremstillet i et nyt Lys. Skjønt det ikke udtrykkelig udtaltes i den ovenanførte første Bestemmelse angaaende Samlingernes Formaal, er det dog en Hovedhensigt med dem, uddannet ved Praxis og næret ved vore kirkehistoriske Møder, at vække Sandsen for de kirkelige Minder af forskjellig Art, som endnu findes trindt om i Landet, en Hensigt, der vel saa meget opnaas ved almenlæselige Småafhandlinger, hvor det ny og ubekjendte knytter sig til det alt forlængst bekjendte, som ved Meddelelser af Aktstykker og Dokumenter, af hvilke dog som oftest kun den egentlige Historieforsker kan gjøre Brug. — At lade begge Dele venligt følges ad, og at afpasse det saaledes, at den ene ikke faar for stor Overvægt over den anden, antager jeg altsaa, er den rette Middelvej, som en Udgiver af disse kirkehistoriske Samlinger har at følge, og hvorved alle Medlemmers Tarv bedst varetages.

Kjøbenhavn den 25de Marts 1859.

Holger Fr. Rørdam.

Indhold.

	Side.
M eddelelser af Universitetets Archiv, ved <i>Udg.</i>	1.
I. Uddrag af Konsistoriets Forhandlinger 1543—1599	3.
II. Dr. Hans Povlsen Resens Forsvar for sin Lære	419.
III. Bidrag til Islands Kirkehistorie	441.
Riber Kapitels ældste Jordebog tilligemed nogle Bemærkninger om Kapitlets Indtægter under Katholicismen, af Overlærer <i>J. Kinch</i>	68.
Bidrag til Præstekaldelsens Historie, ved <i>Udg.</i>	92.
Aarhus Domkirke, af Professor <i>N. Høyen</i>	161.
Helgensager (Aarhus), af Lic. theol. <i>J. F. Fenger</i>	185.
Efterretninger om Frederik II.s Bibel, ved <i>Udg.</i>	203.
Bidrag til Fyns Stifts Kirke- og geistlige Historie, af Provst <i>J. L. Rohmann</i>	222.
Bidrag till Christiern Pedersens Historia, af Boghandler <i>C. Sonnen- stein Wendt</i>	249.
Tre Prædikener af Mag. Nicolaus de Dacia, ved Cand. theol. <i>T. Skat Rørdam</i>	265.
Om Sværmerne Christoffer Mikkelsen og Lavrits Hellisen i Odense, af <i>Udg.</i>	319.
Historiske Efterretninger om Christian IV.s Kirke udenfor Kjøben- havn, ved <i>Udg.</i>	353.
Ribe Domkapitel paa Reformationens Tid, ved Overlærer <i>J. Kinch</i> .	388.
De Danskes Studeringer i Vittenberg i Reformationstiden, ved <i>Udg.</i>	455.
Om de Danskes Studeringer i Paris i det 12te og 13de Aarhundrede og om Collegium Dacicum, af Adjunkt <i>A. Fabricius</i>	513.
St. Kjelds Levnetsløb, af Lic. theol. <i>J. F. Fenger</i>	526.
Danske Bearbejdelser af Davids Psalmer i 17de Aarhundrede, ved <i>Udg.</i>	538.
Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe, en archæologisk Meddelelse af Adjunkt <i>Jak. Helms</i>	584.
S maastykker:	
I. Til Oplysning om Bibeludgaven 1550	120.
II. Om M. Niels Mikkelsen Aalborg	126.
III. Et Bidrag til Skolevæsenets Historie under Kong Christian IV.	129.
IV. Dr. Zach. Kling som Sjællands Biskop 1659	132.
V. Om Kjeld Stub	136.

	Side.
VI. Bestemmelse om Naadensaaret efter en laalandsk Præst 1653	137.
VII. Statuter for Præsternes Kalentgilde i Arsherred	142.
VIII. Præsten Saxe Jensen Eigbys Optegnelser	149.
IX. To Breve fra Dav. Grønland til Klevenfeldt	154.
X. Bemærkninger om Afhandlingen: „Altertavlen i Fruekirke i Odense“, af <i>J. P. F. Köningsfeldt</i>	158.
Tillægsbemærkning af <i>Samme</i>	352.
XI. Vedkommende Riber Domkapitel før Reformationen, af Overlærer <i>J. Kinch</i>	336.
XII. Efterretninger om de trondhjemske Bisper i 16de Aarhundrede, ved <i>Udg.</i>	340.
XIII. Om Superintendentens Stilling efter Reformationen, ved <i>Udg.</i>	350.
XIV. Præsten Lars Brøllunds Optegnelse om sit Levnet, ved <i>Udg.</i>	480.
XV. Af Baarse Herreds Præstekonvents Protokol, ved Pastor <i>J. C. R. Lund</i>	489.
XVI. Nogle gejstlige Sager fra Thyrsing Herred, medd. af Provst <i>J. L. Rohmann</i>	493.
XVII. Præster ordinerede af Biskop Jesp. Brochmand 1639 —44, ved <i>Udg.</i>	500.
XVIII. Om Mag. Nicolaus Ruffus, af Overl. <i>J. Kinch</i>	511.
XIX. Bidrag til Hans Gaases og hans Families Historie, medd. af <i>J. L. Rohmann</i>	649.
XX. Ytterligere Bidrag till Christiern Pedersens Historia, af <i>C. Sonnenstein Wendt</i>	655.
XXI. Bestemmelse om Gudstjenesten i Kbhvn 1644, ved <i>Udg.</i>	659.
XXII. To Breve fra Biskop Thomas Kingo, medd. 1. af <i>Udg.</i>	662.
2. af Dr. <i>P. W. Becker</i>	662.
XXIII. Om den flensborgske Psalmebog, medd. af Cand. philol. <i>P. Sejdelin</i>	665.
XXIV. Ribe Arkidiakonats Indtægter ved Reformationen, medd. af Cand. phil. <i>C. M. A. Matthiessen</i>	668.
XXV. Et hidtil ubekjendt Skrift fra Reformationstiden, ved <i>Udg.</i>	673.
XXVI. Noget af D. Ped. Palladius, ved <i>Udg.</i>	681.
Rettelser og Tillæg	700.
Navne- og Sagregister	701.

Meddelelser

fra

Universitetets Archiv

ved

Holger Fr. Rørdam.

Under denne Titel agter jeg at aabne en Række Bidrag til disse Samlinger af forskjelligartet Indhold. For den, der ikke er videre bekendt med vort Universitets ældre Forhold, men tænker dem i Lighed med de nærværende, da Universitetet ingenlunde er nogen kirkelig Institution, kunde det være paafaldende, at saadanne Meddelelser finde Plads i kirkehistoriske Samlinger. Sagen vil imidlertid findes i sin Orden, naar man ved, at vor Højskole i ældre Tid, ikke allene før, men længe efter Reformationen, var en Stiftelse, hvis Hovedformaal, ja jeg kunde næsten sige, hvis eneste Formaal det var at danne Kirkens Lærere, og hvis Lærerforsamling (Konsistorium) havde den øverste Dommermyndighed i de fleste Sager angaaende Afvigelser fra Kirkens Lære eller Brud paa Sædeligheden, hvorfor ogsaa Professorerne endnu i K. Frederik den Tredies Tid regnedes til »Gejstligheden«¹, og Lovens anden Bog, der handler »om Religionen og Gejstligheden«, indbefatter tillige Bestemmelserne om Universitetet. Erfaringen har ogsaa vist, at alle, som have givet sig af med den danske Kirkes Hi-

¹ Jfr. Nyt hist. Tidsskrift VI, 492.

storie efter Reformationen, have for den ældre Tid maattet søge deres vigtigste Stof i Beretninger og Sager, der staa i et nærmere eller fjernere Forhold til Universitetet. Kirkens ypperste Lærere vare, eller havde været, Professorer. Stod Universitetet paa svage Fødder, da saa det ikke godt ud for Kirken, en af dens Livsrødder var da angreben, blomstrede det derimod, saa sporedes Virkningerne deraf snart i en bedre Lærerstand. Det er først egentlig i vor Tid, at man kan sige, at Kirke og Universitet, idetmindste tildels, hver gaar sin Vej, hvorvel det maa indrømmes, at noget lignende i en vis Grad ogsaa var Tilfældet i Pietismens Tid. Men det er ikke det ønskeligste Forhold; Livet kan ikke undvære Skolen, og Skolen da endnu mindre Livet.

Naar jeg har kaldt dette og de Stykker, som forhaabentlig skulle følge, Meddelelser fra Universitetets Archiv, da er hermed ikke Meningen, at alt i egentligste Forstand skulde være hentet fra dette Archiv — det er desværre magert for den ældste Tid, da Ildsvaade og andre Uheld have ryddet slemt op blandt de gamle Dokumenter og Protokoller — men det er Sager, der stamme derfra, hvad enten de nu nærmest angaa Universitetet selv eller oplyse kirkelige og sædelige Forhold.

I.

Udtog af Konsistoriets Forhandlinger, 1543-1599.

Det ældste Bind af »Acta Consistorii«, som nu haves i Behold, begynder med den 7de Juni 1599, de tidligere gik for største Delen tilgrunde ved Bombardementet 1807, hvis de ikke alt tidligere (1728) ere brændte. Ifølge en Registrant over Universitetets Archiv, forfattet 1633, besad man dengang Akterne fra 1538 til 1599 i 17 Protokoller, med Undtagelse af dem for Aarene 1552-60, som allerede dengang manglede. L. Engelstoft siger 1811, at den ældste Protokol med Acta Consistorii begynder 1594, altsaa er det Bind med Forhandlingerne 1594-99 ikke brændt, og kunde vel endnu engang komme for Dagen. Hvad jeg her meddeler er en Sammenarbejdelse af tre forskjellige Udtog af de ældre nu forsvundne Akter¹; noget heraf har Pontoppidan allerede tidligere benyttet i sine Annaler, men det er forholdsvis kun lidt; der vil i det følgende foruden Bidrag til Universitetets almindelige Historie kunne findes

¹ Findes alle tre blandt det kgl. Bibliotheks Haandskrifter, A. (Gl. kgl. Saml. 3208. 4.) gaaer fra 1543 til 1666, har især Forkjærlighed for Bestemmelser om Naadensaaret, giver ikke altid Akternes egne Ord, men dog, som det synes, et paalideligt Udtog. Det er et af de bekendte sirlige Fossiske Haandskrifter. B. (Ny kgl. Saml. 755 Fol.) gaar fra 1565 til 72, temmelig fuldstændig, afskrevet c. 1700. C. (Ny kgl. Saml. 1229. 4.), Prof. *Peder Holms* Excerpter, begynde 1594. — Et Par Smaanotitser har jeg optaget af saadanne trykte Skrifter, hvor man ikke lettelig skulde søge dem. Derimod har jeg ikke optaget, hvad der alt var trykt i almenbekjendte historiske Kildesamlinger, som Danske Magazin, hvor der i 2det Bind (S. 285-307) er optaget af Konsistoriets Akter den vidtløftige Retssag mellem Tyge Brahe og Gellius Sacerides, 1596.

ret mærkelige ny Oplysninger om den bekendte M. Ivar Bertelsen og Historieskriveren Niels Krag, ligesom der leveres Stof til en nøjagtigere Tegning af flere andre bekendte Mænds, som Niels Hemmingsens og Rasmus Glads, Billeder. Flere kirkelige Forhold oplyses, man erfarer, naar St. Klaras Kloster i Roskilde gik tilgrunde, hvad nok hidtil har været ubekjendt, og andet mere, som i sin rette Forbindelse kan være af Vigtighed. Det Hele er her kun Brudstykker, men det er disse Akters Natur, selv om de ikke behandles udtogsvis. Da det er saa lidt, vi have tilbage, har jeg medtaget alt, selv det mindre betydelige, kun et Par enkelte Steder har jeg forbigaaet noget, men det er da udtrykkelig angivet. — Med Anmærkninger har jeg været sparsom; den, der vil benytte disse Optegnelser, vil i Regelen have de vigtigste Oplysninger ved Haanden, som behøves.

1543.

Anno Domini 1543 die 6. Novbr. relata est ad Universitatem causa cujusdam nautæ homicidæ, qui cum ob scelus reus mortis esset, Regia Majestas, per M. Laurentium Ripensem², Universitatem consuluit, utrum bona conscientia eum ob preces bonorum hominum vita donare posset. Explicatis autem circumstantiis facti, cum casu pene fortuito et metu propriæ vitæ homicidium admissum comperitum esset, statuit Academia, Regiam Majestatem in eo casu reo, qui antea nullius tumultus aut violentiæ accusatus fuerat, parcere posse, ita tamen, ut capitale supplicium, ne homicidium prorsus impunitum maneret, in civilem aliquam poenam commutarit; Ut enim Magistratus est de delictis puniendis leges ad Republicæ conservationem necessarias condere, ita in ejus potestate est interdum, dummodo exemplum non noceat, poenas vel remittere vel mitigare.

² Det er udentvivil *M. Lavrits Nielsen*, der paa denne Tid var Præst ved Nikolaj Kirke, og døde 1557 som Biskop i Aalborg (i *Vindings Regia Acad. Haun. p. 72* kaldes han ligesom her *M. Laur. Ripensis*).

1544.

Anno 1544 die Veneris proximo post Dom. Cantate decretum est, ut quolibet mense reddatur ratio a Notario de pecunia accepta pro absentia Professorum in congregationibus.

Die ♀ (Saturni) proximo proposuit Dnus Rector de rumore certissimo, quem relatu fidelissimi Viri acceperat, videlicet Regiam Majestatem ita persuasam esse de Universitate et Professoribus, ut poeniteat eam, quod unquam fundaverit Universitatem.

1545.

Semel in quolibet mense danda est Rectori ratio negligentiae Professorum in concessu, et debet manere constituta mulcta 4 solidorum in majoribus Facultatibus et duorum in minoribus.

D. Petrus Palladius resignavit suam Professionem Theologicam Universitati et stipendium; et omnes agunt illi gratias pro sua diligentia, et debet esse Universitati auxilio in gravioribus causis, et posthac manere membrum Universitatis.

Statutum est, ut quicumque Professor non venerit ad convocationem, antequam obambulaverint suffragia, exponet solidum, si per omnia abfuerit, dabit quatuor solidos.

Constitutum est ab Universitate, ut M. Nicolaus Hemmingii legat in Hebræa Grammatica et accipiat annuatim viginti thaleros, et legat mane 5ta hora die Veneris et Saturni.

Statutum est ab Universitate, ut D. Petrus Palladius habeat frumentum eodem pretio, quo alii Professores, cum sit membrum Universitatis non minus posthac quam ante, verum sesqui lastas.

1546.

Leget M. Johannes Pomeranus³ ter in septimana in aliqua oratione Ciceronis, et die Dominico in Catechismo, in Orationibus die Veneris et Saturni in inferiori Collegio.

³ Bugenhagens Søstersøn (se *Vindings* Regia Acad. Haun. p. 89).

Placuit Universitati, ut consilio Pomerani vocetur aliquis Typographus huc ad nos.

1547.

Conclusum est a tota Universitate, ut nunquam Professor hujus Scholæ sit perpetuus Pastor alicujus Ecclesiæ. Verum Dn. Janus Synningius promittit suam operam aliquamdiu Ecclesiæ Spiritus Sancti.

De Disputationibus conclusum est, ut qui non poterit interesse, habeat veniam Rectoris, et qui se subduxerit, non legitime occupatus, numerabit unum solidum.

De ordine Disputationum.

Theologus	D. Petrus Palladius Episcopus.
Mathematicus	M. Matthias Hack.
Medicus	D. Christianus Torkilli Morsianus.
Physicus	M. Jacobus Fabricius.
Theologus	D. Joannes Machabæus Scotus.
Dialecticus	D. Janus Andreæ Synningius.
Medicus	D. Thomas Zegerus.
Græcus	M. Nicolaus Hemmingius.
Theologus	D. Olaus Chrysostomus.
Rhetoricus	M. Petrus Parvus.
Licentiatus Juris.	
Pædagogus	M. Georgius Boëthius.

Si quis hunc ordinem non servans disputationem prætermiserit, pendat pro mulcta j̄ thalerum.

Singuli Professores semel in anno declamabunt; quod si quis non fecerit, numerabit thalerum.

Item pro intermissione cujuslibet lectionis numerabunt Professores duos solidos.

Item quicumque Professorum admonitus per Pedellum ad convocationem venire renuerit, dabit quatuor solidos.

Hanc pecuniam Notarius accipiet redditurus de ea rationem; et hæc mulcta sit tantum pro die Mercurii. Verum ubi gravia negotia non ferunt dilationem ad diem Mercurii, admoniti per Pedellum Professores mandato Rectoris con-

venient quocunque die. Quæ hic recensita sunt exercitia sive disputationes, quadrantis sunt anni: qualia etiam quavis quarta anni parte Professoribus in Consistorio indicta sunt et in Tabulas relata.

Regia Majestas cupit maximo sub sigillo Majestatis, ut vocant, confirmare Privilegia Universitatis, dixitque, si opus esset, suum Filium et se ipsum velle Rectorem hujus Scholæ agere.⁴

Regia voluntas est, ut morientium Professorum uxores habeant duorum quartalium stipendium.

1549.

Anno Domini 1549 attulit Dn. Episcopus literas Regiæ Majestatis prohibentes, ne plures susceptores, quam tres, ad unum infantem invitentur, et monstravit literas Dn. Laurentii Esberni, Præpositi, conquerentis de violatione hujus mandati Regii, et dicentis fuisse infantem nuper in Templo D. Lucii⁵, qui habuit 51 succptores, id quod incredibile visum est Professoribus.

1550.

Ao. Dn. 1550, die 19. Novbr., rogata est Academia, ut sententiam diceret de opinione, quam fovebat Doct. Johannes Epinus, Pastor Hamburgensis, de anima Redemptoris, quod illa apud inferos sit passa: quam ferre detrectavit, eo quod Schola Wittebergensis de hoc dissidio nondum tulisset sententiam.⁶

⁴ Dette Stykke er (ifølge en Vedtegning) af Acta for 1546, men hensat af Afskriveren til dette Sted.

⁵ D. e. Domkirken i Roskilde.

⁶ Dette Svar er undertiden anført som Exempel paa de kjøbenhavnske Theologers Umyndighed i dogmatiske Spørgsmaal, angaaende hvilke der endnu ikke havde uddannet sig en Skolemening; snarere er det et Bevis paa deres Forsigtighed, de vilde ikke ytre en Mening, som senere af Vittenbergerne kunde blive erklæret for Kjætteri, hvorved de efter de daværende Statsforhold kunde komme i de største Ubehageligheder.

Injunctum est omnibus Professoribus et Magistris a Magnifico Dno Rectore die 22. Novbr. 1550, ut juxta fundationem Universitatis singuli die $\bar{\text{q}}$ cujusque septimanæ repeterent publice cum auditoribus lectiones prælectas, et non tantum stipendia quærent, sed etiam commoda Studiosorum. Sunt etiam Statuta hæc mandantis publice recitata.

Nicolaus Hollandus et Johannes Mauritiï nocturnarum potationum accusati hanc retulere poenam, ut ille edisceret Epistolam ad Romanos et primum librum æneidos; hic vero Euangelium Matthæi memoriæ mandaret, et 4 thaleros in usum pauperum Studiosorum solverent.

1551.

Statutum est, ut singuli Magistri pro negligentia quilibet solvant duos solidos; Juris consultus dabit tres solidos, alii Doctores dabunt quatuor solidos, nisi legitime excusari queant.

1552.

Lectæ sunt Regiæ Majestatis literæ, quod M. Nicolaus Palladius, legitime vocatus in Superintendentem Scaniæ, debeat examinari et functioni illi imprimis præfici.

1561.

Die 15. Aprilis ex propositione Rectoris de habitatione Viduæ M. Petri Parvi Rosefontani luculentum est, moris fuisse tunc in Academia, ut Viduæ, quæ habitationibus Academicis contentæ non erant, reciperent pro locatione 6 thaleros.

Professore mortuo, qui habet bona Ecclesiastica, tum hæredes retinent annum gratiæ ex consensu Regis.

Mortuo Professore habeant hæredes præter quartalis ejus stipendium, in quo moritur, etiam sequentis dimidii anni bona omnia, quæ provenerunt, Professore adhuc vivente.

1563.

Anno 1563 die 6. Febr. proposuit Rector voluntatem Dni Cancellarii Johannis Frisii, qui petit sibi et hæredibus

concedi bona Universitatis in Provinciis Slaveldensi et Flackebergensi. Consultarunt de hac propositione Professores et obstante Fundatione excusabant omnes, se non posse ista bona abalienare ab Universitate, sed tempore vitæ ejus voluerunt illi ea concedere propter merita in Rempublicam.

Die 20. Febr. ejusdem anni conceperunt Professores formam literarum Cancellarii super bonis Universitatis in provinciis Slaveldensi et Flackebergensi.

Die 11. Martii ejusdem anni unanimiter consenserunt Professores in sequentes conclusiones, Rectore Alberto Knoppero:

Solvent Professores sua minuta, ut sunt avenæ, agni, anseres, gallinæ, porci ex pastura, secundum taxam approbatam a duobus Cancellariis et Conservatoribus Scholæ Johanne Frisio et Andrea Barby, præsentem etiam Æschillo Oxe Quæstore Regis anno 1559.

Distinguantur Porci in 3 ordines:

In priore quilibet æstimabitur	2 Marcis.
In secundo quilibet.	24 Solidis.
In tertio	1 Marc. Dan.
Quartale butyri æstimabitur	7½ Marc. D.
Pondo siliginis	9 Marc. D.
— Hordei	8 Marc. D.
Ovis	12 Solidis.
Agnus	10 Solidis.
Porcus saginatus (Boel-Svin)	4½ Marc.

1563.

Anno 1563 conquestus est Rector Academiæ D. Hemmingius de vi sibi illata a Quæstore Academico Petro Jacobi, qui alapam ipsi Roschildiæ inflixit, furemque eum vocavit in conspectu Episcopi et aliorum bonorum Virorum.

Hanc litem componere satagebant tres Nobiles Viri in Consistorio die 8vo præsentem, sed cum gravior esset injuria et in Scholæ ejusque Magistratus contumeliam red-

undaret, re infecta, sic volentibus omnibus Professoribus, abierunt. Tandem re communicata cum Cancellario, die 22mo Sept. officio motus est, jussusque acceptorum et expensorum rationum reddere, reservata tamen Scholæ injuriarum actione adversus eum propediem instituenda ob læsum Hemmingium Rectorem suum. Ea autem sic terminata est. Die 16mo Novembris hora 12ma, præsentibus Professoribus omnibus in domo Capitulari, quo etiam tempore præsentés fuere almæ hujus Academiæ Conservatores, Johannes Frisius Cancellarius, Cornificius Canuti Paslich, Johannes Schougaard, actum est matura deliberatione de summa illa injuria, qua D. Nicolaus Hemmingius a Petro Jacobi Quæstore Universitatis affectus est:

1. Quod ipsi alapam impeggerit, idque eo tempore, quo fuit Scholæ nostræ Rector.
2. Quod vocaverit ipsum Rectorem Furem, qua appellatione totam Scholam læserit.

Rp. Cancellarius: Jeg giver det magt, at han ikke aleniste haver forhaaned Skolen, men ogsaa det gandske Rige og Eder I gode Herrer. Havde han været miin Tienere, da viste jeg ikke anderledis at handle med ham, end at han skulde miste sin hals derfor; thi det er halsløs gierning at overfalde en Mand i sit eget huus. Men efterdi, som I selv vel vide, at det er skeed i drukkenskab, da kand I dog være miskundelige imod ham, og give ham denne brøde til, enddog den er gandske stoor. Dog om Eder saa tykkes, I gode Herrer, som mig, skal Peder Ibsøn komme her ind for Eder og falde paa sine knæ, og forbede, hvad han haver fortørned Eder alle med, og siden besynderlig hvad han haver fortørned den gode Mand Doct. Niels, og da svære, at han intet veed med Dr. Niels i nogen maade, andet end det hand kand vide med en good from Dannemand. Skal han og tage andre gode Ridders-Mænds Mænd med sig, som skal bede med hannem, at den gode Mand Dr. Niels vil give ham det til for Guds skyld.

Der til svarede Dr. Niels og alle Professorer, at de vilde være tilfreds med hannem for de gode Herrers bøns skyld.

Saa kom Peder Ibsøn ind for Retten, og havde gode Riddersmænds Mænd med sig, som vare Jens Trudsøn, Owe Trudsøn, Lawe Brock, Biørn Andersøn, Anders Pedersøn, Frantz Banner, Niels Kaas, med mange andre, og faldt paa sine knæe, og bad med grædende taarer, at Universitetet vilde give ham til for den død, Gud taalde. Og siden forbad han Dr. Niels, og svor paa sin Siæel, at han viste intet med ham i nogen maader andet end som med en good varagtig Dannemand. Og der gav han ham al Sagen til.

Anno 1563, Calendis Julij retulit ad Universitatem nobilis Petrus Bilde nomine Regiæ Majestatis causam Studiosi cujusdam, qui, dum Scholam trivialem visitaret Aarhusii, alterum sodalem suum cultro in ventre læserat, quo vulnere dum saucius erat, incidit in dysenteriam, quam mors secuta est. Jam quæstio oritur, an talis homo ad Ministerium admitti possit. Re bene cognita explorataque judicaverunt Dn. Professores juxta sequentes propositiones.

1. Erat 12 annorum puer, cum socium suum sauciret.
2. Vulnere obducto, per intervallum incidit in dysenteriam tunc grassantem.
3. Quod bono testimonio Rectoris Aarhusiensis M. Esberni⁷ ornatus ad Academiam venerit.
4. Quod præceptor ejus in Academia honorifice de ipso testetur.
5. Quod spes sit donorum ejus haud vana, quibus ministerium ejus ornabitur.

Secundum tenorem harum propositionum concessæ sunt ipsi literæ, quod deinceps, quando vocatus fuerit ad Ministerium verbi, liber ipsi ad illud pateat aditus, verum tamen non in Dioecesi Aarhusiensi, sed alio loco, quocunque

⁷ *M. Esbern Knudsen* (Aarhusiensis), see *Tauber*, Hist. Scholæ Cath. Aarhus. p. 72.

vocatus fuerit, propter vitandum scandalum et redinendam disciplinam Christianam in Ecclesia.

(Eodem die) Communi Senatus approbatione consensus est, ut Quæstor conducat famulum, qui sibi adsit in negotio Universitatis, et retineat singulis deinceps annis pro officio 60 Joachimicos, 26 tonnas avenæ, 10 plaustra foeni, 24 plaustra lignorum. Insuper habebit decimam partem omnium incertorum, exceptis porcis ex pastura et avena.

1565.

Rectore D. Alberto Knoppero J. V. Doctore, Anno Dn. Saluatoris M. D. LXV. Mensis Maji die XXVI. Charissimorum suorum præceptorum consensu decretus Notarius Academicæ Hafniensis Jacobus Suenonius Haf. Et pro annuo Stipendio ex Universitate deputati 20 Joachimici.⁸

Claves Universitatis traditæ sunt⁹:

Rectori quinque.

D. Erasmo (Læto) tres.

D. Alb. Knop. . . tres.

⁸ Paa denne Tid havde Konsistoriet altsaa endnu en lønnet Notarius, som ikke var Professor, senere fungerede altid en Professor som Notarius. — *M. Jak. Svendsen* blev 1567 Professor Pædagogicus. *Vinding* (Reg. Acad. Haun. p. 127) kjender ikke hans Dødsaar, men at dette maa være 1571 ses af Universitetets Sørgesprog over hans Enke *Anne Pedersdatter*. Om hende fortælles i Programmet, at hun var en Datter af Peder Sørensen (P. Severini), Raadmand i Kjøbenhavn, og Barbara Nielsdatter. Da hun var 15 Aar, blev hun gift med *M. Jens Christensen*, Rektor ved Trivialskolens i Kjøbenhavn, siden Sognepræst i Stege. Da denne døde efter 3½ Aars Forløb, sad hun Enke i 1 Aar og ægtede derpaa Eftermanden i Embedet *M. Niels Fædder*, med hvem hun ligeledes var gift 3½ Aar; efter at have været Enke i lige saa lang Tid, giftede hun sig tredje Gang med *M. Jak. Svendsen*. Dette Ægteskab varede i 7 Aar. Efter denne sin sidste Mands Død sad *Anne Pedersdatter* Enke i 45 Aar, og døde 1616 (begr. 12. Juli), 78½ Aar gammel. — Denne *Anne Pedersdatter* omtales i det følgende i *M. Iver Bertelsens Sag*; der kaldes hendes Fader *Peder Siunesen*, hvilket vel altsaa er det rigtige.

⁹ D. e. efterat Rektorskiftet var foregaaet, hvorved *Dr. Hans Frandsen*, Prof. med., var bleven Universitets-Rektor.

Die 23. Juli convocati Professores :

D. Rector Johannes Franciscus. D. Episcopus.
D. Nicolaus Hemmingius. D. Albertus Knopperus.
M. Johannes Sascerides. M. Nicolaus Schavonius.
M. Johannes Aurifaber.

De Georgio Grim determinatum est, ut discedat a schola et vocatione ante quindenam, et qua primum iterum deprehensus fuerit tumultuosus, relegatione punietur.¹⁰

Die 27. Julii convocati Professores.

(Iidem convenerunt.) De Jacobo Magno Lundensi conclusum ut in schola publica deprecetur culpam, quia nocturno tempore in plateis tumultum excitasset.

Anno Domini 1566.

Convocati Professores 17. Januarij.

(Iidem convenerunt.) Rusticus quidam Universitatis homicida petiit salvum conductum sibi concedi, donec causam suam iure agere posset. Impetravit salvum conductum, si posset vadimonium promittere.

Convocati Professores 23. Januarij :

D. Rector Johannes Franciscus. D. Albertus Knopperus. M. Nicolaus Schavonius decanus.

Pro rustico homicida vadimonio obstricti duo alii rustici, Lauritz Fryd y Stebyby (? Ströby), Lauritz Olsen y Varpelöv pro ij daller.

Convocati Professores 14. Februarij :

D. Rector Johannes Franciscus D., D. Episcopus Johannes Albertius D., D. Nicolaus Hemmingius. D. Erasmus Lætus. M. Nicolaus Schavonius Decan. M. Johannes Aurifaber. M. Johannes Sascerides.

¹⁰ Det er formodentlig den *Jørgen Madsen Grim*, som samme Aar blev Præst i Ærindlev og Olstrup (se Kirkehist. Samlinger II, 178-80. 201).

Lectæ sunt literæ Regiæ Maiest., quibus professoribus iniunctum est, ut iudicent, recte ne an secus factum sit a M. Jacobo (Nicolai) pastore Hafniæ ad D. Nicolaum, quod in Schania sepeliverit funus nobilissimi Viri Stenonis Rosen-sparre, absque consensu M. Tychonis Superintendentis in Schania.

Vocata utraque pars est.

M. Tycho actor graviter accusat M. Jacobum. 1. Quod in alterius involauerit vocationem, absque consensu et voluntate tam Superintendentis quam pastoris istius loci, ubi funus sepultum est. 2. Deinde etiam, quod hoc M. Jacobus contra interdictum, quo M. Tycho Superintendens una cum aliis duobus Ministris verbi M. Jacobo prohibuisset in isto loco et prænominati viri funere aliquo fungi Ministerio ecclesiastico, fecerit.

M. Jacobus autem respondit, se legitime literis ad illam functionem vocatum esse, quas in medium etiam protulit. Literæ vero istæ fuerunt honestissimæ et nobilissimæ fæminæ Dnæ Mettæ, quæ jus patronatus habet istius loci, in quo Ministerium peractum est. Deinde profert M. Jacobus literas Nobilissimi Viri Petri Bildis, quibus Petrus Bilde pollicetur, se M. Jacobo defensurum, si quis hoc factum tanquam illicitum in jus produceret.

Has ergo literas cum haberet M. Jacobus pro se, nihil est iudicatum, sed hæc causæ hujus examinatio Regiæ Majestati rescripta est.¹¹

Convocati Professores 4. Maji.

(Iidem convenerunt.) Vocati ad senatum Universitatis honestissimi Viri:

1. M. Andreas Petræus Coagius. Mathem.
2. M. Johannes Magnus Hafnius. Græcus.

¹¹ Kongens Reskript (af 26. Febr.) bestemte, at ingen Præst for Fremtiden, under Embedsfortabelse, maatte gribe ind i en andens Embede (se *Pontoppidan*, Ann. eccl. Dan. III, 406).

3. M. Erasmus Catholmius. Dialect.

4. M. Nicolaus Hammerus. Rhetor. prof.

Convocati Profesores 18. Maji.

(Consistoriales priores cum novis convenerunt.) Comuni omnium professorum suffragio in Rectorem Universitatis electus honestissimus et doctissimus Vir, M. Nicolaus Schavonius. Et decretum est, ut officium Rectoris resignet clarissimus et doctissimus Vir, D. Johannes Franciscus Medicinæ D., 28 die Maji.

Convocati professores 27. Maji.¹²

Collata sunt suffragia pro D. Georgio N. et D. Johanni Laurentio in Sölleröd pro vocatione in Amagiam¹³, ut sit vrgillæ (?) Minister verbi Dei. Et eo ordine ac modo, quo sequitur, data sunt:

D. Episcopus Johan. Alb. D.

Libenter foueo officii M. Nicolai Schavenii, et optarem libenter, ut is obtinere posset istam functionem in Amagia. Sed quia sine Universitatis nostræ incommodo hac vice fieri hoc non posse animadverto, cum istam vocationem suo officii D. Georgio N. concedi petat Kanutus Scriba¹⁴, qui per amicos suos huic Academiæ nostræ prodesse non parum possit. Idcirco si cæteri professores omnes dederint suffragia sua D. Georgio, ego etiam libenter illi do meum suffragium.

D. Nicolaus Hemmingius.

Ego nunquam volui inuertere aliorum suffragia. Et libenter dedi suffragium D. Johanni in Sölleröd, et ei ad-

¹² I det følgende undlader jeg at nævne, hvilke Consistoriales der hver Gang vare tilstede.

¹³ Det er til Præstekaldet i Taarnby. — Den omtalte Dn. Georgius, som fik det nævnte Embede, omtales i en gl. Catalogus past. Siæll. (Gl. Kgl. Saml. 2990. 4.) som: „Jörgen Knudtzen (kom) fra Meelby kald i Strøherridt och hid (til Taarnby).“ Døde 1579.

¹⁴ Knud Pedersen Skriver blev Aaret efter, 1567, Borgemester i Kjøbenhavn (Pontoppidan, Origines Hafn. S. 386). Døde 1569.

huc libenter do suffragium. Sed quia aliter euenit, ut ista vocatio sine damno scholæ nostræ D. Johanni concedi non possit, idcirco sic dico, quod cuicumque alii professores dederint suum Suffragium, eidem et ego libenter do meum Suffragium.

D. Erasmus.

Af Her Hans i Sölleröd haver jeg intet vist af at sige før y Løffuerdags, da komme de til meg, og ville da først raade met meg der vdj, den tid dett wort giort met de andre, saa at jeg da skulle komme bag efter. Vil Universitetet vnde hannem det kald, da seer jeg det saare gierne. Men min Meening vil jeg sige, haffuer Knud Skriffuer Ordinantzen met sig, da gaar hand frem, Gud giffue y hvad wy her kunde sige. Eftertj da (at jeg skal were den første, som skal sette noget vist for paa denne tid) at Knud Skriffuer haffuer giort saa møgit dertil, som giort er, da siunes mig at wor best, at wy vnde Knud Skriffuer det sogn til sin suoger Herr Jørgen.

D. Knopperus.

Aulici habent pro se Nobiles et multos bonos viros, qui multa possunt nobis præstare et in commodum et in detrimentum. Nunc autem si jus illud vocandi Ministerium ad hanc functionem esset nobis ita firmum, ut possemus sine ullius offensione vel incommodo aliquem vocare, tum aliter forte posset dari suffragium, et tum affini M. Nicolai iudicarem hanc functionem tribuendam esse. Sed quia ius nostrum non est ita firmum, ut hoc facere possimus, idcirco puto melius esse, ut hac vice concedatur D. Georgio affini Kanuti Scribæ ista vocatio (potius) quam alicui alio.

M. Johannes Aurifaber.

Ego subscribo suffragio D. Alberti Knopperi, quia nobis ius minus firmum est, ut modo dixit D. Dr. Knopperus.

M. Johannes Sascerides.

Quia incumbit periculum Universitati, si Kanuto Scribæ non permiserimus, ut voti compos fiat, idcirco iudico, D. Georgio tribuendam esse hanc vocationem, si ita visum fuerit aliis professoribus omnibus.

M. Andreas Petræius.

Rhetores solent dicere: De impossibilibus non est deliberandum. Eo autem Kanuto Scriba deducti sumus, ut impossibile fore sit resistere, idcirco D. Georgio meum do suffragium.

M. Erasmus Catholmius.

Libenter darem suffragium D. Johanni in Sölleröd, si Universitati non foret aliquando incommodum, sed quia fieri incommodum hoc posse animadverto, idcirco meum suffragium do D. Georgio.

D. Nicol. Hemmingius 2do.

Si essemus certi de iure nostro, ut modo dixit D. Albertus Knopperus, tunc forte aliter res effici posset. Sed certi de iure nostro non sumus. Ergo aut vendicabimus nobis illud ius aliorum auxilio, aut omnino bonum una cum ipso iure amittamus.

Rector Johannes Franciscus.

Jeg gjerne wndte M. Klausis Suoger det kald, men for den skade, der kand komme af, da wnder jeg gjerne Hr. Jørgen det.

Vocati Biørn Andersen, Slotzherren paa Kiøbnehafns Slot, och Knud Skriffuer, et ipsis significatum est D. Georgio professorum omnium suffragia data esse ad functionem istam obtinendam in Amagia pro pastore animarum.

Knud Skriffuer.

Jeg betacker eder ydmygeligen alle sammen og hver besynderlig, og hvor jeg kand nogenlunde wende eder noget til gode, det skal jeg altid gjerne giøre. Jtem loffuer ieg, at Her Jørgen skal giffue Breff och Segel fra sig mett det første paa hvad Rettighed at Universitetet bør at haffue aarligen aff det sogn paa Amage.

Anno Domini 1566.

28 Die Maji renunciatus est Academiæ Hafniens. Rector, Clarissimus et doctiss. vir de facultate artium M. Nicolaus Laurentius Schavenius, professor Physicus.

Convocati Professores 29. Junij.

Instituta actio est adversus studiosum Martinum Georgii a relicta vidua Stephani pistoris, propterea quod ipsum cum sua filia adulterii conuitio prosecutus esset, idque quia filia frui non posset, quam ducere vellet.

Martinus Georgius noluit comparere.

Convocati Professores 4. Julii.

Lectæ sunt literæ Regiæ Majest. mandantes, ut Professores decernerent causam inter virum nobilissimum Absalonem Urne de Sögaard et quendam D. Johannem Nicolai, qui in ejusdem viri nobilis curia Aarsmarck in Lolandia aliquamdiu et Ministri Verbi Dei et præfecti curiæ officio functus fuisset, et nunc reus furti et adulterii accusabatur ab eodem Dno suo. — Examinata vero causa, intercedentibus professoribus, Absalon Urne D. Johanni totam remisit culpam.

Convocatio 18. Julij.

Elizabetha, piæ memoriæ Dn. D. Christierni Mörnsiani relicta vidua, debet cuidam Ministro verbi ex Halmstadia pecuniam pro quatuor bobus anno præcedenti ab ipso acceptis, de qua pecunia ita determinatum est, ut Elizabetha satisfaciat Dn. Nicolao, et

1. primum dabit illi. x Thaleros arg.
2. Deinde persoluat consuli in Slangstrup nomine D. Nicolai — x tdr. rug, pro quibus habet pignus Cingulum argenteum et poculum argenteum.
3. Tertio, præter dicta dabit Elizabetha D. Nicolao — iij tdr. rug ante festum Michaelis.

Convocatio professorum 3. Octbr.

Promisit Magister Laurentius Bössestöber, se curaturum breui, ut fabricetur sepes argillacea inter aream, quam inhabitat M. Erasmus Catholmius, et eam in qua habitat relicta vidua piæ memoriæ D. Pet. Palladii.

Item confessus est Mgr. Laurentius Bössestöber, se accepisse a nobilissimo Viro Hilario Hardenbiereg quandam pecuniæ summam in usum templi Divæ Virginis, idque

nesciente Dn. D. Alberto Knoppero, qui eodem tempore alter Ecclesiæ tutor erat.

Convocatio professorum . . Decbr.

Decretum, ut Johannes Caropensis relegetur ad biennium, quia sibi ipsi literas testimoniales sub nomine Rectoris scripsisset, ac Universitatis Sigillo, aliis literis detracto, obsignasset.

Anno Domini 1567

ab initio Januarii sequentes factæ fuerunt professorum Academiae Hafniensis ad Consistorium conuocationes a Rectore M. Nicolao Laurentii professore Physico.

Convocati professores 15. Jan.

Petiit præfectus arcis Biorno Andreae consilium professorum in causa M. Ivari (Bartholini), quo pacto cum ipso, qui Minister Verbi Dei est, agi possit, cum sæpius literis vocatus non venerit et coram iudicio ipsis responderit, qui justam adversus eum habent accusationem.

Suffragia in hunc modum collata:

D. Nicolaus Hemmingius.

Naar vy denne Sag ansee, da er det en stor Sag, och meg siunes at Mester Iffuer haffuer saare møgett forseet seg baade emod Bispen och Biørn, saa at Bispen maa och bør først at giffue Mester Iffuer tilkende, at hand legger sig dette fraa, som hand tiltales om, før end hand gjør nogen meere tieniste udi kirken. Siden maa Biørn paa Kongl. Matt. Vegne och handle werdslig mett hannom, och straffe hannom efter rættten, och efterdi hand ikke vil komme self wdi Rættten, maa hand well lade hannem hente, som han plejer at hendte en anden, som icke wil sin Øfrighed atlyde.

D. Erasmus Lætus.

Jeg er y den samme Mening, som D. Niels er y om kirketienisten mett Mester Iffuer, at Bispen maa den forbiude hannom, til hand faar suart till de klagemaal, som han anklages mett. Dernest maa ochsaa Biørn mett onde

handle mett hannom, och nøde hannom til at komme, mett huad Bud hand wil wdsende.

D. Johan. Franciscus.

Meg siunes, at det er wel got, som sagt er, men dog siunes meg, at wor got, at de endnu steffnede hannom, som haffue hannom at tiltale for wden den Ecteskabssag.

Cæteri professores omnes subscribunt prædictæ doctorum sententiæ.

Rector Biornoni.

Disse gode Herrer tækkes ret at være, at efterdi Mester Iffuer icke haffuer været lydige paa Kongl. Matts vegne, och kommet til eder efter eders Breff och Steffning, daa mæ y lade hentte hannom til eder som y pleye at lade hentte andre, som icke wille lyde Kongl. Matt. och eders Bud och steffning.

Convocati Professores 18. Jan. 1567.

Dno Gregorio de Ganlöße remissa est dimidia pars debiti, quod debebat Universitati et (? cum) Restantiis 5 annorum, et soluat nunc Universitati intra triennium 5 Pd. korn, 15 agnos et 15 anseres, et anno jam proxime sequenti satisficiat x agnos. — Accepit D. Gregorius et hoc die suæ vocationis collationem.

Convocati Professores 20. Janu.

Præsente præfecto arcis Hafniens. Biorno Andreae, qui M. Ivarum Bartholinum, pastorem in Stege, accusat contumaciam.

Biorno.

Mester Iuer, hui komme y icke till Roschild, der jeg havde schreffuet eder til engang och anden gang paa Kgl. Mtts. vegne?

Rsp. Ivarus.

Vill ieg haffue eder ombedet allesammen, at I wille høre min Sag, lige saa som y hafde aldellis intet vist af hende tilforn att sige. Først suarer ieg eder kerre Biørn och y gode Herrer, att ieg schreff eder till kerre Biørn om den sag mett den Pige y Ribe, huorledes at ieg hafde

schreffuet Clemitt y Weylle¹⁵ till, huorledes ieg wor till sinds derom, och at hand haffde schreffuet meg till, icke selff, men en Erlig welbyrdig Mand Steen Bilde paa hans Wegne, lydendes, at Clemitt wille gierne legge sig emellom, at der skulle bliffue got ath giøre mett den sag, dernest sende hand meg Bud, at Clemitt kunde icke komme hid til Roschild och suare meg paa denne tid. Saa efterdi min Wederpart icke kom, daa meente ieg, at det war nock om ieg icke selff kom, och derfor sende ieg mitt wisse Bud och Breff til Roskild mett min egen tiener. Dernest wor ieg ochsaa forhindrett aff Willum N., Pouell Wobissis¹⁶ fogid paa Stege, som haffde wndsagtt meg paa mitt Liff, och nu laa y laue for meg.

Biørn.

Der siger hand ney till (Villum N.).

Rsp. Iuarus.

Der hand fornam, dett wille komme hannom ilde at staa, daa sende hand meg Bud mett fire Dannemend, at hand wilde intet giøre meg paa den reysse.

Episcopus interrogavit.

Der hand Villum N. hafde sendt eder dette Bud, hui komme y da icke selff och lode det Breff were hiemme?

Rsp. Iuarus.

Der ieg skreff dette Breff til Biørn, da hafde Villum N. intet beskicket meg.

Til de andre Breff, som Mester Iuer fick fraa Biørn, suarer hand hoc pacto:

M. Iuer.

Jeg fick ett Breff anden Juledag, att ieg skulle fare att sted til eder, kerre Biørn, tredie Juledag. Det wor

¹⁵ Formodentlig *Klement Sørensen* (den ældre), Borgemester i Vejle fra 1554 († 1584). Se *Gaarmands* Efterretninger om Vejle, S. 79.

¹⁶ I Aaret 1545 havde K. Frederik den Anden pantsat Møens Land for 20,000 Joachimsdalere til sin Mand og Tjener *Povl Vobitzer*, en Pommeraner, der var kommen herind (se *Paludan*, Beskrivelse over Møen, I, 333 f.).

meg icke muligt at giøre, for det wor hellige Dage, och der wor ingen, som kunde tage tienisten ware y kirken, Och hafde Niels Knudsen (?) bed meg bide till hans skrifuer kunde komme mett meg, som wille och hid, og derfor tøffuede ieg en Dag eller tho, Och daa kom eders Steffning, att ieg endelig skulle komme, och da kunde ieg ingenlunde komme for Villum N. skyld, som atter haffde trued meg, dernest wor det ochsaa sligt wtimmelig Storm och wær, at hafde alle de Folk paa Møens Land werit y en Baad, da skulle de icke alligeuel roed offuer till Ferien. Jeg hafde ochsaa bedit Borgemester, at hand wille fly meg Borgen aff den Mand, som meg forfulde, och att hand wilde hielpe meg offuer (til) ferien.

Villum Wulfort indkaldes och stod y rætte hos Mester Iuer.

Mester Iuer bar Breff och segel frem och beuiste, at Villum hafde vndsagd hannom.

Villum Wulfort.

Der ieg hørde, at hand løff och sagde y Byen, at ieg hafde vndsagd hannom, som ieg icke hafde, och ieg hørde, at hand skulle hid, daa sende ieg to Mend till hannem, och lod hannem sige, att ieg haffde intet mett hannem at skaffe, hand motte wel fare for meg huort hand wilde.

M. Iuer:

Engang sende y ochsaa fire need (?mend) til meg, och lode meg sige, at I wille icke schade meg, daa sad eders Frende ensted y byen, och sagde, att y wille schencke meg Lod och Krud. Item haffuer Villum ladet bespotteligen malle meg y Stege Borrestue.

Rsp. Villum.

Jeg hafde en Maller, hand moel meg allehaande Naruerk, som han vilde, ieg hafde ingen befaled hannom at male effter.

M. Iuer.

- Dette Billede haffue stunget och slaget mett Dagertte y og eders Dreng, som mange Mend och Danequinder er witterligt.

Rsp. Villum.

Att dette Billede skal være skucket med Dagertte, be-
der ieg meg Gud til hjælp, at ieg icke veed aff.

M. Iuer.

Sige y Ney forit Villum, attj haflue icke sagt: Der
staar M. Iuer mallet?

Rsp. Villum.

En gang wor nogle gode Wenner hos meg, och en
aff dem sagde: huo er der mallet? Da sagde jeg, Dett
ene Billede er Fanden, det andet er hans Moder.

M. Iffuer.

Villum y leide min Dreng ochsaa fraa meg wloffligen.

Rsp. Villum.

Jeg leide paa min hosbonds vegne huo som hannom
wilde tiene for penge, ieg hafluer ingen tagit fra nogitt
med mact.

Disse efter^{ne} Widnisbyrd hafluer Mester Iuer skutt paa,
som skulle wide, at Villum hafde wndsagt hannom.

Thøniss Badsker wor budet, at Villum wille sla M.
Iuer yhiel.

Bernet Ferremand wed der oc aff at sige.

Villum.

Begge Borgemester y Stege, og Niels Tundsøn hørde,
at M. Iuer hafluer sagt, at Bispen aff Roschild hafluer in-
tet mett Stege sogn att skaffe.

Peder Siunnissen Borger her y Kiøbnehafn och hans
Daatter Anne Mester Nielsis¹⁷ kaldes ind, och handle mett
M. Iuer for retten for det, hand hende haflde schreffuet paa.

Lectæ sunt literæ M. Iuari de Anna M. Nicolai et Vil-
helmo, scriptæ ad Biornonem, continentes hos articulos:

1. At Villum gick till Anne Mester Nielsis at hendes
bagdør, och hun loed hannom selff ind.
2. Villum kom drucken wd fraa hende och begynte at
schiude och skød den gandske Nat igiennem.

¹⁷ Se foran S. 12, Not. 8.

3. At Anne haffuer altid holtt sig till Villum N. och holdt mett hannom icke som tilbørlig wor.
4. At Anne skulle haffue sagt y Stege och hendis Fader, at hun skulle haffue Jørgen Lucassøn och beholde Stege sogn, och Mester Iuer skulle bliffue aff mett hende.

Responsiones M. Iuari:

Ad I. art.

Dette wor meg sagt, att Villum gick ind adt hendis Bagdør, och ieg det kand beuise mett Rasmus Wildbrett eller Rasmus Lauritzen, som meg sagde det.

Anne.

Den Bagdør, som Mester Iffuer siger aff, den loed ieg spille till, før end ieg nogen tid fløtte y dette huss y mine dage. Och hielpe meg Gud saa sandt som ieg wistet icke, førend Villum stod y stuen og lagde nogle klæder y itt skrin.

Ad II. artic. Iuarus Rsp.

Alle mand sagde, att Villum wor drucken, och det er huer mand witterligt, att hand schiud den ganske natt igiennem.

Villum.

Det bekender ieg, at ieg gjorde, ieg gjorde dett, fordi ieg fick der løst till, och dett wor min hosbonds lod och krud.

Ad III. art. Iuarus Rsp.

Jeg haffde Anne ickun mistenckt, fordi hun omgiks mett den, min dø finde wor. Jeg wed icke mett hende nogett andett end som mett en Erlig Danequinde.

Anne.

Saa santt hielpe meg Gud, ieg haffuer aldrig werit orsage till, at Villum skulle nogen tid sueris paa M. Iuers Død.

Ad IV. art. Iuarus Rsp.

Dett sagdes wdi Byen, att Peder Siunesen haffde rosed affit, at Jørgen Lucassen skulle faae Stege sogn och haffue hans Daatter.

Anne.

Gud hielpe meg aldrig sander mer, end om ieg ved noget aff Jørgen Lucassøn at sige, eller om ieg kender hannom.

Biørn.

Giffuer meg nu da Dom y gode Herrer, om ieg paa Kongl. Matts vegne skall kunde haffue magt till at straffe M. Iuer propter contumaciam.

Discendit Biorno et dantur suffragia.

D. Episcopus Joh. Albertius.

Meg tœckes, at M. Iuer er skyldig att straffes som den, der haffuer werit sin Øffrighed w-lydig, effterdi hand haffuer ingen merckelig och fast orsage framsaat, hvorfor at hand ikke er kommen och suared for sig efter sin Øvrigheds steffning.

D. Nicol. Hemmingius.

Jeg kand icke andet sige, end som Dnus Episcopus haffuer sagt.

D. Erasmus Lætus.

M. Iuer haffuer ingen orsage borrit fram, som duer noget, huorfor hand icke er kommen, som D. Episcopus sagde. Thi bør hand at straffis for Wlydighed wden hand kand afbedett hos Kongl. Matt.

D. Johan. Francis.

Idem sentio cum D. Nicolao Hemmingio et D. Erasmo Læto.
Idem iudicant omnes Magistri artium.

Rector summam suffragiorum Biornoni declarabat.

Convocati Professores 22. Januarij.

Adfuerunt professores omnes nemine excepto nisi D. Knoppero.

Actum est de mutatione verborum in baptismo, facta a M. Iuaro Bartholino pastore Stegensis, qua excluserit propria autoritate verba exorcismi, quorum usus plurimos annos fuerat in ecclesia christiana.

Actioni hujus controversiæ interfuerunt etiam Biorno Andreæ arcis Hafn. præfectus.

M. Johannes Thomæ pastor ad D. Virginem.

M. Jacobus Nicolai pastor D. Nicolai.

M. Nicolaus Albinus pastor ad d. Spirit. s.

Quæstio Biornonis.

Maa nogen wige fra Kongl. Matts Ordinantz for sin egen Person, och giøre noget, som er emod Ordinantzen?

Rsp. M. Iuari.

Jeg haffuer intet muterit aff alt det, som staaer y haandbogen, wden det ene Ord (Far hen ud du wrene Aand), det haffuer jeg ladet wde och icke brugit det, och ieg haffuer y den sted expliceret for Folcket den rette Daabsens brug. Och det haffuer ieg giort, fordi ieg haffuer før werit attspurt aff siugelige Quinder, om dett skulle trois, at Børnene for Daaben ere besatte.

Episc. D. Johan. Albertus interrogat:

Huorfor M. Iffuer haffue y privata autoritate muterit det, som publicæ personæ burde at giøre?

Rsp. Iuari.

Jeg ikke haffuer giort det andetstedz end der, som meg tœktes, ieg kunde og motte giørit, efterdi det war icke contra Verbum dei. Icke haffuer ieg heller muteret det, men ieg alleniste haffuer ladet wære wde, och intet brugit, fordi min præceptor D. D. Nicolaus Hemmingius och ieg wy haffde før confereret derom, och hand meente, de ord burde vel med rette lades wde.

D. Nicolaus Hemmingius.

M. Iffuer, ieg haffuer aldrig bedet eller befalet eder att mutere noget af Kongl. Matts Ordinantz.

Rsp. Iuari.

Hoc est verum (?) Dnus præceptor, y sige, ieg har icke heller sagt andit.

Alia quæstio proposita M. Iuaro de Coena Domini.

Episcopus quærit:

Dixisti M. Iuare: Non esse necessariam recitationem verborum institutionis coenæ Dni?

Rsp. Iuarus.

Det haffuer ieg aldrig giort. Men Bjørn og ieg komme y aftes y talle om saadant, da sagde ieg, at Sacramentet faar ingen krafft ex illorum verborum recitatione, et quod sint pars historica, et quod recitentur ideo, ut astantes admoneantur de morte et passione Dni et beneficiis, quæ per hoc sacramentum Christus omnibus promittit.

De mutatione in baptismo hæc est quæstio principalis:

Om nogen maa priuata autoritate gaee fra publica ordinatione, quæ gravi consilio constituta est, et iam duravit in Ecclesia annos xiiij (sic.)? Et an recte fecerit M. Iuarus, quod mutaverit aliquid privata autoritate in baptismo.

Suffragia:**D. Nicol. Hemmingius.**

Vor det saa, af huer maatte følge sit eget sind, daa wor det icke fornøden, at der wor Herrer och Konger til. Derfor maa ingen foruende dett priuata autoritate, som gode vise och forstandige Mend mett Kongen haffue samtyckt. Men huo som dett gjør bør at straffes. Og enddog at M. Iuer haffuer her forseet sig och icke giort rett, forseer ieg meg till, at Kongl. Matt. wel naadeligen handler med hannem.

D. Episc. Johan. Albert.

Mihi placet suffragium D. Nicolai Hemmingii.

D. Erasmus Lætus.

Det er en wnderlig handel de ista mutatione in baptismo, och men det er saa nyt, daa kand mand lættelig hugget op, at det icke mere Bulder gjør, Och at ieg skal sige om M. Iuer, kand ieg icke dømme hannom til at giøre mod sin samuittighed, Men det wed ieg wel, at hand haffde burd at spurt eder D. Episcopo. Och derfor haffuer hand icke giort rett, doch tæckis meg, at mand kand icke plat condemnere hannem, Men dette factum in se tæckis meg ilde at wære giort, at hand (det) giort sine autoritate superioris Magistratus.

D. Johan. Franciscus.

Iudico hoc factum M. Iuari male factum esse.

Decanus Joh. Magnus.

Existimo M. Iuarum male fecisse.

M. Johan. Aurifaber.

Idem de M. Iuaro iudico, quod iudicauerunt superiores.

Sacerides.

Imprudentiam facti M. Iuari damno.

M. Andreas.

Idem iudico, nempe quod male factum sit.

Catholinus.

Non recte fecit.

Hamerus.

Iudico ipsum minus bene fecisse.

Pastores. M. Joh. Thomæ.

Iudico ipsum Iuarum male fecisse.

M. Jacob. Nicol. p. D. Nic.

Certum est, M. Iuarum fecisse male et contra ordinationem nostrarum Ecclesiarum.

M. Nicol. Albinus.

Non possum non improbare mutationem temere factam.

Rector Biornoni sententiam suffragiorum exponit:

Kerre Biørn, disse Dannemend allesammen dømme, att ingen Erlig person maa noget mutere af sin egen myndighed og autoritet, Och derfor tækkes dennom, Mester Iuer at haffue ilde giortt.

D. Episcopus Biornoni loquitur:

At Mester Iuer haffuer saa giort, det som hand haffuer giort, det tækkes disse Dannemænd at være ilde giort. Men dog kand hannem giøres Naade, om hand wilt allstaa och rette sig y det hand haffuer giort, som han siger, hand gierne will.

D. Nicol. Hemmingius.

Scismatici haffue altid wærit taget til Naade, naar de wille staa af deres meening.

De matrimonio M. Iuari quæstio eodem die acta.

Biorno quærit:

Mester Iffuers festemø, maa hun kjøbes fra hannom mett penge, som Mester Iffuer haffuer giort.

Episcopus interrogat Iuarum:

Mester Iuer, huor ere y besyndede om Eders Ecteskabssag mett eders Fæstemø y Ribe, huorlunde wille y haffue eder der y?

Rsp. Iuari.

Efterdi at meg icke (wor) hollit det meg wor loffuet, och wy ere nu foreenthe, saa at de klage intet paa meg, och de haffue mit Breff, och ieg haffuer deris, saa will ieg intet haffue mere met dennom at skaffe, men saa ladit bliffue som det er.

D. Nicol. Hemmingius interrogat Iuarum:

Wor dett Ecteskab emellom eder och den pige?

Rsp. Iuari.

Nej wor det ej. Det wed ieg well, at de, som er Ectefolck, maa icke kjøbe sig fra huer andre met Penge.

Hemmingius.

Det haffuer altid werit hollit her wdj Riget, at de Folck, som hinanden haffue troloffuet, och deroffuer haffuer verit widnisbyrd och bewisening, och de haffue giffuet huerandre fæstindfæ, de folck er Ectefolk for Gud og werden. Huilcket altsammen at haffue wæret mellom eder och den pige, beuisligen findes. Thi er y Ectefolck.

Suffragia.

D. Episcopus Johan. Albert. D.

Dett siger ieg, at y denne sag haffuer den saa stor skyld, der penge haffuer taget, som den, der dennom haffuer wdgiffuet. Och efterdi at Mester Iffuer haffuer icke lofflig forskudt sin rette Ecte festemøe, och hende ingenlunde haffue will, bør hand at icke gifte sig, saalenge hun leffuendis er.

D. Nicol. Hemmingius.

Dett siger ieg, at huo som helst sin Ecte festemøe

wden lofflig aarsage forsager, som Mester Iffuer haffuer giort, och icke will holde sin løfte och ere, hand er werd en møgit stor straf, och der til med sig aldrig giffte (maa), saalenge den Person leffuer, som hand først haffde loffuet troe oc Ecteschaff.

D. Eras. Lætus.

Jeg veed vist, at det wor ret Ecteskab emellom Mester Iuer og hans Fæstemø, och hand icke haver nogen ret orsage at forskiude hende. Thi kand ieg icke andet dømme, end at hand aldrig bør at gifte sig, saa lenge denne hans Fæstemø leffuer.

D. Johan. Franciscus.

Mester Iffuer bør icke at gifte sig, saalenge denne hans Fæstemø leffuer.

Cæteri Professores omnes una cum ministris Verbi Dei prædictæ doctorum sententiæ subscribunt.

Biorno.

Mig siunes dette, at hand haffuer begyndt rett, men han haffuer icke rett forfuldett, Och effterdi hand icke haver hollet sin tro, ære och loffue, bør hand icke at gifte sig, saalenge som denne person hans Festemø er y liffue.

Convocati professores in ædibus Episcopi D. Joh.

Albert. 14. Febr.

Acta est causa matrimonialis M. Iuari et Kirstinæ Severini natæ Ripis, quæ una præsens adfuit cum sponso suo M. Iuaro.

Episcopus quærit:

Mester Iuer, huor wille y haffuet med denne Pige, eders Festemø?

Rsp. Iuari.

Jeg begerer at were for meg och hun for sig.

Convocati Professores 26. Martii.

Significabat Professoribus Rector, M. Johannem Magnum suam professionem nempe Græcam resignasse, et ideo tributa est consentientibus aliorum professorum suffragiis:

M. Nicolao Hammero professio græca, et

M. Johanni Aurifabro professio Rhetorica.

Deinde determinatum, ut amplius non fruatur M. Joh. Aurifaber Vicariato isto, quod hactenus aliquamdiu ex consilio Universitatis habuit.

Convocati professores 2. Apr.

Determinatum est de rustico . . . , a quo præfectus Universitatis cum Universitate coram Regia Majestate delata (!) fuit, ut præfectus Universitatis cum eo agat coram iudicio in publico foro secundum leges, ubi scriptam sententiam petat de hujus rustici accusatione, instituta adversus suos Dnos, sitne iusta an iniusta. Sed interim tamen eidem rustico concessum est, arare et seminare, sicut concessum est eius vicino, nisi quod hæc causa maneat integra et nulla ratione condonata.

Convocati Professores 16. April.

Determinatum est ut horti Universitatis, qui sunt ad Vallum vrbis a parte occidentali templi Divi Petri, locentur professoribus Academiae Hafniensis, eisdem prorsus conditionibus, quibus Ciues suos fundos ad Universitatem pertinentes possident.

Convocati Professores 10. Maj 1567.

Determinatum est, ut pædagogus habitet in Curia pædagogi, pro ut Regia Universitatis fundatione cautum est, et præfectus Universitatis habitabit in ea curia, in qua habitavit hactenus M. Andreas Petreius. Atque communi professorum consensu hoc conclusum est.

Deinde eodem die communi professorum suffragio assignata est utraque lectio pædagogica mihi Jacobo Suenonio Hafn.

Convocati professores 29. Maj.

De pastore animarum in Sæby Dno Olao N. decretum, ut pro restantiis 39 annorum solvat Universitati 30 Thalers, et posthac singulis annis tempestive et prompte soluat decem marcas danicas Universitati. Quod si noluerit facere, quærat sibi aliam vocationem et parochiam.

Convocatio prof. die 8. Junij.

Determinatum est, ut rusticus quidam nomine Nicolaus Petri solvat Universitati decem thaleros et par boum, quia absque omni ratione iusta Universitatem coram Regia Majestate accusasset, sicut de ipso in publico foro rustico iudicatum est. Et infamis esset permansurus, nisi erga ipsum ἐπιεικειον Universitas benigne usa fuisset.

Convocatio professorum 11. Junij.

Præfecto Universitatis mandatum est, ut concedat rusticum eum sepeliri, qui seipsum interfecisset, sed extra cæmeterium sepeliatur.

Convocatio 5. Julii.

De Studioso Christierno Andreae adultero determinatum, ut decem Thaleros numeret in usum pauperum, et publice culpam deprecetur.

Convocatio 20. Julii.

M. Nicolao Hammero donatum est, quidquid accedere possit Universitati ex anno gratiæ ex Vicariatu Lundensi, quem habuit Laurentius Scriba.

Anno 1567 die 1. Octobris Convocati professores.

Electus est in Rectorem Universitatis clarissimus Vir D. Johannes Albertius, Doctor et Superintendens vigilantissimus.

Anno Domini 1567 die 2. Octobris creatus est Rector Universitatis Hafn. Johannes Albertius, Theol. Doct. et Episcopus Siellandicarum Ecclesiarum Vigilantissimus.

Convocati Professores 15. Octobris Ao. 1567.

Determinatum est:

1. Ut nullus ex professoribus in suis domibus aliquid ædificet sine communi professorum omnium consensu.
2. Ut cubiculum concedatur Francisco Telonario¹⁸ in domo

¹⁸ Werlauff har udentvivil Ret, naar han (Kbhvns Univ.-Bygnings Hist. S. 8, Not. æ.) antager denne for den *Frands Villumsen*, Tolder i Lund, der 1565 gav sit Bibliothek til Universitetet (jfr. *Th. Bartholin*, De libris legendis, 1676, p. 16).

Universitatis, quæ in fabrica est, modo 300 talleros Universitati numeraverit.

3. Communi omnium professorum consensu Vicariatus est concessus Magistro Erasmo Catholino prof. Dial., quam antea habuit M. Johannes Aurifaber.

Anno Domini 1568.

Convocatio profess. 12. Januarij.

Actum est de proportione aliqua seruanda inter Doctores et Magistros in distributione boum et pecuniarum, et voluerunt Doctores sibi duas concedi partes, cum Magistri unam acceperint. De qua re audita sunt Magistrorum suffragia hoc pacto:

M. Nicol. Schauenius.

Miror, quare nunc agitur hæc quæstio, cum nunquam prius sit agitata ab antecessoribus. Quare sic dico meam sententiam, me nunquam velle aliter consentire in hac re, quam hactenus erat consuetudo, et siue aliter consenserint alii siue non, tamen ego volo easdem retinere condiciones, quas hactenus semper in distributionibus habui, vel apud superiores nostros de hac re contendam.

M. Joh. Aurifaber.

Quia video, non fore concordiam inter professores, nisi statuatur proportio aliqua, iudico statuendam esse.

M. Sascerides

Sententiæ Schauenii subscribit.

M. Andreas.

Statuendam esse proportionem aliquam in distributione, censeo.

M. Hammerus.

Statuo, proportionem statuendam et observandam esse.

Convocati Professores 24. Jan. 1568.

De Matrimonio actum est Magni Laurentii equitis Aurati et Genethæ Jacobi. Deque filio eorum viro nobili Ka-

nuto Magni determinatum est, eum filium legitimum esse prædicti Magni Laurentii et Genethæ Jacobi.¹⁹

Conclusum, ut literæ de ædibus Petri Hauntorns et Christophori Graatops obsignentur.

Conclusum, ut Magister Jacobus pastor ad divum Nicolaum habeat literas de fundo in platea Divi Petri ob-signatas, modo dederit reversales.

Convocatio profess. 14. Febr.

Determinatum est, ut (ad) deliberationem proponatur causa de fundis et domibus Baltazari Bibliopolæ et Kanti pistoris.

Determinatum, ut Cives, qui ab Universitate literas accipiunt pro domibus suis, tantum dent Notario Universitatis, quantum alii dant Notario Civitatis pro similibus literis.

Conclusum, ut coram Senatu Civitatis cum Thalia Haldagers quæstor Universitatis agat pro muniendo horto suo, qui proximo est hortis Universitatis, sitis ad vallum Urbis a parte templi Divi Petri occidentali.

De rusticis Universitatis in Strøyby, qui æqualitatem in agris petunt, cum æqualitate (?) expendant quotannis mercedem: in deliberationem propositum est.

Determinatum, ut literæ pro templo et Universitate ex una posthac scribantur forma et uno tenore.

Convocatio Professorum 15. Majj.

Proposita est causa cujusdam sacerdotis, contra quem egisset Episcopus Fionensis M. Nicol Casparus coram senatu Regni, qui determinasset, eundem non habiturum diutius parochiam illam, quam hactenus habuit, sed ab ea discederet. Sed præter hæc nomine et mandato Regiæ Majestatis Biorno Andreae, arcis Hafn. præfectus, Regis

¹⁹ Om *Hr. Mogens Lavritsen* (af Familien *Løvenbalk*) til Tjele meddeles udførlige Efterretninger i *Allens Breve og Aktstykker* til Chr. II.s og Fr. I.s Hist. I, 368-69, Anm. Om hans foregivne Ægteskab med *Genetha Jakobsdatter*, der sagdes at være en skotsk Grevedatter af en Familie *Cragengelt*, indeholder *T. Beckers* Text til Prospektet af Tjele (Danske Herregaarde VIII, 4. H.) gode Oplysninger.

voluntatem proposuit Universitati hanc esse: Ut Universitas de prædicto sacerdote per causæ ejus cognitionem determinet, an dignus sit pæna graviore, quam parochiæ suæ privatione.

Rector D. Superintend. Johan. Alb. respondit Biornoni hoc pacto.

Kere Biørn vij altid redebøn ere kongl. Matts vilge christeligen at fuldgjøre. Derfor wille wy ochsaa her wdi Hands Naades Vilge hørige vere och om denne præstemandz sag sige, huad oss for ræt kand være, naar wy den Dom beschreven faa at see, som Kongl. Matt. mett sitt elskelige Raad herom haffuer affsagt.

De hujus ergo pastoris causa eo die nihil est actum amplius.

Acta hoc die etiam causa inter Ericum Rud Senatorem Regni et quendam D. Johannem Matthiæ, quem Ericus Rud illegitime vocatum esse pastorem ad quandam parochiam in Lolandia existimavit, ideo quod sine suo consensu literæ vocationis datæ essent prædicto D. Johanni, cum Ericus Rud præcipuum inter parochianos istius loci se agnosceret.²⁰ In præsentia igitur multorum nobilium cum diu agita esset hæc controversia cum utriusque partis testimoniis, amica quædam facta est inter prædictos Ericum Rud et D. Johannem Matthiæ reconciliatio.

Anno Dni 1569 die 28. Majj

electus et creatus est Rector Academiæ Hafniensis, Vir clarissimus et doctissimus Albertus Knopperus, J. V. Doctor, in domo Consistorii, præsentibus professoribus.²¹

²⁰ Det er Admiral *Erik Rud* til Fuglsang paa Laaland (jfr. *Vedel Simonsens* Familie-Efterretninger om de danske Ruders Slægt, II, 59-85). Fuglsang ligger i Thoreby Sogn, det er altsaa formodentlig et Præstevalg i dette Sogn, der her handles om.

²¹ Forhandlingerne paa denne Dag kunne suppleres af *Pontoppidans* Ann. Eccl. Dan. III, 428, hvor en Bestemmelse findes aftrykt om den Orden, hvori Universitetets Rektor skulde udvælges af de forskjellige Fakulteter, ligesom angaaende Rektors Pligter.

Convocati Professores 23. Dec. 1569

in domo Capitulari templi D. Virg., præsentè Arcis Hafniensis præfecto Biornone Andreæ, M. Paulus Matthiæ Episcopus, D. Hemmingius (etc.).

Kanutus Alsing inter se et uxorem suam adulteram diuortium petiit, de quo hoc pacto lata sententia est:

Knud Alsing och Marenne, dette siges wy eder af for rett, att efterdi Knud vil icke tage Eder Marenne til naade igien, att y bør att være skyldt adt.

Convocationes Profess. Ao. Dni 1570.

Convocati professores pridie circumcisionis Dni. 1570.

D. Vicerektor M. Nicol. Schauenius, D. Nic. Hemmingius, D. Er. Lætus, D. Joh. Franciscus, M. Nic. Hammerus, M. Joh. Aurifaber, M. Joh. Sacerides, M. Andreas Petreius.

Lectæ sunt literæ Regiæ Majestatis, quibus mandatum est Universitati, ut Magistrum Paulum Matthiæ Episc. Siælandiæ non solum in professorem tertiæ lectionis Theologiæ imprimis suscipiat, verum etiam in Theologiæ Doctorem promoveat.

Conclusum, ut imprimis promoveatur in Theologiæ Doctorem Mgr. Paul. Episcopus.

De Magistro Artium, qui in absentia Episcopi legat, determinatum est, ut lectionem Philosophicam, quam hactenus habuit, resignet.

Suffragia.

D. Nicolaus.

Hoc judico, non posse unum aliquem et Theologiam et Philosophiam simul uno die tradere cum diligentia.

D. Erasm. Lætus.

Sum in eadem sententia cum D. D. Nicolao.

D. Joh. Franciscus.

Et ego cum D. D. Hemmingio et D. D. Læto consentio. Magistri in eadem permanserunt sententia.

De stipendio Episcopi et coadiutoris hoc modo terminatum fuit, ut centum Thaleri numerentur D. Episcopo. Centum vero Thaleri cum minutis, quæ ad tertiam lectionem theologicam pertinent, coadiutori dentur.

Convocatio professorum 23. Jan.

Magister Paulus præstito iuramento ad tertiam lectionem Theologicam receptus est.

Convocati Professores 27. Jan.

Determinatum, ut Magister Erasmus Catholinus posthac Theologiam doceat loco Episcopi diebus Dominicis, Mercurii et Saturni, atque ex stipendio Episcopi annuo habeat sexaginta Thaleros tantum.

Convocati professores . . Martii,

Atque communibus suffragiis determinatum est, ut iustæ disciplinæ servandæ²² sunt.

Nicolaus Crag²³, cui inter cænandum apud mensam in Coenobio S. S. alapam inflixisset reconciliatus, privetur mensa ibidem studiosis Regia liberalitate concessa, atque ea quidem conditione, ut eadem potiundi vicissim mensa nunquam habeat.

Studiosi etiam reliqui, qui publicos Academiae ministros impediverunt, quominus prædictum Nicolaum ex mandato Rectoris in carcerem ducere poterint, sua careant mensa per intergre proximi sequentis mensis spatium.

Convocati Professores 20. Maij.

Petiit Magnificus Rector D. Albertus Knopperus, ut Universitas eligeret novum Rectorem, et suum suffragium dedit M. Erasmo Catholino.

²² Her har den tidligere Afskriver ikke kunnet læse et Par Ord; muligvis kan Lakunen suppleres saaledes: in Coenobio Spiritus Sancti.

²³ Det er den senere saa bekjendte kongelige Historiograf og Ambassadør. Han kan ikke være bleven Student senere end 1567, da han i dette Aar findes indskreven paa Listen over dem, som fik fri Kost i Helliggejst-Hus (se nedenfor S. 49). Grams Bemærkning i *Christian den Tredies Hist.* Oversætt. I, 5 viser, at han antager, at Krag først er bleven Student 1568.

D. Nicol. Hemmingius.

Ago gratias magnifico D. Rectori pro bene administrato Rectoratus officio anno iam præterito, et etiam meum Suffragium do M. Eras. Catholino, etiamsi coelebs est, cum habeamus exemplum in D. Siningio, qui etiam factus est Rector non maritus existens.

D. Erasm. Lætus.

Ego iudico consultum esse, ut cum ad facultatem Artium iam veniet Rectoratus, Magistri ipsi aliquem e suo corpore eligent Rectorem.

M. Nicol. Schauenius.

Meum suffragium do M. Nicolao Hammero propter magnas et graves causas, ipse enim diligenter officium suum prostitit in schola, et domum et etiam uxorem habet.

Eidem et sua suffragia dederunt D. Doctores omnes et Magistri reliqui.

Convocati Professores 22. Majj anno 1570.

Significavit D. Rector Universitati voluntatem M. Nicolai Hammeri, eum se amanter rogare, ut hac vice ab officio Rectoris, ad quod electus fuit, liberari posset, cum quia iuvenis, tum quia res Universitatis minus ipsi notæ sint. Collatis igitur denuo suffragiis, communi et unanimi prædictorum professorum consensu electus est in Rectorem Clarissimus Vir D. Mgr. Johannes Sascrides, qui etiam sese in hac re facturum promisit, quantum divina gratia S. S. possit, modo ei etiam suis salutaribus consiliis professores in tanto officio benigne adesse velint. Quod et ultro ei polliciti sunt.

Anno Domini 1570, Majj die 25
in templo divæ Virginis Rector Academiæ renunciatus est clariss. et doctiss. Vir D. Mgr. Johannes Sascrides, Linguae Hebrææ professor fidelissimus.

Ao. 1570. Convocati professores in templo in domo
Capitulari. 10. Junij.

Pacata est controversia de debito inter Petrum Rhytzer et quendam studiosum Laurentium N. nomine, ita ut stu-

diosus ille Petro nominato dabit creditori suo novem marckas danicas pro toto debito, quarum tres ʒ hac ipsa septimanna, reliquas vero sex ʒ ad festum Michaelis proxime sequens numerabit.

Convocati professores 5. Julij.

Petiit D. Rector consilium professorum de studioso incarcerato, num diutius in custodia Universitatis conservetur necne, communi autem et unanimi Consensu professorum determinatum est, eum debere in custodia Universitatis manere, donec eius causa apud civilem Magistratum cognita et iudicata fuerit.

De rebus Clarensis Monasterii Roschildiæ communiter etiam conclusum est, de iis debere D. Cancellarium et Petrum Oxe curam habere, qui in se receperunt nomine Universitatis, se inservituros Universitati eas bene vel locando vel vendendo.

Convocatio professorum 15. Novbr.

Determinatum et conclusum, ut famulus communis pro habitatione sua habeat ex Universitate annis singulis sex marchas danicas.

Conquestus est M. Erasmus Katholinus publice de domo quadam civis Christierni Begermagers, eam minus licite collocata et exstructa esse.

Anno 1571.

Convocati Professores 17. Febr.

Anna uxor Georgii Erasmi Sutoris, habitantis in vico claustrali, ex studioso Olao N. debitum exigebat decem Thalerorum pro mensa cujusdam Nobilis adolescentis, pro quo se satisfacturum bona fide prædictum Olaum promississe, prænominata Anna affirmabat, Olaus vero prænominatus negabat. Producta in testimonium a parte Annæ Katharina N., quæ jurejurando affirmabat, dictum Olaum, se præsentem et audientem, promississe Annæ solutionem pro debito prænominato. Determinatum igitur hoc die tantum, ut alia quædam testimonia de hac controversia Anna

adducat, quæ aiebat ea tunc temporis extra Urbem esse, et intra paucos dies adduci posse.

Convocati Professores 1 die Jun. 1571.

Petiit D. Rector novum Rectorem Universitatis eligi et creari in primis posse, et data in hunc modum suffragia electionis.

D. Rector M. Joh. Sascerides.

Ego, quantum ad novum eligendum Rectorem attinet, video Clarissimum Virum D. D. Nicolaum Hemmingium debere nunc hoc officio fungi, sed quia occupationibus variis et plurimis tam privatim quam publice in dies molestatur, ipsi parcendum esse existimo, et in Rectorem eligo Clarissimum virum D. D. Paulum Episcopum.

D. Episcopus D. Paulus.

Ago gratias Dno Rectori pro bene administrato officio gubernationis Reipublicæ anno jam præterito, verum quantum ad præsentem electionem novi Rectoris attinet, non credo, quod velitis a semel constituta et confirmata lege vestra recedere. Quare cum veniat nunc Rectoratus ad Facultatem Theologicam, et ordo quoque exigat, ut D. Præceptor Doctor Nicolaus Hemmingius in se officium hoc recipiat, rogo vehementer, ut hoc citra omnem excusationem facere velit.

D. Nicol. Hemmingius.

Vos omnes scitis, quam sint mearum rerum conditiones duræ et difficiles interdum, quare oro, ut alium eligatis Rectorem, et ego Rectorem eligo Clariss. Virum D. D. Paulum Matthiæ.

D. Alb. Knopperus.

Ago gratias magnifico D. Rectori pro bene administrato officio suo hoc anno præterito, et vicissim ad hoc officium eligo clarissimum collegam meum D. D. Nic. Hemmingium.

D. Joh. Franciscus.

Video, quantum ad ordinem electionis novi Rectoris attinet, nullum alium hac vice eligi posse merito, quam clariss. virum D. Nic. Hemmingium. Quare amanter oro, ut

in se hoc onus gubernationis Reipublicæ nostræ hoc anno benigne suscipere velit.

Cum his Doctorum suffragiis Magistrorum omnium suffragia de novi Rectoris electione conveniebant, de solo D. D. Nic. Hemmingio in Rectorem Academiae ordinando.

Rsp. D. D. Nicolai Hemmingii.

Ego hoc officium in me non suscipiam, priusquam redditæ fuerint rationes, et constitutus fuerit novus quæstor, et singuli professores iuraverint, se Rectori, ut decet iuxta foundationem, obedientes esse futuros.

Convocati professores 2. die Junii Ao. 1571.

1. Constitutus est Quæstor Universitatis novus, honestus Vir Johannes scriba præfectus Universitatis, qui hoc die, porrecta omnibus professoribus manu, in se recepit officium tam quæstoris tam præfecti. Et pro stipendio habebit annis singulis ut sequitur: sc. Redepenge ij^c m[℥], Haure xxv tdr., Korn, byg och rug, iiij Pd., hør iiij læss, Weed xx læss, Smør 1 fdg., Oxe 1, Lam iiij, Gess iiij, Oldensvin effter Leiligheden. Item Fogede penge och skriffuer skeppe.
2. Iurauerunt professores omnes unanimiter et sancte, se fore obedientes Magnifico D. Rectori Universitatis in omnibus, quæ licite iuxta foundationem præceperit et petierit.

Anno Domini 1571 d. 7. Junii creatus est Rector Academiae Clarissimus ac doctissimus Vir, Dn. D. Nicolaus Hemmingius, Doctor Vigilantissimus et fidelissimus.

Convocati professores 16. Junii ao. 1571 in ædibus D.

Episcopi Doct. Pauli Matthiæ.

Significavit Rector professoribus, sibi indicatum esse, quod Rex futurus esset bene contentus, si omnia Universitatis bona inter ipsos Professores distribuarentur, modo ipsi hoc iudicaverint sibi ac Universitati utile. Petiit ergo D. Rector de hac re professorum suffragia, quæ hoc pacto data sunt.

D. Episcopus D. Paulus.

Multæ sunt causæ, cur non possum satis approbare, ut fiat aliqua distributio rusticorum et aliorum bonorum Universitatis. Sæpe enim impediuntur a studiis suis professores, si hoc foret. Deinde etiam pauci sunt, qui norunt, quomodo ista ruralia bona Universitatis recte curent et administrent. Et sæpenumero oriuntur inter rusticos controversiæ graves, quæ non possunt facile a nobis componi.

D. Erasm. Lætus.

Ego profecto non intelligo, quidquid incommodi habituros esse professores, si bona Universitatis distribuarentur, imo potius existimo tum quam rectissime et expedientissime provisum nobis omnibus. Neque futura esset tanta negotiorum nostrorum difficultas, quam iam Dn. Episcopus existimet.

D. Alb. Knopper.

Mihi non potest displicere iusta bonorum Universitatis distributio, quia eam video a re professorum haud parum esse futuram.

D. Joh. Franciscus.

Intelligo M. Nicolaum Coldingium²⁴ habere potestatem a Regia majestate, ut bona ruralia Universitatis curet distribui inter professores. Id ergo mihi videtur quam maxime consultum esse et professoribus utile.

M. Nicol. Schavenius.

Ego non iudico pro meo statu bonum esse facere distributionem aliquam bonorum omnium Universitatis. Nam nihil existimo melius esse, quam liber esse a politicis istis molestiis, ac in studiis vivere, quibus sumus addicti.

M. Joh. Aurifaber.

Ego iudico non incommode bona Universitatis, quæ adhuc sunt, posse inter professores distribui; sed quantum ad Canonicatus istos attinet, quos addere Magistris Rex

²⁴ M. Niels Kolding var dansk Hofpræst (se *Zwergius*, Sjæll. Cleresi, S. 472 ff.).

constituit, mihi non videtur consultum esse, ut isti cum reliquis bonis Universitatis incorporentur.

M. Joh. Sacerides.

Ego iudico maiore et longiore deliberatione in re tam perplexa opus esse.

M. Andreas et Hammerus

Cum Aurifabro conveniunt.

D. Rector.

Si distribuantur bona Universitatis inter Professores, credo fore, ut sæpe impediatur professores ab exercitiis suis, cum ad dirimendas controversias inter rusticos sæpius eos invisere cogantur.²⁵

(Behandling af det Spørgsmaal, som var forelagt af Regjeringen, om Anna, Jørgen Sejlleggers Datter, hvis Ægtefælle Jørgen Bruck for 6 Aar siden havde forladt hende, paany maatte gifte sig. Meningerne vare delte.)

Communibus omnium professorum suffragiis hoc eodem die permissum ac concessum est, ut Clarissimo Viro Magistro Nicolao Coldingio Concionatori Regio dentur literæ Universitatis de bonis Monasterii Clarenis Roschildiæ sequentibus, cum suis adscriptis conditionibus: Dabit autem Magister Nicolaus Universitati annis singulis

ex	{	Horto Clarenis	ij pd. korn
		Mola	XVI ŷ rotund.
		Domo Argillacea quadam . .	VI ŷ,

eaque bona Universitatis tantum retinebit Magister Nicolaus hisce conditionibus per tempus vitæ suæ et uxoris suæ.

Aliam vero domunculam, quam Universitati satisfacit retinebit pro se, uxore sua et hæredibus omnibus, cum potestate eam quocunque velit transferendi.

²⁵ Videre Forhandlinger om dette for Universitetets hele Økonomi saa yderst vigtige Spørgsmaal forekomme ikke; Professorerne ere vel altsaa alligevel blevne enige om at anbefale Forslaget, der, som det vil ses af de følgende (S. 47), snart blev til Lov.

Convocati professores 3 die Julij.

Petiit quidam Dnus Matthias (Boethii) Hafniensis, affinis M. Nicolai Caspari Episcopi Fionensis, renovationem literarum cuiusdam domus suæ, cuius fundus Universitatis est, in vico claustrali a parte meridionali domus Jacobi Mauricii Aurifabri iacentis. Literæ vero ab hoc Dno Matthia prolatae, cum tantum pro eo atque ad eius vitæ terminum solummodo valeant, quare de eius petitione hoc modo sunt data professorum suffragia.

D. D. Eras. Lætus.

Mihi videtur Dne Rector, quod mortuo hoc Dno Matthia domus ejus, cujus literas renovari cupit, cum omni structura sua, juxta hasce antiquas nobis oblatas literas, ad Universitatem prorsus pertineat. Atque ideo existimo minime esse commodum Universitati, si renoventur huic viro hujus domus literæ, prout ipse a nobis postulat.

Huic suffragio omnes professores reliqui subscripserunt unanimiter, eoque dimissus prædictus D. Matthias est et abiit.

Dnus Rector de Doctore Johanne Pratensi Medico vocando ad Actionem Medicam proposuit, inquiens: Ego nuper fui Roschildiæ et mihi a M. Nicolao Coldingio significatum est, Doctorem Petrum Severini vocatum esse ad serviendum Regi, sed Doctorem Johannem Pratensem adhuc non habere vocationem, nobisque liberum esse ipsum ad Academiam vocare vel non vocare. Quare ad hæc duo velim mihi dari vestra suffragia.

I. Utrum velitis vocari ad lectionem in hac schola Doctorem Johannem Pratensem.

II. Anne videatur vobis utile, ut si eum vocaveritis, alium non tradat in schola nostra doctrinam, quam Hypocratis et Galeni, sicut quoque faciunt Medici scholæ Vitebergensis et Lipsiensis.

Data hoc pacto suffragia.

D. Erasmus Lætus.

Ego re vera iudico et vocandum ad lectionem Doct. Johannem Philippi, et ab eo in schola proponendam esse

doctrinam Galeni et Hypocratis, sicut in aliis Academiis communiter solet fieri.

Huic suffragio professores reliqui unanimiter subscripserunt.

Petiit D. Mgr. Johan. Sascrides nomine Doctoris Martini Æditui Medici²⁶, ut Universitas velit tegulas quasdam ei procurare ad reparanda tecta domus, in qua D. Martinus habitat.

Suffragia data.

D. D. Erasmus Lætus.

Hæc domus, de qua fit mentio, videtur tradita esse Doctori Martino libera, quam diu velit ea frui. Ergo mihi videtur consultum esse, ut Doctori Martino ad hanc petitionem non demus responsi quidquam, antequam cum Magistro Aulæ de Doctore Martino locuti fuerimus. Sed potest ipse Doctor Martinus reparare domum istam suis sump-tibus, et postea referre exposita a se ad rationes, donec certi aliquid de ea re intellexerimus, et an aliquando (?) vel Universitas vel Regia etiam Majestas ei satisfaciat.

In hoc consenserunt omnes professores reliqui.

Convocati professores 5 die Julij Ao. 1571.

In Academiæ Professore Medicum clariss. et doctiss. vir Dn. D. Johannes Pratensis receptus est, cum Dnis Professoribus promotionis suæ testimonium ostendisset, et juxta receptam scholæ consuetudinem iuramentum præstitisset.

Convocati Professores cum Senatu Urbis in Templo

S. Spiritus die 8. Augusti Ao. 1571.

Anders Schriffuer	}	Consules.
Marcus Hess		
Jørgen Persen		
Hans Olsen		
Matz Schriffuer	}	Senatores.
Christopher Mogensen		

²⁶ Hvad man ved om denne Mand, der ligesom M. Joh. Sascrides var en Hollænder af Fødsel, er samlet i *Herholdts* og *Mansas* Samlinger til den danske Medicinal-Historie, S. 28-29.

Peder Siundesen	}	Senatores.
Hans Dyricksen		
Michel Remmesnerr		
Jacobus Scriba		Præfectus Urbis.

Actum est de domo Lapidea in cæmeterio D. Virginis, quæ ante annos viginti possessori Stephano pistori ablata et scholæ Triviali adjecta est, pro qua sibi satisfactionem fieri prædicti Stephani successor Kanutus pistor petiit, cum adhuc nulla esset pro ea facta compensatio. De qua re communibus et consentientibus prædictorum Dnorum suffragiis hoc pacto determinatum est.

- I. At forne Knud Bager skal her efter med sine efterkommere selv beholde den keller, som er under det Steenhuus, som er kommen fra hands Gaard til Skolens forbedring.
- II. Bleff Knud Bager afbetalt for fornefte Steenhuuses Offuendeel, som hand hafde mist, udi saa Maade, at hannom derfor blef affgiffuet viij ŷ Danske af den Jordskyld, som hand aarligen burde at giffue efter sitt Jordebrefs Lydelse. Hvilcke viij ŷ bleffue hannem tilgiffne først for xx aar nest forgangne, som hand restit med, och skulle betale, och siden herefter stedse och altid. Och dermett skulle hand for forne Steenhuus være slet affbetalt. Hvormed hand lod sig nøje och well wor tilfredz.
- III. Tilsagde Professores Borgemester och Raad, at Universitas vilde kreffue dennem paa Byens vegne Betaling for forne viij ŷ , som Universitetet haffuer mist aff forne Knud Bagers Gaardz Jordskyld først wdj xx Aar, och her efter skal miste in perpetuum.

Convocati professores 12. Sept. 1571.

Communibus suffragiis determinatum est, ut Consul Marcus Hess frumentum Universitatis accipiat, donec de eo aliter conclusum fuerit.

Intercedente Episcopo determinatum est, ut orphani Mgri Pauli Noviomagi²⁷, piæ memoriæ, soli retineant ex Canonicatu parentis ipsorum Arhusiæ eam partem, quæ inde cedit Universitati pro anno gratiæ. Sed hac tamen conditione, ut eam partem M. Laurentius Olderop²⁸, Universitatis in eo loco procurator, levet, indeque eo, quod ipso pro officio debetur, ablato, residuum huc ad prædictorum orphanorum tutores mittat.

Conclusum est de Kanuto pistore, ut habitationis suæ literas renovatas habeat, cum duo Senatores²⁹ Senatus civitatis nomine Dno Rectori solutionem nomine Universitatis promiserint pro ea locarii parte prædicti Kanuti, qua ipsi ab Universitate satisfactum est nomine Civitatis, pro domo ista lapidea, quæ ante aliquot annos habitationi ejus ablata et Scholæ triviali adiecta est.

Convocati Professores 24. Sept. ao. 1571.

Illustriss. ac clementiss. Regis nostri Friderici 2. Novam fundationem Regiæ Majestatis sigillo obsignatam, de nova ratione posthac servanda in dando professoribus annua stipendia, Dnis Professoribus legendam Clariss. Vir M. Nicolaus Coldingius Concinator regius obtulit in templi D. Virginis domo Capitulari.

Convocati professores in Choro templi D. Virg.
post summam Missam 14. Oct. 1571.

Conclusum iterum est communi consensu, ut literæ domus Canuti pistoris renovatæ obsignentur, et ei sine procrastinatione dentur.

Die 20. Octb. præsentibus omnibus professoribus in
inferiori Collegio, excepto D. D. Eras. Læto.

Conclusum, ut Professores posthac cum piscatione

²⁷ Hofpræsten *M. Poul Noviomagus* døde 3 Apr. 1571 (*Zwergius* anf. Skr. S. 456).

²⁸ Lektor ved Domkirken i Aarhus.

²⁹ En Linie staar aaben, formodentlig fordi Afskriveren ikke har kunnet læse Navnene paa de to Raadmænd.

agant, sicut hactenus actum, ea tamen conditione, ne fiat ea cum ullis Universitatis sumptibus.

Catalogus studiosorum, qui communi professorum consensu ad mensam in Coenobio sancti Spiritus sunt recepti.

Sub Rectore D. Johan. Francisco (1565-66).

Recepti.

Intercessores.

Petrus Olai Alburgius.	D. Nicol. Hemmingius.
Carolus Theodorus Norueg.	Christoforus Magnus nob.
Johannes Laurentii Siellandus.	D. Nicol. Hem.
Matthias Seuerini.	M. Joh. Sascerides.
Nicolaus Mauricii Cimb.	M. Nicol. Hammerus.
Melchior Iuari.	D. Joh. Francis. Rector.
Enualdus Barthol. Cimb.	M. Nicol. Ham.
Andreas Nicol. Viburg.	Rector.
Matthias Nicolai.	M. Jacob. Matth. Rip.
Petrus Johannis.	} M. Paulus Noviomagus.
Christiernus Tuchonis.	

Sub Rectore M. Nicol. Schavenio (1566-67).

Nicolaus Georgii.	Cancellarius Joh. Friis.
Georgius Johannis.	D. Nicol. Hemming.
Georgius Jacobi.	Jacobus Suenonius.
Nicolaus Petri Holsatus.	Sascerides.
Canutus Johannis.	D. Nicol. Hem.
Andreas Andreae.	Knopperus.
Petrus Andreae.	M. Catholinus.
Johannes Laurentii.	Rector.
Petrus Nicolai fam. Hammeri.	D. Nicol. Hem.
Johannes Thomæ.	M. Cathol.
Nicolaus Canuti.	M. Joh. Sascerid.
Laurentius Petri.	Rector.
Johannes Petri.	Rector.
Christiernus Laurentii.	D. Nicol. Hem.
Laurentius Olai Schanus.	M. Nicol. Ham.
Christiernus Nicolai.	M. Joh. Sascerides.

Johannes Johannis.	M. Catholinus.
Laurentius Severini et Johannes Severini.	} Schaven. Rector.
Niels Krage.	M. Paulus Ripensis.
Rectore Johan. Albert. Epo. inscripti (1567-68).	
Magnus Johannis Sallingensis.	Hammerus.
Petrus Nicolaus Rauensius.	Hammerus.
Nicolaus Severini famul. Hem.	D. Hemmingius.
Iodocus (?) Nicolai.	Hammerus.
Stephanus Lagonis Ripens.	D. Nic. Hem.
Ericus Johannis.	Episc. Fionensis.
Entellus Henningii.	M. Nicol. Schaven.
Johannes Matthiæ Bock.	Regina.
Johannes Martini Malmog.	Hammerus.
Georgius Laurentii.	Hemmingii fam.
Johannes Nicolai Alborgens.	Schavenius.
Nicolaus Laurentii Episcopi R.	Rector.
Nicolaus Henrici.	Schavenius.
Johannes Christierni.	M. Joh. Thomæ past.
Laurentius Nicolai fam. Hem. (?)	Rector.
Nicolaus Johannis Cimb.	Rector.
Severinus Joannis.	Rector.
Laurentius Olai.	Rector.
Petrus Georgii.	Schavenius.
Andreas Ingmari.	Hammerus.
Nicolaus Joannis Langlandt.	D. Hemmingius.

Convocati Professores 8. Novbr. Ao. Dni. 1571.

Conclusum communibus et consentientibus suffragiis, ut Studiosi eleemosinarij eligantur viginti, et cuilibet singulis septimanis numerentur Sex Solidi usque ad Nativitatis Dni festum proxime sequens.

Mandatum est quæstori, ut domum novam appositam Collegio curet claudi versus orientem fenestris vitreis. Versus occidentem vero asseribus.

Demandatum est D. Doct. Alberto Knoppero, D. Doct. Joh. Francisco et Magistro Nicolao Schavenio, ut hoc anno pro pastura porcorum in sylvis Universitatis, iuxta solitum morem et novæ foundationis tenorem, decimas porcorum sumant, perque sortem inter professores distribuunt.

Quæstori mandatum, ut gradum, per quem ad Bibliothecam Universitatis fit ascensus, inprimis curet reparari.

Convocati professores 30. Nov. 1571.

(Fortsatte Forhandlinger om Anne Sejlleggers andet Ægteskab).

Ao. Dn. 1572 sub Rectore Universitatis D. D. Nic. Hemmingio convocationes professorum fuere hæ sequentes. Convocati Profess. in ædibus Dni. Rectoris 30. Martii.

Lectæ sunt literæ Regiæ Majestatis, quibus D. D. Erasmo Læto Rex clementiss. veniam concessit proficiscendi in Germaniam per unius anni spatium et obtinendi apud Universitatem Stipendium, dummodo alium quendam ex professoribus docentem suo loco substituerit.

Convocati professores 10. April anno 1572.

Ex mandato Regiæ Majestatis communibus suffragiis conclusum est, ut ad diem 23. Aprilis literis Universitatis huc vocentur Episcopus Lundensis M. Tycho et Dn. Jacobus (Jonæ) pastor in Landzkrona cum sua uxore Margaretha, eoque die cum testimoniis ab utraque parte sese coram Universitate præsentent, æquam causæ ac controversiæ suæ sententiam accepturi.

Petiit Magnificus Dnus Rector a Dnis Professoribus omnibus, ut propter Deum et Universitatis honorem tuendum velint ejus filium M. Johannem Hemmingium serio admonere, ut a flagitiosa vita abstineat, nisi velit lectione et officio docendi in schola privari. Quod et factum est.

Convocati Professores 19. Maij anno 1572.

Conclusum, ut viro nobili Jacobo Ulfeld vendantur ex Monasterio Clarensi Roschild. lateres 100000, pro quolibet 1000 dabit Universitati argenteos Thaleros antiquos quinque, quibus addat 24 solidos danicos antiquæ monetæ rotundæ.

Claves Universitatis, quas habuit D. D. Erasmus Lætus, traditæ sunt Mgro Erasmo Katholino.

Anno 1572 die 10. Jun. pro Baccalaureatu Theologiæ disputarunt M. Johannes Thomæ, Pastor D. Virginis, M. Erasmus Catholmius, Dialecticus Professor, Dn. Christophorus Knoff, Concionator Regius.

Convocati professores 19. Junij 1572.

Viro Clarissimo M. Nicolao Caspari, Episcopo Fionensi, intercedente nomine sororii sui D. Matthiæ Boæthii pro renovatione literarum domus ejusdem D. Matthiæ, quæ in vico claustrali est vicina domui Jacobi Mauritiij Aurifabri, determinatum est communibus suffragiis, ut literas renovatas prædictæ domus prænominatus D. Matthias habeat cum potestate eandem domum vendendi cuicunque velit, hac tamen conditione, ut prius Universitati numeret 100 Thalers argenteos et antiquos.

Conclusum unanimiter, ut domus istæ, quas in platea violarum dicta Universitas possidet, dividantur, ibique ædificentur habitationes duæ, in quibus duo professores habitent.

Determinatum est, ut ex Monasterio Clarensi Roschildiæ lateres 400000 vendantur nobili Viro Jacobo Ulfeld, qui pro quolibet 1000 dabit Universitati quinque tantum Thalers iustæ monetæ, si non addere velit 12 solidos.

Convocati Professores 26. Julij anno 1572.

Communibus suffragiis e carcere dimissus est Studiosus, qui cum nutrice Mgrj Johannis Sacerdis commercium habuisset, hac conditione, ut se cum illa foemina, a qua accusabatur, reconciliaret. Quod ut fieret ejusdem Studiosi nomine promisit M. Eras. Katholinus.

Conclusum est, ut posthac a quæstore Universitatis omnia Universitatis bona tam incerta quam certa colligantur et ad certas rationes singulis annis referantur.

Consentientibus suffragiis conclusum est, ut tres rustici Universitatis in Synderstrup posthac solvant 24 modios hordei annis singulis pro porco Boelgalt, quem hactenus solverunt.

Determinatum est, ut imprimis significetur Magistro Aulæ om den Jordskyld, Hans Elleker hæffuer bortfest udi Sæby Sogn, och kirken tilhørde.

Iterum graviter conquestus est Dn. Rector de contumacia filii sui, et amanter petiit, ut Universitas velit eum coagere, sicut decet bonos et honestos viros agere cum grassatore et homine libidinoso.

Convocati Professores 26. Sept. Ao. 1572.

De Frumento Universitatis vendendo determinatum est, ut quæstor lastam vendat aut pro 50 Thaleris antiquis in prompta pecunia aut iuxta æstimationem frumenti, quæ hoc anno iuxta consuetudinem fieri possit in Capitulo Roschildensi.

Convocati Professores 13. Octbr. anno 1572.

Lectæ sunt literæ Regiæ Majestatis, quibus serio Dn. Professoribus mandatum est, ut iuxta ordinationem, quæ in fundatione Universitatis comprehensa est, et doceant et disputent, nisi velint Stipendio privari.

Convocatio professorum 21. Octob. 1572.

De duobus Studiosis Christophoro N. et Andrea N. potatoribus et grassatoribus communibus suffragiis determinatum est, ut coram tota Schola commissi a se criminis culpam deprecentur. Quod et citra procrastinationem factum est.

Convocati professores 23. Oct. anno 1572.

De Piscatione determinatum est, ut eius curam posthac aliquamdiu habeant D. Doct. Joannes Franciscus et M. Nicolaus Schavenius, atque ex pecunia Universitatis apud Quæstorem accipiant duodecim Thaleros ad reparanda retia.

Determinatum est communibus suffragiis, ut peregrino et inope Gallo ex pecunia Universitatis 10 Thaleri dentur.

Promisit Magnificus D. Rector Doctor Nicolaus Hemmingius, se effecturum apud Magistrum Aulæ, ut tantum Magistro Johanni Aurifabro pro habitatione sua numeretur, quantum possit ipsi pro eadem habere, si Civi eam locavisset.

Dette efterskreffne fandtis udi det Huus paa Studiigaarden, den tiid Mester Hans Guldsmed wor udfløt, och Morten Skriffuer samme Huus annammede d. 14. Nov. anno 1572.

Først pannelleuerck paa den nordeste Weg udi den Store Stue.

Item iij Stuebencke.

Item j kackeloffuen i samme Stue.

Item j gammelt Skaf udj Stegersit mett try rum.

Item 5 Nøgle, som wor en til den yderste røde Dør. Den anden til Kellereen, den Tredie och fierde baade til Lesekammerit, og den fempte til Sengekammeritt.

Bona Studiosi Laurentii Severini, qui ob violatam a se puellam in ædibus Nicolai æditui ad D. Nicolaum clam discesserat, a Dn. Doctore Nicolao Hemmingio per pedellos arestata, et prædicto Nicolao ædituo tradita Anno Domini 1572 4 die Octobris in domo Thomæ Køchenschriffuers in platea Studii (ut vocant) habitantis.

Derefter opregnes:

14 »Libri in tabulis ligati in 8vo.«

33 »Libri in pergameno ligati etiam in 8vo.«

10 »Libri in pergameno ligati, non impressi sed scripti«, deriblandt »Comædia Samaritani« og »Computus Ecclesiasticus.«

»Sengeklæder og andre klæder«, deriblandt »1 Leertrøje.«

»Træuare«, deriblandt »et Bogeskaff.«

1537.

Anno 1573 d. 17. Junii obtulit per Rectorem Johannem Franciscum Dr. Nic. Hemmingius Academiae Commentarios suos in Epistolas Pauli, datumque est ipsi muneris loco poculum argenteum totum inaureatum unciarum 50.

D. 21. Octobr. oblata sunt literæ Regiæ, datæ 28. Septembris, de Typographo a publicis gravaminibus juxta Fundationem libero.

1574.

D. 7mo Maji narravit Dr. Hemmingius, se questum fuisse apud Cancellarium et Magistrum Aulæ de Professorum egestate, si in morbum incidissent. Responsum est ab utroque, Professore ægroto cedere suum Canonicatum, dum viveret; illum vero, qui in locum ejus substitueretur, pecunia ordinaria debere esse contentum.

1575.

D. 9no Novembr. conclusum est, ut rata esset pristina consuetudo, qua Viduis Professorum cedebat frumentum omne anni gratiæ et dimidia pars stipendii seu pecuniæ: amplius etiam, ut si vel tantillum doceret aut superesset in functione sua Professor quivis, id totum spectaret referreturque, non ad annum gratiæ, sed ad terminum præcedentem et tempus, cui stipendium ex debito, utpote pro officio et lectione deberetur: tantumdem enim esse sive semel, sive totum quadrantem doceret.

1576.

Mense Martio agitata est in Consistorio Controversia sacramentaria Hemmingii.

1577.

Die 26. Junij blev handled, ut in recitatione Legum Academicarum skulde ikke neunes: castigabitur, flagillabitur, for den aarsag, at saadan maneer ikke holdtes eller holdes kunde, sed satis fore has poenas, carcerem, pro Rectoris arbitrio puniri, relegationem, etc.

1578.

D. 22. Maji blev samtykt, at efter denne dag skulde Professores, som ikke boede udi Universitetets Huse, have til Huuszleie af Universitetet 12 gamle Daler: Similiter, hvilke Professores boede i deris egne Huse, skulde og ikke have meer end 12 Dlr. Item blev samtykt, at Viduæ her efter skulde og have Huuszleie 12 Dlr.

1584.

Die 6. August, excussus est articulus de anno Gratiae, constitutum a Dnis Professoribus ante annos aliquot, ut habet Matricula, in gratiam suarum Conjugum, ita ut mortuo Professore Vidua relicta succedat in stipendium trium terminorum cum suis orphanis, qui si nulli fuerint, in solam Viduam id transferetur: Atque hic casus se offert ex morte D. Johannis Francisci, cujus uxori, quæ experts liberorum est, soli cedit hoc, quicquid in gratia datur. Si vero Professor moriens nec Viduam nec liberos relinquit, hæredibus defuncti hæc gratia datur, quod D. Eliæ³⁰ et Pratensis exemplo confirmatur.

1586.

Den 9de Januar var Truels Frantzøn med sin Broder Peder Frantzøn for Consistorio, begierendis, at maatte bekomme annum gratiæ med Maren Dr. Hans Frantzens, efter deris afdøde Broder Sl. Doct. Hans Frantzøn og vare de skriftligen begierendes at maatte bekomme, hvad det annus gratiæ beløb sig; Hvorpa Universitet gav dem dette svar, som følger: Vel have Vi Rector og Professores bevilged Maren Sl. Dr. Hans Frantzens noget efter Dr. Hanses død, men af hvilket hans Arvinger intet tilkommer.

Ordo disputationum, quem servandum deinceps Professores unanimi consensu receperunt, d. 10. Maji

1589.

Disputabunt in

Aprili	Theologus 1mus, h. e. summus.
Majo	Dialecticus.
Junio	L. Ebrææ Professor.
Julio	Theologus secundus.
Septembri	Juris Consultus.

³⁰ Dr. med. *Elias Rempold* fra Zwoil var Professor ved Univ. 1561-63 (Vinding, Reg. Acad. Haun. p. 114).

Octobri	Physicus Professor.
Novembri	Medicus Senior.
Decembri	Mathematicus.
Januario	Medicus secundus.
Februario	Rheticus Professor.
Martio	L. Græcæ Professor.

1590.

D. 16. Decembris statutum est, totam Scholam pro-
 dire debere in funera Studiosorum, idque gratis; si autem
 plura essent funera eodem tempore curanda, ut tota Schola
 Studiosis servire non posset, honestam tamen Studiosorum
 rationem habendam esse.

1591.

Die 28. Junii actum est de auctoritate Doctorum Theo-
 logorum, quanta scilicet esset et quousque se extenderet
 in castigandis et mulctandis Studiosis, qui aluntur mensa
 Regia, num vel præter vel contra consensu Magnifici Dni
 Rectoris possent ipsis poenam aliquam irrogare. Actum est
 etiam de auctoritate Legum, quæ a Theologis latæ sunt et
 observantur in Communitate, et quæsitum est, an Theolo-
 gis ulla sit potestas promulgandi novas leges, præter com-
 munes istas totius Universitatis. De hisce rebus nihil con-
 clusum est, aut statutum omnibus suffragiis, Dnis Theolo-
 gis dignitatem pristinam tuentibus, et reliquis Professoribus
 eam Majestati Rectoris aliquid contra Foundationem dero-
 gare contendentibus.

Die 10. Julii constitutum est, ut Notarius Universitatis
 literas omnes patentes, quæ deinceps scriberentur, sua
 manu signaret, etiam subscriptione, ne quis amplius sigillo
 Rectoris aut Universitatis abuteretur.

1594 .. November.

Proposuit D. Episcopus casum: En Qvinde aff Island
 hæfde verret fra sin Mand i 14 Aar.

Res Islandica, de qua erat ceptum agi, ventilata est lectis libellis supplicibus et Testimonialibus. Conclusum: Nullam viderunt Professores causam, quamobrem possit fieri hic divortium. Sed illa, quæ temere maritum deseruit, cogenda est per illic loci magistratum summum, ut domum ad maritum redeat, quod si ita noluerit, incarceretur. Domique viro ipsa vivente nequicquam licet aliam ducere.

Die 6. Novembr. conclusum est, ut Constitutiones de annis gratiæ skal med det første udskrives klar paa Danske og herefter uryggeligen holdes.

1595.

Die 11. Januar. blev svared Resenio af Professoribus, der han intercederede for een, der vilde lade et Vers trykke til Printzen Christianum Quartum, at det var forbuden Professoribus at samtykke noget til trykken, som Printzen skulde dediceris.

15. Januarij.

Precatores et intercessores pro Dno Nicolao (Christiarni) in Faxe venerunt in consistorium, Ditleff Holch, Christen Holch et Eske Krause, qui cum professoribus egerunt de reconciliatione, atque ultro citroque diu ventilata controversia, tandem quod voluere ita hisce legibus et conditionibus obtinuerunt:

1. Her Niels skall behaalde aarligen all sedvanlig landgilde aff de gaarde och huse, som trette var om.
2. Egt og Arbeyde nyder hand oc thill skellighed oc billighed, naar bynderne icke ere forhindrede i Professorum bestilning, dog so at de icke met rette kand klage po Her Niels.
3. Alle Regalia, som er stedzmaal, sagefald, frikiøb, Hosbondshold, forløff oc andet saadant, skal følge Professores, som nu er eller epter kommendes vorder.
4. Partes skal slet ingen thiltale haffue thill hinanden for de vidnisbyrd, som førdt er, men alle verre døtt oc mactløs.

5. Po alt dette skall Her Niels giffue professoribus sin reversal met Herremendenes Signet.

Och bleff Her Niels beuilget att beholde X daler, som hand hadde oppebored aff en Gaardfestning, oc den anden rest att komme thill Universitetet.

D. 25. Januarii. M. Johannes Erasmus steunt af en Chymico Germano, som klagede paa ham, at han ei vilde restituere ham en Bog de conficiendo sigillo Salomonis, som han havde laant ham; efterat adskillige skiolds-ord vare imellem Parterne faldne, beskyldede M. Erasmus ham, at han var Tyvens Compan; hvorpaa, der den Tydske svarede: Das ist erlogen, slog M. Erasmus ham for Retten paa munden, hvorpaa Professores fortørnede brøde Retten.

Die 27. Jan. citatus M. Johannes Erasmus a Magnifico Rectore ob impetum in adversarium coram tribunali factum, jussus est munere Professorio abstinere, donec cum superiore Magistratu de hoc negotio actum fuisset: Sed culpam fassus veniamque erroris precatus, oblata muleta pecuniaria, parcitum honori et saluti ejus, ut 25 thaleros intra octiduum numeraret, salvo jure adversarii, culpamque publice deprecaretur.

Die 31. Martii procuravit M. Resenius pro novis Baccalaureis, ut illis concederetur libera mensa: Adversati sunt Theologi; urgebat autem Resenius consuetudinem. Re infecta discessum est.

24. April.

Skal forhøris om en Eiedom i Nestued, som Morten Flensborrig haaffuer haafft, oc giffues aarligen thill vor Frue Kirke i Kiøbenhaffn en løde ʒ eller 3 ʒ 12 β.

30. April.

Intercedit M. Jonas (Venusinus) pro Johanne quodam Coldingensi, qui ante triennium relegatus fuerat, att hand motte bekomme sit Testimonium, præcipue cum attulerit secum ex Academiis Rostockiana et Helmstadiana satis honorifica Testimonia. Responderunt: Debet Præceptoribus probare suam modestiam usque ad dies caniculares. De

mensa antem regia, utrum ad eam interea recipiendus sit, deliberabunt Theologi.³¹

D. 10. Maji a Curatoribus Regiis accusatus est Mag. Jonas (Coldingensis) de edito scripto Francofurti ad Moenum, cui titulus erat, Descriptio Regni Daniæ; in quo querebantur multa esse discordiarum semina inter Danos et Svecos et Pactis Stetinensibus adversa. Judicatum est, ut omnia exemplaria auctor conquireret, et publico scripto revocaret emendaretque errores, omnique studio laboraret, ut Pro-Reges posset placare. Cum hac sententia missi sunt ad Pro-Reges Episcopus et Doct. Nicolaus Kragius, simul pro Reo deprecaturi. Sed non placuit sententia Pro-Regibus, qui hoc intendebant, at han skulde dømmes i Kongens Naade og Unaade: Sed Professores excusabant se, quod sanguinariam sententiam dicere sibi non esset permissum. Tandem ipse reus ipsos suis lacrymis mitigavit, utque ad annum vel 6 menses suspenderetur ab officio, jusserunt.

Die 7: Junii klagede Jørgen Rosenkrantz paa, at Studiosi loode sig finde i Skuder og Kieldere ved Stranden med kort og terninger. Rsp. Studiosi publice admonendi.

4. Julij.

Prior Magnus Bartholinus begier, att hand mo fo nogen help aff Bircke skou thill Baandgarns stager. Resp.: Novus Rector vill besicte skoffuen først, huad hand kand taalle.

12. Julij.

Peder Truelsen, fød paa Universitetets gods, haver tinget op for sin Føde-sted, skal give Universitetet 14 Daler, halvparten til Dionysii, halvparten til Juul førstkommendes. Forlovere: Jens Truelsen i Skulleløv og Niels Skomager ib.

16. Julij.

M. Ivarus (Stubæus) indicavit, at D. Anders Krages Bonde i Qvislemarck haver hugget en heel hob i Skoven; quærit

³¹ Af *Det Skandinaviske Literaturselskabs Skr.* XIV, 135.

ergo, om Decanus ikke bør at være Bonde i denne Sag, og Rector siden at have Konge-Sagen. Rsp. Ita.

26. Julij.

D. Anders Christiani Oeconomus begier, att skriffues hannem for en forordning, hvor mange skaalpundt Kiødt der skall spises huer Kiøddag, ellers kand renten icke naa thill. — Nihil responsum.

29. August.

Quæstor Niels Pedersen begier at vide, huor megitt Korn huer vill haffue offuer sin tax, oc quittere i stipendio thill Jul for huer lest 20 daller

Decretum: D. Georgius Dibvadius begier och skall haffue 8 pdt. Rug eller byg oc betaled effter Capittels Kiøb.

D. Andreas Christiani skall haffue effter hans Begiering 3 lester effter sin tax.

M. Joh. Aurifaber vill haffue ij lest.

M. Ivarus — 1 lest.

20. Septemb.

Christianus (Nielsen), den gammel Præpositus, begier hielp aff Universitetet. Hannem er beuilget 4 daller.

1596.

Den 7de Januar. klagede Resenius, da Philosophus³², over Nicolaum Kragium, at han havde slaget knep for hans næse paa Consistorio, og haver kast ham i næsen, at han ei haver gjort sit officium. Professores brøde det over tvert, og gav Resenio diligentæ testimonium.

D. 29. Januar. Rector indicavit, at exspectantes klager dem skeer uret i det de novi Baccalaurei skal for dennem promoveris til kost. Slangendorpius mener, at man ikke havde behov saa tiit at promovere, helst fordi promoti ere stolte, drikke, og kand ikke bestaa in disputatione publica.

³² Dette er selvfølgelig Afskriverens Bemærkning.

Pindse - Aften.

D. Anders Christensen begier, at hans Regenskab motte bliffue hørdt, helst for Studiosi begier forbedring om Kiøddag synderlig.

Responsum: Professores vill ramme thill, naar vi for en Canzeler.

4. Junij.

D. Slangendorpius beklager, at hannem skeer Uret, om den eene skal gjøre Convivium Rectoratus meere end den anden, og begier en Amme Viin til Opreysning for sin Skade. Hvilket Professores samtykte hannem.

D. 1. Jul. electus in Rectorem D. Dybvadius difficilem se præbuit, tentavitque si non supra Episcopum posset habere locum. Decretum est ergo et conclusum communibus Professorum suffragiis, ut Rector Academiæ semper deinceps tueatur illum locum, quem tenebat Nic. Hemmingius.

17. August.

Dn. Rector indicavit de Comediis exhibendis³³ requiri sumptus ad ornamenta et larvas. Qværunt Pædagogi, an Universitas velit suppeditare sumptus, deinde an comparrare vestes.

Conclusum: Professores ipsi videbunt personas agentes, et ubi intellexerint quod desideretur, faciet vel Academia sumptus, vel Magister Aulæ de eo compellendus.

20. August.

Propositum est a Vicerectore de sumptibus faciendis in Comediis exhibendis. Nihil potuerunt discernere, nisi affuissent reliqui.

17. (? 27.) August.

Quæsitum adhuc de sumptibus faciendis ad Comædias. Conclusum: De eo negotio(?) consulendus Cancellarius, att dersom hand tencker, vi skall icke komme for, da skall icke Universitetet forgieffues gjøre sumptus.

³³ Næmlich ved *Christian IV.s* Kroning (d. 29. Avg. 1596).

29. Sept. St. Michels Aften.

Episcopus indicavit: Herrerne haffuer foed att vide, hvor Kirkerne meget besueris met gilde oc giestebud, naar Regenskab skall hørís, att Professores derfor corrigerer det, att icke Kirkerne bliffuer ubilligen besuerett.

6. October.

Bleff Christierno Snulderup (?) den gamle præposito beuilged af Universitetet x dlr.

23. Octobr.

Deinde consularunt in medium de novo Sacellano, et Professores consenserunt, att Niels Wonszøn motte bliffue Capellan, om hand det vill annamme.

Oc sammeledis att Christiernus den gamle præpositus mo ordineres thill Offre Sogen, efterdj Universitetet haffuer obligered sig till att ville forfremme hannem.

D. 10. Novembris blev sluttet, at Presten til Ofre skal have kald af Kirke-Vergerne til Vor Frue Kirke, og der udi settes, at Sogne-Presten til Vor Frue Kirke haver bevilged det.

27. November.

Bleff de mend aff Walore bewilged en Olding gang emellum dennem och Heined, Oc fick de itt Warsell Seddel thill³⁴, so liudendes:

Rector oc professores y Kiøb. Univ. lader giffue E. oc W. Mand Eustatius von Thynen, Kongl. Mt. lensmand po Suenstrup, lougting Warsell for 13 Olding, de agter att tage til Ramsøe herreds ting den 6. xbris, som kand giøre oc suerge ret oc louglig Markeskiel emellum Wallore fang oc Heined fang, om hand haffuer der noget i att sige.

1597. 4. Januar.

Mag. Dn. Rector consuluit Professores, num censerent nominandum esse aliquem, qui succederet Slangendorpio. Episcopus censuit de Successore consulendum Cancellarium,

³⁴ Afskriveren har ikke kunnet læse Navnet, det skal vel være Eustatius.

ita sine dubio aliquid remittet ad Professores. Dog att Hoffmester propter illum favorem; quo prosequitur academiam, giffues oc saadant tilkiende. M. Ivarus meente inthet behoff giordes at tale med Christopher (Valkendorf), dog de andre togte, mand motte vell giøre hannem den ære.

Communi ergo suffragio conclusum, ut de re tota consularur Cancellarius. Idque inprimis.

D. 19. Januar. conclusum, ut Constitutiones de anno gratiæ skal udskrives manu Notarii i en synderlig Bog, og indlegges in Consistorio, saa at ingen maa have deraf nogen copie.

D. 22. Januar. voluerunt Professores subscripsisse Constitutionibus, sed Episcopus iratus discessit. Missus est Notarius, qui ipsum accerseret, sed respondit, se Dybvadio Rectore hverken at ville befatte sig med dette eller noget andet Universitetets anliggende.

1598. 12. Julij.

Bleff handled om Thienderne:

D. Georgius begierer Rederslöff Thiende, den viste Professores icke at necte hannem.

D. Hans Resen skal haffue Greffue for Solrød oc Huedrup.

M. Iffuer, Solrød, i steden for Huedrup till Kornerup.

M. Hans staffensen, Jyllinge.

M. Laurentio (Scavenio) skal beuilges noget aff universitetet, thill Bidstrup thiende bliffuer ledig.

Siden betenckte M. Iffuer sig anderledes oc begierer, at professores beuilger hannem Bidstrup effter D. Nielsis Død oc midlerthid aarligen itt pund, indthill thienden vacerer.

Dett bleff hannem tillsagt, so skall hand resignere Notario M. Laurentio Kornerup thiende.

1. September.

Dn. Rector lesde en forordning, som hand hadde giortt om all Korned, saa huer viste, huor megett hand skulle kreffue, oc huer var sine Bynder deputered. Men fordi huer

Theologus lodret ickun 6 pdt. Rug, protestered D. Resenius der emod, att hand endelig motte haffue saa meget Rug, som hand kunde holde sitt med, hand vilde icke kiøbed po gaden. D. Anders Krage loffued at nuge (?) hannem med 3 pdt. Rug effter Capitels kiøb. Dett samme loffuede de andre Professores att nuge hinanden.

Conquerebatur Rector, att Resenius icke vilde sende hannem Catalogum minutorum, som de andre alle gjorde. Huor thill Resenius suarede, att Rector begierede Catalogum og de mends naffne, som nu leffuer, oc deres naffn viste hand icke. Rector spør, om Professores vill saa holde dette Aar. Episcopus et Dibvadius sambtycher det. Resenius begier Rug thill hans husholdning, saa er hand thillfreds. Da erbød Bispen oc Dibvadius at vnde hannem Rug for Byg. Reliqui omnes quotquot affuerunt professores etiam acquiesserunt. Oc skall saa holdis, att huer Doctor foer 6 pd. Rug oc huer Magister 4, huer Pædagogus 2 pdt.; huad der er offuer skall betalís effter Capitels kiøb.

Lectæ litteræ, quas Rectori tradiderat Aurifaber de præbenda Smørum et Lidou jure antiquo ad Universitatem pertinente.

Concl.: Aurifaber skall levere fra sig huad Documenter hand haffuer her om, saa vill Universitas tale der om, oc dersom det kommer thill Universitatem, skall Aurifaber nyde dett sin liffs thid.

9. September.

De mend i Allinge oc Klarup spør, om det er icke Universitetet emod, da vill de supplicere thill Kongen, om de tdr. Jord (er) nock thill saa stor en Landgilde.

Rector spør, om de icke (ville) nøies med deres gaarde for den aarlig landgilde, de suarede, att de bad om naaden.

Concl.: Nøies de icke, for professores att see sig om Bynder, oc de dennem om andre husbonder.

5. October.

Conclusum: en fremmed quinde aff Nederlandene skall haffue en forskriffuelse thill Bispen aff Thrundhiem om Jo-

hanne Carisio, som eier hende 550 daller. Oc skall følge en steffning med, att hand forføier sig hid med det første, so frembt hand kiender sig thill dette Universitet oc acter att suare denne Øffrighed.

M. Hieronymus (Justesøn Ranch) i Viborg lægger ind i Consistorium en Comedie, begier hun maa approberes til Trykken. Rector lovede at see den igiennem, og en af disse Dage at flye ham Beskeden.³⁵

17. October.

De Comedia M. Hieronymi respondentum, Professores occupatos aliis curis gravioribus.

28. October.

Fabian Lynow, som fick Michel Taalles Hustrue, hadde ladet steffne D. Niels Krage, oc lod lese hans schrifttelig forsett, oc begierer betaling for hans Hustrue Kønne oc Børn, hand en thidlang hadde født oc opholden. D. Nicolaus møtte inthet, men hans Broder lagde itt seddel frem, huor hand vnderkiender dennem oc liuser dennem aff sin ætt oc kiøn.

Suffragia: Bispnen meener, att effterdi D. Niels icke kiender dennem for sine børn, kand professores inthet befatte sig dermed, før end det bliffuer søgt oc dømbt, om de ere hans børn eller ey.

Fabian bleff indkalled, oc bad professores, att hand vilde haffue gedultt, thill de fick taled med hannem. Fabian begier en Copie aff D. Nielsis Svar. Responsum, naar D. Niels kommer self thilstede.

4. November.

Rector gaff for, huorledis Præpositus vdj Communitet med Decanis paa menige Studenters wegne haffde verit hos hannem, och begierit: 1. Att de motte forsvaris for vret oc vqvems ordt, dennem bleff thilsagtt, dissligeste thru-sell och undsigelse aff Aulicis oc Nautis; 2. Att der icke

³⁵ Dette Stykke og det følgende Konklusum er hentet fra *Molbechs Athene*. II, 226-27.

skulle handlis for strengeligen med Nicolao, som var incarceratedt.

Da bleff opkaldet Præpositus med Decanis, och dennem forholdett, for dett første, At de skulle dissimulere, et sua modestia commendare Magistratui, nec conari vim vi repetere. Durum non esse contra stimulum. Deberent potius ferre quam inferre injuriam, Bliffue hiemme præsertim noctu in suis cubiculis, och icke komme nogen vnder Øyne med forsett, som de kunde komme vdj trette med, och ellers sky theris Selskaff och omgengsell, quibus scirent esse exosum studiosorum nomen, totum ordinem alioquin male audire propter paucorum petulantiam. De skulle och icke giffue nogen Aarsage thill, att Privilegia skulle fratages dennom oc deris efterkommere, ea nunc esse tempora, ut dissimulanda multa videantur. De skulle dog exspectare patrociniū et defensionem hos Rectorem et Professores, om nogen gjorde dennem nogen vrett, som de kunde neffne oc angiffue.

Ad secundum, om Niels Korsøer et ipsius carcere kom dennem inthet vedt. Universitas vilde vell ramme maade och gjøre udj den Sag, huis rett kunde verre, som de vilde forsuare.

18. November.

Rector referered, at Canceler hadde suared dennem, att vere Kongens Censura, att Rector med Professoribus skulle haffue mackt att kalde dennem en Sogne-Prest thill deris Kirke oc siden lade Borgemester oc Raad det vide, som er der i Sognen.

1599. 4. April.

Conclusum: en Doctor skall haffue i sin Tax 6 pd. Rug. Een Mgr.—iiij pd. En pædagogus — ij pd., oc det andet, som dereffter er oppebored, skal quitteris i besollning efter Capittels Kiøb.

7. April.

Bad Resenius, at Episcopus vilde igien tencke po Præ-

positus Esberg³⁶, som her lenge har vered, att hand motte nyde itt Capellanie i fremthiden, det loffuede Episcopus.

11. April.

Fire Mend aff Ouffre gaff for, att effterdi de skulle nu haffue en anden Sogneprest, Professores vilde forsiune dennem med en god Sielesørgere. Bispen beretted, huor viit hand haffuer handled med H. Christen om en Capellan. Oc det er kommen saa vitt, att Bispen haffuer lat det thill H. Christen selff, huorledes hand kand forlige sig med en Capellan. Bynderne begiered H. Erick³⁷ thill deris Sogne-Prest. Bispen meener, att hand kunde icke vare begge kald bode her oc der.

Om H. Erick bleff slet vdsлагed, effterdi Øffrigheden haffuer thillforn offuerueied den leilighed, at denne Capellan kand icke forualte bode thienesterne. Alting skal opstaa thill po Søndag, so skall de høre en, som Bispen acter att sette thill Capellan.

25. April.

Rector indicavit, att der er kommen klage for hannem, att en student in Communitate haffuer soltt en anden mad for rede pendinge, oc icke holt sin ord.

Decani haffuer oc besøgt Rectorem oc begierede, hand ville icke giøre dennem indpas i deris statuta, som de indbyrdes haffuer sambtycht.

19. Maj.

Rector indicavit, att Presten aff Faxe beklager, att Salpetergraffuerne vill med geualtt graffue i hans lade.

³⁶ Sic! Det er den *Esbarn Samsing*, som omtales hos *Beckman*, *Communitatis Reg. Havn. hist. p. 120.*

³⁷ Formodentlig Kapellan ved Vor Frue Kirke.

Riber Kapitels ældste bevarede Jordebog

tilligemed

nogle Bemærkninger om Kapitlets Indtægter under Katholicismen.

Af

Adjunkt J. Kinch.

I Ribe Stifts-Arkiv findes (Capsa 32, Paqu. 2) en gammel Jordebog over Ribe Domkapitels Gods, som i det Væsentlige er affattet før Reformationen. Den begynder med en Fortegnelse over Kapitlets fælles Bøndergods, hvis Årstal oprindelig synes at have været 1520, men senere at være rettet til 1530. Derefter følger en Liste over Præbenderne med deres Indtægter, med Årstallet 1530, derpå Kapitlets Jordskyld af Ribe By, optegnet 1550, og endelig Register på dets Enge ved Ribe, fra 1551. Disse Register kunne vistnok i flere Henseende have Interesse, og jeg vil derfor her give et Uddrag af dem, hvortil jeg vil benytte nogle Bemærkninger om Oprindelsen til de væsentligere Dele af Godset, og om de enkelte Præbenders Oprindelse. Endelig vil jeg forsøge at give en Udsigt over Størrelsen af Kapitlets Indtægter og over dets enkelte Medlemmers pæknære Stilling.

De Kilder, hvorfra vor Kundskab om Ribes Kapitel især må hentes, og som derfor hyppig ville findes citerede af mig, ere: 1. Riber Kapitels Dokumenter (R. K. Dok.), der nu opbevares i Gehejme-Arkivet, men hvoraf en Afskrift også haves her i Ribe; 2. Kapitlets gamle Protokol, begyndt 1291 og fortsat til henimod Reformationen, den såkaldte »Oldemoder«, der findes på det store kongelige

Bibliothek; 3. »Register på Riber Kapitels Gods og Tjenere med kort Extrakt og Indhold på de fornemste Breve« osv., fra Midten af det 16de Århundrede, i Stiftsbibliotheket; det er et Register på alle de Dokumenter, som angik Kapitlets Gods og Rettigheder; 4. Terpagers Ripæ Cimbricæ (R. C.). Enkelte Oplysninger have også kunnet hentes fra Kapitlets yngre Jordbog, fra 1669.

Jordebogens Indhold viser, hvad der regnedes med til Kapitlets Ejendom, og at Prælaturernes og Provstiernes Indtægter ikke indbefattedes herunder, ligesom heller ikke det Gods, hvorpå de forskellige Kapeller og Altere i Domkirken vare funderede, undtagen forsåvidt i et enkelt Tilfælde et Præbende netop bestod i en sådant Alters Indtægter.

1. Bøndergodset

opregnes således, som følger; dog har jeg sammentrukket Jordskylden af de enkelte Gårde byvis eller sognevis:

Herred.	By el. Sogn.	Gaarde.	Bol.	Rug.	Byg.	Havre.	Korn.	Lam.	Svin.	Gjæs.	Fæddt.	Smør.	Terr.	Gjæsterl.	Penge.
				Ort.	Ort.	Ort.	Ort.						Td.		
Synder Jutlandt.															
Høwers	Emerleff S. ¹	15	1	„	80½	17	3	„	12	2	1	„	„	14	8 l ^β
	Høyer	3	1	„	15	„	„	„	3	„	„	„	„	3	24 l ^β
	Sy. Skasth	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 & l.
Tunder	Abyldt	1	„	„	5	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	{ Ballum Bodsøl	1	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Biercke	Rymme ²	2	3	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	} 1 gr. } 24 l ^β
	Lye	Meolden S.	3	„	„	„	3	1	2	„	„	„	8	2	
	Døstrup	(1 øde) 3	„	2	6	1	„	„	2	„	1	„	8	2	„
		(1 øde)			(2 Td.)										

¹ Dette Sogn er af alle det, hvori Kapitlet havde de største Ejendomme, ligesom Præstekaldet her var annekteret til Arkidiakonatet. 1432 skjødede Anders Perssen, Bymand i Horsens, til Kapitlet den Ret i Emmerlev-Gård og andet Gods sammesteds, som han havde arvet efter Ærkedegnen Iver Thorsen (R. K. Dok. 193). 1436 købte Kapitlet af Ridder Martinus Johannis for 268 rh. Gylden, 40 lyb. Gylden og 25 & rent Sølv Kerrægård (Kjærgård) og 7 andre Gårde i Emmerlev, 4 i Højer og 3 i Abild foruden nogle Jorde og Enge, hvilket han altsammen havde købt af Ridder Otto Snaffs (R. K. Dok. 202). 1515 købtes endnu 3 Gårde i Emmerlev af Væbner Erik Klausen af Trægård (R. K. Dok. 480). ² Romø.

Herred.	By el. Sogn.	Gaarde.	Bel.	Rug.	Byg.	Havre.	Korn.	Lam.	Svin.	Gjæs.	Føedt.	Smør.		Torr.	Gjæsterl.	Penge.
												Td.	Løss.			
			Ort.	Ort.	Ort.	Ort.										
Synder Jutlandt.																
Lye	Randrop	2	"	"	3	"	"	"	1	"	1	"	"	"	1	1 & l.
	Wynum ³	(1 øde) 1	"	"	"	"	"	"	1	"	1	½	"	"	1	"
Hwiding	Skierbeck	4	2	4½	3½	3	"	"	3	"	1	"	12	3	} 3 & l. 9 β d.	
	Mysthwsom ⁴	3	"	"	"	"	"	"	3	"	"	1½	"	3		"
	Brøns S.	3	"	"	5	"	"	"	2	"	1	"	8	2	"	
					(8 Td.) 15	"	"	"	"	3	"	3	"	12	3	"
	Resby S.	4	"	"	15	"	"	"	3	"	3	"	12	3	"	
	Hwiding S.	2	"	2	2	1	"	"	2	"	"	"	8	2	"	
	Westedt ⁵	7	1	10	8	5½	13	"	7	"	4	"	20	7	24 l β.	
			(3 Forbedelser) 2	"	"	"	"	12	"	2	"	2	"	8	2	"
	Synd. Fardrup	3	"	"	7½	"	"	"	3	"	2	"	8	3	2 & d.	
	Roagher	2	"	2	2	1	2	"	1	"	1	"	4	1	"	
Østhr Westedt ⁶	1	"	2	2	1	2	"	1	"	1	"	4	1	"		
		(1 Afgift) 2	"	"	"	"	"	"	2	"	2	1	8	2	"	
	Høm (Seem S.)	2	"	"	"	"	"	"	2	"	2	1	8	2	"	
	Hørop	1	"	4	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	"	
	Woder S.	2	"	"	"	1 Td.	3	"	1	2	"	"	4	1	"	
	Honyng ⁷	1	"	"	"	"	2	"	1	"	"	"	4	"	"	
Gram	Tiswedt ⁸	1	"	1½	1½	"	"	"	1	"	1	"	4	1	"	
	Enderopskoff ⁹	1	1	1½	1½	"	"	"	1	"	1	"	4	1	8 β	
Kalslundt	Jestedt ¹⁰	3	1	3½	4½	3	"	"	3	"	3	"	12	3	"	
	Hylderop ¹¹	1	"	2	1	1	"	"	1	"	1	"	4	1	"	
	Fardrup Medelby	3	"	3	3	3	"	"	3	"	"	"	"	3	"	
	Hiortlwndt S.	3	"	5½	5½	"	"	"	3	"	"	"	4	3	"	
	Hiortwadt ¹²	2	"	3	3	"	"	"	2	"	"	"	8	2	"	
Frøtz	Hygom S.	2	"	"	"	"	6½	"	1	"	1	"	4 (?)	1	"	
Nøriutlandt.																
Giøring	Wilsleff	2	"	1	"	"	12	"	2	"	"	"	7	2	"	
	Jernwedt	3	"	7	7	"	"	"	1	"	"	"	4	1	"	
	Lille Darrum	1	"	2	2	"	"	1	1	"	1	1 Pd.	"	1	"	

³ Døstrup Sogn. — ⁴ Skjerbek S. — ⁵ Kannik Jon Petersen gav 1441 sin Hovedgård Vestervedsted-Gård og 3 andre Gårde sammesteds, som han havde kjøbt for 300 & lybsk i Guld af Væbner Eggert Kristensen (Frille) og hans Søsken, tilligemed noget Gods i Gårdslev for en daglig Messe til sin egen og sine Velgjøreres Sjæles Frelse (R. K. Dok. 186, 225). 1454 gav Klaus Kristensen (Frille), Ærkedegn (Eggerts Broder), ligeledes noget Gods sammesteds til Afholdelsen af Messer (R. K. Dok. 272). — Sønder Fardrup hører til Vester-Vedsted S. — ⁶ Ribe Domkirkes Landsogn. — ⁷ Arrild S. — ⁸ Nu Tiset, Gram S. ⁹ Tidligere et Sogn for sig selv, nu hørende til Gram S. — ¹⁰ Vilslev S. — ¹¹ Fardrup S. — ¹² Kalslund S.

Herred.	By el. Sogn.	Gaarde.	Rug.		Byg.	Havre.	Korn.	Lam.	Svin.	Gjæs.	Fænedl.	Smør.	Torr.	Gjæsterl.	Penge.
			Fol.	Ort.											
Nøriutlandt.															
Giøring	(Giøring S.)	2	„	3	3	„	„	„	2	„	„	„	4	2	„
	Ostrup S. ¹³	9	„	9	9	„	2	„	7	„	„	1	„	8	„
Skast	Brammyng S.	en Eng.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	½ d.
	Allerop ¹⁴	Agre og Eng.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	6	½ d.
	Tierborgh	1	„	1	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Guldagher S. ¹⁵	8	2	14½	14½	„	„	„	8	„	„	„	„	8	1 ½ d.
	(Skads S.)	og 1 Mølle	2	„	2½	2½	„	8	„	1	„	„	„	1	„
		(1 øde)	1	„	3	3	„	„	„	1	„	„	„	1	„
	Giesing ¹⁶	1	„	3	3	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Rørkier ¹⁷	1	„	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Nesbergh	1	„	„	„	„	6	„	1	„	„	„	„	1	„	
Øse S.	2	„	1	1	„	3	„	1	„	„	„	„	2	„	
Østhr	Strandby	1	„	1½	1½	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Nebel S.	4	„	7	7	„	„	„	4	„	„	„	„	4	„
	Andzager S.	2	„	2	„	„	„	„	2	„	„	„	„	2	„
	(Horne S.)	2	„	2	2	„	„	„	2	„	„	„	„	2	„
Wester	Warde S. ¹⁸	2	„	2½	3	„	„	1	2	„	„	„	„	2	2 ½
	Byllem S.	3	„	5	4	„	„	„	3	„	„	„	„	3	„
		1 Mølle	1	„	„	„	„	8	„	1	„	„	„	½	1
	Partboo ¹⁹	3	1 Eng	10½	2½	„	„	„	3	„	„	„	„	3	2 ½ d.
	Jannerop S.	4	„	5	3	„	„	„	2	„	„	„	„	2	44 β d.
Nør	Aael S.	(2 øde)	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„	„	2	44 β d.
	Hov og Oxby ²⁰	Agre og Enge,	en halv Td. salt Fisk,			fem Torsk.			„	„	„	„	„	„	„
	Strelof	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Tharm	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	½	„	2	„

¹³ Dette Gods i Åstrup S. gav Dekanus Andreas Scheel 1459 til Kapitlet for en Årtid for sig og sine Forældre (R. K. Dok. 285, 286). — ¹⁴ Sneum S. — ¹⁵ Godset i Skads Herred skriver sig for en stor Del fra en Gave af Ridder Jon Jakobsen af Nørholm, stadfæstet af hans Enke 1433 (R. K. Dok. 195), for hvilken der ved det Alter, som han havde opført i Ribe Domkirke, skulde holdes en daglig Messe, og desuden 2 Årtider ved Vigilier og 12 Messer. — ¹⁶ Brøndum S. — ¹⁷ Jerne S. — ¹⁸ Hører egentlig til Vester Herred. Hver Gård skulde egentlig afgive en Skovvogn, der ansættes til 1 ½. ¹⁹ Ved denne Gård er der senere bemærket, at den ligger i Skads Herred ved Varde. Jeg kjenner den ikke. — ²⁰ Som Exempler på Gods, der hørte til Domkirken, uden at tilhøre Kapitlet, vil jeg for dette Herred anføre, at „Sogen Alter“ ejede Enge ved Varde Bro, hvoraf der årlig gaves 15 ½ d., ifølge en Rekognits af Domprovst Ivarus Ketilli (Register Fol. 241). Formesse (el. Første Messe)-Alteret ejede en Eng i Billum (Register Fol. 245), og „Lille Chor“ 66 Læs sammesteds (Register Fol. 244), givne af Biskop Hartvig Juul.

Herred.	By el. Sogn.	Gaarde.	Bol.	Rug.	Byg.	Havre.	Korn.	Lam.	Svin.	Gjes.	Fønedt.	Smør.	Tørr.	Gjæsterl.	Fenge.
Nøriutlandt.															
Nør	Lyøn ²¹	4	4	6½	4	„	3	2	4	2	„	¼	„	„	„
	og Knude Mark								og 2	Høns	og 2	Pd.	„	„	„
Hinz	Welling S. ²²	10	„	17	26	„	„	„	9	„	„	„	„	9	„
	Stæll S. ²³	9	1	20½	29½	„	9	„	9	„	„	„	„	9	1 & d
	Hee S.	6	„	8½	8½	„	„	„	4	„	„	„	„	4	„
	¹ Mølle						8	„	„	„	„	„	„	„	„
	Holm ²⁴	6	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	17 & d.
Bølling	Skiern S.	1	„	sex	Lax,	tolv	Ørreder	1	„	„	„	„	„	1	„
	Sale S. ²⁵	15	3	32	32	„	„	„	15	„	„	15½	Pd.	„	15
Hierrom	Bordtbergh S. ²⁶	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
Norvongh	Grese ²⁷	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	½	„	1	„

²¹ Indtægten af Knud-Mark (3 Ort. Korn) og af Bolene (2 Ort. Rug) havde Kapitlets Skrifer for sin Umag (senere tilskrevet). — ²² I dette Sogn ejede Kapitlet også Byberggård, som det havde købt af Ridder Niels Krag tilligemed 12 andre Gårde i Sognet. Dette Gods tilligemed andet Kapitelsgods i Hynzherred, Hee og Stadil Sogne, overlodes 1431 Ridder Erik Nielsen (Gyldenstjerne) af Thim (Befalingsmand på Riberhus) for årlig Skyld 9 lødig & og 3 μ grot (R. K. Dok. 192). — ²³ I Stadil Sogn fik Kapitlet allerede Gods ved Biskop Esgers Gave 1260 (R. K. Dok. 4). — Om 2 Gårde i dette Sogn, Østergård og Pilegård, findes mellem R. K. Dok. nogle gamle Dokumenter, hvis Ægthed dog er underkastet Tvivl, da de, skjøndt tilhørende Midten af det 14de Århundrede, ere affattede på Dansk, og da det ene udgiver sig for at være udstedt 1355 af en Biskop Jens i Ribe, uagtet Peter Thuresen havde været Biskop siden 1345, da Johannes Hee døde. Dette Dokuments Indhold er, at de daværende Ejere havde forlent 2 Jomfruer i Stubber-Kloster disse Gårde på Livstid. Et andet Dokument, der anføres i „Register“, indeholder, at Kapitlet havde udløst de samme Gårde fra Niels Eriksen til Thim, til hvem de havde været pantsatte. — En Mand kunde istedetfor 2 Ort. Korn give 500 Fisk. — ²⁴ 1411 købte Kapitlet 6 Gårde på Holmsland af Ridder Lago Urn for 350 & l. (R. K. Dok. 154). — ²⁵ 1388 gav Biskop Johannes Michelsen alt sit Gods i Goding Herred, Sale S., nemlig Hovedgården Swensthorphenegård (?) med tilliggende Gårde, til Kapitlet for en daglig Messe og sin Årtid (R. K. Dok. 109). Dette Gods har hyppig været bortforlenet. Således fratådte Jes Jul det 1428, og næste År fik Henrik Eriksen det for årlig Afgift 18 Øre Korn eller 6 Td. Smør (R. K. Dok. 187, 190). 1466 fik Anders Nielsen af Våben for 2 Td. Smør og 18 & l. Svenstrup Hovgård tilligemed det øvrige Gods i Sal S. (Smst. 303), og 1417 får Biskop Peder Nielsen det selv, som ses af det Revers, han må udstede om, at han ingen anden Ret har til dette Gods end Kapitlets Overdragelse (smst. 312). Jeg ved ikke, om vi heri have et Vidnesbyrd om denne Biskops Nærighed, mod hvem Kapitlet 1474 fremkom med så hård en Anklage; allerede som Arkidiakonus havde han 1464 fået Skolens Gods på Holmsland i Forlening (smst. 298). ²⁶ Ved denne Gård er senere tilføjet: Som Herredefoged haver for Godset at forsvare, og ligger mere end 24 Mile fra Ribe, og . . . , at det kom fra en Gilde i Lemvig og hørte Kapitel intet til med Rette. — ²⁷ Nu Grejs.

Herred.	By el. Sogn.	Gaarde.	Bol.	Rug.	Byg.	Havre.	Korn.	Lam.	Svin.	Gjes.	Føøedt.	Smøt.	Tørv.	Gjæsterl.	Penge.
Nøriutlandt.															
Jerlo (Slaugs)	Torstedt ²⁸	2	„	„	„	„	„	„	1	„	„	$\frac{3}{4}$	„	1	„
	Vordbassy	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	$\frac{1}{4}$	„	„	„
	Meslyngh ²⁹	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	24 β d.
	Bøgwadt ³⁰	3	„	3	3	„	„	„	3	„	„	„	„	3	„
		1 Mølle					12 Mel								
Anst	Kraglundt ³¹	6	„	„	„	„	„	„	6	„	„	1½	„	6	„
	Becchy	1	„	2	1	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Ansth	2	„	„	„	„	„	„	2	„	„	$\frac{3}{4}$	„	2	„
	Asbyll ³²	1	„	„	„	1	„	„	1	„	„	$\frac{1}{2}$	„	1	„
	Østhr Wamdrop	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	$\frac{1}{4}$	„	1	„
	Sestedt ³³	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	1	10 & d.
Brysk	Herssleff	2	„	2	2½	2½	„	„	2	„	„	„	„	2	„
	Strandhuse ³⁴	„	8	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„
	Bierthe	6	1	2	7½	2	„	„	5	„	„	1	„	5	18 β

og 1 Pd.

²⁸ Egtved S. Om Godset i Torsted havde Kapitlet en Proces med Peder Ebbesen, hvem det forgjæves tilbød Forlig. Rigsrådet opsatte Sagen til næste almindelige Herredag; men Kapitlets Fuldmægtig, M. Hans Højne, kunde ikke komme over Store-Belt for Rigets Fjender, hvorom han fik et Vidnesbyrd af Hovedsmanden på Nyborg, Oluf Rosenkrands (Lensmand 1533). Men imidlertid fik Peter Ebbesen Dom mod Kapitlet. Kong Frederik „tog Sagen til sig at opstande, og måtte dog Intet hjælpe.“ Kapitlet måtte betale sin Modstander 700 & for Opbørsel, Faldsmål, Kost og Tæring („Register“). — ²⁹ Måske Mejsing (Jerlev S.). — ³⁰ Godset i Bøgvad (Egtved S.) og andet i denne Egn gav Kantor Jakob Iversen 1454 til Kapitlet for Vedligeholdelsen af en Procession med Korset, som han havde indstiftet, hver Lørdag før Højmessens. Såvel Kanniker som Vikarier skulde deltage i denne Procession, der udgik fra Koret, gik igjennem Kirkens Omgang og derpå 2 Gange gjorde Statio, midt i Kirken og foran St. Lamberts Alter (R. K. Dok. 268). — ³¹ Bekke S. — ³² Lejrskov (forhen Ersth) S. — ³³ 1554 fik Kapitlet noget Gods i dette Herred i Mageskiste af Kongen for andet, mest i Brusk Herred; men 1579 tilbyttede Kongen sig næsten alt Godset i Andst Herred og lagde det under Koldinghus. Der bemærkes, at på det Gods, som Kapitlet fik 1554, udgjorde et fuldt Gjæsteri 15 Heste, nemlig Sommerhold 6 Heste, derfor 1½ & d. og 6 Sk. Havre, Vinterhold 6 Heste, derfor 1½ & og 10 Sk. Havre, Jægerhold 3 Heste, derfor 1 &. Landgilden på disse Gårde er ikke høj. — ³⁴ Strandhuse og Bjert, Eltang S. Det meste Gods i dette Sogn er givet 1436 af Ingjærdh Hermensdatter af Højgård (Grejs S.), Nisse Woghensens Efterleverske, til en daglig Messe, nemlig 9 byggede Gårde i Strandhuse foruden øde Gods smst., Grenegård og 3 andre Gårde i Bjert, 1 i Eltang, 1 i Brandrup, 1 i Skjerbek (Elbo Herred) (R. C. 279). — Men allerede 1250 (Peståret) havde Johannes Kalf pantsat sin Gård Akhtropgaard i Biartæ Sogn til Kapitlet for 60 & Sølv. Dersom den ikke var indløst inden hans Død, skulde den tilhøre Kapitlet, dog imod at dette holdt en daglig Messe til hans Sjæls Frelse (R. C. Side 110).

Herred.	By el. Sogn.	Gaarde.	Bol.	Rug.	Byg.	Havre.	Korn.	Lam.	Svin.	Gjæs.	Fønedt.	Smert.	Tørv.	Gjæsterl.	Penge.
Nøriutlandt.															
Brysk	Eltengh	2	„	„	„	„	5	„	2	„	„	1 Pd.	„	2	„
	Harthe	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	$\frac{1}{2}$	„	1	„
	Brandrop	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	$\frac{1}{2}$	„	1	„
Endle	Eresø ³⁵	7	1	„	17	5	„	„	6	„	„	„	„	6	1 $\frac{1}{2}$ d.
	Wedelby ³⁶	6	„	5	5	5	„	„	6	„	„	„	„	6	2 $\frac{1}{2}$ 4 β
	Twedt ³⁷	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Brestrop S.	2	„	2	2	2	„	„	2	„	„	$\frac{1}{4}$	„	2	„
	Skierbeck ³⁸	1	„	2	2	„	„	„	1	„	„	„	„	1	„
	Handerup ³⁹	1	„	„	1	1	„	„	1	„	„	„	„	1	„
(Holmyndz)	Mørcholth ⁴⁰	6	„	5	5	6	„	„	6	„	„	„	„	6	„
	Gaardzleff	2	„	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	„	„	2	„	„	„	„	2	„

Indtægten af Jordegodset er således:

for Sønderjylland	83	10	46 $\frac{1}{2}$	174 $\frac{1}{2}$	36	42 $\frac{1}{2}$	1	68	4	27	3 $\frac{3}{4}$	152	69	c.37 $\frac{1}{2}$ d.
			(3 øde)	3 Forbed.										
Vard- og Hard- Sysler el.														
Vestsid. af Nørre-Jylland	112	10	167 $\frac{1}{2}$	170 $\frac{1}{2}$	„	42	3	92	2	2	2 $\frac{1}{2}$	15	9 $\frac{1}{2}$	37 $\frac{1}{2}$ Fisk
			(3 øde)			8 Mel			4 Høns		18 $\frac{1}{2}$ Pd.			noget Fisk
			3 Møller											
Jelling og Almind. Sysler														
el. Østsidan	57	11	24	48 $\frac{1}{2}$	27	5	„	53	„	„	7 $\frac{3}{4}$	„	43	15 $\frac{1}{2}$ Fisk
			1 Mølle		9 Sk.	12 Mel					2 Pd.			14 β
					Gryn									
tilsammen:	252	31	238	393	63	89 $\frac{1}{2}$	4	213	6	29	14	167	206	c.90 $\frac{1}{2}$ d.
			4 Møller		9 Sk.	20 Mel			4 Høns		20 $\frac{1}{2}$ Pd.			noget Fisk
					Gryn									

³⁵ 1417 gav Væbner Herman Iversen Pennov 4 Gårde i Erikshøg på Elnd og en Gård i Ulstrup til Riber Kirke for en Årtid for sig og Kone (R. K. Dok. 165). Denne Herman Iversen er Ing. Hermensdatters Fader (se 34). — ³⁶ 1396 gjorde Væbner Agho Astradi Testamente, hvorved han gav Kapitlet i Ribe alt sit Gods i Wæthelby Sogn, som han havde købt af en vis Finnisk, og endnu en Gård på Elnd (in termino E.) for en Årtid for sig, Kone, Sønner og Brødre (R. C. 59, R. K. Dok. 122). „Register“ anfører Hennich Fenckes Skjøde til Åge Ostredsen på 3 bygte Gårde og sex Ødegods i Vejlbj S. Godset i Vejlbj og Ullerup Sogne havde senere Hartvig Limbek (på Nebbe) i Fæste. — ³⁷ Vejlbj S. — ³⁸ Tavlov S. — ³⁹ Handerup hørte til de Byer af det forhenværende Ullerup S., som bleve nedbrudt ved Anlæggelsen af Fredericia. Elnd (cl. i Endle) synes ikke at have udgjort et særegt Herred; idetmindste gave Pennov og Finnisk Skjøde på Brusker Herreds Ting. — ⁴⁰ Gårdslev S. 1437 købte Kapitlet 4 Gårde og et Møllested i dette Sogn af den samme Ingjærdh Hermensdatter, som er omtalt i Anm. 34 (R. K. Dok. 205, 6, 8). Det Gods her i Sognet, som Jon Petersen gav 1441 (se Anm. 5), var også købt af den samme Dame. „Register“ anfører en Rekognits af Biskop Henrik (Stangeberg 1455-65), at han havde haft dette Gods med mere tilleje.

2. *Jordskyldt som Capittel haffuer aarlig yndt at kome ynden ryberby och byfredt, och haffuer vdi roligh heffdt anno etc. 1550.*

In parochia dive virg. (af 29 Ejendomme)	47	℥	11	β
Parochia Joannis (af 20 Ejendomme) . . .	35	»	6	»
Parochiæ Petri et Nicolai (af 18 Ejend.) . .	19	»	3	»
11 Enge, 606 Skor (1551).				

Her følges altså endnu den katholske Tids Sogneinddeling, uagtet det allerede 1542 var bleven bestemt, at de fire Sognekirker, som der var foruden Domkirken, skulde nedlægges, og Sortebrødrenes Klosterkirke, St. Kathrine Kirke, i deres Sted gøres til en Sognekirke. Den samme ældre Inddeling følges også i »Register»; men her ligesom i Jordebogen findes Intet anført for St. Klemens Sogn. — Man har Kapitlets Lavhævd af 1509 på dets Eiendomme i Ribe (R. K. Dok. 507, aftrykt i Kathedralskolens Indbydelsesskrift for 1833). Lavhævden indbefatter nogle Ejendomme, som ingen Plads finde i Jordebogen, fordi de ingen Indtægt give, f. Ex. Skolen.

Den højeste Jordskyld, der anføres af en Ejendom, er 4 ℥. I enkelte Tilfælde er Indtægten Rente af udlånte Penge. Nogle Kanniker, navnlig Hans Marquardsen, Grundeth og Svanning, give Jordskyld af deres Residentser, de to første 4 ℥, den 3die 3 ℥; men ifølge en senere Vedtegning er det forandret således, at de første give 2 ℥, og den sidste Ingenting.

Blandt Indtægterne anføres: de consulatu (af Rådet) 24 β, »af det Jord, Rådhus på står.« »Register« viser, at de 12 β hidrører fra en Kontrakt af 1408 (findes i Gehejme-Arkivet), hvorved Enken Kathrine Jenskone overlod Byen sine Ejendomme, deriblandt det Hus i Grønergade, som hendes Broder, Paul Tidemansen (Rådmand 1407), havde bebod, imod at hun for Livstid skulde være fri for Byens Tjeneste og Arbejde og have bemeldte Hus frit, og at Rådet efter hendes Død årlig betalte 12 β til Paul Tidemansens Messe. De andre 12 β (oprindeligt 4 β Sterl.)

betalte Rådet ifølge en Forpligtelse af 1369 til at udrede denne Sum årlig til Kapitlet for Marquard Holstes og hans Enkes Årtid, fordi den Sidste havde skjænket sin Ejendom i Grønergade til Byens Nytte og Befæstelse (munimen. R. K. Dok. 82).

Blandt de øvrige Ejendomme i Ribe, hvoraf Kapitlet havde Jordskyld, nævnes »domus crucis« (hellig Korsens Hus) i Hundegade, som Lavhævden også anfører; »tabernæ divi Petri« i Bispegårdegade, i hvis Sted Lavhævden har »en Jord næst Norden for St. Petri Gildehus«; »Svenne Hus næst Bispegård«; Tornborg (der 1452 bestemtes til Embedsbolig for Succentor, hvis Embedes dengang oprettedes, den nuværende Bispebolig); endelig opføres »Gamel Borgmester Christen Nielsens Arvinger i Warde.« Mon denne Mand, der er bekjendt af, at han vilde forbyde Ribe Borgere at besøge Markederne i Varde, skulde være en født Ripenser?

Oldemoder har en Fortegnelse over Fællesindtægten af Jordskyld i Ribe By fra den senere Halvdel af det 15de Århundrede. Der anføres Jordskyld af 3 Ejendomme i Nikolaj Sogn, 8 i Petri S., 26 i Frue S., 24 i St. Hans S., 5 i St. Klemens S. (1 i »Bartholomæi S.«; men Bartholomæi Kirke nævnes ellers aldrig som Sognekirke. Se R. C. S. 396).

3. *Nomina prebendarum Prelatorum et Canonicorum Residentium apud ecclesiam ad ordinationem Capituli per modum optionis libere spectantium. Anno dom. 1530.*

1. Prebenda sub majore turri, ad quam spectant
infrascripta bona.¹

Ecclesia in Nørfardrup cum omni jure sacerdotali.

Askoffgaardt, 2 Gårde i Askoff, 1 i Eskelundt, 1 i Esdrup, 1 i Lyndknudt, 1 i Høyne, 1 i Engbjerg, 1 i Weygne, et Bol i Nørfardrup, som tilsammen give: 12½ Ort. Rug, 9 Ort. Byg, 2 Ort. Havre, 1¼ Td. Smør, 4 Får, 7 Svin, 5 Gjæsteri, 8 β l.

Jordskyld i Ribe af 9 Ejendomme 14 ⅞ 11 β d.

2. Prebenda dapiferi.²

1 Gård i Giesthenn, 2 i Synder Wylstrup, 1 i Skierop, 1 i Brondle, Kragasygh smst. (Indtægten ikke opgiven), 1 og et Bol i Darrum, 1 i Horstrup (Højen S.), 1 i Byrcop (Gaverslund S.), et Bol i Billstrop: 5 Ort. Rug, 7½ Ort. Byg, 7 Ort. Havre, 8 Svin, 8 Gjæsteri, 4 Ɔ d.

Tres prebendæ in Ballwm.³

Hver en Trediedel af Ballum Tiende, og desuden:

3. en Gård i Klaaby (Ribe Domsogn): ¼ Td. Smør, Svin, Gjæsteri.
4. en Gård i Chanichuse i Møgeltunder S: 5 Td. Salt, Svin, Gjæsteri.
5. en Gård i Rohee (Råhede, Hvidding S.): 4 Td. Byg, Svin, Gjæsteri, 4 Læs Tørv.

6. Prebenda Raffnholt.⁴

1 Gård i Østher Westedt, 1 i Giesten, 1 i Raffnholt (Gjesten S.): 5 Ort. Rug, 5 Ort. Byg, 1 Ort. Havre, 4 Læs Tørv, 3 Svin, 3 Gjæsteri.

3 Boder i Smedegade (i Ribe): 10 Ɔ d.

Duæ prebendæ in Østher Westedt.⁵

7. 2 Gårde: 4 Ort. Rug, 4 Ort. Byg, 2 Ort. Havre, 2 Svin, 2 Gjæsteri, 8 Læs Tørv.
8. 2 Gårde: 4 Ort. Rug, 4 Ort. Byg, 4 Ort. Havre, 2 Svin, 2 Gjæsteri, 8 Læs Tørv.

9. Una i Vesthr Westedt.

3 Gårde: 4 Ort. Rug, 5 Ort. Byg, 3 Svin, 3 Gjæsteri, 12 Læs Tørv.

10. Una in Roagher.⁶

1 Gård: 4 Ort. Korn.

Duæ in Grestedt.

11. 1 Gård i Grestedt (Jernved S.), 1 i Gjøring: 3 Ort. Rug, 1 Ort. Byg, 1 Svin, 1 Gjæsteri.⁷
12. 1 Gård i Grestedt, 1 i Grenekrogh (Grene S.), 1 Sted i Weers udi Wester Herred (Vejers, Oxby S.) og 1 i Hoo: 1½ Ort. Rug, 1½ Ort. Byg, ¼ Td. Smør, 1 Svin, 1 Gjæsteri, 4 Læs Tørv, 3 Ɔ d.⁸

Prebendæ non residentium.

1. Hegaardt (Hjortlund S.): 3 (2) Ort. Korn. Svin. Gjæsteri.
2. Hywm: 4 Ɔ . 2 Svin.
3. Guldagher. (Senere tilføjet: 8 Ort. Svin. Gjæst.)⁹
4. Alsleff. (Senere tilføjet: 6 Ort. Korn.)⁹
5. Hywlsager. (Senere tilføjet: 15 Ɔ *d.* Svin. Gjæst.)¹⁰
6. Brøndom. (Senere tilføjet: 3 Ɔ *d.* Svin. Gjæst.)¹¹
7. Chanicke Hwse in parochia Møgeltunder. (Senere tilføjet: 15 Ɔ *l.* Svin. Gjæst.)¹²
8. Heldevadt.¹³
9. Flunder. (Senere tilføjet: 2 Ɔ 4 β *d.* Svin.)
10. Tømerby (Sneum S.): 3 Ort. Korn.¹⁴
11. Fieltryng, videlicet Mørøpgardt: 1 Td. Smør.¹⁵
12. Prebenda Januæ, videlicet Curia in Plogstrup parochia Jernwidt: 4 β grossorum.¹⁶

Vi have altså her 24 Præbender eller Kanonikater opregnede, hvilket Antal også andensteds nævnes. Den ældste Angivelse, vi have, af Kannikernes Antal ved Ribe Domkirke, er den, at Biskop Homerus (1177-1204) indskrænkede deres og Præbendernes Antal til 12 og bestemte, at ingen ny Kannik måtte udnævnes, uden når der var et Præbende ledigt (Chron. eccl. Rip.). Der fortælles derefter, at han funderede et nyt Præbende på Salttolden; men det er dog måske et af de 12. Snart udvidedes dog Antallet påny, f. Ex. ved Bisk. Tuvo, der 1214 stiftede de 3 Præbender i Ballum. Bisk. Homerus's Bestemmelse overholdtes dog vistnok forsåvidt, at kun 12 Kanniker havde Andel i Fællesgodset; thi ved Bisk. Gunners Død 1245 nævnes Kanniker, som havde »Kommunitet« (Annivers. XII Kal. Novbr.); der var altså også Kanniker, der ikke havde Kommunitet. De Præbender, der medførte Andel i Fællesindtægterne, kaldes også de »gamle«; thi 1260 skjænkede Bisk. Esger noget Gods til Ihænderhaverne af disse (R. K. Dok. Nr. 4). 1291 finde vi i Oldemoder (R. C. 134), at der er 21 Præbender, af hvilke 12 ere communes; de 9 andre, som ikke have Andel i Fællesgodset, kaldes simplices.

Omtrent fra samme Tid have vi dog også den udtrykkelige Bestemmelse, at kun de Kanniker, som residerede (d. e. opholdt sig) ved Domkirken, skulde have Andel i Fællesindtægterne; om de vilde residere eller ikke, synes at være overladt til dem selv (R. C. S. 170). For de fleste Præbender opregnes i Oldemoder Godset og Indtægterne; Præbenderne anføres ikke, som senere, med bestemte Kjen­dingsnavne. — 1312 forøgedes Tallet fremdeles med Præbendet Alslev, 1329 med det såkaldte »Drostens«, der efter Oldemoder (R. C. 135) skal være blevet det 22de. Da endelig Præbendet »sub majori turri« stiftedes 1438, var Tallet fuldt. 1455 ophævede Bisk. Henrik Stangeberg strax efter sin Embeds-Tiltrædelse med Kapitlets Samtykke Forskjellen mellem »præbendæ communes« og »simplices«, idet han annekterede Vester-Vedsted Kirke til Kapitlet, men bestemte, at for Fremtiden såvel denne som alle andre Fællesindtægter skulde fordeles ligeligen mellem alle de Kanniker, som »residerede« (opholdt sig) ved Domkirken og gjorde den skyldige Tjeneste, hvad enten deres Præbende var »communis« eller »simplex« (R. K. Dok. No. 275). Hans Hensigt hermed var dels at befordre Enigheden mellem Kannikerne ved at stille dem alle på lige Fod, dels at råde Bod på Præbendernes Ringhed, det vil da sige, de simple Præbenders. Af en anden, samtidig Bestemmelse ses også, og disses Indtægter tildels vare under 6 sol. gross. (R. C. S. 172). — Denne Lighed mellem Kannikerne varede til 1497, da Bisk. Hartvig Juul, ligeledes med Kapitlets Samtykke, på Grund af Ringheden af Præbenderne og Kannikernes Indtægter bestemte, at der for Fremtiden kun skulde være 12 residerende Kanniker (residentiam corporalem realem sive personalem facientes) (R. C. Side 135). Meningen heraf er, at Fællesindtægterne kun skulle deles mellem 12 Kanniker, og at de øvrige derfor heller ikke skulle være forpligtede til nogen Tjeneste ved Domkirken. — Denne Bestemmelse udførtes videre af Eftermanden, Iver Munck, der 1502 henlagde de 12 bedste Præbender til de residerende

Kanniker. Disse vare: Sub turri de Fardrup, Drostens, 3 i Balgom, 3 i Ribe i Stenbode, 2 i Øster-Vedsted, 1 i Vester-Vedsted, 1 i Ho og Oxeby. I disse 12 Præbender skulde der avanceres efter Anciennetet og Option. De 12 øvrige bortgav Biskoppen, dog med lagttagelse af Kapitlets Statuter angående Optagelsen af nye Kanniker (R. K. Dok. Nr. 439, R. C. 136). — De 12 Præbender, som her opregnes, ere de samme, som Jordebogen har, kun tildels med andre Navne og i en noget forandret Orden, hvilket vil blive eftervist, hvor Talen bliver om de enkelte Præbender.

Et Spørgsmål, der er af Vigtighed med Hensyn til det indbyrdes Forhold mellem Kannikerne, men som jeg ikke kan besvare, er, om de Kanniker, der ikke havde Andel i Fællesindtægterne, kunde gjøre Fordring på efter Anciennet at rykke op i deres Klasse, som havde dette Fortrin.

Bemærkninger om de enkelte Præbender.

¹ Dette Præbende er stiftet 1438 af Bisk. Kristiern Hemmingsen (1418-54), idet han bestemte (R. K. Dok 211), at det Alter, som han tidligere havde bygget og funderet i det store Tårn til Ære for den almægtige Gud, Jomfru Maria, St. Lucius og alle Helgene, efter den daværende Vikarius, Nicol. Bomgarths, Død skulde tillægges en af Kapitlets Kanniker, hvem Biskoppen udnævnte dertil efter Kapitlets Præsentation, imod at han årlig betalte Kapitlet 8 β Sterl. for Stifterens og hans Forældres Årtid Tillige opregnes de Ejendomme, som han havde lagt til dette Alter, nemlig først til Residents for Beneficiarius en Gård Vesten for Domkirken, som Nickol. Bomgarth havde opbygget på den af Stifteren skjænkede Grund. For denne Grund, som havde tilhørt Bispebordet, havde han magelagt dette Hovedgården Semgård (Sem S.) og andet Gods, som han havde købt af Væbner Erik Jonsens Enke for 160 $\text{K} l$. Fremdeles havde han givet til dette Alter Hovedgården Askofgarth i Moltæ (Malt) S., en anden Gård sammesteds, en i Estrop, en i Eskelund (Brørup S.), en i Plovstrup (Jernved S.) tilligemed øde Gods, hvilket han altsammen havde købt af Lave Knudsens Enke, fremdeles det Gods, som han havde i Pant af samme, endvidere en Gård i Hothern i Jerloff Herred, en i Branlæ (Brand) S., en i Ængbergh i Vandfalk Herred, købt af Ridder Predbjørn Podbusks Enke, Ingeburgh. — Et andet Dokument af samme År omtaler nærmere Magelæget mellem den omtalte Grund Vesten for Domkirken og Semgård, som Biskoppen først havde givet til Alteret, men nu fandt meget „nødvendig og bekvem“ for Bispebordet. Dette Dokument pålægger også Besidderen

af Præbendet at holde eller lade holde en daglig Messe for Stifteren, ved hvilken han tillige skal ihukomme Nich. Bomgarth og hans Forældre. — Gården Vesten for Domkirken er sikkert den samme, som Jordebogen anfører som Hr. Niels Terckelsens Gård i Skolegade, hvoraf han årlig gav 3 K , foruden at holde den ved Magt.

1448 annekterede samme Bisk. Kristiern for evig Tid Fardrup Sognekald til dette Vikarie, efter Opfordring og Samtykke af Canutus Petri, som dengang beklædte begge Embederne.

² 1329 gav Drost Laurits Jensen det samme Gods, som her opregnes, og noget mere til et nyt Præbende og Kanonikat, hvortil han selv i levende Live forbeholdt sig Præsentationsret, men som efter hans Død skulde besættes af Biskoppen og Kapitlet. Af Indtægterne skulde 1 K Korn årlig anvendes til en Mindefest for Guds tro Afdøde, men efter Stifterens Død til hans Årtid. Halvdelen skulde de tilstedeværende Kanniker have, Halvdelen fattige Skolebørn og andre Trængende (R. C. S. 131 fl.).

³ Disse 3 Præbender ere stiftede 1214 af Biskop Tuvo, som gav dertil Kirkerne Balghum og Tundær (Møgeltønder), således at enhver af de 3 nye Kanniker skulde have 4 K af Ballum Kirke til Klæder. Da den øvrige Indtægt kun var tilstrækkelig til de tos Underhold ved Fællesbordet, skulde der tillægges den tredje et af de gamle Præbender (R. C. S. 129). Desuden skjænker han Kapitlet nogle Ejendomme ved Møgeltønder og Ribe. 1486 blev Møgeltønder Kirke ombyttet med Janderup, hvis Præstetiende endnu ligger til Kathrine Præstekald i Ribe. — 1291 havde hver af disse 3 Præbender 1 K (24 Riber-Skjepper) Byg*) af Ballum Kirke; desuden hørte der til det første, ligesom 1530, en Gård i Klåby (i Ribe Domkirkes Landsogn), til det andet en Gård i Møgeltønder, som gav 19 K Penge, til det tredje en Gård i „Orvæ“ (Orre), der bestod af 3 Bygninger, til Besætning havde 6 Stude, 6 Kør, 2 Heste, 2 Kalve, foruden Svin, Får og Plove, og årlig gav mindst 16 Sol. (Skjepper?) Korn. Denne Gård havde Forstanderen for Puggård i lang Tid tilegnet sig; men 1404 tildømte Provsten i Vardsyssel dette Præbende den. Desuden er der tillagt dette 12 Ører Penge af Præbendet i Klåby — Møgeltønder Slot og By hørte, som bekjendt, fra gammel Tid af til Ribe Bispestol. I Biskoppens og Kapitlets Forleningsbrev af 1417 på dette Slot til Ridder Morten Jensen (den Samme, som 1436 solgte sit Gods i Emmerlev og andetsteds til Kapitlet) opføres blandt det Gods, som følger med Slottet, hvorimellem 7 Gårde i Emmerlev, „de Hollændere i Balmersk (Ballum Mærsk), hvilke der give et År 25 lub. K , og det andet År 30 lub. K .“

⁴ Det samme, som 1291 bestod af en Gård i Vedsted og en i Gjesten og af 2 Stenboder tilligemed en tredje Ejendom i Ribe (Nr. 17).

*) En K Korn vurderes 1292 til en 7 K Penge, eller måske mere (R. K. Dok. 9). 1429 er en K Korn = 8 Ørt. (Smst. 190).

Gården i Ravnholt er altså senere kommen til, og det er et af de 3 Præbender, som 1502 benævnes „i Stenbode.“

⁵ Allerede 1291 finde vi, at flere Præbender have Gods i Øster- og Vester-Vedsted. De 3, som her nævnes, ere rimeligvis de daværende Nr. 15, 19 og 21. (Præbenderne ere 1291 ikke ordnede efter deres Godhed alene.)

⁶ Sikkert det samme, som 1291 Kantor havde (Nr. 12), og hvortil der foruden Gården i Roager hørte en i Vedsted og 4 Stenboder i Ribe, som årlig gave 24 K Penge, og endnu en Grund smst., der gav 8 β Sterl. Herved forklares det også, at det 1502 hører til Præbenderne „i Stenbode.“

⁷ Det, som 1291 er Nr. 14, og hvortil foruden Gården i Roager hører en i Fardrup, en i Bjerrum og 4 Stenboder i Ribe, som give 16 K , altså 1502 den tredje Præbende „i Stenbode.“

⁸ Er 1291 Nr. 9 og har da Enge i „Uxæby“, Gods i Jærnkjær, Gredsted og Grene.

⁹ Stiftet 1312 af Ærkebiskop Esger Juul, der allerede som Kannik i Ribe havde vist sig gavmild mod Kannikbordet (Suhm: Hist. af D. XI, 311), men 1306 var bleven Bisk. i Århus, og 1310 Ærkebisk. i Lund. Han lagde dertil 3 Gårde, i Tostenæs, Hete og Alslæff (R. C. S. 220) Det var en Tid præbenda januæ eller det Præbende, som enhver tiltrædende Kannik først fik, ifølge en Bestemmelse af Bisk. Jakob Splittaf (1327-45) (R. C. S. 135). Herefter skulde man tro, at det dengang har været det mindste. — De 6 Ørt. Korn gaves efter Jordebogen af 1669 af Gårdene i Tostenæs og Alslev.

¹⁰ 1291 er det Nr. 6, hvortil hører Gårde i Hylsakær i Hæningh (Henne) S., i Haværvang og i Øster-Vedsted.

¹¹ 1291 rimeligvis Nr. 9, hvortil hører Gods i Vesterbæk (Roager S.) og i „Brunnum.“

¹² 1291 Nr. 3. Gården i Møgeltønder gav da årlig 19 K Penge (for 7 Ørt. Korn). Desuden 2 Grunde i Ribe, som gave 39 β Sterl.

¹³ Chronicon ecclesie Rip. fortæller, at Biskop Homerus annekterede Hellevad Kirke (i Slesvig, men dengang hørende til Ribe Bispedømme) til Kapitlet, og Jordebogen af 1669 siger overensstemmende hermed, at Præbendet havde bestået i nogen Rente af en Kirke i Åbenrå Amt.

¹⁴ Er 1291 Nr. 16.

¹⁵ Efter „Register“ havde Mats Mørck i Fjeltryng (Fjaltring), givet alt sit fædrene Gods tilligemed 2 andre Gårde til det Kannikdom, som var funderet på Morupgård. Morupgård er rimeligvis det i Nim Sogn, Tyrsting Herred, Århus Stift, hvorom der i Dansk Atlas fortælles, at der i Nærheden skal have stået et Kloster, et Kapel eller nogen anden stor Bygning, hvis Rudera findes, og at Stedet endnu kaldes den gamle Kirkegård. Det Meste af dette Præbendes Gods må være gået tabt igjen,

siden dets Indtægter ikke ere større. — Den anførte Td. Smør udredes af 7 Mænd i Fjaltring (Jordeb. af 1669).

¹⁶ Nævnes i et Dokument fra 1561 (R. K. Dok. Nr. 594), hvori Succentor Peder Gumisen bevidner, at Hr. Cresten Steen har svaret ham 2 K 4 β årlig til sin Dødsdag til Korløn af Præbendet i Plogstrup, som kaldes præbenda januæ.

Af de Præbender, hvis Tilliggende 1291 angives, er der et, som senere rent forsvinder, nemlig Nr. 7, hvortil hørte en Gård i Vesterkirke S. („Vongherred, som nu kaldes Nørherred“), der gav 4 Sol. Rug eller Lidet mere, en i Kragebjerg og en Mølle i „Thiurguth“, som gav 12 Snese Ål og 3 Sol. Mel.

Om Kannikernes Indtægter.

Præbenderne ere, som vi have set, tildels meget små. Selv for de residerende Kanniker kunde de ikke udgjøre Hovedindtægten. Denne måtte søges i det øvrige Gods. Også dette var på nogle Steder, f. Ex. i Århus, fast fordelt mellem de enkelte Præbender; men i Ribe har en sådan Udskiftning ikke fundet Sted eller har ikke holdt sig. Jordebogen har intet Spor deraf, men kjender tvertimod kun 2 Slags Gods, de egentlige Præbender og Fællesgodset. Det slesvigske Kapitels Mensalgods var ifølge dets Register (Script. Rer. Dan. VI) ligeledes ganske sikkert ikke delt, idetmindste indtil 1407. På en Måde var rigtignok Riber-Kapitels Fællesgods fordelt mellem Medlemmerne, men kun på Tid. Denne Indretning er sikkert meget ældre; men vi kjende den kun i den bestemte Form, som den fik 1518, idet Bisk. Ivar Munck med Prælaternes og de (øvrige) residerende Kannikers Samtykke bestemte, at, når for Fremtiden Fællesgods blev vakant, så skulde de residerende Kanniker (alene) optere det på den Måde, at den ældste først valgte sig en Gård, og derefter de øvrige efter deres Alder; hvis der var flere Gårde vakante, end der var Kanniker, skulde man begynde fra den ældste igjen, og således fremdeles; hvad Gods en Kannik engang på denne Måde havde fået, skulde han beholde på Livstid, hvis han da vedblev at residere ved Domkirken; men de fleste Indtægter i Korn, Smør eller Penge skulde dog fordeles ligeligen og

ligesom forhen (R. C. S. 120). — Fordelingen angik altså ikke Landgilden, men de mindre og tilfældige Indtægter af Godset, som Nød eller Svin, Gjæsteri, rimeligvis også de Straffebøder, som faldt på Godset, og som efter kongelige og biskoppelige Benådninger vare overladte til Kapitlet, måske Indfæstning. — At en fast Fordeling af Godset mellem Præbenderne ikke fandt Sted, er heraf aldeles klart. — Ved denne Indretning fik således de ældre Kanniker større Indtægter af Fællesgodset end de yngre.

Ville vi undersøge, hvor Meget en residerende Kannik kunde have af Fælles-Indtægterne, må vi tage Hensyn til, at disse ikke i deres Helhed kunde komme til Deling mellem Kannikerne, da en Del medgik til de Distributioner, som fandt Sted ved hver Gudstjeneste, og i hvilke også det øvrige Kirkepersonale havde Del (ved de Årtider, som betingedes ved Gaver til Kapitlet, ofte også de Fattige). Andre Byrder kunde vel også hvile på disse Indtægter, og ved Forleninger tabtes vel ofte en Del af dem. — Men på den anden Side vare Fællesindtægterne også flere, end Jordebogen indeholder. I denne ere Hovedgårdene, som Ryberg, ikke anførte, og der er ikke opført nogen Indtægt af Engene ved Ribe. Desuden havde Kapitlet Indtægter af andre Arter, end af Godset.

En ikke ringe Indtægt må Kapitlet have haft af ledige Præstekald. Herom haves 3 Bispebreve. 1245, 1. Oktbr., bekendtgjør Biskop Gunner, at da Kirken har måttet gjøre stor Gjæld for at udløse hans Forgjænger, Tuvo (der var bleven tagen til Fange i Slaget ved Bornhoved), så skulde et Års Indtægt af hver Sognekirke, som blev vakant, anvendes til at betale Moderkirkens Gjæld og udbetales til Kapitlet. Men næste År tillægger Bisk. Esger Kapitlet denne Indtægt for bestandig, imod at det ansætter 2 Vikarier til at holde to nye daglige Messer. Begge disse Breve findes i »Oldemoder«, det første også hos Suhm. Endelig År 1285 indskrænker Bisk. Tucho, for at skåne Præsterne, Indbetalingen til det Halve af et Års Indtægt (R. C. S. 154.

Terpager antager urigtigt, at denne Indtægt skal tilfalde Kantoren personligt).

Til Fællesindtægterne kunne også de annekterede Sognekald henregnes. Biskop Homerus havde efter Chron. eccl. Rip. annekteret Hellevad til Kapitlet. Måske lagdes det til Præbendet af dette Navn; jeg ved ikke, at det senere nævnes som hørende under Kapitlet. Om Ballum og Møgeltønder, i hvilket sidstes Sted siden Janderup kom, er allerede talt; men den samme Bisk. Tuvo gav også St. Hans Kirke i Ribe til Kapitlet. Se dets Anniversarie-Bog (Script. Rer. Dan. V.) under 4 Kal. April. Denne Kirke skal dernæst være bleven forenet med Skolemester-Embedet. 1455 gav Bisk. Henrik Vester-Vedsted Sognekald til Kapitlet med den Bestemmelse, at dens Indtægter skulde deles lige mellem alle ved Kirken bosatte (residentes) Kanniker, hvad enten de havde præbendas communes eller simplices (R. K. Dok. Nr. 275). 1486 blev endelig Petri Kirke udenfor Ribe annekteret til Kapitlet af Bisk. Hartvig. — Ved disse Kirker skulde da Kapitlet holde en Vikarius. — »Oldemoder« har et Sted den Angivelse, at Møgeltønder Kirke gav 40 ŷ Penge, St. Hans 16 ŷ og Fardrup 18 ŷ . (I Forbindelse hermed sættes: De denariis minoribus aratralibus c. 20 ŷ .) Men vi have set, at Indtægten af Fardrup og, som det synes, også af St. Hans, ikke gik i Fælleskassen. — Endnu en Indtægt, som »Oldemoder« anfører, er, hvad der udrædedes årlig af Altere og Kapeller (for Årtider, som efter Stiftelsesbrevene skulde holdes af Kapitlet). Der opregnes en sådan Afgift af 10 Altere og Kapeller i Domkirken og af 1 Alter i Mikkels-Kirken (ved Puggård).

Hvis vi dele de i Jordebogen opførte Fællesindtægter lige imellem de 12 residerende Kanniker og lade andre Indtægter gå op imod Udgifterne, får hver Kannik heraf en Indtægt af omtrent 20 Ørt. (25 Tønder) Rug, 33 Ørt. (49½ Td.) Byg, 5 Ørt (12½ Td.) Havre, 7½ Ørt. Korn, 1½ Td. Smør og 16 ŷ *d.* De øvrige Indtægter af Godset oppebares, som vi så, af de Enkelte; men for de Ældre var

den betydelig. Et Svin ansættes på et Par Steder til $\frac{1}{2}$ Dl., og blandt de få Angivelser af Gjæsteriets Størrelse af en Gård, er den laveste 8 Heste à 8 β ; beregnet herefter bliver Indtægten af Svin og Gjæsteri over 300 Dl.

Om Prælaturerne og Provstierne.

En anseligere Stilling og forøget Indtægt havde de Kanniker, der tillige beklædte et Prælatur eller Provsti. Disse to Stillinger bleve efterhånden forenede. Jeg kan angående dem henvise til Hr. Dr. Helvegs Disputats: »De danske Domkapitler«; men da jeg tror i enkelte Punkter at kunne udvide eller berigtige Fremstillingen for Ribe Kapitels Vedkommende, vil jeg ikke ganske forbigå dem.

Med Hensyn til Nydelsen af et Præbende og Andel i Fællesindtægterne havde Prælaterne intet Fortrin for de øvrige Kanniker. Når Helveg antager, at man til de 21 Præbender og Kanonikater, som opregnes for År 1291, må lægge 3 for Prælaturerne, viser dette sig strax derved at være urigtigt, at Arkidiakonus og Kantor udtrykkelig nævnes som Ihændehavere af 2 af de 21, for ikke at tale om, at der strax efter tales om Oprettelsen af det 22de. Med Hensyn til Ærkedegnen er der rigtignok hos Terpager den Mærkelighed, at denne har taget det langt senere tilsatte Navn Klaus Kristensen (Ærkedegn 1432-54) istedetfor det første oprindelige »Jacobus« († 1295). — Vi se, at Ærkedegnen havde den øverste Plads i Koret på højere Side, Kantor på venstre.

Helveg antager 3 Prælaturer fra gammel Tid af ved vor Domkirke, idet han indskyder Dekanetet som det andet. Dette er ikke rigtigt. I den allerældste Tid nævner Chron. eccl. Rip. rigtignok nogle Gange en Dekanus; men den siger også, at Titrerne i Begyndelsen flere Gange vexlede, og senere nævnes, såvidt jeg ved, ingen Dekanus før Andreas Scheel 1459 (R. K. Dok. 285). 1291 findes der derfor heller ingen Dekanus mellem Domherrerne, og endnu

1452 tituleres disse således: Ærkedegnen, Kantoren og de øvrige Kapitularer (R. K. Dok. Nr. 315).

Provstierne, de senere såkaldte Regnskabsprovstier, for de forskellige Sysler, beklædtes af Medlemmer af Kapitlet. Indtægterne bestode i en Afgift af hver Kirke i Provstiet og i de annekterede Kirker. Provstiet for den største Del af Bispedømmets synderjydske Bestanddele, der engang strakte sig videre end nu og indbefattede Ubjerg (Syd for Tønder) og Hellevad, var fra meget gammel Tid af bestandig forenet med Arkidiakonatet, efter Chron. eccl. Rip. allerede 1171 (S. 189). Efter en biskoppelig Bestemmelse af 1394 (i Gehejme-Arkivet) skulde også Domkirkens Vicarii perpetui aflægge deres Regnskaber til Ærkedegnen. Til dette forenede Embede vare Emmerløv og Brøns Kirker annekterede; men heller ikke Tiden, da denne Annektering fandt Sted, vides.

Til Provstiet for Varvith Syssel annekterede Bisk. Kristian 1306, 18. Novbr., Jarn (Jerne) Kirke, fordi det hidtil ingen eller få Indtægter havde haft, hvilket havde givet Anledning til Voldsomhed mod de Undergivne, Undertrykkelse af Kirkerne og Kuldkastelse af Retfærdigheden (R. D. Dok. Nr. 24). Hvis dette sigter til den sidste Provst, er det mærkeligt; thi denne var ingen Anden end den bekjendte Esger Juul, der nævnes som sådan 1302 og 1304, men netop 1306 var bleven Biskop i Århus, hvorfra han siden avancerede til Ærkebispedømmet; hans Gavmildhed mod Kapitlet have vi tidligere set. — Kort efter Midten af det 15de Århundrede er vist Dekanatet blevet oprettet og strax blevet fast forenet med dette Provsti; thi ligesom der før den Tid ingen Dekanus nævnes, således nævnes der efter den Tid aldrig nogen særskilt Provst i Vard-Syssel. 1514 fik Dekanus Thomas Lange også Guldager Kirke for sin Livstid annekteret til Dekanatet, — et påfaldende Udtryk (R. K. Dok. Nr. 478), og denne personelle Forbindelse må senere, uvist når, være gået over til en reel.

Provstiet over Frøs og Kalslund Herreder (mellem Kongeåen og Ribeå) og Mandø forenedes 1321 med Kantoriet (»Register« Fol. 354); 1330 føjedes endnu hertil Almind-Syssel, og Smidstrup Kirke annekteredes (R. C. S. 155). Også Skads Kirke var annekteret til Embedet, rimeligvis fra en ældre Tid af, da den lå udenfor Provstiet. 1452 bestemtes, at Kantor på Grund af sine mange Forretninger skulde holde en Succentor og give ham 1 $\frac{1}{2}$ Rug og Byg årlig af Skads Kirke, der var ham annekteret (R. K. Dok. Nr. 264).

Provstiet over Hard-Syssel, hvortil Gammel- og Ny-Sogn på Holmsland vare annekterede, blev kort før Reformationen gjort til et nyt Prælatur, Domprovstiet. Den pavelige Stadfæstelse herpå er af 1507 (R. C. 153).

Endelig blev Provstiet over Jelling-Syssel efter Reformationen forenet med Succentoratet, og dette gjort til det 5te Prælatur.

Dr. Helveg siger S. 81, at de Provstier i Ribe Stift, som ikke vare forbundne med Prælaturerne, også findes overdragne Kanniker i Århus. Jeg ved ikke, om der kan anføres mer end et Exempel herpå, nemlig Laurentius, Kannik i Århus, der i Script. Rer. Dan. VI, S. 417 anføres som Provst i Hardsyssel; men hvis dette Exempel er det eneste, så må man vist heller antage, at han tillige har været Kannik i Ribe; thi det forekommer mig at være forunderligt, om man skulde være gået udenfor Stiftets eget Kapitel. Han forekommer også 2 Gange midt i en Række af Riber-Kanniker, nemlig 1388 i Bisk. Johan Mikkelsens Testamente (R. C. 54) blandt dem, der betænkes i Testamentet, og 1386 som Vidne (»Tuv. Archidiac. Laur. Præp. in Harts. T. F. et P. Canonici dictæ eccl. Rip.« R. C. S. 478).

Anderledes var det i de Stifter, hvis Kanniker vare Munke, i Jylland Viborg og Børglum. Helveg ytrer, at man ikke ret ved, hvorledes Provstierne der bestyredes. Jeg vil fremsætte en Formodning herom. Den nævnte For-

fatter siger S. 75, at 3 århusiske Kanniker lejlighedsvis omtales som Provster i Viborg Stift (ingen i Børglum Stift). Nu omtales der, ligeledes lejlighedsvis, 3 ripensiske Kanniker som Provster i Vendsyssel, i Thy og på Mors, alle i det 14de Århundrede (Anniversariebogen under VIII Kal. Apr., Non. Mart. og IX Kal. Mart. Den Sidste nævnes allerede 1291 i Kanniklisten som Præpositus i Mortæ). En anden Provst i Thy, † 1290, havde stiftet sin Årtid i Ribe Domkirke (smst. under Non. Januar.) og var vel også Kannik her. Kanniklisten af 1291 har foruden Ærkedegnen og Kantoren 6 Provster. Ærkedegnen havde ganske sikkert et Provsti (se ovenfor). Kantoren, Petrus, tituleres 1303 Cantor Rip. et Præpositus Børglan. (Suhm. XI, S. 438), Nicolaus var Provst på Mors, og af de øvrige, som simpelthen kaldes Provster, var vist den ene Provst i Thy, og der bliver da lige 5, det passende Antal, tilbage for Ribe Stift. — Derimod har jeg ikke truffet nogen ripensisk Kannik, der havde Provsti i Viborg Stift. — Det kan herefter vistnok med temmelig Sikkerhed antages, at, sålænge Kapitlerne i Viborg og Børglum fulgte Munkeregel, toges Provsterne i det første Stift af Århus, i det andet af Ribe Kapitel. — Den ripensiske Kannik Ville (Vilhadus) Friis nævnes fra 1471-92 og måske længere som Provst på Tyrholm (Thyholm); men af hvad Beskaffenhed dette Provsti var, ved jeg ikke; Pontoppidan (D. A.) anser det for det Samme som Provstiet over Thy Syssel.

En fordelagtig Bestilling, som Kapitlet i Ribe havde at råde over, var Forstanderskabet for Puggård, hvor 20 fattige Skoledisciple skulde have deres Ophold. Efterhånden tilvendte Forstanderen sig en overdreven Del af Indtægterne og indskrænkede Skolarernes Antal (se R. C. S. 479 fl.). Fra 1507 til efter Reformationen var Diakonus Gunde Lange Forstander. — Et andet Forstanderskab, som vel også indbragte Noget, om end Mindre, var det for Helligåndsgården, som Kanniken Jep Stage havde i Slutningen af det

15de Århundrede, derpå Hans Severinsen, efter ham (1527) Ærkedegnen Klaus Giortze, og tilsidst (fra 1533) Domprovsten Iver Juul.

En Stilling, der også ofte forbandtes med et Kanonikat, var den som Biskoppens Official. Fra det 15de Århundredes Begyndelse af forekommer denne Embedsmand ofte og er i Almindelighed en Kannik, undertiden dog også en Vicarius eller (en enkelt Gang) en Præst i Omegnen. Nogle Gange optræder en Kannik også som »Vicarius episcopi in spiritualibus (et temporalibus) generalis.« — Endelig var en Kannik i denne ældre Tid ofte Skolemester (Scholasticus); men dette var vel mere en Byrde end en Fordel.

Med et Kanonikat forbandtes ofte et Sognekald, f. Ex. et af de annekterede. Således var M. Hans Marquardsen kort før Reformationen Præst ved Petri Kirke (Dän. Bibliothek I, S. 163). Et Kald, som måske har stået i Forbindelse med Kapitlet, uden at man har nogen Beretning derom, var Ullerup (ved det nuværende Fredericia); thi 1436 efterfulgte Kanniken Niels Andersen sin Broder Peder Andersen*), der også var Kannik, i dette Kald, og 1499 havde Kanniken Atzer Jensen det. — Sognepræsten ved Domkirken var vistnok i Reglen ikke en Kannik; men 1508 beklædte dog Kanniken M. Lambert Kordsen dette Embede (R. K. Dok. Nr. 460). Knud Petersen var, som vi ovenfor så, allerede i Forvejen Præst i Fardrup, dengang dette Kald annekteredes, og ligeledes Kanniken Peter Jakobsen i Vester-Vedsted, og allerede i Slutningen af det 14de Århundrede var Nicholaus Nicholai Kannik og tillige Præst til Petri Kirke, der først langt senere blev annekteret til Kapitlet (Annivers. XI Kal. Dec.). Tvivlsommere er det, hvad der menes med, at 1344 døde Kanniken Christiennus »quondam rector eccl. Aal« (Annivers. VI Kal. Jun.).

*) Denne havde skjænket Bisk. Kristian en Gård, „således som der blev læst og kundgjort over hans Grav i hans Testamente“ (R. K. Dok. Nr. 203).

Men 1440 var Kanniken Anders Brok, en formuende Mand og stor Godshandler, der tillige var Bispens Official og senere blev Kantor, Præst i Hvidding (R. K. Dok. Nr. 219). — En Kannik forsmåede undertiden heller ikke et Vikariat ved et eller andet af Domkirkens mange Sidealtere og Kapeller. Et af Præbenderne var jo ligefrem funderet på et Vikariat; men på personelle Forbindelser findes også Exempler. 1493 og 1494 nævnes således Ville Andersen, Kannik i Ribe og perpetuus Vicarius til Philippi og Jacobi Alter sammesteds (R. K. Dok. Nr. 400, 403), og 1535 fik Kanniken Jens Viborg Kollats på Apolloniæ Alter (R. C. S. 239). Ligeledes fik Tuco Torkilsen 1453 Vikariatet til vor Frue Alter i St. Mikkels Kirke (D. Atlas 6, S. 629). — Ja Laurits Bertelsen, Dronning Kristines Kapellan, forenede med sit Kanonikat både Præsteembedet ved en Kirke udenfor Byen og Vikariatet ved St. Mikkels Kapel (R. C. 123).

Endelig kunde En være Medlem af flere Kapitler. Navnlig i den seneste Tid blev dette vistnok temmelig almindeligt. Således var jo Andreas Broberg, Kristian II.s Lærer, Kannik i Roskilde, Lund, Odense, Ribe og Kjøbenhavn. Men allerede tidlig træffes Folk, som vare Kanniker på to Steder. Således var efter Suhm (H. af D. X, S. 4) Mag. Andreas både Kannik i Ribe og i Roskilde. Anniversariebogen (VI Id. Maj. IV Id. Jun.) omtaler en Nichol. Ruffus, Kannik i Ribe og Kannik og Official i Paris, død 1272 eller 1289. Om Provst Laurentius have vi talt. Johannes Herodis var 1299 efter Suhm (XI, S. 340) Kannik i Lund; men 1309 (R. C. S. 378) og ved sin Død 1319 (Annivers. II Kal. Mart.) nævnes han som Kannik i Ribe. 1334 døde Nichol. Palnyson, Kannik i Århus og Ribe (Annivers. VI Kal. Nov.), 1363 Peter Iversen, ligeledes Kannik på begge disse to samme Steder (smst. II Id. Jun.), 1342 Mag. Jakob af Lintrop, der var Kannik i Slesvig og Ribe og havde været Skolemester begge Steder (smst. S. 563).

Bidrag
til
Præstekaldelsens Historie
ved
Holger Fr. Rørdam.

Siden jeg sidst i »Kirkehistoriske Samlinger« (II, 205 ff.) meddelte Aktstykker til Oplysning om, hvorledes Præsterne i ældre Tid beskikkedes, har jeg indsamlet adskillige ny Bidrag til en fuldstændigere Opklarelse af dette Forhold; det er kun Enkeltheder og Exempler, men det er gennem slige Enkeltheder, at man kommer til grundig Indsigt i det almindelige. Jeg haaber derfor, at disse Smaabidrag ikke skulle være Læserne uvelkomne; de oplyse tillige ved Lejlighed adskillige lokale og personlige Forhold.

1. KONGERNES FORSVAR FOR OG INDGREB I MENIGHEDERNES KALDSRET.

Dr. Helveg har alt sin Kirkehistorie meddelt Hovedindholdet af K. Christian den Fjerdes mærkelige Brev af 1. April 1606, hvorved Rigets Bisper i meget stræng Tone tilholdes ikke at indlade sig i Menighedernes Valg¹. Den nævnte Forfatter gjør vistnok medrette heraf den Slutning, at slige Indgreb ikke have været sjældne; Formodningen herom bestyrkes ved et tidligere Brev fra K. Fre-

¹ D. danske Kirkes Hist. efter Reform., 2den Udg., I, 259. Jfr. den trykte Forordning af 12. Sept. 1621, hvorved Menighedernes fri Valg paany indskjærpes.

derik den Anden til den fynske Biskop M. Niels Jespersen, som her følger:

»Bispen wdj Fyen sic Breff, Presterne och Bønderne wdj Fyns Stigtt Anrørendis, vt sequitur.

Frederich etc.

Wiider, att for oss Er berett, attj skulle wnderstaa Ether ther wdj Ethers Stigtt, att Indthrengge wden Bøndernnis kald och samptycke, Indsette vdi kald, naar nogett ther ledigtt bliffuer, Och icke ther mz Ordentlig handler, Epther som Ordinantzenn ther om Indholder, Thi bede wij Ether och wille, Attj ether ther om Emod oss Erklerer, och her Epther ether vndtholder, nogenn Emod Bøndernnis kald wilge och samptøcke, Eller Emod thend Ordentlig Proces och Ordning vdi Ordinantzenn formeldis, tiill nogenn sogenn att Indsette och forordinere, saa frembtt wij icke skulle wiide thett hosz Ether. Ther mz etc.

Actum Skanderborg 16. Januarij Anno etc. 1581².«

Bestræbte end Kongerne sig saaledes for at sikre Menighedernes Ret paa en Maade, angreb de den selv ofte paa en anden, nemlig ved at give deres Lensmænd Befaling »udi alle mulige Maader« at være denne eller hin Person behjælpelige, at han kunde blive kaldet til dette eller hint ledige Embede. Vel skulde der ikke ske Brud paa Ordinansen, men vi komme let til den Antagelse, at Valget ikke blev sønderlig frit, naar en Person traadte frem med et saadant Brev og desuden havde Lensmanden i Rygen³. Dog var det i den første Tid ikke uden Exempel, at Menigheden ikke desto mindre valgte den Mand, den selv vilde. — Som Bevis hidsættes her to Kongebreve.

² Under samme Dato udstedtes et Brev til Stiftets fire Lensmænd angaaende denne Sag, hvorved det paalagdes dem, „for saavidt de havde Stiftets Handel i Befaling, ikke at tilstede mod Bøndernes Kald, Vilje og Samtykke nogen at komme til nogen Sogner, men have Indseende med, at alting dermed maa skikkeligen og ordentligen tilgaa“ (Fynske og smaal. Tegnelser, Nr. 1, Fol. 223).

³ Jfr. C. T. Engelstoft, Om Beskikkelsen af Kirkens Tjenere (Theol. Tidsskrift V, 2. H., S. 198, 212).

1. »*Till Hendrich Løcke, Mester Christen (Stub) Slodzprest paa Frederichsborre anrørendis, ut sequitur.*

Christianus IV.

Wor Synderlig gunst thillforn. Wider at som wij forfarer, hvorledis at Sognepresten vdj wor Kiøbstedt Nestuedt nu nyligen medt døden schall werre affgangen, och borgerne der sammestedz skulle wilde kalde thennom igen till Sogneprest deris Capellan der vdj byen. Daa Efftherdj at wij wor Slodzpredicant paa wort Slot Fredrichsborre wedt naffn Mester Christen till den Kircke thienniste gerne wille haffue befordrit, ansehendes at handt samme hans kaldt nu vdj en guodt tidt, medt stuor besuerring troligen och fliteligen haffuer forrestandet. Bede wij Eder och wille, att j thenne wor Naadigste wilge, menige borgerne der vdj forne wor Kiøbstedt Nestuedt wille lade forstaa, och siden handle medt thennom, saa vidt som thet effter Ordinantzen sig kunde bequemme, at de forne M. Christen N. till deris Sogneprest der sammestedtz wille kalde och anamme. Dermed etc. Haffniæ 7. Junij Ao. 1601⁴.«

2. »*Fru Karen Rostrup⁵ fick missive en Prest udj hendis Lehn att befordre Anrørendes.*

Christianus Quartus. W. G. T. Wider att osz vnderdanigst for berettis, huorledis der udj Eders Lehn Karbeck Sogn skall were ledig, Thi bede wi Eder och wille, att J denne Nerwerende Person, H. Peder Christenszenn Aalborg, fordum Skibsprest paa woris Jachte paa den Ost-jndiske reigse, udj alle muelige mader werre behielpelig, att hand effter Ordinantzen till forne Sogne loff-

⁴ Sjæll. Tegn. Nr. 19, Fol. 312, b. *M. Christen Stub* fik dog ikke det attraaede Embede, men blev Aaret efter Præst ved Frue Kirke i Aarhus (se *Hertel*, Beskr. over Aarhus Domkirke, II, 499). — *Henrik Lykke*, til hvem det ovenanførte Brev er stilet, var Lensmand i Vordingborg Len.

⁵ Enke efter *Peter Reedtz* til Tygestrup, hun beholdt efter sin Husbonds Død (1607) *Salto Len*, saalænge hun levede († 1636). Kgbrevet er af Sjæll. Tegnelser Nr. 22, Fol. 91.

lig kand bliffue kaldet och befordrett. Dermed etc. Haf. 30. Avg. 1622.«

Hvor enkelte Mænd eller Stiftelser havde Kaldsretten, kunde Kongen gjøre sin Indflydelse gjældende ved at anbefale en Person, vedkommende kunde da vanskeligt sige nej. Exempel paa en saadan Anbefaling indeholder følgende Skrivelse.

»*Thill Roskilde Capittell M. Friderich Klyene anrørendis.*

C. 4. W. G. T. Wider att efftersom wi Naadigst haffuer ladett forordne M. Poffuel Sogneprest udj Windinge, att skall were Guds ords Tiener och forstandere paa herloffsholm, och wi Naadigst forfahre samme Windinge Kald att ligge der vnder Capittelett vdj vor Kiøbsted Roskilde, da ere wi Naadigst igien begerendis, Att osz Elschel. M. Fridrich Klyne Forrige Sogneprest thill Fredrichsborg motte thill forne Windinge Kald befordris. Dermed etc. Haf. 14. Febr. 1622⁶.«

Den her nævnte M. Povl i Vinding⁷ er den bekendte danske Forfatter Povl Jensen Colding; der fortælles almindeligt om ham, at han af Palle Rosenkrands (1. Maj 1622) blev kaldet til Præst og Forstander paa Herlufsholm⁸, men at det idetmindske ikke ganske forholder sig saaledes, vil ses af følgende kongelige Bestalling for ham:

»*Palle Rosenkrantz fick Breff M. Poffuell i Winding thill Prest och forstandere paa Herloffsholm att indsette.*

Christianus 4. W. G. T. Wider att efftersom Wi Naadigst forfarer Scholenn paa Herloffsholm, megett att skall were kommen thill Ahters, formedelst Forstandernis Vachtsomhed, Da haffue Wi Naadigst beuilgett, att osz Elsk.

⁶ Af Sjæll. Tegnelser Nr. 22, Fol. 15.

⁷ *Vinding* Præstekald kaldes nu Kvislemark, siden Byen Vinding blev nedbrudt og lagt under Fiurendal, og Præstegaarden forflyttedes til Kvislemark.

⁸ Det siges endogsaa af hans egen Søn, *M. Rasm. Vinding* (Reg. Acad. Haun. p. 458), og paa hans Ord gjentages det af *Melchior* i *Efterretn. om Herlufsholm*, S. 105.

M. Poffuel, Sogneprest udj Winding, sammestedz att maa were Guds Ords tiener och forstandere. Der mz etc. Haf. 14. Febr. [1622]⁹.«

2. MISLIGHEDER VED MENIGHEDSVALGET.

Blandt de Misligheder, som vare forbundne med Menighedernes Valgret, var fornemmelig den, at Vælgerne ofte lode sig bestemme af Hensyn, der aldeles ikke vedkom Kandidatens virkelige Værdighed til Præsteembedet. Ofte skulde den afdøde Præsts Enke eller Datter forsørges, ofte var Slægtskab eller Bekjendtskab med en enkelt formaaende Mand det afgjørende, endelig kunde ogsaa Overtalelser og idelig Overløben bevirke, at en Kandidat blev valgt, som ellers kun havde liden Udsigt til at komme frem. Her et Exempel paa det sidste, hvorved det er at bemærke, at Valget forkastes, paa Grund af at det oplyses, at en saadan Overtalelse har fundet Sted¹⁰:

Jens Sørensen Morsings Andragende til Kongen.

»Høybaarne, Allernaadigste Herre oc Konning.

Giffves hans Kongl. May. min Allernaadigste Herre och Konning her med i al Underdanighed tilkjende, hvorledes Jeg fattige Person er kaldet til et Kald i Jydland i Morsøe aff fem Kaldsmend, och Prousten haffver underskreffvet mit Kaldsbreff, som med en rigtig Copie aff mit Kaldsbreff er at beviese. Och de tvende Kaldsmend, nemlig Welb. Peder Henrichsøn til Søe, och en hans Svogers tienerere haffuer kaldet en Capellan wed naffn H. Knud, som er Capellan i den Sogn, som velbemelte Peder Henrichsøn hans Frues Broder i boer, Och nu haffver velbemelte Peder Henrichsøn aff had oc affvind ført mig fattige Person en vitlefftig trette paa, och Sagen haffver veret for Lensmanden och Bispen, och de haffver funden fra sig och til deres

⁹ Af Sjæll. Tegn., Nr. 22, Fol. 16.

¹⁰ De efterfølgende Stykker ere af Jydske Indlæg for 1659 og Jydske Tegnelse for samme Aar.

Offverdommere: Och nu kand Sagen for denne Krigs tilstand iche til ende driffves. Hvorfore Jeg indflyer til Eders Kongl. May. med underdanigste begiering, Eders Kongl. May. aff Kongl. gunst och naade vilde forunde mig, at ieg samme kald maatte nyde, och der til aff Bispen bliffve ordinerit, Effterdi Jeg er kaldet af de femb Kaldsmend, oc Prousten haffver underskreffvet mit Kaldsbreff, Min vederpart Welb. Peder Henrichsøn dog sin Rett beholden, naar Gud giffver os Fred. Saadan Eders Naades May. Velgierninger Gud Allermegtigste belønne. Den samme Almegtige Herre og Gud bevare Eders Kongl. Naade lenge och vel til lifff och Siel, ved et goed langvarig och fredelig Regimente.

Paa denne min Underdanigste Ansøgning forvarter Jeg en Naadig Herre och et mildt Svar, och derimod villig som plictig stedse forbliffver Eders Underdanigste tienere. Actum Kiøbinghaffn den 6. Julii Anno 1659.

Jens Sørensen Morsing.

Egen Haand.«

Kaldsbrevet.

»Wij Effterskreffvene Peder Hendrichsøn til Søe, Jens Nielsen Forpactnings Mand paa Skarregaard och Peder Skammelsen i Skierbeck, alle trei i Hoffved Sognen Sejersleff, Item Christen Pedersøn udi Øster-Hunderup och Niels Andersøn begge i Eyersleff Sogn, Noch Willadtz Munck och Svenning Christensøn udi Jørsby Sogn, kiendes och gjør vitterlig for alle, at effterdi Gud Allermegtigste effter sin guddommelige villie oc forsiun haffver bortkaldet vores kiere Sielesørgere S. Her Thomas Pedersøn forrige Sogneprest til Seyersleff, Eyersleff och Jørsby Sogner fra denne verden, Och vi i hans sted behøffver en anden Gudfryctig lerd och skichelig Person, som kaldet igien med retsindig lerdom och Christelig lifff oc leffnet saa kunde forestaa, at det kand see til den Allmechtige Guds Ære, och os Sognefolk til vores Saligheds opbyggelse och forfremmelse: Da effter gudelig bøn och paakaldelse til Gud

i Himmelen haffver vi beskreffne tilforordnet, och med fuld-
 magt Søndagen Esto mihi udkaaret Kaldsmend aff forne
 trende Sogner, i dag, som er torsdagen den 24. Februarii,
 effter Kongl. Mayst. Ordinantses liudelse, med vores Her-
 reds Proustes Hæderlig och vellerd Mand Herr Knud Jen-
 sens Raad och Samtyche paa den meenige Almues vegne
 kaldett och udvelgett, saa och her med kalder och udvelger
 i den hellig trefoldigheds Naffn Nerverende Person Jens
 Søffrenson Morsing barnfødt i Durupgaard, att vere och
 bliffue vores kiere Sielesørgere och Sogne Prest i forne
 trende Sogner, imeden och all den stund hand sig udi ler-
 dom och leffnet schicher och forholder, som det sig en
 Gudfryctig Prestemand eigner och bør, Och loffver at være
 hannem paa sit embedes vegne horig oc lydig, giffvendes
 och giørendes hannem all den Ret oc Rettighed oc ingen
 Anden, med tiende, offer oc alt andet, som vi pleyer och
 plictig er, effter Kongl. Mayst. forordning, saa velsom och-
 saa effter Ordinantzens och Recessens liudelse at giøre oc
 giffve vores kiere Sielesørgere oc Sogneprest. Och er paa
 det venligste begeerendes aff Erlig och Welb. Owe Gedde,
 Rigens Admiral och Kongl. Mayst. befalings Mand paa Hald,
 Desligeste aff vores kiere Superintendent Hæderlig och Høy-
 lærdt Mand D. Anders Andersøn, at forskreffne Person effter
 Ordinantsen maa bliffve examinerit oc til forne Kald Confir-
 merit och Stadfest och Ordinerit. Thill Vidnisbyrd vores
 Zigneter her undertrygt eller och med egne Hender under-
 skreffvet. — Actum Anno Christi 1659 loco & die ut supra.

Dette at være en rigtig Copie aff Jens Sørenson Morsing
 hans kaldsbreff, som er underskreffvet aff tvende kalds-
 mend, nemlig aff Jens Nielsøn i Skarregaard oc Niels
 Andersøn i Ejersleff, forseget aff trende, nemlig aff Peder
 Skammelsen i Skierbeck, Christen Pedersøn i Øster Hun-
 drup, och Willatz Munck i Jørsby¹¹, oc confirmerit och

¹¹ Man ser altsaa heraf, at uagtet alle syv Kaldsmænd nævnes i Ind-
 ledningen til Kaldsbrevet, havde dog kun de fem bifaldet det.

bekreftet med hæderlig oc vellerd Mand H. Knud Jensens Proust udi Nørherret hans haand, bekiender Jeg underskreffvene.

Siffuert Brockenhuus.

Mppia.«

»*Doct. Anders Andersen om Jens Sørensen Studiosus at ordinere.*

F. 3. W. S. G. T. Eftersom Jens Sørensen for os allerund. hafuer ladet andrage, at hand med fem Stemmer schal vere kaldet til it Kald i Vort Land Jylland, desuagtet schal Kaldet hannem formeenes, eftersom de tuende stemmer schal vere hannem imod, huor ofuer Kaldet opholdes indtil Endelig dom paa behørige steder gangen er. Da paa det at bemelte Kald i disse tider tilbørligen kand vorde forsiunet oc betient, Er vi naad. tilfreds, at i hannem til samme Kald maa forordne oc Prestevie, med saa schiel hand for sin lærdom oc schickelighed dertil findes dygtig, Oc inttet andet der udi er forhinderlig end som forskrefuet staar, Dog enhuers Ret, som der paa med rette tale kand uforkrenchet, eftersom hand sig Erbyder Kaldet igien godvilligen at ville afstaa, Med saa schiel at Sagen hannem paa behørige steder gaar under øyne. Mens saa lenge imidlertid hand Kaldet betiener, Maa hand indkomsten deraf, som Sognepresten med rette tilkommer, annamme oc oppeberge. Dermed etc.

Hafniæ dend 21. July 1659.«

Biskop Anders Andersen Ringkjøbings Erklæring.

»Eftersom Hans Kongl. Mays. min Allernaadigste Herris Missiv, sub dato Kiøbenhafn den 21. Julii, er mig den 3. Septembr. leffuerit, anlangende en Studiosum, ved nafn Jens Sørensen, til et Kald her i Stiftet at forordne oc præstevie: da tør Jeg mig icke understaa bemelte person til samme Kald at ordinere, formedelst en restriction, som er saa expresse indført i Høystbemelte Hans Mays. (Hvilcken Gud af Himelen kraftigen styrcke oc velsigne) Bref met disse ord; Oc inttet andet der udi er forhinderlig end som forskreffuet staar, nemlig, at Kaldet skulle

være hannem formeent, allenne formedelst at de tuende stæmmer vaare Hannem imod: Saa hafuer Jeg derfor icke allenne raadsomt, men endoc for min egen Sickerheds Skyld, oc til Sagens opliusning høynødig eractet, klarligen oc korteligen de forhindringer, som hafue været forne Jens Sefrensøn i Veyen, at hand icke til Kaldet er admitteret, allerunderdanigste at andrage.

I. Er skreffuet en Fuldmact, som tilholder oc forbinder de siuf mend at kalde Jens Sefrensøn, oc ingen anden; Huor met den Jus vocandi, som burde at være fri, er Kaldsmendene betagen, oc consequenter deris vocation mere extorqverit, end lowlig oc efter Ordinantzen.

II. Ere mange Vidner, som rotunde oc omstendeligen ved tid oc sted formelde, huorledis Jens Sefrensøn skal formedelst idelig oc indstendig anmoding, persvasion, ofueløben ok tilskyndelse, icke allenne om Dagen, men endoc ved nattetider dreffuet en stor deel Sognemendene til at underskriffue eller forsegle samme urimelige Fuldmact. Huilcket oc mange af dem for Retten ved højest Eed hafue bekiendt. Saadan adgang til præste-tienist er jo Guds ord oc Kongelige Forordninger gandske modstridig.

III. Af huad tildriffuende aarsag de femb Kaldsmend hafue giffuet deris vota paa Jens Sefrensøn, veed de selfue best at berette, naar Sagen (om det saa viit kommer) ved dom paa tilbørlig sted skal decideris: Ellers lode de sig for Retten mercke non obscure, at det skeede icke met deris gode Vilge.

Midler at dette bliffuer Hans Kongl. Mayst. med skyldig underdanighed ført til naadigst Betenckende, hafuer Jeg at forwarte (Kaldet skal dismidler tid bliffue nest Guds hielp tilbørligen forsiunet) hvad min Allernaadigste Herre behager absolute at befale, oc skal met underdanig Lydighed flitteligen efterkommiss af

Hans Kongl. Mayst.

Allerunderdanigste Tienere oc tro Forbedere
Anders Andersen D.◊

»*Doctor Anders Andersen Bisp j Aalborg anl. Jens Sørensen om it præstekald.*

F. 3tius. Vor Synderlig Gunst tilforn. Efftersom j tilfornne hafver bekommet Voris naadigste befaling anl. den Persohn Jens Søfrensen at forordne oc Præstevie til det Kald udi vort land Jylland, som hand ved fem Kaldsmend var blefuen kaldet, Med saa schiel at inttet der udi var forhindrig end hand den tid foregaf, Mens efftersom Vi nu af Eders i Vores Cancellie indschickede Erklering naad. erfarer Sagens egentlig beschaffenhed. Da hafuer i det omtuistede Kald indtil Sagens Endelig Uddrag paa behørige Steder forsvarligen at lade betiene. Dermed etc.

Hafniæ den 15. Octobr. Anno 1659.«

Videre Dokumenter denne Sag angaaende har jeg ikke truffet paa, men ved at se efter i Paludans haandskrevne Presbyterologi over Aalborg Stift¹² har jeg fundet, at Hr. Knud Olufsen 1659 blev Præst i Sejerslev, Ejerslev og Jørsby, og døde 1685 i samme Embede. Heraf fremgaar det altsaa, at den velbaarne Peder Henriksen til Sø har faaet sin Kandidat sat igjennem og at Ankeposterne mod Jens Sørensen ere blevne ansete for vigtige nok til paa Grund af dem at forkaste et Valg, der var foretaget af fem af Kaldsmændene og bekræftet af Provsten.

3. KONGEN BESÆTTER EMBEDET, NAAR KALDSMÆNDENE ERE UENIGE.

Hvis det Tilfælde indtraf, naar et Præsteembede skulde besættes, at Kaldsmændene ikke kunde blive enige, og Kaldet stod ledigt i over sex Uger, da skulde »Lensmanden med Bispen hjælpe den Part (om ellers tvistes) til Rette, som størst Føje haver¹³«. Men det var neppe ualmindeligt, at Regjeringen under saadanne Omstændigheder tilregnede sig Kaldsrettigheden, uden videre beskikkede en

¹² *Kallske Mnskr. Saml.* paa Kongens Bibl. 495. 4.

¹³ *Christian IV.s* store Reces 1643, 1-1-20.

Præst og overdrog Lensmanden at meddele ham Kollats. Et Exempel herpaa indeholder nedenanførte Række Aktstykker.

Præsten ved Trinitatis Kirke i Frederiksodde, M. Peder Nielsen Bøgvad, var død under Svenskekrigen 1657-1658. Efter hvad en af hans Eftermænd Hr. Markus Clod indberettede 1767, skal han have sat Livet til ved Fæstningens Indtagelse af Svenskerne (som skete den 24. Okt. 1657), da han med Magistraten ilede ud af Byen for at gjøre Forbøn, ved hvilken Lejlighed han blev revet omkuld og nedtraadt af Mængden¹⁴. Denne Beretning lyder imidlertid noget fabelagtig; Wilse siger i sin »Beskrivelse af Stapelstaden Fridericia«, S. 48, at han døde 1658 i Belejringens Tid¹⁵, og af et senere Andragende fra hans Enke ses, at han har levet endnu en Tid, efterat Svensker havde erobret Byen; hun taler intet om, at han skulde være omkommen ved en voldsom Død. I Indberetningen fortælles nu videre: »Hans Eftermand Peder Dorsch, fortæller man, stod for Alteret, da han fik Ordre at bede for den svenske Konge fra Prækestolen, men svarede, at han havde kun en Gud at bede til og en Konge at bede for. Man betydede ham, at hvis han ikke efterkom den ham givne Ordre, vilde han finde sin Præstegaard i lys Lue, naar han kom hjem; men han svarede: Hvad min Gud vil, det ske, altid er hans Vilje den bedste. — Præstegaarden blev virkelig brændt, skjönt der var betalt en Sum Penge for at den skulde skaa- nes¹⁶.« — Af denne brave danske Mand ere de nedenanførte

¹⁴ Udtog af Indberetningen er trykt i *Adlers* Efterretn. om Byen Ribe, 6te Samling, 1838, S. 76.

¹⁵ En anden Uoverensstemmelse mellem Indberetn. og *Wilse* er, at hin nævner Bøgvad som den første Præst ved Trinitatis Kirke i Frederiksodde, hvorimod *Wilse* siger, at *Mag. Taulovius* var den første.

¹⁶ Fra *Adlers* Efterretn. om Ribe er denne Fortælling gaaet over i *F. Hammerichs* „Christiern den Anden og Carl Gustav“ (S. 142), hvor Begivenheden imidlertid urigtigt er henført til Svenskernes første Indtagelse af Frederiksodde, ja som det synes endogsaa til selve Indtagelsesdagen.

to Ansøgninger, der ere undertegnede: Peder Jørgensøn, thi hans fulde Navn var Peder Jørgensøn Torsk¹⁷ (ell. Dorsch). Som det fremgaaer af hans anden Ansøgning, havde han været Feltpræst og gjort Tjeneste ved Hæren, der under General-lieutenant Gyldenløve 1657 kjæmpede heldigt i Skaane og Halland. I April 1658 blev han Præst i Frederiksodde, tog Magistergraden i Oktbr. 1663 og døde 1685. Hans Børn latiniserede deres Familienavn, da Folk gjorde sig lystige derover, og kaldte sig Dorscheus¹⁸. — Nu følge Aktstykkerne vedkommende hans Kaldelse, chronologisk ordnede.

Andragende fra nogle Medlemmer af Øvrigheden i Fredriksodde angaaende Præstevalget sammesteds.

»Stoermæchtige Høigbaahrne Første, Aldernaadigste Herre och Konning, dend allerm. goede Gud Hans Kongl. Mayt. udj languarig fredelig Regimente opholde.

Efttersom Sogne Præsten, M. Peder Nielsen i Frederichsodde, udj forløbne feide tiid er ved døeden afgangen, och som vij wnderschreffne med fleere aff Byens Ølfrighed och en Deel aff Borgerschabet iche haffuer veret der paa Stedet, haffuer doeg strax threj af de thilstede verende Raadmend med nogle aff Borgerschabet kaldet en person til Sognepræst, som iche alle de fraverende schal vere med tilfredts. Effterdj en deel aff Raadmendene haffuer veret nehr i eignen hoes, huilche de andre doeg med kaldet

¹⁷ Saaledes kaldes han i Titelen til *Bordings* Digt om „den priselige Mestertitel“ (8. Okt. 1663), aftrykt i *Bordings* poetiske Skrifter, Kbhvn. 1735, I, 74-76. — I *Jydske Indlæg* 1660 findes et Andragende (dat. Frederici-Oddæ 13. Dcbr. 1660), hvori han ansøger om Tilladelse for Jens Hansen Jull, til at han maatte ægte sit Sødskendebarn Elline sl. Knud Pags; her underskriver han sig Peder Jørgensøn *Ringkjøbing*.

¹⁸ Jfr. *Adler* anf. Skr. S. 142, Not. Blandt Mag. Peder Torsks Børn er *Mag. Johannes Dorscheus*, Præst ved Frue Kirke i Kbhvn. og Stiftsprovst i Sjælland, den mærkeligste; jfr. *Zwergius*, *Sjællandske Cleresie* S. 742, *Gjessings* Jubell. II, 1. 279, *Lengnick*, *Personalhistoriske Bidrag*, vedkommende Danmarks og Norges Gejstlighed, 1847, 2den Afd., S. 7, *Møller*, *Cimb. litt.* II, 167.

haffuer forbigaaed, Persoenen haffuer och iche til Superintendenten dend thilbørlig forschriffuelse¹⁹ kundet medbringe, huorfore hand ej endnu schal vere anammidt, Och effterdj Recessen²⁰ Beuilger Borgemestere och Raad med Borgerschabet at kalde Sognepræsten, och paa det kaldet maa bliffue dis rigtigere, Eenighed inellum Præsten och Meenigheden desdo bedre maatte thilhage, Ere wij wnderschreffne paa worris eigne och de frawerende deris weigne allerwnderdanigst begierende, at samme Persoen med fleere andre sig for samptlig Borgemestere och Raad med meenige Borgerschaff maa lade høre. — Dersom Meenigheden ej dae om kaldet kand foreenis, dae det siiden paa sine thilbørlige Steder thil Paakiendelse kunde indsteffnis. Her om wij aller wnderdanigst Hans Kongl. Mayt. Naadigste och milde Suar er begierende. Gud Allerm. Hans Kgl. Mayt. med det gandsche Kongl. Huus welsigne.

Kiøbenhauffn d. . . Aprill. Ao. 1658.

Hans Kongl. Mayt.

Aller wnderd. thienne

Hans Jørgensen. Jacop Pederssen²¹.

¹⁹ Hermed menes formodentlig Beviset fra Universitetet for at Vedkommende havde fuldendt sine Studier (Attestatsen). Ved flere Kongebrevne (navnlig Chr. IV.s af 7. Nov. 1629) var det strængelig paabudt, at ingen Student maatte meddeles Kollats, inden han havde et saadant Bevis.

²⁰ Ifald her menes Chr. IV.s store Reces (1643), da sigtes til I-1-20, hvor denne Kaldsmaade dog ikke paabydes, men omtales som noget almindelig vedtaget (jfr. *Ordinantsen*, Udg. 1542, 34. Bl.).

²¹ *Jak. Pedersen* var Tolder og Raadmand i Fredriksodde, han var givet med Anne Jensdatter Bang, en Søster til den theolog. Prof. Dr. Thomas Bang. I *Gjessings Jubell*. III, 136 ff., hvor Dr. Bangs Sødskende nævnes, er denne Søster ikke omtalt. Jeg har mit Kjendskab til dette Slægtskab fra Konsistoriets Domkopibog 1656-63 fol. 159 b., hvor der er indført et „Afkald“ for Bestyrelse af Arvemidler, givet Dr. Bang af hans Svogre og flere andre Slægtninge, dat. 27. Marts 1658. — Det her meddelte Brev er af Jydske Indlæg, 1658.

Som Svar paa dette Andragende udstedtes følgende Kongebrev²² til

»*Hr. Steen Bille*²³ *oc Bispen i Riibe, om den person til Friderichsodde er kaldet.*

F. 3. W. S. G. T. Eftersom for os underdanigst andrages, huorledes trende tilstede verende Raadmænd med nogle af Borgerschabet i vor Fæstning Friderichsodde udi forløben Feide i deris afgangne Sognepræstes M. Peder Nielsens Sted, een Persohn til Sognepræst hafuer kaldet, huor med de andre af Byens øfrighed oc Borgerschab, som ei har veret der paa Stedet, iche schal vere tilfreds. Thi bede vii Eder oc Naad. ville, at i forskrefne tuistige Sag med forderligste for eder indstefner, oc effter des befunden beschaffenhed derudi endeligen kiender oc dømmer, om samme Kald bør ved magt at blifue eller iche. Dermed etc.

Hafniæ den 7. April [16]58.«

Snart efter forandredes imidlertid Sagens Stilling, idet Regjering bestemte sig til selv at besætte Embedet, formodentlig tilskyndet dertil ved følgende

*Ansøgning fra Hr. Peder Jørgensøn Torck*²⁴.

»Jhm²⁵.

Ønsker Jeg vnderdanigst Eders Kongelig May. et lykkelig oc fredsommelig regimente med langvarende Siæls oc legems Welstand.

Eftersom Eders Kongelig May. effter adskillige supplicationer haffuer naadigst beloffuet mig Eders Kong. May. vnderdanigste Tienere en naadig befordring, Oc ieg nu erfarer, at Eders Kongelig May. Kiøbsted Fridrichs Odde, oc eget (!) Kald vacerer: Fordrister ieg mig vnderdanigste till Eders Kong. May. supplicando at anmode, at Eders Kong. May. mig fattige Mand, som for Guds ære oc videre pro-

²² Jydske Tegn. Nr. 14, Fol. 128.

²³ „Til Kiærsgaard“, Lensmand i Koldingshus Len fra 1653 til 1660.

²⁴ Jydske Indlæg 1658.

²⁵ D. e. Jesus hjælpe mig.

motion udj Eders Kong. May. tjeneste mig haffuer ladet vnderholde, dertill naadigst ville forhielp, anseende naadigst min ringe Vilchor, at ieg nest Guds oc Eders Kong. May. naadigste hielp maatte komme till et rolligt oc ærligt styche brød, oc till en naadig recompensation for min ringe tjeneste till forne Kald, som nu offuer denne tids besuerlighed i nogen Vger haffuer været ledig, naadigst befordris. Jeg Eders Kong. May. vnderdanigste Tienere vill i mine bønner hos Gud stedse anholde, hand saadan høy Velgierning med ævig ære, oc den vforgengelig krone vil afflegge, vnder hues almectigste beskermelse ieg Eders Ko. May. till timelig oc ævig Welstand vnderdanigst vill haffue comenderit.

Kiøbenhaffn den 12. Aprilis 1658.

Eders Ko. May. Vnderdanigste Tienere
Peder Jørgensøn

m. m.«

Da der imidlertid ikke længe efter synes at være indkommen en Angivelse til Regjeringen om, at Hr. Peder Torsk skulde paa egen Haand have borttaget en Kalk og Disk fra en Kirke i Halland, søgte han at retfærdiggjøre sig ved følgende

*Erklæring angaaende Beskyldningen for Kirkeran*²⁶.

»Jhm.

Stormectigste, Høybaarne Første, Allernaadigste Herre och Koning, Gud giffue Eders Kongelig May. et lycheligt oc langvarigt Regimente med Timelig och ævig Welstand.

Allernaadigste Herre, Efftersom Jeg Eders Kong. May. vnderdanigste Tienere erfarer, at ieg for Eders Kong. May. vschyldeligen er angiffuen, hurledis ieg skulle haffue spolerit en Kirche udj Halland sin Kalch oc Disk. Da till saadan min Vskyldigheds excusation hos Eders Kong. May. at deponere, vill ieg først haffue Gud dett offuerantvordet,

²⁶ Jydske Indlæg for 1658.

huilchen som en retviis dommere udj sin tid skall føre de schiulte ting till liuset, oc da giffue en huer sin løn, att Jeg aldrig haffuer hafft nogen saadan tancke, meget mindre giort noget saadant min Stand iche sømmende, dett Gud skall med mig vidne, oc derfor obligerer mig till, at, om saadant mig sandferdeligen kand efftersigis oc offuerbevii-sis, ieg da iche enten vill verdig holdis at bære præstelig kleder eller nafn, meget mindre begære enten den eller nogen saadan hæderlig leilighed, dernest, huad den Kalch och Disk, som ieg haffuer, sig belanger, huoraff maa schee saadan meening er, da haffuer hans Excellentz Her General Leutenant Vrich Christian Gyldenløve den selff till Guds ære och hans tienestis forrettelse aff discretion (mig²⁷) gif-fuet, saa ieg derfor vnderdanigst beder, at Eders Ko. May. naadigst vill iche alleniste ansee, at ieg for et ærligt styche brød at erlange haffuer liid mangel ondt dag, oc med hu-stru oc børn sidder i stor Armod, men endoc at mangt et (!) Guds tienere offuer saadanne beretninger kommer ofte i Velferdtz Spilde, ia i største hiertesorig, at ieg der-for vnderdanigst maatte faa paa den begerte platz en naa-digste resolution, med saadan løfftis vnderdanigst tilsagn, at ingen (nest Guds hielp) offuer min leffnet eller lerdom schall haffue aarsag i nogen maader sig at besuerge, saa sant Gud mig schall hielpe oc hans hellige Ord. Oc till saadann Eders Ko. May. høye Velgiernings erindring, vill ieg Gud inderligen anmode, hand Eders Ko. May. vill udj et lycheligt oc fredeligt regimente till langvarende velstand spare oc opholde, under hues protection Jeg Eders Ko. May. underdanigst vill haffue commenderit. Havnæ den 23. Aprilis 1658.

Eders Ko. May. vnderdanigste Tienere

Peder Jørgensøn.

m. m. a

²⁷ Dette „mig“, som Forf. oprindelig har skrevet, har han senere selv udstreget.

Da denne Erklæring formodentlig var tilfredsstillende, udgik følgende Kongebrev²⁸ til

»Hr. Steen Bille om Hr. Peder Jørgensen at vere Prest
i Frederichsodde.

F. 3ttus. W. S. G. T. Eftersom vi kommer i forfaring, at Borgerschabet udi vor Kiøbsted Friderichsodde, med deris Sognepræst at kalde, iche rettelig schal hafue omgaaets. Da ere vi Naadigst tilfredz, at i nærværende osz elschelige Her Peder Jørgensen samme Kald lader bekomme oc derpaa gifue Collation. Dermed etc.

Hafniæ den 30. April. Ao. 1658.«

Her ende Aktstykkerne, vedkommende Hr. Peder Torsks Kaldelse; at Kongebrevet er blevet taget til Følge, og at Hr. Peder alt i Maj har overtaget sit ny Embede, ses af en Ansøgning fra Anne sl. M. Peder Bøgvads (dat. Kjøbenhavn d. 25. Maj 1658), af hvilken jeg til Slutning vil meddele et Uddrag.

Efter en almindelig Indledning hedder det: »Eftersom jeg nu har tvende Gange²⁹ for Hans Kgl. Maj. min højeste Nød og Elendighed foregivet, og under samme ydmygeligst erindret, hvorledes min sl. Husbond nu nylig den Gaard, jeg udi boer, efter Rigens Raads Befaling haver fast af ny opbyggt, som over 2000 Sldr. haver kostet; dog Synsmændene, som deres Gisning derover efter betæ gode Herrens Befaling haver gjort, ikke højere end 914 Rdlr. haver eraget, hvortil ikke videre end 500 Rdlr. er forstrakt. Og eftersom min sl. Husbond blev af Rigens Raad tiltvungen at bygge sig betæ Gaard i Frederiksodde, om han Kaldet vilde nyde, hvorpaa en stor Deel af vores verdslige Middell er hensæt. Det øvrige haver nu Fjenden os berøvet. Og

²⁸ Jydske Tegnelse Nr. 14, Fol. 135.

²⁹ Alt 19. Maj 1658 udgik der Kongebrev til Sten Bille om at hjælpe Præsteenken i Fredriksodde til Rette efter hendes Ansøgning (Jydske Tegn. Nr. 14, Fol. 143), men denne Hjælp har formodentlig biet for længe med at indfinde sig.

derforuden sat os i stor Gjæld og Vidtløftighed for hans med flere af Borgerskabets Livs Ransonering, med alle de døde Lemmer, som, hvis Venner ikke formaaede at lade til Jorden bekoste, han haver ladet begrave, saa jeg elendige Enke med mine smaa er nu fra Brød og Bjering, og ikke nu haver det, vi vores bedrøvede Hoved kan tilhelde« Hun beder derfor om Hjælp af Kirkerne, og »at jeg Præstegaarden i Possession maa nyde, indtil mig mine udlagte Penge restitueres og Præsten, som nu er, maa enten selv forskaffe sig Bolig, som min sl. Husbond tilforn gjort haver, eller og være benøjet med den Vaaning, til Kapellanen eller Skolemesteren er bygt³⁰.« — Ansøgning bevilligedes hvad det første, men ikke hvad det sidste Punkt angik, thi ved Kongebrev af 27. Maj 1658 tillagdes hende »1 Rdl. af hver Kirke i Aars og Ribe Stifter, som Formue og Forraad haver³¹.« Hr. Peder Torsk beholdt Præstegaarden, dog for ikke længe efter at opofre den, da det gjaldt med Mod at møde den overmodige Fjendes Trusler, og at bevare Troskaben mod sin Konge.

4. KAPELLANENS FORHOLD TIL PRÆSTEKALDET EFTER SOGNEPRÆSTENS DØD.

Som bekjendt var det meget almindeligt, at Kapellanen fik Embedet, naar Sognepræsten døde, hvorved Menighedens eller Patronens fri Kaldsret idetmindste tildels illuderedes. Her følger nu et Par Kaldssager, der vise, hvorledes Universitetet sikrede sig mod en saadan Opgivelse af sin Ret, uden derfor aldeles at forskyde den ledige Kapellan, der synes at have haft et Slags Retskrav paa at forsørges ved Kaldet idetmindste i nogen Tid efter Sognepræstens Død.

³⁰ Jydske Indlæg 1658. Vedlagt er en Indstilling fra Rigsraadet (skreven med Jørgen Seefelds Haand), hvorved hun med sine sex faderløse Børn anbefales til Understøttelse; den er dateret 24. Maj og altsaa fremkaldt ved en tidligere Ansøgning.

³¹ Jydske Registre Nr. 13, Fol. 81.

1. *Præstekaldelse i Egitsløvmagle 1635.*

Acta Consistorii 4. Juli 1635: »Her Jens Oluffson Rys, som er kaldett till ett Capellanie vdi Eggisløff-Magle, var begierendis, hand motte faa forhaabning, att motte succedere sin Pastori udi sin tid. Kunde Professorer icke for attschillige Aarsager schyld giøre hannem nogen spem derpaa. Endelig tog han samme Wilkaar an sine ista spe.

D. 14. Juli s. Å. »Proponerede Magnificus Dn. Rector (Dr. Jesper Brochmand), att han haffde bekommet ett Breff fra nogle Sognemend vdi Eggisleff-Magle, huilcke beretter, att deris førige Sogneprest, Her Hans Christoffersøn, er wed døden affgangen: ware derfor begierendis, att deris Capellan Her Jens Oluffson motte bekomme kaldet for nogen anden. Dog med saa skiell, att hand skulde were forpflichtet att tage wed Encken. Blegg concluderit:

1. Efferdi bønderne siunes att wille præscribere Professoribus, som haffue Jus patronatus.
2. Efferdi Sognepresten icke er begraffuen endnu.
3. Ey heller er holditt preces: Och i saa uloufflige och icke sømmelige maader omgais med samme vocation: Skall baade Capellanen och Bønderne forbide deris tid. Midler tid kommer Magn. Dn. Rector vdi visitatz, huor hand da kand bedre forfare dend sags leiglighed.«

D. 26. Juli s. Å.: »Blegg Welb. Niels Trollis breff, tilschreffuen Magnifico Dn. Rectori, lest, huorudi hand intercederer for Capellanen i Eggisløff, att hand maa bekomme kaldett, och will hand tage wed Encken. Kand suares hannom, att alting faar att beroe till Rector kommer selff derud, och forfahrer, huorledis dett henger sammen; wille Professorer siden Raadføre sig med Magnifico Dn. Cancellario. Kunde de siden tiene Welb. Niels Trolle, wille de altid gierne findis willige.«

D. 10. Avgust s. Å.: »Efttersom dett Kald i Eggisløff vacerer, och det er moxen een Maaned efter prestens død,

er høi tid att deliberere de successøre. Kand Magn. Dn. Rector lade Her Baltzer³² wide, att hand kand drage did och lade sig høre. Capellanen i Eggisløff wilde Professorer giøre deris beste, att hand kunde befordris till Regentzen³³. Kand saa Christen Nielsøn, H. Cantzlers Børns Skolemester, tanqvam successor Dn. Nicolai³⁴ successuri Dn. Balthasaro, lade sig paa Onsdag høre vdi Wor frue Kircke.«

D. 12. Avgust s. Å.: »Anlangende Pastoratum i Eggisløff, kunde Professorer for attschillige Aarsager schyld icke approbere Capellanen sammesteds. Thi 1. Skall i saamade Jus patronatus were hos Capellanerne och Enkerne och icke hos veros Patronos. 2. Er ingen for Kalds schyld forpflicht att troloffue Encken, effter hans Maytts breff. 3. Refererede Rector, att samme Capellan haffde warett hos hans hustru, och wilde hende nogen gaffue paa nøde, och haabede hand saamade per simoniam att indtrenge sig sielff: huilket dog hans høstru icke wilde tage i Handen. 4. Refererede Rector, att samme Capellan haffde i gaar veritt hos hannom, huor da Rector hannom foreholdt, att hand icke denne gang kunde befordris till Eggisløff Kald, effterdi der war tuende Dannemend, som ere Medtienere til Wor frue Kirke, och nu en romb tidlang samme besuerlige embede betient haffde, saa att Professorer een aff dennom till samme Kald for nogen anden wille befordritt haffue. Slog saa Magnif. Dn. Rector samme Capellan for, att efftersom formedelst attschillig contagium och smitte siugdom, som kand indfalde, kand die tuende Medtienere icke

³² Øverste Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kbhvn.

³³ Kongebrevet, om at der skulde ansættes en egen Præst ved Regenskirken, er først udstedt den 21de Avgust 1635 (se *Winding*, Reg. Acad. Haun. p. 14). Selve Kirkens Indvielse skete med stor Højlidelighed d. 25de Oktbr. s. Å.

³⁴ *Niels Christensen* var nederste Kapellan ved V. Frue K., han skulde saa rykke op i Hr. Baltzers Plads.

tillige betiene Regentkircken, huorfore der will een peculiaris pastor till samme Kirke, som schulde were fierde³⁵ Capellan till Wor frue Kirke, da wille Rector paa samptlige Professorum wegne befordre hans Sag hos Her Cantzler, saa frembt hans gaffuer ware dereffter, att hand for nogen anden skulde samme bestilling nyde: kunde hand søge klosteret och haffue sin frie disk, schall aarlig haffue 30 specie dlr., trende offer aarligen aff Studiosis, och huis accidentia hannem kunde tilfalde: paa huilcket tilbud hand igaar tackede Rectori attschillige Gange paa det høieste, war gerne tilfreds med samme leilighed, och lod sig dend well befalde, bad Rectorem trende gange, hand wilde paa hans Wegne tacke Professoribus. I dag kommer hand till Magn. Rectorem och vndschylde sig, hand icke kunde antage samme leilighed, besynderligen for Clostermadden icke kunde bequemme hans maffue, som war nogett schrøbelig, wilde helder bliffue wed sitt Capellanie, till bedre wilckaar hannom forekom. Spurde Rector, huad hand mente med dett, hand wilde giffuitt hans høstru, suarede hand, dett war eett besegled Seddell fra encken i Eggisløff, som war tilschreffuen Rectoris hustrue. Spurde Rector, hvad der stod paaschreffuen: Soor hand, hand icke wiste dett. Spurde Rector, huad der stod inden vdi: Soor hand iligemade, hand icke wiste dett. Spurde Rector, hvad hand forstood wed disse ord, hand talede till sin høstru, her er en liden ting, Encken i Eggisløff beder, att Moder will tage dett till tacke, hun will dett med dett første forbedre. Suarede hand, hand kunde icke komme i hu samme ord. Och refererede Rector och hans høstru saawell, der war penge udi samme papier, hand wilde hende obtrudere, mens om dett war Guld eller Sølf kunde hun dett icke wide, efftersom hun dett icke haffde i handen, ey heller dett wille

³⁵ Tredie Kapellan var Præsten ved den ny Kirke udenfor Nørreport.

annamme. Formedelst saadan och andre leiligheder kunde Professorens icke promovere hannom till Pastoratum.

Efterdi Her Baltzer (Nielsøn) besuer sig, att annamme Eggisløff kald baade for Encken, saa och Capellanen samme steds, huilcket wilde were hannom for besuerligt: kand samme tilbiudis H. Niels hans Medtienere. Dog tackede hand Rectori och Professoribus for samme gode tilbud.

Kom H. Niels fremb, och bleff hannom samme kald tilbøden: Mens hand vndschyldte sig lige som H. Baltzer. Och tackede i ligemade.

Eftersom førige tuende Medtienere till Vniuersitetz Wor frue kircke icke for forbte leiligheds schyld kunde eller wille annamme Eggisløff kald, bieff vota giffuen paa Christen Nielsøn, H. Cantzlers børns scholemester, som haffde ladett sig høre i wor frue kirke forleden Onsdag: Och fick hand kaldsbreff och Literas commendatitias till Præpositum i samme herritt aff Rectore och Professoribus; efftersom Herr Cantzeler gunstigen hannom aff hans førige tieniste forloffuede; drog saa hen att annamme kaldett.«

D. 19. Avgust s. Å.: »Eftersom Christen Nielsøn er kaldett till Eggisløff Sngneprest att were, skall hand giffue sin Reuersal, ligesom hans formand, fra sig, och derimod bekomme Vniuersitetz kaldsbreff³⁶.«

D. 26. Avgust s. Å.: »Bleff H. Christens i Eggisløff, ordinandi, hans Reuersal lagt i Skabitt.«

Uagtet til det var oplyst om den forrige Kapellan i Egitsløv, at han havde forsøgt ved Bestikkelse at komme ind i Kaldet, tilbød Professorerne ham dog, for ikke ganske at forskyde ham, paany Præsteembedet ved Regensen, som han dog atter undslog sig for at modtage; det hedder nemlig, A. C. 17. Sept. s. Å.: »Om presten i Regenzen bleff proponeret, och bleff Dn. D. Plumii domesticus, Magnus

³⁶ Samme Dag udfærdigedes Kaldsbrevet, som findes indført i Konsistoriets Kopibog 1632-46, Fol. 126. Af dette faar man den Oplysning, at *Christen Nielsen* var født i Sindbjerggaard paa Morsø. Hans Revers er indført sammesteds.

(Wilhadi), foregiffuen, efftersom Capellanen i Eggisløff samme condition icke will haffue, vndschyldendis sig igien ved H. Christen i Eggisløff, att hans Maffue icke kand taale Clostermadden³⁷. «

2. Præstekaldelse i Ganløse.

Acta Consistorii 17. Sept. 1653. »Bleff proponered om Jacob Bentzen Studiosus, som af H. Mons (Thomæson) udi Ganløse er kaldet til Capellan, maa aff Rectore faa Testimonium, effterdi han i langsommelig tiidt har været fra Academiet, oc hans demis ex gratia hannem bleff gifuet. Huorpaa bleff slutet, at hand først for Professoribus skulde prædicke, oc med hannem skulde concurrere Jens Bang.«

D. 5. Oktober s. Å. »Om Jacob Bentzens testimonio effterdi hand icke har continueret sine Aar in Academia, bleff resolveret, at hand derom hos H. Cantzeler schulde supplicere.«

D. 25. Oktober s. Å.: »Bleff talt om Jacobo Benedicti Hallando, at hannem var bevilget ex speciali Magistratus indultu, accedente Professorum consensu, at bekomme Testimonium publicum Universitatis, och ordineris till Medtiener i Ordet udi Ganløse oc Slagslunde Sogner, endog hand icke haffde continueret sit biennium in Academia juxta literas Regias: oc samme Jacobus Benedicti anlofuede at giffue Revers fra sig till Universitetet, at naar Sogne-Præsten H. Mogens udi Slagslunde ved døden afgaar, da vilde hand icke ved andres intercession, forbøn, eller udi andre vloulige maader sig udi samme Kald indtrengge, men lade Gud oc Professores, som dertil Jus patronatus haffuer, raade, huem de kiender samme Kald effter Sogne-Præstens

³⁷ Vi mindes herved om de Klager, Studenterne paa denne Tid oftere fremkom med angaaende Bispisningen i Klosteret: i Januar 1636 ankede de over, „sig ikke i nogle Aar at have bekommet Flesk, men 3 Fjerdinger Gaasekjød i den Sted at bekomme ved hver Disk, hvilket forsløg en ringe Del.“ Omtrent ved samme Tid klagede de over, at de ikke fik det Brød, der tilkom dem, og ved Undersøgelsen viste det sig, at Klagen var fuldkommen beføjet.

Død best och gafnligst at kunde betiene Gud till æhre, och meenigheden till opbyggelse.«

D. 31. Oktober 1657: »Rector (Dr. Christen Ostfeld) gaff tilkiende at nogle Sognemend aff Ganløse vaare komne herud med H. Jacob Bendsøn, Capellan samme sted, oc begierede gierne, efftersom H. Mogens, Sogne-Presten, ved døden vaar afgangen, at forn^e Capellan maatte til kaldet befordris. Samptlige Professoros indbyrdis formeente, at Capellanen icke kunde der til billigen kaldis, efftersom hand haffver forplictet sig til icke at ville, effter H. Mogenssis død, enten self eller ved andris intercession oc forbøn, vere om samme kald. Huorpaa D. Bangius begierede aff samtlige Professoribus, at de vilde lade sig hans Broder vare recommenderet, oc tilstede at hand sig paa samme kald maatte lade høre. Professoros suarede, at de hannem, som deris Collegæ, her udi gierne ville gratificere, dersom de kunde bliffve Capellanen louligen quit, oc hand icke fra brødet skulde forskiudes. Huorimod D. Bangius lofvede, at dersom hans Broder samme kald bekom, da skulde Capellanen aarligen haffve mere, end hand hid indtil i H. Mogenssis tid aarligen haffde nydt.

Huor paa Rector oc Professoros bade, at Jeg Notarius (M. Chr. Stenbuch) vilde paa Consistorii vegne begiere aff Dn. Episcopo, at hand vilde sige sit betenckende om D. Bangii broder at lade sig høre til forn^e Ganløse kald.«

D. 8. Novbr. s. Å. »Proponerede Magnificus Rector, at H. Niels Bang³⁸ vaar kommen oc begierede at vide, naar det befalt Dn. Professoribus at høre hannem predicke paa Ganløse kald. Bleff sluttet, at han maa lade sig høre førstkommendis Onsdag oc tage huad text hannem lyster at forklare.«

³⁸ Maa vel adskilles fra hans mere bekjendte Fætter *Dr. Niels Bang*, Biskop i Fyns St. 1663-75. Forøvrigt nævnes han ikke i *Gjessings Slægtregister* over Bangerne.

D. 11. Novbr. s. Å. »Lod H. Niels Bang, Guds Ord Medtienere til Gelsted Kircke i Fyen, sig effter Senatus Academici samtycke høre til Ganløse kald; oc efftersom hans gaffver samtlige tilstede verende Professoribus vel befalt, blef hand samtyckt oc kaldet til Ganløse hofvetsogn af samtlige Senatu Academico. Huorpaa blef sluttet, at hand, som udi alle Universitets kald sædvanligt er, skal forskrifvis til Præpositum, oc hannem gifvis tilkiende, at Professores H. Niels hafver hørt, oc at hans gafver dennem vel befalder, oc begiere at hand aff Præposito tilstedis at predicke for menigheden i hofvetsognet oc annexen, oc siden at Præpositus vil lade dennem vide, at hand effter Ordinantzen oc Recessen sig der haffver ladet høre.«

En Skrivelse af foranførte Indhold blev samme Dag udfærdiget til Hr. Peder Johanssøn, Sognepræst i Snodstrup og Vicepræpositus i Smørum Herred, og den 20. s. M. læstes i Konsistoriet dennes Brev om, at Hr. Niels Bang havde prædiket for Menighederne i Ganløse og Slagslunde Kirker. Samme Dag udstedte Konsistorium Hr. Niels Bangs Kaldsbrev til Ganløse Kald og modtog hans Revers; Kaldsbrevets Udtryk ere ligelydende med det i Kirkehist. Saml. II, 244 f. anførte, med Udeladelse af den fjerde Post, som blev forbigaaet, paa Grund af at der ingen Præstegaard var i Ganløse, men Præsten boede i Annexet Slagslunde, hvortil Bønderne allene havde Kaldsret³⁹.

³⁹ Universitetets Brev til Provsten, Hr. Niels Bangs Kaldsbrev og Revers findes i Afskrift i Konsistoriets Domkopibog 1656-63, 148. og 149. Blad. — Med Hensyn til Hr. Niels Bang kom Universitetet til at udøve den Remotionsret, det i Reversen forbeholdt sig, jfr. Act. Cons. 17. Juli 1669: „Var jeg Notarius Academiæ (W. Worm) hos hans Ærværdighed Biskoppen og efter Magnifici Rectoris og Professorum Befalning begierede, at han vilde suspendere Hr. Niels Bang i Slagslunde ab officio, indtil at Universitetet havde udført en Sag imod hannem for begangen Uskikkelighed.“ Ibid. 26. Marts 1670: „Magn. Rector fremviste en Dom afsagt udi den Sag imod Hr. Niels Bang, Professorum Betænkende var, at de ikke videre vilde befatte sig med Sagen.“

3. *En Kapellan i Bringstrup 1662.*

Naar en Præst paa Universitetets Gods antog en Kapellan, uden at hans høje Patroners Bifald dertil forud var søgt, vidste disse ikke destomindre at sikre sig, som det ses af følgende Konsistorie-Beslutning (10. Maj 1662):

»Efttersom erfares, at H. Henrich i Bringstrup hafver uden Rectoris och Professorum samtycke kaldet en Capellan ved Nafn H. Henrich Jørgensen Nesby, som Rectore och Professoribus uafvidende er nylig ordineret, hvilket formenes at være Universitetet i sit jure patronatus alt for præjudicerligt, da eragtede Rector och Professores tilbørligt, at samme Person icke nogen tid kan succedere H. Henrich i Sognepræstes bestilling, om hand end skjøndt hans Død ofverlever, eftersom Rector och Professores til den H. Henrich Thygesøns Vocation icke hafver gifvet deres Minde eller samtycke⁴⁰.

5. I KRIGSTIDEN 1657-60.

Nød bryder alle Love, og i Krigstider kunde det ikke gaa saa regelmæssigt til som sædvanligt, det have vi allerede set i et Par af de foregaaende Stykker, derfor udgik der følgende Befaling til

»*Bisperne i Jylland anlangende Studenteres Ordinering.*

F. 3tius. Wor Synderlig gunst tilforn. Wi bede Eder oc Naadigst wille, at j udi disse tider ordinerer de Studenter, som udi Eders stift blifuer kaldet til Prester, Uanseet de ingen Collatz af Vores Lehnmænd kand hafue. Dermed etc. Hafniæ dend 13. Octobr. 1657⁴¹.«

⁴⁰ Ved en tidligere Lejlighed havde samme Præst dog søgt Universitetets Samtykke for en anden Kapellan, han havde haft, jfr. A. C. 15. Dec. 1655: „Her Hendrick udi Bringstrup begierede en Kapellan, som hand self hafde udsøgt, nemlig en gift mand ved nafn Mads Andersøn: Blef H. Hendrick det bevilget, dog med saadan Condition, at samme Kapellan giffver en nøagtig Revers fra sig tilforne, at hand ei der offver vil holde sig til Kaldet, naar Her Hendrick ved døden afgaar.“

⁴¹ Jydske Tegnelser Nr. 14, Fol. 114.

Efterfølgende to Breve indeholde Bevis for, hvorledes Bestemmelsen om den yderste Termin for Menighedens Valg, hvis den ikke vilde have sin Ret fortabt, formildedes under disse Forhold.

1. *Ansøgning fra Niels Jørgensen Friis*⁴².

»Stoermectigste Højbaarne Første Allernaadigste Herre
og Konning.

Haffuer Jeg fattige Karl for Eders Kong. Ma. paa det Allerunderdanigste supplicando att andrage, efftersom sig udj denne besuerlige Tijds Tillstand haffuer tilldraget, att Presten affgangne Her Niels Poffuelszøn till Ome och Houe Sogner i Nørwangszherridt udj Riberhuus Stiftt nogen Rom tid forleden ved Døden er Affgangen, och formedelst Fien-dernis strenge Medfart, Tuang och store Contributioner, haffuer Ingen vnderstaaed sig till samme Sogner, uden Jeg alleene, och Een till (foruden) mig, for Sognemend och Kaldszmend ladet sig høre, som war vngefer en Maanedz Tid effter sex Vgers forløb, huor Jeg da udi forne Omme Kierche och Hoffued Sogn aff Provisten udi forne Nørwangsherrit ved hans fuldmectige udj hans Suaghed, Her Niels Pederszøn tillige med siuff loughfaste och fornemmeste Sognemend udj forne begge Sogner, er kaldet och vdwalt Mee-nigheden der christeligen att betiene, efftersom hosz haffuende meddeelte Kaldsbrefs videre formelding, och ingen Lenszherre der paa steden er, der mig paa Eders Ko. Ma. wegne som dertill haffuer Jus patronatus Colads Breff och Stadfestelsze paa kand giffue, befrøctende Superintendenten udj samme stiftt, skulde falde mig noget hinderlig, formedelst Jeg icke inden sex vgers dag er bleffuen kaldet. Er derfor min Allerunderdanigste Bøn och Begiering, Eders Kongl. Ma. aff Kongelige Naade och Mildhed wille værdis till Lejligheden och Tiden at ansee, efftersom Recessen formelder om Exceptioner, Naadigst meddeele mig Colads-Breff dermed mit Kalsz-Breff stadfeste, att Superintendenten mig

⁴² Af Jydske Indlæg, 1658.

derudinden ej skulle kunde were hinderlig, Saadan Eders Kong. Ma. Naadigste milde befording och tilladelsze vill Gud allermectigste rigeligen belønne, och Jeg forbliffuer

E. Ko. Ma. Allerunderdanigste plictskyldige

Tro Tiener och Vndersaatte altid

Niels Jürgenssen Friis.

mppria.«

2. »*Herr Steen Bille anl. Niels Jørgensen at vere Præst til Omme oc Sue (!) Sogner.*

F. 3. Efftersom hæderlig oc vellærd Persohn Niels Jørgensen Friis for os underdanigst hafuer ladet andrage, at hand een Maanedes tiid efter de ordinarie sex Ugers forløb til Omme oc Sue Sogner udi Nøruangs Herridt udi Riiberhuus Stiftt schal vere kaldet, af Aarsag at ingen sig for meenigheden i det tiider hafuer tørdt ladet høre, formedelst de Suensches Strengede medfarth, tuangh oc stoere Contribution, underdanigst derfor begierendes, at hand til samme Kald maatte Collationeris; Da dersom det sig saaledis, som forskrefuet staar, dermed forholder, och ingen anden forhindring eller Difficultet derhos findes; Ere wii Naadigst tilfreds, att i hannem bemelte Kald maa conferere, och til Superintendenten efter ordinancen frembschiche. Dermed etc.

Hafniæ den 31. Martij 1658⁴³.«

Dog ogsaa i andre Stykker maatte man give Afkald paa et og andet af de sædvanlige Former; saaledes fremgaar af følgende Universitetsbeslutning, at Bisperne i Krigstiden havde maattet ordinere Studenter til Præstekald, uagtet de manglede de lovbefalede akademiske Testimonier (Act. Cons. 20. September 1660):

»Nogle af Superintendenterne, som hid til modet⁴⁴ ere ankomne, hafde gifved Magnifico Rectori tilkiende, at de i

⁴³ Af Jydske Tegn. Nr. 14, Fol. 126-27.

⁴⁴ D. e. den store Rigsdag, der aabnedes i Kjøbenhavn den 8. September 1660.

disse fremfarne Krigstider hafver maatted ordinere nogle Studentere til præstekald i deres stifter enddog de ey hafde testimonia Academica, huilcke de i den tid ey kunde erlange, oc dog maatte de vacerende kald uden ophold forsiunes. Men der imod hafde velbemelte Superintendenter taget samme Studenters forplict, at naar bedre tider blef, skulde de deres testimonia afhente, oc dennem fremvise, begierende, at Rector oc Professores dermed vilde være tilfreds. Blef bevilged, at naar saadanne deres testimonia Academica begierende vorder, da maa de dennem meddeles«.

S m a a s t y k k e r.

I.

Til Oplysning om Bibeludgaven 1550.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Ved de Efterretninger, som Kand. C. J. Brandt har samlet om det vigtige Bibelværk, der bærer K. Christian den Tredies Navn¹, er der kastet et godt Lys over de historiske Forhold, hvorunder det fremkom. Ikke destomindre antager jeg, at det kunde være ret passende som en lille Efterslæt endnu at tilføje en Par Aktstykker, jeg har fundet, vedkommende det samme Foretagende. En Sammenligning med Brandts »Oplysninger«, der følge Tidsordenen, vil vise disse Stykkers Sammenhæng med det forhen bekjendte.

A. 1548. 16. December. *Universitetet tilsender Kongen en Prøve af Bibeltrykken, og beder ham snarest muligt at meddele, hvilke Forandringer han ønskede foretagne deri.*

Durchleuchtigster, Grossmechtigster Konigk, Hochgeborner Furst, gnedigster herr, negest erbietunge vnser vnderthenigenn willigenn vnnd gehorsamenn schuldigenn dinst können wir E. Ko. Matt. vnderthennigst nicht verhalten, Als e. Ko. Matt. zu des Allmechtigenn Schöpfers vnnsers Gots vnd seligmachers Jhesu Christj lob vnd eh-

¹ Se *Kirkehist. Saml.* II, 394-415.

renn, auch zu dieser Irer Reiche, Lande vnd vnderthanen vnuorgenglichen Wolfarth vnnnd besten, zu Irem selbs ewigen rhuem die Biblia vff diese landtleufftige Denische sprach aus Christlichem vnd warem Königlichem eifer drucken zu lassenn entschlossenn, Wellich dan in Itzt schwebender Zerruttunge wahrer Christlicher lehren ein warhafftige vntzweifenliche antzaig ist Christlicher Crefftenn vnd tugendenn Inn e. Ko. Maitt. damit dieselbig (dem ewigenn Gott sey danck) höchlich begabeth, Wordurch vnnsers schöpfers vnd seligmachers Jhesu Christj wolthat der welt ausgebreitet vnd Inn diesenn althen löblichenn Reychemn Jedermennighen nicht allein bekanth werdenn, Sundern wirt auch dasselbig zu erhaltunge der entfangenen Götlichen gabenn ansehnlich gedeyenn etc. Vnnnd habenn e. Ko. Matt. derenthalbenn vnd zu aussrichtung solchenn Christlichenn wergks Ludwich Dietz Buchdruckern behandelenn lassenn, das er anher zukommenn vnd drey Tausent exemplaren mit seinen eigenen litern, figurenn vnd anderen dartzu gehörendenn getzeuge, als zu der Lübsichenn Biblienn gebraucht, zudruckenn bewilligett etc.; Das er demnach mit gedachtem seinem getzeuge, zu sollichem wergk gehörigk, anher kommen, denselben angerichtet vnd das wergk angefangenn, dartzu er dan die litern gebraucht vnd volgend durch das gantze wergk zugebrauchenn bedacht, wie e. Ko. Matt. aus dem beygelegtem exemplar der ersten quatern zuersehen. Wellich wir e. Ko. Matt. hirmit vnderthennigst darumb zugeschickt (weyll er dabey vermüge seines contracts zubleybenn vnd damit Jtzt stracks vortfherett), das e. Ko. Matt. zu erwegenn auch anzusehen, wie sie derselbigenn Jm anfang Jtzundt gefallen, Vnd so e. Ko. Matt. Jrem hohenn Königlichenn verstande nach darJnnen etwas zuenderen erwegenn wurdenn, das sie sollichs vns furderlichen muchten antzeigenn lassenn, damit vergebliche vncosten vnd spildunge des Papirs vnd anders allerseits verhütett bleybe. Den anfang Got lob habenn wir e. Ko. Matt. hiermit zugeschickt; der Allmechtige wirt gnade ver-

leyhenn, das wir das ende der Biblien auch also derselbigenn zuschicken mügen. Warumb bitten wir e. Ko. Matt. vnderthennigst, e. Ko. Matt. wollen Vns Inn dem Jr beheig vnd gefallenn gnediglichenn vermeldenn lassenn. Vnnd soll mit Götlicher hülff an vnserem vleyssigem vffsehenn vnnd vermügender furderung nicht erwinden, dann ohnedas wir e. Ko. Matt. In dem vnd anderm mit vermüge leibs vnd guts zu dienen schuldig, So gebüert vns auch wes furnhemlich Gott vnd darnechst diesenn Ewern Ko. Matt. Reichen, Landen vnd leuthenn zu ehrenn vnd guthen gereicht, vnsers höchstenn vermugens In vff achtunge zuhaben, zu furdernn vnd vortzusetzenn. Dessen seint wir auch nicht alleine erbietigk, sondern auch so gantz willig vnd gefliesse, als wirs schuldig vnnd pflichtig seynn, erkenne es Gott, deme wir e. Ko. Matt. sampt Irer Christlichen Königlichenn Regierunge Inn friedenn vnd einigkeyt zu fristenn vndertheniglichen vnd mit vnserm gebeth beuhelenn. Datum Copenhagen den xvj tag Decembris Anno etc. xlvijj
E. Ko. Matt.

vnderthennige vnnd gehorsame
Rector, doctores vnd professorn
Ewer Königlichen Vniuersitet
Copenhagenn etc.

Udskrift: Dem durchleuchtigsten Grossmechtigsten Hochgebornen Fursten vnd herrn herrn Christian zu Dennemarcken, Norwegen der Wenden vnd Gothen Könige, Hertzogen zu Schlesswig, Holstein, Stormarn vnd der ditmarsken, Grauen zu Oldenburgk vnd delmanhorst, vnserm gnedigsten herrn.

Samtidig Paategning: Rector und Professores zu Copenhagen, den druck der bibel belangent. Productum Coldingea den vij Januarij anno 49.

Orig. i Gehejmearchivet, Danske Saml. Nr. 604.

B. 1549. 9. Maj. *Bogtrykker Ludvig Dietz kvitterer for 225 Gylden, der tilkom ham for Trykning af Bibelen.*

Jck Ludwich Dietz Buchdrucker, Bekenne mit diesser myner eygenen handschryfft, Dat ick von den Hochacht-

baren, werdigen vnd Hochgelerden Herren der Vniuersitet tho Copenhagen, entfangen hebbe twehundert vnd vynnffvndtwyntich gulden, müntze, also dat ick nu mit den vierhundert gulden müntze so ick vorhyn entfangen hebbe, sechshundertt vnd vyffvndtwyntich gulden, müntze, vyyr mynen arbeyde die Bibel tho druckende sodanne geltt entfangen hebbe, Vnd tho merer verseckeringe, hebbe ick diisse myne eygene hantschryffte, mit mynem eygen vnd gewontlycken Bytzen versekrett vnd befestiget, Act. Copenhagen am 9. May Anno 1549.

(L. S.)

Lud. Dietz,
manu ppria.

Paaskrift: Doctor Christianus Morsianus habet etiam quitantiam de 500 taleris.

Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

C. 1561. 20. Maj. (*Biskop Hans Albretsens?*) *Regnskab for de Penge, der fandtes i Universitetets Kiste, og som vare indkomne ved Salget af Bibelen.*

Ano dnj 1561.

Tiisdagen for pijntze dag, vaar meth mig neruerendis D. Niels (Hemmingsen), D. Rasmus (Lætus) oc D. Knopper oc tha bleff talde alle the penthe som fands vdj Vniuersitetets Kijste.

Jt. først bleff D. Machabej Sum, som hand haffde indlagtt aff the bibell penthe, fuld giortt, oc lagtt y Een lær posse, Epther thendt quitantz lydelsse vniuersitetet hannom giffuet haffuer, oc Er Summa vexliiij daler.

iiij Rossenaabell.

ij dubbelducat.

iiij Englotte.

Thette guld løste D. Niels, D. Rasmus oc D. Knopper till sig saa dyre som thet vaar indlagtt Epther Een she-dels lydelsse ther paa findis.

Jt. D. Christierns sum, som hand haffde indlagtt aff bibellpenthe, Epther D. Albrets Beretning vaar j^mxv^cxxx daler.

Thisse thuende summer bør Vniuersitetet att suare Kong. Matt. till.

Oc findis D. Machabei sum gandske indlagtt y Een lærposse, saa ther fattes inthet vtj.

Aff D. Christierns sum haffuer Vniuersitetet vdgiffuet thette Eptherschreffne.

ijc daler findes Een Jacob Becks quitantze paa.

jc daler findes Een anden Jacob Becks quitantze paa.

jc daler findes Knudt Schriffuers handschriftt paa, som handt skyldig Er.

vijcx daler findes Kong. Matt. Salige breff paa, som bleff skenckt D. Palladio, Machabæo, Hemingio, H. Hans Henrickssøn oc H. Per Tidemandt pro correctione bibliorum.

jc daler bleff ther for wden oc till forn skencktt Palladio, referente Knoppero.

jc daler bleff skencktt Machabæi søn in studiorum subsidium, referente Knoppero.

Summa thet ther vdgiffuet Er aff D. Christierns sum beløffuer jmiijcx daler.

Saa haffuer End nu Vniuersitetett att suare till aff D. Christierns penthe ijcx daler.

Huilcke forne ijcx thr bleffue oc indlagtt vtj Een groff lærids posse, Saa att baade Machabæi sum alsammen, oc saa thet ther End nu igen Er aff D. Christierns Er alsamens aflagtt till gode rede etc.

Jt. Ther for vden fands ther iijcxvij daler j ʒ som mandt icke anditt kunde vide Endt the hør vniuersitetet till, oc icke skulde giøris naagen anden Regnskaff for.

Jt. Aff thisse Vniuersitets penthe taage wij fire forne till laans huer jc daler att skulle betale igen till Roskilde Marckitt 1562.

Jt. Antuordede the mig aff samme penthe xxij ʒ att skulle vdskiffte thill fattige Studenthers behoff.

Saa bleff ther samme tijdt igen aff Vniuersitets penthe jcx daler.

Jt. Er Lizebet D. Christierns skyldig xx daler for thet guld hun løste ind som vaar indlagtt for lxx daler, Epther D. Christierns egen handt, som ther findes, oc hun betalidt icke vden 1 daler, huilcke D. Knopper baar frem paa hendis vegne. The xx daler høre oc Vniuersitetet till.

Jt. fands ther oc Vniuersitets breff paa vc daler som vaar laantt aff bibell penthe till stipendium professorum An^o. 56. Aff huilcke D. Niels haffde in suo rectoratu igen indlagtt ijc daler. Huilcke ijc daler Per Jpsen laante nu till Jull forleden oc haffuer giffuet sin handschrift Att skullde igen betalis till Philippi oc Jacobi nu nest forleden.

Jt. Saa siunis thet Att naar Per Jpsen faar betalitt the ijc daler, oc mandt kand siden Epther leyligheden betales the andre iije daler. Att the vc daler komme ocsaa Vniuersitetitt till. Epthertij the Er icke pligtige att suare thill the tuende summer D. Machabei oc D. Christiernj, om huilcke nu till forn findis bescheen etc.

Paa et vedlagt Blad findes følgende:

Notatiuncula de debito D. Christiernj.

Quitantia data D. Christierno An^o. 1552 habet summam Mille quingentorum dalerorum.

Manu doctoris Christierni hæc vna (?) summa notata in dorso quitantiæ.

Quitantia pro sesquimille aureis sive daleris.

Huic quitantiæ satisfactum est Exceptis viginti daleris, quod existimabant nonnulli aurum non esse tanti valoris.

Manus Hemmingij testatur aurum depositum esse pro 50 daleris.

Af Konsist. Archiv, Pakken Nr. 200.

II.

Om M. Niels Mikkelsen Aalborg.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Denne Mands Navn hører til de mere bekendte i den danske Kirkes Historie paa Grund af den Afsættelsesdom,

der 1614 overgik ham, fordi han i sin Forklaring af Johannes Aabenbaring havde ytret Haab om, at Hedninger muligt kunde blive salige. Men ogsaa af en anden Grund fortjener det at erindres; M. Niels Mikkelsen var den frugtbareste Folkeskribent paa sin Tid, han forfattede eller oversatte en Mængde Skrifter, alle beregnede paa Menigmands Oplysning eller Opbyggelse¹. De følgende to Smaastykker ere hentede fra Konsistoriets Forhandlingsprotokol, og indeholde Efterretning om to Skrifter af ham, der hidtil ikke have været kjendte.

D. 13. April 1625.

»M. Niels thill Holmekirchen opkomb begierendis Professorum consilium anlangendis en Bog, ved Naffn Schimpht von (!) Ernst, som hand haffde den thid hand vor affsett med sit Kald i Helsingborge, och haffde intet andet adt nehre sig och sin Hustrue och Børn med, udsett efter Christen Grubbes i Schone² begiering och løffte, adt hand den vill bekoste adt træche, aff tysche paa dansche, och nu nesten deelen vor trøgtt aff Salomone Sartorio, som M. Herman³ haffde revideret och subscriberet, der Decanus M. Wulphgangus (Rhumannus) haffde iche stunder der thill. Villde derfaare gierne raadføre sig med dnn. Professoribus, huorledis hand best schulle bere sig ad, adt ingen maa schee paa Predichestolen end vel paa slottet kunde haffue adt støde sig paa⁴, och begiered det motte iniberis Salomone Sartorio adt hand den ingen schulle dedicere. Huor

¹ Den nærmeste Eftertid erkjendte ogsaa dette; saaledes siger *J. L. Wolf* i sin Evgivarende Kirke- og Husholdnings Calender, 1648, S. 576: „1619 er Holmens Kirke den 5. Sept. indvjet af Doct. Johanne Resenio. Oc vaar *M. Niels Mickelson Aalborg*, som haffver den menige Mand til beste atskillige Bøger ladet udgaa, sammesteds første Sogneherre.“

² *Chr. Grubbe* til Lystrup vides ellers ikke at have ejet nogen Gaard eller at have haft Forlening i Skaane.

³ *M. Herman Nielsen*, Professor i det hebraiske Sprog.

⁴ Nemlig fordi det kunde synes usømmeligt, at en Præst udgav et saadant Skrift.

thill die suared, at en deel aff dennem haffde samme Bog iche sehatt, och derfaare kunde iche deromb judicere, dog siuntes dem alle, dett adt verre uden M. Niellses periculo, effterdj en aff Professoribus M. Hermannus, som M. Herman self bekiente, den haffde revideret. Dog huad den inhibition med Præfation anlanger paa M. Niellses vegne, kunde die sig iche dermed befatte effterdi hun iche udgaahr i M. Niellses Naffn. — Dernest efftersomb M. Niells thilkiende gaff om den Qvæstion de vocatione gentium, som hand vor befalet at erklere sig paa i den Domb, der bleff felltt offuer hannem paa Consistorio i M. Ole Kochs trette, och nu vilde lade den paa trøchen udgaæhe, vilde dnn. Professores sig iche der med ydermehre befatte, effterdi Dn. Episcopus haffde den censeret⁵.«

D. 22. April 1631.

«Proponerede Magn. Dn. Rector de Historico opere M. Nicolai Pastoris Holmensis, om nogen aff Professoribus haffde tiid til ad see det igennem oc approbere det til tryck. D. Wormius oc M. Longomontanus undskyldte sig saa vell som ocsaa Mag. Dn. Rector (Claus Plum). Autor kan self see, om hand kand giøre nogen saa villig, der sig det vil paatage.»

Den i det første Stykke omtalte Oversættelse af den bekjendte tyske Morskabsbog »Schimpf und Ernst« er neppe udkommen, hvad enten nu Grunden har været den, at M. Niels frygtede for, at den skulde stifte Forargelse og bringe ham i ny Vanskeligheder, eller den er bleven foregreben af en anden Oversættelse af det samme eller et lignende Skrift, der under Titel: »Joco Seria eller Skimpt oc Aluar«, udkom samme Aar (1625) hos en anden Bogtrykker⁶. — Det Opus historicum, som nævnes i andet Stykke,

⁵ Som bekjendt udelodes den omstridte „Kvæstion“ om Hedningernes Kaldelse i anden Udgave af Forklaringen til Aabenbaringen.

⁶ Omtales i *Nyerups* Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder, S. 261. Fortalen er underskreven: G. S. B.,

har vist heller ikke set Lyset, formodentlig paa Grund af de alt Liv i Literaturen dræbende Censurforanstaltninger. Forøvrigt er det Svar, Professorerne give, mærkeligt, naar man husker paa, at en skjødesløs Censur var Aarsag til, at M. Niels Aalborg kom i Ulykke for sin Forklaring af Aabenbaringen.

III.

Et Bidrag til Skolevæsenets Historie under Kong Christian IV¹.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Skolevæsenet — dog fornemmelig det latinske — fik et betydeligt Opsving i K. Christian den Fjerdes Tid²; her er imidlertid ikke Stedet til at paapege dette nøjere, jeg vil kun meddele en Anordning om Skolerne fra denne Tid, som jeg ellers intetsteds har fundet omtalt. Den nævnes hverken af Nyerup eller af Rietz i deres Hovedværker til Skolevæsenets Historie³. Jeg har fundet den i en samtidig Afskrift blandt Biskop Hans Povlsen Resens Synodalmonita ved Aaret 1619⁴. Om Anordningen derfor udelukkende kan tillægges denne kraftige og nidkjære Biskop, tør jeg ikke sikkert afgjøre, Overskriften tyder paa, at den

hvilket man af Bogens sidste Blad ser, maa betyde: *Gabriel Sax, Bogbinder*; paa denne Mands Bekostning udkom Bogen, og han er formodentlig ogsaa Oversætteren.

- ¹ Skolen stod i ældre Tid Kirken saa nær, at jeg ikke tror, jeg behøver nogen Undskyldning, fordi jeg optager dette Stykke her; tvertimod haaber jeg i følgende Hefter at skulle meddele flere hidtil upåagtede Stykker, til samme Forholds Oplysning.
- ² At der ogsaa blev gjort noget for *Almueskolevæsenet*, viser denne Konges (særskilt trykte) „Forordning Om Proffsternis Aarlig Visitatz oc indseende ved Børnelærdommen“, af 26. Juni 1634.
- ³ *Nyerup*, Udkast til en Hist. om de latinske Skoler 1804 (Hist.-stat. Skildring. III, 1); *Rietz*, *Skånska Skolväsendets Historia*, 1848.
- ⁴ I et Haandskrift i Gl. Kgl. Samling. 3190. 4. Nærmere kan jeg ikke bestemme Tiden for Anordningens Affattelse.

ikke alene gjaldt den enkelte Stifts men alle Landets Skoler. Her have vi udentvilt det allerførste Spor til en Befaling om Afholdelsen af Skoleexaminer.

De recte conservandis Scholis in Dania, et necessaria præparatione juniorum in illis ad studia Academica.

I.

Serventur fideliter in singulis Scholis, pro ratione classium, quæ hactenus recte de mandato R. M. constituta sunt⁵, eadem forma atque ordine in omnibus: ne non necessaria mutatio aut perturbatio istorum quid detrimenti pariat juventuti scholasticæ, ubi ex classe in classem, vel ex Schola una in aliam discipuli transferendi sunt.

II.

Nemo dimittatur ex Scholis, in quibus sunt pauciores quam V classes, cum testimoniis ad Academiam: sed tales Scholastici, ubi profecerint quantum possunt in istis de sententia Dni Præpositi simul, transeant omnino prius per aliquam ex majoribus, quo ita ablegandi interea in testimoniis diserte, ne sint postea implumes pulli nati infelibus ovis: et sic ad frugem aliquam singularem initio fundamentis necessariis destituti nunquam perveniant.

III.

Interim, quo Scholis minoribus etiam recte prospiciatur, debent Rectores et Conrectores etiam ejusmodi majorum, pro singulis ita idoneis ut recipi possint in classes superiores et admitti ad beneficia, prout digni fuerint, remittere binos aut ternos interdum ex classibus suis tertia et quarta, qui tantisper, dum illic proficere possint, haud minus quam in majoribus ad Musicam exercentur, ad quam apti esse debent, et fiant Catechete et Cantores in paræciis vicinis etiam, sicut fuerit necessarium, atque inde

⁵ Her menes den kgl. Befaling til alle Rigets Bisper af 22. Okt. 1604 (trykt i *Rietz's* anf. Skr. S. 614-16), indført i den norske Kirkeordinans 1607 (se *Paus's* Samling af gl. Norske Forordn., 519-23).

fructus percipiant, aliisque beneficiis gaudeant, pro ratione profectus et diligentē cum modestia et honestate.

IV.

Tum ubi redierint isti cum honestis testimoniis ad Scholam, unde exierunt prius, vel aliam ex majoribus, conscio Dno Præposito, pro ratione profectus, quem fecere interea, in beneficiis obtinendis vicissim pares habeantur ceteris, qui illic mansere, ne fraudi ipsis futurum sit, quod in schola minore ita liberaliter de consilio præceptorum versati fuerint.

V.

Neque vero ex ipsis Majoribus liceat cuiquam exire ad Academiam aut testimonium impetrare a Præceptore suo ad Dnos Professores etc., nisi jam prius ita dedicerit præter doctrinam cateheticam prorsus linguam Latinam cum bonis progressibus simul, tum in Grecis tum Logicis et Rhetoricis per omnia, Poeticis item et Musicis⁶, atque etiam Arithmeticis et initiis Geometricis, sicut linguæ Hebræe quoque, quod fit alicubi, ut latine possit non tantum rationem reddere præceptorum, sed et usum insignem aut

⁶ Overalt træffe vi i de gamle Skolebestemmelser et mærkeligt Hensyn taget til Øvelsen i Musikken (jfr. *Kirkeordinansen*, Udg. 1542, 51. Bl.); her gjøres endogsaa Kyndighed i denne Kunst (dog vel nærmest dens Theori) til Betingelse for Dimissionen til Universitetet. Derfor kunde K. Christian den Fjerde, naar han skulde have Sangere til sit „Kantori“, skrive til Skolerne, at de skulde sende ham passende Personer, som det vil ses af følgende Kongebrev til „Os elskelige, hæderlige og højlærde Mænd, Prælater, Kanniker og menige Kapitel udi Thronhjems Domkirke:

Christian den Fjerde (o. s. v.). V. s. G. t. Vi bede eder og ville, at I der udi eders Bys Skole lader udsøge trende Skolespersoner, en af de bedste Bassister, en Tenorist og en Altist, som dygtige og tjenlige kunne være udi vores Kantori for Musikanter at bruges, og dennem siden hid til vor Kjøbsted Kjøbenhavn til vores Underkapelmester Mogens Pedersen med forderligste Lejlighed lader fremskikke. Kbhvn. d. 6te Februar 1618.“ (Paategnet: „Has literas 8. Martij accepimus, vidimus, legimus.“ Diplom. Langeb.).

omnino tolerabilem monstrare ex singulis, idque congrue et expedite.

VI.

Debent igitur, qui sic honeste et cum laude emigrare volunt, posse respondere ex tempore ad quæstiones, quas ipsis proponent sui commilitones, qui illic remanent, ut istis vel expeditores sic deprehendantur, vel non prorsus inferiores seu rudiores: quæ res ipsis honori erit, et reliquos extimulabit ad diligentiam similiter.

VII.

Adsint autem ad tale examen publicum, quod erit 3 vel 4 horarum ad minimum sive eodem die, sive diversis, sub Calendas Maji aut Martinalia potissimum propter rationem paræciarum et prælectionum simul, per ista semestria, una cum Rectore et Conrectore aliqui Canonici, ubicunque sunt, vel pastor loci, cum uno aut altero idoneo præterea, qui nisi merito laudaverint ingenium et profectum adolescentis ingenui et honesti, haud quaquam ex Schola ad universitatem ante tempus et temere dimittendus erit; sed iudicio parebit majorum ad meliorem profectum tantisper, quod æquum est, ipsique adeo necessarium, sicut Reipublicæ literariæ in universum.

IV.

Dr. Zacharias Kling som Sjællands Biskop 1659.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Da Svenskerne i Eftersommeren 1658 havde oversvømmet Sjælland og indesluttet Kjøbenhavn, var Stiftet, Hovedstaden undtagen, faktisk uden Biskop; derfor udnævnte K. Karl Gustav sin Konfessionarius, Generalsuperintendent, Dr. theol. Zacharias Kling, til fungerende Biskop i Sjælland, med Paalæg, at han skulde sørge, for at Embederne ikke stode ledige, men at de, som valgtes til

Præster i de ledige Kald, blev examinerede og ordinerede. Denne hans Virksomhed har ikke efterladt sig mange Spor; jeg skal nedenfor meddele, hvad jeg har fundet, men først skal jeg give en ganske kort Udsigt over denne ikke umærkelige Mands Liv¹.

Zach. Kling var en Præstesøn fra Kräklinge i Nerike, hans Fødselsaar kjendes ikke med Vished, almindeligst antages Aaret 1603. Medens han i sine yngre Aar var Husprædikant hos en Friherrinde de la Gardie, blev han bekendt med den berømte Rigskansler Axel Oxenstjerna, som sendte ham til Vittenberg, hvor han kom i nøje Forbindelse med den bekjendte Theolog Abraham Calovius, som satte megen Pris paa ham². Efterat have taget den theologiske Doktorgrad her, vendte han tilbage til Sverrig og blev nu Hofprædikant hos Dronning Christine. I Aaret 1650 beskikkede han til Generalsuperintendent i Lifland og Prokansler for Akademiet i Dorpat, i hvilken sidste Stilling han skal have indlagt sig fortjent Berømmelse. Ved Russernes Angreb paa Lifland 1656 maatte han forlade sit Embede og undkom kun med Livsfare til Sverrig, hvorpaa K. Karl Gustav ansatte ham i den ovenfor omtalte Post som øverste Gejstlige ved Hæren. I denne forblev Kling til Krigens Slutning; senere blev han 1665 Biskop i Gothenborg og ophøjedes Aaret efter i Adelsstanden under Navn af Klingstjerna. Han døde 1671. Hans personlige Karakter roses ikke meget; vel var han kraftig og bestemt, men tillige egennyttig og hovmodig, som mange af Datidens Theologer saa han en Kjætter i enhver, der afveg nok saa lidet fra det vedtagne Lærebegreb.

Hvad man kjender til hans Virksomhed som Biskop i Sjælland, indskrænker sig væsentlig til følgende Skrivelse

¹ Efter *Biographisk Lexicon öfver namnkunnige svenska Män*. VII 84-87.

² I et Elogium Klingii, som *Calov* udgav, regner han ham „inter potiores Theologos Lutheranos.“

til Provsten i Roskilde og gennem ham til Stiftets øvrige Provster³, hvori han underretter dem om det Hverv, hans Konge havde overdraget ham, og advarer Præsterne mod at indlade sig paa andet end det, der vedkom deres Embede, og navnlig ikke tage Del i hemmelige Forbindelser mod Svenskerne, men kun i Bønnen at stride for, at Freden atter kunde blive gjenoprettet mellem de to stridende, rettroende Konger.

»Reverende Dne Præposite Roschildensis, Amice et frater
in Christo honorande.

Quandoquidem Sacra Regia Mstas Dnus noster Clementissimus in sacrum ministerium et Ecclesias Selandiæ inspectionem et directionem mihi clementissime demandaverit, inter alias officii mei partes hoc cumprimis requiritur, ne ulli Ecclesiæ suus desit Pastor, sed ut defuncto idoneus aliquis succedat, qui puritate doctrinæ et integritate vitæ auditorum suorum salutem unice quærat. Si itaque in Præpositura tua Rever. Dne Præposite fuerint, qui vacantibus Ecclesiis legitime sunt destinati, ut testimoniis vocationis suæ eosdem ad me quamprimum transmittas examinandos, et sacris initiandos, officii mei ratione, amice requiro. Utque hasce meas literas cum reliquis Provinciæ hujus Præpositis et certo et absque mora communices. Interea Dnos Præpositos et Pastores serio moneo, ut in officio suo quisque fideliter maneat, nec sese rebus alienis et ad vocationem non pertinentibus cum periculo conscientiæ, famæ et vitæ extra limites immisceat. Hoc enim modo qui exorbitat, immemor muneris et regiæ protectionis, a viis suis aberrat, et in periculosissima devia sese suosque præcipitat. Pastorum enim Ecclesiæ est, verbum Dei sincere docere, Sacramentum legitime administrare, preces pro orthodoxæ Ecclesiæ conservatione et propugnatione fundere, pro Magistratu, pro pace et pro reconciliandis orthodoxorum Re-

³ Meddelt efter en samtidig Afskrift i Saml. „Danske Kongers Hist.“ Nr. 130 (i Gehejmearchivet).

gum, Principum et Dominorum animis. Hæc inquam et similia Pastorum officia, quibus per conscientiam sunt obligati, non proditionibus non clandestinis machinationibus aut actionibus bellicis et quibuscunque heterogeneis aliis. Hæc sententia Salvatoris nostri est, gladium qui apprehendit, gladio periturum. In Christo Jesu et feliciter vale. Ex castris Regiis 22. Aug. Ao. 1659.

Zacharias Klingius.

S. S. Theol. Doct. et Sacræ Reg. Mti a concionibus et confessionibus sacris, nec non Regii Exercitus Superintendens generalis, et Selandiæ p. t. Episcopus.«

Zwergius omtaler i Svanes Levnet⁴ Dr. Kling, »hvilken de biskoppelige Embedssager i Stiftet bleve forrettede og besynderlig Kollatsbreve udstedte til dem, som af de Svenske til Præsteembede bleve beskikkede, hvoraf dog nogle siden for deres Uduelighed igjen maatte kasseres, eller paany af deres retmæssige Konge og Biskop meddeles Kalds- og Kollatsbrev.« Jeg har dog kun fundet et eneste Exempel paa, at en af de Svenske indsat Præst igjen er bleven afsat, som det vil ses af følgende Kongebrev til Biskop Svane⁵:

F. 3. W. S. G. T. Vi bede eder og naadigst ville, at I afsætter den Præst udi Holbæks Len, som haver den svenske Biskop Klingi Kaldsbrev, og igjen ordinerer den Person ved Navn Rasmus Pedersen, som dertil lovlig skal være kaldet. Dermed etc. Kbhvn., 24. Juli 1660.

De fleste fik vel Lov til blive i Embederne, som Islænderen Pavl Hallesen, tidligere Amanuensis ved Jørgen Seefelds Bibliothek i Ringsted, der 1659 af Dr. Kling var bleven ordineret til Præst i Harrested⁶; men i alle Til-

⁴ Sjællandske Clereci, S. 282.

⁵ Sjællandske Tegnelse Nr. 35, Fol. 814.

⁶ Worms Lexicon III, 286. Jfr. *Nyt hist. Tidsskrift* VI, 226.

fælde maatte de dog have deres Kaldsbreve bekræftede af den danske Konge.

V.

Om Kjeld Stub.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Hvem kjender ikke, om aldrig andetsteds fra, saa dog fra Mallings Store og gode Handler, Sagnet om den kjække norske Præst Kjeld Stub, som i Hannibalsfejden (1643-45) med Sværdet i Haanden i Spidsen for en Rytterskare holdt Fjenderne udenfor Norges Grændser. Her et Par Notitser om ham fra hans Studenterdage, der, om ikke andet, dog vise, at hans Skjæg neppe kan have været saa »sølvgraat«, dengang han kastede Kjolen og greb Sværdet, som Digteren har gjort det til. — Det følgende findes iblandt Konsistoriets Forhandlinger den 5. August 1631.

»Nicolaus Georgius Seropensis haffde ladet steffne Chilianum Stubæum for en vise, hand haffde laadet udgaa oc kaldet en tølperiske skriff¹. Præpositus Johannes Bondæus² berettede, at Nicolaus Georgii haffde nogle vise ord, hvortil Chilianus³ svarede, at det vaar en tølper stycke

¹ Meningen er, at *Serup* havde skrevet *Visen* og *Stub* gav den Navn. Forresten er det vanskeligt nok at forstaa Meningen af det følgende. *Visen* synes at have indeholdt en Klage, maaske over Studenternes Kaar.

² *Hans Bonde* var Kommunitets- og Regensprovst 1630-33 (se *Beckman*, Commun. Reg. Haun. Hist. p. 125).

³ Denne latinske Form for Kjeld Stubs Navn minder om den snurrige Anekdote, som fortælles om ham i *Rothes* Brave Danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle (II, 413): Stub havde i sine yngre Aar været i fransk Krigstjeneste, siden blev han Præst i Christiania. En af hans Krigskammerater, som ikke havde hørt noget om denne Forandring, kom engang der til Byen. Dagen efter sin Ankomst, en Søndag, gik han i Kirken. Idet Præsten traadte op paa Prædikestolen, gjenkjendte han i ham sin gamle Ven Kjeld

ad sette sig op imod sin Øffrighed, oc hand maatte gaa heden oc corrigere sin querelam, hvortil Nicolaus svarede, ad Dn. D. Casparus (Brochmand) haffde den censeret. Svarede Chilianus: nej, for D. Jesper skreff ikke querelam.

Christianus Nicolai Sinbiereg vant, ad Chilianus oc Nicolaus vaare nogle ord imellem, som hand icke mindis. Christianus Johannis Veileus vandt, ad hand hørde Chilianum sige, ad hand motte giøre en anden querelam.

Bleff sluttet, ad det som Nicolaus omgicks med var Skarn oc Børneverck, oc ad de skulle venligen forliges eller gaa udi Kielderen⁴. Oc efterdi Nicolaus haffde hafft den Sag for Bispen, skulle hand ikke haffve steffned igien til Consistorium.

M. Christianus Longomontanus⁵ gaff tilkiende, ad W. Ogge Giedde vilde giffve Chiliano 100 dlr. in specie om Aaret ad studere med⁶.

VI.

Bestemmelse om Naadensaaret efter en laalandsk Præst. 1653.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Efterfølgende Kontrakt indeholder et Exempel paa, hvorledes Kirkeordinansens Anordning om Naadensaaret praktisk fortolkedes i Midten af det syttende Aarhundrede. Stykket

Stub; først vilde han ikke tro sine egne Øjne, men tilsidst raabte han overlydt af Forundring: „Kilian! wer Teuffel hat dich auf den Kanzel geführt?“

⁴ Studenterfængslet.

⁵ Naar Longberg gjør denne Meddelelse, mindes vi om hvad der fortælles i *Rothes* anf. Skr. om K. Stubs matematiske Studier.

⁶ *Ove Gjeddes* Bekjendtskab til *Kjeld Stub* skriver sig udentvivl fra, at de begge paa en Maade vare Hallændingere. K. Stub var født i Varberg (*Rothes* anf. Skr. II, 412) og O. Gjedde var opdragen i Laholm (*Schlegels* Saml. zur dän. Geschichte I, 2 St. S. 41).

er hentet fra Hr. Jak. Clausens Provstebog, som jeg ved en tidligere Lejlighed udførligt har omtalt¹.

Kontrakt, som blev oprettet mellem s. Hr. Peders Arvinger i Hunseby og hans Eftermand Hr. Niels Pral.

Sagen var saaledes:

Hr. Peder Thomæsøn, Sognepræst i Hunseby, døde 31. Martii 1653, og efterlod ikke Kvinde, men store Børn, alle forsete uden to; og fordi Ordinansen tilholder Kvinden med sine smaa Børn Naadsens Aar efter Præstens Død², formente Hr. Niels, at her ingen Naadsens Aar kunde falde, fordi her ikke var Kvinde eller Præsteenke efter s. Hr. Peder med smaa Børn. Hvorfor s. Hr. Peders Arvinger og Børn havde stevnet denne Sag til Landemode. Da strax for Retten tilsagde Bispen (Dr. Lavr. Jakobsen Hindsholm) Hr. Niels Pral, at dersom han vilde have Dom, saa skulde han faa den Dom, som var ganget i lige Tilfælde udi salig Dr. Hans Michelsens Tid anlangende Naadsens Aar i Veggerløs i Falster, at en Præsts Børn efter deres Faders Død (endog der ikke var Kvinde eller Moder levende) skulde nyde Naadsens Aar. Hvorfor de lode sig paa begge Sider nøje og bleve strax udtagne fire Præster, som skulde bilægge og dæmpe ved venlig Handling og Kontrakt, hvis tvistigt i samme Naadsens Aar kunde forefalde.

Kontrakten var denne efterfølgende:

Anno 1653 den 30. Junii vare vi efterskrevne Hans Hansøn, Sognepræst i Taagerup og Provst i Fuglse Herred, Hans Dinesen, Sognepræst i Maribo, Mads Hansøn, Sognepræst i Taars, og Jakob Clausøn, Sognepræst i Ærindlev, forsamlede i Maribo over en venlig Handling og Kontrakt mellem den hæderlige, nu salig Mands Hr. Peder Thomæsøns, forrige Sognepræst i Hunseby, hans efterladte Børn

¹ *Kirkehist. Saml.* II, 210.

² Se *Kirkeordin.*, Udg. 1542, Bl. 59. (Christian den Tredies Historie I, 585.)

og Arvinger paa den ene Side, og den hæderlige Mand Hr. Niels Pral, nu Sognepræst i Hunseby, paa den anden Side, anlangende, at efterdi Naadsens Aar, det er den halve præstelige Rente efter Ordinansen nu tilfalder bemeldte s. Hr. Peders Børn, at vi da skulle sige og handle dem imellem, hvis den Dannemand Hr. Niels nu for sin Kost kan tilkomme, samt andre Poster at ligne, som dennem imellem tvistig kunde være; eftersom vi dertil vare tilnævnedes af begge Parterne paa Landemode efter de hæderlige Præsidents Vilje og Befaling.

Da for det første have vi haft den Post for om Kosten, og er det saaledes bilagt, at Hr. Niels Pral skal have for sin Kost udi Penge for hver Uge Aaret igjennem 7 Ɔ danske, og dermed er Hr. Niels og benøjet for hvis Opvartning, Kammer, Seng, Ild, Lys, fri Færdsel til Kirken og andet, hvis hertil kan høre. Og disse Kostpenge med andet, hvis Arvingerne efter denne Kontrakt vedkomme at give fra sig, skal leveres til Hr. Niels Pral, inden Kornet bortføres af Steden, hvorpaa er betalt med hvis Offer Hr. Niels indtil Dom. III. Trinit. haver oppebaaret, Penge halvsyttende Daler slette og 5 β danske; nok der foruden er Hr. Niels kontenteret og fornøjet for sin Kost fra den 31. Martii indtil 21. Maji sidst forleden.

For det andet, hvad sig Plojningen belanger til Vaarsæden, den ere de saa om forenede, at ingen derom videre skal tviste.

For det tredie, Saakornet, som er saaget i Jorden; da haver Hr. Niels paa Arvingernes Vegne ladet saa 1½ Pund og 1½ Skjepe, og de skulle give hannem for Skjeppen 3 Ɔ danske. Og derimod have Arvingerne ladet saa i Bygmarken 9 Skjepper Havre, hvorudi tilkommer Hr. Niels at betale dennem 4½ Skjepper Havre, Skjeppen sat for 2 Ɔ; og 1 Skjepe Bygland haver og Arvingerne ladet saa ved Grønvejen hos Kirkevejen, og dersom det er Præstegaards rette Tillægge, da bliver Hr. Niels Arvingerne derudi skyldig 24 β danske for Saakornet.

For det fjerde berettes, at Arvingerne have ladet saa i et Ærtevænge paa Præstegaards Jord 4 Skjepper Vikker og 5 Skjepper Havre, dersom saa befindes, da skal Hr. Niels og nyde deraf Halvdelen og betale det halve Saakorn, for hver Skp. Vikker 3 ½ danske, og Havre som forskrevet staaer.

For det femte, anlangende Paaskerente og »Kaarse urste«, da ere de derom saa forligte, at Arvingerne beholde selv Paaskerenten og Hr. Niels derimod nyder Præstens Del af Korserenten.

For det sjette, belangende Tiendekvæget, da haver Hr. Niels afkjøbt dem den gamle Tienderestance; men anlangende dette Aars Tiendekvæg ere de derom venligen saaledes forligte, at Hr. Niels efter sin Tiendebogs rigtige Bemelding skal give forne s. Hr. Peders Arvinger den fjerde Part af alt Kvægtiende, og derudover skal Hr. Niels have den Umage, Tienden, som i dette nærværende Aar forfalden er, at indkræve og Arvingerne deres Del kontentere, som forskrevet staaer, og Resten, som ikke falder til fuld Tiende, at betale efter det Værd, som Hr. Niels dennem for den gamle Rest betalede. Og hvis som rigtig befindes, at nogen af Parterne af Tienden oppebaaret haver videre end sin Andel, skal afkvittes igjen enten derudi eller i andet.

For det syvende, eftersom skal findes en skriftlig Kontrakt mellem ærlig og velb. Mand, s. Knud Urne og s. Hr. Peder Thomæsøn, oprettet efter kongl. Mj.s naadigste Anordning, da bekjender Hr. Povl i Rubbelykke med sine Medarvinger, at de have samme Kontrakt hos sig, formedelst at de mene sig derefter endnu nogen præstelig Indkomst paa den afgangne s. Mands, deres s. Faders, Vegne at være tilberettiget; og naar derom bliver handlet, skal Hr. Povl den igjen overlevere til bemeldte Hr. Niels Pral, som, det fordeligste og muligste er, ske skal. Og inden otte Dage lover Hr. Povl at tilskikke Hr. Niels en rigtig

Kopi baade af samme Kontrakt og af s. Hr. Peders Kaldsbrev, med Dannemænds Hænder underskrevet.

For det ottende, Høbunden i Rugmarken efter gangen Dom og Lands Maner er Arvingernes, men Engen i Bygmarken med Alminderne er Arvingernes halvt.

For det niende, hvad sig belanger Korn i Kjerven, da skal Kornet og Høet i Vaarmarken skiftes i Præstegaarden, at hver saa indføre sin Andel, hvortil de skulle nyde paa begge Parter lige meget Arbejde af Husfolket; og skal Husrummet, nemlig Stalde og Lader, være dem saaledes fordelte, at Hr. Niels Pral skal selv beholde for sig de Huse paa den søndre Side i Ladegaarden, og derimod skal Arvingerne have til deres Korn og Hø de Huse norden til i samme Gaard og derforuden det Husrum norden udi Portrummet, og Kostalden beholder de paa begge Parter til lige Skift, at hver Part saa sin Del af Foringen paa »Stoffnen« lader udtære. Den store Stue og Langkammeret derhos skal være til Arvingernes Brug med Kogen og Maden at gemme udi etc. Gjæstekammeret skal Folkene have deres Senge og Tøj udi.

For det tiende skal Ildebranden være Arvingernes Folk, mens de ere der, til Nødtøft.

For det elfte skal Arvingerne med Sognepræsten Hr. Niels Pral, imod det at de tager halv Indkomst, og udstaa halv præstelig Tynge indtil Aarsdagen den 31. Martii, som var s. Hr. Peders Dødsdag.

Og saaledes ere bemte begge Parter om Naadsens Aar (og hvis dem hidindtil imellem haver været) venligen og vel forligte og ikke vide nu noget, som tvistigt kunde være, at foregive. At dette da venligen sluttet er øg i alle Maader uryggeligen holdes skal, da til fuld Forsikring haver Parterne, som dette vedkommer, deres Hænder underskrevet, og vi forskrevne fire Præster, som dem derom haver forenet, til Vitterlighed denne samme oprettede Kontrakt med vore Hænder underskrevet. Actum ut supra.

VII.

Statuter for Præsternes Kalentgilde i Arsherred.*Ved Holger Fr. Rordam.*

De gejstlige Kalentforsamlinger efter Reformationen kunne betragtes som en Fortsættelse af Middelalderens Kalent- og Gildevæsen, kun med den Forskjel, at medens de gamle Gilder indbefattede baade gejstlige og verdslige Medlemmer¹, udelukkedes de sidste derimod i Reglen af de senere Kalenter, der bleve rent gejstlige Konventer, hvis Hovedformaal det var at forhandle kirkelige Sager, men hvor dog tillige ligesom i ældre Tid den legemlige Føde kom til at spille en temmelig vigtig Rolle, som man ser af den gamle »Præparatio« til et Kalentgilde, som Pontoppidan har opbevaret os². Det var saa langt fra, at disse Forsamlinger oprindeligt vare den gejstlige Overbestyrelse imod, at den meget mere søgte at fremkalde dem, hvor de vare gaaede af Brug, eller aldrig havde været brugte, forat Præsterne kunde faa Lejlighed til at tale med hinanden om det, der nærmest vedkom deres Embedsgjerning, og saaledes Enhed i Lære og Kirkeskikke beforders. Det viste sig imidlertid snart, at Mad og Drikke, idetmindste paa mange Steder, blev en Hovedsag ved disse Forsamlinger, og omendskjønt Bisperne ved idelige Paamindelser søgte at forhindre den overhaandtagende Umaadelighed i disse Nydelser, laa den dog altfor meget i hele Tidens Karakter til ganske at kunne forhindres. Følgen heraf var, at Regjeringen, samtidigt med at den 1. Maj 1618 befalede, at Landemoder regelmæssigt to Gange aarlig skulde afholdes i hvert Stift, forbød Præsternes Kalentgilder.

¹ Jfr. *Script. rer. Dan.* VIII, 532-38.

² Til et Kalentgilde i *Everdrup* 1598 lod Præsten slagte et Kvæghoved, to Fedesvin, sex Lam, syv Gjæs, ti Par Høns, uden at regne den „Gammelmad“, der fortæredes, som ansloges til næsten ligesaa høj Værdi som Kvæghovedet (*Ann. Eccl. Dan.* III, 48-49).

Efterfølgende ret mærkelige Statuter for Arsherreds Præsters og Degnes Kalent har jeg fundet iblandt nogle gamle sjællandske Synodalia³. Uagtet de ingen Aarsbetegnelse have, tør jeg efter forskellige Kjendemærker med Sikkerhed hensætte dem omtrent til Aaret 1570, og de kunde vistnok betragtes som en Virkning af Biskop Hans Albretsen Synodalmonitum af 1568, hvorved Kalenternes Indførelse anbefales paa de Steder, hvor de ikke vare i Brug⁴. — I vor Tid ere Præstekonventer atter komne i Gang rundt omkring i Landet, og de ere med Rette betragtede som en Livsrørelse i den gejstlige Stand, det vil derfor neppe være uden Interesse at se, hvorledes vore Fædre holdt deres Konventer, et og andet deraf kunde maaske endnu fortjene at opfriskes; men nu, som dengang, at slaa Degnene i Hartkorn med Kudskene, gaar neppe an.

Statuta collatoria pastorum Provinciæ Arsensis.

Quandoquidem collatio provincialis ministrorum verbi suam habet vtilitatem et fines minime contemnendos, vt eo melius omnia secundum Ecclesiasticę ordinationis prescriptum seruentur, Vtile est aliquoties in anno designato loco, per prepositum, parochos et diachonos ad colloquium pium et necessarium conuocari, vbi et quando pie, candide et ordine de ijs, que ad religionem attinent ministeriumque et oeconomias, conferre valeant, et similiter infortunatis congaudere, mutuo se in aduersis consolari, de dubijs docere et discere, et sibi inuicem secundum rationem necessitatis consilia et auxilia communicare queant: quare omni abusu sublato pastores et fratres Arsensis prouintię secundum has leges conuenire, consedere et conuiuari sibi presumant.

Debet hec collatio ter in Anno cælebrari:

1. Primo, feria 3 ante pentecosten.

³ Gl. kgl. Saml. Nr. 3667. 8.

⁴ Anføres i *Pontoppidans Ann. Eccl. Dan.* III, 47.

2. Secundo, feria 3 post diæcesanam Synodum 3: post Dominicam magnæ cæne.

3. Postremo, feria 3 ante Michaellem.

Hic numerus et ordo semper seruetur, nisi a Maioribus, quibus obtemperandum erit, alteratur, aut Letanijs ex regio mandato hisce diebus celebrandis impeditur, Tempore enim communis luctus conuiuari signum est maleuolę nature, quę calamitatibus publicis non afficitur, hoc enim tempore melius est ire ad domum luctus quam ad domus conuiuij.

Determinatis his diebus quotannis ad locum collationis parochi tantum et Diachoni cum suis vxoribus confluant, nec erit omnino interdictum, quin interdum pii et potiores parochorum patroni suscipiantur, quoniam impetrato diuino auxilio et deo propitio omnia prosperantur et fælicius succedunt: Collatio hec primum a cultu dei hoc sequenti ordine incoanda, postremę collationis cælebrator ad sacra in templo peragenda se præparet, Si vero legitimo et probabili impedimento detentus fuerit, vicarium seu vice pastorem sibi constituat: Omnes provincię diachoni sint mature præsentés in choro, qui decenter et moderate cum attentione cantent, Missam a cantione Veni sancte spiritus incipientes, Contio non extendatur vltra horam, Offertorium, quod vocant, reseruat missę administrator, si pro se, si vero pro suo diachono administrat, huic tradatur: id offerens se recepturum speret, quod huic obtulit.

Vnus diachonorum ab omnibus fratribus designatus et approbatus sub concione Eleemosinas pro pauperibus petat, et in tabulam, vt vocant, colligat: Eleosynę collectę vna pars istius loci domesticis pauperibus impartiat: Altera vero scholasticis Challundburgensibus distribuatur, cæterorum vero mendicantium curam agat collationis celebrator.

Post peracta sacra in templo, semotis omnibus laicis, Collatio et examen singulorum parochorum et diachonorum fiat in Sacristia seu in Choro, si secretior locus non habeatur, Porro singulorum examen sic de doctrina, studijs,

Libris et profectu vnuscuiusque cognitione sacrarum literarum, quisque interroget libere de quo velit doceri, pronuntiet libere quod de fratre audierat seu quod est in ore vulgi, Mox de ceremonijs vel similibus vel diuersis, vt sint omnes tandem concordēs iuxta ordinationem, ne vulgus ipsum scandalizetur, Hinc de vita, conuersatione, domo, familia, domesticis, fama, vxore et liberis, vt vita cuiusque respondeat doctrinæ.

Si quæ sint simultates quauē controuersia inter fratres quacunque ratione orta, de qua ministerium male potest audire, componatur: Reus vero iuxta concilium fratrum pro ratione delicti mulcta puniatur, Hic nihil dissimulandum erit, quoniam et ædificationi et tranquillitati sit consulendum, qui libere pronuntiat quod vel pro vel contra fratrem nouit, hic vt pietatis amans et charitatis exequutor habendus sit, qui vero dissimulat, iam pietatem abnegavit et charitatem siue fraternitatem omnem exiit.

Postremo vero in singulis capitularibus collationibus seorsim hec obseruentur:

In prima, si pastorum vel diachonorum aliquis habet quod in Synodo Diæcesana curatum cupit, preposito significet, Mox de eo prepositus cum pastoribus consultet et pronuntiet, non enim necesse est Diæcesanæ Synodi primores his negotijs grauari, quæ in Synodo prouinciali possunt curari.

In secunda, Statuta Synodalia prepositus domum reuersus in Synodo prouinciali pronuntiet.

In tertia, quoniam omnes fere singulis annis Episcopo nostro vigilantissimo, nomine regiæ M., Cathedricum seu contributionem sint soluendi, id colligant quod debent et preposito annumerent.

Hoc ordine singulis articulis in sacristia siue in Choro examinatis ad domum conuiuatoris vna parochi et diachoni se conferant, vbi sit trium mensarum honestus tamen mediocris apparatus, prima pro parochis, secunda pro vxoribus, et tertia pro diachonis et aurigis.

Prandium sit in benedictione dei temperans et frugale, cum tribus vel ad summum quatuor ferculis recentibus, Deinde cum potu quantum satis est ad refectionem et hilaritatem mediocrem, non ad ebrietatem.

Finito prandio et sublatis reliquijs post gratias lectas cantio consueta, Te deum patrem: seu Summę trinitati pro gratiarum actione sit cantanda, Computatio sit honesta et amica seruans modum hilaritatis sine potandi concertamine, Est enim nimis barbara consuetudo certare poculis nequaquam hominis dignitati conueniens, nedum filijs dei et pastoribus gregis Christi, qui vice Christi funguntur: Est et hilaritatis moderatio summe necessaria, nam cum hilaritas modum excedit in infamiam vertitur, Colloquia seruiant honeste hilaritati et ædificationi mutę: Absit deieratio, absit futilitas, absit garulitas, absit acerbitas, absit scurrilitas, absit iurgium, absit male de absentibus loquendi libido, quisque sit moderatus in verbis iuxta id Catonis:

Inter conuiuas fac sis sermone modestus,

Ne videre loquax, dum vis vrbanus haberi.

Si interdum iocus et iucunda misceantur, sint sine amaritudine et directa contumelia, Inter colloquia hoc sit minime contemnendum, quod Paulus precipit: Loquentes inter vos mutuo per psalmos, hymnos et cantiones spirituales, canentes et psallentes in corde vestro domino, vt post primam cantionem sub secunda prandii hora cantanda erit, Apparuerunt Apostolis, Sub tertia vero hora, Ite in orbem: Deinde sit conuiuui finis, vt ante solis occasum quisque domum discedat, nemo vero in domo conuiuui nisi summa necessitate coactus pernoctabit, sed propriam domum petat, vt omnia mediocriter et honeste gerantur, sicut decet sanctos.

De pæna transgressionis.

Comtemptores horum vel in ordine redigantur, vel prorsus arceantur.

Transgressores vero mediocri iuxta leges sequentes mulcta puniantur.

Si quis pastor seu diachonus, qui cum vxore sua ad locum collationis statuto tempore non confluerit, nisi legitima excusatione per proximum suum vicinum purgatus, duabus marcis mulctetur: eller 1 tønde tyst øll. Sententia esto eadem de ijs, qui ex mandato Regij prefecti vel Episcopi per prepositum conuocati rebelles se prebuerunt.

Si postremę collationis celebrator ministerium in templo celebrandum ad futuram proximam collationem neglexerit, quatuor marcis mulctetur.

Quicumque diachonus satis mature non aderit 4 solidos expendet.

Qui minister pauperum designatus quod sui officii est neglexerit, pauperibus ex priuato 24 solidos erogabit.

Si quis fratrum inter conuiuandum id mouerit contra fratrem, quod in Sacristia mouendum esset, et primo vel secundo a preposito vel alio quocunque fratre admonitus acquiescit, marcam soluat, Si vero non acquieuerit et hac perturbatione animum fratrum leserit, in proxima sequenti Synodo tres fratres de eo pronuntiabunt.

Qui potandi concertatione deierationibus, futilitate, garulitate, acerbitate et scurrilitate honestam hilaritatem vel mutuam ædificationem perturbarit, vel famam absentis leserit, trium marcarum mulcta castigetur.

Qui iuxta leges predictas aliquid debere tenetur, vel pro absentia, vel alio quocunque delicto, Id in capitulo proximo sequente vel persoluat vel pronuntiatorem vel fidei iussorem in medium statuatur.

Huius mulctę una pars scholasticis Chalundburgensibus erogetur, Altera vero iuxta voluntatem fratrum custodiatur.

Pugillus siue pugio omnino sit interdictus, Statui politico competit fortitudo bellica, Ecclesiastico vero togata 3: constantia animi perseuerantis in proposito honesto recte suscepto iuxta vocationem, et tolerantis iniurias propter honestam causam et moderantis iracundiam et vindictę cupiditatem, et remittentis offensiones in mansuetudine, qui

ergo pugionem gestare presumpserit, status sui contemptorem aperte se esse demonstrat.

Quandocunque fratrem aliquem pastorem ad beatam et æternam omnium sanctorum et angelorum consuetudinem ab hac omnium miseriarum valle euocauerit omnipotens deus, autor vitę et glorię, huius obitus vel per prepositum vel per proximum eius vicinum omnibus fratribus denuntietur, qui nisi legitimo impedimento detentus venire vel adesse recusaverit, duas marcas fratribus exponet.

Qui ministrarit vitę fratris ad mortem, et ministret sepultureę eius ad vitam.

Bona siue redditus calendarum prouintię huius recto et iusto ordine de vicino ad vicinum procedant, Hoc solo excepto, quod defuncti fratris pastoris relicta vidua eius anni, in quo obiit, redditum ex indulgentia fratrum pro consolatione occupabit, et mox ad ordinem vnde decessit redeat.

Quicumque siue pastor siue vidua redditus hos per adiudicationem fratrum possidet, consuetam contributionem R. M. in arce Chalundborgensi satisfaciatur.

Interea diachonus non erit neglectui tradendus, cui ex hoc redditu par calceorum ex pastore suo debetur.

Oremus.

Omnipotens sempiternus deus, qui dedisti nobis famulis tuis in confessionem vere fidei eterne trinitatis gloriam agnoscere, et in potentia Maiestatis adorare vnitatem, quesumus ut eiusdem fidei firmitate semper ab omnibus muniamur aduersis, per Christum dominum nostrum, Amen.

Som Tillæg til de Efterretninger om Kalentvæsenet, som Indledningen indeholder, kan endnu bemærkes, at skjønt Gilderne (convivia) ophørte som Følge af det kongelige Forbud, fandt jævnlige Præstemøder, der ofte kaldes Kalenter, endnu Sted gjennem hele det 17de og, idetmindste paa flere Steder, noget ind i det 18de Aarhun-

drede, indtil den skriftlige Meddelelse, de bekendte interessante Provstecirkulærer, traadte i den mundtlige Forhandlings Sted.

VIII.

Præsten Saxe Jensen Eigbys Optegnelser.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Blandt de thottske Haandskrifter i det kongelige Bibliothek findes en Bog (100. 8), som Professor Kall Rasmussen alt tidligere har gjort opmærksom paa¹, men som jeg ikke destomindre lidt udførligere vil omtale. Det er en Samling af liturgiske Anvisninger, af Kasualtaler og andre lignende Stykker, saaledes som vi kunne tænke os, at en theologisk Kandidat ved Begyndelsen af det 17de Aarhundrede samlede dem til Brug under sin tilkommende præstelige Virksomhed. — Paa det forreste Blad er skrevet:

Er denne Bog aff mig Saxe Jensz. Eigby Begynt thill guds ære att fuldkommis, Calend. Feb. Anni legis gratiæ 1611 Havnæ: Och fuldkommen then 25. Martij 1611.

En Begyndelse thill viszdom er Herrens fryct.

Betragte vi Indholdet, da bestaar det, som ovenfor er bemærket, af forskjellige Anvisninger vedkommende Præstens Gjerning saavel i Kirken som i Husene, som: Formula in matrimonium conjungendi conjuges, Formula de privata desponsatione (Trolovelsen), Absolvendi modus, Modus consolandi in lecto decumbentes, Modus consolandi parturientes, De planctu pro mortuis, De modo orandi post conacionem, Modus introducendi puerperas, Formula absolvendi scortatores, Modus absolvendi homicidas, Exhortatio ad eos, qui propter furtum ac magicam artem ad locum cruciatum deducendi, Modus absolvendi puerorum suorum oppressores, Ratio excommunicandi, Confessio privata (Quomodo

¹ I Blochs Bidrag til Roskilde Domskoles Historie, 3. H. S. 17.

confiteris ministro Ecclesiæ), Forma invocationis Christianæ, Regulæ juxta quas honestæ matronæ debent vivere (i danske Vers), Verba seu Consecratio S. S. Coenæ og nogle flere Stykker. Uagtet de latinske Overskrifter ere de fleste Anvisninger paa Dansk. — Som man vil bemærke, findes her en Del Instruktioner for Præstens Virksomhed, som man forgjæves vil søge i Kirkeordinansen eller nogen af de til den Tid trykte Haandbøger og Alterbøger.

Det er imidlertid ikke min Hensigt i det enkelte at paavise dette, jeg vil kun gjøre opmærksom paa dette Skrift, om nogen paany skulde finde Kald til at behandle Liturgiens Historie i Danmark. Som Exempel paa Tidens Smag kan dog mærkes, at i Tiltalen ved Afløsningen af saadanne, som havde begaaet Lejermaal, anføres blandt mange Beviser af det G. Test. paa, hvor sørgelige Følger Løsagtighed medfører, ogsaa Paris's og Helenes Historie med Trojas Undergang. — I Trøstetalen til dem, som sørge over Tabet af deres nærmeste, fortælles til Advarsel for Gjenstridighed mod Guds Vilje følgende Exempler.

»Dett skede 1564, den tid den suare Pestilentze reggerede, att der vaar en Mand in Sielandia ved naffn Matz Smed, hand haffde en Hustru, som bleff aff samme Kranckhed død, saa bleff samme Mand vred, tog en Øxe och hug 4 eller 5 Skammer y sit Bord, och mett samme ord bespottede gud och sagde: O Du gud, haffde Jeg nu fatt paa dig, da skulde Jeg heffne mig paa dig for min gode Hustru, du tog fra mig. Siden hende dett sig, att hand feste en anden, och saa døde den strax, saa troloffuede hand sig da en anden samme dag, och den ochsaa strax døde. Saa ved Døden straffede Gud hannem for den bespottelse, hand gjorde, at hand haffde 3 Hustruer paa 3 vger. — Dett skede y Norge, der vor en Mand, som haffde et Barn, som døde, derfor bleff hand vred, tende itt liuss, tog en Staalbue, sagde: Haffde Jeg fatt paa Gud, skulde Jeg skyde denne Pijll y hans Hierte; Huorfor hans Halffs bleff affhuggen.«

Mod Slutningen af Bøgen har Hr. Saxe Jensen ogsaa optegnet de vigtigste Begivenheder i sit Liv, hvilke Optegnelser jeg her vil meddele fuldstændigt.

» *Vita mea brevissime excepta.*

Anno Dni salvatoris Jesu Christi 1584, 11. 7bris, hora 3 pomeridiana, in lucem me genuit mater mea, patre Dn. Jano Saxonio pastore Ecclesiæ Eighy in Sielandia, Matre Marina viri venerandi Dni Petri Andreæ olim ibidem pastoris dignissimi filia.

Anno 1591 die Veneris, qui incidit in 27. Augusti, artium liberalium officio addictus sum Coagij.

Anno 1599. Cal. 8bris, parentum consilio studiorum gratia, Rectoris ornatus testimonio, Roeskildiam me contuli.

Anno 1603 parochia Jyllinge 15. Januarij, Anno autem 1604, 30. Jan. Sengelosiana, beneficio M. Laurentij Andreæ, sum ornatus². Jactis præterea aliqua ex parte artium fundamentis post obitum patris mei charissimi hisce mundanis calamitatibus, Ao. 1604 die sabbati Dominicæ palmarum valedicentis, matris consilio, uberioris doctrinæ capessendæ gratia in Academiam celeberrimam Hauniensium veni Anno Jesu Chrj. 1606 10. Feb., inque studiosorum album Calend. Martij receptus.

Anno 1607. 24. Martij ab oris patriis in Rosarum Academiam³ sum profectus, nec non sub M. Dnm Rectorem Valentinum Schachtium S. S. D. in studiosorum numerum receptus.

Anno 1608 12. Julij a matre in patriam gravissime sum revocatus, Hauniam igitur, testimonio prorektoris Eilhardi Lubini ornatus, die D. Mich. veni 1608 simulque confestim Regia mensa, beneficio Senatus Academici, fretus.

² Nemlig som Løbedegn. *M. Lavr. Andersen* var Rektor i Roskilde, se *Blochs* anf. Skr. I, 45.

³ D. e. Universitetet i *Rostok*, som i 16de og 17de Aarhundrede besøgte af en stor Mængde studerende fra Danmark og Norge (jfr. *Norske Samlinger* I, 72-94).

Anno autem Jesu Chrj. 1611, 26. 7bris in ministrum Ecclesiæ arcis Fredricksborgensis et Herluf a clariss. viro Dno M. Christiano Noviomago ibid. pastore dignissimo⁴ sum vocatus.

Anni igitur eiusdem 20. 9bris sacris, a superintendente D. D. Petro Winstrupio, imbutus nec non initiatus in nomine sanctiss. Trinitatis Hafniæ.

Anno 1611 24. 9bris sang Jeg min første Messe paa Fredricksborg och Herluff och prædicket foruden for Slotzherren Jochim Bilow, och viede Hans Barckmand⁵ och Engell Jacopsd. sammen, berettede 2 siuge och begraffuede itt liig.

Dnica Jubilate 1612 viede Jeg paa Slottet H. Hans Nielsen y Grese och Anna Matzd.

Dnica Trinit. 1612 viede jeg ibid. Christian Huning med Ørsele Willemsd., Pouill Nielsen med Kirsten Pedersd., Peder Nielsen med Chirsten Mortensd., Dronningens Piger.

Anno Jesu Chrj. 1613 6. Majj kalde mig E. och V. Claus van Anen, Kong. May. Slotzherre paa Fredricksborg, fra Fredriksburgis och Nørre Herluff Prædicke Stoell thill Kiøpenhaffns Slott paa Kong. May. Vegne, och prædicke Jeg der første gang Dnica vocem jucunditatis. Michaelis

⁴ *M. Chr. Noviomagus* blev formodentlig Slotspræst paa Fredriksborg i Beg. af Aaret 1608, thi paa denne Tid blev hans Formand *M. Peder Schjelderup* kaldet til Sognepræst ved Frue K. i Kbhvn. I et Kgbrev af 22. Avg. 1610 nævnes Noviomagus som „Prædikant paa vort Slot Frederiksborg“ (Sjæll. Tegn. Nr. 20, Fol. 346). D. 26. Jan. 1611 „fik M. Hans Staffensen, Forstander for den kgl. Skole udi Soer, Brev tvende M. Chr. Noviomagi, Prædikant paa Frederiks-borg, hans Sønner ved Navn Absalon og Peder der udi Skolen at indtage“ (smst. Fol. 362). — Det er sandsynligt, at han er en Søn af K. Christian III.s bekjendt Hofpræst *Povl Noviomagus* (se foran S. 47). I sine yngre Aar havde han rejst udenlands, i Hjelmskjernes Samling findes et i Jena trykt Carmen gratulatorium af ham til Dn. Matthias Fleghius Rostochiensis, da denne tog Magistergraden in Acad. Salana (ϑ: Jena) 1590. Han døde 1613.

⁵ Fik 8. Maj 1616 kongelige Bestalling paa at være vor Snedker paa Fredriksborg (*Hist. Tidsskrift* IV, 584).

der effter kom Jeg y Ecteskaff med min K. Hustru. Laus Deo in omnia secula seculorum, Amen.

Anno 1615 then 30. Julij, som vor Dnica 9 post. Trin., in arce Haf. ipso præsentē Rege, deinde principe ex Pomaria cum principe sua conjuge, et Ulrico Fratre Regis mej Clementiss., da wiede Jeg E. och V. Ernst Normand, Kong. May.s Kammer Juncker och E. oc V. Jomfru Ingeborg Arentfeld.

Anno Dni 1615 Er Jeg forsent aff Kong. May. thill Ramløse och Annisse Sogner Dnica 15 post Trinit., och samme Søndag Bekom Jeg mit Kalds breff paa Begge Sognerne.

Anno 1641 alle Helgen afften, der Klocken vor 5 om morgenen, døde min allerk. Hustru Karen Jacobsd. udi en sand guds Paakaldelse thill dett siste aande dræt, och bleff Begravuen den 8. 9bris.

1642. Udi vor Herris Jesu Christi naffn then 20. Junij er Jeg troloffuitt ved Kirstin Jensd.⁶, S. Her Hans Jensøns effterleffuerske y Esbønderup. Och vor Brøllup holditt y Ramløse then 8. Søndag efter Trinit., som vor then 31. Junij der effter. Gud giffue thill lycke for Jesu Christi skyld, Amen.

1646 then 12. 7bris om morgenen, der Klocken vor 5, døde min kierriste och eniste Søster Karen Jensd., H. Peder Christensøns y Tykøff allerk. Hustru, der hun vor 52 Aar gammel. Gud giffue hende en glædelig opstandelse. Begravuen 18. 7bris.«

Hertil kan endnu føjes, at Hr. Saxe Jensen døde 1651, og at han, da han ingen Børn efterlod sig, ved sin Død skjænkede 200 Rdl. til Kjøge Skole og ligesaa meget til hvert af sine Sognes fattige⁷.

⁶ Søster til den theologiske Professor *Dr. Jens Bircherod* (den ældre).

⁷ Se *Hofmands* Fundatser VII, 157-58.

IX.

To Breve fra David Grønlund til Klevenfeldt.*Ved Holger Fr. Rørdam.*

I Historisk-biografiske Samlinger (S. 185-220) har afdøde Professor P. N. Thorup meddelt en interessant Levnetsbeskrivelse af den hæderlige Præst og flittige historiske Samler David Mogensen Grønlund. Som Tillæg til Biografien er der føjet nogle Breve fra den berømte Klevenfeldt, hvoraf flere imidlertid ikke ere lette at forstaa, da de tilsvarende Breve fra Grønlund mangle. Her meddeles nu et Par af disse¹; hvad der mest har interesseret mig i dem, er Efterretningen om et nu ubekjendt Billede af Kingo, som det maaske efter de her angivne Oplysninger var muligt at komme paa Spor efter.

1.

Høyædle og Velbaarne

Hr. Conferentz-Raad!

Saa kiært som det skulle være mig at kunde tilstrækkelig opfylde Deres Velbaarnheds Attraa i at faa Oplysning om de Marqvardsener, saa lidet har ieg hidintil haft Leylighed til at faa det nok opdaget formedelst Stædets fraliggende, ieg har ved Præsten endelig faaet følgende.

I Lem Sogn, Bølling Herred, Lundenæs Amt har ligget en Gaard Tredie kaldet, nær ved samme laa 2de Stæder, som kaldtes Øster Tredie, som siden er nedbrudt, og flyttet et andet Stæd i Sognet, og kaldes nu Nyegaard, ligesom der er endnu i Sognet 2de. smaa Bønder-Stæder kaldet Vester-Tredie. Ovente Herre-Gaard Tredie er formedelst Torden afbrændt, da Knud Sørensen Marquardsen beboede den, og derefter forflyttet østerligere, og da blev kaldet Holmgaard, hvilket Navn den endnu bærer. Dens Eyere er for nærværende Tiid Niels Rindum en Borger i Ringkiøbing.

¹ Af *Klevenfeldts* Samlinger i Gehejmearchivet.

Hvad Vaaben disse Marqvardsener har ført, kand ikke udfindes af Gravsteene eller Kiister, saasom intet deraf er i Kirken, men paa de øverste Kirke Stoele findes malede Vaaben, saasom, paa de 2de øverste Fruentimmer Stoele staar 2de Vaaben, som ere liige i Aarstal og Bogstaver, over begge 1597, neden under I. M. D. F.; paa det eene Vaaben er et Dyr med spidse Ører, som rækker Tungen ud af Halsen og viiser Tænder, synes ligesom at komme op af et Bierg. Paa det andet Vaaben sees allerøverst en Urte-Potte med tre Lillier, hvoraf de toe bøyer sig krum til Siden², midt i Vaabenet ere nogle Stræger paa tvers.

I Karle Stoelene lige over for staar og 2 Vaaben, over begge ere det Aarstal 1606, paa det eene Vaaben er øverst at see en Urte-Potte med Roser³, og midt udi ere Fugle med sorte Mæb, af hvilke den eene staar ovenfor de andre, neden under samme Vaaben findes de Bogstaver S. I. A. K. M., dette sidste Bogstav, staar lidet fra de andre. Paa det andet Vaaben sees en Stierne baade øverst og midt med malede figurer, der under staar og S. I. A. K. F., dette sidste Bogstav er lidt skilt fra de andre.

Dette er alt, hvad ieg hidintil har kundet tilveye-bringe, ieg skal endnu giøre Forsøg, om der ved nærværende Eyere i Ringkiøbing Niels Rindum kand faaes nogen Efterretning, da den siden skal følge.

Hvad Gram-Gaard angaar og hvilke Reventlauer der har boet paa Gram, har ieg ikke kundet faae nogen Efterretning om; Jeg har vel i gamle Grevinde Schacks Tiid haft Gram Dokumenter under Hænder, men af dem har ieg ikke fundet de gamle Eyere videre end ieg forhen har haft den ære at mælde, vel veed ieg, at den unge Grev Schack til Gram, som nu opholder sig paa Giese-Gaard, har en Genealogisk Tabell over sin opstigende Linie, iblant

² Denne Urtepotte med tilhørende Liljer er efter den i det følgende Brev omtalte Tegning en Hjelm med to Vesselhorn.

³ Urtepotten med Roser er en Hjelm med Fjærbusk.

samme de Reventlauer, men om den er tilforladelig, og deraf skulle være Eyere til Gram, kand ieg ikke sige, ieg taledede vel kortelig med ham nu han var paa Gram, men fik ikke Leylighed dengang at tale med ham herom, men tænkte endnu engang at tale med ham, men han reyste bort for hastig.

Hvad Biskop Kingo angaar, da staar han roelig i sin Gaard endnu, og den gode Hr. Thomsen, som hafde lovet Deres Velbaarnhed samme, har heri viist sig lige saa ærlig som i andre Tilfælde nyelig, da han har pantsat paa første Prioritet Gods paa 2de Stæder, thi da han for 2 Aar siden solgte Gaarden her i Riibe, hvor Kingo staar, solgte han med Gaarden Kingo, og derved overdrog den i Organistens⁴ Hænder, som veed at sætte Priis paa denne syngende Mand, thi da ieg bød ham 2 Ducater for den, blev det Bud meget ringe anseet⁵.

Her i Riibe gaar vi og venter paa en Biskop, følede hvad vi haver mistet⁶, og neppe faar hans liige, nogle taler om Provst Cloed i Fridericia, eller Provst Hvid i Kiøbenhavn, men Tiden vil give det⁷, mange derimod søger over, at vores Stift-Amtmand⁸ blev forbigaaet ved Formælingen med Ridder-Ordenen, da hans yngre Broder fik den, om det var et Naades-Tegn, for at spare ham for Bekostningerne, kand ieg ikke vide.

⁴ Af en Notits i *Frosts Efterretninger om Ribe Domkirke*, S. 50 Anm. tør jeg antage, at denne Organist hed *Nissen*, hans Enke ægtede 1783 Præsten *Knud Dockedall* i Østerlinnet, der endnu levede 1798. Skulde dette kunne lede til nogen Oplysning om Maleriet?

⁵ *Klevenfeldt* siger i sit Svar: „Biskop Hagerup har fortalt mig, at mand har vildet nøde ham *Kingo* paa. — Jeg gaf gierne 10 Rdlr., om han var at faa derfor.“

⁶ *Dr. Ejler Hagerup* blev 1773 Biskop i Ribe, men allerede Aaret efter forflyttet til Bergen.

⁷ Ingen af de nævnte Mænd fik Embedet, men derimod Præsten *Tønne Bloch* i Middelfart.

⁸ *Theodosius v. Lewetzau*.

Min Søn, som nu er i Kiøbenhavn, har vel haft den Ære at giøre sin Opvartning for Deres Velbaarnhed, som ieg og er forsikret, at han har en fortroelig Fader at holde sig til i alle ham mødende Omstændigheder, og har befallet ham, hos Dem at søge Raad i hvad han behøver. Var ieg ikke forsikret om Deres Velbaarnheds Bevaagenhed, ville ieg med mange Ord udbede mig samme for ham. Skulde Provst Cloed i Fridericia blive forflyttet, vil ieg bede, at Deres Velbaarnhed da vil have mig i Ihukommelse hos Biskop Hagerup, som har lovet mig alt got, saavel som paa andre Stæder, og om Sogne-Præsten her ved Kirken, Hr. Fog, skulle komme til Fridericia, ieg dog kunde ham succedere; kunde den motive hjælpe noget, at ieg har haft 19 Børn, og af samme endnu 6 levende, ville ieg vel lægge den til, i den Fald kand ieg vel kaldes en Patricius, men Census fattes mig, undtagen saavidt den er i disse Tider en Byrde.

Næst all Velsignelses Erønskning er ieg stedse forbunden at være

Riibe, d. 4 Nov. 1774.

Deres Velbaarnheds
underdanige tiener
D. M. Grønlund.

2.

P. M. til Hr. Conferentz-Raad Klevenfeldt.

Til meere Oplysning om de Marqvardsener fra Tredie, nu Holm-Gaard, som jeg forhen har mældet om, er dette: at Erich Blich var Capitain, og var i en deel Giæld til nogle Bønder, til hvis Betaling skeede Ride-Mænds Tog af 22. Dec. 1670, efter hvilket endeel Enge fra Holmgaard blev udlagt til Bønderne.

Hans Hustrue Inger Knuds Dr er efter Kirke-Bogens Udviisning fød 1626, døde 1718, var 91 aar 5 Maaneder nogle Uger og Dage gammel, kom til sidst i stor Armod, og maatte flytte fra Holmgaard til en Degne-Boel, som ligger lidet fra Lem Kirke, hvor hun af Barmhiertighed nød af den iboende Mand hendes Ophold, indtil hun døde.

Endelig har ieg ved en god Ven faaet aftegnet de i Lem Kirke paa Kirke-Stoelene værende Vaaben, hvilke herved følger saaledes, som de mig ere tilstillede, hvorved erindres: 1. At de i Kirken ere malede paa Lærred. 2. ere med Søm slagne fast paa Stoelene. 3. Der syntes og ligesom nogle Tegn af Bogstaver paa det eene Vaaben, men vare saa afslitte, at de ikke kunde kiændes.

Den nu værende Eyere Niels Rindum i Ringkiøbing bekymrer sig meere om, hvad en Tønde Sild eller Tiære koster, og hvorledes han kand giøre sit Korn og Smør fra Holm-Gaard i Penge, som en ægte Jydsk Kiøbmand, end at udlede de Antiquiteter, som kunde findes om Gaarden, eller dens successive Eyere. Det eneste, han veed, er, at da Tredie ved Torden afbrændte, blev den flyttet ned paa et Holm-Stød og incorporeret med Holm-Gaard, og bygget sammen paa Marken Østen for Engene, hvor den nu er bestaaende. — Dette er alt, hvad ieg om denne Gaard har kundet skrabe sammen, kand det være til nogen Nytte, er det mig en Fornøjelse. Riibe, 14 Dec. 1774.

D. M. Grønlund.

X.

Nogle Bemærkninger foranledigede ved Afhandlingen „Altertavlen i Frue Kirke i Odense.“

Af J. P. F. Königsfeldt.

»Kirkehistoriske Samlinger« indeholder i sit 2det Bind en Afhandling om Altertavlen i Frue Kirke i Odense af Pastor Dr. Viborg, hvori Forfatteren med ædel Varme gaaer løs paa den Mangel paa Agtelse for Videnskab og Kunst — eller man bør vel i det foreliggende Tilfælde ligefrem med Forf. bruge Udtrykket Raahed — hos den danske Regjering i vort Aarhundrede, som staaer i en fuldstændig Modsætning til den sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede (Bernstorffernes Periode), og som har givet sig stærkest

tilkjende i den barbariske Ødelæggelse, »under selve Bispestavens Beskyttelse«, af et af den kunstelskende og kunstforstandige Middelalders herligste Mindesmærker i vort Fædreland, nemlig den ved kongelige Gaver og paa kongelige Minder rige Graabrødrekirke i Odense. Man sammenstille dog i Tanken Kirkestormeren Peder Hansen i det 19de Aarhundrede med en af hans Formænd paa Bispestolen, den ærværdige Kirkebygger Gisico i det 13de Aarhundrede, om hvem St. Knuds herlige Dom endnu den Dag idag taler. Men velbemeldte P. Hansens Moder havde været Christian VII.s Amme og »Vartfrue« (paa almindeligt Dansk Barnepige), »Omstændighederne havde« — som han selv synes at gjøre sig til af — »ikke villet indvie ham til Dyrker i Helligdommen«, den danske Regjering kunde 1803 blandt alle Danmarks Theologer ikke finde nogen værdigere til at beklæde den Stol, som en gudbegeistret Sanger 100 Aar tidligere havde forladt, end — Christian VII.s Pattebroder; og denne »Omstændighed« har saaledes Danmark at takke for, at det nu har et gammelt ærværdigt Bygningsmonument mindre. Forf. forudskikker S. 427 fl. selve Beskrivelsen af den store prægtige Altertavle, der fra Graabrødrekirken er bleven Frue-Kirkes Eiendom, og som Regjeringen vel har fritaget af sær Naade for at dele Skjebne med dens Kirke, men dog ikke anseet det for Umagen værd at offre det Mindste paa at vedligeholde, hvorfor Forf., og som man maa haabe ikke forgjæves, henvender sig til det danske Folk i denne Henseende — nogle personalhistoriske Data vedrørende de Personer af det danske Kongehuus, som have staaet i inderligst Forhold til den ødelagde Kirke, nemlig Kong Hans's Familie; men i disse ere enkelte Feil indløbne, som man paa Grund af selve Afhandlingens Værd saa meget mere maatte ønske ikke skulle henstaae urettede. Hvorfra Forf. har den Angivelse, at Kong Hans's Datter Elisabeth skulde være bleven gift med Kurfyrsten af Brandenburg allerede 1492, »altsaa kun 7 Aar gammel« og 5 Aar før hendes Broder

Frants blev født, er vanskeligt at sige, da Alle ere enige om, at denne Prindsesse blev gift 10 Aar senere, nemlig samtidig med sin Farbroder, den slesvigholstenske Hertug Frederik (senere Kong Frederik I.) i Apr. ell. Mai 1502, altsaa i den for Kongedøttres Giftermaal sædvanlige Alder af 17 Aar¹. Af mindre Betydning er det, at Christiern II.s Søn Prinds Hans's Fødsel sættes til 1519, som undertiden angives; hans rette Fødselstid er 21. Febr. 1518. S. 428 synes Forf. ligesom Vedel Simonsen (Bidr. til Odense Byes ældre Hist. II, 1. S. 49), hvis Autoritet han anfører, at antage, at Prinds Frants er født i Odense; Petrus Olai (Script. rer. Dan. I. p. 195) siger udtrykkeligt, at Prindsen er født i Kjøbenhavn d. 15. Juli 1497. Altertavlens Giverinde, Dronning Christine (S. 431), døde d. 8. Dec. (Marie Undfangelsesdag eller »Vor Frue Dag før St. Anne Dag«) 1521; naar Vedel Simonsen, som Forf. i en Note citerer, antager, at det maa have været d. 2. Juli (Bidr. til Odense Byes ældre Hist. II, 1. S. 149 f.), hidrører dette fra en Forvexling af de to St. Annæ Dage, i Juli og December.

Dog alt Saadant hører jo til det mindre Væsentlige, og ovenstaaende Linier ere ikke heller nedskrevne for disse Rettelsers Skyld, men for at bevidne den høitærede Forfatter den Tak, som tilkommer ham af Enhver, der har Følelse for Kirke og Fædreland, for Historie og Kunst.

¹ At Dronning Margrete blev gift i en Alder af 10 Aar, er en historisk Mærkelighed, der staaer isoleret i den danske Historie, og, som bekendt, skyldtes en paatrængende politisk Nødvendighed. Af andre tidlige Giftermaal i den nordiske Historie kan anføres den norske Prindsesse Ingeborgs 1312 i en Alder af 11 Aar med den svenske Hertug Erik (hvor Politiken ogsaa havde en Finger med i Spillet) og den østerrigske Prindsesse Isabellas i en Alder af 14 Aar med Kong Christiern II.; men 7 Aar gammel veed jeg ingen Prindsesse at være bleven gift i de nordiske Lande.

Aarhus Domkirke.

Af

Professor N. Høyen.

Aarhus, nu Jyllands mest blomstrende By, nævnes alt i Midten af det tiende Aarhundrede som Sædet for en Biskop ligesom Ribe og Slesvig. I Begyndelsen af det følgende Aarhundrede bleve imidlertid alle Jyllands kirkelige Anliggender styrede af Bispen i Ribe, og først, efter at Svend Estrithsen i 1065 havde grundlagt og ordnet de fire jyske Stifter, fik Bispestolen i Aarhus Varighed og Betydning. Men Byen kunde hverken i Anseelse eller Velstand maale sig med Viborg eller Ribe; dens Beliggenhed paa Jyllands Østkyst udsatte den for gjentagne Plyndinger af Normænd og Vender, og selv i Begyndelsen af Valdemar den Førstes Regering blev den hærjet af de Sidstnævnte. Medens derfor i Løbet af det tolvte Aarhundrede anseelige Stenbygninger reistes i Ribe og Viborg, nøiedes Aarhus med en Stiftskirke af Træ, som Pave Cølestin den Tredie 1197 udtrykkelig bevidner i sit Indulgents-Brev. Vistnok maa Byen, efter Vendernes Underkuelse, have forvundet sine Lidelser og samlet Kræfter, og en ny Glands udbredtes om dens Kirke, efterat denne var bleven Hvilestedet for en Søn af Knud Magnussen, den fromme Niels, til hvis Grav de Troende strømmede hen og offrede Gaver; men den daværende Biskop Svend synes ikke at have havt Sands for at give sit Stift den ydre Anseelse, som Tiden fordrede. Efter at være kommet tilbage fra den blodige Kampplads paa Rygen, hvor han havde

været Absalons trofaste Stalbroder, var han træt af Verden; hans kjæreste Ønske var, at kunne hengive sig til uforstyrret Andagt i Klosterets Stilhed; og, da Abbeden i Øm formaaede ham til ikke at nedlægge sin Bispestav, saa fandt han dog sin bedste Oplivelse i Omgang med Ømklosterets graae Munke, de bleve hans Arvetagere, og i deres Kirke blev han begravet.

Hans Efterfølger Peder Vagnsen, af Hvidernes Slægt, gjorde det derimod til sin Opgave, at skaffe Bispesædet al den Anseelse, der tilkom det, og at smykke sin Hovedkirke, viet til den hellige Clemens, efter bedste Evne. Han grundlagde og ordnede Domkapitlet, Kirkens Plankevægge bleve nedrevne og en grundmuret Bygning begyndt. Han hengav selv hele sin Formue og udvirkede sig Hjælp af Paven og Kongen. Cølestin forkyndte i 1197 Aflad til Enhver, der bidrog til den nye Kirke, »der i vore Egne ikke lod sig udføre uden svært Arbeide og Bekostning«, og Valdemar Seir fritog, kort før Peders Død, de Eiendomme, denne havde testamenteret til Kirkens Brug, for al kongelig Skat og Byrde. Da Peder døde 1204, fortsattes Arbeidet af hans Broder og Efterfølger Skialm, der ogsaa gav en Del af sin Formue til Kirken, og som formaaede Innocens den Tredie til at forkynde ny Aflad til Enhver, som rakte en hjælpsom Haand til Værket, der var begyndt »med ikke ringe Omkostning«. Men endnu under den næste Biskop, Ebbe, den Samme, som ledsagede Valdemar paa Toget til Lifland, var Arbeidet ikke endt; han frasagde sig derfor den Del, der kunde tilkomme ham som Biskop af Offergaverne paa den hellige Niels's Grav, og benyttede Leiligheden til at værne om Kirkens Indtægter mod Kongens Overgreb.

Hermed ophøre de historiske Underretninger, vi have om Bygningens Fuldførelse. Vi vide ikke, naar den blev indviet, og alle de Oplysninger, vi endnu kunne faae, maae vi hente fra selve Bygningen, forsaavidt vi kunne efterspore denne i Kirken, saaledes som den nu staaer, efter at have undergaaet betydelige Forandringer. Længden af Peder Vagn-

sens Bygning finde vi nogenlunde, naar vi i Vesten fradrage Taarnet med dets tvende Sidekapeller, og i Østen de to sidste Fag af Choret mod Nord og Syd. Ogsaa de to yderste Tilbygninger mod Korsfløienes østre Sider tilhøre en senere Tid. Indenfor disse Grændser har Kirken bevaret sin oprindelige Brede. Dens Tilvæxt i Høide er vanskeligere at betegne med faa Ord. Naar vi imidlertid lægge Mærke til de rundbuede, smalle Vinduer i Korsets Fløie, som nu ere tilmurede, og sammenligne deres Høide med andre Spor, som vi indvendig endnu kunne opdage paa Væggene i Korset og paa Pillerne i Langhuset, og derpaa betragte dette udenfra, saa ville vi neppe fejle meget, naar vi antage, at Høikirkens Mure ikke have løftet sig synderlig over Sideskibenes nuværende Tage. Det følger af sig selv, at, dersom der endnu havde været Spor tilbage af den gamle Høikirkens smaa rundbuede Vinduer, da vilde disse for en stor Del have været skjulte bagved Taget, der er blevet løftet i Veiret, da ogsaa Sideskibenes Mure bleve høiere, og at vi, for at kunne danne os et Begreb om de tidligere Forhold i Bygningen, ikke maa tabe af Sigte, hvormeget Grunden er voxet rundt omkring den, saa at man nu stiger ned til dens Døre, som til en Kjelder.

Peder Vagnsens Bygning kunde følgelig maale sig i Omfang med Kirkerne i Viborg og Ribe. Den var som disse en treskibet, hvælvet Korskirke med runde Buer, men længere er heller ikke Ligheden gaaet. Dens Kors strakte sine Arme videre, i Forhold til Langhusets Længde endog ualmindelig vidt; Sideskibene fortsattes gennem Choret, hvis Hovedskib rimeligvis traadte frem foran dem med sin halv-runde Slutning mod Øst, og ved Siderne af Choret udgik fra Korset to dybe Kapeller (nu Stiftsbibliothek og Materialhus), som oprindelig ogsaa maae have været afsluttede i Halvcirkelform. Endelig var hveranden af Lavkirkens Buepiller forstærket traadte frem med en Halvsøile og gik helt op ad Høikirkens Væg for at bære den svære Gjordbue, saaledes at Langhuset efter al Sandsynlighed kun var over-

spændt af tre Fag Hvælvinger. Den Renhed i Fladerne, den nette, skarpe Udførelse af enkelte Former, som Anvendelsen af huggen Sten tillader, savnedes nødvendigvis her, hvor kun Mursten blev brugt; det rigere, livligere Udseende, som i Ribe Kirke frembringes ved Arkadegangen over Sideskibene, hvis pyntelige smaa Søiler og Bueslag afbryde den ensformige Murflade under Høikirkens Vinduer, (og det Samme var Tilfældet i Viborg) manglede her aldeles, og St. Clemens maatte derfor paa den Indtrædende gjøre et langt alvorligere og strengere Indtryk.

Til at danne os et endnu fuldstændigere Billede af den gamle Kirke bidrage flere enkelte Dele, som ere blevne bevarede trods alle senere Forandringer. Hertil regne vi Langhusets Hovedpiller i meer end deres halve Høide, de tvende dybe Capeller ved Chorets Sider, det lille Galeri i den nordlige Korsfløi og begge Korets Indgangsdøre, for ikke at omtale mange mindre Spor af det Ældre paa Korsets Vægge. Den vel bevarede Bue med sine Sidepiller, som fører ind til Stiftsbibliotheket, sætter os navnlig istand til at faae et tydeligere Begreb om den Charakter, der har betegnet Buerne, som, saavel i Langhuset som i Choret, dannede Forbindelsen i Lavkirken mellem Hoved- og Sideskibene. Ved første Øiekast bliver man i flere af disse Partier levende erindret om Sorø og Ringsted Kirker, men tillige støder man snart paa enkelte Træk, der pege hen paa en senere Tid, skjønt Overgangen fra den ældre Stil ingenlunde her træder os saa slaaende imøde som i Lygum eller Dalum Klosterkirker, i hvis Udførelse der ogsaa, uagtet de ligeledes ere af Mursten, findes langt mere Pyntelighed. Den større eller mindre Bevægelighed fra det Gamle til det Nye, som vi her ved blive vaer i forskellige af vore samtidige Kirkebygninger, tør vi imidlertid ikke betragte som noget Eiendommeligt her i Landet, det er simpelthen en Virkning fra Syden, hvor den Gjæring, som kom tilsyne i Bygningsstilen, fremkaldte en Vaklen frem og tilbage, der her kun kunde yttre sig svagere under vore ringere og mindre udviklede Forhold.

Hidtil have vi blot betragtet Peder Vagnsens Bygning fra et arkitektonisk Synspunkt og slet ikke taget Hensyn til noget af Alt det, der skulde give dens Indre kirkelig Betydning, og dog maae vi ikke glemme, at Døbefont og Altre og hele Chorets Indretning maatte bære Præget af den samme Tid og væsenlig bidrage til at fuldende det samlede Indtryk af det Hele. Vel er den allerstørste Del af disse Gjenstande forsvundne, men enkelte Spor ere endnu tilbage, og samtidige Monumenter, der ere bevarede i Kirker i St. Clemens's Nabolag, skulle hjælpe os til at udkaste et Billede, hvis Træk i ethvert Tilfælde maae være nær beslægtede med det Oprindelige.

Indtil 1775 stod det Skillerum (Lectorium), som sondrede mellem Choret og den øvrige Kirke, »den ydre Kirke«, som Langhuset kaldes i Stiftelsesbrevet for et Alter i dets Hovedgang, og dette Skillerum var rigt udsmykket med Billedværk fra en senere Tid. Men det var tillige prydet med Granitsøiler, hvis Skafter, Hoved og Fodstykker, endnu for en Snes Aar siden, laae henslængte dels udenfor Kirken dels i dens Materialhus. Disse Brudstykker vare, ifølge deres Stil, jevnaldrende med den gamle Kirke, og tages der tillige Hensyn til deres Plads, dengang de bleve borttagne, saa synes det ikke for dristigt at formode, at de vare de sidste Levninger af det oprindelige Lectorium, der sikkert tillige har baaret et mægtigt Crucifix, der enten har været udskaa-ret i Træ, saaledes som det, der hænger over Skriftestolen i Sorø, eller maaskee endog har været beklædt med uddre-vet Metalblik.

Glandsen af det blanke Metal, af indsmeltede Farver, af glimrende Stene og Krystaller var i hin Tid endnu en nødvendig Betingelse for Konsten, naar den ret skulde til-tale og virke. Denne Retning havde fra Byzants, hvor Livet mere tilhørte Orienten end Occidenten, udbredt sig over hele det christne Europa, og medens vort Fødeland kun har bevaret faa Erindringer om den straalende Pragt, hvor-med man smykkede de hellige Kar, Alterbøgerne, Reliquie-

skrinene, Altertavlerne og selve Alterbordene, behøve vi kun at gaae ned til Lyneborg, Brunsvig, Magdeborg for at faae et tydeligt Begreb om det Omfang og den Kostbarhed, hvormed disse Arbeider bleve udførte. Konsten laa vistnok endnu indhyllet i sit Svøb, men Haandfærdigheden var alt bragt til en vis Høide; man forstod ikke alene at tilfredsstille de rigere, men ogsaa at føie sig efter de fattigere Kaar, og, hvor Værkstederne blomstrede, fandt deres Arbeider Afsætning i fjerne Egne. Venedig erholdt fra Constantinopel den gyldne Tavle til Sanct Marcus, som siden fik ligesaa prægtige Tilsætninger fra dets egne Kunstnere; Kloster Neuburg ved Wien gjemmer den mærkværdige Altertavle fra Slutningen af det 12te Aarhundrede, som en Kunstner fra Verdun har udført; hvor berømte vare ikke Kølns Guldsmede; og fra Magdeborgs Værksteder gik, som det synes, betydelige Malmarbeider langt ind i Rusland. De enkelte Reliquiegemmer, som opbevares i Oldnordisk Museum, give os en Forestilling om Udseendet af saadanne Alterprydelser; men af større Vægt for os er Altertavlen af drevet og forgyldt Metalblik, som findes sammesteds og som har tilhørt Tvenstrups Kirke i Aarhus Stift, hvor lignende Altertavler endnu findes i Lisbjerg og Ølst. Det rigeste Monument af denne Art, især med Hensyn til dets arkitektoniske S sammensætning, staaer imidlertid i Sahl i Viborg Stift; Stadil Kirke i Ribe Stift har, ligesom Ølst, kun bevaret Hovedtavlen, men den har været heldig nok til at beholde sine Krystaller, der, som Ædelstene, smykke Indfatningen. Alle disse Alterprydelser, som upaatvivlelig ere hidbragte fra fremmede Værksteder; maae henregnes til de simple, mere almindelige Haandværksarbeider, men de ligne i hele deres Udførelse og Udsmykning, i deres Anordning og Indhold aldeles de kostbarere og mere berømte Værker i Udlandet, af hvilke vi her, som et Exempel, kun skulle anføre den prægtige Alterbeklædning i Sanct Ambrosius Kirken i Milano. De skulle sig ikke alene i Stilen, der bærer hin Tids mere almindelige Præg, men ogsaa i

hele den Aand, der gaaer igjennem dem, strængt fra den senere Middelalders kirkelige Konst. Helgenkredsen er her endnu bestandig trængt tilbage, eller dog meget underordnet; Christus lidende og thronende, Apostler og Propheter, Begivenheder af den hellige Skrift er det Indhold, hvormod Fremstillingen især dreier sig; selv de allegoriske Figurer, som benyttes, knytte sig til den ældre kirkelige Konst.

Denne Lyst til at lade de hellige Forestillinger fremtræde i det allerprægtigste Klædemon gik naturligvis ogsaa over paa de Alterbilleder, hvor den maleriske Udførelse var Hovedsagen. I det søndre Sideskib af Lygum Klosterkirke hang der indtil for kort Tid siden, da den flyttedes hid til Oldnordisk Museum, en Trætavle, hvis Malerier tydelig bære Præget af en nyere Retning i Konsten, men som dog neppe er yngre end det trettende Aarhundrede. I Indholdet, i hele Anordningen, i Udsmykningen med Forgyldning og Krydstaller, hvis Indfatninger endnu ere tilstede, slutter den sig meget nær til hine Alterbilleder af Metal. Men ikke alene Alterne vare saaledes smykkede med Forestillinger, der kunde belære og opbygge, efter al Rimelighed vare ogsaa de store Murflader og Hvælvinger i Aarhus Kirke udmalede paa Kalken. De senere Aars Opdagelser baade i Udlandet og herhjemme, hvorved Sporene af gamle, tidt oprindelige, Malerier paa Kirkernes Lofter og Hvælvinger og Vægge igjen ere komne tilsyne, have været saa talrige, at vi snarere maae betragte det som en Undtagelse, at en Kirke ikke skulde have været udmalet, end omvendt. I hvor fattige disse Malerier end kunne have været, behøve de derfor ikke, som ogsaa Opdagelserne vise, at have været uden Tydelighed i Fremstillingen, uden en vis Holdning og Harmoni i selve Farverne. Den ensformige Overhvidtning trættede ikke Øiet; et Indhold, svarende til Kirkens Bestemmelse, traadte dog frem for Tanken i Stedet for de tomme Vægge.

Efter saaledes at have angivet de Midler, som vi kunne bruge, for at danne os et Billede af Peder Vagnsens Kirke, vil Indtrykket deraf, naar vi sammenfatte det Hele, være

saare forskjelligt fra den Virkning, som den nuværende Kirke gjør. Disse spidse, høie Buer, dette luftige Chor, denne rige Indstrømning af Dagslyset gennem de store, klare Vinduer, skulle vi tænke os borte; Hvælvingerne skulle sænke sig med svære, runde Buer, Hovedpillerne blive kortere og mere firskaarne, Choret sammentrykkes, en dæmpet Lysning trænge sig ind gennem de smaa Vinduer, og hist og her endmere brydes af farvede Ruder, men i denne dæmpede Lysning spille Kjerterne paa Alteret med stærkere Luer, gjenstraales de med gylden Glands fra det rige, blanke Altersmykke. Og hele dette Billede, hvis stærke, svære, Træk, som fremtræde i et eget Skær af Lys og Dæmring, og derved saa levende minder os om den tidligere Middelalder med dens Trang til det Stille og Dunkle, hvor Længslen og Anelsen mægtigst kunde udfolde sig, tilhører dog en Tid, hvor alt et livsfriskere, rigere Liv begyndte kraftigt at røre sig. Kun enkelte, mindre Træk bebude det her for det opmærksomme Øie; men hvor snart denne nye Tid skulde komme tilsyne i Aarhus, derfor have vi et Bevis i Frue Kirke. Denne Bygning, som hørte til Dominikanerklosteret, og hvis Chor endnu bærer det oprindelige Præg, med Undtagelse af Hvælvingen, maa være opført faa Aar efter at den gamle Domkirke var bleven fuldendt, og viser os et smukt Exempel paa ældre Gothik, saaledes som den lod sig udføre hertillands med brændte Sten.

I mere end halvandethundrede Aar spore vi nu ingen Forandring i Kirkens Bygning, vi erfare kun, at dens Indre beriges med flere Altre, og at Kirkegaarden udvides paa den nordvestre Side. Her løb en lille Gade fra Torvet, og Byen aftraadte den villig mod nogle af Kirkens Jorder, da baade Kirken derved vandt i Anseelse, og Adgangen til den, naar Ildsvaade eller fjendtligt Angreb skulde indtræffe, da blev lettere for Borgerne, som der vilde søge Tilflugt for dem selv og deres Gods. Det var Biskop Johannes Askersøn, som i 1305 foranstaltede dette, og hvis Ligsten nu danner Høialtrets Bordplade. Vi høre forresten Intet

om, at Kirken har lidt ved Alderdom eller paa anden Maade, vi erfare Intet om det, som ellers i hine Tider var saa sædvanligt, at Aflad blev forkyndt til dem, som vilde bidrage til Kirkens Bygning, eller at der er udgaaet Opfordringer til andre Kirker om Understøttelse. Først i 1388 faae vi et Vink om Bygningsforetagender, idet Peder Jensen Lodehat, som kort iforveien var bleven Biskop, erklærer, at Indtægten af visse Bøder først da skulde tilfalde Kannikernes fælleds Brug, naar Kirkens »anseligere Bygninger« var blevne istandsatte. Men selv her er Udtrykket saa almindeligt, at man neppe vilde anvende det paa Kirken, naar denne ikke overbeviste os om, at den har undergaaet Forandringer, der bære Præget af den Tid. Det er Choret, som her først falder os i Øie, da dets Ydre saa kjendelig skiller sig fra Kors og Langhus, at man maatte troe, det var en hel ny Tilbygning, naar ikke dets Indre bar tydelige Spor af, at det blot er en Forandring og en Udvidelse af det ældre. Sideskibene reise sig her i samme Høide som Høikirken i Langhuset og Korset; fremtrædende Murstivere give dem Styrke, og over ethvert af de særdeles høie, smalle Vinduer med spids Bue og rigt udskaaet Karm, løfter sig en spids Gavl, hvis Tag støder op til det endnu høiere Tag, som dækker Hovedskibets Hvælvinger. Mod Østen lukkes dets Hovedgang af en Sexkants tre Sider, og i Hjørnerne mellem dem og Sideskibenes lige Slutningsmure, reise sig tvende runde, smækkre Trappetaarne, som oprindelig maa have baaret lette, kegleformede Spir, og som, for ikke mange Aar tilbage, løftede sig endnu høiere. Med Undtagelse af Vindueskarmene og de skjoldformede, flade Blindinger paa Gavlene, der vistnok have været bestemte til at modtage en indlagt eller malet Prydelse, har dette Chor ingen anden Udsmykning, uden for saavidt man hertil vil henregne de Qvadersten af en ældre Bygning, som ere benyttede og i et Slags Orden fordelte mellem Murstenene, tilligemed de tre meget gamle Ligsten, som ere indsatte i den østre Mur umiddelbart over Fodstykket,

der nu for største Delen er begravet under Brostenene. Den mellemste af disse Ligsten hører, i sin Art, til de smukkeste Levninger, vi have tilbage fra det tolvte Aarhundrede.

Træde vi ind i Kirken og gaae op til Choret, da blive vi let opmærksomme paa det Misforhold, der er mellem Sidegangenes Smalhed og Høide, saaledes som de vise sig, sete fra Korset eller sammenlignede med Langhusets Sidegange. Dette Misforhold kunde ikke undgaaes, naar man beholdt den gamle Brede og dog vilde give dem en Reising, der svarede til Hovedgangens. Det Ubestemte, forvoklede i Formerne af Chorets forreste Piller er en Følge af, at man, for at spare, har benyttet saa meget af det gamle Murværk, som vel var muligt; de fire sidste Piller vise os derimod Former, som aldeles svare til den Karakter, vi have iagttaget i det Ydre. Ottekantede og ranke hæve de sig i en betydelig Høide, for derpaa at forbindes ved de aabne, spidse, men ikke bøie Sidebuer, hvorover Hvælvingen løfter sig. Disse særegne Forhold i dette treskibede Chor, disse søilelignende Piller, denne Lysstrøm, som uhindret fylder det svimmelhøie, luftige Rum, forvandler det til en Søilehalle, der her i Landet ikke finder sit Sidestykke. Hvor svære staae ikke, i Sammenligning hermed, de ottekantede Piller i Mariebo Kirke, en Bygning, der iøvrigt hører til vore anseligste Monumenter og ikke er meget yngre. Men forresten hersker der ogsaa i det Indre den allerstørste Simpeltid. Ledføiningen i Vindueskarmene fraregnet, er her ikke saameget som en lille Rundstav eller et lille Ornament, Alt aander den største Tarvelighed.

Ombygningen standsede ikke; den kom til at gaae igjennem hele Langhuset, som imidlertid beholdt sin Høikirke, der fik samme Høide som Choret, Vinduer med spidse Buer og rigt udskaarne Karme, og over dem et Baand med indlagte Ornamentter, der som en Frise løber hen under Taget. Paa den søndre Korsgavl erindre de flade skjoldformede Blindinger, og de lette Bueslag, som

krone Gavlfaden, om den Tone, som var anslaaet i Choret, men dermed taber den sig ogsaa aldeles. Hvilket Misforhold mellem de smaa oprindelige Døre og de store Gavlsider paa Korsfløiene! Hvor lidet har man brudt sig om at skjule Sporene af de gamle Vinduer, idet man her indsatte de store nye, som dog ikke ere store nok til at bringe Liv i de svære Murmasser! I Langhuset er man gaaet friskere tilværks. Fraregner man de underste, flikkede Partier af Sideskibenes Mure, saa har det Udvendige langt mere Udseendet af een Støbning, men man føler den samme Mangel, som man oftere føler ved Nordtysklands gothiske Murstens-Kirker, at Hovedskibets Reisning er for lav i Forhold til Sideskibene og deres svære Tage. Ogsaa i det Indre af Langhuset er Bestræbelsen for at bringe Sammenhæng og Enhed i Ombygningen langt kjendeligere end i Korset, hvor Savnet af Altre og Sangchor (Lectorium) gjør Tomheden mere følelig, og hvor den raa Overhvidtning kun tjener til at gjøre den Blanding, man her allevegne opdager af Borthugning og Tilmuring, af ældre og nyere Forandringer, endnu mere uhyggelig. Men selv i Langhuset er det ikke fulkomment lykkedes, harmonisk at forene de modstridende Elementer. I Lavkirkens tvende Arkaderækker med spidse Buer er der en Nøgenhed, en Forqvakling af Pillerne, som giver dem et fattigt Udseende, naar de sammenlignes med Buen ind til Stiftsbibliotheket og dens Sider; Høikirkens Vinduer ere for korte, og de fire Hovedpiller med Halvsøilerne, hvis oprindelige Skikkelse man har bevaret og fortsat op til Giordbuerne, ere for svære med deres forældede Former i Modsætning til den lette Hvælving. Dersom man i Choret overraskes ved det Opadstræbende i Rummet, og derover glemmer at spørge, om Høideforholdet dog ikke for meget er det herskende, saa falder dette Misforhold desto lettere i Øiet nede i Langhuset, hvor man saa let opdager den uopløste Strid mellem det Ældre og det Nyere. Snildere har man baaret sig ad i Mariekirken i Magdeborg, som har undergaaet en lig-

nende Ombygning. Der har man ladet Buerne i Lavkirken beholde deres oprindelige runde Former og trukket Spidsbuen, der fordredes i den forandrede Stilart, som flade Blindinger op over dem. Man havde maaskee ikke Raad til en aldeles ny Bygning, man kunde ikke undgaae det Blandede i Stilen, og i Stedet for et mangelfuldt Forsøg paa at fortrænge det Oprindelige har man benyttet det til at frembringe et Spil i Formerne, som ingenlunde er ubehageligt.

Idet vi nærme os til Kirkens venstre Del, opstaaer det Spørgsmaal, hvorledes Peder Vagnsens Bygning der har seet ud. En fuldstændig og nøiagtig Undersøgelse vil muligvis af de faa tilbageblevne Spor kunne oplyse, hvorvidt der, som ved de fleste Domkirker i Rundbue-Stilen, ogsaa har været paatænkt noget Taarnanlæg; men det nu staaende Taarn tilligemed dets tvende lavere Tilbygninger, der slutte sig til Sideskibene, er i alt det Væsentlige en fuldstændig Tilsætning til den forandrede Kirke og svare som saadan til det udvidede Chor. At det umiddelbart har sluttet sig til Kirkens Ombygning sees baade af Stilen, der ligner den i Langhuset, og af den historiske Kjendsgjerning, at Peder Jensens Efterfølger Boe Magnussen lod i 1420 den nordre Sidebygning indrette til et Kapel for Trefoldigheden, St. Jakob og Ste. Agnes. Med Taarnets Fuldførelse er der imidlertid hengaaet længere Tid; det ene af de tvende Vaabenskjolde, som sees øverst paa Taarnets vestlige Side, tilhører Jens Iversen Lange, der først blev Biskop i 1449.

Murstenen er, som bekjendt, et vanskeligt Emne at behandle, naar den skal anvendes i gothisk Stil, der ifølge hele sin Eiendommelighed ganske anderledes egner sig for huggen Sten, og Vanskeligheden bliver i Særdeleshed aabenbar ved store Taarnbygninger, hvor, trods enhver Udpyntning, den massive Tæthed og Tunghed altfor let gjør sig gjeldende. St. Clemens Taarn staaer ovenikjøbet aldeles simpelt med hele sin vægtige Murmasse, men denne brydes saa heldigt paa Forsiden af det store, prægtige Vindue,

der ligesom forkynder de høie Hvælvinger indenfor, at dette Taarn, dengang det kronedes af et tilsvarende Spir, maa have gjort en mægtig Virkning. Selv nu, da Kæmpespiret for længesiden er faldet og blevet afløst af en Barnehætte, der passer ilde til den svære Krop; da det store Vindue, Kirkens skønneste Prydelse, er blevet plumpt og skødesløst indmuret i Lysaabningen og forneden indskaaret af den klodssede og smagløse moderne Portal; da Taarnet med sin Fod staaer som i en Grøvt, og Overblikket spærres af den kjedelige Raadstue, selv nu vil man let komme til den Overbevisning, at der i Danmark, med Undtagelse af Roskilde Dom, neppe er nogen Kirke, hvis Vestside kan maale sig med den i Aarhus.

Ombygningen stod saaledes færdig, men Jens Iversens Virksomhed var endnu ikke endt. Som en ivrig Tjener af den hellige Jomfru, Guds Moder, stiftede han hende et Kapel, der blev indrettet i Taarnets søndre Sidebygning, og her valgte han ogsaa sit Hvilested, som den udhugne Ligsten endnu kan vise os. Tillige sørgede han for en ny Døbefont og en ny Tavle til Høialteret. Fonten, som er et rigt, men maadeligt Arbeide af en Klokkestøber fra 1418, fortjener her kun Omtale, fordi den i de fire Evangelister, som ere dens Bærere, har bevaret Mindet om en ældre, kirkelig Forestillingsmaade. Kun Matthæus har Menneskehoved med Hensyn til Englen, der er hans Symbol, de tre andre Evangelister have derimod enten en Ørns eller en Oxes eller en Løves Hoved overensstemmende med det Emblem, der særkilt betegner ethvert af Evangelierne. Altertavlen kan derimod gjøre Fordring paa vor Opmærksomhed, da den upaatvivlelig er det betydeligste Minde, vi have tilbage af det femtende Aarhundredes Konst.

Sammenligne vi denne Tavle med de ovenfor omtalte Alterbilleder af drevet Metalblik, saa vil den store Forandring, der er foregaaet i den mellemliggende Tid være iøinefaldende. Med Konstens Udvikling var Billedets aandige Betydning bestandig i Stigning. Kunde man end ikke alde-

les undvære Guldets Glands, saa benyttedes den dog mere som et kunstnerisk Middel, til at antyde en Grad af Glands og Herlighed, som man endnu ikke var istand til at fremstille paa anden Maade. Hvide Marmorbilleder smykkede Altrene i Italien, hvor imidlertid Maleriet, alt i det fjortende Aarhundrede, mere blev foretrukket til deres Prydelse; Norden for Alperne, navnlig i Stæderne ved Rhinen og Donau, var Billedskæring i Træ mest yndet til Altertavlerne, og da Emnets Beskaffenhed her tvang Kunstneren til at udskære de enkelte Figurer eller Grupper hver for sig, og derpaa indsætte dem paa en Baggrund i meer eller mindre dybe Rammer, fik de Udseendet af store opreiste Skrin, der kunde lukkes, og hvis Dørre da smykkedes med Maleri, som, især i Nederlandene, havde faaet et mægtigt Opsving. Denne Sammenstilling af Maleri og Udskæring i ensfarvet Træ maatte bringes i Harmoni, og denne opnaaedes ved at beholde den gamle Skik og colorere de udskaarne Figurer med den allerstørste Omhu og Fuldstændighed. Blev det udskaarne Arbeide ikke coloreret, udeblev ogsaa Malerierne.

Med Hensyn til Alterbilledernes Indhold var der ogsaa foregaaet en stor Forandring. Allerede i lang Tid havde man ikke været nøiet med Forestillingerne af den hellige Skrift. Den talrige Skare af Helgener, Mænd og Qvinder, hvis Reliquier vare spredte over hele Christenheden, til hvis Forbønner de Troende tyede hen foran Altre, som vare viede til dem, havde faaet Krav paa selv at blive fremstillede der, hvor de paakaldtes, og Konsten øste gjerne af Legendens rige Kilde. Hvor nu Alteret var viet til een eller flere Helgener, ofte i Forening med Frelseren eller hans Moder eller andre bibelske Personer, der maatte Altertavlen indeholde høist forskjellige Forestillinger, og dens Omfang maatte voxe for at kunne tilfredsstille Kirkens Fordringer.

Denne barnlige Trang til en overvættes Billedrigdom, skulde man imidlertid troe, maatte blive modarbejdet af den større Fylde, som Konsten formaaede at lægge i den enkelte Forestilling. Og man var ogsaa paa denne Tid kom-

men saa vidt i Italien, at man kun behøvede Fremstillingen af en enkelt Hovedbegivenhed eller Hovedperson til en Altertavle, idet man forstod tillige at forene Alterets forskellige Helgener som Tilskuere eller Deltagere i samme Billede. Ogsaa Norden for Alperne var det allerede Skik, at Altertavlerne havde en Hovedafdeling, enten af enkelte større Figurer (jevnlignst tre) eller af en enkelt Begivenhed af Testamentet eller Legendens, men da man her havde vedligeholdt den Form for Altertavlen, som oprindeligt skriver sig fra den ældre Kirkes smaa Elphenbens Foldetavler (Dipthycher, Triptycher), saa benyttedes Fløiene eller Dørrene, dels til at fuldstændiggjøre Hovedbilledets Indhold ved een eller flere Rækker af mindre Fremstillinger, dels til at ordne det rige Billedforraad saaledes, at man paa de Feste dage, som nærmest angik Alterets Helgener, kunde benytte de Billeder, som svarede til hver især, og forbeholde de høie Fester Aabningen af Hovedafdelingen, der da viste sig i sin fulde Glands. Det er derfor heller ikke sjældent Tilfælde, at større Altertavler have to, ja tre Par Dørfløie.

Jens Iversens Altertavle bestaaer, efter en almindelig Skik, af tre Dele: Foden, som er umiddelbart over Alterbordet; den egenlige Tavle, som til Siderne breder sig ud over Foden med sine to faste, lidt tilbageliggende Fløie, hvortil de bevægelige Fløie kunne støtte sig, naar de aabnes; og tilsidst Tavlens Kroning, der løfter sig som en zirlig, gothisk Architektur med fire smaa Spir og hvis midterste og høieste Spidse bærer et Crucifix. Ovenover den egenlige Tavle læses den latinske Indskrift, som melder os, at Biskoppen i 1479 har givet denne Altertavle, Gud til Lov og Pris og den hellige Clemens til Ære.

Naar Hovedtavlen staaer aldeles tillukket, forkynde de ydre Malerier alt dens Hovedindhold. I hele, næsten legemsstore Figurer staaer Pave Clemens og Døberen Johannes for os, og neden under dem, i en egen Tværafdeling, sees, halvt skjulte af Brystningen foran dem, den hellige Anna, Christusbarnet med Blomster og Jomfru

Maria, til hvem Jens Iversen med rød Fløiels Kalot paa Hovedet — Bispehuen staaer paa Brystningen — henvender sig med Bøn om, at hun altid vil have ham i Erindring. Den lille svævende Seddel foran ham indeholder Bønnens Ord paa Latin. Han ledsagedes af sin Navnehelgen Evangelisten Johannes, hvis Kalk ligeledes staaer paa Brystningen. Til venstre, ved Siden af Pave Clemens, see vi, paa det faste Fløi, øverst, hans Martyrdød, hvorledes Skibsfolkene kaste ham i Havet; nederst hans Helliggjørelse, hvor Engle nedlægge hans Lig i det af dem opførte Marmorkapel og Pillegrimme alt strømme til. Det faste Fløi tilhøire, ved Siden af Døberen, indeholder øverst Christi Daab, nederst Johannes's Martyrdød, hvor Herodias's Datter modtager det afhuggede Hoved.

Aabnes de ydre Fløie, da udgjør Hovedtavlen et Hele, hvis Indhold er Christi Lidelse og Død, Begravelse og Opstandelse, i otte Malerier, fire for oven og fire for neden, adskilte ved et Baand med Løvværk og fire smaabitte Billeder, som dreie sig om Frelserens Fødsel og den tidlige Forkyndelse af hans Messias-Værdighed. Udførelsen af disse Malerier gaaer ikke ud over det Almindelige i Dattidens tyske Konst; det Overdrevne i Betegnelsen af Bødlernes og den larmende Hobs raa Udtryk hører ogsaa med til den Tids mere almindelige Form for Fremstillingen af Frelserens Lidelse, da Indtrykket derved skulde gjøres smerteligere og stærkere; men særegent er det Indfald, at hensætte et hornet Phantom ved Siden at Pilati Hustru i dette Billede, hvor Pilatus vasker sine Hænder. Hendes advarende Sendebud staaer foran ham, og Phantomet ved hendes Side hentyder sikkert paa den Drøm, som har ængstet hende. Farven i disse Malerier er mørkere end i dem paa Altertavlens Udside, og da man tillige i dem har beholdt den ældre Skik, at omgive Figurerne med en gylden Grund, stikker den dybere Farve endnu mere af mod Guldets Glands. Denne Blanding af Pragt og Alvor maa nød-

vendigvis ikke saa lidet have bidraget til at udbrede noget Høitideligt over den samlede Virkning.

Saalangt gaar Hovedtavlen Malerier, men aabnes nu de inderste Fløie, da fremtræde de legemsstore, af Træ ud-skaarne Figurer, som i deres rige Farveklædning og gyldne Omgivelse maae have gjort et slaaende Indtryk paa hin Tids fromme Beskuere. I Midten staaer den hellige Anna, som en værdig Matrone, men med et ungdommeligt Aasyn; hun bærer Christusbarnet paa Linklædet, der er kastet over hendes venstre Arm, og lægger med moderlig Fortrolighed sin Haand paa Marias Skulder. Den hellige Jomfru, mindre af Væxt, med udslaaet gyldent Haar, vender sig om og seer op til Sønnen, hvem hun rækker et Æble, idet hun med den høire Haand samler den Gyldenstykkets Kaabe omkring sig. Tilvenstre staaer den hellige Clemens i fuld pavelig Ornat og med det gyldne Anker, Symbolet paa hans Martyrdød, sænket i den høire Haand. Johannes den Døber sees tilhøre i fremskridende Stilling; hans Klædemon af Kamelhaar er her blevet til et Dyreskind, der hænger helt ned paa det venstre Ben, men derover bærer han en guldsmykket Kappe, og om Halsen har han den præstelige Stola, hvis ene Flig falder ud over Lammet, som ligger paa Bogen, der hviler paa hans venstre Arm, og som han betydningsfuldt peger paa: »See det Guds Lam.«

Disse Hovedfigurer staae nu ikke mere ene, de om-gives af et betydeligt Følge af den seirende Kirkes For-kyndere og Blodvidner, men som alle her slutte sig under-ordnede til, for at hæve hines Betydning og forhøie deres Glands. Paa begge de udslagne Fløie sees de tolv Apostle, sex paa hvert, i to Rækker. De ere betydelig mindre end Hovedfigurerne, men staae, ligesom disse, hver i sin Blind-ing. Men paa den forreste Rand af alle Blindingeres Skillerum er der henstillet endnu meget mindre Figurer, otte hellige Qvinder paa Siderne af den hellige Anna, og sexten Martyrer og Kirkelærere paa Siderne af Apostlene, og disse smaa fritstaaende Billeder beskærmes af pyntelige

smaa gothiske Pauluner. Deres Valg har sikkert ikke beroet paa Tilfældet, skjønt det nu maaskee vilde være umuligt at finde Grunden dertil, og enkelte af dem desuden ikke længer lade sig angive med Bestemthed, da deres Attributer ere tabte; men Øiet dvæler ligefuldt med Velbehag ved denne Fylde af Billeder. Det mærker snart det Taktfulde i denne Sammenstilling af forskjellige Størrelser. Det Hele vinder ikke alene derved i Rigdom og Afvexling, men selve Hovedfigurerne faae ved Modsætningen en Storladenhed, som de enestaaende aldrig vilde have opnaaet.

I Udførelsen staae de legemsstore Figurer saa meget over alle de andre, at de snarest maae betragtes som den Del, hvori den styrende Konstners Haand kommer tilsyne, og Billedskæreren viser sig her, baade i Figurernes Holdning og Bevægelse og i Klædemonnets Folder og Kastning, med en Simpelhed og en Rolighed, som ofte savnes endog hos ansete Mestere fra den nærmest følgende Tid. Der gaaer en jævn, redelig Bestræbelse for at gjengive Virkeligheden med Troskab og Omhyggelighed igjennem hele Behandlingen, og, naar vi ikke ville stille vore Fordringer for høit til den Tid og Skole, som Kunstneren tilhører, saa maae vi indrømme, at han har havt Følelse for det Finere i de qvindelige Former, i Modsætning til den kraftigere, drøiere Skikkelse, han har givet Døberen, og til det mere passive Udtryk af Alderdommen hos Paven, der aabenbart er lykkedes ham bedst. Ogsaa i Klædemonnets Folder, hvor de rolig nedfaldende Partier ere de heldigste, er han lige langt fra det bløde, men karakterløse Sving, som vi finde i de tidligere Skulpturer, som fra det overdrevent knækkede og udhulede, der saa ofte betegner den følgende Tid. Imidlertid lader det sig ikke negte, at han i sin Stræben efter at gjengive os Virkeligheden, meget er bleven understøttet af Maleren, som har coloreret hans Arbeide. Med rigtig Takt har denne forstaaet at tilføie alt det sandseligt Tiltrækkende, som det ligger i Farvens Magt at give Enkelthederne lige indtil det fint spættede i Øiets

Iris, som er udtrykt med megen Sandhed. Det Ru i Foer-værk og Skind, de smukke blommede Mønstre i Gyldenstykke og det rige Underfoer, skyldes altsammen Maleren, som hertil har benyttet forskjellige Stempler; selv enkelte Dele af Stoffet, som skulde have en høi Grad af Tyndhed og Lethed, som f. Ex. det linnede Klæde over Annas Hals, det, hvorpaa Barnet sidder, Stolaen om Johannes's Skulder o. s. v., er altsammen udført af Pergament, og er sikkert først tilkommet ved den maleriske Fuldendelse. Malerens Pensel og Billedskærerens Kniv have her arbeidet saa heldigt sammen, at disse store Figurer, der træde os imøde med hele Plastikens Haandgribelighed, tillige vise sig for os som Malerier, saa at vi ved et flygtigt Blik kunde troe at see en Efterligning af samtidige nederlandske Malere. At disse Arbeider i ethvert Tilfælde skyldes den Retning, som fra Brüggeres Malerskole udbredte sig over det vestlige Tydskland, derfor have vi det sikreste Bevis i Døberens Fremstillingsmaade. Det er ikke den udmagrede Bodsprædikant, hvis Nøgenhed kun daarligt skjules af et Dyreskind, saaledes som vi see ham i de italienske Konstværker; det er tvertimod en Figur med kraftige Lemmer, der over sin Bodsdragt bærer alle Tegn paa høi præstelig Værdighed, saaledes som vi alt see ham paa van Eycks berømte Maleri i Gent.

Kroningen er skilt fra Hovedtavlen ved en bred, stærk udrundet Krands, som desværre ved den saakaldte Istand-sættelse i 1781 er bleven aldeles overmalet med Billeder, der ligesom skulle paatrykke det Hele et Slags protestantisk Stempel, men hvorved ikke alene den arkitektoniske, men ogsaa Indholdets Sammenhæng har lidt meget. Naar Fløiene aabnes paa den lille Tavle, som danner Kroningens Midte, sees Maria, som krones af den thronende Forløser, i Midten af de himmelske Hærskarere, der her repræsenteres af Englene Gabriel og Michael paa Fløiene. Tvende fritstaaende Figurer, en Biskop og en Engel, knæle ved Siderne af Tavlen. Alle disse udskaarne Figurer ere ogsaa

aldeles tilsmudskede af raa Overmaling. Tidligere bar det Skjold, som Englen holder, Jens Iversens Vaaben.

Vi have endnu ikke nærmere omtalt Foden, og dog er den ikke den mindst vigtige Del, da Høialteret var det Sted, hvor Monstransen med den indviiede Hostie bevaredes. Det er med Hensyn hertil, at dens Fløidøre udvendig have tvende Malerier, som begge forestille Christus i Gethsemane. I det tilvenstre knæler Frelseren i Bøn, medens Disciplene slumre; i det tilhøire sees han, overensstemmende med Matthæus og Marcus, endnu to Gange knælende, og i Baggrunden sees de Bevæbnede, som komme, anførte af Judas. Her, som ogsaa i senere Malerier af de berømte Mestere, ere Ordene »Lidelsens Kalk« forstaaede og fremstillede efter Bogstaven. Disse Malerier ere paa Guldgrund og slutte sig saaledes til de forhen omtalte Billeder af hele Lidelsen, uagtet ogsaa den Billedrække begynder med Gethsemane, dog med Tilføiningen af Gud Fader, omgivet af Skyer.

Aabnes Fløidørene, da sees indenfor tre Skabe, lukkede med et pynteligt og fra først af formodenlig forgyldt Jerngitter. Det midterste Rum, lige under Anna med Barnet, bevarede Monstransen med det Allerseligste; i Side-skabene gjemtes, efter al Sandsynlighed, Reliquier, maaskee saadanne, som ansaaes for at tilhøre Clemens og Johannes den Døber. Paa de aabnede Fløidøres indvendige Sider er der tvende Malerier, ligeledes paa Guldgrund, af et mærkeligt Indhold. Til venstre sees Gud Fader paa en Throne med alle Herredømmets Insignier, kun at han i Stedet for at føre et Scepter, løfter Haanden velsignende mod Christus, som med Tornekronen paa Hovedet og blot med et Linklæde om Lænderne knæler paa den henkastede Søile, ved hvilken han led Hudstrygningen, og viser sine Vunder. Grædende Engle staae ved Siden med Kors og Nagler, bag ved ham knæler Maria med sænket Hoved og foldede Hænder, og derpaa følger en Flok af Geistlige, fra Paven til Munken, andægtige Vidner til hvad der foregaaer.

Til høire sees den hellige Pave Gregors Messe. Han knæler, omgiven af sine Geistlige, foran Alteret. Han holder alt den indviiede Hostie i Haanden, da Frelseren aabenbarer sig og lader Blodet af sine Vunder strømme i Kalken, som staaer paa den linnede Dug over Patenen. Greben af Synet løfter Gregor den høire Haand, tilbedende.

Begge disse Forestillinger tale nærmest til Geistligheden. Det bør ikke oversees, at disse tvende Malerier, naar Altertavlen paa de høie Festdage aabnedes i hele sin Pragt og Monstransen glimrede paa Alterbordet, befandt sig lige under Fløiene med Billederne af Apostlerne, til hvilke Christus overantvordede sin Kirke. Det er Kirkens Lærere, hvem det nærmest paaligger at forkynde Forsoningens Mysterium; det er under den præstelige Indvielse af Brødet og Vinen paa Alteret, at den hemmelighedsfulde Forvandling, Transsubstantiation, foregaaer, og det er Geistligheden, som i den katholske Kirke ene gjøres delagtig i Nydelsen af Christi Blod i Sakramentet. Billedet af Gregors Messe antyder dette umiskjendeligt, medens det tillige fremstiller det Vidunder, som skete paa Gregors Bøn for at stadfæste Læren om Transsubstantiationen. Men Legendens taler rigtignok ikke om Kalken, den beretter kun, hvorledes denne Pave paa en vidunderlig Maade overbeviste en tvivlende, men from Qvinde om Brødets Forvandling.

Efter dette Overblik sees let, at Altertavlens Indhold dreier sig om tvende Hovedforestillinger. Den ene er Christi Lidelse og Død, naar de ydre Fløie aabnes; den anden er de Helgene, til hvilke Alteret var indviet, men alt eftersom Altertavlen var lukket eller de indre Fløie vare aabnede, saa at det billedskaarne Arbejde kom frem, saaes disse Helgene i forskjellig Sammenstilling og i Omgivelser af forskjellig Betydning. Af disse tre Helgener tilhøre Johannes den Døber og den romerske Clemens, Apostel-disciplen, den høit ansete Kirkelærer, Historien; Legendens har kun udsmykket deres Liv og Død; men den hellige

Anna tilhører udelukkende Legenden, hun er bleven til af den Trang, som tidlig kundgjorde sig, efter at see Herrens Moder i det reneste, mest straalende Lys. Forestillingen om Marias ubesmittede Undfangelse blev især ubredt af Franciscanerne og den har vundet særdeles Yndest hos den danske Geistlighed, thi ved Kirkemødet i Kjøbenhavn 1425 forordnedes der, at den hellige Annas Fest skulde holdes hvert Aar Dagen efter Marias Undfangelse og være en almindelig Landefest. Det kan følgelig ikke forundre os, at finde hende paa en saa anseelig Plads i Aarhus Altertavle, vi behøve desuden kun at tage hen til Skjern ved Randers, saa skulle vi finde hende staaende mellem den hellige Nicolaus og Catharina fra Siena, og hun er overhovedet ikke saa sjelden at træffe paa vore gamle Altertavler; men hvad der har noget Besynderligt ved sig, det er, at hun i Reglen ikke afbildes uden i Forbindelse med Maria og Christusbarnet. Det er som en egen jordisk Trias ligeoverfor den himmelske, hvori hun først faaer sin Glands ved den Straalerigdom, som udgaaer fra Maria og hendes Søn. Der staaer med store gyldne Bogstaver neden under hendes Figur og paa hendes Halslinning: »Sancta Anna ora pro nobis»; men den fromme Biskop henvender sig dog ikke til hende, men til Maria, en Del af hendes Attribut. Og, naar han oppe i Alterkroningen sees knælende, saa er det igjen ved Siden af Maria i hendes Forherligelse. Her paa Altertavlen dreier baade Moderens og Datterens Opmærksomhed sig om det lille Barn, som Anna saa nænsom løfter paa sin Haand imellem Døberen, som først forkyndte dets Herlighed, og Clemens, der lærte den, og omgivet af alle Apostlerne. Ovenover throner Barnet som den seirende Forløser; øverst svæver den Korstfæstede, og hans Billede fandtes igjen paa Hostien nede ved Alterfoden, det er Lyskjærnen, som straalere igjennem al Legendens brogede Farvespil.

Det, som i konstnerisk Henseende giver denne Altertavle et forhøiet Værd, er den Omstændighed, at den for-

melig er bestilt til Stedet, den nu pryder, ikke kastet derhen ved et Tilfælde. Den bærer Giverens Portrait, maaskee det ældste Originalmaleri, der kan fortjene dette Navn, vi nu ere i Besiddelse af. Det bør herved bemærkes, at den Afdeling af Malerierne, hvortil Portraitet hører, er af en anden Pensel end Passions-Historien og Malerierne paa Fodstykket. Skjønt hele Arbeidets Charakter synes at henvise dets Udførelse til et Sted i det vestlige Tydskland, saa var det jo ikke umuligt, at denne Del af Malerierne kunde være udført i Aarhus af en tilkaldt Kunstner. Vi ere imidlertid saa fattige baade paa Konstværker fra det femtende Aarhundrede og paa Efterretninger om Kunstnere, som dengang kunde have opholdt sig her i Landet, at den yttrede Formodning ikke har andet for sig end det, at Muligheden ikke lader sig negte.

Vi have endnu kun at tilføie, at den næstsidste katholske Bisp, Niels Clausen, fuldendte hele Indretningen af Choret, for ligesom at give den prægtige Altertavle en værdig Ramme. Det gamle Sangchor var nødvendigvis blevet nedtaget under Ombygningen. han reiste det igjen eller smykkede det i alt Fald ved en Række af udskaarne Træfigurer, der nu, i deres perlefarvede Overtræk, ere hensatte uden al Sammenhæng over Chorgitteret. Kannikestole og Chorskabe bekostede han ligeledes, og 1508 stod Choret færdigt. Endnu manglede der dog een Ting: den store syv-armede Lysestage til at staae midt paa Chorgulvet; ogsaa den sørgede Clausen for, Indskriften paa den siger os, at han har givet den i 1515 og at Dirich Kron har støbt den.

Kirkens Udsmykning var fuldendt, det var den høie Tid, thi kun tvende Aar senere, og et nyt Liv begyndte at røre sig. Ordets Magt skulde træde i Stedet for Tonernes og Billedernes.

Hvad her er antydet om Architekturen i Aarhus Domkirke, støtter sig paa det Foredrag, som blev holdt af Forfatteren i det kirkehistoriske Selskabs Møde i Aarhus Dom-

kirke den 2den Septbr. Enkeltheder, som der med Lethed kunde paapeges i selve Bygningen, men som, uden Led-sagelse af Tegning, maatte blive trættende og uforstaaelige, ere her udeladte, det Historiske derimod mere fremhævet, ligesom ogsaa Altertavlens Beskrivelse her er bleven mere fuldstændig*).

* Ovenstaaende Stykke har tidligere været trykt i „Fædrelandet“; da det imidlertid ingenlunde kan forudsættes at være kommet alle vort Selskabs Medlemmer for Øje, hvad det sikkert fortjener, har Udg. ikke taget i Betænkning at give det Plads her i Samlingerne. I et følgende Hefte haaber man at kunne meddele Tegninger af nogle Dele af Aarhus Domkirke med tilhørende Forklaring.

H. R.

Helgensager.

(Aarhus.)

Af

J. F. Fenger.

Under denne Overskrift har jeg tidligere i »Kirkehistoriske Samlinger« leveret nogle Bidrag til at oplyse Helgendyrkelsen i Danmark, og en velkommen Anledning til at fortsætte disse Bidrag fik jeg derved, at Selskabet for Danmarks Kirkehistorie den 2den September 1857 afholdt sit Høitidsmøde i Aarhus. Da mange Venner af vore kirkelige Fortidsminder ved denne Leilighed samledes, var det at vente, at disses Opmærksomhed fortrinlig vilde henvende sig paa Byens ærværdige Domkirke. Et Foredrag i Domkirken og over denne samlede derfor først en talrig Tilhørerkreds. Et Omrids af disse Foredrag, som Professor Høyen holdt, er alt leveret i Fædrelandets Feuilleton og nu atter aftrykt. Af mit Foredrag, som sluttede sig til dette, vil jeg her forsøge at give et Omrids. Det handlede om tre Mænd, som hver paa sin Viis har Betydning for Aarhus's Kirkehistorie. Den første er den hellige Clemens, Biskop i Rom, men Skytspatron for Aarhus Stift, Domkirke og Domkapitel. Den anden er den hellige Niels fra Aarhus, hvis Grav i Byen blev et stærkt besøgt Valfartssted. Den tredie, Salomon fra Aarhus, var vel ingen Helgen; men, samtidig med den hellige Dominicus, personlig kjendt og udsendt af denne til Danmark, blev han den Mand, som hos os indførte Domini-

kanerordenen, der i flere Henseender fik Betydning for vort Fædreland. Dominikanernes Klosterkirke i hans Fødeby Aarhus er endnu i vore Dage den ene af Byens to Sognekirker under Navn af »Vor Frue-Kirke«, og flere kirkelige Minder knytte sig til den. Ved at fortælle om disse tre mærkelige Mænd og ved her atter at meddele min Fortælling træder jeg ikke frem som den, der har udtømt Emnet; men, ved at sysle med den danske Kirkes Fortid har jeg stødt paa mangehaande Ting, som jeg ved given Leilighed gjerne vil bringe ud i en videre Kreds. Mødet i Aarhus gav mig Anledning til at fremdrage ovennævnte tre Mænd, hvis Historie jeg gjerne vil anbefale Aarhus Geistlighed og andre Yndere af vor Kirkehistorie til fortsat Opmærksomhed, da det ikke kan feile, at fortsatte historiske Granskninger i Forbindelse med nøiagtig Undersøgelse af de lokale Mindesmærker og Minder ville betydelig kunne forøge hvad jeg i en Hast har kunnet samle og byde først mine Tilhørere og nu mine Læsere.

1. Om den hellige Clemens.

At Aarhus Domkirkes Skytspatron er Clemens den Første, Biskop af Rom, derom kan der slet ingen Tvivl være. Han er altsaa en historisk Person og var, efter de bedste Vidnesbyrd, den tredie Biskop i Rom efter den hellige Peder. Man regner nemlig efter Peder Linus, efter denne Cletus eller Anacletus og derpaa Clemens, hvis Tid som Biskop i Rom falder i de sidste 10 Aar af første Aarhundrede (Aar 91—100 efter Kristus). Større Tvivl er det underkastet, om Romerbiskoppen Clemens er den samme, som nævnes i Pauli Brev til de Philippenser (4 Kapitel 3die Vers). Vi antage det dog, paa Vidnesbyrd af Origenes, Eusebius, Epiphanius og andre Gamle¹; og har da en Mand for os, hvem Apostelen Paulus giver det deilige Vidnes-

¹ Man kan efterse Stederne hos Hefele i hans Udgave af de apostoliske Fædres Skrifter (Tybingen 1855) Prolegomena Side 17.

byrd, »at han har stridt med ham i Evangelio, og at hans Navn er skrevet i Livsens Bog.« Han regnes til de apostoliske Fædre, og et Skrift af ham er kommet til vore Dage, nemlig et Brev skrevet i den romerske Menigheds Navn til Menigheden i Korinth, som opmuntrer til Enighed og Ydmyghed. Det stod i saa stor Anseelse, at det i Oldtiden i mange Menigheder blev forelæst ved Gudstjenesten. Alligevel ansaae man det længe for tabt, indtil en Afskrift af det blev funden bag i den gamle og fortrinlige Codex af Bibelen, som sædvanlig kaldes den alexandrinske, og som Patriarken i Konstantinopel Cyrillus Lucaris i Aaret 1628 sendte den engelske Konge Carl den Første til Foræring. Siden er Brevet udgivet flere Gange saavel i Grundsproget som i Oversættelser, det kan ogsaa læses paa Dansk i Muus's Oversættelse af de apostoliske Fædre.

Saaledes har jeg omtrent samlet, hvad Historien beretter om den hellige Clemens, Biskop af Rom. Vil man vide mere, maa man forlade Historiens Gebet og tye til Legenden; men Spørgsmaalet er, om dette ogsaa vil lønne sig. At Legendeliteraturen, naar den betragtes i det Hele og i det Store, bærer et vist Sygelighedens Præg, vil jeg slet ikke nægte, ligesaa lidt som at mange Legender ved en falsk Aandelighed og Misbrug af det Mirakuløse maae støde den besindige Kristen tilbage og forfeile Virkningen paa ham, saa han istedetfor at beundre den Helgen, hvis Levnet Legenden beretter, bliver kold ved hans Gjerninger som ved hans Lidelser, stundom vel endog oprøres istedetfor at fyldes med Beundring. Men alligevel vil jeg paa-staae, at der i Legendeliteraturens Sandørken findes mange Guld-korn, som det vel kan lønne sig at samle op og benytte. Legender, saadanne som den om den store Christopher, om de syv Sovere og mange andre indeholde en Kristendommens Poesi, som det vilde være uforsvarligt at vrage. Dette gjælder ogsaa om Clemens's Legende, idetmindste om visse Træk af den, om hvilke det kan paavises, at man i Aarhus Stift fortrinlig har mærket sig dem.

Der fortælles, at Biskop Clemens for sin Troes Skyld blev jaget i Landflygtighed og af Keiser Trajan dømt til at arbeide i Marmorbruddene paa Halvøen Krim. Her forefandt han en stor Flok Kristne, som vare dømte til det samme besværlige Arbeide, og hvis Lidelser derved betydelig forøgedes, at de paa Stedet ikke havde Drikkevand, men maatte hente det paa deres Skuldre langt borte fra. Clemens ynkedes over sine Stalbrøders Nød og ønskede at afhjælpe den. Et Lam, fortæller Legenden, viste ham Vei til et Sted, hvor hans Stalbrødre vel intet Vand kunde finde, skjønt de gravede flittigt og længe, men hvor Vand strax fremvældede, da Clemens med sin Hakke berørte Jorden. Denne Begivenhed, dog opfattet paa eiendommelig Viis, findes afbildet paa et Sigil, som forhen har tilhørt Aarhus Domkapitel, men nu findes i Oldnordisk Museum i Kjøbenhavn. (Det er afbildet i Ny Danske Magazin 1ste Del Side 129.) Clemens knæler i sin Bispedragt med opløftede Hænder og en Glorie om Hovedet. Forved ham er et Bjerg, hvoraf springer en Kilde; ovenpaa Bjerget staaer et Lam med en Fane. Man seer heraf, at Folk i Aarhus har ved Clemens's Redskab til Hjælp i Nøden tænkt sig Bønnen i Jesu Navn. Ved Lammet, der ledede ham til Kilden har man nemlig tænkt sig Guds Lam og afbildet det med Seiersfanen. Nu er det vel saa, at vi ikke mere har, hvad Biskop Tyge den Første, om hvem det i Arild Hvitfelts Bispekrønike hedder, at han midt i det trettende Aarhundrede »skrev til Rom S. Clemens Levnet og Legender før han blev Bisp«, har samlet og hjembragt, saa vi hverken kunne gjengive hans Fortælling eller de Betragtninger, han over det Fortalte mulig har anstillet.² Men Afbildningen paa Signetet taler selv til den kristelige Betragter. See, siger den, St. Clemens i den øde Ørken. En saadan Ørken er Ver-

² Man sammenligne dog Clemens-Legenden, i det gammel-svenske Legendarium 1ste Binds 3die Hefte, udgivet af det svenske Oldskrift-Selskab.

den for Guds Børn. De maae igjennem den, for at naae deres Maal — gjennem Ørken maa vi gaae, saa er Kanaan at faae. Men Ørken er øde, de trænge, som Israel for-dum paa sin Vandring, daglig til Manna, som kan mætte deres Hunger, og rislende Vande, som kunne lædske deres Tørst, og saa har de ofte ingen Moses, der kan slaae paa Klippen, saa den giver Vand. Da griber den Kristne til sit Redskab, Bønnen i Jesu Navn, og naar han ret knæler i dette Navn over alle Navne, saa strømmer den Kilde, der springer til et evigt Liv, ei blot til at lædske den Enkeltes Tørst, men ogsaa deres, som ere med ham.

Denne skjøne kristelige Symbolik fremtræder lige saa tydelig af Beretningen om Clemens's Død, der slutter sig til Ankeret, et Tegn, der overalt i Aarhus's Helligdom træder os imøde. Alt langtfra seer man det afbildet uden-paa Domkirkens Taarn, og i Kirken selv viser det sig over Prædikestolen saavel som paa Alteret og paa Bispekaaben, der brugtes paa Høitidsdage, de to sidste Steder i den hel-lige Clemens's Haand. Paa ovennævnte Signet er det af-bildet mellem den bedende Clemens og den sprudlende Kilde, skjønt det ikke staaer i nogen ligefrem Forbindelse med den der fremstillede Begivenhed. Noget Lignende er Tilfældet med det andet Signet fra Aarhus, som er os lev-net og som ligeledes opbevares i det Oldnordiske Museum. De bestandige Vikarier ved Aarhus Domkirke dannede et Broderskab, hvis Skytshelgene vare Apostlene Peder og Pau-lus. I Signetet er afbildet Peder med sin Nøgle og Paulus med sit Sværd, men mellem begge et Anker.

Med Ankeret har det i Clemens-Legenden følgende Sammenhæng. Clemens's Prædiken og Jærtegn samlede de omboende Hedninger, som i Flokketal traadte over til Kri-stendommen. Da dette kom Keiseren for Øre, dømte han Biskoppen til Døde, og Dødsdommen udførtes saaledes, at Keiserens Tjenere grebe den hellige Mand, førte ham i et Skib ud paa Havet, bandt et Anker om hans Hals og ned-sænkede ham i Dybet, hvorfra dog hans døde Legeme til-

ligemed Ankeret paa en vidunderlig Maade kom tilsyne, idet Havet veg tilbage, saa Clemens's Legeme kunde blive begravet i et Kapel³, som snart blev et Valfartssted for Krøblinge og andre Ulykkelige, der søgte Hjælp og Lindring, idet de holdt deres Andagt ved hans Grav. Disse Begivenheder findes afbildede paa to Malerier, der høre til Aarhus Domkirkes Altertavle. Det ene fremstiller Søfolkene, der paa Skibet har grebet den hellige Clemens og ere i Begreb med at udkaste ham med Ankeret om Halsen; det andet fremstiller hans Begravelse i Kapellet — Ankeret staaer ved Siden, Krøblinger ile til fra det Fjerne. Naar Vorherres Kors, som bragte ham Døden, alligevel er blevet de Kristnes Symbolum og navnlig er blevet brugt til at afbilde den kristne Tro, saa det fra Arilds Tid har heddet: »ved dette skal Du vinde,« saa er det igrunnen den samme Tanke, der lader Ankeret, som bragte Clemens Døden, fremtræde som et Symbol paa vort levende Haab. (Sammenlign Hebr. 6, 18. 19.) Vel veed jeg ikke, hvilke Tanker og Følelser, der rørte sig hos Clemens i Dødsøieblikket; men det er ikke umuligt, at de svarede til hvad jeg hørte en Almuesmand berette som hans Erfaring i et af de alvorligste Øieblikke af hans Liv. Han var ganske ene i en lille Baad paa en af vore sjællandske Indsøer, da en Storm pludselig hævede sig med stor Voldsomhed og satte Søen i et frygteligt Oprør. Forgjæves arbejdede Manden af alle Kræfter, for at naae sit Maal; han tabte sine Aarer, maatte lade Elementerne raade og tænkte: nu er Du Dødens Bytte. Da gav han sin Sjæl Gud i Vold og havde, fortalte han mig, en besynderlig Trøst ved at tænke paa, at »Havet skal afgive sine Døde« (Aabenb. 20, 13). Hans Time var dog endnu ikke kommen, Bølgerne kændrede ikke den lille Baad, men kastede den omsider til Strandbredden, paa hvilken han kunde stige ud og takke Gud

³ Det svenske Legendarium siger, at det var begravet „i Mønster af Marmorsteen, Guds Engles Bygning.“

for sin Frelse; thi her havde Han og ikke Mennesker hjulpet. — Clemens maatte vel lade sit Liv, men blev efter Legendens Beretning ikke i Dybet indtil Opstandelsens store Dag, Havet maatte før den afgive sin Døde til en hæderlig Begravelse og en velsignet Ihukommelse, Ankeret, der bragte ham Døden, fulgte med, da han atter kom for Dagens Lys, og den Kristne, der betragter Clemens med Ankeret i Haanden, seer deri ikke Dødsredskabet, men Haabets Symbol og nynner sit: »Kast kun Anker, her er Grund, det er godt paa Gud at bygge.« Kunde kun ogsaa vi i vor Dødsstund fastholde det levende Haab, saa det om os kunde med Sandhed siges, hvad Digteren synger om den gamle Sømand: »Hans Død var let — hans Hoved laae paa et Anker.«

Jeg har alt anført Beviser paa, at Folk i Aarhus Stift har søgt en Glæde i, hyppig at mindes Clemens og hans Anker — jeg vil endnu fremdrage et fra Tiden før Reformationen. Da den gamle Biskop Niels Clausen, træet af Embedets Besværligheder, nedlagde dette, overdrog han det til den ædle Ove Bilde. Man har endnu i Geheimearkivet et egenhændigt Brev (trykt i Ny Danske Magazin 1 Bind Side 208), dateret Onsdagen efter St. Søren's Dag 1520 og skrevet strax efter hans Indsættelse i Bispeembedet til hans Moder. »Den alsommægtigste Gud, skriver han, og Hr. sancte Clemen og alle vore Patroner unde mig den Naade, at jeg saa maa forestaae mit Embede og Regimente, at det maa være Gud og Hr. sancte Clemen til Lov, Hæder og Ære og den hellige Kirke til Bestand og mig til Lykke, Glæde og Salighed.« Endvidere: »jeg kan aldrig fuldtakke den alsommægtigste Gud, Hr. St. Clemen og alle vore Patroner for alle deres Velgjerninger, de mig bevist have.« Endelig hedder det: »Kjære Moder, i hvilke Maade jeg kan bevise Eder sønlig Kjærlighed, skulle I, næst Guds Hjælp og Hr. St. Clemen finde mig for en villig og kjærlig Søn mod Eder, som mig bør at være mod min kjære Moder. Hermed Eder Gud og St. Clemen befalende.«

Og nu skulde jeg vel slutte mine Ord om S. Clemens med at gjøre opmærksom paa Helgendyrkelsens Misbrug, da sidst anførte Brev tydelig viser, at selv en Mand som Ove Bilde kun altfor meget glemte, at der kun er een Gud og kun een Midler mellem Gud og Mennesker, Mennesket Jesus Christus. Ja, saaledes kunde jeg gjerne slutte; men jeg vil dog heller ende paa en anden Maade, nemlig med at opfordre Guds Ords Tjenere i Aarhus Stift og hvorsomhelst til at prædike flittig og hjertelig om den troende Bøn i Jesu Navn og om Opstandelsens levende Haab.

2. Om den hellige Niels fra Aarhus.

Det hændte ikke sjældent i Pavedømmets Dage, at Folket paa egen Haand tog sig en Helgen, som i Grunden aldrig blev erkjendt af den romerske Stol og derfor aldrig kom i Almanakken, men alligevel fik stor Berømthed og ivrig Dyrkelse. En saadan var Hellig-Anders af Slagelse, der aldrig modtog pavelig Kanonisation, og noget Lignende gjælder om Niels af Aarhus. Man har vel et Par Pavebreve, som paabyde en Undersøgelse af de Jærtegn, som sagdes skete, naar Niels af Aarhus var bleven paakaldt; men videre kom det nok ikke. Han var en Kongesøn, og hans Fader var Knud den Femte Magnussen, som faldt ved Blodbadet i Roeskilde 1156. Hans Fødsel kostede hans Moder Livet, men paa Faderens Befaling opdroges han hos Bedstemoderen, som altid kaldte ham Søn, og han vidste ikke af sin Moder at sige, før han 7 Aar gammel en Dag af en Legekammerat blev slaet haardt med en Bold. »Jeg skal sige det til min Moder,« udbrød Drengen. »Ja din Moder,« svarede den Anden, »hende frygter jeg ikke, for hun er død.« Nu løb han til Bedstemoderen, som maatte tilstaae, at hans Moder døde den Nat hun fødte ham. »Hvor kan jeg da leve, udbrød Drengen grædende, »da jeg er Skyld i min Moders Død.«

Fra dette Øieblik begyndte han en streng Levemaade, som han fortsatte, da han senere kom til Hoffet. Han bar Haarskjorte under sin Brynie, fastede, gav Almisse, bad og opmuntrede Andre til Gudsfrygt, ligesom han ogsaa lovede en bestandig Kydskhed. Han forlod siden Hoffet, drog til sine Eiendomme i Jylland og levede der i Ensomhed med sin Kapellan Hugo. Et Syn af Engle bebudede hans Død. Han valgte selv sit Leiested i Aarhus, i Trækapellet ved Stranden, som Biskop Peder Vognsen siden, efter erholdt Tilladelse af Pave Innocens den Tredie, gjorde til Kathedralkirke og indviede til St. Clemens⁴. Niels af Aarhus kom i stort Ry for de mange Jærtegn, som skete ved hans Grav. At det Offer, som bragtes ham, har været af Betydenhed, kan sluttes af det Træk, som Annalerne berette, nemlig at Kong Valdemar Seier tømte hans Kiste og paastod, at han var nærmest dertil, da Niels af Aarhus var af hans Familie. Dette glemtes dog ikke Kongen af Geistligheden, hvorom Petrus Olai skriver i sine Annaler til 1219. Da Kong Valdemar med sin Hær var stegen iland i Estland og blev bange for Hedningenes Mængde, sagde Aarhus Bisp til ham, at hvis han fik Seier, saa maatte han forbedre sin Opførsel mod sine Undersaatter og mod salig Niels af Aarhus, hvis Offer han havde tilegnet sig. Det Samme raadte den ærværdige Erkebisp Andreas. Kongen lovede dette og fik Seier efter at have paakaldt de Salige Laurentius og Niels⁵.

Hvad nu den hellige Niels's Legende angaaer, da fortjener den visselig Opmærksomhed og Omtale, men ikke paa Suhms Maner, som i sin Historie (XI. Side 144) efter at have fortalt efter Legenden, hvorledes en Tyv, der vilde

⁴ Saaledes siger Legenden om Niels fra Aarhus, der findes i Langebeks Scriptorum 5te Bind, og afviger altsaa fra den almindelige Beretning, som kan efterlæses i Dansk Atlas 4de Bind Side 71. Deri angives, at han blev flyttet til den opbygte Domkirke. Legendens Beretning fortjener Opmærksomhed.

⁵ Petri Olai Annaler i Scriptorum rerum danicarum 1 Del, Side 182. Ny kirkehist. Saml. I.

stjæle Penge af Niels's Blok, og en Anden, som vilde stjæle Æbler af hans Abildgaard i Skibby, ikke kunde komme afsted med deres Tyvekoster, tilføier: »Ventelig har man da havt gode Fodangler.« Saadanne Forsøg paa at forklare Legendernes Mirakler paa en saakaldt naturlig Maade, ere isandhed spildte, og den, der prøver dem, maa nødvendigvis komme tilkort, da Legenderne med største Letthed overbyde ham. Naar jeg har sagt, at Niels's Legende fortjener Opmærksomhed, saa er det dels fordi den har opbevaret adskillige smukke eller karakteristiske Træk, dels ogsaa fordi dens Jærtegn, selv naar de ikke ere forskjellige fra dem, der i Dusinvis findes i andre Legender, dog fremtræde med et stadigt Hensyn til danske Forhold, Personer og Steder. Forfatteren, som ikke nævnes, men maa have levet mod Slutningen af Erik Menveds Regering⁶, bestræber sig synlig for at afhjemle Miraklernes Troværdighed. Han beraaber sig paa de Personer, der har bevidnet dem, og nævner baade disse og de Helbredede ved Navn, han anfører ogsaa en dansk Bog om Niels's Liv, som Præsten Eskil, Vikar ved den Kirke (Basilica), som byggedes af Hellig-Niels, har havt i sin Gaard, og »min Morbroder,« tilføier han, »som længe boede i Skibby, pleiede at fortælle« o. s. v. Det er forunderligt, at Legendens Udgivere har anmærket det som en Feil i Manuskriptet, at de to Pavebreve, som meddeles, findes, som de sige, midt inde i Fortællingen, hvorfor de har meddelt Brevene ved Legendens Ende. Mod denne sidste Foranstaltning har jeg Intet at indvende, men vil kun gjøre opmærksom paa, at Brevene godt kunne forsvare deres Plads i Manuskriptet, naar man kun er bleven opmærksom paa, at Legendens Samler tildels er gaaet kronologisk tilværks, og i et Stykke af dem anfører Aarstal, naar han veed dem. Umiddelbart efterat han har fortalt, hvad han veed at være sket i Aarene 1250,

⁶ Efter Biskop Johan Askersens Tid, som døde 1306.

1251 og 1252, indfører han Brevene, som bestemt ere fra 1254 og 1255. Dette er altsaa ganske i sin Orden.

Den hellige Niels har aldrig været ganske glemt i Aarhus, og hvem der vil efterlæse, hvad der i Dansk Atlas 4de Del Side 82 fortælles om St. Olai Kirke, vil see, at selv da Kirken var nedfalden og Sognet lagt til Domkirken, knyttede Niels's Minde sig alligevel gjennem flere Aarhundreder til Olai Kirkegaard, hvor der altid var idetmindste et Kors og en Indskrift, som skulde minde om den hellige Niels af Aarhus. Naar Korset faldt ned af Ælde eller Indskriften blev ulæselig, var der altid Folk i Aarhus, som vilde fornye begge Dele, og denne fortsatte Fornyelse gaaer lige ned til vore Dage, thi det er ikke mere end en halv Snes Aar siden, at Byen Aarhus lod sætte et Granitkors med en latinsk Indskrift til Niels's Ihukommelse paa Olai Kirkegaard, den smukke lille Plet, som, skjønt beliggende i Byen og noget indklemmt mellem Husene, dog endnu har bevaret sin Karakter af Kirkegaard, medens fremvoxende Træer give Vandreren Ly, og Havet i Nærheden bruser. Jeg har her fremhævet det Smukke ved St. Olai Kirkegaard, men nægter ikke, at under de smukke Træer hæver sig en Underskov af Nælder og Skarntyder, at Ligstenene ligesaa meget ligge i Jorden som ovenpaa den, og at nogle stygge Baghuse har sat sig i en intim Forbindelse med Kirkegaarden og har meddelt den altfor meget af deres Smuds. Kort sagt, medens Olai Kirkegaard endnu bærer Spor af, at man forhen har skjænket den en kjærlig Opmærksomhed, som den i høi Grad fortjener, baade ved sin Beliggenhed og sine historiske Minder, saa vise mange Kjendetegn hen til et begyndende Forfald. Et Rygte har sagt, at det var paatænkt at bortsælge Olai Kirkegaard til Byggepladser. Jeg vil haabe, at Fremtiden vil modsige dette Rygte, og at en By som Aarhus, i hvilken de historiske Minder æres, ikke blot vil vide at bevare den Plet, hvor Byens ældste Kirke stod, og paa hvilken en Menigheds Afdøde i mange Slægtfølger fandt Hvile, men ogsaa at overgive den net og

prydet til Efterkommerne. Deraf vil Aarhus By have baade Ære og Glæde.

Men dette er ikke nok. Vi kræve mere af Aarhus og henvende os navnlig til dens Boglærde med Bøn om, at de vil fæste deres Opmærksomhed paa Hellig Niels's Legende og oplyse den baade ved historiske og topographiske Undersøgelser. Disse sidste maae ikke blot gjælde Niels's Grav i Aarhus, men ogsaa hans Kilde i Viby, den af ham opførte Kirke og hans Eiendomme (*propria*), hvorved det i Legendens Anførte maa sammenlignes med det, man har i Dansk Atlas (f. Ex. om Viby IV. S. 109). I Legendens nævnes ei blot Skibby og Viby, hvor hans Eiendomme synes at have ligget, men ogsaa af Landsbyer i Stiftet Glenstrup og Randlev (Ranlog), samt af Kjøbstæder foruden Aarhus ogsaa Randers og Horsens. Af historiske Personer nævnes: Kong Waldemar, Biskop Johan Askersen og Kongemorderne fra Hjelm (*parricidæ Hyelmenses*). Charakteristisk er Fortællingen om Borgerne fra Kjøbenhavn (Haven), der i Havnød kastede Lod om, hvem de skulde anraabe af de 3 Helgene Knud, Vilhelm og Niels fra Aarhus. Da den Sidstes Lod tre Gange kom ud, raabte de: »hellige Niels, hjælp os!« og strax stilledes Uveiret, hvorpaa disse Borgere alle kom til hans Grav, bevidnede, at han virkelig var en Helgen og hædrede ham ved Gaver. — Det var en Seier, som den jydsk Helgen vandt over de to sjællandske. — Føies nu til alt dette de mange Personer, som Legendens nævner, baade Geistlige og Lægfolk, saa kan det vist ikke betvivles, at det vilde være en Vinding for det 13de Aarhundredes Kirkehistorie, naar en dygtig Mand vilde paatage sig historisk at oplyse den.

3. Om Klosterbyggeren Salomon.

Saalænge Talen har været om Clemens og Niels, har jeg i Aarhus kunnet forudsætte idetmindste noget Bekjendtskab med mine Personer; men nu da jeg kommer til

Salomon fra Aarhus, hører Bekjendtskabet op, og jeg nævner et helt ukjendt Menneske. Jeg vil derfor begynde med en Bekjendt, med den Mand, som ved sit Foredrag i Aarhus Domkirke skaffede sine Tilhørere et saa vakkert Overblik over Domkirkens Arkitektur og ligesom opførte den for vore Øine. Den samme Mand skylder jeg oprindeligt mit Bekjendtskab med Salomon fra Aarhus, og jeg vil nu fortælle, hvorledes det gik til. Det kan nu snart blive 30 Aar siden Prof. Høyen begyndte at reise om i de danske Provindser, for at betragte vore Oldtidsminder, især forsaavidt de angik Kunsten. Han har paa disse Reiser ogsaa været flere Gange i Aarhus, og man mærker helt vel paa hans Foredrag over Aarhus-Domkirke et fortroligt Bekjendtskab til denne Bygning, et Bekjendtskab af den Slags, som ikke vindes i en Hast. Paa disse Reiser gjorde han sine Optegnelser i smaa Bøger, som kunde føres med i Lommen, og som indeholde dels Notitser om Bygninger, Malerier og andre Kunstværker, dels Kopi af mærkelige Indskrifter, dels ogsaa Tegninger og Grundrids. Disse Optegnelser kunde synes den flygtige Betragtning at have henligget unyttede i en lang Aarrække, forsaavidt de endnu ikke i nogenlunde Fuldstændighed ere Offentligheden meddelte; men de har dog i Virkeligheden været til stor Nytte, ikke blot for Optegneren selv, der har benyttet dem ved sine Arbejder og Foredrag, men ogsaa for Flere, der har givet sig af med vore gamle Mindesmærker, og til hvem han med stor Beredvillighed har udlaant dem. Jeg maa saaledes bekjende, at jeg har havt megen Gavn af Prof. Høyens Optegnelser. Hans Blik for Kunsten, hans Kjendtskab til Historien, hans Kjærlighed til vor Fortid, hans Paalidelighed og Nøiagtighed har gjort mig disse Bøger særdeles kjære. Det var dog ikke ved hans Optegnelser fra Aarhus, at jeg først gjorde Bekjendtskab med Klosterbyggeren Salomon. Jeg fik denne Mands Navn at see i Optegnelserne fra et ganske andet Sted i Landet, nemlig fra Lolland. Prof. Høyen bemærker, at der i Vaabenhuset

i Hunseby Kirke ved Maribo findes en Dørkarm af Granit med fire Linier Indskrift, som han har aftegnet, og hvoraf der ogsaa findes flere Tegninger i Oldnordisk Museums Arkiv. De ere alle paa Latin og Bogstavtrækkene henviser til det 12te eller 13de Aarhundrede. De 2 Linier ere Begyndelsen af 2 Skriftsteder efter Vulgata, nemlig: in principio erat (i Begyndelsen var (Ordet) Joh. 1, 1,) og: introibo in domum (jeg vil indgaae i (Dit) Hus, Psalm. 60, 13). Den tredje Linie synes at begynde med: juro per barbam; men Meningen af disse Ord er mig uforstaaelig, da jeg ikke kan læse de følgende Ord, skjønt Trækkene ere tydelige nok. Den fjerde Linie kunde jeg i Begyndelsen ikke heller læse, indtil jeg, ligesom Finn Magnussen ved Runamo-Indskriften fandt paa at læse fra Høire til Venstre. Da var den klar nok, og jeg frygter ikke for følgende Undersøgeres Bemærkninger om Selvbedrag og Naturspil; men fremlægger dristig en Afbildning af Indskriften efter en det oldnordiske Museum tilhørende Tegning af Hoffmann fra 1846. Her er den.

Der staaer, og hvert Bogstav vil findes: »Salomon me fecit monasterium,« hvilket kan betyde enten: Salomon gjorde mig, Klosteret — eller ogsaa: Salomon gjorde mig til et Kloster. Men hvem var nu denne Klosterbygger Salomon, som jeg aldrig havde hørt nævne? Jeg slog efter i Daugaards Klosterhistorie, som viste mig hen til en mærkelig Mand fra Aarhus, der blev Redskab til at forplante Dominikanerordenen til Danmark strax efter Ordenens Stiftelse; thi Salomon var ikke blot samtidig med, men ogsaa kjendt af den hellige Dominicus selv, ligesom han ogsaa stod i Forbindelse med Pave Honorius III, Skule Jarl i Norge, Valdemar Seier og Erkebiskop Andreas i Danmark. Alt dette sees af en livlig lille Beretning paa et Par Blade

i Langebeks Scriptoris 5te Tome, som kaldes Dominikanernes Historie i Danmark. Hvem der veed, hvor sparsomt vore historiske Kilder flyde fra Tiden efter Saxo, og hvor uendelig tørre Annalerne ere, vil destomere skatte denne lille Beretning, som indeholder Følgende.

I Aaret 1220 ved Paaskefesten indtraadte Broder Salomon fra Aarhus i Dominikanerordenen i Byen Verona i Lombardiet. Han havde derpaa isinde at gaae til Ungarn, men kom ikke længere end til Kärnthen, hvor han blev Prior i et Kloster. 1221 var han tilstede ved det almindelige Concilium, som den hellige Dominicus afholdt i Bologna; og blev derfra sendt til Danmarks Konge Valdemar og Andreas Erkebisp i Lund med Breve fra Paven og Dominicus. Han reiste over Cøln og Paris, derfra til Flandern, hvor han fandt et Skib, der gik til Danmark, og besteg det. Der reiste sig et svært Uveir og en tæt Taage, saa han seilede Danmark forbi og kom efter mange Dages Forløb til Norge, til Egnen om Trondhjem. Her maa det ikke forbigaaes, hvorledes Hjælperen i Nøden trøstede sin Tjener, da han trængte til Trøst. Da nemlig Skibet kastedes omkring i Havet og skjultes af Bølgerne, og Alle, fordi menneskelig Hjælp var ude, ventede Døden og paakaldte Gud af ganske Hjerte, saae denne Broder Salomon den hellige Dominicus, som netop i samme Aar gik til de himmelske Boliger, løfte Skibet op og holde det i sine Arme. Ved Skule Jarls Hjælp kom Broder Salomon efter store Besværligheder til Kjøbenhavn og traf der Hr. Erkebisp, som, efter at have læst Pavens og den hellige Dominicus's Breve, modtog Broderen godt og venligt. Paa samme Tid var Kardinalen Gregorius de Crescentia pavelig Legat i Danmark. Han fik fat paa Broder Salomon, som var dannet og veltalende, og brugte ham som Tolk ved sine Prædikener. Det første Dominikanerkloster blev stiftet i Lund, hvor Erkebisp Andreas modtog Brødrene 1221. Saavidt Beretningen i Scriptoris. — Hurtigt udbredte Ordenen sig og vides i Danmark

at have havt 22 Klostre¹, næsten alle stiftede i samme 13de Aarhundrede. Daugaard angiver dem saaledes:

Lunde-Stift: Lund, Helsingborg, Aarhus og Halmstad.	4.
Roeskilde-Stift: Roeskilde, Helsingør, Holbek, Vordingborg, Næstved, Skjelskør.	6.
Odense-Stift: Odense.	1.
Viborg-Stift: Viborg.	1.
Aarhus-Stift: Aarhus, Randers, Horsens.	3.
Ribe-Stift: Veile, Ribe.	2.
Slesvig-Stift: Haderslev, Slesvig, Flensborg, Husum og Tønder.	5.
	er: 22.

Ved at gennemgaae denne Liste er det paafaldende, at Odense-Stift kun har 1 Kloster, især naar det sammenlignes med Nabostifterne Slesvig og Roeskilde, som har 5 og 6. Det vil derfor ikke være underligt, om Spor opdages til Dominikanerklostre i andre Dele af Odense Stift. At Dominicus har været kjendt paa Falster, seer man af Indskriften paa Kalken i Kippinge: o sancte pater Dominice ora pro me (see Kirkehistoriske Samlinger 2det Bind Side 25, hvor jeg har glemt at tilføie, at den er fra Kippinge). Denne Indskrift er dog meget langt fra at angive et Klosters Tilværelse paa Falster. Nærmere derved er overførte Indskrift fra Hunseby, med Hensyn til Lolland, saa det kunde vel ønskes, at nøiere Undersøgelser bleve anstillede, om der ikke til en Tid skulde have været et Dominikanerkloster enten i Hunseby selv eller dog i Nærheden, hvorfra saa mulig Dørkarmen af Granit kunde ved Kloste-

¹ Stephens nævner endnu adskillige Dominikanerklostre i Danmark fra 13de Aarhundrede, hvoriblandt 2 fra Børglum-Stift, nemlig Aalborg og Økloster. Endvidere: Dalum, Slagelse, Vissing og flere. See hans Brudstykker af Dominikanerordenens Kapitelsbog fra 13de Aarhundrede i Kirkehistoriske Samlinger 1 Del Side 549 og 550. Jeg nævner Brudstykkernes Angivelse kun i en Note, da historiske Undersøgelser ere fornødne, før disse mærkelige Levninger ret kunne benyttes; men saadanne Undersøgelser ere endnu ikke anstillede.

rets Forstyrrelse være reddet og bragt til Hunseby-Vaabenhushus. Der er den gennem Aarhundreder bleven vel bevaret og har bragt Klosterbyggeren Salomons Navn til os. Ved Kirkens Reparation er den for nylig bortskaffet af Vaabenhuset og har faaet sin Plads paa Kirkegaarden, jeg vil haabe, kun interimistisk, da dette mærkelige Stykke fortjener en Plads, hvor det bedre kan bevares.

Naar jeg iøvrigt har gjort Salomon, som nævnes i Hunseby-Indskriften, og Salomon fra Aarhus, som nævnes i Dominikanernes Historie, til en og samme Person, saa er det vel kun en Gisning, men en Gisning saa sandsynlig, at jeg godt tør forsvare den. Da Salomon virkede for Dominikanerordenens Udbredelse i Danmark, saa er det rimeligt, at han ikke glemte sin Fødeby, og Aarhus hører virkelig til de Byer, som alt i det 13de Aarhundrede fik et Kloster af Sortebrødre-Orden, hvis 4 Længder endnu staae. De 3 af disse anvendes til Hospitalets Brug, Klosterets Refectorium er nu Sygestue, og den gamle Omgang i Klostergaarden kan endnu spores. Den 4de Længde er Kirken med det smukke Taarn, som nu, under Navn af Frue-Kirke, er Sognekirke for en Del af Byen. Blandt Figurerne paa Altertavlen seer man endnu den hellige Dominikus, medens 2 ret mærkelige Malerier fra Prædellen under Altertavlen nu ere borttagne, men findes i Oldnordisk Museum. Prædellen har nemlig været til at oplukke, og disse Malerier ere anbragte paa de to Fløidøre, som kunde aabnes og lukkes. De fremstille 4 Helgener af Dominikanerordenen, nemlig 3 Munke og 1 Nonne, alle i siddende Stilling. Første Maleri fremstiller en Dominikanermunk med Helgen-glorie, som har paa Skjødets en aaben Bog, hvori er afbildet Kristus paa Regnbuen med de 2 Sværd, — endvidere en Dominikanernonne med Glorie, som har et Hjerte i den ene Haand, en Nagle i den anden, Tornekrone om Hovedet, Saar i Siden. Bag paa findes en latinsk Indskrift af Psalme 22 og Esaias 53. Den er malet langt senere, nemlig i 17de Aarhundrede. Andet Maleri har 2 Domini-

kanermunke med Glorie. Den ene holder en Korsstav og har en Bog paa Skjødets, den anden holder et Hjerte og en Flamme. Bag paa dette Maleri findes ligeledes en latinsk Indskrift fra 17de Aarhundrede, taget af Johannes Evangelium 3die Kapitel, men under Indskriften fremskinner et gammelt Maleri forestillende 2 Helgene, nemlig en Biskop med Bispestav i den ene Haand, et gjennemstukket Hjerte i den anden — og en Pave med aaben Bog i begge Hænder. Et Slyngebaand med Indskrift omgiver begge Helgene. Det paa Slyngebaandet Skrevne har man hidtil ikke kunnet læse fuldstændigt.

Sortebrødre-Klosteret i Aarhus hører til dem, der afgave Mænd, som traadte i Reformationens Tjeneste, og Dominikanermunken Jens Andersens Historie har stor Lighed med Hans Tausens. Jens Andersen hørte dog ikke til de mere fremtrædende Mænd i hine Dage, men blev Sognepræst i Lemvig og var Fader til den berømte Læge Andreas Lymvicius, som blev Professor i Medicinen ved Kjøbenhavns Universitet.

Mit Slutningsønske være, at Dominikanerordenens Historie i Danmark maatte finde en Samler og Bearbejder.

Efterretninger

om

Frederik den Andens Bibel

ved

Holger Fr. Rørdam.

Skjønt Christian den Tredies danske Bibel af 1550 for sin Tid var et godt Arbejde, der ved sin herlige danske Sprog-tone priste sin Mester, kunde det ikke være andet, end at der i et Værk af et saa betydeligt Omfang maatte være indløbet enkelte Vildelser, hvad enten disse nu stammede fra Luthers tyske Bibel, af hvilken den ældste danske var en Oversættelse, eller det ikke ret var lykkedes den danske Oversætter at ramme Meningen af den tyske Text. Da det imidlertid var en vigtig Sag, at faa den hellige Skrift saa nøjagtigt som muligt gjengivet i Modersmaalet, var det ikke at undres over, at K. Frederik den Anden, der altid viste en stor, rigtignok ofte mere hemmende end fremmende, Iver og Opmærksomhed for kirkelige Sager, var betænkt paa at faa de vitterlige Mangler ved den danske Bibel afhjulpne, dengang et nyt Oplag gjordes behov. De Forhandlinger, der i den Anledning førtes, have hidtil ikke været bekjendte, skjønt de vel fortjente at være det, ikke alene fordi de oplyse Forholdet mellem de to ældste danske Bibeludgaver, men ogsaa fordi de give os et Tidsbillede, som ingenlunde er at foragte. Vi kaste et Blik ind i Livet ved Frederik den Andens Hof, vi se den aldrende Konge ret levende interesseret for at skaffe Folket en rigtig god Bibeloversættelse, vi høre ham samtale

med sine lærde Mænd om, hvorledes Bibelen skulde forsynes med Randanmærkninger og Indholdsangivelser (Summaryer), vi høre ham trøstigt sige paa sin Tydsk: »Mein Bischoff der wird es wohl recht bestellen«. Men tillige have vi 'et slaaende Exempel paa, hvorvidt Rædselen for enhver Tilmærmelse til Calvinismen gik, og hvorvidt det var kommet med den slaviske Efterfølgelse af Luther, selv i de ringeste Ubetydeligheder. Man troede Luthers Aand bunden i Bogstaven, og saa stirrede man da paa hans efterladte Skrift og mærkede ikke, at den »glade og frimodige Aand«, som havde været egen for denne Guds Mand og hans Gjerning, svandt mere og mere hen under Bogstavtrældommen.

Af de her meddelte Brevskaber vil man se, at den ansete og lærde Boghandler M. Hans Aalborg var Bibelens Hovedforlægger, og at en Del andre lærde Mænd tillige vare Deltagere i Foretagendet. Vi lære vel ikke Navnene paa alle de Mænd at kjende, som deltog i Bibelrevisionen, men af en senere Optegnelse, som jeg forbeholder mig at meddele ved en anden Lejlighed, vide vi, at Dr. Niels Hemmingsen i Roskilde gjennemsaa det Ny Testamente, Biskop Povl Madsen Mosebøgerne, Dr. og Prof. theol. Anders Lavritsen Profeterne, M. Desiderius Foss Psalmerne, M. Jørgen Dybvad (Prof. i Matematikken) og M. Peder Aagesen (Hagæus, Professor i Dialektik) gjennemgik de øvrige Bøger. Ser man imidlertid hen til det Arbejde, som forlangtes af disse Mænd — det bestod i intet mindre, end Ord for Ord at sammenligne den gamle Bibel med den hebraiske, græske, latinske og tyske Text — og betænker man den Forsigtighed, hvormed de maatte gaa frem, for paa intet Punkt at faa Udseende af at forandre Meningen til Gunst for Calvinisterne, saa kan man ikke undre sig over, at Værket ikke skred saa hurtigt frem, som Kongen og hans Omgivelser ønskede; fuldt færdigt fra Pressen blev det først Aar og Dag efter Kong Frederiks Død. — Her følger nu en Række Breve, som nærmere belyse hele Forholdet.

1.

1586. 30 April. *Kongebrev til det theologiske Fakultet om at »overlæse« den danske Bibeloversættelse og sammenlignende den med Grundtexten, inden den paany oplagdes.*

Friderich thend Anden mett Gudtz Naade Danmarckis Norgis, Wendis och Gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tillforrn. Wiider att som wij nu haffue beuilgit och forordnit hoes Osz Elskelige Mester Hans Alborg och hans medredere Thend Danske Bibbell paa nye att schulle lade prenthe och paa thryk vdгаа, Och Osz er berett Att vdj thend første Translation paa thend Danske Bibbell schall were mögen feill, Att thett Jcke er saa retteligen werterit Eller vdj thend tiid offuersehett som thett sig burde, Och paa thett nu Bibbelen paa ny schall thryckis, Saadant feill och mangell kand bliffue rettit, Och samme Bibbell rett maa vdгаа, Tha bede wij ether och naadigst begere, Attj thage till ether the thre Danske predicanter ther vdj Kjønehaffnn, Och offuerleesze thend gamble Bibbell och mett fiid thend Conferere Emod thend rette Hebraische Tects. Och huor nogen mangell kand findis Att thend rette grund och mening vdj første Translation icke er rammit, Attj thett Corrigere och Retter. Och lader ether were befallit och anliggende som thet ether bør till Gudtz ehre, Religionens forfremmelse, och menighedzens bedste, att samme Bibbell, som wij befallitt haffue nu paa ny schall thryckis, maa rett, fuldkomen, wstraffelig och Aldelis paa bedste maade forekomme. Ther mett giøre j Osz synderligen till Wilge. Befallendis Ether Gud. Schreffuit vdj Rosbeck, thend 30. Aprilis Aar etc. Mdlxxxvj. Vnder vort Signett.

Friderich.

Udskrift: Oss Elskelige Hederlig och Hoglerde mend, Rectorj, Doctoribus, Magistris och Professoribus Theologicæ Facultatis vdj Vniuersitetit vdj wor Kjøpstedt Kjønehaffnn.

Original i Konsistoriets Archiv, Pakken Nr. 190.

2.

1587. 21 December. *Hofpræsten M. Christoffer Knoffs Skrivelse til Biskop Pool Madsen om Bibelrevisionen.*

Salutem in Christo Jhesu. Reuerende dne Episcopo comper et amice colende, accepi tuas literas et duas quaterniones concionum tibi gratias habeo, quod serio et diligenter negotium tibi a S. Rege demandatum urges, expecto nunc singulis diebus, ut Exemplaria mittantur, tempus enim est ut distribuantur. De impensis admonebo S. Regem quamprimum occasionem nactus fuero. Febris tui nullam facis mentionem ideoque spero te ea liberatum esse. Dnus Deus diu te incolumem conseruet. Bonus noster Fionensis Episcopus nobis ualedixit, successit illi ut scis M. Jacobus Ripensis¹. Dnus Deus in hoc laborioso et periculoso officio ipsi adsit. .

Mi Dne comper hodie allatum est aulam primum et secundum caput Genesis ex nouis Biblijs, quæ Hafniæ imprimi debent; ibi statim apparuit noua argumenta conscripta esse in singula capita, id uero omnino est contra Regis uoluntatem et mentem. Rex enim serio mandauit, ut nihil noui adderent uel conscriberent, sed tantum ad marginem annotationes et allegationes in Germanico textu a Luthero positas, in Danicam linguam conuerterent et in margine textus Danici adderent, et quoniam in Biblijs Germanicis Witebergæ excusis Summariaë capitum a Vito Theodoro conscriptæ additæ sunt, S. Rex Exemplaria illa inspexit et expresse mandauit, ut argumenta illa uel ut uulgo uocant Summariaë istæ in Danicam linguam conuersæ ante singula capita imprimerentur, ut Danica Biblia nulla in re, ne in minima quidem litera, et Germanicis Witebergæ impressis discreparent; ideoque exemplar Germanicum M. Johanni Alburgio et Typographo

¹ Biskop *Niels Jespersen* døde 22 November 1587, han efterfulgtes af *M. Jakob Madsen (Vejle)*, som her kaldes *Ripensis*, fordi han i 22 Aar havde virket i Ribe, først som Rektor, siden som Sognepræst ved Domkirken.

quoque datum est, atque mandatum est, ne latum unguem ab illo discederent. Regi enim omnia noua suspecta sunt, præsertim hisce temporibus. Deinde mi Dne compater inspexit Dnus Cancellarius² una cum alijs doctis et bonis uiris textum Genesis in ueteri exemplari a Desiderio³ emendatum et animadvertit facile, nihil fere in textu Danico emendatum esse. Existimant autem omnes, qui Danicam linguam nouerunt, textum Danicum aliqua emendatione et reformatione opus habere, et hoc unicum a te tuisque collegis, cum professoribus Theologiæ tum pastoribus, summis uotis requirunt, ut ista emendatio fiat ex fontibus hebraicis summa uestra cum diligentia fide et studio. Respicit autem Rex cum Dno Cancellario et omnibus Regni proceribus et tota aula ad te et sæpe Rex dicit: Mein Bischoff der wirt es wol recht bestellen. Tu igitur mi Domine Episcope omnem operam, curam, studium et industriam tuam in hac unica re colloca, ut S. Regis uoluntati, expectationi omnium bonorum et tuæ quoque existimationi, satisfacias. Postremum erit hoc tuum et illustre monumentum ad omnem posteritatem. Vrge igitur Sacrosanctum istud opus. D. Cancellarius existimat necessarium esse, ut duo ex Theologis, qui linguarum periti sunt, primos labores suscipiant et diligenter Danicum textum, singula uerba et phrases ad Hebraicum, Grecum, Latinum et Germanicum conferant, singula deligenter perpendant, et si quid in textu danico minus proprie uel eleganter translatum sit, ut illud annotent, emendent et postea professoribus, Theologis, pastoribus (qui singulis diebus eam ob causam in certo loco conuenire debent) ea, quæ emendatione opus habent, exhibeant, ut omnes suas sententias conferant, et communi omnium consensu emendatio illa fiat. Et quamuis illud laboriosum et molestum erit, tamen sancti sunt isti labores, qui Dei gloriam promouent

² *Niels Kaas* til Taarupgaard var siden 1573 Kongens Kansler og Universitetets Konservator.

³ *Desiderius Foss* var Sogneptæst ved Vor Frue Kirke i Kbhvn.

et toti Ecclesiæ ac ipsis professoribus et Theologis salutare sunt futuri. Si quid neglectum fuerit, id crede mihi redundabit in totam Vniuersitatem, præsertim in illos, quibus Rex hosce labores demandauit, ac ea de re bis ad Vniuersitatem scripsit, utque cognoscant Regi optimo hanc rem curæ esse, rursus ad uos scribere decreuit. Ego uero pro mea erga te et reliquos omnes charissimos amicos amore Regis literas anteuertere, Ipsiusque Maiestatis mentem iterum uobis declarare uolui, ut uobis constaret, quid Rex cum omnibus Consiliarijs ac omnibus incolis horum Regnorum a uobis requirant et sollicite expectent. Tu pro singulari tua erga me beneuolentia libertati meæ ignosce, et veterem tuum amicum et primam creaturam, ut semper fecisti, ama, ego tuus ero quoad uixerò, et Deum orabo, ut in hoc pio labori uobis adsit suo sancto spiritu, uosque omnes incolumes in nominis sui gloriam conseruet. Hoc uero postremo loco addo: Est pia hic quædam matrona, quæ magnas habet tentationes et cum desperatione colluctatur, in hac animi anxietate constincta petit, ut in hisce diebus precessionum preces pro illa fiant ad Deum, non nominata tamen persona neque loco, in quo uiuit. Vehementer itaque a te petit, ut et Hafniæ unico uerbo eius mentio fiat, utque Ecclesia pro ipsa apud Deum intercedat. Tu pro tua pietate et prudentia non deeris miseræ et afflictissimæ matronæ. Hæc addidi rogatus ab illa, Dnus exaudiat nos et liberet miseram matronam. — Amanter a te peto, ut omnes amicos reuerenter ex me salutes inprimis Dnos professores et pastores. Salutat te Dnus Doctor Petrus⁴ et pro gratulatione gratias tibi agit. Existimo te meas literas de filiola mihi nata accepisse. Salutat te puerpera mea a qua ante paucos dies discessi. Bene iterum Vale in Christo Jhesu. Raptim Haderslebiæ 21 Decembris Anno 1587.

Tuus ex animo

C. Knoff.

⁴ Dr. Peder Sørensen (*Severinus*), Kongens Livlæge.

M. Johannes Alburgius no[minat] M. Haggæum et . . . dium⁵, ut isti primos et præcipuos labores sustinerent, illorumque labores se liberaliter compensaturum affirmat, sed uestro arbitrio relinquo, quos eligere uelitis, modo idonei sint et animo ad sustinendos labores parato. Iterum Vale.

Udskrift: Reuerendo et clarissimo Viro Dno Doctori Paulo Mathiæ, Episcopo Selandiæ uigilantissimo, dno suo et compatri reuenter colendo.

Paaskrift: R^{di} conducto nuncio Nils Jensøn Studioso, 2 Jan. 88.

Orig. i Konsist. Archiv. Pakken Nr. 190.

3.

1587. 26 December. *Kongebrev til det theologiske Fakultet om med Flid at fortsætte Revisionen af Bibelen, og at forsyne den med Luthers Summarier og Randbemærkninger.*

Frederich thend Andenn Medt Gudtz Naade Danmarckis Norgis Wendis och Gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tilforrn. Wiider Att Effther som wij Naadigst haffue bestillitt och handlitt medt Osz Elskelige hederlig och hoglerdt Mand, mester Hans Olborg och hans Consorter, Att the haffue thennom offuerthagitt, Att wille och schulle lade prenthe Bibelen paa Dansche, Efftherthi her wdj Riigitt er stor brøst for Dansche Bibeler, Och wij ther fore haffue Ether ladett tilbiude, Attj samptlig schulle thend gamble Dansche Bibell offuersehe, Och huisz wdj thend første Version och Prentt nogen Mangell kunde findis, I tha thett schulle corrigere, Och saa att schulle fordansche the Summarier, som Doctor Luther haffuer giordt offuer huert Capitell, och the annotationes marginales, Effther som nu findis wdj thend Thydsche Bibell som till Wittenberg er wdtgangen, Att samme Dansche Bibel thess fuldkomeligere kunde wdtgaae, Saa forfare wij att ther medt fast liidett er

⁵ Navnet kan ikke læses, da et Stykke er udrevet af Brevet, formodentlig er det *Jørg. Dybvad*, her menes.

gangett for sig, Saa att ther som Mand samme Prentt nogett hastigt kundē forethage, Tha schulle well were att befrøcthe, Att for thend schyld schulle ther medt forhalis, End dog thet er lang thiid siiden wij ether ther om haffue ladett tilsige, Och wij well haffde Oss till Ether forsehett, I ether thett Anderledis schulle lade were anliggende, Thj Bede wij Ether, Begiere och wille, Attj tilthencke strax medt thet allerførste, Att forethage bemelthe Dansche Bibell medt allerstørste fliid att offuersehe, Saa och the Summarier och annotationes marginales, aff Thysch att fordansche, Och for^{ne} Mester Hans Olborg forschaffe, Och siiden haffue tilbørlig opsehende medt, Att for^{ne} Dansche Bibell maa bliffue correct, Och paa thett flittigste och bedste maade Prentthett, Och saa mōggitt hosz ether er, befordre, Att ther medt maa thett fordeligst mueligt er, gaa for sig, Ther medt giøre J osz synderligen till wilge, Och saa schier ther wdinden wor Allfluorlig befalinge. Befalendis ether gud. Schreffuit paa wortt Slott Haderszleffhusz thend xxvj dag Decembris Aar effther Christi fødtzell, Mdlxxxvij. Wnder wortt signett.

Friderich.

Udskrift: Osz Elskelige hederlige och hoglerde Mend, Doctor Pouell Matzen Superintendent vdj Sielandtz Sticht, Saa och Decano, Doctoribus, Magistris och mehenige professoribus Theologiæ facultatis wdj Vniuersitetet vdj wor Kiøpstedt Kiøpnehaffnn Sampligen.

Paaskrift (med Biskop Powl Madsens Haand): R^{di} 3 Jan: etc. 88. Responsum Cancellario 4 ejusdem.

Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

4.

1588. 3 Januar. »*Copia literarum D. Pauli ad M. Christophorum nomine eorum, qui præfuerunt bibliorum correctioni.*«

Dei gratiam et pacem.

Reverende vir, Dn: Compater et Amice in primis colende: Ex literis tuis, postremo redditis, intelligo piam Op-

timi et piissimi Regis sollicitudinem de Bibliis nostris de-
nuo imprimendis, quæ modis omnibus est laudanda. Video
avtem hic locum habere vulgatum illud: Deliberandum est
diu, quod statuendum est semel. Nobis quidem perfacile
fuisset, Summaria ista Viti Theodorj, et annotationes illas
Lutheri transtulisse, si ejjus rei vel minimam mentionem
fecissent literæ Regiæ, quarum exemplar mitto, ex quo in-
telleges, quid nobis literis Regiis demandatum sit. De con-
silio avtem nostro, in nova hac editione, non videtur vobis
satis constare, licet enim certi libri certis personis exami-
nandi dati sint: Tamen non permissum fuit, ut ex unius
alicujjus arbitrio aliquid mutaretur: Sed ut singuli, quæ a
se animadversa et notata essent, omnibus in domo nostra
consistoriali convenientibus, examinanda offerrent, ut ita
demum, collatis sententiis, communi omnium consilio, certi
aliquid statueretur. Atque sic hactenus progressi sumus,
sicque in posterum progrediendum nobis statuimus, quod
nostrum consilium, neque Dn: Cancellario, neque tibi avt
aliis displiciturum speramus. Nam omnino nobis curæ
fuerit, ut per Dei gratiam, Serenissimæ R. M. et aliorum
bonorum Virorum de nobis expectationi, quantum quidem
nobis possibile fuerit, satisfiat. Interim facile animadverti-
tis, annotationes illas marginales Lutheri, iis in locis mu-
tandas vel omittendas, et nostras aliquas addendas, ubi tex-
tus mutationem aliquam necessario requirit.

Gen: 4. Appetitus ejjus ad te etc.

Hic textus in versione Germanica non est translatus,
ideoque neque in Danica. In Commentariis avtem a Luthero
idem textus explicatur, quam explicationem nos secuti, ver-
timus: Oc hendis vilgie schal vere til dig. In margine
avtem hoc Scholium ex commentariis Lutheri addendum
putavimus: Det er: Synden schal vel Anfecte dig, Men lad
hende icke faa Offuerhand.

Gen: 9. Dilatet Deus Japhet.

In Germanica et Danica versione exprimitur verbum,
Dilatet, quod tamen non convenit cum Hebræo, quod signi-

ficat allicere et blandis verbis persvadere, quemadmodum Lutherus ipse agnoscit in Commentariis, et adducit locum ex 2 cap. Oseæ, in quo idem verbum redditum est per locken, et danice locke, quare putavimus æque commode hic reddi posse: hand schall locke, Eller venlige offuertale Japhet. In margine vero addendum esse hanc explicationem: Scilicet ved Euangelii prædichenn, At Japhets Affkomme kand oc komme til gudz sande kundschaab.

Gen: 18. Revertar ad te juxta tempus vitæ.

Ubi Lutherus in Commentariis discrepat tum a versione, tum ab annotatione marginali. Nobis avtem magis probatur illa sententia, quam ipse probat in Commentariis, ideo textum sic vertimus: Jeg vil vist komme til dig, ved liffsens tid. Et ex commentariis judicavimus hoc Scholion addendum: Det er Effthet den visz, Som it barn pleier att bliffue liffactig oc fødis, schall oc Isaach bliffue liffactig oc fødis. Infra 21.

Ex his et aliis similibus locis satis apparet, non posse semper servari annotationes marginales Lutheri, modo in textu aliquid mutandum sit. Quod avtem ad Summaria illa Viti attinet, nobis quidem videretur futurum commodius, si illa seorsim in quarto, ut vocant, imprimerentur. Nam alioqui volumen erit admodum ingens. Posterior quoque proba cum columnis, quam nunc avdio missam in aulam, nobis quidem magis probatur, tum quod lectu sit facilius, tum quod plures versus capiat, qua re etiam papyro parcutur. Sed fiat voluntas Regis, quæ ut vel Regiis literis vel tuis nobis imprimis significetur, ego Collegarum omnium nomine amanter peto, idque ut certius fieret, placuit hunc Studiosum Nicolaum Johannis, nostra pecunia conductum, ad te mittere. Dnus Deus consilia et actiones nostras omnes dirigat in nominis sui gloriam et Ecclesiæ salutem. Amen.

Afskrift i Konsistoriets Archiv, Pakken Nr. 190.

5.

1588. 4 Januar. *Biskop Poul Madsens Skrivelse til Kansleren Niels Kaas i Anledning af de Bebrejdelser, der vare gjorte det theologiske Fakultet, fordi det saa langsomt fremmede Bibelrevisionen.*

Dei gratiam et pacem.

Magnifice Dn: Cancellarie, Domine et Patrone reverenter colende, Imprimis ego cum collegis meis toto peccatore oramus, vt nouum hunc annum, et multorum prædicationibus fatalem, Ecclesiæ suæ, Serenissimo Regi, Illustrissimæ Reginæ, Juniori Principi, cæterisque liberis Regijs, Tuæ quoque Magnificentiæ nobisque omnibus fœlicem ac salutarem faciat, Amen.

Kere Her Cancellor, Gunstige Herre oc Patron, giffuer Jeg met Mine metbrødre Eder venligen tilkende, Att oss i gaar Er Præsenterit kong: Mats allis voris Naadigste Herris Breff, huilckit wi met tilbørlig reuerentz haffue Entfangit, huor aff wi forfare, oss att vere Nogit fortænctt hoss hans kong: Matt, Att wi skulde findis Noget forsømmelige met den Danske Bibel att offuerse oc corrigere, Saa att dersom mand samme Prent nogit hastig kunde fortage, Tha skulde vel vere att befrycte, At for den skyld skulde der met forhalis, huilckit dog anderledis skal befindis. Disligeste formelder Samme kong: Mats Breff, Att oss skulde verit første gang befallit, att fordanske de Lutheri Summarier offuer huert Capitel oc annotationes marginales, Effther som nu findis vdi den Tydske Bibel som til Vittenberg Er vdgangen, huilckit dog icke skeet Er, Men Er oss den gang aleniste befallit, Att offuerlæse den gamble Bibel, oc met flitt den conferere met den rette hebraiske text, oc huor noget mangel kunde findis, Att den rette grund oc Mening vdi første Translation icke er rammit, at wi det skulde corrigere og rette. Men Efftherdj det befalder nu hans kong: Matt, at for^{ne} Summarier oc annot: Marg: skal fordanskis, ville wi saadan hans kong: Matts vilgie oc befallning met all flijt Efftherkomme, Saa Ingen

voris forsømmilse met guds hielp skal findis, Saa vijt oss muligt kand vere i nogen Maade. Dog kunde wi icke forholde, at lade Eder venligen vide, Att huor texten skal samme stedz forandris, der som nødigt Er, der skal oc de annotationes nogit forandres, huor om wi haffue videre tilskreffuit M: Christoffer Cnoff, oc vilde derfor icke bemøde Eder met lenger Skriffuelse der om, Men vilde gerne paa det venligste haffue Eder ombedet, Atj, Som voris Herre oc Patron, ville her vdi metdele oss eders gode Raad, met det alder første, huor Effther wi kunde vide oss att rette. Wi ville i alle Maade beflite oss, att Efftherkomme kong: Mats vilgie oc Befalning, Om huilcken wi foruenter End nu met det snariste Bedre at bliffue vnderuiste. Gud Almegtigste giffue alltingest at maa vdrettis til gaffn oc til Guds ære. Amen. Bene et fœlicissime valeat Magnificentia Tuæ, Domine et Patrone colendissime, in Christo Jesu, qui eam quam diutissime incolumem atque florentem nobis conseruet. Hafniæ 4 Januarij 88.

Tuæ Magnificentia
reuerenter colentes
P. Matthiæ et collegæ.

Originalkoncept i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

6.

1588. 25 Januar. *M. Christoffer Knoffs Svar paa Biskop Povl Madsens Skrivelse af 3 Januar s. Å.*

Salutem in Christo Jhesu, qui unica nostra salus est. Reuerende dne Episcopo compater et amice colende, literas tuas reddidit mihi studiosus a te ad nos ablegatus Scanderburgi. Incommode accidit, quod eodem tempore, quo ipse aduenit, D. Cancellarius Wiburgum, ego uero Scanderburgum profectus eram, solus D. Petrus Coldingæ fuit. Venit igitur Coldinga ad me tabellarius uester Scanderburgum, inde Wiburgum ad D. Cancellarium ex consilio nostro nostrisque instructus literis profectus est, sed Dnus Cancel-

larius illum sine responso ad nos remisit, nihil enim respondere uoluit nisi Rege consulto, neque in tanta nobilitum frequentia de tantis rebus subito et inconsiderate scribere potuit. Veniet autem in aulam intra octiduum et ad uestras literas respondebit, neque est quod de optimi Viri Dnj Cancellarij uoluntate, cui hoc negotium cordi est, dubites. Sed nouit Regis animum, ideo sine ipsius Maiestatis consensu nihil rescribere uult, sed breui ipsius responsum ad uos mittam. Interea quæ mihi constant de Regis uoluntate breuiter declarabo. S. Rex, antequam ad uos de emendatione textus bibliorum scriberet, inspexit Germanica Biblia Witebergæ impressa cum Summariis Viti Theodorij, cum scholiis Lutheri in margine et concordantijs, statim affirmavit sibi placere exemplar illud, et mandauit, ut ad eundem modum Biblia in Danica lingua imprimerentur, cum hac tamen conditione, ut textus Danicus ad ueritatem hebraicam in præcipuis locis emendaretur, intellexerat enim ipsius Maiestas textum emendatione opus habere. Hanc suæ Maiestatis uoluntatem in prioribus literis non plane expressam esse literarum Regiarum exemplaria ad me missa declarant. In prioribus igitur literis tantum emendationem uel recognitionem textus Danici ut hebreo conformis sit mandat. In posterioribus præcipit, ut Summaria Viti Theodori, una cum Scholijs uel annotationibus Lutheri in margine positis in Danicam linguam translatae singulis capitulis addantur, ut Danica Biblia plane cum Germanica Witebergæ impressa congruerent. Hæc est Regis sententia, quam literæ Regis diuerso tempore scriptæ (si eas diligenter et candide conferre uelitis) declarant, omnem dubitationem uobis exmissent Regis literæ, si in primis literis plena Regis uoluntas declarata uobis fuisset. Quod uero textus a uobis in Danico exemplari emendatus scholia uel annotationes Lutheri ferre non possit, id uerissimum est, sed facile uos pro prudentia uestra intelligitis, emendata et sublata aliqua phrasi in textu ueteri, expirant per se scholia, in omnibus igitur locis in textu emendatis scholia omittenda sunt. Tex-

tus simpliciter secundum ueritatem hebraicam retinendus, et scholia a textu discrepantia relinquenda sunt, et in ijs locis retinenda ex Luthero, ubi cum textu conueniunt et eum explicant. Noua scholia addere id periculosum est propter Regem, cui noua omnia suspecta sunt, et propter calumniatores, qui Vniuersitati, omnibus bonis in hoc Regno et nobis omnibus insidiantur. Vnico uerbo a Witebergensibus in catechesi posito: oportet Christum cœlo capi, euerterunt Calumniatores Academias præclaras Witebergensem et Lipsiensem, uti scis. Caueamus igitur nobis et retineamus scholia usitata et a Luthero conscripta, ubi textus ea ferre potest. In locis obscuris non multum scholia prodesse possunt, ut in loco, quem ex Genesi annotasti: secundum tempus uitæ, uel uiuentis, in hoc loco omnes scriptores dissentiunt, et res est non magni momenti, poterit igitur scholion omitti. Hæc est fere sententia Doctorum in aula nostra et Regno, sed ad Dnj Cancellarij literas, quas propediem habebitis, uos remitto. Ego ingenue scribo et tibi ueteri meo amico Regis et Dnj Cancellarij, quantum ego percipere potui, uoluntatem declaro, interea in uobis iudicium in re tanta relinquo et amanter peto, ut inprimis ad nos scribas, textum emendatum subinde mittas, M. Johannes Alburgensis procurabit tabellarium suis sumptibus libenter; uobiscum conferre, doctorum hominum inprimis Dnj Cancellarij sententiam inquirere, uosque de ea certiores facere, studebimus, ut labores uestri Dno optimo Max., Serenissimo Regi et omnibus bonis et pijs placere possint. Ego 300 uel 400 daleros conferre decreui ad opus hoc sanctum pertexendum, teque hortor, ut et tu aliquam pecuniam conferas, fiet id sine tuo et meo damno, D. Petrus cum fratre, M. Albertus¹, M. Johannes Michaelis² et ego contractum conscripsimus, quem exhibebit tibi M.

¹ M. Albert Hansen var Hofprædikant, siden Biskop i Aarhus.

² M. Hans Mikkelsen var Høvmester for den unge Prinds Christian, siden blev han Forstander paa Soer.

Johannes Alburgensis, illum inspicere poteris, plures sunt, qui se nobis coniungere uolunt, uerum nos plures in consortium nostrum admittere non uolumus, te adhuc tanquam præcipuum membrum Vniuersitatis præsertim propter uenditionem Bibliorum requirimus, sed tuo arbitrio relinquimus, quid facere uelis. Si quoque ex Theologis uel professoribus aliquam summam una nobiscum deponere uelit et se nobis coniungere, id ipsi integrum erit; probam cum columnis retinebimus, ut spero, exspectamus Dnj Cancellarij in ea re sententiam, quam intra paucos dies ad te perscribam. Misit Doctor Petrus D. Dibuadio quatuor primorum capitum emendationem, ut saltem ex ea tanquam proba constet, qualem hic in aula docti requirant emendationem. Verum nihil Dnis professoribus in ea re præscribitur, si talis emendatio uel animaduersio, quæ digitum intendit in ea, quæ in textu Danico sunt mutanda, placuerit, plura ad uos sæpenumero mittemus. Hoc tantum petimus, ut sæpissime copiam emendationis a professoribus factæ ad nos mittas. Rex quoque metuit, ne uolumen integrum impressum iustam magnitudinem excedat, oro itaque cum Typographo agas, ut is declaret se, quot papyri libros totum uolumen requirat, ut nunc initio huic morbo remedium adhiberi possit. Nimis tibi molestus sum charissime Dne compater, ego subito hæc et nocturno tempore scripsi. Dnus Deus tibi et collegis tuis suo sancto Spiritu adsit, ut finem optatum, ad quem omnes pij et boni inspiciunt, in hoc tam sancto opere consequi possitis. Ad reliqua quod attinet placuit S. Regi tuus labor et diligentia una cum collegis in concionibus conscribendis et imprimendis præstita, et pecuniam a te nominatam sponte mihi, cum admonitus esset, misit, quam cum eodem momento quo iter mihi esset ingrediendum acciperem, petij a Mgro Alberto, ut ad te scriberet, pecuniam uero Ludouico Monthenio³ dedi,

³ *Ludvig Munthe* var senere Kannik i Lund (jfr. *Zwergs* Sjell. Clesie. S. 564).

ut eam cum Reginæ ancilla ad Eliam⁴ mitteret, ut is oblata occasione tibi eam reddendam curaret, existimo igitur te 47 daleros accepisse. Bene et feliciter Vale, et Dnos professores et pastores omnes reuerenter ex me saluta. Non fiat otium relegendi literas, si quæ sunt emendanda, tu emenda. Raptissime die Pauli 25 Januarij Haderslebix.

Tuus ex animo

C. Knoff.

Paaskrift: R^{di} 1 Febr.

Respondet prioribus literis.

Original i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

7.

1588. 5 Februar. *M. Christoffer Knoffs Skrivelse til Biskop Pool Madsen angaaende Bibelrevisionen.*

Salutem in Christo Jhesu. R. Dne Episcopo amice et compater colende. Die purificationis Dnus Cancellarius in aulam redijt, et statim ad literas uestras respondit, responsum per præsentem tabellarium ad uos mittimus. Ego ad te scripsi ante aliquot dies cum quodam ex ministris Regiis, qui ex arce Hafniensi huc mittuntur, quos cursores uocare solemus. Jens Furboter uero illos nominat iacentes, id est Ligger¹. Spero te literas illas accepisse. Regis sententiam et suam quoque declarat Dnus cancellarius in suis literis. Requirit Rex, ut textus ubi necessitas hoc postulat emendetur. Summarie Vitj in Danicam Linguam una cum Scholijis Lutheri et concordantijs translatae addantur in ijs locis, ubi scholia cum textu conueniunt, ubi uero textus emendatus est, neque scholia uetera admittit, ibi scholia omittenda et textum emendatum præferendum esse Scholijis iudicant. Huic uolun-

⁴ *Elias Eisenberg* var K. Frederik II.s Sekretær og Kannik i Roskilde.

¹ Denne satiriske Benævnelse paa de kongelige Løbere synes siden at være brugt til Stadighed, jfr. *Skandin. Litteraturselskabs Skr.* 12te og 13de Aarg. S. 425.

tati S. Regis et expectationi omnium bonorum ut satisfiat, tu charissime Dne compater cum collegis tuis operam dabis. Omnium animi et oculi in uos coniecti sunt, et prophetas, Christum apostolosque Danice proprie secum loquentes audire cupiunt. Dnus gubernet et regat uos suo spiritu, ut inchoatum opus in Dei gloriam et Ecclesiæ utilitatem feliciter absoluere possitis. Nos charissime Dne compater post dies precationum ad nuptias fratris Regis nostri Clementissimi ibimus, Anhaldinos et Brunswicensis Ducis, qui sponsam comitantur, ad se Haderslebiæ inuitabit S. Rex. Prolixius nunc propter labores, qui nobis in hisce diebus precationum incumbunt, scribere non possum. Saluta reuerenter ex me omnes collegas et amicos. Raptissime Haderslebiæ primo die precationum 5 Febr.

Tuus ex animo

C. Knoff.

Udskrift: Clarissimo et Reuerendo Viro Dno Doctori Paulo Mathiæ Episcopo Selandiæ uigilantissimo, suo amico et compatri reuerenter colende.

Paaskrift: R^{di} 14 Febr.

Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

8.

1588. 5 Februar. *Kanster Niels Kaas's Svar paa Biskop Poul Madsens Skrivelse af 4 Januar s. Å.*

Mynn Ganntsche Wennliigh hellszen, Nu och allethiid forsend med wor herre. Kiere Dne Episcopo, Besynderliigh gode Wen. Jegh Tacker ether wennligen, och ganitze gerne for all Beuiste gode, huilchet igen att forskylle ieg allethiid aff formugen Wiill findis Godtuilligh. Giffuer iegh ether Wennligen Atthuide, Att iegh for nogen forledne thiidt siiden haffuer bekommit ethers schriffuelse, Formercker therudaff, Att kong^e Mat^s Schriffuelse schall ether were thiilhende komen, Therudaff y haffuer Forfarit, Attj med ethers medbrødre schall were nogit fortent hos hans

Matt., for attj schulle findis forsømmelligh, med thend Danske Bibell att Offuersee och Corrigere. Dernest giffuer Tiillkennde, Att thend hans Mat^s siste schriffuellse ickj kommer offuer ett med thend første, i haffuer Bekommit. Endogh y er offuerbøddigh hanns Mat^s viillj herudinden att fuldkomme: Effther som ethers schriffuelse ydermere ther om formeller. Ther paa ieg ether wennligen ickj wille Forholle, Att ieg thet hans Matt. vnderdanigst haffuer Andragit. Tha haffuer hans Matt. siig Nadigst Ladit formercke, Att hans Matt. ether ingen vnade wille thiilltencke, Menn hans Matt. er vdj thend Nadigst thiilforsiu, Att thet wforsøemelligen med samme Biibell maa haffue Fremganh, Att Texten grandgiffuelligen maa Bliffue Corrigerit, huor som ther findis nogen Mangell, och att thi Summarier maa Bliffue sett offuer huert Capittell, Epther hans Mat^s siste schriffuellse. Huad thi Annotationes marginales Belanger, Wiide y well sellffuer therudj att forandre, Epther som Texten thet vdførdrer, Huor och er nogen Tuill paa ferde, Maa thet well Aldelis Bliffue ude. Thette ieg ether tiill Suar paa ethers schriffuellse wennligen wiill haffue wforhollit, Och vdj alle thi maade ieg kandt giøre, y kand haffue thienist och gott aff, Ther thiill schall i Finde meg Wiilligh. Wiill her med haffue ether gud Allermechtigste Befallendis. Aff Haaerfløff thend 5 Februarij Anno etc. 1588.

Niels Kaas.

Udskrift: Hederliig och Høglerdt Mandt Doctor Paauell Matzsin Superintendent wdj Siellandtz stigt: Mynn Besynderligh Gode Wenn. Ganntz wennligen thiillschreffuit.

Paaskrift: R^{di} 14 Febr.

Egenhændig Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

9.

Skrivelse fra Dr. Peder Sørensen (til M. Christoffer Knoff?).

Significabis dnis professoribus, in locis illis difficilioribus, in quibus res non est tanti momenti, placere dno Cancel-

lario, vt simpliciter emendetur textus et vt negligentur Scho-
ia, vt in illo loco Genes: 19¹ secundum tempus vitæ etc.,
vbi doctiss: adducunt interpretationes, quæ parum faciunt
ad ædificationem, sicut etiam est ille textus vbi dicitur:
Deum ambulasse in horto secundum auram diei. Sed Exodi
34 v. 6, vbi Deus exponit Moysi naturam suam, est notabi-
lis error et in Germanico et in Danico: sunt verba Dei et
non Oratio Mosis, quod manifestum est ex textu et psal.
103: Notas fecit vias suas Moysi. Per columnas impri-
menda sunt biblia, hoc Cancellario et omnibus placet. Bis
vel ter admonui iam, vt diligentius distingueretur textus
idque observatis numeris ex Tremelij vel alijs desumptis,
quos tamen addi non cupimus, verum vbi numeri sunt,
magna sit distinctio, etc.

Paa et Blad i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190, uden Underskrift
eller Datering. Udenpaa er skrevet: D. Petrus.

¹ Skal være: 18.

Bidrag
til
Fyens Stifts Kirke- og geistlige Historie
i det 17de Aarhundrede,
af hidtil utrykte Kilder meddelte af
J. L. Rohmann.

De efterfølgende Meddelelser ere Uddrag af gamle Thingbøger, som findes i Odense Amtsarkiv og ere numererede. Under hvert Stykke er derfor henviist til den Thingbog, af hvilken Beretningen øst, med tilføiet Nr. og Pagina.

I. Til Gudsbespottelses- og Trolddomssagers Historie.

1642 den 12 Mai lod Leensmanden paa St. Hans Kloster i Odense Henning Valkendorf paa Kongens og Rettens Vegne ved sin Ridefoged »for Retten (Aasum Herreds-thing) ledig og løs« fremfordre en Fange ved Navn Rasmus Madsen af Næraa, for af menige Mand at erholde Thingsvidne om, hvorledes bemeldte R. M. havde forholdt sig baade i Levnet og Omgængelse, medens de havde kjendt ham.

R. M. selv blev først taget i Forhør. Paa Ridefogdens Spørgsmaal gav han til Svar: at han rigtignok engang havde været inde hos Claus Johansens i Odense efter Begjæring af den forrige Ridefoged paa Thorpegaard og Svend Pedersen i Odense om, at han vilde »flye« den salig Qvinde, som da levede, hendes Helbred. Da han kom ind i Stuen,

var der nogle Qvinder inde, og en Kjedel hang over Ilden med nogle Urter i; men at han strax gik ud igjen og sagde til Ridefogden og S. P.: hvorfor bade I mig at gaae derind? der var nogle Qvinder derinde. Derimod benegtede han at have sagt: at dersom han maatte begrave sl. Cl. Johansens Hustru levende i Jorden i Kirkegaarden, da vilde han flye hende bedre dertil.

Dernæst forklarede han: at han engang stod paa Svin-dinge »Kirkespiir« og saae til »Roeled« og Claus Brockenhuus, som gik i sin Have og saae til; og i det samme udbrød R. M.: »Nu ville vi bede, for sorte Mogens Kaas (har) stukket Hans Lindenov«. Ved dette Udraab blev Forhøret afbrudt, og i det han blev ført ud fra Thinget, raabte han: »Sorte Mons Kaas!«

I det næste Forhør fremstilledes 39 Vidner, hvilke det ene efter det andet afgave deres Vidnesbyrd. Alle disse forklarede: at R. M. inden og udenfor Kirken havde været en Gudsbespotter. Naar han havde været i noget Selskab eller ved noget Gjæstebud, og Folk vilde love Gud, havde han aldrig kunnet fordrage det, og havde sagt: »hvortil det skulde, at love Gud? Jo mere Mennesker lovede Gud og bade om Naade, desto mindre fik de.« — Ogsaa havde han omgaaedes med »Spørgeri (sic) og Signelse«; i Kirken havde han ikke været de næstforgangne tre Jule-Helligdage, og naar han kom i Kirken, beflittede han sig ikke paa Andet end at hindre Menigheden fra Guds Ords Hørelse ved Latter og — (sic); ikkun faa Gange var han forbleven der, efterat Velsignelsen var »gjort«. Desuden havde han ført et »uskjelligt« Levnet med Drukkenskab, Huien og Skrigen, og budet Folk adskillige Urter for Sygdom. — Dernæst udsagde et Vidne, at R. M. tidt havde slaaet baade »Groffenbrad og Hønskjød« ud i Gaarden, og Vidnet havde hørt fortælle, at R. M. engang, efter at have været til Skrifte og være gaaet ud af Kirken, blev af Fanden kastet ud i Bækken (i Næraa.) — Et andet Vidne fortalte: at medens R. M. opholdt sig i hans Huus, havde Rasmus tidt og ofte sagt til

ham, at »Rakus og Sabellius« skulde komme til ham, og at de bleve hos ham om Natten, samt at hver af dem skulde tage sin Fjerding af ham og flyve bort med. Ogsaa vidste Vidnet, at R. M., da han en Aften fulgtes med en Mand, saae sig tilbage og saae op til Maanen og sagde: »maa jeg ikke endnu være i Fred for dig? Gid Fanden fare i dig!« — En Tredie vidnede: at der engang kom hans Hustru og R. M. nogle Ord imellem formedelst »et Stob Smør«, hun havde laant af ham. Da han ikke strax kunde faae det igjen, blev han vred, kastede det paa Ilden sagde: at L. K. (et af Vidnerne) ikke efter tre Aar skulde have Kohaar, men hans Qvinde fik Smørret af Ilden førend det smeltede.

Dernæst forklarede Sognepræsten i Næraa, Hr. Iver: R. M. havde tidt og ofte brugt Herrens Sacramente, men naar han var gaaet bort fra Skriftestolen, havde han slaaet Folk i Hovedet. Han havde engang fortalt, at han havde været hos en Velbaaren Jomfru paa Lavind (Langeland) og hjulpet hende i hendes Sygdom, hvorfor han havde bekommet endeel Penge, som han havde nedgravet i en Mose. Tidt havde han, naar han havde faaet et Svinehoved til Gave, slaaet det imod Gulvet og sagt: »hvad skulde jeg med dit Djævelskab!«

Rasmus Madsen blev nu tilspurgt, om han havde Noget at svare, der kunde svække Vidnernes Udsagn, sig til Befrielse. Hans Svar var, at det var falske Vidner.

Ved det tredie Forhør fremstilledes 28 Vidner. Her forsikkrede R. M. strax ved høieste Eed, at han ikke erindrede at have sagt de Ord, for hvilke han var beskyldt; havde han sagt dem, saa var det skeet i Drukkenskab.

Man tilspurgte ham nu, med hvilke Urter og med hvilken Smørelse han hjalp Jens Smed. Hertil svarede han: at de Urter og »Oliteter« og hvad Andet han dertil brugte, havde Jens Smeds Pige, som nu var hans Hustru, hentet paa Apotheket, hvor de endnu stode ubetalte. Hvad han havde kureret Mads D. med i hans Sygdom, maatte Mads selv sige. Men han tilstod, at han, næst Guds Hjælp, havde

hjulpet Karen Ottes Datter i Kjerteminde og Chr. Iversen i Ore samt en Pige paa Nordskov til deres Helbred, og der- til brugt adskillige Urter. — Da derpaa et skrevet Vidnes- byrd af Hr. Iver i Næraa blev oplæst, udraabte R. M.: »Gud forbande Hr. Iver i Næraa for alle Præster!« — Nu frem- stillede endeel af Vidnerne fra N. Søby og udsagde: at medens R. M. havde været i Søby, havde han aldrig været til Guds Bord, men altid havt Ord for at omgaaes med Sig- nen, Guds Fortørnelse og Spøgeri, ligesom de Næraa Mænd tilforn havde vidnet.

Mærkeligt nok var Enden paa dette Forhør det Mod- satte af Begyndelsen, thi Thingbogen tilføier: »R. M. for Retten ved Ed var stændig, at hvis J. I. og de andre Dan- nemænd i Dag vundet have, er sandt, som de vundet have«.

Ved det fjerde Forhør fremlagdes et latinsk Brev fra sl. Hr. Niels, fordum Præst i Søby, tilskrevet Hr. Søren Iversen, Præst i Rønninge, dat. Søby d. 5 Mai 1632, af hvis Indhold Thingbogen leverer en dansk Oversættelse, saa- ledes lydende: »at dersom han skulde give en saadan Skjelm (som R. M.) hans Skudsmaal efter hans Begjæring, som blev klaget for Provsten, havde det aabenbaret langt Mere og bragt hans slemme Levnet for Dagen, end det kunde have hjulpet ham i nogen Maade, da han, al den Stund han havde været i Søby Sogn, paa ingen Maade havde skikket og forholdt sig som et christent Menneske og Guds Barn egner og anstaaer. »Det hellige Prædikeembede« — hed- der det videre — »og Guds Naades Tjenere har han foragtet, bagvadsket og bandet, er sjelden eller aldrig gangen til Kirken, men har drukket og fyldt sig Nat og Dag udi Kro- huus, har siden løbet om som et galent Menneske, som han skrømter sig at være, dog han er ved sin gode For- nuft. Han hujer og skriger og byder Spøgelser Trods og i Kamp med sig. Han bekjender sig at være forfaren i Trolddomskunst, i det han, saasnart Nogen laster hans slemme Levnet, truer strax med at ville forgjøre dem, hvil- ket han har truet mig selv og sin egen Morbroder med.

In summa, Alle dem, som foragte hans djævelske Charakterer og Spøgeri, som han bruger til Mennesker og Qvæg, truer han strax med allerstørste Skade, Fordærvelse og Undergang«. Hr. Niels formeente desaaersag »ikke at have mishandlet med sit Kald«. Dersom han havde bandsat ham, var det gjort billigt og ret; R. M. vilde Intet respectere, hvilket, efter Sigende, Provsten selv skulde have hørt i Chr. Smeds Huus, »hvor R. M. havde siddet og skopticeret mange Præsters Prædikener og gjort Miner efter dem paa Prædikestolen.«

Efter dette Brev fremlagdes ogsaa en Copi af R. M's Skudsmaal udstedt paa Søby Sognestevne d. 22 April 1632, et Raadstuevidne af Borgermester og Raad i Odense dat. næstforegaaende 6 Mai, samt et Vidnesbyrd af Hr. Søren i Rønninge; men Thingbogen oplyser ikke Noget om disse Dokumenters Indhold.

Hermed var Sagførelsen tilende og sluttede med Leensmandens Paastand, at R. M. baade efter Kirkeloven, 3 Moseb. 24. Cap., saavel som efter verdslig Lov og Statuter burde at straffes paa sit Liv med et Sværd.«

1642 den 4 Juni blev derpaa af Herredsfogden i Aasum Herred med 8 Dannemænd afsagt følgende Dom: »Efterdi Rasmus Madsen baade med geistligt og verdsligt Vidnesbyrd er overbeviist, at han har været en Guds-Ords Bespotter og Guds-Foragter, da kunne vi ei Andet kjende, end at R. M. jo har syndet imod Guds og christelig Lov, saa han efter 3 Mosebogs 24 Cap. bør at lide paa sit Liv, saavel som efter verdslig Lov, efter Irettesættelses Bemelding.«

Hermed var Sagen imidlertid ikke forbi, thi den 15 Septbr. næstefter lod Leensmanden, Henning Valkendorf, ved sin Ridefoged igjen stille Rasmus Madsen for Retten til videre Undersøgelse. I dette Forhør bekendte han: at han paa Næraa Kirkegaard havde beklaget sig for Anne Carls af Sandager og Kirsten Snedkers af Vesterhæsing, at han ikke kunde begaae sig eller være der i Sognet,

fordi Hr. Iver straffede ham med Ord for hans uskikkelige Levnet. Anne Carls havde derpaa sagt til ham: »Derfor tør du intet skjønne; han skal snarlig faae sin Dom. Kjendte du Hr. Mikkel i Mesinge? saae du hvor snarlig han er bleven taabelig? ligesaa snarlig som jeg har forraadt Hr. Mikkel i Mesinge, saasart skal og Hr. Jens i Gislev og Hr. Iver i Næraa faae deres Løn.« — Hr. Jens i Gislev havde nemlig efter hendes Udsigende sat hende i Band tre Søndage efter hverandre, og Hr. Mikkel havde været i Trætte med Lars Hjort i Mesinge, formodentlig en af hendes Venner; hun havde derfor endvidere tilføiet: »de skulde vel faae deres Løn, men Hr. Jens maatte gaae lidt endnu, thi ellers blev hun paagreben.«

Ridefogden satte derpaa i Rette efter oplæste Dokumenter og R. M's egen Bekjendelse, om denne ikke burde »lide paa sit Liv til Baal og Brand« — og begjærede Dom. Ifølge denne Paastand afsagde nu Herredsfogden og Doms-mændene følgende nye Dom:

»Efter forrige forhvervede Domme og Dokumenter og egen Bekjendelse, som han her for Retten, ledig og løs, stændig er, da kunne vi ei Andet kjende, end at Rasmus Madsen jo bør at lide til Baal og Brand.«

Om denne Dom blev exequeret, kan ikke sees af Thingbogen.

(Aasum Hrds Tingb. Nr. 20, 261, 266—67. 269. 302.)

1642 den 20 Mai — altsaa otte Dage efterat den forrige Sag var paabegyndt — lod ligeledes Leensmanden Henning Valkendorf ved sin Ridefoged fremstille for Aasum Herredsting 35 Vidner for at afgive deres Forklaring om Mette Anderses, som for Trolddom var »anheftet«, hvad de vidste om hendes »Liv og Levnets Omgængelse, imedens de havde kjendt hende.« Disse Vidner forklarede: at hun, som tilforn boede i Fraugde, havde omgaaedes med Læsning og Signen baade for Folk og Kræ. Dernæst fremlagdes et skriftligt Vidnesbyrd fra »hæderlig og vellærd

Mand,« Hr. Christen Olsen, Sognepræst til Fraugde Sogn, saaledes lydende:

»Eftersom min gunstige Hr. Leensmand, Velb. Henning Valkendorf til Glorup, Kong. Maiest. Befalingsmand paa Odensegaard mig til i Dag den 20 Mai har ladet kalde i Rette anlangende mit Sandheds Vidnesbyrd at fremsige, om hvis jeg veed og har hørt om Mette Anderses i Fraugde, saa er dette mit ydmyge Svar derpaa. Først er det mig saavel som den ganske Menighed her i Fraugde Sogn bevidst, at hun med andre Guds Børn har søgt Kirken, hørt Guds Ord og brugt det høiærværdige Alteres-Sacramente, hvormed jeg uværdig paa mit Embeds Vegne paa fire Aars Tid har betjent hende baade udi Kirken og paa hendes Sygeseng. Hvad heller saadan Gudfrygtigheds Øvelse har været af Hjertet eller ei, veed Gud bedst. For det Andet har jeg altid, siden jeg uværdig blev kaldet til Fraugde Sogn, hørt og spurgt, at hun skulde omgaaes med Signelse og Læsning baade over Mennesker og Qvæg; men om saa er eller ei, veed hun bedst selv, og De som i saa Maade har brugt hende. Mit Qvæg har hun tidt været hos, naar det er noget Bræk paakomet, — brugt dertil »søden« Bygmalt, salt Sod, Spegesild, Tjære, »Cheragels«, Aareladning og andre saadanne Midler; men har hun brugt andre hemmelige Raad og ulovlige Midler derhos, er dette mig ubevidst og skeet imod min Villie; jeg og til saadant ulovligt Middel og Guds hellige Navns Misbrug at afskaffe har tidt og ofte baade publice af Prædikestolen straffet baade Dem, som lode sig bruge imod Guds Ord til at forrette noget Saadant, og Dem, som brugte dem; saa og privatim advaret hende at skulle holde sig fra Saadant, som hun var mistænkt for. Videre om hendes Idræt og Gjerninger er mig ikke bevidst.«

Mette Anderses toges nu selv i Forhør og forelagdes adskillige Spørgsmaal. Paa det Spørgsmaal: hvilke Ord hun havde brugt til den omtalte Læsning og Signing, eftersom hun jo kunde raade Bod paa fire Slags Sygdomme, svarede

hun: Ordene vare, at hun signede for »Madsot, Guulsot og Svindsot i Navnet Gud Faders og Helligaands.« Derimod benegtede hun tilforn at have sagt, at hun havde signet for Lungesot, og paastod, at hun havde aareladt Kræ for Lungesot.

Paa det Spørgsmaal: hvorledes hun omgikkes med den »Manelse«, hendes Svoger for velvise Borgermester og Raad i Odense, efter Raadstuevidnet af 6 Mai sidstl., havde bekendt, samt Spøgeri, gav hun til Svar: Derom maatte man spørge Den, som havde sagt det.

Paa det Spørgsmaal: om hun ikke vidste, hvem der havde været Aarsag til, »at Mælkingen var gaet fra Hol-lufgaards Køer,« svarede hun: at hun ikke kunde faae Smør af sine egne Køer, — og hun bekræftede ved sin Ed, »at hun Intet kunde gjøre derved.«

Endelig paa det Spørgsmaal: af hvad Aarsag hun havde nedgravet den Kattekillling under Lars Niensens Dørtræ, som den henrettede Karen Lars Dr. det havde bekendt om hende, — svarede hun: »at Lars Nielsen beskyldte hende intet.«

1643 den 26 Januar lod atter Henning Valkendorf paa Kongens Vegne indkalde den samme Mette Andersens i Fraugde, tilligemed hendes Laugværge, som mistænkt for Trolddom; men Ingen vilde vidne imod hende.

1643 den 6 Febr. faldt Dom over bem. M. A., at efterdi hun havde hængt sig i Fængslet og taget Livet af sig selv, »burde hun at udføres og nedgraves i Høi og heden Jord, og hendes Hovedlod at være forfalden til hendes Øvrighed.«

(Aasum Hrds Tb. Nr. 20. p. 262—64. 364. Nr. 21. p. 4.)

1646 den 23 Julii lod Knud Pedersen i Næraa og hans Naboer indstevne til Aasum Herredsting Lars Sørensen i Næraa »mod Vidne og Dom«, for hvad han havde paasagt en af Bymændenes Koner. De fremstillede Vidner forkla-

rede: at L. S. nogle Dage efter Pintsedag havde sagt til Maren Gaases paa Næraa Stevne: »at han fuldt og fast skyldte hende for den Skade, han havde, og derhos sigtede hende for at være en Troldqvind, samt sagde, at han vilde binde Bogs-Ed paa hende, naar fornødent gjordes.« Maren Gaases Mand, Hans Sørensen, som var mødt, formeente, at hun selv burde have været indkaldt. Lars Sør. vedgik imidlertid at have sagt, hvad Vidnerne havde vidnet, og tilføiede: at engang da Hans Sørensen gik med ham fra Kirke, havde han sagt til ham, at han skulde have den Skade, fordi han havde jaget hans (H. S's) Børn fra sin Plov. Da der herom forlangtes Thingsvidne, negtede Dommeren at udstede et saadant, før Maren Gaases fik Kald og Varsel. Sagen kom da atter for den 30 Juli, og flere indkaldte Vidner afgave samme Forklaring, som ovenfor er meldt, hvorimod H. Sør. ved sin Ed benegtede at have sagt de Ord, Vidnerne havde udsagt om ham. Thingsvidne blev derpaa udstedt, hvorefter H. S. atter indfandt sig og bød sig i Rette, men da fremkom Ingen, som vilde beskyldte ham, og dermed synes Sagen at være bleven endt.

(Aasum Hrds Tb. Nr. 22. p. 83. 85. 88.)

1652 den 5 August blev Bodild Pedersen, som boede i Grindløse og sad arresteret paa Kjørupgaard, indstevnet fra sit Fængsel til Skam Herredsting »imod Bogs-Ed og Nævningers første Krav«. Sagføreren Rasm. Thomsen mødte, »lagde sin Haand paa Bog og sagde»: at det var beviist med Bekjendelse af den henrettede And. Andersen, at Bodild P. har været Aarsag i mange »Godtfolks Qvægs Hedendødelse,« ligesom og med Sognevidne og Thingsvidne: »at hun har været berygtet for Trolddom siden hun kom til Grindløse, og at hun havde imodsagt og truet ham med Ondt, som var ham vederfaret.« Bodild P. benegtede alle R. Th's Beskyldninger. — Sagen fortsattes den 9 Septbr., da lagde R. Th. atter Haand paa Bog og gjorde Ed paa, at Bodild P. var »en offentlig Troldkone og havde gjort ham

den Skade, han havde faaet paa sit Knæ«. Derimod gjorde Bodild P. Ed paa, at hun aldrig havde gjort Trolddom imod ham eller Nogen. — Adelsmanden paa Kjørupgaard, Henrik von Putbusk optraadte nu til Forsvar for den Beskyldte og lod R. Thom. indstevne med den Fordring: at han burde lovligen bevise, at Bodild P. havde gjort ham den omtalte Skade paa hans Knæ eller paa anden Maade. Et saadant Beviis havde vel sine Vanskeligheder at føre; R. Thom. lod derfor udmelde Nævninger, men disse kom til den Erkjendelse, at de svore paa, »at ingen Trolddomsgjerning af Bodil P. var for dem beviist, og de frikjendte hende. Alligevel forlangte R. Thom., at hun maatte blive anholdt til Sagens videre Uddrag. Men herom meldes intet Videre i Thingbogen.

(Skam Hrds Tb. Nr. 16. p. 8. 24. 28.)

1670 den 14 Julii lod Mads Nielsen paa sin Hustrues Vegne indstevne til Nørre-Herredsting (paa Langeland) Pigen Anna Thorkilds Datter i Ennebølle angaaende noget Paasagn, hun havde gjort, da hun nogen Tid tilforn stod aabenbar Skrifte i Snøde Kirke. To indkaldte Mænd, som havde hørt Skriftemaalet, forklarede: at det var dem bevidst, at den Dag Anna Thorkilds Datter stod Skrifte i Snøde Kirke, spurgte Præsten, Hr. Gotfred, hende: om Nogen havde været i Raad og Daad med hende om den utilbørlige Gjerning, som hun havde i Sinde at gjøre og stod Skrifte for, hvorpaa hun svarede Præsten, at Madses Kone ved Broen havde været i Raad med hende. — Saa spurgte Præsten hende videre: Hvad for en Mads? Hvortil hun svarede: at det var Mads Nielsens Kone, som havde været i Raadslagning med hende, »at hun skulde mange Noget tilsammen og komme i Niels Syhephyncis Laar (sic), formedelst at han skulde faae Kjærlighed og god Villighed til hende.« Dernæst blev hun videre af Præsten tilspurgt, om der havde været Flere i Raad med hende om samme Gjerning; hvor-

til hun svarede: at Niels Møllers Tjenestepige i Kjeldskov var og med i Raad og Gjerning i samme Sag.

Mads Nielsens Hustru, som lod møde ved sin gunstige Huusbondes Fuldmægtig, formeente, at Anna Thorkilds Datter sin Digt og Paasagn lovligen burde bevise efter høilovl. Kong Christians Forordning dateret Koldinghuus 1635, eller det at være og blive usandfærdigt, og hun derfor videre at lide som vedbør efter Loven og Recessen, hvorefter begjæredes Dom:

Den 28 Julii afsagde Herredsfogden Thomas Olufsen følgende Dom: »Den Sag paa Mads Nielsens Hustrues Vegne contra Anna Thorkilds Datter siges saa paa: Da eftersom A. Th. Dr. for Gud, den christne Kirke og Menighed i sit »Skriftemaal for sin Sjælesørger offentlig har været bekjendt, at for^{ne} M. N's Hustru og N. Møllers Tjenestepige i Kjeldskov have været i Raad og Daad med hende om den utilbørlige Gjerning, som hun har staaet Skrifte for efter derom indlagte Dokumenters videre Bemelding, da efterdi for^{ne} Anna Thorkilds Dr. for sin Forseelse Kirkens Disciplin har udstanden, vidste jeg ikke hende noget Videre i den Sag at tilfinde, og Mads Niels. Hustru, som paatalte, sig Saadant ved sin Ed at fralægge, eller og at lide, hvorledes hendes Sognepræst og Sjælesørger det bedst befinder og værdigt eragter«.

(Langel. Nørre-Herreds Tb. Nr. 32. p. 89. 101.)

II. Til Kirkedisciplinens Historie.

1645 den 3 Juli blev paa Aasum Herredsthing læst og forkyndt Kongl. Maiestæts Brev: »anlangende En i Kirkerne skulde omgaae, Dem som sove at skulle slaae paa Hovedet«¹.

(Aasum Hrds Tb. Nr. 21 p. 334.)

¹ N. M. Petersen har i Bidrag til den danske Literaturs Historie III, 2 H. Pag. 703 yttret Uvished, om denne Anordning har været sat i

1656 den 8 Decbr. lod Velb. Markus Rotsteen til Lundgaard indstevne til Bjerger Herredsting Karlen Knud Hansen i Revninge, fordi han havde givet nogen Forargelse i Revninge Kirke. Knud H. mødte og erklærede: »at han gjorde ingen Ustyr i Kirken, saa at enten Præsten eller Sognefolkene klagede paa ham, men han benegtede ikke, at han jo havde en Qvindekaabe paa, der Messen var begyndt.«

Efter en Udsættelse af otte Dage afsagde Herredsfogden denne Dom: »Efterdi for^{ne} Knud Hansen selv her inden Thinge har været bekendt at have gaaet paa Kirkegulvet med en Qvindekaabe paa, der Sangen og Gudstjenesten var begyndt, som var til Gudsbespottelse og Menigheden til Forargelse, vidste Dommeren ham ikke at befrie, men derfor at udstaae Kirkens Disciplin, og efter sin Formue give til de Fattige og stille sin Velb. Huusbonde desforuden tilfreds som vedbør.«

(Bjerger Hrds Tb. Nr. 28. p. 92. 93. 95.)

1663 den 6 August blev for Aasum Herredsting Hans Ebbesen i Allerup og Kirsten Ibs Datter tiltalte for Leiermaalsbøder, han for 12 Rd. og hun for 6 Rd. H. Ebb. mødte og paastod: at Kirsten Ibs burde fremskaffe det Barn, han her var sigtet for, indtil Sligt skete, formeente han sig for Tiltale fri at burde være. Men den 20 Aug. afsagde Herredsfogden den Dom, at da det med Sognepræstens skriftlige Beviis var godtgjort, at H. Ebb. havde udstaaet Kirkens Disciplin for Kirsten Ibs Dr., kunde han dem ikke befrie, at de jo burde udrede deres Bøder eller lide Nam og Vurdering i deres Gods eller lide paa Kroppen.

(Aasum Hrds Tb. Nr. 26. p. 44. 48.)

Værk hele Landet over. At den er bleven kundgjort paa Thinge er af det Anførte i det mindste vist.

III. Til Stolestadernes Historie.

1662 var opstaaet en Trætte om Stolestade i Rolfsted Kirke i Aasum Herred imellem Mads Hansens og Birgitte Laurits Skræders i Kappedrup, da begge gjorde Fordring paa Gangsædet i deres Kirkestol. Sagen blev indstevnet for Aasum Herredsting. Ved Thingsvidne blev her den 19 Juni beviist, at da Stolestaderne i Rolfsted Kirke for 20 Aar siden bleve ombyttede, blev det vedtaget, »at De, som vare ældstgifte skulde staae ved Gangen i Stolen, baade Karle og Qvinder, og naar Den, som var ældstgift ved Døden afgik, skulde den, som var længstgift staae ved Udgangen igjen.« Og vidnedes endydermere, at M. H. og hans Hustru, Margrete Hans Dr., havde levet i Ægteskab sammen i 23 Aar, men at derimod Laurits Skræder, hvis Hustru tilholdt sig Gangstaden i den Stol, som M. H.'s Qvinde og Folk søgte, ikkun havde boet i Kappedrup paa tredie Aar. — Herhos paastod da M. H. den 3 Juli, at hans Kone burde nyde Gangstaden, saalænge hun levede, og formeente, at Birg. Laur. Skræders burde lide Tiltale, fordi hun havde forhindret hende fra hendes rette Stade, og betale de forarsagede Omkostninger. Hertil svarede Laur. Skræder, at Præsten Hr. Otto Rasmussen i Rønninge tilligemed to Mænd af Sognet havde anviist hans Hustru det omhandlede Stade. Herpaa fordredes Beviis, og Sagen udsattes i 14 Dage.

Den 17 Juli kom den altsaa for igjen, og Laur. Skræders Fuldmægtig formeente, at Sagen om Stolestaden først burde ordeles for Sognepræsten og hans Medhjælpere, og dersom L. Skr. ikke vilde lade sig nøie med hvad de deri gjorde, da for Provsten, og Stigtsleensmanden der i at ordele, saavidt Ret var. Derhos i Rette lagdes en Betænkning om Tvistigheden underskrevet af Præsten og hans Medhjælpere samt tvende Mænd, dat. den 8 Mai 1661. Deene Betænkning blev læst og paaskrevet, men dens Indhold er ikke meddeelt i Thingbogen. Imidlertid erklærede M. H., at han ikke samtykkede den Forhandling, som var gjort.

Herredsfogden afsagde derpaa samme Dag følgende Dom: »Efterdi M. H. ei vil lade sig nøie med forbemeldte Dannemænds Sigelse, og med Thingsvidne bevises, at Mads Hansens Qvinde er ældstgift, og at de Gangstade skulle nyde, efter gammel Skik, siden Stolene sidst vare byttede, vidste Dommeren ikke rettere at kjende, end (at) M. H's Qvinde Margr. Hans Dr. jo bør Gangstade herefter at nyde, og Laur. Hansens Qvinde, Birgitte Mortens Dr., at staae paa sit tilbørlige Sted.«

(Aasum Hrds Tb. Nr. 25. p. 245. 249. 252.)

1680 den 22 Januar lod Jens Jensen paa Galtebjerg paa Nørre-Herredsting (paa Langeland) indstevne Karen Andersens i Østrehuse med hendes Laugværge, »angaaende hvis Gevalt og Overlast for^{no} Karen And. havde beviist imod hans Hustru i Snøde Kirke afvigte Fastelavns Søndag.« De indkaldte Vidner forklarede: at Fastelavns Søndag sidstl. da Jens J's Hustru i Kirken sad i Stolen paa Gangstadet, kom And. Hansens Kone i Østrehuse, Karen And., og trykkede paa hende og vilde skubbe hende ud af Gangstadet. J. J's Kone blev siddende stille. Da denne nu ikke vilde vige, løb Karen And. strax ud af Stolen hen til det nordre Vaabenhuus og bad der Godtfolk om at drages til Minde, at hun ikke maatte komme ind i Stolen. Samme Dag var der et Barn, som blev christnet, og begge Koner stode Fadder. Jens J's Hustru stod foran og Karen And. bagved. Da de nu kom ned fra Daaben, gik hun igjen foran ind i Stolen og satte sig paa Gangstadet, men K. A. løb atter ned til det nordre Vaabenhuus og bad Godtfolk igjen drages det til Minde. Men Vidnerne saae ikke, at Konerne sloges eller gjorde nogen Overlast. — Paa Karen Andersens Vegne formeente Ridefogden, som var mødt i Sagen, at de af J. J. førte Vidner ikke kunde komme K. A. »til Forhindring eller Skade«, eftersom ingen af dem udførligen havde vundet, »at hun noget utilbørligt i Kirken den Dag imod eller paa J. J's Hustru med Ord eller Gjerning havde begaaet«,

og da J. J. i sin Stevning havde ladet indføre »om Gevalt, som K. A. havde udøvet imod hans Hustru Fastelavns Søndag«, stod endnu hans Beviis derfor tilbage. Hvilken Post han paa »hans høigrevelige Naades«, Feltmarskal Ahlefeldts Vegne, vilde have sig forbeholdt med Tiden efter lovlig Medfart at paatale.

J. J. formeente det unødvendigt »paa denne Tid« at svare videre til denne »Protestation«, end det Vidnerne allerede havde udsagt. Begge Parter forlangte derpaa Thingsvidne udstedt.

Da Sagen ikke forekommer oftere i Thingbogen, er den formodentlig siden bleven bilagt i Mindelighed.

(Langel. Nørre-Hrds Tb. Nr. 32. p. 360.)

1695 den 7 Juni lod Byfogden i Bogense Niels Nielsen Basse for Bythinget indstevne Dorthe Søren Datter, som der i Byen tjente hos Jørgen Hind, for »den Gevalt« hun havde gjort imod hans Datter i Bogense Kirke. Fem Fruentimmer med deres Laugværger og adskillige Mænd vare Vidner. N. N. Basse beskyldte nemlig Dorthe Søren Datter for, at hun i den næst forgangne Uge, da hans Datter ved en Brudfærd sad paa sin Moders Sæde, var kommen ind i Stolen, havde grebet hende med begge Hænder om Livet og stødt hende ned i Stolen. Da Barnet værgede sig, vilde ud og græd over denne Medfart, trykkede Dorthe Søren Dr. hende ned paa Forsædet og satte sine Knæ for hende, indtil hendes Fader, Byfogden, gik hen til Stolen og tog hende ud. — Vidnerne stemte i det Væsentlige overeens i denne Beretning, paa det nær, at de ikke havde seet Dorthe sætte Knæ for Byfogdens Datter, dels fordi de enten ikke vare i samme Stol, dels fordi de, »som man pleier ved Brudfærd, havde deres Øine derhen.«

Da Vidnerne vare afhørte, satte Byfogden i Rette, »at efterdi Dorthe Søren Dr. havde taget hans Barn, Karen Niels Datter, af det Sæde hendes Moder tilhørte og hun sad paa, saa var det at befrygte, at hun vilde gjøre det

samme ved hende, naar hun kom der; han formeente des-aarsag, at hun ingen Rettighed burde at have til at sidde i den Stol, men at Dorthe Søren Dr. burde at lide som Loven tilholdt.«

Fornævnte Jørgen Hind mødte i Retten paa sin Huusholderskes Vegne, søgte at svække Vidnerne ved at paa-vise Uovereensstemmelsér i deres Udsagn og forklarede derpaa, at Dorthe Søren Dr. maaskee havde sat Karen Niels Datter bedre ned i Stolen; »thi — tilføiede han — dersom hun var rigtig grundig informeret af hendes Moder, havde hun ikke, om Sædet havde hende kunnet tilkomme, imponeret sig med nogen Hofart eller Rang at prætere, helst efterdi sædvanligt er iblandt smukke og veloplærte Folk eller Børn; men Enhver, som for er meldt, paa en Bryllupsdag ærer Brudfolkene med deres Venner, og ermeldte ene Vidne var Brudgommens Søster, som tilligemed Dorthe Søren Dr. havde smykket Brudestolen, menendes nok at have nydt den Ære, som hos smukke Folk passerer, at sidde for udi Stolen. Tilmed havde Dorthe Søren Dr. noksomelig i rum Tid tjent Ædel og Uædel, og som Karen Niels Dr. altid havde siddet nedenfor hende indtil Paaskedags Aftensang, da blev hun siddende ovenfor sin Moder, saa Stolen maatte rømmes af dem, som havde betalt Stolestade deri, hvorom han her ei videre vilde tale.« Han formeente derfor, at Dorthe Søren Dr. ikke var strafskyldig, og da han »paa forseglede Papir« havde Adkomst til sit Stolestade, formeente han, at det ei kunde fradømmes ham. Han lod derefter fremlægge en »Stolestadesedel« saaledes lydende: »Paa de gunstige Kirkens høie Patroners Behag haver jeg underskrevne tilladt og solgt Velædle forrige Lieutenant, nu Auctionsdirecteur udi Fyen og Langeland, Jørgen Hind her i Bogense, et Stolestade udi den 5te Qvindestol fra Alteret at regne, i dens øverste Part, nemlig det 4de Stade i be^m Stol, som han skal nyde og beholde for et fuldkomment Kjøb; derimod tilholdes han at svare til Kirkens Rettighed efter Loven. Gav Kirken efter

Præstens, Byfogdens og andre gode Mænds Taxt 2 Sletdr.
Jeg siger 2 Sletdr.

Datum Bogense d. 8 Julii Anno 1688.

Jochum Rodenburg.

Efter adskillig Ordvexel imellem Parterne blev Sagen indladt til Doms, og Vice-Byfogden Albret Friis afsagde da følgende Dom:

»Som her i Retten bevises af 8 Julii 1688 under afgangne Kirkeværge sl. Jochum Rodenburgs Haand, at Jørgen Hind har kjøbt i Bogense Kirke udi den femte Qvindestol fra Alteret af det fjerde Stade i bemeldte Stol, vidste jeg ikke ham det at kunne frakjende, al den Stund han efter Loven pag. 392. 43 Art. giver Kirkens Rettighed til Kirkeværgen, pag. 393. 45 Art.; og som bevises, det Karen Niels Datter var indkommen i Guds Huus og Kirke, og stod paa hendes Moders Stolestade i for^{ne} 5te Stol Prædikens Dag og Tid at høre Guds Ord og Tjenestes Forretning; men som af indførte Vidnesbyrd sees, at Dorthe Søren Datter ikke hende fredeligen har villet lade sidde, men uskikkeligen af Overfusenhed Karen Niels Datter hid og did i Stolen satte, vidste jeg ikke Dorthe Søren Datter derfor at kunne frikjende, men D. S. Datter Formastelse og øvede Gjærning i Guds Huus og Kirke gjort haver, at bøde og give til Bogense Kirke otte Lod Sølv inden 4 Ugers Forløb, under Straf efter Loven pag. 159. 14 Art., som Kirkeværgen Christ. Pedersen paa Kirkens Vegne haver at indfordre. Til Dommens og anvendte Bekostning modereret paa 2 Sletdr.« —

(Bogense Kjøbst. Thingb. Nr. 34. p. 85—90.)

IV. Til Kirkebygningernes Historie.

Under den svenske Krig og de første Aar derefter vare Kirkerne overladte til sig selv, og mange af dem forfaldt. Herom vidner en over Kirkerne i Bjerger Herred optaget

Synsforretning, der blev afhjemlet ved Herredstinget 1664 den 19 September, hvorom det i Thingbogen hedder:

»Var skicket Marcus Frandsen i Flødstrup paa Rasmus Andersen, Stigtskriver i Fyen, hans Vegne, og fremlagde en Copi af Kong. Mai.s Brev saaledes til Indhold som følger: »Fridericus Tertius etc. — Niels Lauritsøn, Vor Naade tilforn. Eftersom Vi have anbefalet Os Elskel. Rasmus Andersen, Stigtskriver udi Vort Land Fyen, at antage sig Odense Provsties Kirker, som afgangne Hr. Christoffer Urne naadigst var med forlenet, da er Vores Naadigste Villie og Befaling, at du ved rigtigt Syn (som uden Kald og Varsel maatte skee) samme Kirker med deres tilhørende Kirkestole og Inventarium til for^{ne} Rasmus Andersen strax overleverer. Dermed etc. Haffniæ den 15 Juli 1664.« At dette er en rigtigt Copi, vidner jeg R. Andersen. m. m.

Hvorefter h^m. R. A. i Dag fjorten Dage ved sin Fuld- mægtig, efter hans skriftlige Begjæring, her af Thinget Dannemænd blev udmeldt, Kirkerne her udi Bjerge Herred, deres Brøstfældighed paa Tag, Hvælvinger, Lofter, Mure, Stole, Kirkegaardsmure, Døre, Porte, Laager og Andet at syne og besigtige, og samme deres Forretning fra dem her til Thinget give beskrevet, eftersom det ikke længer uden Kirkernes Skade kan henstaae.«

Saa fremstode de 4 Mænd, som havde synet Kjølstруп Kirke, og afgave følgende Beretning.

Menige Sognemænd beklage sig over, at de ikke kunne høre Klokken ringe noget fra Byen, derfor tjenstligst begjære, at der maatte gjøres 4 Lydhuller paa Taarnet.

Taarnet er revnet udi den østre Ende. Mangle 10 Tylter Deler til Ringeloftet og Vaabenhusloftet. Blyet skal omstøbes 4 Fag paa den syndre Side. Paa den østre Ende paa Kirken fattes 2 Ruller Bly. Alteret skal flyes. Sættes et Laag for Skabet som Alterklæderne forvares udi. Feiler 1 Dør for Ringeloftet. Fattes til Kirken og Kirkegaardsmuren en Læst Kalk, 200 Tagsteen og 200 Muursteen.

Behøves ellers til Kirken paa adskillige Steder 200 Muursteen. Fattes en ny Kirkeport.

Birkende Kirke.

Skabet, som Alterklæderne skulle forvares udi, er meget brøstfældigt. Fattes 5 Laase. Endeel Stole i Kirken ere brøstfældige og skulle flyes. Item 3 Vinduer skulle flyes paa. Feiler et Spær paa Vaabehuset. Vaabehuset skal forfærdiges med Steen og Kalk. Fattes et nyt Ringeloft. Trappen til Taarnet skal flyes. Klokken er revnet. Fattes 2 nye Rister og en skal flyes. Feiler 3 nye Laager med Bomme, Træværk og Tømmer dertil. Fattes en ny Kirkeport, og Muren, som Porten hænger udi, er revnet. Kirkegaardsmuren skal flyes.

Marslev Kirke.

Alteret er ganske brøstfældigt. Fattes Bogstol. Skabet, som Alterklæderne forvares udi, er brøstfældigt og skal forfærdiges. Fattes Steen udi 37 Stole, hver Stol 50, eller 9 Tylter Deler. Udi Vaabehuset fattes 2 Bjelker og 4 Tylt Deler. Laasen, for Vaabehusdøren skal flyes. Udi Taarnet paa Ringeloftet fattes 1 Tylt Deler. Den vestre Kam af Taarnet er nedfalden. Fattes 100 Tagsteen til Kirken og Vaabehuset. Ere 17 Fag »uskjelnet« paa Kirken foruden Vaabehuset, som og fattes en stor Deel. Paa Kirkens Mure fattes 1500 Tagsteen og 1500 Muursteen. Fattes en Dør. Feiler 3 Jernrister og 4 Bomme. Fattes en Ligbaare.

Agedrup Kirke.

Stolene ere meget brøstfældige og skulle forfærdiges af nye; »Alstrog« dertil 4000. Fattes et Skab at forvare Alterklæderne udi. Feiler en Dør for Vaabehuset. Altertavlen, som er begyndt at anstryges, er ikke gjort færdig. Behøves en Ligbaare. Fattes en Trappe til Taarnet. Kirkegaardsmuren er meget brøstfældig, som tilforn har været med Tagsteen, kan nu ikke forfærdiges med 10,000 Steen.

Fattes 2 Rister med Træværk, dog findes noget Jern. Fattes nogle Muursteen og nogle Tagsteen. Laagerne til Risterne ere færdige, fattes Penge til at lade dem med forfærdige. Fattes til Kirken at indlægge i Kalk og med at renovere 20 Tdr. Kalk, Muursteen 3000. Fattes en Linie til Klokken.

Drigstrup Kirke.

Kirkemuren befindes brøstfældig rundt omkring. Fattes 2 Rister, som af Svensken bleve borttagne, med Jern og Træ; nok 1 Rist, som skal flyes paa. Kirkeporten skal gjøres af ny med Træ og Jern. Skal Noget flyes paa Laagerne. Til Murene at forfærdige og en Kam paa Taarnet, som er nedblæst, og Gulvet med at lægge, behøves 700 Muursteen. Kalk til at forfærdige den østre Gavl med 6 Læster. Fattes 50 Tagsteen, som ere afblæste paa Vaabenhuset og Taarnet. 10 »Spare« Bly, som ere fordærvede paa Kirken og endeel slet borte. Feiler Taarn døren, som er slet borte. Fattes 1 Tylt Deler til Ringeloftet. Skabet, som Alterklæderne og Kalk og Disk forvares udi, skal forfærdiges paa Laager og Laase. Fattes en Ligbaare.

Rynkeby Kirke.

Stolene i Kirken ere ganske brøstfældige. Behøves Deler at lægge Gulvet med i alle Stole, 14 Tylter, 3½ Tylt syv Alens Træ til at gjøre Delerne fast paa. Søm til at slaae i Delerne. Paa Hvelvingen paa den nordre Side fattes en Ranke, som er sønder, 16 Alen lang. Et Sværdtræ 18 Al., 1 Spænde under Renden 18 Al., nok en Fod 20 Al. Alt dette er nødvendigt. Den østre Side 1 Spænde, som er sønder, 18 Alen. 1 Sværdbaand paa den søndre Side 18 Alen. Tværtover Kirken, 3 Fag paa begge Sider er Indtømmeret ganske brøstfældigt; fattes 6 store Bjælker, hver 24 Al. lang. 6 Opstandere, hver 18 Al. Fattes til for^{ne} Bjælker 6 Fødder. Spiger 50. Feiler en ny Vaabenhuusdør og Laas dertil. Fattes paa Taget 300 Tagsteen. Den

østre Ende paa Kirken er revnet fra det Øverste til Jorden. Har Indtømmeret paa Hvælvingen indtrykt Muren ved den syndre, over $2\frac{1}{2}$ Fag ved Taget. Den syndre Kant af Vaabenhuset ved den østre Side er revnet fra det Øverste til Jorden. Til Trappen op til Taarnet fattes 30 Trilsteen. Udi Klokketaarnet fattes 3 Bjælker, som ligge under Tømmeret, Klokken hænger udi, som er forraadnet, hver 18 Al. En Bjælke, som er sønder, tvertover Taarnet 18 Al. Loftet paa Taarnet er ganske brøstfældigt, behøves dertil 6 Tylter Deler. 2 Tverbaand, som ere brøstfældige, hvert 18 Al. 1 Bjælke nede i Taarnet, 24 Al., som er meget nødvendig, med 2 Jernankre udi, som kunne holde Murene tilsammen. 2 Bjælker under Loftet ere ganske brøstfældige, hver 18 Al. Fattes Muursteen ved Bjælkerne og ellers i Taarnet 400. Kirkegaardsmuren er meget brøstfældig og fattes 1700 Tagsteen, 1500 Muursteen. Behøves Kalk til Murene og at »skjelne« med paa Kirkens Tag, »in alles« 9 Læster.

Revninge Kirke.

Behøves een Bjælke i Taarnet, 20 Al. Fire 12 Alens Træopstandere under Ringeværket. Paa Hvælvingen under Taget fattes tre 18 Alens Bjælker, som skulle holde Spærrerne tilhobe. 3 Hanebaand, hver 16 Al. 3 Tylter Deler til Vaabenhuset. Fattes adskillige Steder paa Kirken og Taarnet 150 Tagsteen, 3 Tdr. Kalk. Kirkegaardsmuren er brøstfældig. Vinduerne skulle flyes. Fattes til Klokken paa adskillige Steder 3 Korsjern. Feiler Muursteen paa adskillige Steder, 150.

Munkebo Kirke.

Behøves 12 Læster Kalk til at forbedre Kirken med inden og uden. $1\frac{1}{2}$ Skippund Jern til Klokken, Porten og Risterne. Behøves en ny Træaxel til Klokken. Behøves og fattes Bly at lægge paa Kirken 9 Fag og dertil 160 Deler. 1 Tylt Deler til at forbedre Klokketaarnet med.

Mangler 3 Spær, hvert 18 Al., paa hvilke Døler og Bly skulle oplægges. 3 Hanebaand foruden 10 Baand, hvert 12 Alen Træ. 10 Baand, $\frac{1}{2}$ Tylt, 10 Al. Træ. 200 Huulsteen til den nordre Side paa Kirken og 2 Ruller Bly. Et Skab med 2 Laase, som er sønderslaaet af Krigsfolket, hvilket er til at forvare Kalk og Disk og Kirkens Klæder udi, behøver at flyes. Laasen for den inderste Kirkedør skal flyes og forbedres. Behøves 50 Søm at forbedre Stolene med udi Kirken, som ere løsbrudte af Rytterne. Vinduerne behøve at flyes. Feiler til Gulvet i Kirken 200 Gulvsteen. 2 Rister ere brøstfældige paa Træværk. Kirkegaardsmuren, som blev udreven af Soldater at lægge an over, der Armeen stod ved Munkebo, fattes 300 Kampesteen til at forbedre Muren med igjen, som tilforn var lagt baade med Muursteen og Tagsteen, saa og med Kalk ilagt. Behøves til Kirken 500 Tagsteen, 500 Muursteen. Kirkeporten skal gjøres af ny.

(Bjerge Hrds Tb. Nr. 30. p. 73—76.)

1665 den 31 Julii lod Kirkepatronen Bjørn Kaas til Veirup optage en ny Syns- og Vurderingsforretning over Marslev og Birkende Kirker. Af denne fremgaaer, at de ovenanførte Mangler endnu ikke vare afhjulpne men endog forøgede, ligesom vi ogsaa deraf lære at kjende det Kirkerne tilhørende Inventarium og de udsatte Manglers Vurdering i Penge.

Marslev Kirke.

1) Kirkens Inventarium.

En linned Alterdug. En Messehagel. En Messesærk. To Klokker, den ene har næsten mistet sin Lyd. Et Kirkeskab, nok et Skab i Muren uden Laas. Kalk og Disk, samt et Par Lysestager.

2) Kirkens Brøstfældighed.

I Klokketaarnet fattes Døler til Ringeloftet, $2\frac{1}{2}$ Tylt, à 2 Sld., er 5 Dlr. En Stige i Klokketaarnet, som kan koste

3 Ɔ . Reb til begge Klokker samt Ringelæder, som Knebelen hænger udi, tilsammen 2 Sld. 2 Ɔ . I Vaabehuset fattes 2 nye Bjælker à 1 Sld., 2 Dlr. Til Loftet fattes 4 Tylter Deler à 2 Dlr., 8 Dlr. Arbejdsløen tilsammen 3 Sldr. Vaabehusets Dørlaas er ganske udygtig, af ny 3 Ɔ . Fattes en Ligbaare 7 Ɔ . Fattes til Kirketaarnet til den Kam, som er nedblæst, saavel som paa Kirkegaardsmuren samt Vaabehuset og andet Flækkeri paa Kirken 2200 Muursteen à 1 Sld. pr. 100, 22 Sldr. Dertil i det Ringeste Kalk 6 Læster à 10 Ɔ , er 15 Sld. Til Arbejdsløen dertil 12 Sldr. Fattes over Kirken, saavel som nødvendig behøves paa Kirkegaardsmuren, Tagsteen 2000 à 1 Rdl. pr. 100 er 20 Rdl. Kalk til samme Steen at skjelne à 10 Ɔ , er 5 Rdl. Arbejdsløen 4 Rdl. Til at lægge Gulv af paa begge Sider i Karle- og Qvindestolene, som fattes til 40 Stole, 2050 Muursteen, 20 Dlr. 2 Ɔ . For samme Steen at lade lægge i Gulv for hver Stol 8 β er 5 Sldr. Til en Degnestol, som kan forbruge $1\frac{1}{2}$ Tylt Deler à 2 Dlr., er 3 Sldr. For den til Arbejdsløen 3 Sldr. Fattes 2 Alterbænke, som med Deler og Arbejdsløen kan koste 3 Sldr. Fattes et Bækken til Fonten 1 Dlr. Behøves et Alterklæde af rød eller anden Farve, hvad man dertil gavnlig eragte kan, ungefær og i det Ringeste $7\frac{1}{2}$ Al. Klæde à 10 Ɔ er 12 Rdl. 3 Ɔ . En Kirkekiste fattes, 8 Sldr. Et Par Lys kan koste med Vox og Arbejdsløen 7 Sldr. Kirken og Vaabehuset bør overalt at skjelnes, uden aleneste 2 Fag, som for 2 eller 3 Aar siden kan eragtes at være skjelnet, som nu igjen behøve at repareres, 8 Læster Kalk 20 Sldr. Arbejdsløen for disse 22 $\frac{1}{2}$ Fag, 3 Ɔ pr. Fag, 16 Sld. 3 Ɔ 8 β . Fattes 3 Kirkerister, dertil behøves 1 Sk N Jern, 16 Sldr. 4 Bomme og 4 Stolper til Kirkelaagerne 1 Rdl. Træværk til Kirkerister, Arbejdsløen iberegnet, 8 Sldr. Jern til Laager og b^m Bomme behøves 4 Lispond à 1 Sld., er 4 Sldr. For Jern paa Smedens egen Bekostning med Kul og Folk at forskaffe, samt til hans Arbejdsløen 6 Rd. Fattes 2 Bøger, nemlig et Gradual, som kan koste 8 Ɔ , desligeste 1 Psalmebog med Bøn-

ner udi derfor 3 fl , er 11 fl . Hvilke Degnen beretter ei ringere kunne kjøbes.

Er tilsammen forskr. Brøstfældighed i Penge 176 Rdl. 8 β .

Et Kirkebolig, som giver 3 Tdr. Byg til Kirken, er ganske afbrudt og øde, saa ikke findes det Ringeste derpaa bebygget i nogen Maade.

Birkende Kirke.

1) Kirkens Inventarium.

1 gl. Kirkeskab uden Laas. 1 gl. ubrugelig Kirkekiste. 1 Par Lysstager. 1 gl. Alterdug. 1 Messesærk. 1 gl. Klokke i Taarnet. 1 gl. Ligbaare. Kalk og Disk er Velb. Bjørn Kaases.

2) Kirkens Brøstfældighed.

En Messehagel, som fattes og behøves, kan ei kjøbes ringere end for 30 Rdlr. Behøves en ny Altertavle, som ei ringere kan bekostes end for 40 Rdl. Kirkeskabet, dertil fattes 4 Laase, og ellers behøver Skabet i andre Maader at flyes, ialt 6 Rdl. Behøves en ny Kirkekiste og kan koste 4 Rdl. »Bicestol« og Degnestol, dertil fattes Knapper og Lister, samt Stolene at udstafferes, 1 Rdl. Prædikestolen og Pulpituret at flyes, samt Trappen til Prædikestolen, 4 Rdl. Altergulvet, desl. Kirkens Gulv at flyes og dertil Steen kjøbes, som fattes, 1 Rdl. Kirkens Vinduer ere meget brøstfældige, 3 Rdl. 2 fl . Alle Kirkens Stole at repareres — ikke ringere end 3 Rdl. Vaabenhuset fattes Gavlspar, som strax maa kjøbes og indsættes, — med Arbejdsløn tilsammen 3 Rigsort. Til Klokketaarnets Loft, samt Kirkeport og Kirkelaager, som ere ganske borte, fattes Fyrdeler 4 Tylter, Tylten til 2 Sld., er 5 Rdl. 2 fl . Fattes Langstige til Klokketaarnet, $\frac{1}{2}$ Rdl. Klokkereb og ny Læderring 1 Rdl. 1 fl . Fattes Alterlys, som altid og hidtil have kostet 4 Rdl. Et Skippund Jern have vi eragtet at kunne behøves til Kirkeristen, Søm og Hængsler til Kirkeporten og Laagerne, 10 Rdl. For^{ne} Jern at udarbejde med Smedens egen Hjælp og egne Kul 4 Rdl. Kirkemuren paa den sydre og nordre Side

kan feile 300 Tagsteen og endeel Muursteen, samt til Kalk og Arbeidsløn, 8 Rdl. Vaabehuset med Gavlen at fornye og det med Kalk og Steen at forfærdige, som det sig bør, 6 Rdl. Kirkegaardens Portmuur er ganske itu revnet og endelig skal nedtages, med Kalk og Arbeidsløn 14 Rdl. Tømmerværket til Kirkegaardsrister med Arbeidsløn 3 Rdl. Kirkegaardens Muur rundt omkring er ganske brøstfældig og nedfalden, 7 Rdl.

Bedrager sig tilsammen Penge 156 Rdl. 8 β.

(Bjerge Hrds Tb. Nr. 30. p. 134—35.)

1653 den 8 Decbr. lod for Skam Herredsthing Mester Henrik Hansen i Skamby indstevne syv Mænd af Sognet, der var gaaede i »Forløfte« for Bekostningen til en ny Klokke, til hvis Anskaffelse de havde forpligtet sig paa Skamby Sognestevne den 3die Søndag efter Paaske 1653, nemlig for hver Heelgaard 6 ƒ, hver Halvgaard 3 ƒ, hver Bolig 1½ ƒ, hvert jordløst Huus 8 β, hver Svend med fuld Løn 2 ƒ, hver Svend med halv Løn 1 ƒ, men som de nu negtede at udrede, hvorfor han begjærede Dom over dem. Dommen, som blev afsagt d. 22 Decbr. lod paa: at de skulde betale efter deres Forpligtelse.

(Skam Hrds Tb. Nr. 16. p. 268. 275.)

V. Til Præstegaardenes Historie.

1663 den 14 Mai blev paa Aasum Herredsthing efter kongelig Befaling udmeldt 8 Mænd til at syne og taxere alle Præstegaardene i Aasum Herred. Synet afhjemedes den 4de Juni, og lød saaledes:

»Lyndelse Præstegaard taxeret til 269 Sletdr, dens Brøstfældighed til 45 Sletd.

Næraa	290	32
Rønninge	295	34

Fraugde	350	10
Allerup	260	60

(Seden og Søby mangle.)

Hvortil at svare fremstode Hr. Claus Pedersen, Sognepræst i Lyndelse og Provst i Aasum Herred, Hr. Niels Christensen til Næraa og Aarslev, Hr. Otto Rasmussen til Rønninge og Rolfsted, Hr. Claus Larsen Barfoed til Fraugde, Hr. Mikkel Pedersen til Allerup og Davinde Sogne, og berettede, at det aldrig har været beviist, at Nogen paa deres Vegne af deres allernaadigste Herre og Konge haver begjæret, at Præsterne deres Præstegaards Bygning maatte købe, eftersom det er for dem umuligt saadant Penges Udlæg at bringe tilveie; hvorfor det er samtlige deres underdanigste Begjæring, at Hans Kongl. Maiest. vores allernaadigste Herre og Konge vilde naadigst bevilge, at de maae nyde deres Præste- og Annexgaarde med Bygning og andet Tillæg, som de af Arilds Tid haft have; begjære og derhos underdanigst, at høistb^{em}. Hs. Kongl. Maiest. naadigst vilde ansee, at denne Provinds baade af Fienderne, saa og siden af de Allierede, er saaledes udplyndret, ja, i Synderlighed Præsterne saa elendigen og ynkeligen medhandlede, som aldrig tiforn er hørt, og deres Gaarde ruinerede, tilmed Sognene ere saaledes mesteparten forarmede og mange Gaarde slet øde, at mangan Præst ikke kan have sin nødtørfte Underholdning deraf. Og desforuden findes de, som for deres Gaardes Reparation og Krigens store Besværing have sat sig i stor Gjæld, hvilke kunne ikke af deres Sogne have den Indkomst, som de kunne have at aflægge Renten med, fast mindre betale Hovedstolen. Og end foruden gives mange Steder til fattige høittrængende Præsteenker Afgifter, og bliver hjulpet paa fattige faderløse og moderløse Præstebørn, hvortil der findes ringere Indkomst af Sognet, end de nødtørfte behøve, saa at det befindes for dem umuligt at kunne købe deres Præstegaardes Bygning; — og derfor underdanigst begjære de og visselig forhaabe, at Hs. Kongl. Maiest. af medfødt Mildhed og Naade bevilger dem

at nyde herefter som af Arilds Tid. Hr. Claus Larsen i Fraugde ydermere berettede, at Hs. Excellence Hr. Rigens Cantsler, Hr. Christoffer Urne, havde jus patronatus til Fraugde, formoder det vorder observeret. Hvorefter Thingsvidne udstedt blev.«

(Aasum Hrds Tb. Nr. 26. p. 26—28.)

Ligeledes bleve Synsmænd udmeldte til at syne og taxere Præstegaardene i Bjerge Herred, og Indholdet af deres Forretning, som de afhjemlede den 25 Mai, var følgende: Munkebo Præstegaard taxeret til 190 Sletdr., dens Brøstfældighed til 90 Sletdr.

Kjølstrup 190 80

Rynkeby 145 65

»Marslevs Præstegaards Bygning, som nu forefindes, en Deel bygget, og en Deel staaer i Bygningen og ikke fuld-færdiget, formedelst den reent haver været afbrændt«, taxeret til 100 Sletdr².

(Bjerge Hrds Tb. Nr. 29. p. 269.)

² Ovenstaaende Taxationsforretninger var en Følge af Biskop Svanes bekjendte Finantsoperation med at skaffe Kong Frederik III Penge paa Andres Bekostning, hvorved det „af sær kongl. Naade“ blev tilladt Præsterne at købe deres Præstegaarde, hvilket er Oprindelsen til Præstegaardenes saakaldte Indløsningssummer. Zwergs Sjell. Cleresie p. 281. Svanes Levnet af J. Møller i Hist. Cal. I. Hvorledes Præsterne betragtede hiin sære kongelige Naade, viser den anførte Remonstration af Præsterne i Aasum Herred. Sandheden af deres Klager over deres ødelagte Forfatning bekræftes ved et Landthingsvidne, som blev læst paa Bjerge Herredstthing den 23 Januar 1660, hvorefter Karen Jens Dr., Enke efter afg. Claus Hansen Sognepræst til Munkebo, fragik Arv og Gjæld efter sin Mand, «formedelst den største, ja fast ganske Formue ved Røven og Plyndring i denne Krigstid af Boet er bortkommen, hvilket og af Provsten udi Kirken efter Ligprædiken er bleven publiceret. (Bjerge Hrds Tb. Nr. 28. p. 186.)

Bidrag
till
Christiern Pedersens Historia.

Ur Malmö-Rådhusarkif meddelade

af

C. Sonnenstein Wendt.

Christiern Pedersen var en saa grunddansk Natur, en saa ædel Karakter og endelig en saa ypperlig Skribent, at enhver Oplysning om hans hidtil kun ufuldstændigt bekendte Livsforhold kan vente at blive modtagen med Interesse. Efter Aarhundreders Forløb ere hans Skrifter atter overgivne i danske Læseres Hænder, og det er at haabe, at den Mand, som saa længe og saa flittigt har syslet med Christiern Pedersens Skrifter, ogsaa vil forsøge at male os hans Billede med de rette Farver. De Stykker, Hr. Boghandler Sonnenstein Wendt i Malmø her har draget frem for Lyset, have ikke været Hr. Kand. Brandt ubekjendte, da han i sin Tid selv har gjenemgaaet en Del af Malmø Raadstuarchiv; da Dokumenterne imidlertid nu tilstilles os i omhyggelige Afskrifter og forsynede med gode oplysende Anmærkninger, tage vi ikke i Betænkning at optage dem her i Samlingerne, i Haab om maaske fra samme Haand at modtage flere Efterretninger om Reformatorerne i Malmø og andet, der kan tjene til Oplysning for den danske Kirkehistorie i Reformationstiden. Af Gehejmearchivets Samlinger har jeg tilføiet et Par Smaating, der vedrøre samme Forhold, som de her meddelte Aktstykker.

H. R.

Det är bekant, att man om denne i Danmarks litteraturhistoria så märkvärdige mans lefnads omständigheter i allmänhet haft särdeles torftiga underrättelser, i synnerhet, hvad angår hans sista lefnadsår, ända tills att Etatsråd Jacobsen i Helsingörs gamle »Tingböcker» påträffade några bidrag till skingrande af det mörker, som dittills legat öfver desamma. Af hvad han derur meddelat vet man, att Christiern Pedersen tillbragte de sista tio åren före sin död hos en släktinge, presten Peder Andersen, i Helsinge och att han der aflidit 1554, såsom redan Hvitfeld uppgifvit. Det har dock alltid syntts förunderligt, att han från denna icke korta tidrymd af sitt skiftesrika lif icke efterlemnade de ringaste spår af den stora litterära verksamhet, som utmärker hela hans föregående lefnad. Så väl om orsaken härtill, som om andra omständigheter rörande Christiern Pedersen, äro åtskilliga upplysningar att hemta af i Malmö-Rådhusarkif befintliga handlingar, hvilka hittills i detta ändamål aldrig varit begagnade. Då dessa upplysningar icke torde vara utan intresse, meddelas här nedan de Rådhusprotokoller, hvori de i synnerhet innehållas, jemte några af meddelaren dertill fögade anmärkningar.

I. *Vindisbyrd hans burmester Johan mermand oc Johann gock gaffue bastian offuer her peder y helsingør.*

Vij Borgemestere oc Raadt vtj mallmø oc valentin kiøler Byfogitt her Samestedis gjør alle vitterligt oc kendis mett thette vortt obne breff att aar &c 1554 fredagen then tiugende dag Julii vor skickitt for oss vppaa vortt Raadhuss vor mettborgere bastian hiilsebroch ¹⁾ oc mett hannom hans burmester Johan mermand oc Johan gock som han hagde for oss y Rette kalle ladett oc badtt oc formanede thenom forr guds oc rettferdigheds skyldtt att the ville sige berette oc bestaa for oss huess the hoess verritt oc paa hørtt hagde nogen føiige tiid siiden forledenn emellom

hanom oc her peder andersszøn²⁾ paa helsingørs Raadhussz huilcke forne iij dannemendtt nu y dag her fram ginge Samptligen oc huer besynderligenn mett vdstracte arme oc opracte fingre suore vidtt gud oc theris siel salighedtt att mondagen nest sancte hans baptiste dag (d. 25 Juni) sist forledenn hagde the hoess staaett paa helsingørs Raadhussz tha ther samme dag ting hollitt vor oc paa hørt att en prest Vidt naffn her per andersszøn aff helsingør tiltalede forne bastian ther for Rette mett en handskrifftt lydendis att Salige mester Cristen pedersszøn Canich vtti lundtt sculle verre hanom je Jochom daler skyllig som hann nu krefde forne bastian ther for Rette oc vor begierrindis att kome till sin bethalning aff hanom effther forne mester Cristen, her till sculle haffue suarett same dag Sigendis kierre her peder huorledis sculde thette till gaa eller verre kunde effther thii att then tiidtt jeg bethalde ether till som huess deell y føre haffue kraffd effther Benembde mester Cristen døder vor, Tha adspurde jeg ether om y haugde nogre flerre handskriffther mester Cristen ether paa skyllig vorr, Tha suarede y paa then tiid ney attj ingen ythermere handscreffter hagde, Saa spør jeg ether endtt nu att y dag om y the ordtt bestaa ville attj tha benecte de alle ythermere handscreffter att haffue paa mester Cristen eller icke haugde, tha forne mester peder suarett oc saugtt ther obenbare ney till att han aldrig hagde benectedtt same handskrifftt eller sagtt the ordtt nogentiid y alle sine dage, sculle tha forne bastian framlagd en sølsked mett benembde salige mester cristens signette paa som han hagde sagtt att benembde her peder oc han y en liiden lerritts posze indbeseglitte hagde thett første han saa hinde effther mester Cristens dødt hieme til forne her peder anderszøns, oc bedendis the dannemendtt borgemester oc raadt oc kongens fogitt i benembde helsingør vell att offuer læse og granske om same breff paa forne je daler kunde verritt beseylitt mett forne Signeths skedtt eller oc ey oc hagde forne Borge-mester og raadtt eller fogedenn intiid villitt eller kunde sige

ther vppaa eller saa vor eller icke men bastian hagde staett oc bætt sig y alle rette mett Samme her peder andersszøn offuerbødig att ville leditt huess lougen oc retten hanom forre funditt haugde, tha hagde forne her peder forskutt sig ther efran oc for sine tilbørlige dommere the høglerde vttj Kiøbinhagn³⁾. Thessz thill ythermere (!) att forne dannemendtt vore mettborgere nu her y dag berett oc Suorett haffue att forne tingdag vttj bede helsingør saa for borgemester raad oc kongens fogitt ther samestetts emellom forne her per andersszøn oc bastian til gick oc skede som foruit staa haffue vij vitterligenn laditt trøcke vortt stads Secrett her neden for thette vortt obnne breff Som er giffuit oc screfuit aar dag oc stett som foruit staa.

1) Bastian Hülsebroch, borgare i Malmö, som var gift med Christiern Pedersens dotter Anna, förekommer ofta i Rådhusprotokollerna för åren 1552 till 1556, dels som närvarande på Rådhuset, dels som part i en mängd rättegångar, i synnerhet om Christiern Pedersens qvarlätenskap¹. Efter sistnämde är förekommer han sällan², men „Anna Bastians“ omnämnes flerstädes. Hennes mormoder, Christiern Pedersens svärmoder,

¹ I Tegnelser over alle Lande Nr. 4, Fol. 390 findes følgende Notits: „Bastian Hulsebroch fick steffningh offuer Sander Leyell, for een gaardt liggendes wdj Helsingør, szom hannum tilfald ephther mester Christiern perssens Død, att møde wdj Køpenhaffn, til sanctj hans mitzommers dagh først kommendis“ (Aar 1554).

² At han levede endnu 20 Aar efter, ses af et Skøde, hvoraf her meddeles et Uddrag: 1574. 5 Juli. Borgemester og Raad i Helsingør bekjender, at for dem var skicket Bastian Hulsebrock, Borger i Malmø, og lod sig forstaa, at have et Stenhus, der i Helsingør liggendes sønder ud med Stengaden, som han for nogen Aar siden bekom af sin Hustrus Fader, sl. Mester Christiern Pedersen, for dum Kannik i Lund, og som Hans Hoffmand, Borger der i Helsingør, før tilhørte. Om bemeldte Gaard havde der en Tidlang været Trætte imellem Fru Gjørvel Gyldenstjerne og fornævnte Bastian, som nu var bilagt, og Gaarden af hende til bemeldte Bastian overladt, hvilken nu solgte og skødede den til Peder Oxø til Gissel-feldt, Danmarks Rigets Hofmester. (Stærkt beskadiget Orig. paa Pergament i Topogr. Saml. i Geh. Arch.)

lefde ännu 1555 och var enka efter en borgare vid namn Jacob Michelsen. Äfven med henne förde Bastian Hülsbroch rättgång og påstod, att hon icke gjort Christiern Pedersen rätt efter sin allidne man, men han kunde inför rätta icke bevisa detta påstående. Christiern Pedersens hustru, med hvilken denne sannolikt gift sig omkring 1532, omtalas ingenstädes i protokollerna. Hon hade förut varit gift med en borgare i Malmö, som hette Christoffer Mattssön.

2) På hvad sätt denne Peder Andersen var i släktskap med Christiern Pedersen finnes ingenstädes någon upplysning om.

3) Af Helsingörs Tingböger ser man också, att Biskop Peder Palladius sjelf en gång mötte på Helsingörs Byting i anledning af denna sak (Historisk Tidskrift III, 629).

II. *Vindisbyrd om nogre spørmael bastian hülsbroch hagde til christoffer bartt.*

Vij efftherne Borgemestere oc Raadtt vtti mallmø oc valentin kiøller Byfogitt her Samestetts Giør alle vitterligt oc kendis mett thette vortt obne breff att aar &c 1555 mandagen then xiiii dag Januarii vor skickitt for oss vppaa vortt raadhuus vor mettborgere bastian hylsebrog oc mett hanom en vng karll viidtt naffn cristoffer baartt om trette the till samen haugde om then gaffue Salige mester cristenn sculle haffue giffuitt forne cristoffer the iiiie daler mester hans vingordtt vor hanom skyldiig for thett prenterii han hannom affkiøfft haugde⁴⁾ oc tha eblantt andre ordtt oc tale thennom emellom beløbe adspurde bastian cristoffer om tisse efftherne ærender, oc vor første Spørsmall om huem same gaffue breff hagde schreffuitt, ther til suarede cristoffer att Lasse hoffmands søn aff helsinge thett schreffuit hagde. Anditt spørsszmaall om cristoffer haugde nogen løn faaett for sin thienniste fra then første tiidtt han till mester cristen kom eller oc ey, Ther till suarede han att nogentiid effther bibelen vorr trøct tha betalade han hannom nogitt for then dell han hanom tha skyldiig vor. Treddie Spørsmall om forne mester cristenn hagde giortt

nogen forening mett hannom om nogen aars lønn eller icke ther han haffue sculle, Her till Suarede benembde cristoffer hartt ney huilckitt bastian hannom dog Strax beuiseliggt gjorde mett cristoffers eigen handscrefftt att mester cristenn haugde loffuitt hannom viii daler om aaritt vden naar han arbeide paa prenteriitt tha sculle han haffue xii daler om aaritt som trøckerin sculle giffue hanom⁵). Ffjerde Spørmaall om cristoffer haugde schreffuitt thett vittninsbyrds breff som her peder haugde giffuitt forne lassz hoffmand y helsinge torstagen effther dionisi (12 April) 1554 effther forne mester cristens mund paa the gaffue oc gelde breff som mester cristen skulle same tiidt haffue tilgiffuitt forne lass hoffmand som bastian hagde sametiiddt then vidissa ther vdaff, Suarede han ther till ney att han thett icke screffuitt haugde eller affuiste huem thett screff. Andenn moeds dag ther effther the igen her vppaa forne vortt raadhuus indttkomme som vor fredagen then xviii dag Januarii adttspurde benembde bastian forne cristoffer om han affuiste huem thett breff haugde schreffuit som forne her peder aff helsinge kraffde hannom the hundrede Jochoms daler mett, tha suarede hann att benembde lass hoffmands sønn thett screffuit haugde samme dag. Same dag forspurde sig oc benembde bastian hoes forne cristoffer om han viiste nogett aff en staab forgyllt indenn oc vden mester cristen aathe oc vor gjortt som ett vinfadtt oc kunde skilles att mitt offuer, her vppaa gaff han forsuar att han icke viiste aff nogen staab vden en forne her peder haugde vor aff kober oc then saugde her peder att mester cristen haugde giffuitt hannom thett første han kom till hannom. Treddie gang forne bastian oc cristoffer komme for oss paa benembde vortt raadhuus som vor mandagenn effther kyndellmøsse (4 Febr.) bēspurde han cristoffer att om nogre alune skind om the vore y thett forne gaffue breff mett bestembde, ther suarede han ney till men vtti ett anditt liditt breff for sig self oc dog attligeuell vnder then same gaffue mett giffne, Thessligeste spurde han oc saa forne

cristoffer att om nogitt affuiste huo som monne haffue reffuitt the handschrieffter sønder som lyde paa hermen veigere tha saugde han ney oc intid viide ther aff, fremkallede tha bastiann en dannequinde gundell anders guldsmids oc bad oc formanede hinde att ville Siige oc bestaa huess hinde ther om beuiist vor oc hun fremgick oc laugde sine hender paa sitt brøst bedendis sig saa gud till hjelpe att hun hoess vor en gang y forne helsinge oc ther paa hørde att cristoffer saugde att mester cristenn haugde self befalitt hannom paa sin sotte seng att riffue them sønder. Thessz till ythermere vittnisbyrdtt att saa her y forgangne mods dage for oss berett oc bekentt er thett vitnne vij mett vortt Stads Secrett her neden for trøct Som er giffuitt oc schreffuitt siste mods dag som foruitt staar.

1) Här af bekräftas Molbechs antagande i sitt Program om Bibelöfversättningen (pag. 44 noten) att Christiern Pedersen egt eget boktryckeri och sjelf tryckt sina i Malmö under åren 1532 til 1534 utgifna skrifter. När hans verksamhet i Malmö upphörde och han derifrån aflyttade, kan icke med vissbet bestämmas. Af Hvitfelds berättelse (Christian III:s Historia vid år 1554) finner man att han under Grefvefejden var sekreterare hos Jörgen Kock. Sannolikt har han straxt efter Grefvefejdens slut eller omkring 1537 öfverflyttat till Köpenhamn för att helt och hållet egna sig åt bibelöfversättningen och då försålt sitt tryckeri till Hans Vingordt. Väl finner man af Altargodsens räkenskaper för 1538, som ännu finnas i behåll, att Christiern Pedersen egt en „sten boedt vdj the høyge kramboder“ och ett hus, beläget mellan båda „fergestrederne“ i Malmö, för hvilka han i jordskyld tillsammans betalade 20 mark, men deraf kan man icke med visshet sluta, att han ännu detta år var i Malmö qvarboende. För åren 1539 till 1547 finnas numera inga Altargodsens räkenskaper, men i de för åren 1548, 1549 och 1554 anmärkes om Christiern Pedersens hus, att de stodo öde och att ingen jordskyld var erlagd. Några år sednare blef huset utlagdt till gata.

5) Denne Christoffer Barth är sannolikt densamma, som sedermera var boktryckare i Köpenhamn, der han 1560 tryckte

Henrick Smiths „Tavle og Register“ och „Luthers fortale“ till Bibeln.

III. *Breff om svar paa the spørsmål bastian hiilszebroch
hagde til sagtt cristoffer bartt.*

Vij Borgemestere oc Raadtt vtj mallmø oc valentin kiøllerr Byfogitt her Samestetts Gjør alle vitterligtt og kendis mett thette vortt obne breff att aar &c 1555 mandagen nest effther kyndellmisse (d. 4 Febr.) vor skickitt vor mettborgere bastian hulsebroch oc mett hanom cristoffer bartt aff kiøbenhavn for oss vppaa vortt Raadhussz att aname the vittnisbyrdtt paa nogre spursmaall som han her till forne cristoffer giortt haugde, vor tha bastian bastian begierendis att dømme forne cristoffer oc sig emellom om thett tiltall som the y forgangne Rettere dage her indførtt haugde om then gaffue saliige mester cristen sculle haffue giffuitt forne cristoffer oc mett spørmaall om same gaffue sculle verre giffuitt loughigen eller oc icke, Bleff tha bastian her aff Raadhussitt befalitt till att tage nogre vuilldiige oc skellige dannemendtt oc lade verdere oc sette paa schriffitt ald then dell bastian haugde foitt oc anamitt effther forne mester cristenn oc thett presentere her for Rette første mods dag igenn huilkiitt han oc saa gjorde oc mett sig haugde tisse efftherne danne- mend som same gotts verderitt och opscreffuitt haugde som vor her tyge predicanter⁶⁾ her oluff prenter⁷⁾ hans bur- mester villum vattssz oc Johan mermandtt som muntligen bestode her for Rette same verdering oc gottsis Register⁸⁾ oc then dag møtte icke forne Cristoffer mett vtti Rette oc ther for kunde ingen Rett eller dom thervppaa gaa eller affsigis. Thes till ythermere vittnisbyrdtt haffuer vij vitter- ligenn ladett trække vortt Stads Secrett her neden for som er giffuitt oc schreffuitt aar dag oc stett som foruitt staar.

6) Denne „Her Tyge predikanter“ var Tyge Asmundsen, som sedermera 1560 blef Superintendent i Lund och 1554 före- kommer som predikant i Malmö. Han har för detta sednare år underskrifvit Altargodsens räkenskaper Allhelgonadagen och St.

Petri Kyrkas räkenskaper den 30 Nov. med dessa ord: „ego Tychicus asmundi manu propria subscribo“. I Malmö fanns på den tiden vanligen, utom „Sogneherren“ trenne „predikanter“ eller, som det ofta heter, „metthienere vtj herrens ord.“

7) Han hette Oluf Ulriksen och var, som bekant är, boktryckare i Malmö redan 1529.

8) Det vill af detta och föregående synas som Christiern Pedersens vilkor ingalunda varit så ringa mot slutet af hans lefnad, som Molbech antager (Hist. Tidskrift III, 628 och Nyt Hist. Tidskr. V, 284). Han befinnes hafva egt icke obetydliga fordringar och fastigheter, och det är att beklage, att icke Christoffer Barth mötte denna rättgångsdag, då väl protokollet kommit att innehålla mera härom. Af ett annat protokoll ser man, att Bastian Hiilsebroch för en skuld af 1100 mark lybske till Giert Ryther från Lübeck pantsatte köpebrevet å en gård i Helsingör vid „Fergestreditt“, som af han ärft efter Christiern Pedersen, „hanns hustruis sallige fader“, och hvilken gård förut tillhört Hans Hoffmand. Af det följande kan man lätt finna orsaken till oredan i Christiern Pedersens affärer.

IV. Borgemestere oc Raad forsküde bastians hiilsebrochs klage aff christoffer for iiij^e Ryns gyldene for høyere domer.

Vij Borgemestere oc Raadt vtj mallmø^e oc Jens Kellszøn Borgemester som then dag sad y fogedenns Stett gjørre alle vitterligtt oc kendis mett thette vortt obne breff att aar &c 1555 fredagen then tredde dag maij vor skickit for ossz vppaa vortt Raadhussz vor mettborgere Bastian hiilsebroch paa then ene oc en vng karll viid naffn cristoffer bartt som thiente salige mester cristenn pedersszønn fordom Kannich vtj lundtt vppaa then anden siide om nogen trætte oc dele thennom emellom om iiiij^e Jochoms daler hans vingord aff kiøbenhagn mester cristern skyllig vor for thett prenterii han hannom affkiøfft haugde oc Benembde mester cristen sculle haffue giffuitt samme cristoffer tha han laa paa sin sotte seng oc mente for^{ne} bastian att Same gaffue icke sculle verre saa skelligen giffuen effther lougen

oc som tilbørligt vorr oc vor begierindis att cristoffer ville lade thett gaffue breff ther vppaa giffuitt vor komme her y dag for Rette mett huessz anden ythermere beuisning han haugde att suare hannom mett effther thii att thett vor beggis theris tacte dag som the baade viidtagitt oc samtøchtt haugde, her till Suarede forne cristoffer oc berette att samme gaffue breff vor vtj Kiøbinhagn hoes Jesper olssøn oc haugde ilfornn vtj vinter haught thett her for Rette oc saugde sig icke altiiddt saa att kunde thett bekomme naar han ville thii thett vor fra hans hender oc vtj forne Jesper olssøns verge som han thett oppgiffuitt haugde men saugde att thett dog sculle altiid findis tilstæde oc (y) alle Rette om ythermere behoff giordis men laugde y Rette ett offuett Besegltt breff vnder stads secrett vtj kiøbinhagn lydendis att nu y vinter forleden haffuer verrett for borgemestere oc Raadtt ther samestetts try vittnisbyrdtt som haffue ther berett suoritt oc vittnitt att the haugde hoes verritt oc paa hørtt vtj hellsinge then tiid mester cristen sculle saaledis haffue giffuitt same cristoffer forne gaffue oc her mett mente sig att haffue beuis skell oc Rett noch till same gaffue som han paa thenne tiiddt mett liide oc vndgielle ville, Besuerrede sig tha bastian att han icke hagde hoes verritt ther for Rette mett samme vittnisbyrdtt oc ther for lodtt sig tække att the effther kongelige may: Reses oc ordnands icke saa tilbørligen vorre gangne att han thennom plictig vor att liide eller vndgielle, Tha suarede cristoffer att han thenom for vinterens leylighedtt icke kunde hiid offuer bekomme men sculle dog vell verre tilstæde naar viidere behoff giordis, attspurde tha framdels bastian forne cristoffer om thett breff han till forn haugde saught her for Rette att haffue paa the xxij Jochom daler for the alune skind, Bestod tha cristoffer oc velle kende nu som till forn att samme alune skind vore oc vtj forne gaffue mett dog paa ett liiddt breff for sig selff huilckitt han saugde att forne Jesper olssøn oc mett haugde som oc vell altiiddt sculle tilstæde findis, Tha for saadanne løsse ordtt oc suar som

cristoffer fran sig gaff sameledis for thij att bastian tillforn attspurtt cristoffer her for Rette om han nogentiidtt haffuer verritt forentt mett salige mester cristen om nogen Beskeden aars lønn oc han ther haugde suaritt kortt ney till end dog att bastian hanom thett strax offuer beuiiste mett hans eigen handschrift oc saa att forne cristoffer haffuer oc bestaaett att en anden mester cristens dreng las hoffmands søn Jørgen hagde saa vell schreffuitt forne gaffue breff thett mester cristen cristoffer giffuitt haugde som han oc screffuitt haugde the falske breffue las hoffmandtt haugde ther bastian her y Rette hagdt haffuer vor bastian Befrøctendis att the ene breffue kunde saa vell verre falske som the andre thesligeste att bastian haugde mett bref oc segll beuiist att salige mester cristenn icke haugde verritt vedtt sin rette sind oc forstand fra then tiid han fick sin siugdøm i kiøbinhaggn^o) oc till then tiidtt han ther aff foer oc haugde end samme siuge then tiid han kom till helsinge oc forne breffue ther sculle giorde oc gangne verre oc saa effther thii att bastian oc beuiste mett her peders aff helsinge eigitt breff oc segll att han effther mester cristens dødt haugde haugt mester cristens signette skedtt hoes sig intil bastian tiid kom oc anamade hinde Befrøctede han sig oc saa att ther motte mögitt thessz emellom mett beseglt verre som icke binde oc hanom till scade oc forderff kunde verre oc for then sag skyldtt oc forbede alle orsager oc leyligheder beclaugede bastian hordeligen att hanom sculle kunde verre skett suig oc bedrergerii oc sette her mett vtti Rette om forne gaffue samptt forne article alle kunde verre saa rett mett tilgaaett oc handliitt som thett sig egede oc han plic-tug vor att liide oc vndgielle eller oc icke. Ta effther tiltall gensuar breff og segll som y Rette vorre mett mange adskillige ordtt oc thale som thennom for ossz vppaa begge parthe emellom beløffuitt haffuer kunde vij icke Rett besinde eller forstaa att her scall Retteligen skelligen oc tilbørligenn mett handliitt oc tilgaaett haffue men for saadan tuiffll frøcht oc fare skyld haffue vij sett forne tiiske (!) sager

fra ossz oc ind for høgre oc viisere dommere som her vdinden dybere Retteligere viidere oc ythermere granske oc vdforfare end vij nu giøre kunde, Thessz till ythermere vittnisbyrdtt att her saa for Rette skett gaett oc farett er haffue vij vitterligenn ladett trække vor stads Secrett her neden for thette vortt obne breff Som er giffuitt oc schrefuitt aar dag oc Stedtt som foruitt Staar.

9) Häraf torde man lätteligen inse orsaken, såväl till Christiern Pedersens flyttning till presten i Helsinge, som till hans litterära overksamhet under de sista 10 åren af sin lefnad. Sjukdomen har utan tvifvel varit en af det alfvarsamma slag, som för alltid kvarlemnar, om och med ljusare mellanstunder, en själskrafternas förslapping. Denna hans sjukdom har sannolikt inträffat 1543, efter det att han fullbordat öfersättningen af bibeln, hvilken man af Peder Lilles vittnesbörd vet var färdig sednast i början af nämde år. Märkligt blir dock, att han icke tillbringat dessa sina sista lefnadsår i skötet af sina närskylda i Malmö, der som nämndt är hans svärmoder lefde ännu 1555 och Jörgen Kock, hans gamle gynnare, nu åter var i ära och anseende, samt der han väl från sin fleråriga vistelse bort äga flera vänner. Man torde kunna våga den gissning, att Christiern Pedersens hustru, som ingenstädes omtalas i Protokollerna, afidit redan före 1543, att dottern, minderårig, uppfostrats hos mormodern och sedermera blifvit gift med Bastian Hiulsebroch, samt att Christiern Pedersens tillstånd efter sjukdomen verkligen varit sådant, att vistelsen i enslighet och tysthet på landet varit den mest passande.

V. Borgenn bastian hülszebroch vor begierindis offuer christopher bartt.

Vij Borgemestere oc Raadtt oc Jens kelsszøn Borge-mester som then tiid vor skickitt y fogedens stedtt giør alle vitterligt oc kendis mett thette vortt obne breff aar & 1555 mandagen then siette dag Majj vor skickitt for ossz vppaa vortt Raadhussz vor mettborgere bastian hulsebroch oc haugde mett sig en vng karll viid naffn cristoffer Bartt aff kiøbinhagn som hagde vtti forledene dage verritt for

ossz vtti Rette tilsamen oc affuiste for høgre dommere for midels nogen tuiffll som vij drouge vtj same theris sag oc Rettere gang vor tha bastian Begierindis att forne cristoffer sculle sette Borgen att verre tilstæde oc møde huor kongelige maiestatt thenom mett theris sag for hvad som helst domere thett verre kunde hans naade thennom till foruise ville oc her vppaa satte the borgen vppaa bade siide y saa maade at the sculle verre tilstæde paa v vgers tiid effther these breffs datum huor oc paa huad sted thenom forrelagtt vordes att møde, oc loffuede oc godsagde for bastian mortin herløff oc hans burmester oc for cristoffer henrich veiger¹⁰⁾ alle Besidne Borgere her vtj malmø. Same dag adspurde Bede Bastian forne cristoffer om han viste huor the vittnisbyrd hade hiemme som nu y vinter hade vitnitt for Borgemester oc Raad vtj kiøbinhagn om then gaffue salige mester cristen pedersszøn sculle haffue giffuitt forne cristoffer paa sin sotte seng oc the nu om y trette verritt haffuer, her till suarede cristoffer att en af them ved naffn nels pedersszøn er y helsinge oc en hed Jep pedersszøn som thien her per andersszøn sogne prest y helsinge en hed villum Jacobsszøn haffuer hieme y søborg en nels Jensszøn ved naffn som vor sogne deynens søn i helsinge huilcken han icke viiste huor findis sculle. Thessz till ythermere vittnisbyrd haffue vij vitterligen &c.

10) Detta var den bekante Henrik Veiger, eller Smith, som han sjelf kallar sig i sina skrifter, då han äter i de i Malmö-Rådhusarkif befintliga handlingar merändels alltid benämnas Henrik Veiger, men på ett par ställen: „Henrik smett veigere.“ Han var också der „veiger“ eller vågmästare, och af stadens räkenskaper, som finnas i behåll från 1550 och följande är, finner man att han i årlig afgift för „vectenn“ betalade til Borgmästare och Råd 60 mark. Han dog 1563, men hans hustru Barabra Ananiasdotter, med hvilken han hade flera barn, öfverlefde honom och omnämnas flera år sednare. Af en rättegång, som Bastian Hiilsebroch hade med en sin granne om deras gårdsrum 1552, upplyses man derom, att Henrik

Veiger och Herman Veiger verkligen voro bröder, hvilket Professor Petersen betvilar (Danske Litterat. Hist. II, 282). Båda bröderna, „henrich smedtt veiigere“ och „hermen veiigere aff kiøbinhagen“ afgåfvo i denna rättegång vittnesmål om belägenheten af det hus, hvilket deras moder „Bente Veigers“ bebodde den tid då de ännu voro barn. Man finner här af, att redan fadren hette Veiger, hvilket namn för öfrigt förekommer på många personer i Malmö och således varit temligen allmänt. Af hvad anledning Henrik antagit namnet Smith är svårt att afgöra, ty det är väl icke sannolikt, att han jemta vågmästare varit smed och verkligen utöfvat detta yrke. Märkligt är dock, att i Kyrkans räkenskaper för 1560 förekommer bland andra utgifter för kyrkospirans återuppbyggande, hvilken afbrunnit „wtj then store tordön“, 10 skillingar till „Barabra Weyers“ för 200 stycken „süm“.

VI. Dom inellom bastiann hulszebroch oc Christopher bartt att Christopher vor Rett att komme sin vindisbyrd oc gaffue breff.

Vij borgemester oc Raadt wtj mallmø och vallenntinn køllir byfogitt her sammesteds Giøre alle witterliggt och kenndis mett thette wortt opne breff, att aar &c 1555 monndaginn sancti olai dag (d. 29 Juli) war skickitt for oss wppaa wortt Raadhuss, wor mettborgere bastiann hulssebroch paa thenn enne, och enn wng karll aff kiøbnehaginn cristoffir bartt paa thenn anndinn side, om thenn deelle och trette, som the lennge tiill hobe haugt, och offte tiill forne Innde for oss, mett weritt haffue, om nogenn geld breff, sallige mester christiernn pedersenn, fordm cannick wtti lundt, haugde aff hanns winngaardt boge trøckere wtti forne kiøbinnhagen, lydinndis om nogitt prennterii Redskaff, hann aff mester cristiernn faitt haugde, och fore skyldigh war, huilcke breffue och gieldt, benefnde mester cristiernn, sculle haffue giffuitt forne cristoffir, for sinn lannge tienniste noginn forledinn tiidth, før enndt hann døde, och benefnde bastiann mentte att forne cristoffir icke sculle were saa Retteligenn att samme gaffue

och breffue kommenn, som thett segh burde och rett wor, och ther fore nu wdi dagh, som war theris Rette och siste tecte dagh, wellwilligenn aff thennom bodhe, samtøcktt och wiidttagitt, atth føre aldt theris beuuis oc widnisbyrdth her fore, som the mett paa baade sider (haugde), som the mett enndeligenn liide och wnnngielle wille, fremgick tha be- nefinnde christoffir, och haugde mett segh, tiisse effterne trei skickelliige wittnisbyrdth, som ware niels pedirsenn aff hellsinng y siellannnd liginndis, niels Jennsenn ibidem, och Jep pedersenn, som tienntte sogne prestinn her pedir anndirsenn ther sammesteds, huilcke forne trennde per- soner bleffue wtti fuldstaffuitt eedt, formanede och fore- laugde att sige berette och wittne, huis tennem wtti Rett sannndhed beuist och witterligtt war, om samme sagh, och Icke anderlunnde, enndt the wille forsuare for gudtt al- mechtiste, och were bekennde for wor herre och konningh huor och naar behoff gøris och om ytermere tillsagtt wor- der, och samme wittne fremginng samptligenn, och huer besynderligenn, her nu wtj dagh, med wdstragte armme och opracte finngre, suore wiidt gudt och theris siellis salighedth, att the wore wtti enn stue, paa forne her pedir anndirsenns gaardt, sogne prest y helsinng, som mester christiernn pedersenn, haugde sinn weriillse, och ther saac och paahørde, the saa well som andre, flere ther indhe wore, bode menndt och quinndfolck, paa samme thiidt no- ginn føige tiidt før enndt forne mester christiernn døde, att samme mester cristiernn sadt wtti enn slaubennck och haugde nogne breffue wtti sinn handt, och Ragte them forne cristoffer siginndis, her haffuir tu nogre breffue som Jegh haffuir aff hanns winngaardt, boge prentter y forne kiøffnehaffnn, paa thett som hann meg skyllig er thennom wiill Jegh giffue tegh, for tinn tienniste, thu self see tiill, huadt thu ther aff fannge kannndth, oc strax anntuorditt han- nom samme breffue, bleff tha bastiann attsportt om hann haffde nogre widnisbyrdt tha suarede hann, atth forne her peder andersenn, som widste mest aff saghenn, thenn

hann haugde loffuitt att wille føre her Inndt, wor bleffuinn siugh och laa paa sinn sotte senngh, Som hann och beuisseligtt gjorde, att saa war, ellers schulle hann well kommitt hiidth, som bastiann menntte att sige, och sagt er annderlunnde tiill, Ta effther tiilltalle gennsuar, breff segiill, och leffuinndis Røst, och wtnisbyr som i Rette wore, mett manngge och atskillige ordt och talle, som thennom paa baade sider emellum beløffue och efftherti, att thett nu saaledes, war theris beslutethe Enndelige och siste tegte dagh, som the tiill forn, samtøct haugde, selffue ther om, paa bode sider, nu, och wdenn ydermere skudzmaall, att liide och wnnngielle wiille, kunde wij Icke annditt finde eller sige ther wppaa, enndt effther forn^e trennde skellige widnisbyrds lydiillse, er cristoffir Skielligen och Rettelighenn, attkomminn samme hanns vingaards breffue, och samme mester cristiernns gaffue, oc bør then att nyde och beholle, wden saa er att bastiann, kann samme forn^e widnisbyrdt, Igenn driiffue, oc mett noginn anndinn skiellige beuisningh fremkomme, som thennom Rettelige Rygge kanndt, Tha gaa ther altiit om saa megitt som loug dom och Rett er, tess tiill ytthermere widnisbyr &c¹¹).

11) Med detta protokoll upphör något vidare att förekomma om Christiern Pedersen och tvisterna om hans qvarlätenskap. Sannolikt har Bastian Hiilsebroch icke kunnat åstadkomma någon motbevisning, utan fått åtnöja sig med denna Borgmästare och Råds dom. Lätt är icke att afgöra, om Bastian Hiilsebroch endast var en grålmakare, eller om han hade rätt i sina påståenden; det vill nästan synas, som om Christiern Pedersens omgifning icke stod så alldeles på det rena i sitt förhållande till hans efterlemnade egendom. Sorgligt är det ljus dessa protokoller sprida öfver Christiern Pedersens sista lefnadsdagar. Man ser honom, sjuk och skröplig tillbringa dem i en aflägsen vrå af landet, skiljd från sitt barn och sina närmaste, och bland en måhända kärlekslös omgifning, som med snikenhet sökte åtkomma hvad han under lyckligare tider förvärfvat.

Tre Prædikener

af

Magister Nicolaus de Dacia,

meddelte af

Kand. T. Skat Rørdam.

De her meddelte tre Prædikener har jeg afskrevet efter et Haandskrift i Bibliotheket paa Merton Kollegium i Oxford, til hvilket Bibliothek det er givet af dets Stifter Will. Reed Biskop af Chichester (1369—85), og det har saaledes udgjort en Del af Grundstammen til dette mærkelige gamle Bibliothek, som er et af de ældste i Evropa og efter Sigende ikke har undergaaet nogen væsentlig ydre Forandring siden dets Stiftelse.

Haandskriftet indeholder en Samling af Prædikener af 33 forskellige Forfattere, blandt hvilke der forekommer en Mag. Nicolaus de Dacia, der angives som Forfatter til to Prædikener og, hvad jeg nedenfor skal vise, sandsynligvis ogsaa maa være Forfatter til en tredie. Alle Prædikenerne ere udentvivel holdte i Paris, da Samlingen ifølge en Tilskrift foran i Bogen er gjort i denne By. Hvad angaar selve Haandskriftet, da er det fra den første Halvdel af det 14de Aarhundrede, ikke yngre end 1350¹. Det er

¹ Paa den forreste Side er nemlig med en anden Haand skrevet, at Will. Reed Biskop af Chichester (1369—85) har kjøbt det af Thom. Trillek Biskop af Rochester (1364—72). Det maa altsaa have været til omtr. 1370, og da nu denne Tilskrift tydeligt er en hel Del

skrevet med en god og læselig Haand, men i høj Grad skjødesløst; ikke blot er Retskrivningen endnu mere uregelmæssig og fejlfuld, end det i Almindelighed er Tilfældet med den Tids Haandskrifter, men selve Indholdet og Sproget er behandlet med samme Skjødesløshed, saa mange Steder ere meningsløse paa Grund af oversprungne Ord og grammatikalske Fejl. Imidlertid kunne ikke alle disse Fejl tillægges Afskriveren, da selve Forfatterne fra den Tid mishandlede det latinske Sprog efter yderste Evne baade med Hensyn til Orddannelse og Ordføjning, og derfor kunne ogsaa en stor Del af Fejlene uden Betænkning tillægges Mag. Nikolaus. Af denne Grund har jeg ogsaa kun rettet Texten, hvor der aldeles tydeligt fandtes en Skrivfejl; hvor det var muligt at forbinde nogen Mening med Ordene, som de staa, har jeg beholdt dem, eller hvis jeg har rettet dem, har jeg i en Note anmærket dette. Hvor et Ord forekom mig at mangle, har jeg tilføjet det i Klammer. Hvad Retskrivningen angaar, da har jeg ikke taget noget Hensyn til Haandskriftet, men fulgt den nu almindelig reciperede.

Efter Ønske af »Samlingernes» Udgiver og til læge Læseres Fornøjelse har jeg hertil føjet en fri dansk Oversættelse af den første Prædiken »om den salige Nikolaus«. Jeg har valgt denne, uagtet de to sidste ere af større theologisk Betydning, fordi den foruden at føre Læseren ind i hele den Tids Skriftudlægning og Prædikemaade i Almindelighed tillige giver et meget godt Billede af Datidens bedre Helgenprædikener, Noget som vistnok i det Hele er Læserne temmelig ubekjendt og derfor ikke være dem uden Interesse.

Da de to første af de meddelte tre Prædikener i Overskriften angives at være af en Mag. Nicolaus de Dacia, saa kan hans Forfatterskab til dem ikke drages i Tvivl, saalænge vi ikke kjende mere til hans literære Virksomhed end nu.

ynge end selve Haandskriftet, kan dette ikke være senere end 1350, maaske kunde det endog ligge temmelig nær ved 1300.

Men det fortjener dog at bemærkes, at der findes endel Lighedspunkter mellem disse to Prædikener, som betydeligt bestyrke dette ydre Vidnesbyrd. Hele Behandlingsmaaden af Themaet er den samme, den samme Tanke om Guds Ords Lighed med Ilden forekommer i begge udført med næsten de samme Ord, væsentlig de samme Forfattere citeres, et enkelt Skriftsted (Jer. 23, 29) forekommer endog citeret paa samme fejlagtige Maade og med den selvsamme allegoriske Udlægning.

Derimod kunde der vel være Tvivl om, hvorvidt den 3die Prædiken med Rette tillægges Mag. Nikolaus. Baade nævnes der ingen Forfatter i Overskriften, og desuden findes der indre Uligheder. Saaledes forekommer der i Nr. I 16 Citater af G. T., 2 af N. T. og 30 af andre kirkelige Forfattere, i Nr. II 19 af G. T., 4 af N. T. og 21 af andre Forff., i Nr. III derimod ikke mindre end 33 Citater af G. T. og 15 af N. T. og kun 10 af andre Forff., og medens disse Citatater, især de bibelske, i I og II i det Hele ere nøjagtigt anførte, saa citeres der meget skjødesløst i III, ja Steder anføres som bibelske, der ikke ere det. Hertil kommer Forskjel i Citationsmaaden; thi medens i I og II altid de bibelske Bøger anføres, af hvilke Citaterne ere hentede, og næsten altid med Angivelse af Kapitlet, saa forekomme de ofte i III uden Angivelse af, at de ere Citat, eller indførte ved *scribitur*, *dicit quidam*, og paa et Sted nær altid uden Kapitel-Angivelse. Imidlertid tror jeg dog, at disse Omstændigheder ikke ere tilstrækkelige til at frakjende Mag. Nikolaus denne Prædiken. Hvad nemlig det angaar, at han ikke nævnes i Overskriften, da er det bekjendt, at Udeladelsen af Forfatterens Navn i slige Samlinger næsten altid betegner, at det følgende Stykke er af samme Forfatter som det foregaaende, og dette er her Nikolaus's Prædiken paa 17de Søndag e. Trin. (Nr. II), og at han senere er bleven anset som Forfatter af III, derfor vidner, at der i Randen af Haandskriftet, skjønt med en senere Haand, er skrevet et stort N, hvilket neppe kan betegne noget andet

Navn end Nikolaus. Hvad det angaar, at han i III citerer Skriften, især N. T. hyppigere og andre Forfattere sjældnere, og at han har en anden Maade at citere paa, da kunde dette ganske vist tyde paa en anden Forfatter, men det vil ogsaa meget let kunne forklares ved at antage III for at være fra et andet Tidspunkt i hans Liv end I og II, og det ligger da nærmest at antage III for at være nogle Aar ældre, da de to første vidne om større Belæsthed og større Sikkerhed i hans Kundskaber. Saaledes vilde man idetmindste naturligst forklare disse Forskjelligheder, hvis han udtrykkelig nævnedes som Forf. til III. Hertil kommer, at han i III ganske paa samme Maade som i I og II deler og underafdelar sit Thema. Og endelig synes den Omstændighed at vidne for, at Forf. af II og III er den samme, at der i Begyndelsen af begge disse Prædikener betones, at Prædikanten ikke skal øse sin Prædikens Indhold af egen Forstand, men af hvad der gives ham af Gud. Jeg synes saaledes, at der er idetmindste lige-saa meget, som taler for Nikolaus's Forfatterskab til III, som imod, og jeg har derfor ogsaa taget denne Prædiken med, for ikke muligen at bortkaste noget af de faa Mindesmærker, vi have om vore Landsmænds theologiske Kundskaber før Reformationen.

Men naar levede nu denne Mag. Nikolaus, og hvem var han? — Det første af disse Spørgsmaal ville vi nogenledes sikkert kunne besvare. Han citerer nemlig mange theologiske Forfattere, og af disse er den seneste Pave Innocents d. 3die (1198—1216). Altsaa han maa have levet efter Aaret 1200. Og paa den modsatte Side have vi 1350 som Grændse, da Haandskriftet, som ovenfor er vist, maa være skrevet i det Seneste ved den Tid. Og naar vi herhos bemærke den meget depraverede Tilstand, hvori dette paa mange Steder befinder sig, da tyder dette utvivlsomt hen paa Afskrifters Afskrifter tagne af det oprindelige Haandskrift, og vi føres derved idetmindste en 20—30 Aar længer tilbage i Tiden, saa at vi kunne sætte 1320 som den

Grændse, efter hvilken disse Prædikener ikke kunne være holdte. Vi kunne imidlertid gaa Tiden nærmere, naar vi at se hen til, at de bibelske Bøger i I og II temmelig stadigt citeres med Angivelse af Kapitlet. Dette kan ikke vel tillægges Afskriveren; thi han vilde da sikkerlig have gennemført det overalt og ligeledes tilføjet Kapitlerne i III, hvor det kun findes én Gang. Altsaa henvises vi her til en Tid, da denne Inddeling var i Brug, d. e. efter Aaret 1240. Enten nemlig Kapitel-Inddelingen er opfunden af Stefan Langthon († 1227) eller af Hugo a St. Caro († 1262), saa synes dog saameget at kunne sluttes med Sikkerhed af Beretningerne herom, at den først er kommen almindelig i Brug ved Hugos *Correctorium biblicum* (omtr. 1236). Maaske kunde man endog, forudsat at III er af Nikolaus og nogle Aar ældre end I og II, bestemme Aaret 1240 som det omtrentlige Tidspunkt, paa hvilket Nikolaus har holdt disse Prædikener, fordi der i III kun en eneste Gang ses hen til denne Inddeling, hvilket kunde synes at tyde paa, at Forf. endnu ikke var bleven fortrolig med denne nye Opfindelse. Det samme Tidspunkt føres vi ogsaa til derved, at de øvrige Forfattere af Prædikenerne i denne Samling synes at have levet paa denne Tid²; der nævnes saaledes blandt dem Everardus de valle scholarium († 1280), Joh. de Aurelianis (sædv. kaldet de Allodio, † 1279), Henrik af Gandau († 1293). Ogsaa en anden Omstændighed bestyrker dette; der er nemlig en paafaldende Lighed med Wilhelm af Auvergne's (Biskop af Paris, † 1248) Prædikener, i hvilke vi møde ganske den samme Udstykning af Themaet, et Sted i hans Prædikener synes endog utvivlsomt at have været Forbillede for Nr. III (se hvad jeg ved denne har anmærket), saa det var ikke utænkeligt, at Nikolaus havde været paa-

² Desværre er det Resultat, vi kunne uddrage heraf, ikke meget sikkert, da disse Mænd i det Hele ere ubekjendte; jeg kjender kun de nævnte tre af alle de 33 Forf. Fortegnelsen over dem alle haves i: *Coxe, Catal. codd. mss. in collegiis aulisque Oxoniensibus*, Oxon. 1852. Pars I. Catal. codd. coll. Merton. (Nr. 237) Pag. 93.

virket af denne Mand; men det kunde rigtignok ligesaavel være sket ved hans Skrifter som ved hans Tale. Jeg tror saaledes, at det herved er gjort temmelig sandsynligt — Visshed vil der neppe kunne være Tale om —, at Nikolaus har holdt disse Prædikener omtrent 1240—50. Et Punkt skal jeg endnu omtale, som kunde forekomme Andre, ligesom det fra først af forekom mig, at ville være temmelig bestemte. Det er hvad han i III omtaler, at Pariser Studenterne udstødte de Usædelige af deres Samfund, hvilket jeg antog, kunde sammenholdes med en Forordning for Pariser Universitetet fra 1279³, at de dovne Studenter og de, som gave sig ud for Studenter uden at være det, skulde ekskluderes. Men det synes dog snarere, at Nikolaus taler om en Slags privat Mandstugt, som Studenterne holdt indbyrdes, hvorimod der i den omtalte Forordning bestemmes, at Magisterne skulde udøve denne Tugt, og dette er en offentlig Universitets-Handling.

Det andet Spørgsmaal, hvem Mag. Nikolaus var, er vanskeligere at besvare. For det Første var det tænkeligt, at han ikke var Dansk, skjønt han fører Tilnavnet *de Dacia*; thi som bekjendt omfattede Provindsen Dacia ved Pariser Universitetet baade Danmark, Sverrig og Norge, og ligesaa forholdt det sig i Dominikaner-Ordenens Terminologi⁴. Imidlertid er det dog det Sandsynligste, at han var Dansk; thi vi finde ikke sjældent Svenskere nævnede med Tillæget *de Suecia*, og Tallet paa de Nordmænd, som droge til Paris, har neppe været stort. — Forudsat nu at han var Dansk, saa fremkommer den anden Vanskelighed, at udfinde den rette blandt de utallige Niels'er, som forekomme i Danmarks Historie i det 13de Aarhundrede, hvilket er et højt

³ Se *Bulæus*, Hist. Univers. Paris. Tom. III, p. 449.

⁴ Saaledes var den lærde Petrus *de Dacia*, der var Rektor i Paris, en Svensker, født i Wisby paa Gotland, død 1271 i Skeninge i Sverrig (se *Gram*, Orat. de Orig. rei lit. in Dan. et Norv., Dän. Bibl. VII St. S. 491).

usikkert Arbejde, da det jo er meget vel tænkeligt, at hans Navn aldrig har været optegnet i Historien. Men forudsat at vi have hans Navn optegnet, da have vi fornømlig at søge en Vejledning til at finde ham deri, at han er Magister, en Titel, som paa Grund af den store Anseelse, den stod i,⁵ sjældnen vil blive udeladt, hvor Vedkommende omtales. Og jeg har da fundet tre Magistre af Navnet Nikolaus i den danske Historie fra 1250 til 1320. Den ene er Mag. Niels Thorkilsen Kannik i Lund. Hans Død omtales i Liber daticus Lundensis under XVI Kal. Sept.⁶ (d. e. 17 Avg.) saaledes: »Obiit Mag. Nicolaus Thorkilli subdiaconus, hujus loci canonicus«, hvorpaa der berettes om forskellige Gaver han har givet til kirkelige Øjemed, hvorblandt ogsaa til at holde Messer til Ære for Jfr. Maria, Ærkeenglen Mikael, Maria Magdalena, den salige Nikolaus, St. Katharina og St. Margrethe. Selve Gavebrevet, som haves hos Suhm (X. 705, fuldstændigt i Liljegrens matarium Svecanum I, 477 f.), er udstedt i Lyon d. 16de Avg. (in crastino assumptionis beatæ virginis) 1274. Og heraf kunde man da slutte, at han var død i Lyon d. 17de Avg. 1274, hvis ellers Beretningen om hans Død i den Lundske Liber daticus er paalidelig. Imidlertid er der en anden Omtsændighed, som gjør det sandsynligt, at han først er død d. 17de Avg. 1275. Det hedder nemlig i Hamsforts Chronologia secunda⁷: »A. D. 1275 moriuntur Ascerus canonicus et sacrista Roschildiæ VI Id. Aug. et XVI Sept. M. Nicolaus Trugothi filius, canonicus ejusdem loci«. Nu kan der ikke være nogen Tvivl om, at XVI Sept. er en Skriv- eller Tryk-Fejl for XVI Kal. Sept., da Hamsfort ellers altid betegner Datum paa denne Maade, og vi faa da ud, at en Mag. Niels Trugotsen Kan-

⁵ Bevise herpaa haves i *Engelstofts* Afhandling om Fremmedes Studeringer i Paris, Skand. Museum 1802, IV, S. 61.

⁶ Script. Rer. Dan III. 542, jfr. IV. 53.

⁷ Script. Rer. Dan. I. 292.

nik i Roskilde er død netop et Aar efter en Mag. Niels Thorkilsen Kannik i Lund. Men denne Lighed leder let hen paa den Formodning, at der er en Fejl hos Hamsfort, saa at Navnet Trugothi hos ham er en Forvanskning af Thorkilli eller Trugilli; naar han siges at være Kannik i Roskilde, saa var det jo tænkeligt, at Beretningen herom var fejlagtig, eller at han havde været Kannik baade i Lund og Roskilde, Noget som ikke var usædvanligt⁸. Derimod er der Intet, der leder os til at tvivle om Rigtigheden af Aaret 1275; thi i ingen af de to først anførte Kilder tales om hans Dødsaar. Hvad angaar denne Mag. Nikolaus's øvrige Liv, da var han af Slægten Bille; han nævner nemlig i det ovenfor omtalte Gavebrev sin Fader Thorkil Bille. Dernæst nævnes han som en af Erik Glippings Tilhængere i dennes Strid med Jakob Erlandsen, og han blev som saadan bandsat tilligemed Kongen ved den pavelige Legat Guidos Bulle 1267⁹. Denne Omstændighed passer ganske godt med det sandsynlige Resultat, vi ovenfor kom til, at Mag. Nicolaus de Dacia omtr. 1250 har været i Paris. Antage vi nemlig, at han kort efter sin Tilbagekomst til Danmark er bleven Kannik i Lund, hvilket er det Sandsynligste, saa er det besønderligt, at han til sit Dødsaar 1275 ikke har avanceret højere op i Kapitlet end til Subdiakon. Dette er derimod forklarligt, naar han var Ærkebispens Fjende, hvilket kan have foranlediget, enten at han er bleven forbigaaet, eller at han har maattet forlade Lund for en Tid. Maaske har han ved hint Gavebrev af 1274 tilbagekøbt sin forrige Stilling. Hvorvidt han har været tilstede ved Kirkemødet i Lyon, lader sig ikke sige, da den sidste Session af dette Møde holdtes d. 17de Juli 1274, og hans Gavebrev først er udstedt d. 16de Avgust; og at han

⁸ Se Riber Kapitels ældste Jordebog ved Kinch, i Ny kirkeh. Saml. I, S. 91.

⁹ Script. Rer. Dan. V. 607, Hvitfeldt I. 272; vel nævnes han der ikke som Magister, men da han siges at være Kannik i Lund, kan der neppe være Tvivl om Identiteten.

ikke har deltaget i Fredsunderhandlingerne mellem Erik Glipping og Jakob Erlandsen for Paven, gjøres sandsynligt derved, at disse maa have været afsluttede i Slutningen af 1273 (Suhm X. 684); men at han ved saaledes at give alt sit Gøds til kirkeligt Brug har tikjøbt sig den pavelige Naade, synes temmelig sikkert at angives derved, at hans Gavebrev er udstedt i Lyon, hvor Paven ogsaa efter Kirkemødets Slutning opholdt sig indtil ind i det følgende Aar. Efter at have erholdt Aflad, har han da tiltraadt sin Hjemrejse, og er død kort efter sin Hjemkomst, d. 17 Avg. 1275.

Den anden Magister af Navnet Nikolaus er Mag. Niels Jyde. Ham møde vi første Gang d. 21 Apr. 1267, da han i Egenskab af Erik Glippings Kansler underskriver et Diplom (Suhm. X. 600), og i Sept. samme Aar bliver ogsaa han som Tilhænger af Kongen belagt med Band af Legaten Guido ved den ovenfor omtalte Bandbulle. 1269 rejste han med Brev fra Kongen til Rom, for at klage over Jakob Erlandsen (Suhm. X. 625). Efter den Tid forekommer han adskillige Gange som Underskriver af Diplomer i Egenskab af Kongens Kansler, sidste Gang i Aaret 1280 (Suhm. X. 798). Sandsynligvis er han død ikke længe efter dette Aar; thi 1283 forekommer Biskop Jakob af Slesvig som Kongens Kansler (Suhm. X. 868).

Den tredje Nikolaus er Mag. Niels Rød (M. Nicolaus Ruffus), omtalt i Necrologium Ripense under VI Id. Maj. (10 Maj) saaledes: »A. D. 1272 obiit M. Nicolaus Ruffus, canonicus Ripensis et Parisiensis officialis et canonicus«¹⁰. Han synes at være den, paa hvem vor Tanke nærmest maa ledes hen, naar der spørges, hvem M. Nicolaus de Dacia var;

¹⁰ Script. Rer. Dan. V, 548. Kinch, Riber Kapitels ældste Jordebog, a. St. S. 91, identificerer ham med Mag. Johannes Ruffus, omtalt smst. under IV Id. Jun. som død 1289; med hvad Ret dette sker, oplyses ikke, men det er imod Necrol. Ripense, da Johannes Rød ikke nævnes som havende Noget med Paris at gjøre, og de Gaver, han berettes at have givet til Kirken, ere aldeles forskellige fra dem, der tillægges M. Niels Rød.

thi om ham kunne vi med Sikkerhed vide, at han har været i Paris, da han endog har været Gejstlig der. Angaaende hans øvrige Liv, da ved jeg Intet videre om ham, end at han sandsynligvis har været af borgerlig Slægt fra Ribe, da flere Beboere af Ribe af Navnet Røeth nævnes i det omtalte Necrologium (se XIII Kal. Mart., III Kal. Jun., XII Kal. Sept., jfr. VII Id. Sept.) som døde i Begyndelsen af det 14de Aarh. Jeg haaber, at Hr. Adj. Kinch, som saa flittigt har beskæftiget sig med Ribe Stifts Kirkevæsen før Reformationen, ved Lejlighed vil kunne meddele os noget Nærmere om ham.

Hvad angaar endelig Mag. Nikolaus's Standpunkt som Theolog, da er det klart, at han har været paavirket af den skolastiske Videnskabelighed. Herfor vidner den Maade, hvorpaa han udstykker sit Thema i en Mængde Dele og Underafdelinger, saavel som at han citerer Aristoteles (i Beg. af II), og at han omtaler den skolastiske Bestemmelse om de positive Buds Gyldighed (i Slutn. af III). Men netop den affærdigende Maade, hvorpaa han behandler denne Bestemmelse, viser, at han ikke egentlig har sluttet sig til den skolastiske Theologi. Dette antydes ogsaa derved, at han i det Hele ikke citerer de egentlig skolastiske Notabiliteter, navnlig ikke Petrus Lombardus. Kun engang (i Beg. af I) have vi et kort Citat af Anselm. Hans Yndlingsforfattere ere derimod Avgustin, Gregor den Store og Bernhard af Clairvaux. Vel citeres disse, især de to første, ogsaa meget hyppigt af Skolastikerne, men medens disse hovedsagelig benytte deres dogmatiske Bestemmelser, saa er det deres Udsagn med Hensyn til det praktisk Kristelige, Nikolaus lægger Vægt paa. Hvor han giver Definitioner af de religiøse Begreber, der holder han sig sletikke til den skolastiske Terminologi, men bestemmer dem aldeles praktisk. Dette er navnlig paafaldende, hvor han (i Beg. af II) taler om Naadens Virksomhed, hvilken han vel nærmest bestemmer efter Avgustins Forbillede, men uden at følge dennes Termini (han bestemmer nemlig Naaden som *adveniens*

og *superveniens*, Udtryk som jeg ikke ved, om Nogen tidligere har brugt). Dette praktisk kristelige Standpunkt, som Nikolaus indtager, repræsenteredes i den første Halvdel af det 13de Aarh. af den ovenfor omtalte Wilhelm af Auvergne († 1248), hvis Prædikener baade med Hensyn til Form og Indhold synes at have tjent Nikolaus til Forbillede. At han i disse Prædikener ikke tager Hensyn til den skolastiske Theologi, er saameget mere bevisende for hans Standpunkt, som idetmindste I (hvor han taler om »nos clerici«) og III (hvor han henvender sig til Studenterne, »scholares«, i Paris) temmelig afgjort kunne antages at være holdte for studerede Folk, hvem han maatte antage for modne til en lærd skolastisk Prædiken, hvis han havde sat Pris paa en saadan. — Med Hensyn til hans Skriftudlægning, da er den meget stærk allegorisk, en Følge af, at han som alle den Tids Forfattere følger lige i Sporet af *Glossa ordinaria*, (ved Walafrid Strabo), ikke blot hvor den citeres af ham, men ogsaa hvor han ikke anfører den som sin Kilde; kun paa et Par enkelte Steder ere hans Fortolkninger uafhængige af den.

I.

De beato Nicolao¹.

M. Nicolai de Dacia.

*Auro fulgens et lapidibus pretiosis*². *Sermo Domini ignitus*. Verba ultima sunt in Proverbiis³. Dicit glossa: »sermo Dei ignitus, id est ad bonum operandum inflammans,« unde in sermo Domini dicitur serens mores⁴. Propter tres proprietates, quæ sunt in igne materiali, dicitur sermo Domini spiritualiter ignitus. Ignis materialis habet illuminare obscura, inflammare combustibilia, et habet vim purgativam, quia purgat metalla a scoria. Proportionaliter ista tria sunt spiritualiter in sermone divino, unde dicitur igni-

¹ Nikolaus, Biskop af Myra Hovedstaden i Lycien, var en højt anset Helgen. Hans Dag er d. 6te Decbr., til hvilken han ogsaa findes i den danske Almanak. Hans Dødsaar angives af Nogle til 343, af Andre til omtr. 326. Den Form af hans Legende, som vor Nikolaus har kjendt, synes at være omtrent den samme, som haves i *Aurea Legenda* af Jak. de Voragine (Legenda III). Den, som nærmere ønsker at kjende Fortællingerne om ham, henviser jeg til de forskj. Legendarier til 6te Decbr. og *Baronii Annales ad a. 326*.

² Esther 15, 9 (d. e. i de apokryfske Tillæg til Esthers Bog).

³ Ordspr. 30, 5. „Glossa“ kan være enten *Glossa ordinaria in Biblia* ved Walafrid Strabo eller *Gl. interlinearis* ved Anselm af Laon († 1117). De citerede Ord findes imidlertid ikke i nogen af dem; *Glossa ord.* har: pyromenos (=: ignitus) significat, quod tanquam conflatum igne purgatum sit. Sicut enim metalla igne conflata sordem in se alienam atque inutilem non retinent.... ita eloquium Domini æternorum in se bonorum fidem testans. *Glossa interl.*: caritate accendit, scientia illustrat, sordes vitiorum excoquit. Tanken i dem er den samme, som Nikolaus senere selv udvikler. De citerede Ord ere formodentlig en uægte Tilsætning til Glossa, af hvilke der vare ikke faa.

⁴ Haandskriftet er aldeles tydeligt, men ogsaa aldeles meningsløst. Maaske kunde man læse: unde *et sermo D. dicitur serenans* (= rensende?) mores.

tus, quia habet illuminare⁵ intelligentiam contra tenebras ignorantiae in Dei cognitionem, et habet inflammare concupiscibilem⁶ in Dei amorem et dilectionem; habet etiam purgare animam a sordibus peccatorum per gratiam et contritionem.

Primo, dico, sermo Dei habet illuminare intelligentiam contra tenebras ignorantiae in Dei cognitionem, unde Jeremias:⁷ *Numquid verbum meum quasi ignis ardens!* glossa: »ad illuminationem intellectus⁸;« et Proverbium ergo:⁹ *Numquid nōsti sermones meos*, scilicet per efficaciam, *quod veri sunt*, quia habent illuminare intellectum, *pravum quid non invenitur in eis*, scilicet per significationem. Bernardus super Cantica dicit: »sermo divinus mentem illuminat, ut coelestia efficaciter apprehendat.«

Secundo sermo divinus inflammat concupiscibilem in Dei amorem et dilectionem, unde Luc. XII:¹⁰ *Ignem*, id est divinum amorem, *veni mittere*, per prædicationem, *in terram*, id est in corda terrenorum, *quid volo, nisi ut accendatur!* glossa¹¹: »in cordibus fidelium« ad amorem¹² concupiscibilis in Dei amorem et dilectionem.

⁵ Hskr. læser *inflammare*, hviket nødvendigt maa være en Skrivfejl, jfr. Lin. 6 og foreg. Side, L. 7.

⁶ *Concupiscibilis* ligesom længere nede *irascibilis* er stadigt brugt i aktiv Betydning, lig *concupiscens*.

⁷ Jer. 23, 29. Istedetfor det meningsløse *numquid verbum* have alle mig bekendte Udgaver af Vulgata: *numquid non* verbum, men jeg har ikke rettet det, da dette Vers kommer igjen i samme Form i den næste Prædiken. Overhovedet gjælder det om de hyppige Afvigelser fra den reciperede Text af Vulgata, at de ikke behøve at tilskrives Unøjagtighed hos Forf. eller Afskriver, men kunne være forskjellige Læsemaader.

⁸ De citerede Ord findes hverken i Glossa ordinaria eller interlinearis.

⁹ De følgende bibelske Ord er sammenstykkede af Ordspr. 8, 1 og 8: *Numquid non sapientia clamitat Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid neque perversum.*

¹⁰ Luk. 12, 49. Istedetfor *XII* har Hskr. *id est*.

¹¹ D. e. Glossa interlinearis.

¹² Istedetfor *amorem* vilde det give bedre Mening at læse: *inflammationem*.

Tertio ignis divinus habet purgare animam a sordibus vitiorum. In figuram hujus dicitur in libro Numerorum 20¹³: *Moses percussit bis virga in silicem, et egressæ sunt aquæ largissimæ. Moses* interpretatur attractus ex aquis concupiscentiæ, percussit *silicem*, id est corda dura obstinatorum, *percussit*, quia prædicator prædicare debet, ut alii audiant aure corporis et efficaciter retineant aure cordis, *et egressæ sunt aquæ largissimæ*, id est aqua lacrymarum et contritionis, quæ animam habent purgare a sordibus vitiorum; qui sic audit verbum divinum, mentem ejus dulcorat, unde Dominus per prophetam¹⁴: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua* etc. ! dulcia in audiendo, dulciora in ore proferentis, dulcissima in corde efficaciter retinentis. Bernardus super Cantica dicit: »verbum Dei benigne est audiendum, devote suscipiendum et efficaciter in corde retinendum«. In principio rogabimus Dominum etc.¹⁵.

Auro fulgens et lapidibus pretiosis, verba ista sunt in Ester, et licet dicta sint de rege Asuero, existente in regali magnificentia, possunt tamen mystice exponi de beato Nicolao, cujus festum solemnizat hodie mater ecclesia. Et notantur hic duo ad commendationem beati Nicolai pontificis gloriosi: primum est eminentia status prælationis seu vitæ pastoralis, secundum est dulcedo contemplationis. Eminentia status prælationis notatur, quum dicit: *auro fulgens*. Per aurum signatur perfectio stationis, seu eminentia status prælationis, unde Gregorius in moralibus¹⁶: »sicut aurum cetera præcellit metalla pretiositate, sic prælatus præcellit alios dignitate«; idcirco per aurum bene signatur status eminentia prælationis. Dulcedo contem-

¹³ 4 Mos. 20, 11.

¹⁴ Ps. 118 (c: 119), 103. Jeg har med Hensyn til Angivelse af Kap. og Vers fulgt Vulgata, men hvor dens Tællingsmaade, som her, afviger fra vor danske Bibel, har jeg i Parenthes tilføjet dennes Tal.

¹⁵ Formodentlig er her udeladt *Fader Vor*.

¹⁶ Gregor den Stores *Moralia in Jobum*; forøvrigt tvivler jeg paa, at de citerede Ord findes i det nævnte Skrift.

plationis notatur, quum dicit: *lapidibus pretiosis*. Prosper, libro de contemplatione ¹⁷ dicit: »sicut lapides pretiosi fulgent virtute, sic anima viri justii illustrata lumine contemplationis divinæ«; idcirco virtutes et contemplationes bene signantur per lapides pretiosos.

Primo, dico, commendatur beatus Nicolaus quantum ad eminentiam status prælationis, quum dicit: *auro fulgens*. Consistit autem eminentia status prælationis in tribus, a quibus merito commendatur beatus Nicolaus. Primum est altitudo scientiæ, secundum est rectitudo justitiæ, tertium est austeritas poenitentii, et ista tria designantur in tribus lapidibus pretiosis, scilicet in Chrysopazo, in Topazio et in Berillo. Et dicit Gregorius: »sicut lapides pretiosi positi in auro aurum ornant, sic virtutes ornant prælationis statum«.

Primo, dico, altitudo scientiæ, quæ signatur per chrysopazum, ornat intellectum beati Nicolai, quia scientia est habitus animi et ornatus. Rectitudo justitiæ decorat ejus affectum, quæ signatur in topazio, quia, ut dicit Anselmus ¹⁸, »justitia consistit in voluntate et affectu.« Austeritas poenitentii, quæ signatur in berillo, confortat et roborat irascibilem ad detestandum peccata. Sic igitur, sicut lapides pretiosi ornant aurum, sic istæ virtutes ornant beatum Nicolaum.

Primo, dico, altitudo scientiæ, quæ intelligitur in chrysopazo, ornat beati Nicolai intellectum. Dicit Isidorus ¹⁹

¹⁷ Et saadant Skrift af Prosper Aquitanus er ubekjendt. Derimod have et Skrift af Jul. Pomerius: *De Vita Contemplativa libri III*, som undertiden anføres under Prospers Navn (trykt i *Appendix* til hans Opp. ed. Paris 1711), men skjønt det contemplative Liv der prises paa mange Maader, saa findes dog de citerede Ord ikke deri.

¹⁸ Her sigtes neppe til noget bestemt Ord hos Anselm, men til den stadigt hos ham tilbagevendende Tanke, at Retfærdighed bestaar i Viljen og Tilbøjeligheden eller Følelsen (affectio), jfr. især *De Concordia gratiæ et lib. arb.* cap. XI. XII (Opp. ed. Gerberon, Paris. 1721. p. 133) og *De voluntate* (p. 116).

¹⁹ Isidori Hisp. *Etymologiarum* lib. XVI. c. 7. (Opp. ed. J. du Breul, Paris 1601. p. 216): Chrysoprassus Indicus est, colore porri

libro etymologiarum, quod chrysopazus est lapis pretiosus habens stillulas aureas in rubeo colore. Per stillulas aureas signatur altitudo scientiæ, per colorem rubeum honestas vitæ. Ista fuerunt in beato Nicolao, ut altitudo scientiæ ejus condiat honestatem vitæ. Dicitur in Zacharia ²⁰: *Septem oculi in lapide uno*. Gregorius super Ezechielem ²¹ exponit istam auctoritatem dicens, quod per septem oculos signatur, quod in prælato quolibet septem debent esse oculi, sive septempliciter debet revolvere oculos suos: in Deum per rectam intentionem, ad proximum per compassionem, in se, ut exteriora fulgeant honestate vitæ, et interiora ejus sint plena caritate, ut ordinet præsentia per intelligentiam, præterita per memoriam, et futura per providentiam. Isti oculi fuerunt in beato Nicolao, et præcipue oculus compassionis, quia super afflictos erat pia gestans viscera ²². Chrysopazus vel chrysopassus lapis virtuosus est, et dicit Isidorus ²³, quod virtus ejus est, quod lumen occûtat in luce et in tenebris maxime lucet. Quid per hoc designatur, nisi quod prælatus debet cognosce diversas facies subditorum, et pro subditorum qualitate debet se variabiliter exhibere? Id bene novit facere beatus Nicolaus. Scribitur de magnete, quod uno angulo attrahit ferrum, alio

succum referens, aureis intervenientibus guttis, unde et nomen accepit. Isidor henfører den ogsaa udtrykkelig til „gemmæ viridiores“, saa vor Nikolaus maa have begaaet en Fejl ved at sige, at den er rød.

²⁰ Sak. 3, 9.

²¹ De følgende Ord findes neppe i Gregors Homilier over Ezechiel, og jeg tvivler paa, at de overhovedet ere af ham. I detmindste siger han udtrykkelig *Moral in Job*. I. XXIX c. 74 (Opp. Paris 1705, Tom. I. col. 951), hvor han forklarer dette Sted, at 7 Øjne kun kan tillægges Kristus alene.

²² Mange Exempler paa N's Medlidenhed fortælles i hans Legende.

²³ *Etymol.* XVI, 13 (Opp. ed. du Breul, p. 220) siger Isidor om Chrysoprasius (hvilken han henfører til Krystallerne, altsaa anser som forskjellig fra den ovenfor omtalte Chrysoprasus): Chrysoprasius Æthiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus est, die aureus.

fugat ferrum; id eleganter novit facere beatus Nicolaus, quia dulci verbo prædicationis suæ multos ad fidem convertit et verbo correctionis suæ hæreticos confudit. Scivit, quod [sicut] eadem species medicinæ non valet diversis morbis, sic eadem species medicinæ spiritualis non valet diversis erroribus extirpandis. Quia qui nutriendus est consolatione, non est feriendus objurgatione; quod sanat calcaneum non sanat oculum, quia oculus sanatur collyrio et calcaneus emplaustro, et calcaneum collyrio [sanare studens] derideretur. Sic volunt prælati curare subditos perverso modo, unde de prælatis dicit Bernardus super Cantica: »prælati nostri temporis ignari sunt et negligentes, lac doctrinæ non habentes, similes serpentibus, qui visu errorum inficiunt, et transfusione mali exempli interficiunt.«

Secundo commendatur beatus Nicolaus quantum ad rectitudinem justitiæ, quæ signatur in topazio, ut dicit Isidorus libro etymolog.²⁴: »Topazius lapis pretiosus est, vestitus colore omnium gemmarum«. Quid per hoc signatur, nisi justitia, quæ in prælato debet esse omnis²⁵ omnibus, et ista fuit in beato Nicolao, ut merito posset dicere ita, Job. 29²⁶: *Justitia indutus sum et tamquam vestimentum vestivi me, oculus fui coeco et pes claudo, pauperum pater eram.* Gregorius exponit istam autoritatem: *Justitia indutus sum*, glossa²⁷: »indutus est justitia, qui semper operatione bona se protegit, nullam partem actionis suæ nudam relinquit. *Oculus fui coeco*, per doctrinam illuminando, *pes claudo*, sustentando et opitulando, *pater eram pauperum*, opera misericordiæ indigentibus largiter imper-

²⁴ *Etymol.* XVI, 7 (Opp. p. 216): Topazion ex virenti genere est (sc. gemmarum) omnique colore resplendens.

²⁵ *Omnia* vilde være rigtigere end *omnis*, jfr. 1 Kor. 9, 22.

²⁶ Job. 29, 14—16

²⁷ Gregors Fortolkning i *Moralia in Jobum* t. d. St., lib. XIX c. 13. 14 (Opp. Paris 1705. T. 1, 621. 625) er citeret i Glossa ordinaria, der her er ordret anført. Dog findes de sidste Ord: „opera misericordiæ... impertiendo,“ hverken hos Gregor eller i Glossa.

tiendo²⁸.« Beatus Nicolaus vere fuit pater pauperum; de nobilibus erat natus et a pueritia sua studuit sua pauperibus impertiri²⁹, et nos debemus sic facere. — Virtus istius lapidis est, quod inter alias virtutes habet topazius, aquam bullientem extingvere. Quid per hoc signatur, nisi justitia, quæ in prælato debet extingvere scandala emergentia in populo et ea facere cessare? Psalmus³⁰: *Dilexi mandata tua super aurum et topazion, propterea ad omnia mandata tua dirigebar* etc. Glossa: »per gratiam ecce impletio mandatorum. «Proverb. 8³¹ dicitur: *Justitia*, in prælato per providentiam, *custodit*, per gratiam, *innocentis viam*, scilicet ne ruat in culpam; talis debet esse in prælato justitia, quod faciat cessare scandala emergentia in populo, sicut topazius extingvit aquam bullientem. Rari sunt isti lapides, et rariores sunt prælati tales, quia sunt timidi, pusillamines, meticulosi, non audientes justitiam exercere, unde Bernardus de quarto libro de consideratione miserie humanæ dicit ad Eugenium papam³²: »tales debent eligi in prælatum, qui post aurum et argentum non eant, sed qui sequantur Christum, non quærant legationis suæ quæstum sed in subditis fructum, qui divites non palpent sed

²⁸ Hskr. har *impendendo*.

²⁹ Se *Aurea Legenda, Leg. III*: Nicolaus civis Pataræ urbis ex divitibus et sanctis parentibus originem duxit. . . . Hic prima die, quum balnearetur, erectus stetit in pelvi. Insuper quarta et sexta feria tantum semel sugebat ubera. Factus autem juvenis aliorum juvenum devitans lascivias ecclesiarum potius terebat limina etc.

³⁰ Ps. 118 (c: 119), 127. 128. *Glossa interlinearis* er frit citeret; den lyder: Gratia facit, ut ex dilectione impleantur mandata, quæ timore non poterant. — *Ecce*, som vor Text har, synes at være en Skrivfejl for *est*.

³¹ Ordspr. 13, 6.

³² Bernardi Claræ-vall. Opp. ed. Mabillon, Paris 1719. vol. 1. col. 446. Bernhard taler iøvrigt ikke om Prælater i Almindelighed, men om de pavelige Legater. Ogsaa selve Ordene ere ganske frit gjengivne især i Begyndelsen af Citatet; hos Bernhard lyde de: (Assumito eos) qui missi post aurum non eant sed Christum sequantur, qui quæstum legationem non æstiment, nec requirant datum sed fructum etc.

terreant, vulgus non spernant sed doceant, pauperes non gravent sed foveant, minas principum non paveant sed contemnant«.

Tertio commendatur beatus Nicolaus quantum ad austeritatem poenitentiae, quæ intelligitur in berillo, ut dicit Isidorus, et habetur in glossa super Apocalyps. ult. ³³: »berillus est lapis pretiosus, cujus color est sicut aqua radio solari reperiussa«. Aqua signat humidantiam lacrymarum, radius solaris signat radium veri solis et gratiæ, qui quum cadit super cor poenitentis, inducit eum ad austeritatem poenitentiae. Lapis iste designatur nobis in Genesi, ubi dicitur, quod *Jacob erexit lapidem in signum*³⁴; *Jacob* interpretatur supplantator, et signat beatum Nicolaum, qui vitia supplantavit, et *erexit lapidem*, berillum, id est poenitentiae austeritatem, *in signum*, quia quarta et sexta feria semel sugebat matris ubera³⁵, a pueritia corpus jejuniis et vigiliis maceravit. Istum lapidem, id est poenitentiae austeritatem, clericis et prælatis in exemplum reliquit. In exercitu principis dispersi colligunt se ad signum principis et animositatem recipiunt, ut victoriam de inimicis obtineant. Sic quum poenitentia erigitur a prælato in signum, animositatem dat subditis, ut agant poenitentiam, quia quod geritur a prælatis facile trahitur in exemplum a subditis. Virtus istius lapidis est, quod tangentis manum calefacit, et dicit glossa [super] Apocalyps. ult. ³⁶: »qui sancto jungitur, ejus conversatione accenditur«. Per manum, quam calefacit, signantur bona opera, quæ quum videt sub-

³³ Isidor har intet Saadant om Beryllen; hans Ord lyde *Etymol.* XVI, 7 (Opp. p. 216): Berillus viriditate similis smaragdo sed cum pallore. Derimod hedder det i *Glossa ordinaria* til Aab. 21, 20, efter Beda: Berillus ut aqua sole percussa. Urit etiam manum tenentis, quia qui sancto jungitur, ejus conversatione accenditur.

³⁴ 1 Mos. 28, 18 eller 31, 45; paa begge Steder har den recip. Text: *in titulum* istedetfor *in signum*.

³⁵ Se ovfr. S. 282 Anm. 29.

³⁶ til Aab. 21, 20, se ovfr. Anm. 33.

ditus abundare in prælato, accenditur ad similia faciendum. Virtus, per quam lapis habet manum calefacere, sunt bona opera in prælato, quæ alios habent accendere, quæ fuerunt in beato Nicolao, unde de ipso potuit dici istud Canticorum³⁷: *Dilectus meus*, id est beatus Nicolaus, *candidus*, per vitæ innocentiam, *et rubicundus*, per vitæ austeritatem, *electus ex millibus*, per bonorum exemplorum ostensionem. Revera tot nobis clericis bona exempla a beato Nicolao relinquuntur, quod ejus vita et conversatio nobis et prælatis exemplar est vivendi. Sed prælati nostri temporis non erigunt istum berillum, id est austeritatem poenitentiae, in signum, immo laute et splendide student vivere, unde Innocentius 3to libro de miseria humana dicit 2° cap.³⁸: »Crapulosis prælatis non sufficiunt aves coeli, non pisces maris, non bestiae terræ, sed comparantur aromata, quærunt[ur] pigmenta, nutriuntur altilia, quæ studiose præparantur arte coquorum, quæ laute coquuntur officiis ministrorum. Unus colat et terit, alius conficit et confundit; substantiam vertunt in accidentiam, naturam mutant in artem, non ad naturam sustentandam, sed ad aviditatem explendam.« Patet modo primum, in quo commendatur beatus Nicolaus, ab eminentia status prælationis seu vitæ pastoralis, quum dicit: *auro fulgens*.

Secundo commendatur a dulcedine devotionis, quum dicit: *lapidibus pretiosis*. Ista dulcedo contemplationis in

³⁷ Højs. 5, 10.

³⁸ Talangivelserne ere forkerte; det findes i *De contemptu mundi sive de miseria humana conditionis* lib. II. c. 17. (Opp. ed. Colon. 1575 vol. I, p. 435). Forøvrigt taler Innocents ikke om Prælaterne, men om Fraadere i Almindelighed; hans Ord lyde: *Gulosi* non sufficiunt. . . . pisces maris, non bestiae terræ, non aves coeli; sed comparantur aromata, nutriuntur altilia, *capiuntur ob escam* quæ studiose *coquuntur* arte coquorum, quæ laute *parantur* officio ministrorum. Alius *contundit* et colat, alius confundit et conficit, substantiam convertit in accidens, naturam mutat in artem, ut saturitas transeat in esuriam, ut fastidium revocet appetitum, ad irritandam gulam non ad sustentandam naturam, non ad necessitatem supplendam sed ad aviditatem explendam.

tribus consistit, in quibus merito commendatur beatus Nicolaus. Primum est puritas incorruptionis, secundum est agilitas meditationis, et tertium est jucunditas æternæ affectionis. Ista tria designantur in tribus lapidibus pretiosis. Puritas incorruptionis designatur in smaragdo, agilitas meditationis in sardonio, et jucunditas æternæ refectio³⁹ in chrysolitho.

Primo, dico, commendatur beatus Nicolaus quantum ad puritatem incorruptionis, quæ signatur in smaragdo. Dicit Isidorus⁴⁰, quod smaragdus est lapis pretiosus, cujus viriditas est incomparabilis, ita quod totum aërem circumfusum reddat viridem; viriditas ejus non obscura sed lucida, similis vitro mundo. Et quid per hoc signatur, nisi vera pudicitia mentis et incorruptio carnis, quæ perviam reddit animam, ut a lumine divinæ sapientiæ illustretur? De isto lapide dicitur in Apocalypsi 4° cap^o⁴¹, quod *Iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinae*. Per sedem signatur anima contemplativa, in qua sedet Deus per gratiam, et invenit carnis incorruptionem. Iris componitur ex radio coelesti solari et nube rorida, et signat gratiam castitatis, quæ carnem habet refrigerare et radio solari habet illuminare. Virtus istius lapidis est servare hominem ab incontinentia; multis necessarius esset lapis iste. Habet putredinem melancholiæ in venis generatam expellere; sic vera continentia et mentis pudicitia habet putredinem carnis et incontinentiam mentis extingvere. Ista bene erant in beato Nicolao, quia a pueritia fugit malorum consortia, et in prælatum divina inspiratione, non humana intrusione est

³⁹ *Refectio* staar her ligesom ogsaa nedenfor i samme Betydning som tidligere *affectio*, d. e. Tilbøjelighed, Kjærlighed til Gud.

⁴⁰ *Etymol.* XVI, 7 (Opp. p. 216): Omnium gemmarum virentium Smaragdus principatum habet. . . . Smaragdus a nimia viriditate dicitur; omne enim satis viride smaragdum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis major hoc austeritas est, nam herbas virentes frondesque exuperat, inficiens circa se repercussum aërem.

⁴¹ Aab. 4, 3.

electus⁴², et quum pervenit ad annos discretionis, malorum consortia tamquam pestilentiam et putridissimam febrem fugiebat. Et ita nos debemus malorum consortia fugere, aliter incurremus plura nocumenta, unde Innocentius tertio libro de miseria vitæ humanæ⁴³ dicit: »O extrema turpitudine libidinis, quæ non solum mentem effeminat, sed corpus enervat, quæ non solum maculat animam, sed foedat personam et denigrat famam; hanc præcedit ardor et petulantia, semper sequitur foetor [et] immunditia, semper concomitatur dolor et tristitia, extrema ejus amara sicut absinthium, et acuta⁴⁴ sicut gladius biceps,« quia corpus et animam cædit.

Secundo commendatur beatus Nicolaus quantum ad agilitatem meditationis, quæ designatur in sardonio, ut dicit Isidorus⁴⁵ et glossa super ult. Apocalyps.⁴⁶: »Sardonius lapis est valde pretiosus, rubeus in summo, niger in imo et candidus in medio«, et signat animam contemplativam in meditatione existentem, quæ superius est rubea per desiderium supernorum, nigrescit inferius per considerationem peccatorum, et albescit in medio, quum redit ad meditationem per detestationem vitiorum. Job.⁴⁷: *Cum lapidibus regionum pactum tuum*. Qvi recte vivit, pactum facit cum lapidibus regionum, id est cum viris sanctis. Ista bene fuerunt in beato Nicolao. Fuit erectus sursum per medita-

⁴² I hans Legende fortælles, at da der skulde vælges en Biskop i Staden Myra, havde en Biskop Natten før Valget en Drøm, at den, som næste Morgen gik først ind ad Kirkedøren, skulde være Bisp. Nicolaus kom først og blev saaledes Biskop.

⁴³ *De contemptu mundi seu de miseria humanæ conditionis* lib. II (ikke III) c. 21 (Opp. Colon. 1575. p. 436 s.) Det er frit citeret.

⁴⁴ Hskr. har: *acutus*; jfr. Ordspr. 5, 4.

⁴⁵ *Etym.* XVI, 8 (Opp. p. 217): *Sardonix*... constat tribus coloribus, superius rubeo, medio candido, inferius nigro.

⁴⁶ *Glossa ordinaria* til Aab. 21, 20 efter Beda: *Quintus lapis* (o: *sardonix*) *tricolor*, niger in imo, candidus in medio, rubeus in summo, id est sancti in passione exterius rubei, interius candidi, sed per humilitatem despecti.

⁴⁷ Job. 5, 23.

tionem coelestium, sicut legitur in ejus legenda ⁴⁸: Recenter natus positus est in pelvem albuendus, et stedit diu a nemine detentus, per quod designabatur, quod quum veniret ad annos discretionis, esset elevatus ad Christum per jugem meditationem et sanctam contemplationem; ejus exemplo debent se levare prælati sursum ad Christum per contemplationem, non incurvare se ad terrena per cupiditatem. Sed contra multos prælatos dicit Bernardus ⁴⁹: »mira res satis est, quod prælati ad manus habent cui animas committant, non cui pecuniam suam tradant; optimi sunt æstimatores rerum, de maximis minima, de minimis maxima cura est, cum familiis de cura ⁵⁰ frequens est computatio, tamen [cum] presbyteris de curis animarum rara vel nulla est collatio.«

Tertio commendatur beatus Nicolaus quantum ad jucunditatem æternæ refectionis, quæ designatur in chrysolitho, qui est aurei coloris, scintillis aureis micans, et signat jucunditatem affectionis per hoc, quod est aurei coloris. Per scintillas enim ⁵¹ signantur divinæ inspirationes, quæ animam reddunt lætam et jucundam ⁵². Dicitur in Daniele ⁵³, quod

⁴⁸ Se ovfr. S. 282, Anm. 29.

⁴⁹ *De Consid. ad Eugen.* lib. IV. c. 6 (Opp. I. col. 449). Stedet er iøvrigt som sædvanligt frit og tillige unøjagtigt citeret. Bernhards Ord ere: Mira res! Satis superque episcopi ad manum habent, quibus animas credant, et cui suas committant facultulas, non inveniunt. Optimi videlicet æstimatores rerum, qui magnam de minimis, parvam aut nullam de maximis curam gerant. *De pretio escarum et numero panum cum ministris quotidiana discussio est; rara admodum cum presbyteris celebratur collatio de peccatis populorum.*

⁵⁰ Hskr. har oprindl. *cura*, hvilket senere er rettet til *curia*; den oprindelige Læsemaade maa beholdes, og *cura* tages prægnant i Betydningen „legemlig Pleje“.

⁵¹ *enim* er vist en Skrivfejl for *autem*.

⁵² jfr. *Glossa ord.* til Aab. 21, 20 efter Beda: Chrysolithus lapis quasi aurum fulget scintillas habens ardentes, cujus specie figurantur hi, qui intellectu supernæ veræque sapientiæ fulgentes verba exhortationis in proximos vel etiam virtutum signa quasi scintillas ignis effundunt.

⁵³ Dan. 10, 6.

angelus, quem videbat Daniel, habebat corpus quasi chrysolithus. Daniel interpretatur desideriorum vir, et signat beatum Nicolaum, qui toto desiderio æterna et coelestia desiderabat; vidit angelum ad literam in hora mortis suæ, quum debebat animam reddere, videbat multitudinem angelorum, et inchoato illo Psalmo⁵⁴: *in te Domine speram, non confundar in æternum*, et dicto illo versu: *in manus tuas Domine commendo spiritum meum*, animam in manus angelorum tradidit XXX° anno a passione Domini⁵⁵, et cum magno gaudio et ineffabili tripudio angeli principi summo animam abstulerunt.

Tunc potuit dicere Deus: *Longitudine dierum replebo eum, et ostendam illi salutare meum*⁵⁶. In *longitudine* signatur æternitas, in *diebus* claritas, et in *repletionem* satietas. Æternitas non habet terminum; claritas nescit occasum, quia sol ibi non occidit nec oritur, sed patria illa illustratur lumine solis æterni; satietas ibi non habet fastidium. Dicit: *Ostendam illi salutare meum*; glossa⁵⁷: »visio est tota merces«, quidquid sancti in vita ista meruerunt, ultimum præmium est visio beata, Bernardus: »quam videre est æternaliter gaudere, quia ibi reficietur intellectus plena cognitione, et affectus æterna jucunditate«. Augustinus 2do libro de timore Dei⁵⁸: »Ibi vacabimus et videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus in fine[m]

⁵⁴ Ps. 30 (c: 31) 2—6.

⁵⁵ Denne Fortælling er hentet ud af *Aurea Legenda* med ubetydelige Forandringer. Imidlertid hedder det der, at han døde Aar 343 e. Kr. Formodentlig er vor Texts XXX en Skrivfejl for CCC.

⁵⁶ Ps. 90 (c: 91), 16.

⁵⁷ Disse Ord findes i *Additio* til *Glossa ord.*, hvor de anføres som sagte af Augustin, jfr. Tract. in Ev. Joh. LXXV, 5 (Opp. ed Bened. Paris 1689 ss. Tom. III, Pars II, p. 694): *ipsam visionem mercedem fidei capiamus*.

⁵⁸ Dette Udtagn findes ikke i det nævnte Skrift i Benediktiner-Udgaven (Paris 1689 ss. Tom. V, p. 1340 ss.), men Udgiverne tvivle ogsaa om, at det er fuldstændigt opbevaret.

sine fine«, quod nobis præstare dignetur, qui cum Patre etc. [et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.].

II.

Sermo in Dominicam 17 post Trinitatis

M. Nicolai de Dacia.

*Amice ascende superius*¹. *Arcum meum ponam in nubibus coeli*². Verbum ultimum scribitur Gen. XI, et tamen³ licet sit dictum omnibus fidelibus, tamen spiritualiter dicitur prædicatoribus, unde dicit: *arcum meum*, id est sacram scripturam, *ponam in nubibus coeli*, id est in prædicatoribus.

Circa arcum duo notetis, scilicet ejus generationem et colorum diversitatem. Primo ejus generationem, sicut dicit Philosophus⁴: »arcus iste seu iris generatur ex reverberatione radii solaris ad nubem concavam, luminosam et aquosam.« Quid est hoc moraliter, nisi quod auditor verbi Dei debet esse nubes concava per auditionem et retentionem verbi Dei, item luminosa per intentionis puritatem, et aquosa per lacrymarum affluentiam, quam debet sumere ex auditione verbi Dei, et tunc radius solis æterni ipsum illuminabit et inflammabit. De isto arcu dicitur Ecclesiastico 43⁵: *Vide*

¹ Luk. 14, 10.

² 1 Mos. 9, 14.

³ Dette *tamen* maatte hellere udslettes.

⁴ Aristoteles *de Mundo* cap. 4 (ed. Becker, Berol. 1831. Tom. I, p. 395): *ιρις εστιν εμφοσις ηλιου τιμηματος η σεληνης εν νεφει νοτερω και κοιλω και συνεχεει* („Gjenskin af Sol- eller Maane-Dele paa en fugtig, hul og tæt Sky“).

⁵ Sir. 43, 12 (ο: 13). For *dedit* har den recip. Text *fecit*.

arcum et benedic [eum], qui dedit illum. Vide *arcum*, sacram scripturam, *vide*, scilicet visione intellectuali, et *benedic* etc., id est qui dedit illi efficaciam.

In isto arcu duo sunt colores, scilicet aqueus sive cæruleus et igneus sive rubeus. Aqueus generatur ex aquositate in nube, igneus vero ex limositate⁶ in nube. Per colorem aqueum sacra scriptura intelligitur, quia sicut aqua abluit sordes vasorum, sic sacra scriptura abluit sordes peccatorum. Zachar. XIII⁷: *Erit fons patens domui David et habitatoribus Jerusalem in abluitionem peccatoris et menstruatæ; in abluitionem peccatoris*, quantum ad peccata actualia, *et menstruatæ*, quantum ad originale, vel aliter: *peccatoris*, quantum ad peccata minora, *et menstruatæ*, quantum ad majora peccata. Gregorius libro de sermone Dei⁸: »sicut aqua decurrens per cineres abluit, sic doctrina verbi Dei fluens per corda credentium lavat a sordibus peccatorum«. Secundus etiam color signat sacram scripturam, quia sicut ignis illuminat obscura et inflammat combustibilia, sic sacra scriptura illuminat intellectum contra obscuritatem ignorantiae, et inflammat affectum in amorem Dei, unde Jeremias 23⁹: *Numquid verba mea quasi ignis ardens! ignis* illuminando intellectum, *ardens* inflammando affectum. Istum arcum vult Dominus *ponere in nubibus coeli*, id est in prædicatoribus, qui debent esse nubes. Nubes enim generantur de vaporibus depuratis et sursum elevatis vi solari; sic prædicator debet esse depuratus per intentionis puritatem et elevatus per operis bonitatem, unde Gregorius 35 moralium¹⁰: »tunc bene docetur, quum illud quod docetur opere adimpletur«; sententia est non textus.

⁶ *Limositate* er udentvivi en Skrivfejl for *luminositate*.

⁷ Sak. 13, 1.

⁸ Dette Skrift findes ikke blandt Gregors Værker eller i Fortegnelserne over dem.

⁹ Jer. 23, 29, se ovfr. S. 277, Anm. 7.

¹⁰ Et saadant Udsagn findes ikke det anførte Sted, men en lignende Tanke findes oftere, f. E. *Moral. in Job. II, 27* (Opp. Tom. I, col. 49).

Istum arcum ponit Deus in prædicatoribus, non ut ipsi ex se hauriant, sed ex illo, de quo Ecclesiasticus primo: *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis*, et ibidem: *Omnis sapientia a Domino Deo est*¹¹. Rogabimus igitur Dominum etc.

Amice ascende superius etc. Luc. 14; in isto verbo tria notantur, seu nobis triplex effectus gratiæ innuitur.

Primus est, quod inter nos et Deum efficit amicitiam, secundus, quia dat operi efficaciam, tertius, quia animam secum ducit ad coelestem gloriam. — Primus, dico, effectus est, quod inter nos et Deum facit amicitiam; per peccatum enim inimici Dei fuimus, quia secundum Augustinum¹² peccatum est aversio a bono incommutabili et bono commutabili adhærere; sed gratia adveniens nos Deo reconciliat, et amicitiam cum Deo facit, et hoc notatur, quum dicit: *amice*. Item actus liberi arbitrii non sunt per se meritorii vitæ æternæ, sed gratia superveniens dat operi liberi arbitrii efficaciam, et hoc notatur ibi: *ascende*. Tertio gratia elevat ipsam cognitivam vim, ut relinquat terrena et cognoscat coelestia, et in hoc secum ducit animam ad coelestem gloriam, et notatur ibi: *superius*; glossa¹³: »ad præmium gloriæ æternæ.«

Primus ergo gratiæ effectus est, quod efficit amicitiam inter animam, quantum ad vim affectivam, et Deum, unde notandum, quod virtutes theologicæ istam amicitiam efficiunt, scilicet fides formata, spes elevata et caritas inflammata, vel aliter fides recta, spes firma et caritas perfecta.

De primo dicitur Ecclesiastico 22¹⁴: *Fidem posside cum tuo amico in paupertate illius*, et dicit signanter: *in*

¹¹ Sir. 1, 1. 5.

¹² *De libero arbitrio* lib. II, c. 52 (Opp. Tom. I, col. 608): Voluntas aversa ab incommutabili et communi bono et conversa ad proprium bonum . . . peccat. Jfr. c. 54.

¹³ d. e. *Glossa interlinearis*; dens Ord ere: ad majus præmium æternæ gloriæ, vel hic ad majora dona Sancti Spiritus recipienda.

¹⁴ Sir. 22, 28.

paupertate, quia pauper est in scientia, qui fidem non habet, unde dicit Hugo, quod intellectus sine fide est oculus sine videndi ratione. In Canticis fidelis anima vocatur amica, unde Cant. VI¹⁵: *Pulchra es amica mea, suavis* etc. *Pulchra*, scilicet confessione, quæ totam animam pulchricat, unde Isidorus contra Julianum¹⁶: »confessio est salus animarum, expurgatrix dæmonum, restauratrix virtutum, extirpatrix vitiorum, quæ obstruit os inferni et aperit januam paradisi.« Sequitur: *suavis*, scilicet honesta conversatione, non hispida sicut Esau, sed suavis, lenis sicut Jacob. Sequitur: *et decora sicut Jerusalem*, coelestium contemplatione, *terribilis*, dæmonum fugatione, *ut castrorum acies ordinata*, omni virtutum perfectione. Sic ergo fides facit amicitiam istam. Bernardus: »amor est vita animæ, hunc fides concipit, hunc Spiritus Sanctus nutrit, hæc est porta, per quam solus Dominus intrat«, quia dicitur ad Hebræos¹⁷: *Sine fide impossibile est placere Deo*, et Augustinus super Johannem in originali ponit exemplo¹⁸ de radice arboris et fide, quod sicut in arbore nulla est pulchritudo nisi a radice, sic nec in homine nisi a fide, et Bernardus super Cantica: »fides omnibus divitiis et thesauris melior est et præstantior, hoc est quod peccatores reconciliat, coecos illuminat, ægrotos sanat et catechumenos baptizat.«

Secundo istam amicitiam spes efficit. Ecclesiastici 22¹⁹:
Si produxeris gladium contra amicum tuum, ne desperes,

¹⁵ Højs. 6, 3. Hskr. har III istf. VI.

¹⁶ Isidors Skrift mod Julian findes ikke i du Breuls Udgave og heller ikke i de alm. Fortegnelser over hans Værker. Om det findes i Hovedudg. af disse (ved Grial, Madrid 1778, 2 voll., fol.), ved jeg ikke, da denne ikke haves paa noget af vore Bibliotheker. Forøvrigt udtaler han andensteds lignende Tanker om Syndsbekjendelsen, f. E. *Soliloquia* lib. I (Opp. p. 310, col. 2): *Confessio sanat, confessio justificat, confessio peccati veniam donat. Omnis spes in confessione consistit, in confessione misericordia est.*

¹⁷ Hebr. 11, 6.

¹⁸ Hskr. har *exemplum*.

¹⁹ Sir. 22, 26.

est enim regressus ad amicum. Qui mortaliter peccat, gladium *contra amicum*, id est Christum, producit, unde Gregorius super Osee ²⁰: »miser peccator! quum mortaliter peccas, iterato Christum vulneras: in corde per superbiam, in oculis per invidiam, in ore per blasphemiam, in manibus per rapinam, in ventre per gulam, in lumbis per luxuriam, in pedibus per accidiam.« Si sic *gladium produxisti contra amicum tuum*, id est Christum, *ne desperes, est enim regressus* etc. Christus est amicus, unde de ipso dicitur: »quicumque ipsum toto corde inclamaverit, exaudiet eum, quia benignus et misericors est«, tardius ei videtur gratiam conferre, quam misero recipere ²¹, unde idem Augustinus: »plus cruciat eum passio miseri, quam miserum passio sua« ²². Sic ergo spes facit amicitiam immotam, hæc facit hominem beatum, unde in Proverbiis ²³; *Qui sperat in Dominum beatus est.* Bernardus ²⁴: »tria considero, in quibus tota spes mea pendet: caritatem adoptionis, veritatem promissionis et potestatem redemptionis.«

Tertio istam amicitiam efficit perfecta caritas. Proverb. 22 ²⁵: *Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem.* Rex Christus, labia duo intellectus et affectus, qui his *diligit munditiam, habebit amicum regem*, Christum. Sed quomodo diligendus est Christus, docemur in Matthæo 22 ²⁶: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua.* Corde, quantum ad posse, anima, quantum ad nosse, mente, quantum ad velle; aut

²⁰ Dette Skrift findes ikke i Udgaverne af Gregors Værker, ej heller i Fortegnelserne over dem.

²¹ De sidste Ord ere meningsløse; maaske kunde man rette dem til: *largius* videtur gratiam conferre, quam *miser* recipere *potest*, e. dl.

²² Hskr. har *sui*.

²³ Ordspr. 16, 20.

²⁴ Bernardi *Sermo III in Dom. VI post Pentecosten*, cap. 6 (Opp. I, 949). Istedetfor *redemptionis* læses dér *redditionis*.

²⁵ Ordspr. 22, 11.

²⁶ Matth. 22, 37.

referantur ista tria ad personas, primum ad potestatem, quæ est Pater, secundum ad sapientiam, quæ est Filius, tertium ad bonitatem, quæ est Spiritus Sanctus, ut sic diligatur in personis trinitas et in essentia unitas. Sed quæritur, quare sic eum diligemus. Respondet Johannes²⁷: *Non quia nos dileximus eum, sed ipse prior dilexit*, igitur patet, quod eum non diligimus gratis. Sed quæres, qualiter te dilexit? Audi Augustinum de spiritu et anima²⁸, qui sic dicit: »ego qualiter debeo Dominum meum diligere, qui me fecit, dum non eram, qui me redemit, quum perieram, non fecit me lapidem vel lignum, non bovem vel asinum, sed hominem ad imaginem et similitudinem suam, et post descendit immortalis, ut pro te²⁹ poenam assumeret, cruci affixus, flagellis cæsus, lancea ac clavis vulneratus, spinis coronatus, postremo pro te mortuus, ut te redimeret et secum in coelestibus cum Patre collocaret.«

Secundus effectus gratiæ est, quia dat operi efficaciam, unde gratia cum ipsis virtutibus vim operativam adjuvat et ascendere facit, et hoc notatur ibi: *ascende*. Et notandum, quod fides facit ascendere sub metaphora floris, spes sub metaphora virgulti, caritas sub metaphora flammæ. Fides sub metaphora floris per puritatem intentionis, spes sub metaphora virgulti per sanctitatem meditationis, caritas sub metaphora flammæ per ignitionem affectionis, ut ista tria referantur ad tres vires animæ, et sic tota anima secundum vires suas ascendit. Fides enim, quæ est [in] rationali, facit animam ascendere recte discernendo, spes,

²⁷ 1 Joh. 4, 10.

²⁸ *De Spir. et An.* cap. XVII (Opp. Tom. VI, Append. col. 41). Dette Skrift er iøvrigt langt yngre end Augustin, sammenstykket af forskjellige Forf's Skrifter. De her citerede Ord ere dels af Anselm, *Meditationes* VII, 2 (Opp. ed. Gerberon 1721, p. 214), dels af Hugo de St. Victore, *De Arrha Animæ* (Opp. Rothom. 1648. Tom II, p. 228), og ere navnlig i Slutningen særdeles frit gjengivne.

²⁹ *Te* er ikke en Fejlskrift for *me*, som læses i Avgustins Opera, men er kommet ind fra Hugos Skrift, i hvilket Mennesket tilter sin Sjæl.

quæ est in irascibili, ardua aggrediendo et noxia declinando, caritas, quæ est in concupiscibili, æterna desiderando.

Primo ergo fides facit animam ascendere sub metaphora floris per puritatem intentionis, unde Isaias XI³⁰: *Flos de radice ejus ascendet*. Isidorus dicit³¹, quod radix latet in terra, et totam arborem sustentat, late se extendit, et obviantia quæque dura penetrat. Quid est hoc, nisi quod fides latet, quia est de invisibilibus bonis, secundum Augustinum³². Item est fundamentum totius ædificii, scilicet spiritualis, unde Augustinus³³: »videtur ruinam quærere, qui sine fide vult ædificare.« Item se diffundit usque ad quattuor mundi climata, item dura quæque penetrat, quia obstinatos credere facit. *De ista radice ascendit flos*, id est puritas intentionis, quia sicut flos fit ex purissimis partibus plantæ, qui flos visum delectat colore, tactum lenitate, gustum sapore, olfactum odore, sic ex fide ipsa nascitur puritas intentionis, quæ totum hominem interiorem delectat et reficit. De isto ascensu Cantico. 4³⁴: *Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascendunt de Galaath*, ut dicit glossa: »*Capilli tenues* sunt viri spirituales, mundo abrenunciantes, Christo capiti adhærentes.« Isti *ascendunt de Galaath*; Galaath interpretatur acervus testimonii, et isti, qui tales sunt, habebunt testimonia de acervo martyrum, qui fuerunt testes fidei nostræ. De puritate conscien-

³⁰ Es. 11, 1.

³¹ Maaske han sigter til *Etymol.* XVII, 6 (Opp. p. 231): Radix appellatur, quod radiis quibusdam fixa terris in profunda dimergitur.

³² Jfr. *Tract. in Ev. Joh.* XI, 9 (Opp. Tom. III, P. 2, col. 568): Fides est quod non vides credere. Smst. LXXIX, 1 (col. 700): Fides earum (rerum) est, quæ non videntur; jfr. *Enchirid. ad Laurent.* cap. 2 fin. (Opp. Tom. VI, col. 198) o. fl. St.

³³ Maaske sigtes til *Enarr. in Ps.* 102, cap. 28 (Opp. Tom. IV, col. 1128): Audire et non facere in arena ædificare est, . . . si in arena ædificas, ruinam ædificas; jfr. *Tract. in Ev. Joh.* VII, c. 14 (Tom. III, col. 348).

³⁴ Højs. 4, 1. *Glossa interlinearis*: Attenuati sunt, qui mundum renunciantes soli Deo adhærent et caput ornant.

tiæ dicit Bernardus: »O felix conscientiæ puritas, quam nulla emollit adversitas; hoc est planum regis æterni, hic est lectus sponsi coelestis.«

Secundo [spes] facit animam ascendere sub metaphora virgulti, et hoc per sanctitatem meditationis, unde Isaias 53³⁵: *Ascendit sicut virgultum coram eo et sicut radix de terra sitiens, et non est spes ei nec decor. Terra sitiens spes afficiens*³⁶, quia spes, quæ differtur, affligit animam. De isto ascensu dicitur in Canticis³⁷: *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ et thuris et universi pulveris pigmentarii? Aroma*, quasi aeris oma, id est redolentia, *myrrha*, quæ est amara, signat mortis memoriam vel carnis mortificationem, *thus* signat orationis devotionem; ista debet homo habere, debet enim esse memor mortis cogitando, quod iste dives, pulcher, nobilis mortuus est, unde Isidorus soliloquiorum II. libro, cap. 17³⁸: »Mundi gloria vana et transitoria; dic mihi, ubi sunt reges, principes, imperatores, divites mundi, locupletes rerum sæculi? quasi umbra transierunt, et quasi somnium evanuerunt«³⁹. Habeamus ergo in memoria ista, et tunc erit anima copiositate omnium virtutum ornata, et hoc est, quod sequitur: *et universi pulveris* etc., scilicet universarum virtutum.

Tertio caritas facit [animam] ascendere sub metaphora flammæ, et hoc per ignitionem affectionis, unde Judicum 13⁴⁰: *Quumque ascenderet flamma altaris in coelum, angelus Domini pariter ascendit in flamma*. Altare Domini est cor hominis, flamma est caritas, angelus est anima.

³⁵ Es. 53, 2

³⁶ For *afficiens* læses vist rettere *affligens*.

³⁷ Højs. 3, 6.

³⁸ Hskr. har *cap. 16*. Det læses Opp. p. 321, col. 2 og er temmelig frit citeret.

³⁹ Her synes Noget at være oversprunget, nemlig hvorledes man bør være i Besiddelse af „Hengivenhed i Bønnen“, se ovfr.

⁴⁰ Domm. 13, 20.

Psalmus⁴¹: *Qui facit angelos suos spiritus* etc. Tunc angelus in flamma de altari ascendit, quum cor est caritate inflammatum. De isto ascensu dicitur in Luca 19⁴², quod *Zacchæus desiderabat videre Dominum, et non potuit per turbam, et ascendit in arborem sycomorum et vidit eum*⁴³. Zacchæus typum gerit animæ desiderantis videre Deum, quæ impeditur propter turbam malarum cogitationum et phantasmatum; ista *ascendere debet in arborem sycomorum*, quæ interpretatur ficus fatua, et signat carnem, super quam debet ascendere anima refrenando eam, et tunc videbit Dominum. Bene dicitur carnalis concupiscentia ficus fatua, quia multos infatuat, unde Proverb. 7⁴⁴: *Considero recordem juvenem, qui transit per plateas* etc., *et ecce mulier ornata meretricio occurrit ei* etc., sequitur: *et statim sequitur eam quasi bos ductus ad victimam*. Bos quum ducitur ad victimam, ignorat de morte sua, donec percutiatur in capite suo, sic est de juvene, qui ignorat mortem suam, donec percutitur ab adulterio vel marito; contra istam debet homo ponere clypeum continentiæ, unde in Canticis⁴⁵: *Collum tuum sicut turris David, quæ ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea*. Caput est mens, *collum* sunt cogitationes, quæ debent esse fortes *sicut turris David*, et debet muniri *clypeo* continentiæ, et tunc erit *ascensus ejus purpureus*⁴⁶ media caritate constitutus, et hoc est tertium, et notatur, scilicet quod gratia secum ducit animam ad æternam gloriam, quod notatur ibi: *superius*; tunc enim fides⁴⁷ perficietur beata visione, spes æternæ beatitudinis tensione, sed caritas ibi

⁴¹ Ps. 103 (o: 104), 4

⁴² Luk. 19, 3. 4.

⁴³ Hskr. har *Deum*, utvivlsomt en Fejlskrift, fremkaldt ved det umiddelbart forud gaaende *t i vidit*.

⁴⁴ Ordspr. 7, 7. 8. 22.

⁴⁵ Højs. 4, 4.

⁴⁶ Højs. 3, 10.

⁴⁷ Hskr. har *sedes* istedetfor *fides*.

remanebit, quia tunc tenebimus perfecta caritate beatitudinem; ibi erit caritas perfecta, summa jucunditas, æterna felicitas, ad quam nos perducatur etc. [qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.].

III.

Sermo in XVIII Dominicam Trinitatis.

*Ascendens Jesus in naviculam transfretavit et venit in civitatem suam*¹. *Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizatus Sion*². Verba ultima sunt Isaie XL, et conveniunt in prædicatores, secundum quod apparet ibi, quia diriguntur ad Sion et Jerusalem, quæ signant apostolos et doctores seu prædicatores. *Sion* interpretatur specula, *Jerusalem* interpretatur visio pacis; igitur prædicatores debent esse speculantes et videntes, hoc est officium ipsorum. Quod debebant³ esse videntes, signatur Regum I⁴: *Ipse est, et omne quod loquitur absque ambiguitate venit*. Loqui absque ambiguitate hoc est magnæ sapientiæ, ergo prædicatores debent esse eminentes in sapientia. Requiritur etiam, quod super montem excelsum ascendat. Mons excelsum est Christus, super quem ascenditur duobus modis, primo quum prædicator nihil a se prædicat, sed solum quod sibi Christus ministrat, unde super id *super montem ascende* dicit interpres⁵: »id est super Christum, ut nihil annuncies, nisi quod ab ipso habes«, quia homo a se non

¹ Matth. 9, 1.

² Es. 40, 9.

³ For *debeant* læses rettere *debeant*.

⁴ 1 Sam. 9, 6.

⁵ d. e. *Glossa interlinearis*, der har de samme Ord.

potest dicere verum. Psalmus⁶: *Omnis homo mendax*, igitur non est congrua prædicatio, quum dicit a se quod dicit; tunc propriam gloriam quærit, et quid erit de tali, dicitur in Johanne⁷: *Qui quærit [gloriam ejus, qui misit eum], dicitur hic justus et verax est, et injustitia in illo non est*, ergo a contrario⁸, qui gloriam propriam quærit, injustus et mendax est.

Alio modo ascenditur super montem Christum, per vitæ eminentiam aggrediendo cacumen sive culmen bonæ vitæ, unde dicit glossa⁹: »*ascendentes culmina virtutum verbo et exemplo doceant*«; tunc est enim congrua prædicatio, quum prædicator coelesti contemplatione utitur, unde dicit sanctus quidam¹⁰: »*illa autem vox facilius corda auditorum penetrat, quam vita docentis commendat, quia quod loquendo imperat, exemplo adjuvat*«. Ut talis fiat prædicatio, hoc non est ab homine, quia non potest homo a se dicere talia, sed sunt a Deo, a quo *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens*¹¹; *omnis enim sapientia est a Domino Deo*¹², nec bona doctrina, nec vitæ eminentia potest esse nisi a Deo. Idcirco dicit Psalmus¹³: *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me*. Igitur in primo rogabimus etc. —

Ascendens in naviculam etc.¹⁴. Omissa expositione literalis, spiritualiter possunt verba ista exponi de Christo et

⁶ Ps. 115 (v: 116), 11.

⁷ Joh. 7, 18; *dicitur* er vist en Skrivfejl.

⁸ Hskr. har ff, hvad det skal betyde, ved jeg ikke; maaske er det en Fejlskrift for sq, d. e. *sequitur*.

⁹ Formodentlig sigtes til *Glossa ord.* til Es. 40, 9: *Ascende in montem, ut excelsorum vertice possis eminere meritorum*.

¹⁰ Gregorii Magni *Regulæ past.* lib. II c. 3, (Opp. Tom. II, 15).

¹¹ Jak. 1, 17.

¹² Sir. 1, 1.

¹³ Ps. 118 (v: 119), 66.

¹⁴ Hele den øvrige Prædiken synes kun at være en videre Udførelse af et Sted i en Prædiken af *Wilh. af Auvergne* over samme Text (Opp. ed. London 1674. Tom. II, p. 344): *Mystice navicula est crux*

de membris ejus sive de nobis. De Christo potest dici, quod ascendit in naviculam in passione, unde in Canticis¹⁵: *Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus*, id est Diaboli confusionem et generis humani redemptionem, quum mortem nostram moriendo destruxit. *Transfretavit Jesus*, in resurrectione sive de mortalitate ad immortalitatem et de passibilitate ad impassibilitatem, unde Apostolus¹⁶: *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Venit Christus in civitatem suam*, in ascensione, non ad Jerusalem¹⁷ civitatem, ubi natus est, non in Nazareth, ubi nutritus est, non in Cafarnaum, quam miraculis decoravit et suam fecit et mirabiliter illustravit, sed in Jerusalem coelestem, unde in Matthæo¹⁸: *Locutus est Jesus et ascendit in coelum, sedens a dexteris Dei.*

Alio modo possunt exponi ista verba de nobis, qui sumus membra Christi, quia habet homo naviculam et necesse habet transfretare et in civitatem suam venire. Sumus hic advenæ, pègrini et exules, et est mare inter nos et coelestem civitatem. Sumus, dico, advenæ et peregrini; Psalmus¹⁹: *Advena sum apud te et peregrinus*. Item sumus exules, unde Apostolus²⁰: *Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus*. Est mare magnum

Christi, in qua toleravit amaritudinem doloris, quæ fit ad modum maris magna . . . Navicula etiam est poenitentia, et bene dicitur navicula diminutione, quum brevis sit respectu cruciatus æterni. Sapient. 14: *Exiguo ligno credunt homines animas suas*. Hac navicula transcendendum est nobis mare hujus sæculi, ut in civitatem coelestem perveniamus.

¹⁵ Højs. 7, 8.

¹⁶ Rom. 6, 9.

¹⁷ Hskr. har aldeles tydeligt *Jerusalem*, men det maa dog vist være en Afskriverfejl for *Bethlehem*; en saadan Udvidenhed synes dog altfor utrolig.

¹⁸ Mark. 16, 19.

¹⁹ Ps. 38 (c: 39), 13.

²⁰ Hebr. 13, 14.

inter nos et civitatem nostram, scilicet mundus. Psalmus ²¹: *Hoc mare magnum et spatiosum manibus*, et idcirco naviculam debemus ascendere, scilicet poenitentiam, et transfretare et ad civitatem nostram venire.

In verbis istis quattuor debemus notare: primo, qualis debet esse, qui naviculam debet ascendere, secundo, quam naviculam debet ascendere, tertio, quod fretum sive mare debemus transfretare, et quarto, ad quam civitatem debemus tendere. — Primum notatur, quum dicit: *ascendens Jesus*. Jesus interpretatur salus, unde signatur, quod salutem pro omnibus debet quærere et de sua salute sollicitus esse, unde in Evangelio ²²: *Primum quærite regnum Dei*, quia parvum est alia quærere neglecta salute, unde in Evangelio ²³: *Quid prodest homini, si universum mundum lucretur, detrimentum autem animæ patiatur!* quasi dicas nihil prosunt divitiæ, deliciæ et honores et dignitates, neglecta salute, unde dicit Isidorus: »si habes scientiam Salomonis, pulchritudinem Absolonis, fortitudinem Samsonis, divitias Croesi et potestatem Octoviani ²⁴, quid totum hoc tibi proderit, si tandem caro vernibus et anima tradatur in inferno crucianda dæmonibus cum divite epulone«. Secundum, scilicet quam naviculam debemus ascendere, notatur, quum dicit: *in naviculam*; quod est mare, notatur, quum dicit: *transfretavit*, et notatur quartum, quum dicit: *et venit in civitatem suam*.

Primo dico notatur, qualis debet esse, qui naviculam debet ascendere, quum dicit: *ascendens Jesus*, id est de sua salute sollicitus. Quattuor autem ostendunt hominem esse Jesum, id est de sua salute sollicitum. Primum est consideratio sui status, secundum est quæsitio boni consilii,

²¹ Ps. 103 (c: 104), 25.

²² Matth. 6, 33.

²³ Matth. 16, 26.

²⁴ Denne Form forekommer af og til i Middelalderens latinske Hskr. for Octavian, d. e. Kejsler Avgust.

tertium est sancta conversatio, et quartum est salutis [suæ et] aliorum procuratio. — Primo, dico, ostendit hominem esse Jesum status sui consideratio, scilicet si est in peccato, quod confiteatur et vitam suam corrigat. Isaias ²⁵: *Dabo salutem in Sion*, in statum suum speculantem et maxime cum desiderio et tremore corrigendi [se] ipsum, unde Regum ^{1^{mo} 2°}: *Cras erit nobis salus, quum incaluerit sol*; in sole est lux et calor, per lucem signatur consideratio, per calorem signatur fervor desiderii. Igitur consideratio status sui est prima gratia, quam Deus facit peccatori. Quum homo est in peccato, tunc tenebræ sunt super faciem abyssi; et primum quod fecit Deus, quum tenebræ erant super faciem abyssi, erat lux ²⁷, in signum quod prima gratia, quam fecit peccatori, est consideratio status sui.

Secundo ostendit hominem esse Jesum, id est de salute sua sollicitum, quæsitio boni consilii. Scribitur ²⁸: *Ibi est salus animæ, ubi multa consilia*, dico a sapienti habita, unde in Tobia ²⁹: *A sapienti consilium inquire*, contra illos, qui de salute animæ suæ quærent consilium a terrenis, qui significantur per Ocosiam, Regum ^{4^{to} 3°}, qui incidit in ægritudinem et misit ad Belsebub dominum Accaron ³¹ pro consilio, et occurrit angelus Domini nunciis dicens: Ite et dicite ei, quod non descendat de lecto, nisi moriatur. Ita qui a carnalibus petunt consilium de salute suæ animæ, qui dicunt eis: bene poteris adhuc agere poenitentiam, de talibus potest dici, quod non descendent de lecto, nisi moriantur in culpa. Idcirco dicit Salomon ³²:

²⁵ Es. 46, 13.

²⁶ 1 Sam. 11, 9.

²⁷ 1 Mos. 1, 3.

²⁸ Ordsp. 11, 14; *animæ* er maaske en urigtig Opløsning af en Abbreuiatur af *autem*, hvilket haves i alle Udgaver.

²⁹ Tob. 4, 19.

³⁰ 2 Kong. 1, 2—4.

³¹ Hskr. har: *Belsebub dominum Atoroth*.

³² De første Ord sigte enten til Sir. 37, 7 (c: 10): *Noli consiliari cum eo, qui tibi insidiatur*, eller til v. 9 (c: 8): *A consiliario serva ani-*

A malo consiliario averte animam tuam; cum justo tracta de justitia, cum honesto de honestate et cum religioso de salute animæ tuæ.

Tertio ostendit hominem esse Jesum honesta conversatio et sancta, unde in Ecclesiastico ³³: *In sanctitate justitiæ est salus animæ.* Debet homo sancte conversari exterius et interius, unde Apostolus ³⁴: *In sanctitate et justitia simpliciter ambulate.* Gregorius: »sancta conversatio confundit inimicum, ædificat proximum et glorificat Deum«, hoc est contra illos, qui tortuose incedunt, inhoneste vestiuntur et male loquuntur. Tales enunciant de se, quod sint mali, sicut dicit quidam ³⁵: *Tria enunciant de homine: amictus vestium, risus dentium et incessus pedum.*

Quartum, quod ostendit hominem esse Jesum, est salutis animæ suæ et aliorum procuratio, unde scribitur ³⁶: *Qui convertit peccatorem ab errore viæ suæ salvavit animam suam,* id est animam propriam, unde glossa: »qui convertit alium, ampliora gaudia acquirit.« Pauci de salute sua sunt solliciti; proba, nullus dives est sollicitus de salute animæ suæ. Dicit Augustinus ³⁷, quod non est dives,

mam tuam, rimeligvis det Sidste; de følgende Ord, *cum justo... tuæ*, ere frit sammensatte af v. 12. 13. Læsemaaden *justo, religioso* for det recipere *injusto, irreligioso* angives af Fr. Lucas i hans Annot. til Vulgata at findes i flere Hskr.; derimod omtaler han ikke *honesto* for *inhonesto* og *de salute animæ tuæ* for *de sanctitate*.

³³ Sir. 30, 15.

³⁴ Dette Ord findes hverken i G. eller N. T.; det synes at være dannet af Forf. selv, maaske efter Forbillede af Steder som Gal. 5, 15. 25. Kol. 4, 5. 1 Joh. 2, 6 o. dl.

³⁵ Sir. 19, 27.

³⁶ Jak. 5. 20; *salvavit* er vist en Skrivfejl for *salvabit*. Derimod er Læsemaaden *animam suam* for det recipere *ejus* temmelig gammel, hvilket ses af *Glossa ordinaria*: *Quidam codices habent: salvabit animam suam a morte*, et vere qui errantem corrigit, per hoc ampliora gaudia vitæ æternæ sibi conquirat.

³⁷ Her sigtes vist til hvad Aug. udvikler *Sermo XIV* (in Ps. 9, 14;

qui divitas habet, sed qui eas amat, et propheta³⁸ dicit, quod *a minore usque ad majorem avaritiæ student*, et non sunt solliciti de salute sua, quia omnia perdunt, corpus, animam et divitias, unde in Ecclesiastico³⁹: *Homo quum morietur, hæreditabit serpentes, bestias et vermes*, id est dæmones, qui habebunt animam, *bestias*, id est parentes⁴⁰ habebunt divitias, et *vermes* habebunt carnem, unde S[anctus quidam]: Spiritus est Satanæ, caro vermi, mammona mundo, unica plus aliis pars sua cuique placet, unde dicit diabolus: da mihi animam, cetera tolle tibi⁴¹. Patet modo, qualis debet esse, qui debet naviculam ascendere.

Secundo videndum est, quod est mare, quod debemus transfretare. Dico, quod mare id est mundus; sunt autem quattuor rationes, quare mundus dicitur mare. Mare habet quattuor proprietates, quæ reperiuntur in mundo. Mare habet aquas salsas, tumorem, foetorem et periculorum plenitudinem; illa similiter sunt in mundo.

Primo, dico, in mundo est amaritudo, quantum ad cupidos, unde in Joele⁴²: *Dulcedo avaro est vermis*, et Gregorius dicit ipsi⁴³: »punctiones, sollicitudines et labores habent in acquirendo divitias,« unde versus:

»Dives divitias non possidet absque labore,
Non tenet absque metu, non desinit absque dolore.«

Opp. Tom. V, col. 84 ss.) og andensteds, at ikke Besiddelsen af men Begjærligheden efter Rigdom er fordømmelig.

³⁸ Jer. 6, 13.

³⁹ Sir. 10, 13.

⁴⁰ Det er en temmelig besønderlig Tanke, at Forældrene skulle arve den Afdødes Formue; jeg formoder, at *parentes* er en Skrivfejl for *propinqui*, eller maaske: *proles habebit divitias*.

⁴¹ Disse Ord synes at være valgte som Modstykke til Herrens Ord Job. 2, 6.

⁴² Joel har intet saadant Udsagn; det er vist en Fejlskrift for *Jobo*; det hedder nemlig Job. 24, 20: *Dulcedo illius* (∴ *adulteri*) *vermes*.

⁴³ Gregor siger ikke noget Saadant i sin Fortolkning af Job. 24, 20; men samme Tanke forekommer oftere hos ham, f. E. *Moral. in Job.* l. XV, 26 s. (Opp. Tom. I, col. 479).

Dives semper vult plus et plus habere, unde Johannes⁴⁴: *Qui bibit ex hac aqua, sitiet in æternum*, et in Ecclesiaste⁴⁵: *Avarus non implebitur pecunia*.

Secundo mundus ad modum maris habet tumorem, quantum ad superbos, unde contra superbos dicit Apostolus⁴⁶: *Non sitis inflati unus adversus alium*. Abundantia signatur per crescentiam lunæ, et quum luna crescit, tunc mare intumescit. Ita quum abundant divitiæ, intumescit homo, unde divites participes sunt in omni malo, elevantur et superbiunt propter divitias, idcirco dicit Apostolus⁴⁷: *Præcipe divitibus hujus sæculi, non alta sapere, nec sperare in incerto divitiarum*. Scribitur, quod vermis divitum est superbia⁴⁸; semper dives despicit alios, quod signatur per hoc, quod scribitur⁴⁹, quod *Syria requiescet super Efraim*; Syria interpretatur sublimis, Efraim interpretatur frugifer; in hoc signatur, quod superbia vadit⁵⁰ ad divites.

Tertio mundus dicitur mare, quod habet foetorem, quantum ad luxuriosos, quia luxuriosus foetet sibi, Deo et proximo et angelis bonis et malis. Dico, quod luxuriosus foetet sibi, unde in Amos⁵¹: *Faciam foetorem castrorum vestrorum ascendere super nares vestras*. Item foetet Deo, unde in Ecclesiastico⁵², qui locutus est de luxurioso dicit: *Vita impiï abominabilis est Deo*. Item foetet homi-

⁴⁴ Joh. 4. 13; *in æternum* er maaske en Skrivfejl for *iterum*.

⁴⁵ Præd. 5, 9.

⁴⁶ 1 Kor. 4, 6, frit citeret.

⁴⁷ 1 Tim. 6, 17. Hskr. har: *nec sapere in certo divitiarum*, meningsløst.

⁴⁸ Dette Ord forekommer oftere hos Avgustin, f. E. Sermo XXXIX, 4 (Opp. Tom. V, col. 200), Sermo LXI, 10 (ib. col. 335), Sermo LXXXV, 3 (ib. col. 454).

⁴⁹ Es. 7, 2. Den recip. Text har *requievit*.

⁵⁰ Maaske er *vadit* en Fejlskrift for *cadit*.

⁵¹ Amos. 4, 10.

⁵² Det findes ej i Siraks Bog, men der synes at sigtes til Ordspr. 15. 8: *Victimæ impiorum abominabiles Domino*, jfr. 21, 27, eller til 15, 9: *Abominatio est Domino via impiï*. Dog tales der ikke paa noget af disse Steder om den Udsvævende (luxuriosus), medmindre Forf. har fundet ham betegnet i „concupiscit“ 21, 26.

nibus, unde Isaias⁵³: *Non habebit luxuriosus consortium bonorum in domo una neque luxuriosus sepulturis*, unde luxuriosus debet extrahi extra consortium bonorum sicut cadaver putridum, sicut scholares ejiciunt de suo consortio, nihil⁵⁴ dimittunt sibi dominum, et est bona consuetudo. De tali scribitur⁵⁵: *Descendens usque ad profundum lacu*. Item luxuriosus foetet angelis bonis, et hujus exemplum in vitis patrum: Angelus bonus conducebat virum sanctum in via, occurrit ei quidam pulcher homo sed luxuriosus, et obstruxit nares suas. Quæsivit vir sanctus ab eo, quare nares suas obstruxit, quum ille esset pulcher homo. Respondit Angelus: propter peccatum luxuriæ maxime foetet nobis. Item foetet luxuriosus angelis malis, maxime propter peccatum contra naturam, unde in Ezechiele⁵⁶: *Trudam te in manibus inimicorum, et erubescunt in sceleratione tua*.

Quarto mundus dicitur mare propter periculorum multitudinem. Qui est in magno mari in parva barga, et sunt venti et flatus magni, timet [is] homo qualibet hora, ne opprimatur. Parva barga est parva poenitentia. Unde qui est in parva barga in hoc mundo, est in magno periculo, quia parvum medium est inter ipsum et abyssum. Sed in multo majore periculo est, qui est extra poenitentiam, sicut ille qui est extra bargam, quia cito submergitur, unde habemus de Jona, quod cete devoravit eum, quam cito fuit extra navem⁵⁷. Idcirco debemus ascendere in naviculam, quæ est

⁵³ Es. 14, 20, meget frit anvendt. Det hedder der til Kongen af Babel: Non habebis consortium neque cum eis in sepulturis. Om *luxuriosus* tales der ikke et Ord i hele det Kap. De sidste meningsløse Ord af vor Text *neque luxuriosus sepulturis* kunde herefter maaske rettes til *neque cum eis in sep*. Men man ser ikke, hvorledes vor Læsemaade kan være opstaaet heraf.

⁵⁴ *nihil* er vist brugt som et mere udsøgt Ord for *non*. *Scholares* ere Studenterne i Paris.

⁵⁵ Es. 14, 15 eller 19.

⁵⁶ Ezech. 16, 27. Den recip. Text lyder: Dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt in via tua scelerata. — „Trudam“ er vist en Skrivefejl for „tradam“.

⁵⁷ Jon. 2, 1.

poenitentia, quia secunda tabula post naufragium est poenitentia, ut dicit Hieronimus, et non debemus timere, quia non oportet nos facere poenitentiam, quam non possumus sustinere, quia parva poenitentia salvat bene, quod signatur libro Sapientiæ⁵⁸, ubi dicitur: *Exiguo ligno homines committunt animas suas, et transcendent mare per rates liberati sunt.*

Ut autem secure possimus transire in navicula, ista quattuor sunt nobis necessaria: scilicet peccata præterita deflere, aliena restituere, superflua etiam pauperibus erogare, puritatem mentis et cordis servare.

Primo, dico, debemus ascendere in naviculam poenitentiae per deflectionem, unde Isaias⁵⁹: *Per descensum Luith flens ascendet.* Luith interpretatur gena, unde signatur, quod per lacrymarum descensionem⁶⁰ ad genas debemus ascendere, discurrere per singula peccata debet, quæ dicuntur noctes⁶¹, et debet ea deplorare. Qui sic fecerit, sanitatem recuperabit sicut Naman⁶², qui fecit juxta consilium Elisei dicentis: *vade et lava te septies in Jordane, et recuperabit sanitatem tua caro.*

Secundo, ut possimus secure ascendere in naviculam poenitentiae, debemus aliena restituere, unde Salomon⁶³: *Justitia sublevat egentem.* Justitia est reddere unicuique, quod suum est.

Tertio, ut possimus naviculam poenitentiae ascendere, oportet superflua pauperibus erogare, istud enim facit nobis ocum in navicula, unde in Proverbiis⁶⁴: *Donum hominis*

⁵⁸ Visd. 14, 5.

⁵⁹ Es. 15, 5. Den recip. Text har *ascensum* for *descensum*.

⁶⁰ Hskr. har *distensionem*, hvilket paa Grund af Sammenhængen maa være en Skrivfejl.

⁶¹ Her sigtes til Es. 15, 1: *nocte vastata est Moab, . . . nocte vastatus est murus.*

⁶² 2 Kong. 5.

⁶³ Dette Ord findes ikke i G. eller N. T., men jeg antager, at her sigtes til Ordspr. 14, 34: *Justitia elevat gentem.* Maaske er *egentem* kun en Skrivfejl.

⁶⁴ Ordspr. 18, 16. Den recip. Text har: *dilatata viam ejus.*

dilatat locum hominis, in navicula, et dat ei locum inter justos. Oportet superflua pauperibus erogare, unde in Evangelio⁶⁵: *Qui habet duas tunicas, det unam non habenti*. Per unam tunicam signatur quod est necessarium, per duas vero signatur quod est superfluum. Dice, quod illud est præceptum affirmativum, et non obligat nisi pro loco et tempore⁶⁶; dico, quod modo⁶⁷ est tempus erogandi, quia indigent pauperes, et si non das in vita tua, postea non poteris dare.

Ultimum, quod facit ascendere in naviculam, est permanere in puritate mentis et corporis. Psalmus⁶⁸: *Quis ascendet in montem Domini* etc.? *Innocentes* etc. Ad puritatem mentis et corporis servandum invitat nos Apostolus dicens⁶⁹: *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est*. Debemus induere novum hominem bene operando et Christo etiam nos conformando, et præcipue scholares, qui veniunt Parisias ad addiscendam sapientiam, quia *sapientia transfert se in animas sanctas*⁷⁰, et *in malevolam animum non introibit sapientia*⁷¹. Idcirco in principio studii debetis vos scholares renovare animas vestras. Rogabimus Dominum etc.

⁶⁵ Luk. 3, 11.

⁶⁶ Denne Bestemmelse om de positive Bud er almindelig hos det 13de Aarh's Skolastikere. Saaledes *Bonaventura, Lib. Sent. III. Dist. XXXVII, Art. I, Quæst. II, Concl.*: Obligatio præcepti negativi est semper et ad semper; obligatio vero præcepti affirmativi, quamvis sit semper, non tamen ad semper, sed pro loco et tempore; jfr. lib. I, Dist. XLVIII, Art. II, Quæst. I, Concl. Det samme møde vi ogsaa hos *Thom. Aquin, Summa, I. II. Quæst. LXXI, Art. V, Resp. ad Arg. 3.; II. II, Quæst. III, Art. II, Resp. o. fl. St.* Og endnu tidligere, skjønt ikke saa bestemt, hos *Alex. Hales. Summa, Pars I, Quæst. XLI, Membr. III, Resp.*: *Præc. negativa* obligant semper et ad semper, *affirmativa* vero obligant semper sed non ad semper.

⁶⁷ Hskr. har *modus*, meningsløst.

⁶⁸ Ps. 23 (o: 24), 3. 4.

⁶⁹ Efes. 4, 23. 24.

⁷⁰ Visd. 7, 27.

⁷¹ Visd. 1, 4.

Oversættelse af Mag. Nikolaus's Prædiken om den salige Nikolaus.

»Straalende af Guld og dyrebare Stene.« »Herrens Ord er glødende.« De sidste Ord findes i Ordsprogene (30, 5), og Glossen hertil siger: »Herrens Ord er glødende, idet det opflammer til at gjøre det Gode«, hvorfor man ogsaa siger, at Herrens Ord rensar Sæderne. Da Herrens Ord har tre Egenskaber fælles med den materielle Ild, kaldes det glødende. Den materielle Ild oplyser nemlig det Mørke, antænder det Forbrændelige og har endelig en rensende Kraft, hvorved den rensar Metallerne fra de urene Dele. Disse tre Egenskaber ere i samme Forhold aandeligvis i Guds Ord, og derfor kaldes det glødende. Det oplyser nemlig Erkjendelsen mod Uvidenhedens Mørke til Kundskab om Gud, det optænder den Længselsfulde til Kjærlighed til Gud, og det rensar endelig Sjælen fra Syndens Smuds formedelst Naaden og Sønderknuselsen.

Først, siger jeg, oplyser Guds Ord Erkjendelsen imod Uvidenhedens Mørke til Kundskab om Gud; derfor siger Jeremias (23, 29): »Er ikke mit Ord som en brændende Ild!« Glosse: »til at oplyse Erkjendelsen«, og ligesaa Ordsprogene (8, 1. 8): »Kjender Du ikke mine Ord«, nemlig med Hensyn til deres Virksomhed, »at de ere sande«, idet de oplyse Erkjendelsen, »Forvendthed findes ikke i dem«, nemlig med Hensyn til Betydningen. Og Bernhard siger over Højsangen: »Guds Ord oplyser Sindet, saa det med Kraft kan gribe det Himmelske.«

For det Andet optænder Guds Ord den Længselsfulde til Kjærlighed til Gud, hvorfor det hedder Luk. 12, 49: »Ild«, d. e. den guddommelige Kjærlighed, »er jeg kommen at kaste«, ved Prædiken, »paa Jorden«, d. e. i Menneskenes Hjærter, »hvor gjerne vilde jeg, at den var optændt!« Glosse: »i de Troendes Hjærter«, til at optænde den Længselsfulde til Kjærlighed til Gud.

For det Tredie renser Guds Ord Sjælen fra Lasternes Smuds. Som Billede herpaa hedder det 4 Mos. 20, 11: »Moses slog Klippen med sin Stav to Gange, og der udstrømmede Vand i Mængde.« »Moses« er udlagt, den som er draget op af Begjæringens Vande, han slog »Klippen«, d. e. de Forhærdedes haarde Hjærter, »han slog« den, thi Prædikanten maa prædike saaledes, at Tilhørerne baade kunne høre med deres legemlige Ører og opfange det med Hjærtets Øre, saa at det kan virke, »og der udstrømmede Vand i Mængde«, d. e. Taarernes og Sønderknuselsens Vand, som renser Sjælen fra Lasternes Smuds. Hvo som saaledes hører Guds Ord, hans Sind vorder blødt, og derfor siger ogsaa Herren ved Profeten (Ps. 119, 103): »Hvor søde for min Gane vare dine Ord!« Søde for den som hører dem, sødere i dens Mund, som udtaler dem, sødest i dens Hjærte, som bevarer dem, saa de virke, som Bernhard siger over Højsangen: »Guds Ord skal høres med Kjærlighed, modtages med Ydmyghed og bevares i Hjærtet med Virksomhed.« Lader os derfor først bede Herren o. s. v.

»Straalende af Guld og kostelige Stene«, disse Ord staa i Esthers Bog (15, 9), og skjønt de egentlig gjælde Kong Ahasverus i hans kongelige Pragt, saa kunne de dog mystisk udlægges om den salige Nikolaus, hvis Fest vor Moder Kirken højtideligholder idag. Og der bemærkes deri to Stykker til den herlige Biskop, den salige Nikolaus's Pris: det første er hans Prælatstands eller præstelige Livs Højhed, det andet er hans Beskuelses Sødme. Prælatstandens Højhed bemærkes, naar det hedder: »straalende af Guld.« Ved Guldet betegnes nemlig Stillingens Fuldkommenhed eller Prælatstandens Højhed, som Gregor siger i sine Moralske Betragtninger over Job: »Ligesom Guldet overgaar de øvrige Metaller i Kostbarhed, saaledes overgaar Prælaten andre Mennesker i Værdighed;« saaledes betegnes altsaa med Rette ved Guldet Prælatstandens Højhed. Beskuelsens Sødme betegnes, naar det hedder: »dyrebare Stene«, som Prosper siger i sin Bog om Beskuelsen:

»Ligesom dyrebare Stene straale ved deres Dyd, saaledes straaler den retfærdige Mands Sjæl oplyst af Guds Beskuelses Lys.« Altsaa betegnes Dyd og Beskuelse med Rette ved dyrebare Stene.

Først, siger jeg da, prises den salige Nikolaus med Hensyn til Prælatstandens Højhed, naar det hedder: »straa-lende af Guld.« Men Prælatstandens Høihed bestaar af tre Stykker, for hvilke den salige Nikolaus med Rette prises. Det første er den høje Visdom, det andet den rette Retfærdighed, det tredie den strenge Pønitentse, og disse tre Stykker betegnes ved tre dyrebare Stene, nemlig Chrysopasen, Topasen og Beryllen. Gregor siger nemlig: »ligesom kostelige Stene, fattede i Guld, pryde Guldet, saaledes pryde Dyder Prælatstanden.«

Først, siger jeg, den høje Visdom, hvilken betegnes ved Chrysopasen, pryder den salige Nikolaus's Erkjendelse; thi Visdom er Sjælens Prydelse. Den rette Retfærdighed, som betegnes ved Topasen, forskjønner hans Følelse; thi, som Anselm siger, »Retfærdigheden bestaar i Viljen og Følelsen.« Den strenge Pønitentse, som betegnes ved Beryllen, vederkvæger og styrker det heftige Sind til at afsky Synderne. Altsaa ligesom dyrebare Stene pryde Guldet, saaledes pryde disse Dyder den salige Nikolaus.

Først, siger jeg, pryder den høje Visdom, hvilken forstaas under Chrysopasen, den salige Nikolaus's Erkjendelse. Isidor siger, at Chrysopasen er en dyrebar Sten, af rød Farve med gyldne Draaber. Ved de gyldne Draaber betegnes den høje Visdom, ved den røde Farve det retskafne Liv. Og begge disse besad den salige Nikolaus, saaledes at hans høje Visdom maa siges at forskjønne hans retskafne Liv. Det hedder Sak. 3, 9: »Paa en Sten er der syv Øjne«, og Gregor udlægger dette Sted i sin Fortolkning af Ezekiel: »ved de syv Øjne, siger han, betegnes, at enhver Prælat maa have syv Øjne, eller have sine Øjne henvendte paa 7 Punkter: paa Gud ved den gode Hensigt, paa sin Næste ved Medlidenhed, paa sig selv, for

at han udvortes kan straaie ved sin retskafne Vandel, og indvortes være opfyldt af Kjærlighed, at han kan anordne det Nærværende ved sin Forstandighed, det Forbigangne ved sin Hukommelse og det Tilkommende ved Forudseenhed.« Saadanne Øjne havde den salige Nikolaus, og da især Medlidenhedens Øje; thi med stor Kjærlighed tog han sig af de Fortrykte. — Chrysopasen er en kraftig Sten, og Isidor siger, at dens Dyd er, at den skjuler sit Lys i Lyset, men skinner meget stærkt i Mørket. Hvad Andet betegnes vel herved, end at Prælaten maa kjende sine Undergivnes forskellige Opførsel, og efter deres Beskaffenhed forholde sig forskjelligt imod dem, saaledes som netop den salige Nikolaus forstod at gjøre det! Ligesom der skrives om Magneten, et den med den ene Ende trækker Jernet til sig og med den anden støder det fra sig, saaledes forstod den salige Nikolaus udmærket at forholde sig; thi ved sin Prædikens milde Ord drog han Mange til Troen, og ved sit strengt straffende Ord forvirrede han Kjætterne. Han vidste, at ligesom det samme Lægemedel ikke kan helbrede forskellige Sygdomme, saaledes duer heller ikke det samme aandelige Lægemedel til at udrødde de forskellige Vildfarelser. Thi den som skal næres med Trøst, han skal ikke tugtes med haarde Ord, hvad der helbreder Foden, helbreder ikke Øjet, thi Øjet helbredes med Øjensalve og Foden med et Plaster, og hvis En vilde helbrede en daarlig Fod med Øjensalve, vilde man le ham ud. Men der er mange Prælater, som ville helbrede deres Undergivne paa en forkert Maade, hvorfor Bernhard over Højsangen siger: »Vor Tids Prælater ere uvidende og forsømmelige og have ikke Lærdommens Melk, de ere ligesom Slanger, thi de smitte ved de Vildfarelser, de lægge for Dagen, og de dræbe ved det slette Exempel, de give.«

For det Andet prises den salige Nikolaus med Hensyn til den rette Retfærdighed, hvilken betegnes ved Topasen, som Isidor siger: »Topasen er en dyrebar Sten, iført alle Ædelstenes Farver.« Hvad Andet betegnes herved end Ret-

færdighed, som hos Prælaten maa være »Alt for Alle« (1 Kor. 9, 22), og den var hos den salige Nikolaus, saa han med Rette kunde sige med Job (29, 14-16): »Jeg er iført Retfærdighed, og har iklædt mig den som et Klædebon; jeg var den Blindes Øje og den Haltes Fod, jeg var de Fattiges Fader.« Gregor udlægger dette Ord: »Jeg var iført Retfærdighed«, d. e. den er iført Retfærdighed, som altid bedækker sig med en god Handlemaade, og ikke giver nogen Del af sin Handlemaade blot for Synden. »Jeg var den Blindes Øje« ved at oplyse ved Lærdom, »den Haltes Fod« ved at understøtte og hjælpe, »jeg var de Fattiges Fader« ved rigeligen at bevise Barmhjærtigheds Gjerninger mod de Trængende. Den salige Nikolaus var i Sandhed de Fattiges Fader: han var født af fornemme Forældre, men han bestræbte sig fra sin Ungdom af for at uddele hvad han ejede til de Fattige; og saaledes bør ogsaa vi gjøre. — En Dyd, som Topasen blandt andre har, er, at den kan stille det sprudlende Vand. Hvad Andet betegnes herved, end at Prælaten ved sin Retfærdighed skal stille og standse de Forargelser, som komme frem i Folket! Derfor hedder det i Psalmen (119, 127 f.): »Højere elskede jeg dine Bud end Guld og Topas, derfor vejledtes jeg til alle dine Bud«; Glosse: »Guds Naade hjælper os at opfylde Budene.« Og Ordspr. 13, 6: »Retfærdighed«, nemlig hos Prælaten ved hans Forudseenhed, »bevarer«, formedelst Guds Naade, »den Uskyldiges Vej«, saa at han ikke falder i Brøde. Saadan bør altsaa Prælatens Retfærdighed være, at den kan stille de Forargelser, som komme frem i Folket, ligesom Topasen stiller det sprudlende Vand. Sjældne ere saadanne Stene, og sjældnere ere saadanne Prælater, de ere derimod frygtsomme, forsagte, forknytte, de vove ikke at øve Retfærdighed, hvorfor ogsaa Bernhard siger i sin Betragtning over den menneskelige Elendighed til Pave Evgenius: »Saadanne Mænd bør man udvælge til Prælater, som ikke gaa efter Sølv og Guld, men efterfølge Christum, som ikke søge Fordel af deres Embede, men gode Frugter

hos deres Undergivne, som ikke smigre de Rige, men forfærde dem, som ikke foragte den menige Mand, men belære ham, som ikke tynde paa de Fattige, men pleje dem, som ikke ræddes for Fyrsters Trusler, men foragte dem.«

For det Tredie prises den salige Nikolaus med Hensyn til den strenge Pønitentse, hvilken betegnes ved Beryllen, som det hedder hos Isidor og i Glossen til Aabenb. 21, 20: »Beryllen er en dyrebar Sten, hvis Farve er som Vand, der tilbagekaster Solens Straale.« Vandet betegner Taarernes Strømme, Solens Straale betegner den sande Sols og Naadens Straale, som, naar den falder paa den Bodfærdiges Hjærte, fører ham til den strenge Pønitentse. Denne Sten betegnes i 1 Mos. B. (28, 18), hvor det hedder, at »Jakob oprejste en Sten til et Mærke.« Jakob er udlagt »Efterstræberen«, og han betegner den salige Nikolaus, som efterstræbte Lasterne, og »han oprejste en Sten«, d. e. Beryllen, den strenge Pønitentse, »til et Mærke«; thi om Onsdagen og Fredagen diede han kun én Gang sin Moder¹, og spægede saaledes fra Barnsben af sit Legeme ved Faste og Vaagen. Denne Sten, d. e. den strenge Pønitentse, efterlod han Klerker og Prælater til et Exempel. I en Fyrstes Hær samle de Adspredte sig til deres Fyrstes Fane og faa derved atter Mod, saa de kunne besejre deres Fjender. Saaledes, naar Prælaten oprejser Pønitentsen til et Mærke, giver han sine Undergivne Mod til ogsaa at gjøre Pønitentse; thi en Prælats Exempel tages gjerne til Følge af hans Undergivne. Denne Stens Dyd er, at den varmer den Berørendes Haand, hvorfor det hedder i Glossen til Aabenb. 21, 20: »Den som kommer i Berørelse med en hellig Mand, han opflamnes ved dennes Vandel.« Ved

¹ Onsdag og Fredag ere Fastedage. I de senere Legendarier forbedres denne Historie, saaledes fortælles hos *F. Giry: Les Vies des Saints* (til 6te Decbr.), at det var først Onsdag og Fredag Aften, han diede sin Moder; „ja man siger, føjes der til, at han kun diede det højre Bryst, hvis Melk ikke er anset for at være saa god som den af det venstre, fordi det er længer borte fra Hjærtet.“

Haanden, som opvarmes, betegnes, at den Undergivne opflammes til at efterligne de gode Gjerninger, som han ser Prælaten rig paa. Altsaa ligesom denne Sten har den Dyd at opvarme Ens Haand, saaledes opflamme ogsaa de gode Gjerninger hos en Prælat andre Mennesker, og dem besad den salige Nikolaus, hvorfor man kunde sige om ham, som der staaer i Højsangen (5, 10): »Min Elskede«, d. e. den salige Nikolaus, »er hvid« ved sit Levnets Renhed »og rød« ved sit Levnets Strenghed, »udvalgt blandt Tusinder« ved at fremstille gode Exempler. Sandelig, saamange herlige Exempler har den salige Nikolaus efterladt os Klerker, at han kan staa ret som et Mønster for vort og alle Prælaters Levnet. Men vor Tids Prælater oprejse ikke denne Beryl, denne strenge Pønitentse, til et Mærke, tværtimod stræbe de at leve i Pragt og Overdaad, hvorfor ogsaa Innocents siger i 2den Bog om Menneskelivets Elendighed: »De fraadseriske Prælater have ikke nok i Himlens Fugle, ikke i Havets Fiske, ikke i Jordens Dyr, de lade tillave Krydderier og udsøgte Salver, de lade Dyr opfede og omhyggeligt tillave ved Kokkes Kunst, overdaadigt tilberede ved Tjeneres Flid. En maa sie og støde, en Anden maa blande og tillave; de forvende det Væsentlige til Tilfældighed, de forvandle Naturen til Kunst, ikke for at tilfredsstille Naturens Trang, men for at mætte deres Graadighed.« Nu er altsaa det første Stykke klart, for hvilket den salige Nikolaus prises, nemlig for Prælatstandens eller det præstelige Livs Højhed, hvilket betegnes, naar det hedder: »Straalende af Guld.«

For det Andet prises han for Beskuelsens Sødme, naar det hedder: »Dyrebare Stene.« Denne Beskuelsens Sødme bestaar af tre Stykker, for hvilke den salige Nikolaus med Rette prises. Det første er hans uforkrænkelige Renhed, det andet er hans Hurtighed i Betragtningen, det tredie er hans livsalige Kjærlighed til det Evige. Disse tre Stykker betegnes ved tre dyrebare Stene. Hans uforkrænkelige Renhed ved Smaragden, hans Hurtighed i Betragtningen ved

Sardonyx, og hans livsalige Kjærlighed til det Evige ved Chrysolithen.

Først, siger jeg, prises den salige Nikolaus med Hensyn til hans uforkrænelige Renhed, hvilken betegnes ved Smaragden. Om den siger Isidor, at Smaragden er en dyrebar Sten, hvis grønne Farve er saa uforlignelig, at den gjør hele den omgivende Luft grøn; dens Farve er ikke dunkel, men klar som det rene Glas. Hvad Andet betegnes herved end den Sjælens sande Kydskhed og Kjødets Uforkrænelighed, som gjør Sjælen istand til at blive oplyst af den guddommelige Visdoms Lys? Om denne Sten hedder det Aabenb. 4, 3: »Der var en Regnbue trindt omkring Tronen at se til lig Smaragden.« Ved Tronen betegnes den beskuende Sjæl, i hvilken Gud troner formedelst sin Naade, hvorfor den ogsaa vinder Kjødets Uforkrænelighed. Regnbuen bestaar af Solstraaler og Draaber i Skyen, og den betegner Kydskhedens Naadegaver, som kjølner Kjødet og oplyser det med Solens Straaler. — Denne Stens Dyd er, at den bevarer Mennesket fra Uafholdenhed; Mange kunde have en saadan Sten nødig! Den fordriver den usunde Melankoli, der opstaar i Blodet; saaledes tilintetgjør ogsaa den sande Afholdenhed og Sindets Kydskhed Kjødets Usundhed og Sindets Uafholdenhed. Disse Egenskaber fandtes i Sandhed hos den salige Nikolaus; thi fra Barnsben af undflyede han Samkvem med de Ugudelige som den værste Pest og Forraadnelsesfeber. Saaledes bør ogsaa vi undfly Samkvem med de Ugudelige, ellers ville vi komme i mange Ulykker. Derfor siger Innocents i den 2^{den} Bog om Menneskelivets Elendighed: »O hvor skjændig er den onde Lyst, som ikke blot gjør Sindet kvindagtigt, men ogsaa afkræfter Legemet, som ikke blot besudler Sjælen, men tilsøler hele Personen og ødelægger hans Rygte! Foran den gaar Brynde og Frækhed, efter følger stedse Smudsighed og Urenhed, altid ledsages den af Smerte og Sorg; det Sidste af den er bedsk som Malurt og hvast som et tveegget Sværd;« thi den dræber baade Sjæl og Legeme.

For det Andet prises den salige Nikolaus med Hensyn til hans Hurtighed i Betragtningen, hvilken betegnes ved Sardonyx, som det hedder hos Isidor og i Glossen til Aabenb. 21, 20: »Sardonyx er en meget dyrebar Sten, rød foroven, sort forneden og hvid i Midten«, og den betegner den beskuende Sjæl under Betragtning, som foroven er rød ved at længes efter det Himmelske, forneden sort ved at tænke over sine Synder og i Midten hvid ved at vende tilbage til Betragtningen i Afsky for Synden. Det hedder Job. 5, 23: »Med Stenene paa Marken er din Pagt«, d. e. den der lever, som han bør, han slutter Pagt med Stenene paa Marken, d. e. med de hellige Mænd. — Hine Egenskaber fandtes i Sandhed hos den salige Nikolaus. Hans Sind var vendt opad ved Betragtningen af det Himmelske, som der læses i hans Legende, at da han som nyfødt blev sat i et Bækken for at tvættes, saa stod han der i lang Tid, uden at Nogen holdt ved ham; herved betegnedes, at han, naar han kom til Skjels-Aar, skulde have sit Sind opadvendt mod Christus ved stadig Betragtning og hellig Beskuelse. Efter hans Exempel bør Prælaterne vende sig opad til Christus formedelst Beskuelse og ikke bøje sig ned til det Jordiske formedelst Begjærighed. Men det er med mange Prælater, som Bernhard siger: »Det er ganske forunderligt med Prælaterne: de have største Lethed ved at finde En, til hvem de kunne betro deres Sjæle, men kunne Ingen finde at overlade deres Penge til. De forstaa udmærket at vurdere Alting: det Største regne de for Intet, og for det Ubetydeligste have de den største Omhu; hyppigt forhandle de med deres Husfolk om legemlig Pleje, men sjældent eller aldrig tale de med Præsterne om Sjælens Pleje.«

For det tredie prises den salige Nikolaus for hans livsalige Kjærlighed til det Evige, hvilken betegnes ved Chrysolithen, der er gylden af Farve med glimrende Guldfuncker, og den betegner den livsalige Kjærlighed, derved at den er gylden af Farve; ved Funckerne derimod betegnes den gud-

dommelige Inspiration, der giver Sjælen Glæde og Livsalighed. Det hedder hos Daniel (10, 6), at den Engel, som Daniel saa, havde et Legeme som Chrysolith. Daniel er udlagt »Længslernes Mand«, og han betegner den salige Nikolaus, som inderligt længtes efter det Evige og Himmelske, og han saa i bogstavelig Forstand en Engel i sin Dødsstund, ja han saa en Mængde af Engle; derpaa begyndte han paa den Psalme: »Paa dig Herre haaber jeg, ej vorde jeg beskæmmet evindeligt« og da han havde sagt det Vers: »I dine Hænder, Herre, befaler jeg min Aand« (Ps. 31, 2-6), saa overantvordede han sin Sjæl i Englens Hænder, hvilket skete 300 Aar efter Herrens Lidelse, og med stor Glæde og usigelig Fryd bortbare Englene denne store Mands Sjæl.

Saa kunde Gud sige: »Dagens Længde vil jeg møtte ham med, og jeg vil lade ham skue min Frelse« (Ps. 91, 16). Ved »Længden« betegnes Evigheden, ved »Dagene« Klarheden, og ved »Mættelsen« Tilfredsstillelsen. Evigheden har ingen Ende; Klarheden kjender ingen Aften, thi der gaar hverken Solen ned eller staar op, men hint Fædreland oplyses af den evige Sols Lys; Mættelsen har ingen Overmættelse. Det hedder: »Jeg vil lade ham skue min Frelse«, Glosse: »At skue er den hele Løn«, hvadsomhelst de Hellige have fortjent i dette Liv: den sidste Løn er den salige Skuen, »og denne Skuen«, siger Bernhard, »er evindeligt Glæde; thi Erkjendelsen skal kvæges ved den fuldkomne Kjenden, Følelsen ved den evige Livsalighed.« Og Augustin siger i 2den Bog om at frygte Gud: »Der skulle vi hvile, skue og elske, der skulle vi elske og lovprise, altid, uden Ende«, og dertil føre os Han, som med Faderen og den Helligaand lever og regjerer, Gud i al Evighed. Amen.

Om Sværmerne

Christoffer Mikkelsen og Lavrits Hellisen

i Odense

ved

Holger Fr. Rørdam.

Ligesom der i det store gjorde sig en dobbelt Betragtningensmaade gjældende i Reformationstiden, en der kastede Vrag paa alt det gamle, hele den papistiske Surdej (den puritanske Retning), en anden, der lod det bestaa, der syntes at have Livets Ret eller kunde forenes med Guds Ord (den lutherske Retning), saaledes finde vi ogsaa i det mindre de samme to Retninger indenfor den danske Kirkes Enemærker, hvor imidlertid den lutherske Betragtning snart blev den ene herskende. I Kirkestormerne, der med Ambrosius Bogbinder i Spidsen tredie Juledag 1530 trængte ind i Vor Frue Kirke og nedrev Billederne, i Bevægelserne i Malmø og i flere af Optrinene i Grevefejdens Tid finde vi Yttringer af den puritanske Aand. Men da den republikanske Folkebevægelse var kuet ved K. Christian den Tredies sejrige Kamp, gennemførtes Reformationen i strængt luthersk Stil. At den puritanske Retning dog ulmede i Grunden, derom vidner den Bevægelse, som Christoffer Mikkelsen, Læsemester i Odense¹ og Lavrits Hellisen,

¹ Man har hidtil antaget denne Mand for Præst ved en af Kirkerne i Odense, uden at man dog med Sikkerhed har kunnet anwise ham hans Plads (jfr. *Engelstoft*, Odense Bys Sognehist. i *Nyt historisk*

Sognepræst ved St. Hans Kirke sammesteds, 1551 vakte i denne By. Disse Mænd vare nemlig misfornøjede med, at Brødrene i St. Knuds Kloster fik Lov til uforstyrret at holde deres Tider og Chorsang som i den papistiske Tid, uagtet de havde maattet bekvemme sig til at love at rette sig efter Ordinansen og »aflægge deres Krands og Krone«, som de kun nødigt havde givet slip paa². Navnlig var Hr. Lavrits Hellisen ivrig i sine Angreb paa Knudsbrødrene, og det lykkedes ham at faa Christoffer Mikkelsen draget med sig; de fremkom med Beskyldninger mod Biskop Jørgen Jensen Sadolin, som om han ogsaa hemmeligt hældede til Papisterne, fordi han ikke vilde formene Brødrene deres Guds-tjeneste, og desuden førte vrang Lære. Sagens Udfald er i det væsentlige bekjendt, begge Mændene bleve ved en Provsteretsdom afsatte fra deres Embeder, og Stridsspørgs-maalet mellem dem og Bispen indkom for de højlerde ved Universitetet til nærmere Undersøgelse³. Da imidlertid ingenlunde alle Aktstykker i Sagen ere offentliggjorte, og navnlig Universitetets endelige Dom over Lavrits Hellisen ikke hidtil har været bekjendt, vil en Efterslæt af Oplysninger om denne mærkelige sværmeriske Bevægelse her være paa sin Plads. Tillige er her gjort et Forsøg paa at løse den historiske Vanskelighed, der fremkommer, naar man vil forene de senere Skribenters Beretning om disse Mænds gjendøberiske Vildfarelse, med de samtidige Kilders fuldkomne Tavshed angaaende dette Punkt.

Først altsaa tvende Kongebreve til Stifts-Lensmanden i Odense og til Bispen og Prioren i St. Knuds Kloster sammesteds⁴:

Tidsskr. VI, 166. 173). Men Christoffer Mikkelsen er uidentvill netop den *Christoffer Gral*, som *Luja* nævner som Lector 1552 (Statua honoris er. Gymn. Othin. p. 16. 56), med hvem *Bloch* ikke vil have ham konfunderet (Den fynske Geistlh. Hist. I, 271).

² Se *Langebeks* Efterretninger om Chr. Povelsøn, sidste Prior i S. Knuds Kloster udi Odense (*Danske Mag.* II, 70).

³ Se forøvr. *Helveg*, Danmarks Kirkehist. efter Reform. 2. Udg. I, 107 ff.

⁴ Af Tegnelser over alle Lande. Nr. 4. Fol. 5-6.

1552. 11 Januar. »Jørgen Bragde fick [breff] som her
epther følger.

Christian etc.

Wor gunst tilforn, Wiidt at som thu nu haffuer ladit giffue oss tilkende, huorledis at tuenne prestmend Her Christoffer Mickelssen, som wor lessemester wtj Sanctj Knuds Closter⁵, oc Her Lauris som wor szogen prest till Sanctj Hans, haffuer set thennum up emod oss elskelige Mester Jørgen superintendent i Fyens stigt, och ther fore erre dømpt aff theris embede, aff [teg] och flere gode mend, oc tiisligeste aff Herritz prouesterne, epther then Doms lydelsse, som then wiidere forclar som tu oss tilskickit haffuer, Thij bede wij teg och wille, att thu met sogne folcket till sanctj Hans gjør flied till atj kunde bekomme en anden god skickelig mand till en sogen prest i forne Her Laurissis sted, Som kand baade inden kircken oc wden skicke siig tilbørlegenn wtj lerdom oc leffnit, som en sogen prest bør at gjøre. Wij haffue oc tilschreffuit, oss elskelige mester Jørgen superintendent i fyen stigt oc Her Christiern prior wtj sanctj Knuds Closter at the skulle finde raad, til en lezemester wtj forne Her Christoffer Micke[l]ssens sted, her wiid att rette teg epther. Datum Drotningborge mandagen nest epther hellig tre koningers dag anno Mdlj.«

⁵ Læsemesteren (Lector) i Odense underholdtes ifølge kongelig Befaling af St. Knuds Kloster (se *D. Mag.* II, 72, jfr. 69-70 og den 23de af *Riberartiklerne* 1542), hermed har formodentlig fulgt Forpligtelsen til at holde Lektier for de yngre Brødre i Klosteret. Forøvrigt var som bekendt Læsemesterens Bestilling „paa Latine ofuuerliust at læse den Hellige Scrifft baade for Canicker, Scholedegne oc forstandige Borgere, oc andre som did ville søge; stundem skal hand paa nogen forskicket tid predicke, Men dog saa at ingen vanlig Predicken der met forhindris“ (*Kirkeordin.* Fol. XCII). Da der ikke var noget Domkapitel i Odense, var det i sin Orden, at Lector nærmest var henvist til at søge sin Underholdning af St. Knuds Kloster, uagtet han ikke udelukkende var Læsemester for Brødrene i dette Kloster.

1552. 11 Januar. »*Mester Jørghen Superintendent oc Prior wtj Sanctj Knuds closter finghe breff szom her epher følger.*

Christian etc.

Wor synderlig gunst tilforn, Wiid at epherthij wij forfarer aff en Dom, som oss elskelige Jørgen Brade wor mand thienner oc embiidzmand paa wor gaard i Ottensse oss til skickit haffuer, at Her Christoffer Mickelssen, som wor lessemester ther i sanctj Knuds Closter, er aff sagt fraan sit embede, Tha bede wij ether oc begere, atj met thet eller første wille tiltencke at lade bestille en anden lessemester i forne Her Christoffer Mickelsens [sted] enten at lade forschriffue til vniuersitetet wdj wor stad Køpenhaffn, eller andensteds, huor then er best at become, saa at ingen brøst sker i Religionen for hans skyld. Datum ut supra.«

Derpaa hidsættes Konsistoriets Forhandlinger i Februar, April og Juli 1552 angaaende de tvende gjenstridige Præstemænd, efter Zwergs Afskrift i hans utrykte Fortsættelse af »Det Sjellandske Cleresie«⁶.

»Anno Domini 1552 9 die Februarii comparuerunt coram omnibus Academiæ professoribus venerabilis Pater Magister Georgius Ottoniensis Episcopus ab una et Dnus Christophorus Michaelis et Dnus Laurentius Heliæ ab altera parte, citati propter contentiones quasdam in causa religionis ab ipsis excitatas, utraque igitur parte præsentem, interrogavit Magnificus Dnus Rector, an uellent se iudicio Universitatis sponte submittere, quod parato responso se lubenter facturos promiserunt. Acta autem protestatione

⁶ Gl. kgl. Saml. 1094. Fol. Dette Stykke kjendte jeg ikke, da jeg i forrige Hefte meddelte Konsistoriets ældste Forhandlinger; Dr. *Helveg* har først gjort mig opmærksom paa det (anf. Skr. S. 111. Not.). Det er forøvrigt ogsaa benyttet i *Heibergs* Ped. Palladius, S. 111.

litis, exegit Dnus Rector ab utraque parte juramentum calumniæ, quod quisque juraret, se aliud nescire quam habere se optimam et justissimam causam, et quod nihil ex affectibus aut contra suam conscientiam in hac causa diceret vel affirmaret, sed omnia pro gloria Dei, justæ causæ defensione et bono zelo ageret, et hoc juramentum erectis digitis coram Universitate præstiterunt. Deinde cupiit Magister Georgius scripta aliquot legi, ex quibus totam negotii summam et dissidii causam Universitas intelligeret. Cum autem Universitas non potuit per scripta illa in apertam negotii cognitionem venire, jussit Dnus Rector M. Georgium narrando declarare Universitati totius causæ principium et dissidii summam, quod et fecit.

Decimo autem die Februarii obtulerunt Universitati in scripto prædicti Dnus Christophorus et D. Laurentius aliam causæ narrationem, et accusabant M. Georgium de scandalosa doctrina et periculosis concionibus de quibusdam articulis.

His igitur ultra citraque inter eos agitatis usque ad 15 Febr. consideratis et diligenter perpensis utrinque allegationibus et circumstantiis causæ, habita insuper matura deliberatione, inventus est M. Georgius in causis religionis omnibus examinatis et per ipsum explicatis innocens et inculpabilis. Ad adjectos etiam articulos ita respondit, et se declaravit, quod omnibus professoribus in ea parte omnino satisfactum sit. Dnus Christophorus et Helias ex juvenili quadam temeritate et præsumptione post amicam reconciliationem sæpius oblatam, nullatenus Universitatis consilio acquiescere voluerunt, sed in suscepta pertinacia infracti perstiterunt, cum tamen Superattendens reconciliationi ineundæ sese multoties obtulerit.

Cum autem per imprudentiam Christophorus Michaelis accusasset regiam Majestatem in uno, quem protulit articulo, quod videlicet melius fuisset, omnia monasteria funditus destruere, quam reliquias Monachorum ibi fovere, respondit Magn. Dnus Rector Petrus Capitaneus

pro Dni Regis defensione ipsius Majestatem in his et aliis omnibus excusans.

Feria vero 3tia Paschatos vocati sunt iidem Dnus Christophorus Michaelis et L. Heliæ, et publice a Rectore interrogati sunt, an vellent a sua pertinacia desistere, et amicam reconciliationem cum M. Georgio inire, quod omnino recusarunt, dicentes se adhuc velle et posse probare M. Georgium scandalosa et periculosa dogmata in Ecclesia seminasse.

Decimo die Julii ex mandato Regis Serenissimi vocati sunt rursus Dnus Christophorus Michaelis et Dnus Laurentius Heliæ in præsentia professorum omnium, ut tunc ultimo responderent, an vellent agnoscere culpam propriam, excitatum in religione dissidium, et precari veniam. Proposita igitur regiæ Majestatis voluntate per Magnif. Dnum Rectorem, qui precatus est eos, ut propter ecclesiæ tranquillitatem Universitatis consilio acquiescerent. Qui responderunt, se non posse, neque debere M. Georgio reconciliari, propter apertam ejus blasphemiam et contemptum miserorum.

Die 21 Julii post maturam deliberationem et amicam reconciliationem D. Christophoro et D. Laurentio toties oblatam, conclusum est ab Universitate, quod prædicti Ottonienses vel culpam suam agnoscerent et deprecarentur vel carcere includerentur, donec melius saperent, præsertim cum M. Georgius in omnibus recte sentiret, nec ulla accusatione dignus sit. Illi autem ex mera pertinacia et falsa persuasionem inobedientes reperti sunt.«

Resultatet af Forhandlingerne i Februar 1552 blev den Beretning til Kongen, som Langebek har meddelt i 5te Bind af Danske Magazin (S. 197-202), den besvaredes af følgende Kongeskrivelse ⁷:

⁷ Af Tegn. over alle Lande. Nr. 4. Fol. 40-41 (et lille Stykke af Brevet er meddelt i *Harboes* Fortale til Zwergs Sj. Cler. S. 84).

1552. 5 Marts. »*Breff till the høglerde vdi Kiøpnehaffnn,
Som heer effter følger.*

Christiann etc.

Vor synderligh gunsth tillfornn wij giiffue etther gunst-
ligenn tillkende, att oss er vdi dag etthers schriiffuelsse
tillhende kommen och ther aff forfare huorledis attj effter
oss elskelige mester Jyrgenn Jenssenn superintendent
vdi wortt landt fyenns schriiffuelsse ere kommenn vdi forfa-
ringe, huorledis tuennde vnge personer prestmenndt wedt
naffnn Her Christoffer och Her Lauritzs vdi wor kiøb-
stedt Odensse haffue thennom ladett befundett gienstridig
och vtlibørligenn vdi nogen artickeler emodt forn^e mester
Jyrgenn och effter thij samme tuedragt och venighedt
icke kunde letteligenn affstillis, Saa oc paa thett i haffue
offuer veyett och besindett samme vprøer att were religio-
nenn anrørendis, haffue i samme tuennde personer till
etther forskreffuitt och tesliigeste forn^e mester Jyrgenn
och haffue then sagh etther aluorligenn fortagett oc wille
then mett aldt flyett till myndelighed forenntt oc forliigtt
och mester Jyrgenn sig ther vdindenn haffue welleligenn
och tilbørligenn ladett befundett paa thett samme sagh
maatte mett lemppe nederslaes, Och dogh icke forn^e tuennde
personer wille vdi ingenn maade thennom met forn^e mester
Jyrgenn lade forliige, och effter thij i icke hagde wor be-
fallingh att dømme vdi then sagh, haffue i inthet paasagdt,
for mannge att (sic och?) attskellige aarsage skyldt tøckis
etther icke raadeligtt were samme personer att foruisse aff
landett, haffue icke heller wiltt tillstede nogen almyndelig
disputadz, effter som forn^e Her Christoffer och Her Lau-
ritzs begierett, vdenn i haffue wiisth wor willie ther paa,
Som samme etthers schriiffuelsse viider bemelder, Tha effter
thij wij forfare, att thenne venighedt, som seg begiiffuer
emellom forn^e mester Jyrgenn och Her Christoffer och
Her Lauritzs, er befrøtendis att kunde komme møgett
vnnt aff, vdenn then kunde mett lemppe oc mett thett alder-
første nederleggis, Synis oss best were attj nu strags lade

forne Her Christoffer och Her Lauritzs forschrieffue ther till vniuersitetet och thett forhandle, saa the bliiffue ther huos vniuersitetett tillstede oc i kunde forskicke thennom till capellaner eller faa thennom nogenn andenn tienniste fore, paa thett the kunde fange aarsage till att bliiffue tillstede, och ther till mett kunde fange nogenn hielp till theris vnderholling for theris tienniste, midler thiid kunde i fange the lempe ther till attj kunde neder slaae samme venighed och tuedragtt. Wij besinde oc wiide well, huor aff samme vnge personer lade thennom saa haard sindett oc moduiligen befinde. Bedendis etther och begiere, attj mett thenne sagh oc alle andre som religionenn anrørendis er wille lade were etther mett aldt fliidt befallert effter som i wiide at der største magtt paaleggendes ere. Datum Drottningborg løffuerdagenn post fastellaffuins søndag Aar &c. Mdlj.

Da Professorerne ikke udrettede noget ved den mindelige Forhandling, de havde med de to Præstemænd, blev deres foreløbige Kjendelse, at de skulde hensættes i Forvaring, indtil de kom til bedre Fornuft⁸; at dette virkelig er sket, erfare vi af et Kongebrev af 6te September (Onsdagen efter Ægidii Dag) 1552 til Abbed Niels i Soer og Abbed Lavrits i Herrisvad⁹. Heri hedder det, at Hr. Christoffers Hustru var gaaet i Forbøn for sin Mand, men at Kongen ikke vilde give ham fri, uden han afbad hos Fyns Biskop, at han havde sat sig op imod ham. Imidlertid skulde man dog lade Kvinden »komme hendes Husbond til Ords, og forfare, hvad han dertil svare vil.« Der siges ikke i dette Brev, om Hr. Christoffer sad fangen i Soer eller i Herrisvad, der er dog Grund til at antage, at han var paa det første Sted, medens Lavrits Hellisen

⁸ Se foran Konsist. Forhandl. At dette dog ikke, som Helveg antager, var den endelige Dom, viser det følgende.

⁹ Tegn. over alle Lande. Nr. 4. Fol. 127 (trykt i Biskop *Harboes* Fortale til Zwergs Sjell. Cleresie, S. 84).

var i Herrisvad i Skaane; da man maaske ikke var vis derpaa, stiledes for en Sikkerheds Skyld Brevet til Abbederne paa begge Steder. Da Christoffer Mikkelsen imidlertid endnu den 15de Januar 1554 omtales som »fangen«, maa hans Hustru ikke have udrettet noget ved sine Forestillinger¹⁰. Kan man tro paa Blochs Beretning, saa er det dog at antage, at han tilsidst er falden tilføje, og at han derpaa atter har faaet Tilladelse til at betjene sit Embede som Læsemester i Odense¹¹.

Hr. Lavrits Hellisen blev, efter hvad vi antage, hensat i Forvaring i Herrisvad Kloster, men derfra maa han atter for en Tid være løsladt, idetmindste saalænge medens hans Sag paany undersøgtes i K. Christian den Tredies egen Nærværelse paa Kjøbenhavns Slot. Da han heller ikke her vilde falde tilføje, uagtet Kongen selv formanede ham til Eftergivenhed, fældede Professorerne, som havde været tilstede paa Slottet, følgende Dom over ham:

»Vii effterscreffne Rector oc professoros i den høye Schole her til Københaffn gøre alle witterligt, met dette wort obne breff, at paa denne dags datum waare wi aff kongelig Maiestat wor aller kærste Naadigste Herre opkaldede paa Slaattit, oc da bleff Hier Lauris Helisen, for-dum Sogneprest til S. Hans Sognekirke i Ottense indkaldit faar Kon. Matt. oc merckelige tilspurd, om hand wilde end da bekende sin skyld oc brøde, som hannem waar tit oc offte tilforn vdoffuer beuiist, oc forlagt at hand skulde gøre, oc som Erlig oc wellerd mand, Mester Jøren Jen-

¹⁰ Se Fort. til Zwergius, S. 85.

¹¹ Jeg ved ikke ret, hvad jeg skal gjøre med *Lujas* (eller vel rettere *Hannæi*) Beretning, at *Christoffer Grallius* (kunde dette Navn maaske ikke være en Fejlæsning for Michaelius; Bloch kalder ham dog Chrff. Michelsen Gral) 1552 tog Magistergraden i Kbhvn under M. Peder Litles Dekanat; paa Grund af denne Efterretning, der maaske er urigtig, kan jeg dog ikke opgive min Antagelse af disse Personers Identitet. *Pontoppidan* kalder Sværmeren Christoffer Michelsen Magister (Ann. ecl. Dan. III, 313).

sen, Superintendentens i Fyenstict haffde hannem at beskylde¹², att alle sager maatte saa tilgiffuis effter hans bekendelse oc forbedelse, men hand vilde det ingenslunde indgaa, oc eyheller bekende sig nogen skyld at haffue imod forne Mester Jøren hans Superintendent, Da befalede Kon. Matt. oss, at giffue wor mening oc samuittigheds Dom til kende, om forne Her Laurisis skyld oc brøde mod forne hans Superintendent, Tha vdaff den vnderdannige lydighed, som wi bekende oss, at were wor Naadigste Herre oc Konning plictige, haffue wi saa i sandhed offuerueyet oc forfaret aff sande vidnesbyrd, breffue oc segel oc dom, at forne Her Lauris Helises skyld oc brøde er stor mod forne Mester Jøren, hans Superintendent oc aandelig øffuerighed, i det at hand haffuer werit hannem genstridig oc wlydig aff ingen relig aarsag i mange maade:

Først i det, at hand icke vilde effter hans Superintendentis befaling nogen Christelig omgengelse haffue met de prestmend vdi S. Knuds Closter i Ottense, alligeuel at de ere for mange aar siden reformerede, oc gøre deris tieniste vdi predicke embede, baade inden Ottense bye oc vden i deris sogner, oc haffue sig i lærdom oc leffnit wstraffelige som andre fromme præstmend, effter Kon. Matts Ordinantzis lydelse. Thi her bør icke den ene Gudz ords tienere, at forsmåa oc foracte den andens embede, som er dog aff Gud, besønderlige naar der findis ingen relig aarsag til samme foractelse.

For det andet, at forne Her Lauris Helisen icke vilde effter sin Superintendentis Mester Jørens befaling vere til stede, oc ligge sin haand met paa dem, som bleffue induigde til det hellige predicke embede, effter den rette apostoliske skick, foractendis oc forsmåaendis den gandske handel oc Ceremoni, fordi at de tienere oc prestmend, som haffue werit Clostermend vdi S. Knuds Closter, ocsaa

¹² I Randen er tilskrevet: „brøde i denne sag“.

waare tilstede vj samme induigelse, huilcke dog icke burde enten at skiudes fra saadan tieniste eller saa att foractis oc forsmaas, for de haffue werit Clostermend eller Canonici regulares, som mand dem kallede i forðum tid, Oc er dog nu ingen skilmiss mellem dem oc andre fattige Christne predicanter.

For det tredie, at for^{ne} Her Lauris findis ocsaa, at haffue taget sig fremmede sager til, at fordagtinge mod sin Superintendent, som ocsaa hans wrett blev befunden vj. Thi det er io synd stor nock, at nogen findis for sig self, at were sine offuermend whørig oc wlydig, end at hielpe andre met sin tilskyndelse til samme synd.

For det fierde, at for^{ne} Her Lauris findis at haffue offuerrobt sin Superintendent Mester Jøren obenbarlige i predickestolen vden skel, som ocsaa er beuiseligt giort met breff oc Segel, huilcket io ingenslunde er tilbyrligt at giffue en almoffue aarsag til wlydelse imod deris aandelig Fader Superintendent eller biscop; som dem skal lade forsee met Guds salige ord, oc end vnder tiden self vnderuise dem vdi deris saligheds sag.

For det femte, at for^{ne} Her Lauris opslaa ocsaa sit breff paa kirkidørren om samme hans handel, imod Mester Jøren, huilcket wi kunde icke holde for andet en for it oprørske stycke, imod sin Superintendent, ihuorlunde at hand wil det forfeyre, oc sige, at hand der met wilde fortage oc stille sin almois vrede, oc skendige ord, som hand haffde met sin predicken opueckt dem til mod Mester Jøren.

Vdi disse stycker oc andre flere findis for^{ne} Her Lauris Helisens skyld oc brøde mod hans Superintendent, som hannem io haffde burt at were hørig oc lydigh, end siden saa haffue set sig op mod hannem, til Guds fortørnelse, til den Christen Menigheds forargelse, oc andre til et saare ont exempel, oc efftersiun. Oc effterdi at for^{ne} Her Lauris Hellisen wil end nu der vdoffuer bliffue framturindis vdi sin wlydighed oc genstridighed, oc icke wil bekende sig, at haffue nogen skyld imod for^{ne} Mester Jøren, hans Superin-

tendent, alligeuel at hand er der til, paa det høyste oc fliteligste formanet aff Kon. Matt. selff, aff hans Naadis Cantzeler, oc aff andre Edel mend, predicanter, oc aff oss alle sammen, dog til forgeffuis, kunde wi icke andet see, end at hand er falden vnder den werdzlig Øffuerigheds straff, effter at hand er met dom oc ret tilforne affsætt aff sit embede, effter Ordinantzens lydelse. Men effterdi at Kon. Matt. wor kærste, Naadigste Herre, haffuer naadeligen vnt oc tilladet, at for^{ne} Her Lauris Helisen maa were vnder den hellige kirkis straff, oc Gud almectigste wil io haffue al wlydighed, genstridighed oc hordnackedhed straffet, kunde wi icke andett end sige for^{ne} Her Lauris fra sit presteembede, at hand her effter bliffuer det aldellis wbeuarett, Oc effterdi at Kon. Matt. haffuer naadeligen vnt oc tilsted hannem at maa vandre oc omgaas vdi hans Naadis lande Sie-land oc Sckaane, da bør hannem at were Fyens land oc Stigt wbeuarett. Oc effterdi Kon. Matt. haffuer mundelige sagt for^{ne} Her Lauris til, at der som hand effter denne dag kand findis met mund eller hand at tale eller at scriffue noget imod Religion, eller vdi anden maade lader sig høre anderledis end tilbyrligt kand findis at were, at hans Kon. Matt. wil da lade følge tilbyrlig straff der effter offuer hannem, som offuer en anden legmand, der sig forbyder imod sin Herre oc Konning, raade wi hannem, at hand aldellis holder sig stille i den maade, oc bliffuer saadant wbeuaret, som hannem er forbudet, oc som hannem ligger selff mact paa. Oc at denne vor dom skal findis at were til al forbedring, oc icke til for^{ne} Her Lauris Helises skade oc forderffuing, da loffue wi oc tilsige Her Lauris, huilcket wi ocsaa wille holde hannem nest Guds hielp, om wi leffue paa den dag, at der som hand end nu her effter wil bekende sin skyld oc brøde, oc forbede sin Superintendent, for^{ne} Mester Jøren, da wille wi alle sammen met knefald vdi al vnderdanighed oc ydmyghed gøre bøn til Kon. Matt. wor kærste oc Naadigste Herre, som wi allerede paa denne dag giort haffue, at for^{ne} Her Lauris maa komme til sit prest-

embede, act oc ære igen, som tilforne, forhaabendis til wor Naadigste Herris godhed oc mildhed, oss at bliffue bøn-hørde, Gud almectigste giffue sin naade til, at saa maatte ske. Til ydermere widnisbyrd trække wi etc. Giffuit etc.«

Desværre er Dommen, i den Skikkelse hvori vi nu have den¹³, ikke dateret, naar der imidlertid i følgende hidtil ikke bekjendte Kongeskrivelse af 28de April 1553 til »Oss elskelige Hederlige oc Høylerde Mend, Rectori, Doctoribus oc Menighe lessemester wdj then høye Skole wdj wor stadt Køpenhaffn«, hentydes til Dommen, saa have vi en Tidsgrændse, inden hvilken den maa være afsagt. Brevet lyder¹⁴:

»Christian met guds Naade Danmarckis, Norgiis, Vendis oc gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tilforne, Wiider at oss er ethers scriffuelsse tilhende komenn, wdj huilckenn i giffue tilkende om thenn prestmand aff fyen wed naffn Her Lauris Hellenen, som opsatte sig imod oss elskelige Mester Jørgenn superintendent wdj fyenn stigt, atj haffue ladet hannum forlesse thenn Dom, som er gangit imod hannum, Och ther hoss skicke oss enn wdschrift, paa huadt samme Her Lauris suorit ther samme Dom wor lest for hannum, Oc som wij formercke wd aff ethers Scriffuelsse, att thett er befrøgtendis, at samme Her Lauris skulle møgit wndt komme aff sted, ther som ther icke bliffue andre raad tiill, Och begierer ther for at wij wille betencke oss, ther wvindenn, som samme ethers scriffuelsse ther om wiidere bemelder, Tha for samme Her Lauriis troesiige sindt, oc anden Vlempe, som aff hans harnackenhed kand aff komme, Haffue wij tiilschreffuet oss elskelige Peder Godske wor Mand thienner och Embüdzmand paa wort slot

¹³ Originalt Udkast i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 184. Udenpaa er skrevet: „Causa D. Christophori & D. Laurentij cum M. Georgio superintendente fyonensi“; men Hr. Christoffer omtales ikke i Dommen.

¹⁴ Af Originalen i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 184.

Køpennhaffnn, att hannd skal lade tage samme Her Lauriis, oc førre hannum tiill Herriiswoedcloster¹⁵, Oc ther lade hannum bliffue foruarit, tiill wij anderledes ther om tilsiigendes worder, Beffallendes ether gudt, Schreffuit wdj wor køpsted Krempen fredagen nest epher søndagen Jubilate Aar etc. Mdliij. Vnnder Vort siignett.«

Til Herrisvad skulde altsaa Lavrits Hellisen (paany) føres, der blev han dog ikke længe, thi St. Marcelli Aften (15 Januar) 1554 lod Kongen Peder Godske vide, at han havde befalet sin Lensmand paa Visborg Slot, Otto Rud, at »tage Hr. Lavrits, som sidder fangen, med sig til Gotland«, og han forlangte at vide, om han var kommen bort med ham eller ej¹⁶. Hermed ender de sikre Efterretninger, vi have om denne Mand og hans Skjebne; som bekjendt finde vi hos senere Historikere Beretninger om, at Hovedanklagen mod ham var den, at han, ligesom ogsaa Christoffer Mikkelsen, var stærkt hengiven til gjendøberiske Vildfarelser, noget hvoraf der ikke er ringeste Spor, hverken i Universitetets første Indberetning om ham, eller i den endelige, foran meddelte, Dom. Den første, der melder noget, skjønt ganske ubestemt herom, er Hvitfeld, som siger under Aaret 1553: »Dette Aar begyntis den Trætte, imellem Bisp Jørgen udi Fyn, Hr. Christoffer og Hr. Lavrits Hellissøn, begge Præster, den kom først af en ringe Handel og Disputats, men kostede dennem dyre, fordi de bleve siden fængslede for deres Livstid, og holdne for Vederdøbere¹⁷«. Da Biskop Hans Povlsen Resen 1638 paany udgav P. Palladii Skrift: »De novis hæresibus« om-

¹⁵ Da alle kongelige Udfærdigelser mellem Paaske og Pintse 1553 mangle i Kancelliets »Tegnelser«, have vi ikke dette Brev.

¹⁶ Tegn. over alle Lande, Nr. 4. Fol. 347 (trykt i *Harboes Fortale* til Zwergius, S. 85, jfr. *D. Mag.* 3 R. III, 116, Not. 1).

¹⁷ *Danmarckis Rigis Krønike*, S. 1548. Det er altsaa ikke rigtigt, naar *Langebek* siger (*D. Mag.* V, 196) at Hvitfeld »fortæller slet intet om denne mærkelige Tildragelse«.

taler han i Fortalen de to Præster som Anabaptister, hvis Fremkomst her i Danmark, tilligemed Sakramentererne med Johan a Lasco i Spidsen, havde givet Palladius Anledning til i sin Tid at forfatte det nævnte Skrift¹⁸. Endelig finde vi i Stephanii Fortsættelse af Christian den Tredies Historie (1650) den udførlige, udmalede Beretning om, hvorledes Lavrits Hellisen 1553 under sit Ophold i Kjøbenhavn med Søvand omdøbte sin Søn Hans i Havnen ved St. Anne Bro, under den omstaaende Mængdes umaadelige Latter og Spot¹⁹.

Den Vanskelighed, som Foreningen af disse Historie-skriveres Beretning med de samtidige ubestridelige Aktstykker frembyder, er saa stor, at det maatte ligge nær at antage, at enten Dommerne vitterligt havde fortiet den egentlige Hovedanklage, eller ogsaa at Historieskriverne kun have meddelt os upaalidelige Sagn. Den første Mening har Zwergius været af, og han formoder, at Grunden til Fortielsen har været den, at man nødigt vilde, »at den danske Kirke skulde komme i Ord for saadan indsnegen Vederdøberi²⁰«; Helveg tiltræder denne Mening i første Udgave af sin Kirkehistorie, naar han siger: »Det var en Æressag for Kongen, som han gjerne hørte sig berømme for, at bevare den danske Menighed enig og uberørt af de Tvistigheder, der adsplittede de tyske Menigheder; derfor skulde det saameget som muligt fordølges, at Anabaptister-

¹⁸ Jeg vil afskrive Stedet hos *Resen*, da Bogen er sjælden: „Occasionem hæc proponendi in R. Academia, præbebat moderatissimo Palladio quorundam intemperies Anabaptistarum in primis Sacramentarium. Prodiderunt enim se an. 1551 2 pastores in diœcesi Otthoniensi, alter Dn. Christophorus Mich., alter Dn. Laurentius Heliæ, qui se palam tandem opposcentes Dn. M. Georgio Vibergensi, Superintendenti, idque contumaciter, in carcerem perpetuum Sorensen de mandato S. R. intrusi sunt, juxta sententiam latam Hafniæ in Consistorio 12 Febr: 1552“. (Derefter omtales Sakramenterne Joh. a Lasco og Utenhof).

¹⁹ *Cragii Ann. ed. Gram. p. 360—61. Oversættelsen, I, 368—69.*

²⁰ Den haandskrevne Fortsættelse af Sjell. Cleresie i Gl. kgl. Saml. (under Jørg. Sadolin).

nes gruelige Vildfarelse ogsaa havde fundet Vej til disse Lande«. Senere er Helveg dog, skjønt med nogen Tvivl, gaaet over til den Mening, at Beskyldningen for Gjendøberier er et i den senere Tid opstaaet uhjemlet Rygte²¹. Det er imidlertid en vovelig Sag at forkaste Avthoriteter som Hvitfeld, Resen og Stephanus, der synes at berette Sagen uafhængigt af hinanden, hvorvel det maa indrømmes, at navnlig den første har udtrykt sig temmelig ubestemt. Jeg antager derfor, at de Vanskeligheder, man har fundet saavel ved Tidsbestemmelsen, som ved Sagens Realitet, bedst løses paa følgende Maade:

Oprindeligt var det en vis puritansk Retning, maaske indpodet i Udlandet²², hos de tvende unge Præstemænd, der bragte dem i Strid med deres Superintendent, og da denne ikke vilde føje sig efter deres Anvisning, fremkom de endogsaa med Beskyldninger mod hans Person og Lære, som de senere fastholdt med al den for Sværmere egne Halstarrighed uagtet alle anvendte mindelige Forestillinger. Efter at de, som ovenfor er bemærket, 1551 vare afsatte efter Provsterettens Dom, og forhørte af de højlerde, bleve de 1552 hensatte i Forvaring. Derpaa stillede Lavrits Helligsen i Foraaret 1553 paany for Konsistoriets Domstol, der endnu paa denne Tid behandlede ham med al Skaansomhed, tillod ham frit at færdes i Sjælland og Skaane, og kun forbød ham at komme til Fyn for ikke paany at anstifte Forstyrrelse der. Men istedetfor at slaa sig til Ro ved denne Kjendelse, var den for ham kun en Spore til ny Udskejelser, idet han aabenbart vedkjendte sig de anabaptistiske Grundsætninger, som han maaske alt tidligere havde hældet til, hvorvel han neppe er gaaet til den Yderlighed, som Rygtet senere fortalte²³. Imidlertid fandt Professorerne sig beføjede til at

²¹ Danmarks Kirkehist. efter Reform. 2den Udg. S. 111—12. Anm.

²² Jfr. *Cragii* Ann. p. 360.

²³ Blandt Tvivlsgrundene, jeg har mod Stephanus's Beretning om Gjen-
daaben, forekommer det mig at være en ikke ganske uvæsentlig, at

indstille til Kongen, om Sværmeren ikke kunde komme i sikker Forvaring, da det var at befrygte, at han ellers vilde »afstedkomme meget ondt«. Bevæget af dette Brev befalede Kongen, at han paany skulde føres til Herrisvad, hvorfra han senere for endnu større Sikkerheds Skyld flyttedes til Fængslet paa Visborg Slot paa Gulland, hvor han formodentlig endte sine Dage. — Christoffer Mikkelsen, der ikke var gaaet saa vidt som Lavrits Hellisen, synes at være falden tilføje, og efter længere Tids Fangenskab atter at have tiltraadt sit Embede i Odense. — Hvad det Spørgsmaal angaar, hvorfor man i saa lang Tid behandlede disse gjenstridige Præster med en Mildhed, som ellers ingenlunde var almindelig i de Dage, saa er jeg tilbøjelig til at antage, at de have havt et Rygstød af fynske Adelsmænd, der have været misfornøjede med Biskop Sadolin. Det var nemlig langt fra alle Adels herrerne, der nærrede en Johan Frises Sindelag mod Præstemænd, mange søgte at fortrædige dem efter Evne, og Christian den Tredie viste i dette Stykke, hvor gunstig stemt han ellers var for Gejstligheden, kun meget nødig en kraftig Optræden, for ikke, hvor Nødvendigheden ikke strængt krævede det, at krænke hin mægtige Stand.

Lavr. Hellisen omtales som en Mand, hvem man maatte holde noget tilgode for hans Ungdoms Skyld, og dog skal han have døbt sin voxne (iam adultæ ætatis) Søn.

S m a a s t y k k e r.

XI.

Vedkommende Riber Domkapitel før Reformationen.

Af J. Kinch.

1. Oprykningen fra et ikke-residerende til et residerende Kannikdom.

S. 80 har jeg ytret, at jeg ikke vidste, om de ikke-residerende Kanniker ved Vakance kunde gjøre Fordring på at rykke op mellem de residerende. Jeg erindrede dengang ikke et Dokument, som giver god Oplysning herom. Det er et Brev fra Biskop Iver Munk til Kapitlet, der findes mellem Kapitlets gamle Dokumenter i Gehejme-Archetivet og lyder saaledes (efter Grønlunds Afskrift):

»Ivarus Munck Dei gratia episcopus Ripensis. Sincera nostra dilectione in Domino semper premissa, Wiider, kiere Venner at wii haffue spwrdt at Her Niels Ebbesen er døød cujus anima requiescat in pace, nw haffuer Mester Mattis vores Cantzeller tiickt oc offte pulseret pro residencia, at han wille residere apud ecclesiam oc formoder wii, at ther er ingen seniores, som begere at residere, Thii haffue wii giffuit hannem vores Samtycke ther tiil, oc bethe wii kierligenn, atj wele admittere hannem ad residendum, Thii kierchien kwnde dageligh haffue Gaffn aff hannem, oc kwnde wii formercke, at Erchi-Degen er hans uven, thii bethe wii ether, atj tage icke hans ordt for at giøre hannem prejudicium Om swo skeer at thennom giøres nogre prejudicia, som oss thiene, tha sculle wii finde eth Sind ther tiil met tiiden, Thi lader ether her uti findes redeligh og giffuer

oss ther paa eth endeligh Svar, his paucissimis valet in Christo felices ex curia nostra Episcopali in Hostebro anno Dⁿⁱ MDXIX die vero nona mensis Februarii nostro snb sigillo.

Venerabilibus viris Dominis Prælatibus Canonicis totique Capitulo ecclesie Ripensis nobis sincere dilecto.«

Vi se heraf, at ved en Vakance mellem de residerende Kanniker den ledige Plads besattes ved Kapitlets Valg, og at i Reglen den ældste ikke-residerende Kannik, der ønskede den (thi der var dem, som ikke kunde eller vilde påtage sig de dermed forbundne Forpligtelser), af Kapitlet optoges i den ledige Plads; men at dette dog ikke var nogen fast Regel, så at Kapitlet også kunde foretrække en yngre Kannik eller måske endog vælge En, som ikke i Forvejen havde været ikke-residerende Kannik.

Den Mester Mattis, som Biskoppen anbefaler, er upåtvivlelig Mads Nielsen Høyne, der første Gang, såvidt jeg ved, nævnes 1514, da han var Kannik og Skolemester. Om han denne Gang opnåede at blive residerende, kan jeg ikke sige; men adskillige År senere var han det. Han overlevede Reformationen og blev en så bekjendt Mand i Byen, at hans Kannikresident fik Navn af Mads Højnes Gård, og den Gade, hvori den lå, i lang Tid kaldtes Mads Højnes Gade (nu Vogtergade). — Ærkedegnen, der, som man ser, må have stået i Spidsen for et Oppositionsparti i Kapitlet mod Biskoppen, var Mathias Marquardsen, der beklædte dette Embede fra 1507 til 1526. Før den Tid havde han været Gejstlig (Clericus) i Odense Stift og rimeligvis kongelig Skriver; thi det var han endnu 1508 (Kap. gl. Dok. 455), og 1518 havde han kongelige Oppebørsler (Suhms nye Saml. 1, 3, S. 189).

Karakteristisk er den Trusel, som Biskoppens Brev indeholder.

2. Om den Kannik i Ribe, som ikke kunde skrive.

Det er flere Gange bleven anført som et af de mærkeligste Exempler på vor katholske Gejstligheds Uvidenhed,

at der 1518 endog var en Kannik i Ribe, som ikke kunde skrive sit Navn. Sagen har forsåvidt sin Rigtighed, som der virkelig under et Kapitels-Statut af 22de April 1518, som de øvrige Kanniker have undertegnet, findes den Paa-tegning: Og fordi Her Nils Ebbesen Kannik ikke kunde skrive, har han stadfæstet forstående Statut med sit Segl. (»Et quia Dnus Nicolaus Ebbonis Canonicus scribere non potuit, præscriptum statutum sigillo suo proprioque confirmare voluerit«.)

Det forekommer os dog næsten utroligt, at en Kannik ikke skulde have kunnet skrive sit eget Navn, da jo dog de forskellige Kapitlers Statuter fordrede, at Enhver, der vilde vælges til Kannik, skulde have studeret ved et Universitet (efter Ribe Kapitels Statuter endog i 3 År), eller forpligte sig til et sådant Studium, førend han tiltrådte sin Plads i Kapitlet. I Statutet for Ribe Kapitel findes rigtignok en Undtagelse gjort til Fordel for de Adelige, hvis Betydning ikke er ganske klar, da Stedet hos Terpager (Ripæ Cimbr. S. 174) er forskrevet. Der tales også flere Gange om, at unge Adelige fik Kanonikater, uden at have Adkomst dertil ved deres Kundskaber; men selv om Niels Ebbesen var adelig, hvilket neppe var Tilfældet, så forekommer det mig utroligt, at man slet ingen Fordringer skulde have gjort på Kundskaber og Dannelse, når En var adelig.

Endnu mere utroligt bliver det, at Niels Ebbesen ikke skulde have forstået at skrive, når vi betragte, hvad vi ellers vide om Manden. Jeg har første Gang truffet ham nævnet År 1488 som Vikarius ved »vor Frue Kapel« i Domkirken (Rip. Cimb. 292) eller »lille vor Frue Alter«, som det benævnes i et Dokument af 1493, hvori han også nævnes som dets Vikarius (Kap. gl. Dok.). 1492 har han som Biskoppens General-Official i Forening med nogle Lægmænd udstedt en Vidisse på nogle latinske Uddrag af Kapitlets gamle Jordebøger (Kap. gl. Dok. 390). Næste År træffe vi ham igjen som Præst og Bispens General-Official holdende Rettergang i Domkirkens Omgang og udstedende Tings-

vidne. (Smst. 629). Endnu 1496 har han beholdt sin Stilling som Official; men imidlertid har han fået et Kan-
nikedom. Nu vil man dog vistnok indrømme, at en Mand,
der var saa ulærd, at han ikke kunde skrive og altså vel
heller ikke læse (Skrift), vilde være aldeles uskikket til at
forestå et Æmbede, til hvis Gjerning det hørte at udstede
Dokumenter, og det endda tildels på Latin. Som Kannik
var han éngang Kirkeværge og aflagde 1513 Regnskab for sit
Værgemål (Ripæ Cimbr. S. 363). Også dette vilde have været
temmelig vanskeligt for en Mand, der ikke kunde skrive.
Jeg vil ikke fordølge, at Terpager fortæller, at han for
større Sikkerheds Skyld eftergav Kirken 140 ŷ , som han
mente, den var ham skyldig. Det kan således nok være,
at han ikke har særdeles dygtig til at føre Regnskaber;
men, uden at kunne skrive, havde han dog vist slet ikke
indladt sig på at føre dem. Ved Siden heraf fortjener det
neppe endnu at nævnes, at han nogle Gange forekommer
som deltagende i Udstedelsen af Dokumenter eller mødende
for Retten på Kapitlets Vegne.

Men, når vi jo dog have et fuldkommen avthentisk
Vidnesbyrd om, at han 1518 ikke kunde skrive, hvad nytte
så alle Indicier derimod? Jeg mener, at vi komme til det
Resultat, at, når han ikke kunde skrive det nævnte År, så
har det været på Grund af en legemlig Svaghed, hvoraf han
dengang led. Han døde senest i Begyndelsen af næste År; thi
han er den samme Niels Ebbesen, ved hvis Død det Kan-
nikedom var blevet ledigt, hvortil Iver Munk anbefalede sin
Skriver, M. Mattis. Det er således ikke urimeligt at antage,
at han det foregående År kan have været meget svag. —
Denne Forklaring af Ordene bestyrkes måske også ved de
latinske Ord »scribere non potuit«, som kun derved komme
til at stå i deres rette Betydning, medens det burde have
heddet »scribere nescivit«, hvis Meningen skulde være, at
han ikke forstod at skrive. Desværre er den Tids Latin
ikke så god, at man heraf kan hente noget afgjørende Bevis.

Uagtet jeg således vel ikke tør sige, at jeg har ført juridisk Bevis for, at Niels Ebbesen har kunnet skrive, tror jeg dog, at man navnlig i hans Stilling som General-Official vil finde en afgjørende Rimeligheds-Grund derfor. Da han begyndte som Vikarius, se vi desuden, at han ikke har været en ung Adelig, der ved Nepotisme har fået et Kanoikat, men at han derimod selv har måttet tjene sig op. Jeg tror også at have vist, at Udtrykket »scribere non potuit« meget vel kan forklares på en anden Måde, end hidtil er sket. Det skulde glæde mig, om jeg kunde skaffe den stakkels Mand Oprejsning i hans Grav for den Beskjæmmelse, som han så længe har måttet lide uforskyldt, og derved tillige afgnide en Plet, som fra ham af har bredt sig ud over den hele danske, katholske Gejstlighed, ja, om man vil, over hele Nationen.

XII.

Efterretninger om de trondhjemske Bisper i 16de Aarhundrede.

Ved Holger Fr. Rordam.

I sjette Bind af Danske Magazin findes en saa fuldstændig Samling af Efterretninger om de lutherske Superintendenter i Trondhjem i 16de Aarhundrede, at det vistnok vil falde vanskeligt at bringe sønderlig mange ny Oplysninger for Dagen om disse. Da jeg imidlertid er truffen paa nogle hidtil ubenyttede Brevskaber dem angaaende, har jeg antaget, at en Efterslæt vel kunde lønne sig, og det saa meget mere, som jeg gjerne ved Lejlighed vilde meddele et og andet, der nærmest kunde have Interesse for de mange norske Medlemmer, vort Selskab tæller.

Først vil jeg gjøre opmærksom paa en Notits, jeg paa et andet Sted har meddelt om M. Tørbern Olufsen, den første lutherske Biskop i Trondhjem, hvorefter erfares, at han

1545 vendte tilbage fra Vittenberg, hvor han havde studeret¹. Gjennemgaa vi nu Førstemanns Album Acad. Vittenbergensis, saa finde vi, at »Dorbernus Andenus Norwegianus, Magister Hafniensis« d. 16 November 1542 blev immatrikuleret i Vittenberg. Kapitlet i Trondhjem havde allerede i Januar 1542 udvalgt ham til deres Superintendent, men K. Christian III har formodentlig ikke anset ham for noksom befæstet i den evangeliske Lærdom, og lod ham først gennemgaa et Kursus i Vittenberg, inden han (1546) beskikkede ham til Bispeembedet. Forøvrigt havde M. Torbern udentvivl allerede tidligere studeret udenlands, idetmindste finde vi et Ærevers af ham (underskrevet: Torbernus Andenus) i Chr. Terk. Morsings Arithmetica (Cøln. 1528²). Da Forfatteren af denne Bog ved dens Udgivelse opholdt sig i Cøln, er det højst sandsynligt, at M. Torbern paa samme Tid ogsaa har opholdt sig ved den erkekatholske Højskole i denne Stad. Endvidere vil jeg fremsætte en Formodning, om hvis Rigtighed jeg for mit eget vedkommende er fuldt overbevist, nemlig at vi atter gjenfinde vor trondhjemske Bisp i den M. Torbern, der 1530 oppebar 20 Mark af Universitetets Gods i Eggitsløv³, og om hvem Werlauff derfor med god Grund antager, at han har været ansat som Docent ved Universitetet kort før dets Opløsning⁴.

Efter disse Efterretninger om en Mand, som Dr. Peder Palladius i sin Tid priste som et Sandhedsvidne⁵, hid sættes K. Frederik den Andens Brev til »Oss Elskelige Hederlig och Høglerde Mend Rectori, Doctoribus, Magistris och Menige Professoribus vdj Vniuersitetit vdj wor Kiøpsted

¹ *Danske Mag.* 3 Række. VI, 23. Jfr. *Schumacher: Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark.* I, 38.

² Se *Werlauff: Kjøbenhavns Univ. fra dets Stiftelse til Reform.* 1850. S. 68, Not. y.

³ *Thura: Infantia et pueritia Acad. Hafn.* p. 43. (Naar Navnet her er skrevet: Forbernus, er der ingen Tvivl om at, det er en Trykfejl).

⁴ *Werlauff, anf. Skr.* S. 73.

⁵ Jfr. En Nøttelig Bog om S. Peders Skib, 1554. Q. v. (*D. Mag.* VI, 296).

Kiøpnehaffn«, hvori han befaler dem at se sig om en dygtig Medhjælper for den gamle og svage Biskop M. Hans Gaas⁶ i Trondhjem, Torbern Olufsøns Eftermand⁷.

»Frederich thend Anden mett Gudtz Naade Danmarcks, Norgis, Wendis och Gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tillfornn, Wiider att ephtherdi Oss Elskelige Hederlig och høglerde mand Mester Hans Gaaes, Superintendent vdj Trundhiem Stigt, wnderdanigst Oss haffuer giffuit tillkiende, Huorledis hand nu bode besuergis aff Allderdom, saa och aff languarende Siugdom giøris møgit Suag och Skrøbeligh, Saa thett hanum wille were besuerligt, Samme Kald mett Visitatz och anden besuerring ther følger vdj thett Stigt, allene att forestaa, Therefore wnderdanigst begerendis att wij hanum en duellig, skickelig Lerd mand till en mett-hielpere wilde tilforordne, Som hanum kunde were bistandig vdj hans alderdom vdj samme hans Kald och Embit, mett Visitatz ther vdj Stigit och mett Kircker, Skoller och religionen sammestedtz att haffue thend tilbørlig Indseend, ther till bør, Tha haffue wj ephther slig leylighed naadigst beuilgitt, och for gott Anseett Att for^{no} Mester Hans Gaas, nu vdj hans Alderdom och Skrøbelighed maa en medhielpere tillskikkis Enn forstandig skickelig wellerd Danske mand, Huiichen Gudtz hellige och Sallige Ordzt Reene Lerdom och forfremmellsse wille haffue for øgen Och were Oss och Kronen och wore ephtherkommere Koninger vdj Danmarck huld och tro. Bede ether therefore och begere, Attj nu strax ether ther om wnder huer andre wille beraadsla, Och samptligen wdwelge En guod forstandig wberøchtit

⁶ Til de Efterretninger, Provst *Rohmann* har samlet om M. Hans Gaas („For Literatur og Kritik“ udg. af Fyens Stifts lit. Selsk. ved *L. Helweg*. III, 97—143. 269—312), kan endnu lægges, at i Universitetets Regnskaber for 1555 o. fl. Aar anføres „Mester Hans Goes“, som betalende en Jordskyld paa 7 Mark til Universitetet af en Gaard i St. Pederstræde.

⁷ Kgbrevet findes i Orig. i Konsistoriets Archiv, Pakken Nr. 184.

Dannemand, som er Indfødt her vdi Rigitt och i kunde tencke att wille were och bliffue Oss och Rigitt huld och tro, Huilchen wj for^{ne} befalling kunde retteligen haffue tilltroett och befallit For^{ne} Mester Hans Goes vdi thenne hans alderdom att were bystandig och behielpelig vdi hans Kald och Embitt, Och were bequem epther hans død och affgang att forordnis och tillskickis for^{ne} Superintendentz befalling vdi for^{ne} Trundhiems Stigt att forestaa, Och nar j vdi saa maade ere bleffuen ther om met huer andre till ens, Och en skickelig duelig lerd mand ther till haffue wd-welgit, Attj tha ether ther om mett thet første Schrifftligen emod Oss wille forklare Att wj Oss siiden ther epther kunde wiide att forholde. Ther met scheer Oss synderligen till wilge. Befallendis ether Gud. Schreffuet paa wort Jacht-husz vdi Ry thend 7 Augustj Aar etc. Mdlxxviij. Vnder wort Sig^t.

Friderich.«

Som bekjendt, blev Professor M. Hans Mogensen udvalgt, han forestod Bispembedet i 17 Aar; efter hans Død tilskrev Kapitlet i Trondhjem »Hederlige oc Høylerde Mand Doctori Petro Winstrup, Superintendenti wdj Sie-landt, oc Professoribus vdi det lofflige Vniuersitet i Kiøbenhaffn«, saaledes ⁸:

»Guds æuige Naade oc fred, wed Iesum Christum wor Herre. Hederlige oc høylerde Mend, Herrer oc venner, Nest woris venlig tacksigelse for mange beuiste velgierninger, Gifuer wij eder sørgeligen at wide, At Gud allermectigste, som rader for liff oc død, hafuer den 30 Nouembris wed Døden henkaldet woris Superintendentem, salige M. Hans Mogenssøn, oc ladet efter sig et elendigt oc gieldslagen hwss, som nu hafuer Guds oc gode venners Raad oc hielp storligen behoff. Saa hafuer oc den salige Mand efter sig en vng Mand till Søn, wed Naffn M. Mo-

⁸ Dette Brev ligesom det følgende findes i Original i samme Samling som det ovenanførte, de have Paategningen: „Lectæ sunt hæ literæ in consistorio an. 1596 7 Januarii“.

gens Hansszøn, huilcken eder oc wden all thuiffuel wel bekiend er, Thi hand hoesz Eder saa well som wden Lands hafuer Studerit, Oc hafuer sine skøne Testimonia, aff huilcke mand wel kand see, hand hafuer werit eder kier, saa well som fremmede wden lands, Huilcken efter hand er hiem kommen, hafuer ladt sig høre her i Domkircken, oc saa behagede alle, At hand er kaldet till Sogneprest aff wor kiere Landsherre E. og W. Luduich Munck, Menige Capittel, Borgemester oc Raad, oc menige Sognefolck, Huilcket Embede hand ocsaa wdj Lerdom oc leffnet Christeligen oc well vdfører oc forestaar. Der fore saa wij ganske gierne, At hand motte succedere sin salige Fader. Thi er woris venlige Bøn till Eder, At i for Guds skyld Anseendes hans sorgefuld og hielpeløsz Moders oc Syskinds elendighed, hans salige Faders arbeid Møde oc flytig tieniste, Disligeste de gode gafuer, Gud hannem forlent hafuer, wilde med Raad oc Daad hielpe der til hoesz Kong. Matt. oc de Regerendis Herrer, At hand motte komme wdj sin salige faders sted igen, oc bliffue Superintendentens her wdj Trundhiems Stift, Der med forhaabes wij at Guds ære oc den Christen Kirckes forfremmelse kand adtspørgis. Oc endog forne M. Mogens er en vng Mand endnu, Saa er her møgen besuerlighed oc tunge Reiser, huilcke en gammel icke wel kan wdstaa eller io icke lenge skal kand taale at drage dennom. Her til forseer wij osz, At i giøre som wij oss til eder forlader, Kand wij wdj nogen maade tiene Eder igen, wil wij gierne findes willige. Her med Eder Gud befalendes. Schreffuit i Trundhiem den 5 Dag Decembris Anno 1595.

E. f. w.

Menige Capittel.«

Dette Brev ledsagedes af et andet fra Lensmanden Ludvig Munk i Trondhjem til Rektor og Professorer, hvori den samme Opfordring stilles til dem som i Kapitlets Skrivelse. Lensmandens Brev lyder saaledes:

»Min gandtz wenlig helsen med møgen Tacksigellsze for Alltt beuist guode: Altid forszendt med wor herre:

Kiere wenner: giffuer ieg eder wenligen att wiide: Att denn Allermegtegte gud wed dødenn haffuer heden kallitt Mester Hanns Mogensøn som wor Superintendent her offuir thrundhiems stift: Och døde hand nu denn 30 No-uembris, Som er denn tid paa Aaritt: Att Ald bunde Renntte och Landskyld skall were till dene thid deris Landrotter bethallit: Nu er thet en gamill Skick, brug och Retighed her wdj Landett, eblantt de geistlige personer: Att naar som nogen prelatt, Canick eller Prestemand wed Døden Affgaar: Da beholler deris efftir leuindis hustru och børn itt helt Aars Opbørsell: som først faller efftir deris død: Aff Alle de prebender, Sogner och Anden geistlig Renntte: som deris hosbonder haffuir weritt forlæntt med, och kallis dett her paa Norske, att haffue deris moll aar frij: Och der som S: mester Hannsis efftirleffuerske, Boell Ericksdatter, icke skulle maa niude denne same Rettighed: som Andre preste quinder haffuir nøtt for hinder: da will dett were hinder och hindere fatige faderløse børn møgitt tongt och besuerligt: Efftir de Arme wsle och Elendige willkor som hinder och hindere fatige børn nu paa henger: som er, Att hun haffuir iij Aff hindere datter hieme huos sig, som endnu ere wforseet: der till med er hun offuir viije dallir bortt skyllige: och haffuir nu ingen Anden Raad, till att klede och føde sig och sinne fatige Børn med: eller och Att Afflegge denne store giellid med: som Sallig mester Hans wor bortt skyldig, end som dette thillkommendis Aars indkomst: Aff den Rentte som S: mester Hans hagde att opbere, och er hindere rete moll Aar. Och will ieg throligen forlade mig till, Attj Danemend Jo wiszeligenn wille were hinder behielplig, Att hinder her wdj icke skall skeep forkortt, eller nogen forfanng wdj Nogle maade: Der som y och saa kiere wenner wille nu med eders guode Skriffuellsze, hielp, raad och beførdring, kome dene fatig Quinde, och disse fatige faderløse Børn: som reteligen (wed gud) maa kallid ett Armtt, Elendigt och Bedrøffuitt hus nu att were: till no-

gen goed hielp och bistannd wdj denne deris store nød och thranngh, Da kunde dett well med eders gode tillegellsze ske vdj nogre Aff dise eptir følgendeis forslag: gud giffuett Att de ellers kunde were de gode Herer Rigens Regierings Raad, och eder y Dannemend wdj Kiøbenhaffns Vniuersitet, saa well behagligt, som dett kunde were dette Elendige och Bedrøffuede husz thill hielp och thrøst. Dett første er, Att Salig mester Hans Mogensønn haffuir en sønn wid naffn mester Mogens Hansøn: som hand nu paa siette Aar haffuir med stoer Bekostning hollett wden landtz att studere: Och er der komen saa witt medt hans Lærdom wdj Bogelig konnster: saa hand er bleffuen en promouerit Magister: Och efftir som hand nogett for Sancte mortens dag sist forleden er komen hiid hiem thill Byenn till hans fader: Och de danemend her wdj Capittellett haffuir fornomett hans gode Lærdom: og flitelige studia, och Andre goede gaffuir: som gud haffuir giffuitt och forlæntt hanom med, Er hand bleffuen Enhellig, Bode Aff de dannemend wdj Capittlett: saa och Aff Borgemester raad, och borgerne her wdj Byen, Elegeret och kallitt thill att were Sogne prest her wdj Domkiercken: huilckett same Embede hand och med goed och høigh fornufft: Christeligen och well betienner. Der som y Kiere wenner wille nu for gudtz skyld: och for hans fatige bedrøffuede moder, och Søsters store Elenighed och fatigdoms skyld: Saa och for de gode gaffuers Skyld, som gud haffuir giffuit hanom: Saa och for hans salige faders langsomlig thienneste: som hand nu vdj xvij Aar: med stoer mødsomelighed: haffuir beuist den Cristen Kiercke: her vdj dette stift: were forne mester Mogens Hansøn behielplig: och med eders gode Skriffuellsze till de iijj Regierings raad: om de nu icke ere wdj Kiøbenhaffn tillstede: till dett beste beförderligh att de wille for gudtz skyld: saa och for Alle disze forne Leilighed och wilkor skyld: samtøcke hanom till att were Supretendent her wdj stiftthet igien efftir hans Sallige faders Affganngh, Da thror ieg wiszeligen, y gjorde gud Allermegtæste itt Syn-

derligt gott behag der med: thj att vdj dette embede, da kunde hand well vnderholle och føde hans fatige moder och iij Søstre: och Embbeditt vdj sig sielff saa bethienne, Att der skulle ingenn feill eller mangell findis wdj: och kunde saa (wed hans Ansende vdj same Embede) hans fatige Søstre bliffue disbedre och snarere well forseett, Och er dett hielle Capittell, och Alle de Andre prester: som her omkring Boendis ere, dett och saa paa dett høgeste begierendis: saa att motte skee. Der som de gode Herer och icke will, denne forne Capitells, Presternis och min begiering samtøcke, och bewilge: Da er en Kiercke Rentte her wdj stiffthett paa Sundmør: som kalldis merete Kiercke Rentte: och kand Beløbe sig en iij eller xxiiij dal-
lir wdj dett Aller høyeste till Aarlige Indcome: och forne meritt kiercke: som same rentte wdj forðum thid haffuir ligett thill: er for mange Aar siden forleden ødelagt: Och haffuir derforre same Rentte wdj de gamle Bispers thid (som mig er berethett) weritt Beskickett till Att hielpe fatige hiepløsze prester: och Andre fatige Personer med, Naar som denom kom nogen synderlig stoer fatigdom paa: Och haffuir siden thid efftir thid weritt saaledis holdett med same rente efftir som foruitt staa: Nu er same Rentte løsz och ingen prest er der med forlænnt: Der som de gode Herer will nu (for gudtz skyld) och for den store nød thrang och fatigdom skyld: som dett Arme hus nu paa henger, vnde och forlæne denne fatige quinde med forne Kiercke Rentte till hiepløse Børn der med: Da gjorde de en stoer Allmiske gierning der wdj: Och kannnd printzen eller ingen mineske haffue der nogen Skade Aff. Saa will ieg kiere wanner haffue eder Alle samptligen, och en huer Besynnderligen: paa dett Aller wenligste ombedet, Attj wille nu her wdj gjøre dett Beste: Som ieg eder till throer: och som dette bedrøffuede Sallig M. Hanszis efftir ladendis huszis høgeste fortrøstning, och thillforladelsze er thill eder, will her med haffue eder Gud Allermegteste Befallitt: med

mange gode Natter: som ieg yndsker eder Alle samen:
Actum Kon: Matt: gaard y thrundhiem, Denn 2 Decemb: Ao. 95.

Ludwick Munck ^o.

Som bekjendt, blev imidlertid ikke M. Mogens Hansen, men derimod Præsten ved Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, M. Isak Grønbæk, Biskop i Trondhjem. Om denne Mand indeholder første Bind af Danske Magazin gode Efterretninger, jeg skal dog endnu til hvad der er samlet føje et Par Kongebreve vedkommende hans Udenlandsrejse ¹⁰. Af det første af dem erfare vi tillige, at Grønbæk i sine yngre Aar havde været Hører ved Frederiksborg Skole, noget der hidtil ikke har været bekjendt.

1581. 28 Maj. *Kongebrev til Universitetet, hvorved Isak Sørensen Grønbæk anbefales til et af de fire kongelige Rejsestipendier.*

Frederich thend Anden (o. s. v.). Wor synderlig gunst tillforn, Wiider Epther att thenne breffuiszer Jsaa ch Søffrenssen nu paa nogen tiid haffuer weritt vdj Skolen her for wortt slott Frederichsborg, for en hører, Epther hand nogle aar ther vdj Wniuersitetit Studeritt haffuer, Och nu er tillsindz att begiffue sig Wdenlandz vdj sin studering sig ydermere att forfremme, Ther till begerrendis wor naadigste hielp och befordring, Och Epther att Oss er berett om hanum att schulle were goed forhobning, Sehe wi gierne hannum vdj hans Studering befordris wid the middell wi ther till forordnit haffue, Thi bede wi ether och begere, Att nar nogett aff the fire Stipendia wi haffue forordnit bliffue leddig, J tha Epther som j hans fliid, och nogen forhobning om hanum forfarer, beforder hanum till forne Stipendium, Ther mett scheer Oss till wilge. Befallendis Ether Gud. Schreffuit paa wortt slott Frederichsborg thend 28 Majj, Aar Mdlxxxj. Vnder wort Sigt^t.

Friderich.

⁹ Med Hensyn til den temmelig særegne Retskrivning bemærkes, at Brevet er egenhændigt.

¹⁰ Efter Originalerne i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 34.

1584. 24 Maj. *Kongebrev, hvorved Isak Grønæk paany anbefales Universitetet til at nyde det kongelige Rejsestipendium.*

Frederich thend Anden (o. s. v.). Wor sønderlige gunst tilforn, Wiider Att Effther som thenne Breffuiszere Jsack Grønbeck, haffuer Nogle aar forleden Forhuerffuet wortt Breff thil etther, At hand motte Befordris thil thett Stipendium som wij wdgifue, att wnderholde fire Studenter wdenlandtz wj Studering, Och motte Bliffue En aff Same fire Stipendiater, Och hand nu Atter wnderdanigst osz ther om Besøgt, Giffuendis thilkiende att hand wj thend forhobning om same Stipendio, haffuer siden Studerit wdenlandtz, Och att hand Formener Same Stipendium, Nu att skulle were leddig, Eller snart att Bliffue Erledigit, Begieendis ther fore att maa kome thill Same Stipendium, Tha Effther wij wj thend Fundatz, som wij ther om wdgifuett haffuer, haffue etther Aldelis hiemstillit, Attj ther med skulle haffue Jndseende, Att wden ald wild eller Personers Anseelsze, the befordris och kome thill forne Stipendium Som er duelig Och Om huilcke kunde were Forhobning, Att thett hosz thennom Jcke thil Wnytte Anleggis. Och Osz Ellers Om forne Jsack hans Lerdom och Skickelighed er wbeuist. Wille wij och huad hannom Belangendis etther J Lige maade Naadigst hiemstillit haffue, Bedendis etther och wille, Att ther som hand Befindis werdig thil forne Stipendium, J tha lade hannom thill Første Leylighed Nyde wor skriffuelsze, wij etther ther om thilskreffuit haffue, Ther som och Jcke, Attj tha etther ther om Erklerer, Att wij kunde wide, ther Effther Osz emod hannom att Forholde, Om hand Osz ther om Besøgendis worder. Her effther J etther wnderdanigst wider att Rette. Ther med Skier wor wilge. Befallendis etther gud, Schreffuit paa wort Slott Skanderborg thend 26 Majj Aar Mdlxxxiiij. Wnder Wortt Signett¹¹.

¹¹ Vedlagt er den Revers, som findes trykt i *D. Mag.* VI, 337, dog maa bemærkes, at den ikke er underskrevet 24 Aprilis Anno 1586, men: 24 April. Ao. 85.

XIII.

Om Superintendentens Stilling efter Reformationen.

Ved Holger Fr. Rørdam.

De ny Superintendenter skulde ikke som de gamle Bisper være Herrer, men de bleve, som Kirkeordinansen siger, kaldede til stort Arbejde. Dog det var ikke allene Arbejdet, der betegnede den store Forandring: medens Bisperne før vare Rigets ypperste Mænd, traadte de nu bag ved hele Adelskaren, hvis enkelte Medlemmer de havde at vise den skyldige Ærbødighed, som deres Overmænd. Følgende Stykke indeholder en Forskrift for Superintendenterne i denne Henseende; skjønt det er uden Aarsbetegnelse, lader det sig dog med Sikkerhed henføre til Slutningen af K. Christian den Tredies Regjeringstid eller endnu nærmere mellem Aarene 1550 og 1554. Det har hidtil ikke været benyttet, skjønt det indeholder et ganske mærkeligt Bidrag til Tidsalderens Karakteristik. Det meddeles her efter en Afskrift blandt Langebeks Excerpter paa Kongens Bibliothek (Nr. 252 a).

Tractatus in quo breviter indicatur, quomodo Superintendens cum variis sæ dioeceseos ordinibus agat et suum officium ad gloriam dei et ecclesiæ ædificationem faciat.

Cum Nobilibus.

Nobilitati cedendum est in honoribus, quorum dexterum latus nunquam a Superintendente claudatur, nisi fuerit præsentium iudicio coactus, idem in consessibus, vt conuiuuiis, nuptiis etc. observandum est.

In colloquiis vtendum est verbis honoris, min gode Herre, Eder Strenghed, Eders Fromhed, Eders Godhed Jeg vil gaa effter eder.

Si cœperit nobilis, vt fieri solet, contendere serio nec non conuiciis lacessere Superintendentem pro aliquo articulo papisticæ doctrinæ defendendo, vel alias hic vel taceat ad manifestas calumnias, vel modestissime respondeat, pre-

sertim si officium concernit, tunc etiam semper suum proponat juramentum fidelitatis regiæ majestati præstitum, his vel similibus verbis: Min fromme Herre, min fromme Mand, Jeg er ickon en fattig Tienere, der thil ieg haffuer siddet paa mine Kne oc suorit Kongl. Maj^{tes} at ieg vil vere tro vdi mit Embede, oc eder oc andre aff adelen er befalet, at Hanthaffue mig, saa troer ieg ocsaa det gode til eder.

Superscriptiones ad Nobiles.

Erlig oc Velbiurdig Mand Johan Friis Kongl. Maj^{tes} Cancellar, sin Herre oc patron ydmygeligen tilschreffuit.

Erlig oc Velbyrdig Mand oc strenge Ridder Her Anders Bilde til Søholm¹, sin Herre oc Patron ydmygeligen tilschreffuit.

Erlig oc Velbiurdig Mand Knud Gyldenstjerne til Thim, sin synderlig gode Ven kierligen tilschreffuit.

Erlig oc Velbyrdig Suend Steen Rosenkrantz² K. M. befalnings Mand paa Variborig Slaat, venligen tilschreffuit.

Erlig oc Velbiurdig Quinde Frw Beritte Gøye venligen tilschreffuit.

Erlig oc Velbiurdig Quinde Fru Elline paa Scholdenes, salig Her Mauritz Oluffsons efterleffuerske³ venligen tilschreffuit.

Clarissimo viro, nobilitate, eruditione, pietate et virtutibus præstanti, Stigoto⁴ ecclesiæ Roschildensis Archidiacono nec non in Dioecesi Lundensi præfecto regio, suo Domino et Patrono etc.

Clarissimo viro, nobilitate, eruditione, pietate et virtutibus ornatissimo Domino Nicolao Vrne, Lundensis ecclesiæ Præposito, nec non regni Daniæ Senatori inclyto, suo Domino et in Christo mecoenati, patrono singularissimo.

¹ *Hr. And. Bilde* døde 1555, St. Severini Nat (23 Okt.) Jfr. Hvitfeldt, S. 1551.

² Det maa være en Fejlskrift for *Rosensparre*. Sten *Rosensparre* var gift 1554, kunde altsaa da ikke mere kaldes *Svend*.

³ *Hr. Movrits Olufson* døde i Novemb. 1550.

⁴ *Stig Pors* (døde 1556).

Tillægsbemærkning til Side 158-60.

Af J. P. F. Königsfeldt.

Kort efter at have nedskrevet og til Redactionen indsendt mine »Bemærkninger foranledigede ved Afhandlingen: Altertavlen i Frue Kirke i Odense« (i Juli 1856), blev jeg under et Ophold i Odense gjort opmærksom paa en Omstændighed, der tilsyneladende maatte kunne tjene til Forsvar for den Graabrødrekirken overgaaede Ødelæggelse, nemlig at denne Kirkes Vedligeholdelse paahvilede Hospitalet, hvortil Graabrødreklosteret, som bekjendt, i Reformationstiden var blevet omdannet, hvilket derved berøvedes betydelige Summer, som hellere maatte ønskes anvendte efter Bestemmelsen med Stiftelsens Midler, i veldædigt Øiemed (jfr. ogsaa Bisk. Dr. Engelstofts »Odense Byes Sognehist. efter Reformat.« i Nyt hist. Tidsskr. VI, S. 65). Men hvor gjerne man end maatte kunne ønske Graabrødrehospitalet befriet for en saadan Byrde, der i Tidens Længde kunde blive ikke lidet trykkende, forekommer det mig dog, at man paa den anden Side ikke godt kan oversee Regjeringens Forpligtelse til ad anden Vei at bevare den saavel ved gamle historiske Minder som ved et ædelt Kongepars høie Interesse for samme, ved ærværdige Kongegrave og et uefterligneligt Kunstarbeide mærkværdige Bygning, ligesaa lidt som den Biskop Hansen specielt efter hans Stilling paahvilende Forpligtelse til at gjøre Alt, hvad der stod i hans Magt for at frede om en saadan Bygning, hvor saa mange henfarne Slægter havde fundet Opbyggelse, istedetfor at fælde dens Dødsdom; og man maa saa meget mere beklage Graabrødrekirkens Tilintetgjørelse, som det stærke Opsving, Odense har taget i dette Aarhundrede, muligviis i en ikke fjern Fremtid kunde gjøre en fjerde Kirkebygning ønskelig.

Historiske Efterretninger

om

Christian IV.^s Kirke udenfor Nørreport ved Kjøbenhavn.

Ved

Holger Fr. Rørdam.

For ikke længe siden blev Krandsen hejset paa den ny Kirke paa Nørrebro, Johannes-Kirken, som vi ville ønske maa staa længe og urokket, medens Guds Ord lyder frit og rent under dens Hvælvinger. Kun faa af de Mænd, som have virket for at faa denne Kirke opbygget, vide dog maaske, at det i Aar netop er 200 Aar siden Forstæderne mistede den Kirke, de ved K. Christian den Fjerdes Omsorg havde faaet. Den 11te Avgust 1658 udslettedes hin ældre Kirke, der aldrig havde andet Navn end »den ny Kirke uden Nørreport«, eller »Nørre-Kirke«, for at give Kanonkuglerne frit Spillerum, der skulde holde den vrede Fjende borte fra Kjøbenhavns Volde. Det maatte vel altsaa anses for at være paa Tide, at Forstæderne, der siden den Tid have faaet vistnok ti Gange saa mange Beboere, som de i K. Christian den Fjerdes Dage havde, fik deres egen Kirke¹.

¹ Man besidder endnu en Optælling af Beboerne i Forstæderne fra Aaret 1622 (i Geh.-Arch. Aflev. fra Justitsminist. Skab. 8, Pakken 49): dengang boede der 165 Familier paa Nørrebro og 109 paa Vesterbro (i det hele vel altsaa omtrent 1200 Mennesker paa begge Broer). Udenfor Østerport var der maaske nok nogle faa Huse, men ingen lunde saa mange, at de kunde kaldes en Forstad.

— Nogle Efterretninger om hin ældre Kirke og dens Præster ville maaske modtages med Bifald af dem, som med Fornøjelse have set den ny Kirke rejse sig².

Under en af de Pestepidemier, som i det 16de Aarhundrede oftere hjemsøgte Kjøbenhavn, blev der i K. Christian den Tredies Tid (1546) anlagt en Kirkegaard udenfor Nørreport, nærmest bestemt til Begravelse af Pestligene³, og noget senere byggedes væsentlig paa Frue Kirkes Bekostning tillige et Bindingsværks Kapel paa samme Kirkegaard. Dette Kapel, der fuldførtes 1566⁴, var bestemt til Afholdelsen af Ligprædikener, at de som fulgte Lig kunde samles der i ondt Vejr, »at de kunde staa i Tørre og høre Guds Ord og faa

² Lic. *Rothe* har i sin Udsigt over Kbhvns Kirkers Hist. S. 22—23 allerede meddelt nogle kortfattede Efterretninger om denne Kirke og dens Præster, og da han her har øst af utrykte Kilder (ved Prof. Kall Rasmussens Meddelelse), ere hans Efterretninger paalideligere, end hvor han blot har sammenarbejdet de ældre trykte ofte mindre paalidelige Efterretninger. — Jeg haaber dog, at mine Oplysninger ikke ville være overflødige, da jeg har haft en Del hidtil ubenyttede Materialer til min Raadighed.

³ *Wolf*, *Encomion Regni Dan.* S. 381. Her begravedes Dr. Justus Jonas's ulykkelige Søn, der blev henrettet 1567 (*Suhms Samlinger* 2 D. II, 106).

⁴ *Pontoppidan* (og efter ham *Rothe*) siger (Orig. Hafn. S. 291) ved en Misforstaaelse af *Wolfs* Ord, at dette Kapel blev bygget 1546. Men i en Skrivelse fra Univ.s Professorer til Borgermester og Raad (af 18 Okt. 1625) ytres: „Den Kirke, som stod paa den ny Kirkegaard, førend Universitetet fik Hs. Maj.s Befaling en anden Kirke paa samme Sted at opbygge, er i Begyndelsen af V. Frue Kirkes Pendinge allene opbygget og Ao. 1566 fuldfærdiget, indtil at omsider V. Frue Kirke efter stor Vidtløftighed og Besværing bragte det saa vidt Ao. 1569, at de andre tvende Hovedkirker ogsaa deres qvotam til samme Bygning udlagde, udi hvilket Udlæg er holdt den Proportion, at V. Frue Kirke ikke langt fra allene saa meget haver udgivet, som begge de andre Kirker, og derimod altid igjen haver oppebaaret hartad dobbelt saa meget af Ligpendinge, som hver af de andre to Kirker“. Kirkegaarden var dog ældre, thi i det samme Brev omtales K. Christian III.s Befaling af 1556 om at der skulde sættes et Plankeværk om den ny Kirkegaard. Dette bestyrkes ved den mærkelige gamle Beretning om den første Trækirkes Bygning, som er føjet til dette Stykke som Tillæg.

nogen Fortrøstning at gaa hjem med«; men det kunde vanskelig benyttes til Gudstjeneste for en Menighed. Derfor var K. Christian den Fjerde, der som bekjendt med Kraft tog sig af Kirkevæsenet, betænkt paa ved Opførelsen af et anseeligere Gudshus at skaffe de allerede temmelig talrige Beboere af Forstæderne en egen Sognekirke. Vi finde Sagen første Gang omtalt i Aaret 1622, da Sognekaldet i Ovreydre (nu Hvidovre) var ledigt. Dette Embede havde siden 1573 været forenet med det øverste Kapellani ved Vor Frue Kirke⁵, men ved Præsten M. Hans Lavritsens Død 1596 havde det faaet sin egen Sognepræst i Klosterprovsten Christen Nielsen⁶. En af denne Mands Efterfølgere var Islænderen Thorlak Thorkilsen, efter hvis Død 1622 Universitetets Professorer, der vare Kaldets Patroner, havde udset Thor Rasmussen, Provst i Kommunitetet, til Præst i Ovre, skjønt Enken søgte at forhindre det, fordi hun var bange for at blive »forskudt fra Kaldet«, da Thor Rasmussen sagdes at være forlovet med en anden Kvinde. Heraf lod Professorerne sig dog ikke forhindre fra (8 Januar 1623) at give ham »fuldt Kaldsbrev til Ovre«, og de vedtog, at »i samme Kaldsbrev kunde hannem Kirken i Forstæderne tilsiges paa Kgl. Maj.s naadigste Vilje og gode Behag⁷«. Det kom derfor til at indeholde følgende Klavsul: »Hvis saa

⁵ Det orig. Kgbrev om denne Forbindelse (dat. Kbhvn 23 Avg. 1573) i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 168.

⁶ Nævnes ikke i *Beckmans* Commun. Reg. Havn hist. Hr. Chr. Niensens Kaldsbrev til Ovreydre er udstedt 11 Novbr. 1596 (Konsist. Kopibog). Han var her til 1599, se foran S. 67.

⁷ *Acta Consist.* 30 Decbr. 1622. D. 22 Decbr. hedder det smsts.: „Gav Magn. Rector tilkjende, at han havde talt til Magn. Cancellarium (o: Christen Friis til Kragerup), hvorledes skulde forholdes med det Kaldsbrev til Ovre Kald, som skulde annexeres til den ny Kirke uden Porten, efterdi at en Del af Folkene hørte til Holme Kirken, en Del til de andre Kirker, og man havde heller ingen Kgl. Maj.s Bevilling paa Jus vocandi til samme ny Kirke. Cancellarius svarede, at Kirkeværgerne til de andre Kirker kunde være med at kalde. Men efterdi at V. Frue Kirke kunde ikke noksom saaledes caveres i sin Rettighed, som hun haver til Ovre blev afsagt, at Alting

er, at Kgl. Maj. naadigst tilsinds bliver at lægge til for-
bemeldte Ovre Kald den ny Kirke udi Forstæderne uden
vester og nørre Porter, og vi bekomme af Hs. Maj. Fuldmagt
og Frihed, da skal forbemeldte Thor Rasmussen ogsaa be-
tjene samme Kirkekald udi Forstæderne⁸«. En saadan Kirke
var altsaa paatænkt; imidlertid udgik først nogen Tid efter
den kongelige Befaling til Professorerne som Vor Frue
Kirkes Patroner om at tage fat paa Værket; Befalingen
herom lyder⁹:

»Christian den Fjerde (o. s. v.). Vor Gunst til-
forn. Vider at eftersom vi naadigst for godt anser, at
paa den Kirkegaard uden Nørreport for vor Kjøbsted
Kjøbenhavn skal bygges en Kirke, hvorudi Gudstjeneste
om Søndagen saavel som andre Helligdage og forordnede
Tider kan holdes, da beder vi eder og naadigst ville, at I
paa samme Kirkegaard lader opsætte en Kirke, muret af
Grund, en halvanden Sten tyk ongefær, og med samme
Bygning nu strax og med førderligst begynder. Dernæst
at I ogsaa saaledes anordner, at den Sognepræst udi Ovre
herefter bliver boendes ved samme ny Kirke, og saavel udi
den som udi samme Ovre Kirke [gjør] Tjeneste, og skal
til hannem udi lige Maade bygges Huse, hvorudi han i
nogen Maade nødtørftigen kan have sin Vaaning. Udi
lige Maade vil vi og naadigst, at I forordne, at de Lands-
byer, som hidindtil haver søgt Vor Frue Kirke udi for^{ne} vor
Kjøbsted Kjøbenhavn, herefter bliver befalet og tilordnet at
søge enten samme ny Kirke eller en anden bekvem Lands-
bykirke, som dennem kan være belejligst¹⁰. Dermed sker

skulde betømmes, indtil Cancellarius kom tilbage igjen fra Hs. Maj.,
efterdi Ovre Kald er imidlertid noksom forsørgt med den Kapellan,
som der er«.

⁸ Kaldsbrevet og den tilhørende Revers i Orig. i Konsist. Arch. Pakken
Nr. 168.

⁹ Efter Originalen i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 169.

¹⁰ I et Kgbrev til Professorerne (af 28 Okt. 1625) gjentages denne
Befaling, idet det hedder: »Vider, at eftersom Bønderne udi Birket

vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kronborg den 30te Martii Anno 1623. Under vort Signet«.

At det var Kongen om at gjøre snart at faa Kirken færdig, ses af en senere kgl. Skrivelse til Professorerne (af 14de April s. Å.), hvori det befales dem at tinge med en Mand, »som samme Arbejde kan forfærdige, saa Kirken i denne Sommer kunde blive fuldt forfærdiget, og hvis Penge af Vor Frue Kirkes Indkomst, som er udsat og maa optages, dennem skulle I, saavidt dertil gjøres fornøden, i Tide lade blive opskreven¹¹«. Den ny Kirke skulde altsaa opføres paa Vor Frue Kirkes Bekostning og som en Følge deraf nærmest betragtes som en Filial til denne. — Det kom imidlertid ingenlunde til at gaa saa hurtigt med Bygningen, som Kongen havde ønsket, tildels fordi de nødvendige Pengemidler ikke vare paa rede Haand¹². I Begyndelsen tænkte Professorerne derfor paa, om de ikke kunde faa Byen til at deltage i Bekostningerne, men da Borgemestrene Knud Markvardsen og Mikkell Vibe ikke vilde indlade sig herpaa, fordi der i den kongelige Befaling ikke specielt var nævnt noget om, at Byen skulde deltage i Foretagendet,

hidtil haver søgt V. Frue Kirke i Kbhvn, og vi naadigst erfare dennem dog ingen Stolestader at skal være udvist formedelst den store Mængde af Folk der udi Byen, som samme Kirke søger, tilmed at de Prædiken forsømmer, naar de kommer udi Byen, og saare slaar sig til Drik og Sværm, da bede vi eder og ville, at I dennem en anden af Univ.s Kirker udviser, som dennem kan være mest belejlig.« (De skulde dog vedblive at yde Tiende til V. Frue Kirkes Sgpræst). — Af et Brev fra Professorerne til Dr. Plum (af 18 Novbr. s. Å.) ser man, at Hvidovre Kirke blev Bønderne anvist (*Konsist. Kopib.* Nr. 2, Fol. 202—03). De Bønder, hvorom her nærmest var Tale, vare Beboerne af *Valby* og *Vigerslev*.

¹¹ Orig. i Konsist. Arch. Pakken Nr. 169.

¹² Jfr. *Act. Cons.* 30 Apr. 1623: „Momenta, som skal regeres til det sidste Kgl. Mj.s Brev om den ny Kirke. 1. Hvor Penge skal dertil tages, indtil Kirkens kan blive lovligen opsagt. 2. Omendskjønt nogen kan strax bekommes, hvor siden flere skal tages at continuere Bygningen med“.

saa maatte der søges en anden Udvej¹³. Universitetets Rektor og en af Professorerne henvendte sig derfor til Kansleren og gjorde ham det Forslag, »om man kunde ikke sætte en Grundmur under det gamle Hus og siden bygge et Kapel dertil, om Avditores kunde ikke have Rum i det forrige¹⁴«. Da Forslaget vandt Kanslerens Bifald, blev der foretaget en Synsforretning. Herom aflagde Rektoren den 9de Juni 1623 den Beretning, »at han med Dr. Kort Aslaksen og Mester Morten Murmester havde beset den ny Kirke; den befandtes at være 35 Alen lang og 11½ Alen bred, med Stole, Chor, Altertavle og andet, saa ogsaa af fast og stærkt Tømmer opbyggt, at det skulde være Synd at nedbryde den. Og sagde Mester Morten, at Mantelmur kunde sig dertil ikke skikke, men hvis hun skulde opbygges, skulde hun opmures af Grunden¹⁵«. Hermed var altsaa Udsigten afskaaren til ved en Reparation paa den gamle Kirke at gjøre den kongelige Befaling fyldest, og da Frue Kirkes Kapitaler formodentlig ikke vare disponible, stod Sagen hen uden Afgjørelse et helt Aar. Først den 7de Juli 1624 høre vi atter noget om den, da Universitetets Rektor i Konsistorium berettede, at det var Kansler Chr. Friises Vilje, »at Dr. Plumius (Frue Kirkes Værge) strax begynder paa den ny Kirkes Bygning og lader den gamle strax nedbryde. Hvilken Hs. Magnificenses Vilje Dn. Professores samtlige lod sig befalde. Dog skal Tømmerværket vurderes af 4 Tømmermænd, og siden sælges, men først tilbydes Universitetet, om det bliver tilsinds det at købe,

¹³ *Act. Cons.* 27 Maj 1623. Dette Skridt, som Professorerne havde gjort paa egen Haand, turde de siden ikke være bekendt, jfr. *A. C.* 20 Avg. 1625: „Synthes dn. Professoribus ikke raadligt at være at indføre i Supplicationen (til Kongen), at man haver tilbudet Borgermesterne i Kbhvn at være med at opbygge den ny Kirke, efterdi os Kgl. Mj.s Brev derom intet formelder“.

¹⁴ *Act. Cons.* 4 Juni 1623.

¹⁵ Det sidste Ord (Grunden) mangler i *A. C.*, men det maa dog være Meningen.

og lade deraf opbygge en Residens i S. Peders Stræde«. Mester Morten Bygningmester¹⁶ indfandt sig paa samme Tid, og indgik den Kontrakt: »han skal have for den ganske Bygning 740 Sl. Dlr., saa skal han staa for den ganske Bygning, og selv forskaffe sig baade Folk og Stilling og lade Gravene til Fundamentet kaste, med alt andet undtagen Sten, Kalk, Ler og Sand, som skal hannem af Kirkeværgeren forskaffes. Men Stillingen skal høre Vor Frue Kirke til, naar Bygningen er forfærdiget; og da skal Mester Morten lade fra sig en evigvarende Bygning«. -- Selv om man tager Hensyn til, at Pengene dengang gjaldt mere end nu, maa det synes, at Bygmesteren just ikke kunde vente sig stor Fordel, især naar man bemærker de Fordringer, der gjordes til Værkets Beskaffenhed.

Skjönt Kansleren havde udtalt det som sin Vilje, at den gamle Kirke strax skulde nedbrydes, fandt Professorerne dog Betænkeligheder derved, »eftersom er befrygtende, at Borgermester og Raad skal have noget deri at sige, at Kirken er nedbrudt, uanset man har haft Cancellarii Befaling¹⁷«. Denne Forsigtighed viste sig ikke som overflødig, da det kun gik langsomt med Opførelsen af den ny Kirke, skjönt man endnu samme Efteraar begyndte at tænke paa dens Inventarium, da det bestemtes med Kanslerens Samtykke, »at det gamle Alter i Vor Frue Kirke maatte transfereres ud i den ny Kirke, som nu bygges, og man maatte lade gjøre et nyt i Vor Frue Kirke igjen¹⁸«, og Kongen den 7de December 1624 gav »et Hus, Vaaning og Ejendom« udenfor Nørreport bag den ny Kirkegaard, som en Mand ved Navn Peder Iversen, der var død uden Arvinger, havde

¹⁶ Udentvivel *Morten Weichart*, der nys havde opført Børsen (se *Lassens* Bidrag til Børsens Historie. S. 10 o. fl. St.)

¹⁷ *Act. Cons.* 17 Juli 1624.

¹⁸ *Act. Cons.* 6 Okt. 1624. (Ved „Alter“ maa tillige forstaas Altertavle, jfr. *Wolfs* Enc. R. Dan. S. 382). For den ny Altertavle i Frue K. skulde Hans Billedsnider have 1000 Dlr. i Arbejds løn og 100 Sl. Dlr. til Foræring.

efterladt sig, »til en Præsteresidens til den ny Kirke uden Nørreport¹⁹«. Kongen viste idethele, saalænge Trediveaarskrigen og Felttogene i Nordtyskland ikke forhindrede ham deri, en stadig Opmærksomhed for dette Foretagende, hvortil den første Tanke uidentvivelig var udgaaet fra ham selv. Saaledes udstedte han, endnu faa Dage før han med Hæren drog til Tyskland, tre Breve (alle af 27de April 1625) den ny Kirke vedkommende²⁰. I det ene befaledes, at der skulde opføres et Taarn paa Kirken, tækket med Spaan, ved det andet kaldte han Hr. Thor Rasmussen til dens Præst, ved det tredie bestemte han, hvem der for Fremtiden skulde have Kaldsretten, nemlig Universitetet, den kgl. Lensmand og fire af Sognets bedste Borgere²¹.

Hr. Thor Rasmussen, der saaledes blev Forstædernes første Sognepræst, var en født Skaaning; i Aaret 1615 var han bleven Student fra Herlufsholm Skole²², og 1621 Provst i Klosteret²³. Som ovenfor er bemærket var han i de første Dage af Januar 1623 kaldet til Sognepræst i Ovre. I dette Embede havde han haft en Del Besværlighed af den afdøde Formands Kapellan Hr. Christen. Det var nemlig dengang Skik, at Kapellanen efter Præstens Død blev ved Embedet,

¹⁹ Orig. paa Pergament med vedhængende store kgl. Segl i Vox i Konsist. Arch. Pakken Nr. 169.

²⁰ Originalerne paa Papir smsts.

²¹ Det sidstnævnte kgl. aabne Brev lyder: „Vi *Christian den Fjerde* (o. s. v.) gjøre alle vitterligt, at vi naadigst haver bevilliget og Magt givet, saa og nu med dette vort aabne Brev bevillige og Magt give Universitetet her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn, at de paa Vor Frue Kirkes Vegne, som den ny Kirke udenfor Nørreport opbyggt haver, med Lensmandens paa vore Tjenere udi Ladegaarden og Haven deres Vegne, og fire de bedste Borgere, som i Sognet bosiddendes ere, maa herafter være mægtig at kalde en Sognepræst til for^{ne} Kirke, havendes flittig Indseende med, at en skikkelig og gudfrygtig Mand altid dertil fordret bliver, som de ville ansvare og være bekjendt. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn, den 27 Aprilis Anno 1625. Under vort Signet. *Christian*“.

²² *Rietz*, Skånska Skolväsendets Historia, S. 590.

²³ *Beckman*, Commun. Reg. Havn. historia, p. 122—23.

saalænge indtil han kunde blive befordret. Skjønt Hr. Thor klagede over hans Forhold, og det som det synes med Grund, kunde det dog ikke lykkes ham, at blive den unødvendige og besværlige Medhjælper kvit, da Kongen ikke vilde, at ordinerede Mænd maatte flakke om uden bestemt Embede²⁴. Endnu den 7de Juli 1625 skrev han til Professorerne »paa det alledyrmeligste givendes tilkjende, at eftersom min Kapellan Hr. Christen af venerando Dn. Episcopo til Helsingør er forskreven, dennem der at betjene udi denne Tids Skrøbelighed, og han samme Leilighed haver antaget, og nu udi sex Ugers Tid betjent, er derfor min ganske ydmyge Bøn og Begjæring, at efterdi han haver taget en anden Bestilling an, jeg maatte da blive hannem kvit, og at min Revers af mit Kaldsbrev anlangende denne Punkt ikke skulde komme mig mere til Forhindring, men at de, som hannem nu have annammet, hvilke han og sidst haver tjent, maatte nu fremdeles hannem nu efter Kgl. Maj.s Breve forsørge, paa det jeg fattige Mand med min Hustru og mit Barn ikke nu længer formedelst hans og andre Besværligheder skal nødes udi stor Armod at spises med Bedrøvelsens Brød²⁵«. Uagtet denne Forestilling, hvori Hr. Thor endvidere fremhæver det ubillige i, at han skulde lønne Kapellanen, medens andre nød godt af hans Tjeneste, maatte synes billig, blev han dog først et Aarstid efter befriet for ham, da Hr. Christen ifølge kgl. Befaling blev befordret til Præst i Vallensbæk²⁶.

²⁴ Act. Cons. 23 Juli 1623: „Blev Dn. *Theodori Erasmi* Klagemaal over Hr. *Christen* sin Kapellan i Ovre oplæst og sagt da: D. Plumius kunde raade hannem at tale med Dn. Episcopo, om de kunde indbyrdes komme til Rette med Sagen“. Ib. 7 Avg. s. Å.: „Hvad Kapellanen i Ovre belanger, om han skulde endelig blive, efterdi Præsten er en unger Mand, sagde Dn. D. Plumius, at Kongens Brev tilholder ingen at maa ordineres til uvis Kald, endog Præsten havde angivet ham for Consistorio, at han sig ikke tilbørlig forholdt i sit Kald“.

²⁵ Orig. i Konsist. Arch., Pakken Nr. 169.

²⁶ *Sjæll. Tegnelser* Nr. 23. Fol. 214. Kongebrev af 2 Juli 1626 om at Hr. *Thors* Kapellan maatte forfremmes til Præst i Vallensbæk.

Skjønt Hr. Thor Rasmussen først i Foraaret 1625 formelig var kaldet til den ny Kirke, synes han allerede tidligere at have betjent Beboerne i Forstæderne, i Konsistoriets Forhandlinger hedder det nemlig (4 Juni 1623): »Dn. Theodoro blev tilkjendegivet, at han herefter skulde gjøre Tjeneste paa den ny Kirkegaard, og skulde han selv tale med Hr. Kansler, naar han skulde begynde, saa at Tilhørerne kunde blive tilsagte«; samme Dag refererede endvidere Rektoren, »at Hr. Thor havde fanget saadan Besked af Hr. Kansler, at Mandtallet skulde først »forslaaes« ved Borge-mester Knud Markvardsen, førend han kunde der prædike«. Alligevel turde Professorerne ikke tillade ham at indflytte i den ny Præstegaard, Kongen havde skjænket til Kirken, inden han var bleven formelig kaldet²⁷; men efterat dette var sket, synes han selv at have tabt Lysten til den, idetmindste haves en Skrivelse til Professorerne fra den udvalgte Prinds, der i Kongens Fraværelse ledede de almindelige Regjeringsanliggender (dat. Antvorskov 28 Juni 1625), hvori det befales dem »strax at tilholde Hr. Thor Rasmussen, Prædikant til den ny Kirke, at indflytte udi den Residens, vore elskelige kjære Hr. Fader til samme Præsts Værelse haver foræret, paa det den desbedre kan holdes vedlige²⁸«. Maaske Hr. Thor har været betænkelig ved at tage den i Besiddelse, fordi den ikke udtrykkeligt var omtalt i hans Kaldsbrev²⁹. — Forøvrigt maatte han i sin Embedstid lade

²⁷ Act. Cons. 12 Marts 1625: »Hr. Thor i Ovre var begjærendes at indflytte i den Residens, som Kgl. Maj. havde lagt til den Præst til den ny Kirke. Dn. Professores svarede, dennem ikke endnu at have plenum jus til samme Kirke, og kunde ikke vide, hvorledes Hs. Mj. kunde blive tilsinds, havde ikke heller tilsagt hannem samme Kirketjeneste uden conditionaliter. Hvorfor Hr. Thor begjærede at maatte supplicere til Hove, hvilket Dn. Professores vel kunde lide«.

²⁸ Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 169.

²⁹ Kaldsbrevet lød: »Vi Christian den Fjerde (o. s. v.), gjøre alle vitterligt, at vi naadigst haver forordnet hæderlig og vellærd Mand Hr. Thor Rasmussen at skulle være Sognepræst til den ny Kirke

sig nøje med det gamle Kapel, da den ny Kirke først blev færdig, efterat han var kaldet til en anseeligere gejstlig Virkekreds; thi efterat han havde taget Magistergraden den 28de April 1627, blev han den 2den September s. Å. beskikket til General-Provst paa Gulland og Sognepræst i Visby³⁰, hvor han efter faa Aars Virksomhed døde 1631 af Pestens³¹.

Med den ny Kirkes Bygning gik det nemlig kun langsomt fremad, da Kongens Øje ikke mere hvilede paa Værket. Vel gjorde Professorerne allerede i Maj 1625 Akkord med Mester Morten Bygningsmester om Opførelse af det Taarn, hvormed Kongen havde befalet at Kirken skulde prydes, og i Juni s. Å. vedtoges den Indskrift, som skulde sættes over Indgangsdøren³²; men ikke desto mindre varede det endnu tre Aar, inden Bygningen var saavidt færdig, at den kunde tages i Brug af Menigheden. Aarsagen hertil kan maaske søges i Mangel paa Penge under den trykkende Krig, i alle Sommermaanederne 1627 blev der saaledes ikke arbejdet af Mangel paa Kalk og Sten; maaske ogsaa den Omstæn-

udenfor Nørreport, og haver han lovet sig udi samme sin Tjeneste, baade udi Lærdom og Levnet, at ville og skulle forholde, som det sig en sand og retsindig Guds Ords Tjener egner og bør, og skal han udi denne sin Tjeneste af sine Tilhørere sammesteds, som blive forordnet at søge samme Kirke, oppebære al sædvanlig præstelig Rente og Rettighed. Thi forbyde vi alle og enhver for^{no} *Hr. Thor Rasmussen* herimod at hindre eller i nogen Maade Forfang at gjøre, under vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 27 Aprilis Anno 1625. Under vort Signet. *Christian.*“

³⁰ Se *Sommelius*, *Lex. erud. Scanensium*, II, 297. Den kgl. Bestalling (dat. fra Rendsborg) findes i *Skaanske Teynelser*, Nr. 5, Fol. 392—93. Samme Dag „fik *M. Thor* kgl. Bevilling paa aarligen at oppebære af vort Slot Visborg 50 gl. Dlr. og dennem til hans Underholdnings Behov at have“.

³¹ *Wallin*, *Gothlänska Samlinger*, I, 175—76.

³² *Act. Cons.* 21 Juni 1625: „Paa den ny Kirke uden Byen over Døren skal opsættes en Tudzsten med C⁴ oven paa, og paa Siderne Vor Frue Kirkes og Universitetets Vaaben med brevi Inscriptiōni midt i Stenen, at Kirken var ekstrueret in Dei gloriam, auspiciis C⁴ et sumptibus templi Academici“. Men Pintseften 1626 hedder det endnu: „Inscriptio paa den ny Kirke skal først exhiberes Cancellario, førend der noget opsættes“.

dighed, at Mester Morten, uvist af hvad Grund, frasagde sig Arbejdet, forhalede det mere, end ellers havde været nødvendigt. Endelig fuldendte Murmester Simon Wulf Bygningen i April 1628³³. Over Indgangen stod Indskriften:

Ædem hanc sacram jussu Regiæ Majestatis Christiani
IV ædificavit Templum Divæ Virginis Havniense suo
sumptu.

Imidlertid manglede Kirken endnu adskilligt af det nødvendige Inventarium, indtil videre maatte den derfor laane Alterklæde og Lystemager fra Vor Frue³⁴. Kong Christian, der nu var vendt tilbage, skjænkede Kirken en stor Klokke³⁵. Og saaledes var den da saavidt færdig »med Chor, Daab

³³ *Sim. Wulf* skriver 28 April 1628 i et Andragende til Professorerne: „Eftersom jeg fattige Mand den 22de Februarii 1627 haver fortinget med Kirkeværgerne til V. Frue Kirke, Dr. Klavs Plum og Niels Jensen, om det Taarn paa den ny Kirke uden Nørreport at fuldfærdige og opmure fra den Mur, som Mester Morten afvigte, og siden fremdeles saa høj som den gjordes fornøden, hvilket jeg og haver med Flid efterkommet, som jeg det vil være bekjendt, da eftersom jeg formedelst samme vidtløftige Arbejde haver mig ganske fortinget, og derover er geraaden i stor Pændings Fortabelse, formedelst: først med min ringe Fortingning; dernæst forleden Aar 1627, i den belejligste Tid, som man kan mure, havde jeg hverken Kalk eller Sten til samme Kirkes Fornødenhed, og derover forarsagedes jeg at lade mine Folk gaa ledige indtil imod Michaeli“. Han anmodede derfor om Erstatning for sit Tab. (Orig. i Konsist. Arch. P. 169). Universitetet tilstod ham „af Medynk“ 50 Sl. Dir. (A. C. 3 Maj 1628).

³⁴ *Act. Cons.* 19 Apr. 1628: „Dr. Klavs begjærer at laane det gamle Alterklæde og de smaa Lystemager paa Alteret af Vor Frue Kirke Kirke til den ny Kirke uden Nørreport, indtil der kunde blive Middel til at bekoste det selv“.

³⁵ Kgbrev til Univ.: „*Christian den Fjerde* (o. s. v.) V. s. G. t. Vi bede eder og ville, at naar den Klokke er ophængt udi den ny Kirke for Nørreport her for vor Kjøbsted Kjøbenhavn, som vi dertil haver foræret, I da det saaledes forordner, at den ringer hver Morgen Klokken er fire, og hver Aften Klokken er otte. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud. Skrevet paa vort Slot Kjøbenhavn den 27 Maj Anno 1627. Under vort Signet. *Christian*“. (Orig. i Konsist. Arch. P. 169). Jfr. *Wolf*, Enc. R. Dan. S. 381--82.

og Pulpiturer«, at den højtideligt kunde indvies af Biskop H. P. Resen den 1ste Trinitatissøndag (18de Juni) 1628³⁶. Først efterat dette var sket, blev den gamle Kirke nedbrudt, og Tømmeret overladt Universitetet for 200 Dlr. for at anvendes til Opførelsen af en Professorresidens i St. Pedersstræde³⁷.

Efter M. Thor Rasmussens Kaldelse til Gulland varede det lang Tid, inden hans Embede paany blev besat; om Anledningen hertil underrettes vi af Konsistoriets Akter. Den 5te September 1627 hedder det nemlig: »M. Hans Nold begjærer Ovre Kald med den ny Kirke uden Byen for Nørreport, som Professorens agter ham dygtig og værdig nok til, og samtykker gjerne, at han maatte høres«. Dagen efter refererede Rektoren, »at Mag. Janus Dionysius (Jersin) som Provst havde været hos ham og begjæret, at Kaldet udi Ovre, som han igaar havde gjort Bøn for, maatte blive forsynet, og at vide, hvem der imidlertid skulde gjøre Tjeneste; og om Kapellanerne til Vor Frue Kirke ikke kunde beholde den ny Kirke uden Nørreport. Hvorpaa Professorerne resolverede sig, at efterdi der var Kgl. Maj.s Brev og ny Ordinans paa, at Ovre Præst og samme Kirke uden Nørreport skulde have og der bo, kunde de derimod intet gjøre. Dernæst blev det, som igaar blev handlet om M. Hans Nold, som skulde dertil kaldes, ydermere samtykket, at han med det snarreste sig skulde lade høre; og Provsten imidlertid efter Ordinansen forskaffe, at Tjeneste udi Ovre blev bestillet«. En fjorten Dages Tid derefter prædikede da M. Hans Nold paa Prøve for Menigheden, »men efterdi det er en farlig Tid for Krigens Skyld, begjærede han ikke Kaldet, men takkede Professorerne for deres gode Vilje³⁸«. Hermed

³⁶ P. Resen, Inscriptiones Hafnienses, p. 236. Den kgl. Befaling (af 25 Maj 1628) til Biskop Resen om at indvie Kirken omtales hos Rothe, S. 23 Not.

³⁷ Act. Cons. 17 Juli 1624. 28 Juni 1628 (jfr. Wolf anf. St.).

³⁸ Act. Cons. 24 Sept. 1627.

stod Sagen hen i længere Tid; til Ovre blev vel kaldet en Præst, Hr. Peder Nielsen Sæby, tidligere Præst ved Tugt-
huset³⁹, men Embedet ved den ny Kirke blev ubesat. Imidlertid optog Professorerne den Tanke, Provst Jersin havde givet dem, at forene Præsteembedet i Forstæderne med et Kapellani ved Vor Frue Kirke. Der havde hidtil været to Kapellaner, skulde det ny Embede lægges til, saa maatte der være tre. Efterat Kirken var bleven fuldendt, indgik Universitet med et Andragende derom til Regjeringen⁴⁰, der besvaredes bifaldende i K. Christian den Fjerdes saakaldte Foundation paa den ny Kirke, der her meddeles fuldstændigt⁴¹:

„Vi Christian den Fjerde (o. s. v.), gjøre vitterligt, at eftersom den ny Kirke for Nørreport her for vor Kjøbsted Kjøbenhavn er nu saavidt forfærdiget, at Guds Ords Tjeneste kan derudi forrettes, Gud den allerhøjeste forlene dertil sin Naade og Velsignelse for Jesu Skyld, da efterdi Vor Frue Kirke her udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn samme Kirke af sin Indkomme haver ladet opbygge og fuldfærdige, have vi naadigst for billigt eragtet, saa og her med dette vort aabne Brev anordner, at Sognepræsten og Kapellanerne til Vor Frue maa lønne og besolde end en Kapellan til Vor Frue Kirke, og at samme ny Kirke maa betjenes af en af for^{no} tre Kapellaner, og skal en af for^{no} tre Kapellaner bo og residere hos for^{no} den ny Kirke udi den Residens, dertil forordnet er, og her efter agtes for Sognepræst til for^{no} den ny Kirke, og skal han være forpligtet Guds Ords Tjeneste til Guds Ære udi tilbørlige Tider der sammesteds at forrette. Han skal hver Søndag holde Fuldmesse med Prædiken, naar

³⁹ *Act. Cons.* 24 Sept. 1 Okt. 1627. Kaldsbrevet af 26 Sept. 1627 med tilhørende Revers i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 168.

⁴⁰ *Act. Cons.* 19 og 20 Apr. 1628.

⁴¹ Orig. i Konsist. Arch. Pakken 169. (Det er urigtigt, naar *Pontoppidan* siger, Orig. Hafn. S. 291, at V. Frue Kirke først nu fik sin anden Kapellan).

Højmesse holdes her udi Byen. Desligeste skal han hver Fredag holde udi lige Maade Fuldmesse, ligesom det sker her udi Byen, og ellers skal han være forpligtet at holde sig som en retsindig og from Guds· Ords Tjener bør at gjøre udi Lærdom og Levemaade. Belangende Aftensang og Onsdagsprædiken dermed kan videre af Superintendenten anordnes, saavidt Kapellanerne kunne afsted komme, eller og at de, Skolen betjener, og ellers iblandt Studenterne, de bedst forfremmede ere, samme Prædiken Menigheden til deres Saligheds Forfremmelse betjene. Desligeste have vi naadigst for godt anset, at hvis Penge som udgives for Begravelse enten i for^{ne} Kirke eller paa Kirkegaarden, maa herefter følge samme Kirke og alene til dens Fornødenhed, saa og til Viin, Brød og anden Nødtørfthighed, at maa anvendes. Udi lige Maader ville vi, at og de, som ere Kirkeværger til Vor Frue Kirke, skulle ogsaa være for^{ne} den ny Kirkes Værger og se paa dens Gavn, og annamme Begravelse- og Tavlepenge og andet, som Kirken kan komme til bedste, hvilke aarligen derfor skal gjøre Regnskab, som det sig bør. Herhos skulle samme Kirkeværger forordne Graver, Klokker, Degne og saadanne Kirketjenere efter Fornødenhed. Givet paa vort Slot Kjøbenhavn den 26 Maj Anno 1628. Under vort Signet.

Christian«.

I denne »Foundation« fandtes dog ingen Afgjørelse af flere Spørgsmaal, som maatte bringes paa det rene, inden en Præst kunde ansættes. Derfor blev der (den 7de Juni s. Å.) i Konsistorium »delibereret om den Præsts Vocation og Belønning til den ny Kirke uden Nørreport, og var derhos tilstede Mester Jens Dinesøn, Provst og Sognepræst til Vor Frue Kirke, med begge sine Kapellaner, at deliberere med dennem, hvad de kunde vel miste af deres reditibus uden Byen til den samme Præsts Belønning. Hvilket de skulde tage i Betænkning og give Rektor saa Svar derpaa«. Imidlertid skulde der handles med Kansleren, om den ny Kirke skulde vedblive at være forbunden med Ovre, eller

der skulde kaldes en ny Præst. Nogle Dage efter berettede Rektoren, at »Hr. Kansler havde resolveret sig, at disse tvende Kirker skulde være tilhobe, eftersom ogsaa den Residens ude ved den ny Kirke dertil funderet var, og gjøres ikke saa lige fornøden, at Tjenesten uden Porten skulde lige med denne (i V. Frue K.) holdes og saa længe, paa det at Præsten desto snarere kunde komme til Ovre, og Tjenesten der ogsaa betimeligen forrettes. Hvilket ogsaa Magnificus Rector kunde lade Slotsherren vide, efterdi han skal være i Kald med, om han nøjes med den samme Person, som Præst til Ovre er og udi Residensen bor. Og det samme skulde Dr. Klavs (Plum) lade Hr. Peder privatim vide, om han det saa annamme vilde efter Foundationen og lade sig efter Kanslerens Resolution nøje med hvis inden Kirkedørene faldt her udi det ny Sogn, og med hvis Kapellanerne allerede havde afstaaet⁴²«. — Da Hr. Peder Nielsen Sæby strax var villig til at gaa ind paa disse Vilkaar, samledes Kaldsmændene den næste Morgen Kl. 7 i Vor Frue Kirke, hvor de »endrægteligen« udvalgte ham til tillige at være tredie Kapellan ved Vor Frue og Sognepræst til den ny Kirke, hvorpaa de gav ham følgende Kaldsbrev⁴³:

»Rektor og Professorer udi det kongelige Universitet i Kjøbenhavn kjendes og gjøre vitterligt, at vi efter Kongelige Majestæts Forordning have samtykt og kaldet og nu med dette vort aabne Brev samtykke og kalde hæderlig og vellærde Mand Hr. Peder Nielsen, Sognepræst til Ovre, at være den tredie Kapellan til Vor Frue Kirke her uden Byen. Dernæst have vi paa forbemeldte Vor Frue Kirkes Vegne med ærlig og velbyrdig Mand Mogens Kaas til Frøstrup, Kgl. Majestæts Lensmand paa Kjøbenhavns Slot, paa højbemeldte vor aller-naadigste Konges Tjeneres Vegne udi Ladegaarden og Haven, desligeste med fire af de bedste Borgere, som udi Sognet her

⁴² Act. Cons. 13 Juni 1628.

⁴³ Act. Cons. 14 Juni 1628. Kaldsbrev og Revers i Orig. i Konsist. Arch. Pakken 169.

uden Byen bosiddende ere, alle endrægteligen samtykt og kaldet fornævnte Hr. Peder Nielsen, Sognepræst til Ovre og Kapellan til Vor Frue Kirke, at maatte herefter agtes for en Sognepræst til den ny Kirke uden Nørreport. Og skal han være forpligtet Guds Ords Tjeneste, til Guds Ære, efter Kgl. Maj. Forordning der sammesteds saavel som ogsaa i Vor Frue Kirke (naar Behov gjøres, og hans egen Tjeneste udenfor Byen kan bevilge det) at forrette. Og skal han ogsaa derhos være forpligtet at holde sig, som en retsindig og from Guds Ords Tjener bør at gjøre, udi Lærdom og Levnet imod Hvermand uden og inden Kirken efter Kgl. Maj. Kirke-Ordinans og Fundats over samme ny Kirke. Derimod skal han besidde den Residens, som er lagt til den ny Kirke, og nyde og beholde den Løn og Besoldning, som hæderlig og højlerd Mand M. Jens Dinesøn, Provst og Sognepræst til Vor Frue Kirke, med de tvende Kapellaner, efter højstbemeldte vores allernaadigste Konges Fundation ham tilsagt og lovet haver. Og ellers skal han, al den Stund han saadan Tjeneste udi den ny Kirke for Nørreport forestaaendes vorder, være Rectori og Universitetet som sin rette Øvrighed hørig og lydlig, og dem ikke med Modvillighed eller Uskikkelighed foragte eller fortørne i nogen Maade. Til ydermere Vidnesbyrd have vi trykt Rectoris Signet her nedenunder. Givet i Kjøbenhavn den 14 Juni 1628“.

I den Revers, Hr. Peder Nielsen samme Dag udstedte, anføres den Løn, der var ham indrømmet, nemlig »1. Besøgelser og Beretninger uden Byen baade Nat og Dag, saamange jeg kan bekomme. 2. Offer paa de trende Højtider, Paaske, Pintse og Juledag. 3. Alle Brudevielser uden Byen. 4. Alle Børn uden Byen, som døbes, være sig ægte eller uægte. 5. Tolv Currente-Daler udi Penge. Men over alt det skal jeg aldeles intet befatte mig med Præstefølge eller nogen Lig, som nedlægges enten paa Kirkegaarden eller udi den ny Kirke for Nørreport, videre end mig bevilliges«. Han lovede derhos at holde Rektor og Professores

for sine rette Patroner og være dem hørig og lydige, i modsat Tilfælde vilde Kaldsbrevet med det samme være kasseret og magtesløst.

Samme Dag Kirken indviedes, indsattes Hr. Peder i sit ny Embede⁴⁴, som han dog ikke forvaltede længe, da han allerede døde i Slutningen af Juli 1629⁴⁵. Der er ikke meget optegnet om hans korte Embedstid. Kirken begyndte vel allerede at samle sig lidt til bedste ved at bortleje Stolestaderne⁴⁶, men Præsten maatte klage over, at han ikke kunde faa de 12 Dlr., der vare ham tilsagte af Vor Frue Kirkes Kapellaner, og at Behoerne udenfor Østerport ikke vilde gaa til hans Kirke⁴⁷.

Da der efter Hr. Peder Nielsen Sæbys Død blev Spørgsmaal om en ny Præst, henvendte Professorerne deres Tanker paa en ung Mand ved Navn Søren Nielsen May, men Biskop Resen »besværede sig for sin Samvittigheds Skyld« ved at ordinere ham, fordi han skulde være »berygtet for nogen Lutfærdighed formedelst tvende Kvindfolk«. Uagtet det synes at være lykkedes Søren May tildels at rense sig for Beskyldningen, foretrak Professorerne dog »for den svage Tids Skyld⁴⁸« at søge en anden. De lod da Peder Nielsen Slagelse prædike for sig, og da han behagede dem vel, gav de ham den 20de Avgust 1629 Kaldsbrev, efterat han først havde ladet sig høre for Menigheden⁴⁹. Med Kaldet

⁴⁴ *Resen*, Inscr. Hafn. p. 237.

⁴⁵ *Resen* siger anf. St., at Hr. Ped. N. Sæby døde i Avgust 1627 (skal være 1629) men allerede 23 Juli 1629 hedder der i A. C.: „Om Kaldet uden Byen kan tænkes paa tilkommende Søndag.

⁴⁶ *Act. Cons.* 28 Juni 1628: „Dr. Klavs refererede, at efter Kanslers Befaling er Stolene udi den ny Kirke uden Byen udvist, og haver Kirken allerede samlet sig noget til bedste“.

⁴⁷ *Act. Cons.* 4 Juli 1629.

⁴⁸ Kjøbenhavn var 1629 ligesom hyppigt i dette Tidsrum hjemsogt af ondartede epidemiske Sygdomme.

⁴⁹ *Act. Cons.* 2. 8. 12. 15 Avg. 1629. Kaldsbrevet (ligelydende med Ped. Niels. Sæbys) i Orig. i Kons. Arch. Pakk. 169. Kaldsbr. til Ovre, der ogsaa er udstedt 20 Avg. 1629, smst. Pakk. 168. *Søren*

har Hr. Peder formodentligt faaet Formandens Enke i Kjøbet, men sligt hørte dengang til Dagens Orden⁵⁰.

Nogen Tid efter Hr. Peder Slagelses Embedstiltrædelse afgjordes en Strid, der i længere Tid var ført mellem Professorerne og Byens Borgermestre og Raad, og som staar i Forbindelse med den ny Kirke. Det var Spørgsmaalet om, hvilken af disse to Øvrigheder der skulde besætte Graverembedet ved den ny Kirkegaard. Borgermestre og Raad paastod, at Retten tilkom dem, fordi Graverne tillige vare Stadens Kurer i Vor Frue Taarn. Universitetet holdt paa, at da det (eller rettere den det tilhørende Vor Frue Kirke) havde bygget den ny Kirke og Gravernes Huse, saa tilhørte Kaldsretten Kirkeværgerne. Sagen blev med flere Stridspunkter afgjort ved en Herredagsdom (af 20 Juli 1630), og Dommen lød, hvad dette Punkt angaar, saaledes:

»Efterdi Vor Frue Kirke har uden nogens Tillæg bygget den ny Kirke, hvorfor og samme Kirke dependerer af Vor Frue Kirke, da bør Kirkeværgerne til Vor Frue Kirke at sætte Gravere til den ny Kirke og ingen anden, dog have vi naadigst til paa videre for godt anset, at samme Gravere og skal være Kurer; forser han sig i Kurers Bestilling, da maa han af Borgermester og Raad afsættes og en anden af Kirkeværgerne igjen forordnes, som Borger er og til Kurer kan tjene, forser han sig i Gravers Bestilling, da afsættes og tilsættes han af Kirkeværgerne, dog at han forbemeldte Kurers og Gravers Bestilling tillige forvalter⁵¹ a.

Da den ny Kirke ingen Formue havde, maatte den ved enhver Lejlighed, naar der udkrævedes større Udgifter, gaa til Vor Frue Kirke om Hjælp, som da ogsaa indrømmedes den. Dette var saaledes Tilfældet i Oktober 1634, da der tilstodes

May blev siden Provst og Sgpræst i Holbæk og Jubellærer, se *Gjessings Jubell.* III, 341—45.

⁵⁰ I *Act. Cons.* 2 Avg. 1629 udtales udtrykkeligt, at man ved Valget af Præsten til den ny Kirke ikke maatte forglemme Enken.

⁵¹ Herredagsdommen (paa Pergament) tilligemed mangfoldige Indlæg i denne Sag (der allerede var begyndt 1625) i Konsist. Archiv.

den et rentefrit Laan af 100 Sl. Dlr. »til Forstrækning til det ny Sejerværk med de fire Solskiver, som bestilt er. Kunde endogsaa, om Vor Frue Kirke ved Penge er, foræres dertil 50 Sl. Dlr.⁵²« Derimod afsloges en som det synes meget billig Begjæring fra Menigheden, nemlig at dens egen Præst maatte holde Ligtale over de afdøde, da Patronerne henholdt sig til, at Præsten i sin Revers havde fraskrevet sig Retten til nogen Indkomst af Ligbegjængelser⁵³.

Efter henved 15 Aars Embedsvirksomhed døde Hr. Peder Nielsen Slagelse Pintsedag 1644⁵⁴. Spørgsmaalet, om hvem der skulde være hans Efterfølger, fremkaldte ret mærkelige Forhandlinger, hvorom Konsistoriets Akter indeholde Beretning. Saaledes hedder det den 25 Juni s. Å.: »Magnificus Rektor berettede, at Hr. Kansler havde i Lørdags Aften haft Bud hos ham og ladet ham forstaa, at det var Hs. Maj.s Vilje, at M. Peder Munk (som tilforn havde ladet sig høre for Hs. Maj., hvis Gaver Hs. Maj. og befalder) maatte succedere in locum defuncti Pastoris til den ny Kirke uden Byen, og lod Hr. Kansler og selv bede for ham. Herhos berettede Magn. Rektor og, at ret nu, som han stod færdig og vilde gaa op paa Konsistorium, kom Prindsens Kammerjunker til ham, som paa Hs. Fyrstelige Naades Vegne intercederede for Jakob Cuningham, som igaar prædikede til Aftensang i Vor Frue Kirke, at han maatte promoveres til samme Bestilling. Professores

⁵² *Act. Cons.* 18 Okt. 1634 og 15 Sept. 1637.

⁵³ *Act. Cons.* 7 Juni 1640: „Blev læst Ministerii Svar til Hs. Kgl. Maj. om Præsten udenfor Byen, hvis Sognefolk begjærede, at det maatte bevilliges, at deres Præst udenfor Byen kunde prædike over deres Lig, som døde derude. Hvortil blev svaret, at det var imod Præstens Kaldsbrev og at Kapellanerne til Vor Frue lønnede hannem, hvorfor Magnificus med M. Vichmand (Hasebart, Sgpræst ved Vor Frue) skulde tale med Magnifico Cancellario“. (Resultatet af denne Samtale meddeles ikke).

⁵⁴ *Resen*, Inscr. Hafn. p. 237.

havde ellers haft i Agt at kalde den øverste Hører her i Skolen, tam propter insignia dona, saa og propter merita in scholam, hvilken han længe haver betjent. Men eftersom alle disse trede ere saa af Gud lige begavede, at hvilken-somhelst af dem samme Kirke kommer til at betjene, da kan Menigheden sammesteds dermed være forsørget; da blev sluttet, at samme Vocatio skulde ske per sortes, eftersom modus iste vocandi havde fundamentum in sacris, quippe ipsis usitatus Apostolis. Dog kunde Magn. Rektor saadant først hos Hs. Prindselige Højhed lade andrage, og Hr. Kansler significere, deres gode Betænkning herom ogsaa at fornemme. »Endnu samme Dags Eftermiddag berettede Rektoren, at han havde talt med Prindsens Kammerjunker, Plato, og med Kansleren, og tilkjendegivet dem Professorernes Beslutning. »Baade Prindsen og Kansleren var hermed veltilfreds, eftersom saadan Vocatio er juxta consuetudinem primævæ Ecclesiæ. Hvorfor M. Peder Munk, samt den øverste Hører her i Skolen med Jakob Cuningham bleve indkaldte og adspurgte, om de vare tilfredse at fornemme per sortes, hvem af dem Gud haver udvalgt til at betjene Menigheden uden Byen, eftersom de vare alle tre forsynede med de Gaver, at samme Menighed kunde være fornøjet. Saa og om de ville anlove, at hvilken Lodden faldt paa ikke vilde forskyde Enken, eftersom hun er integerrimæ famæ mulier og uden Gjæld. De accepterede Conditionem. Siden spurgte Magnificus dem ad, om de vilde strax lodde eller først gaa i Kirken og [i] Bedestunden formane Gud at søge i det Værk sin Ære og udvælge, hvilken han til denne Tjeneste i Sønderlighed behagede. De sagde sig først at ville søge Kirken, og herom Gud paakalde. Efter Bedestunden indstillede de sig igjen alle tre. M. Peder Munk post seriam numinis invocationem loddede først. Efter ham skulde Høreren have Loddet, men traadte af, sigendes sig at ville endnu tjene Gud i Skolen, forhaabede saa, at Professores skulde vel habere rationem sui, naar en

andensteds noget vacerede. Derefter loddede Cuningham⁵⁵; men baade han og M. Peder havde da vacuas schedulas. Hvorfor de bleve begge udviste og sortes paany formerede. Der de tvende atter indkom, faldt Lodden paa M. Peder Munk, hvilken Professores strax ønskede til Lykke, og at han maatte tjene Gud troligen og retsindelig.

M. Peder Iversen Munk, hvem Lodkastningen altsaa havde givet Fortrinnet, var en Søn af den (1622) afdøde Borgermester Iver Povelsen i Kjøbenhavn; Navnet Munk havde han efter sin Morfader, der ligeledes havde været Borgermester⁵⁶. Inden han endnu formelig var kaldet, indgik den udenbys Menighed med Begjæring til Professorerne om, at den Præst, der blev kaldet, »maatte selv prædike over sine Tilhørere uden Byen, naar nogen af dem skal begraves, saa og at Enken ikke skulde forskydes«. Professorerne lovede at have Omsorg derfor, saavidt tilbørligt og forsvarligt kunde være⁵⁷. Nogle Dage efter foregik da Kaldelsen, hvorom det hedder i Konsistoriets Forhandlinger (8 Juli 1644): »Belangende M. Peder Munk, som Professores haver kaldet til at være tredie Kapellan til Vor Frue Kirke og Sognepræst til Ovre Kirke, da eftersom han den 30te Juni har ladet sig høre udi den ny Kirke uden Byen, og Tilhørerne samme Dag af Provsten M. Ole Vind, som var in concione præsens, saavel som ogsaa siden den 4de Juli af Kirkeværgeren M. Jacob Fincke tilspurgte, intet vidste at dadle udi hans Levnet eller Gaver, saa og efterdi Magn. Rektor har selv talt med Slotsherren Niels Vind, som samme Person haver ladet sig vel befalde, og

⁵⁵ *Jak. Hansen Cuningham* blev siden Præst i Horslunde paa Laaland, jfr. *D. Mag.* 3 R. V, 331. *Kirkehist. Saml.* II, 208 Not.

⁵⁶ *Resen*, Inscr. Hafn. p. 79. 86. 127. 237.

⁵⁷ *Act. Cons.* 29 Juni 1644. *Ped. Munks* Hustru hed *Katrine* hun var formodentlig Formandens Enke, da der senere omtales en Niels Pedersen, der var en Stedsøn af M. Peder Munk. (En egen Søn af ham, Jens Ped. Munk, Præst i Slagelse, nævnes i *Worms Lexikon*, II, 93).

takkede Professoribus, at de hannem saadant deres Forsæt vilde lade forstaa: saa have nu Professores idag efter Kgl. Maj.s Fundats og aabne Brev sluttet og samtykt at kalde M. Peder Munk til at agtes og være en ret Sognepræst til den ny Kirke uden Byen⁵⁸ .

Kirkens ydre Historie frembyder i denne Præsts Tid ikke meget af Betydning; kun kan bemærkes, at syv af de fornemste Sognemænd paa de øvriges Vegne 1646 indkom med Andragende til Professorerne om, »at der maatte omgaa en tredie Tavle udi deres Kirke til at samle en Kollekt til at underholde en Orgelist; de vilde og selv bekoste at sætte Værket noget højere i Vejret«. Da denne Begjæring fuldkomment stemmede med Professorernes Ønske, gav de gjerne deres Samtykke, og lovede endog at afholde en Del af Bekostningerne⁵⁹ .

Den Menighed, der var henlagt til den ny Kirke, var i sig selv kun lille, sammenlignet med de øvrige kjøbenhavnske Sognemenigheder; forskellige Forhold virkede til end mere at formindske den. Saaledes klagede M. Peder Munk 1646 over, »at nogle udi hans Sogn lader sig troløve af de tyske Præster til de tyske Kirker⁶⁰«, og et Par Aar efter søgte han om Forøgelse i sine Indtægter, da disse formindskedes derved, at en stor Del af Rosenborgs og Havens Folk søgte Byens Kirker, som laa bekvemmere for dem, især da de ved »de ny Stakitter« hindredes fra at søge den nærmeste Vej ud af Byen, hvortil endnu kom at mange Huse udenfor Portene nedbrødes og Beboerne flyttede ind i Byen⁶¹ . Senere begjærede han paany, at Beboerne udenfor Byen maatte tilholdes at søge den ny

⁵⁸ *M. Peder Munks Kaldsbrev og Revers* (af 9 Juli 1644) findes indført i Konsist. Kopibog**Nr. III, Fol. 722.*

⁵⁹ *Act. Cons.* 12 Dcbr. 1646.

⁶⁰ *Act. Cons.* 3 Okt. 1646 (Professorerne lovede at foredrage Sagen for Kansleren, naar Kgl. Mj. kom hjem).

⁶¹ *Rothe*, Udsigt ov. Kbh. K. Hist. S. 23—24 Not. (Andr. af 29 Juli 1648).

Kirke⁶², og da en Del Bønder fra Amager, som vare flyttede ud paa Ladegaardens Mark, havde ansøgt om, ja som det lader til endogsaa havde erholdt Tilladelse til at bygge en egen Kirke og selv at kalde og underholde en Prædikant ved samme, saa maatte M. Peder Munk minde om, at sligt var imod hans Kaldsbrev og de Privilegier, der vare forundte den ny Kirke⁶³. Da Professorerne tog sig af disse Besværinger, udvirkedes der tvende kongelige Befalinger (begge af 18 Maj 1652), der sigtede til at raade Bod paa Klagerne⁶⁴. I den ene af dem, der er stilet til Rigshofmesteren Hr. Jochum Gersdorf, hedder det: »Vi bede eder og naadigst ville, at I alle og enhver, som nu bygge og bo eller herefter sig nedersætte uden de trede Porter her for vor Fæstning Kjøbenhavn, alvorligen tilholder at søge og holde den ny Kirke liggendes for Nørreport for deres rette Sognekirke, indtil saalænge herudinden anden Anordning sker«. I den anden Befaling paalægges det Slotsherren Hr. Axel Urup: »eftersom vi naadigst erfare, at de Amagere, som bor paa Ladegaardsmarken, ikke skal være tilsinds saa snart selv en ny Kirke at lade bygge, som de tilforn havde ment, efter den derpaa dennem forundte Bevilling, méns nogen Tid skal ville søge en anden Kirke, at I dennem tilholder, at de søger den ny Kirke uden Nørreport som deres rette Sognekirke, indtil saalænge de selv en anden opbygge«.

Under disse Omstændigheder er det ikke at undres over, at Præsten, der næsten udelukkende var henvist til at leve af Menighedens Offer, oftere anholdt om Forbedring i sin Løn, især da hans Præstegaard var meget forfalden og krævede idelige Istandsættelser⁶⁵. Men han maatte

⁶² *Rothe* anf. St. (Andragendet af 1650).

⁶³ *Act. Cons.* 5 Apr. 1652.

⁶⁴ *Sjæll. Tegnelser* Nr. 32, Fol. 329.

⁶⁵ I *Act. Cons.* 25 Juni 1647, 23 Okt. 48, 3 Novb. 49 handles om denne Sag. D. 20 Nov. 1650 hedder det: »M. Peder Munk uden Byen lod sin Supplication, Professoribus tilskreven, oplæse, i Formelding, at der maatte blive hjulpet paa hans Residens, som ganske

sollicitere længe, inden han opnaaede at faa nogen Hjælp. Endelig fik Hr. Jochum Gersdorf og Sjællands Bisp (18 November 1652) kgl. Befaling til at gjøre Forslag om, hvorledes M. Peder Iversen bedst kunde hjælpes⁶⁶. Men da Hjælpen endelig langt om længe kom, idet der blev tilstaaet ham Halvparten af Kongetienden af Ovre-Ydre By⁶⁷, var denne Hjælp neppe mere tilstrækkelig, idetmindste høre vi M. Peder paa samme Tid beklage sig »for den Skade, han i nærværendes Tid bekommer, medens Husene uden Nørreport næstendel for Byens Fortification nedbrydes, og dermed hans Intrader ganske forringes«. Han begjærede derfor af Professorerne, »at de vilde unde ham de Lig, som ellers betjenes af Byens Kapellaner⁶⁸«. Da Ansøgningen imidlertid ikke bevilligedes, maatte han endnu engang gjøre Forslag til sit Embedes Forbedring⁶⁹; men det er ogsaa det sidste, vi høre til ham, thi den 5te Avgust 1654 døde han⁷⁰.

moxen forfalden er. Og blev hannem samme Tid en Port samt Indkjørsel af Kirkegaarden bevilget med de Vilkaar, at han samt hans Efterkommere samme Port og Bro selv vedligeholder. Belangende hans Begjæring, at han maatte indflytte i Emaus og leje den gamle og brøstfældige Residens bort, og holde den vedlige, blev svaret, at hvis han vil den gamle Residens til Ejendom Akademiet afkjøbe for det Værd, som otte uvillige Dannemænd kan billigt eragte, og derimod afhænde til Kirken i dens Sted til en Residens Emaus, ligesom 8 Dannemænd hende og lovlig kan vurdere: da ville Professores det i Betænkning optage«. Jfr. A. C. 1 Jan., 25 Febr. 1652.

⁶⁶ *Sjæll. Tegnelser* Nr. 32, Fol. 444.

⁶⁷ Kongebrev af 16 Avg. 1653 i *Sjæll. Reg.* Nr. 23, Fol. 423.

⁶⁸ *Act. Cons.* 17 Avg. 1653.

⁶⁹ *Act. Cons.* 8 Marts 1654: „M. Peder Munk begjærede Hjælp, 1. en Del af Ligene, som i den ny Kirke begraves, 2. eller ved Kirketiendes lidelige Forpagtning. 3. Den kgl. Fundatses Befordring. 4. At Præsteboligen og maatte hjælpes“.

⁷⁰ *Resen*, Inscr. Hafn. p. 237. D. 1 Juni 1661 blev det „bevilliget, at M. Peder Munks Lig frit nedsættes i V. Frue Kirke i hans sl. Faders Grav, eftersom han har været tredje Kapellan til V. Frue og Universitetets Præst“. (A. C.)

Efter M. Peder Munks Død blev Hallandsfaren Bent Olufsen paa de sædvanlige Betingelser den 20de Avgust 1654 kaldet til Sognepræst til Neder-Ovre og den ny Kirke og til tredie Kapellan ved Vor Frue⁷¹; dog slap han for at ægte Formandens Enke, til hvem han efter Udredelsen af det sædvanlige Naadensaar ikke havde videre at svare, da det paa den Tid endnu ikke var Skik at yde Enkepension, en Omstændighed, der naturligt bidrog til den ellers sædvanlige Bestræbelse efter at »conservere Enken ved Kaldet⁷²«. Forøvrigt er Hr. Bents Embedstid kun mærkelig ved den bratte Ødelæggelse, der overgik den ny Kirke fire Aar efter hans Tiltrædelse, en Ødelæggelse, hvoraf den ikke mere rejste sig.

Efterat den svenske Konge og hans Hær nemlig den 7de Avgust 1658 var landet i Korsør, og da det var besluttet af Danmarks Konge og hans Folk at forsvare Hovedstaden til det yderste, fik General Hans Schack den 9de Avgust Befaling til uden Ophold at lade Forstæderne og deres Kirke nedbryde, eller, hvis dette ikke kunde gaa hurtigt nok for sig, da at afbrænde dem⁷³. Da Haabet om Fred imidlertid endnu ikke fuldstændigt var udslukket, nølede man saa længe som muligt med Kirkens Nedbrydelse; men da den sidste Udsigt til Freden var forsvunden, og Fjenden

⁷¹ Hr. Bent Olufsens Revers i Konsist. Arch. Pakken Nr. 168.

⁷² Af den ny Kirkes Indkomst blev der aarlig tilstaaet Enken 12 Sl. Dlr. til Husleje (A. C. 16 Jan. 1656). Hun levede endnu 1664. Mellem Hr. Bent og Enken var der Strid om Naadensaaret, jfr. A. C. 3 Sept. 1653: „Hr. Anders Matthiesen (Hiøring, Præst ved Vartov) havde indlagt en Supplikats paa Trine sl. M. Peder Munks Vegne, og klagede noget over Hr. Bents Uvillighed med Anno Gratia. Blev svaret, at Sagen var gjort anhängig hos Provsten, og at Hr. Bent havde tilbudet at ville gjerne rette sig efter Ordinansen, og at to Præster paa hendes og to Præster paa hans Vegne maatte tage og ligne dem imellem hvis Ret er“.

⁷³ *Sjæll. Tegn.* Nr. 34, Fol. 666: „Fr. 3. V. G. t. Vi bede dig og naadigst ville, at du med forderligste Forstæderne saavel som den Kirke her i Forstaden lader nedbryde, og hvis som ej saa nedbrydes kan, afbrænde. Hafn. 9 Avg. 1658“.

ikke stod langt fra Byens Porte, udgik paany den 11te Avgust Befalingen til Kjøbenhavns Borgermestre og Raad, om »strax uden nogen Forhaling ved Murmestrene at lade nedbryde den ny Kirke udenfor Nørreport her for Staden, tagendes aldeles ingen Forsømmelse⁷⁴«. Hermed var Kirkens endelige Skjæbne afgjort, og endnu samme Dag blev Befalingen udført tildels ved Ildens Hjælp, da Nedbrydelsen tog for lang Tid. Ja saa hurtigt maatte man handle, at der ikke engang blev Tid til at redde Kirkens Klokker, der begravedes under Ruinerne⁷⁵.

Hermed er Kirkens Historie forbi, thi den gjenrejstes aldrig paany; men da Tanken om dens Gjenopbyggelse ikke strax blev opgiven, ville vi endnu et Øjeblik dvæle ved dens Ruiner. Den 22de November s. Å. gav Præsten Hr. Bent tilkjende for Professorerne, »at den nedbrudte Nørrekirkes Stene bleve bortførte og borttrøvede af fremmede, saa de ikke kom Kirken til Gavn, hvorfor han begjærede en Seddel til General Schack, at der maatte sættes Vagt for«. Professorerne billigede Forslaget og lovede at tilskrive Schack, imidlertid vilde de forsegle »de endnu beholdne Stene og Kirkemur«, hvorhos de gav Hr. Bent det Hverv at forhøre hos Godtfolk, om nogen vilde købe Stenene, »eftersom det dog ej andet kunde være, end at de i Fremtiden blive

⁷⁴ *Sjæll. Tegn.* Nr. 34, Fol. 671.

⁷⁵ *Act. Cons.* 25 Apr. 1660: „Blev talet om den ny Kirkes Klokker uden Nørreport, som skal findes endnu blandt de Rudera, som af Taarnet ere tilbage, og ligger der paa Stedet, eftersom de i den Hast, der Kirken blev stukken i Brand og ruineret, ej kunde derfra bekommes: at M. Jak. Fincke som Kirkeværge efter sit eget Forslag og Erbydelse vilde lade anvende al Flid, at samme Klokker kunde opsøges inter rudera og Kirken til bedste bringes“. Andre Dele af Kirkens Inventarium blev dog frelst i Tide, jfr. *A. C.* 2 Okt. 1658: „Vedlangende den Blok, som skal samles Penge udi til de kvæstede, lovede Decanus efter Professorum Begjæring at tale med M. J. Fincke om den Blok, som blev tagen af den ny Kirke uden Nørreport, kunde bruges i Vor Frue Kirke til at indlægge udi, hvis som samlet bliver i de kvæstedes Tavle“.

distraherede og forkomne, og ganske ingen Middel var hos Universitetet, dennem fra Staden her i Byen in Salvo at bringe«. Lejligheden til at borttage Sten fra den nedbrudte Kirke var saa meget større, som den synes at have ligget ikke langt fra Porten, paa det nuværende Glaci, og det falder ganske rimeligt, hvad Hiøring fortæller, at Soldater og gemen Pøbel gjorde sig en Indtægt af at sælge de borttagne Sten⁷⁶, især da det varede længe, inden Professorerne fik Stenene solgte eller indkjorte⁷⁷.

Imidlertid maatte Præst og Degn, som ikke længere havde nogen Menighed, lide megen Nød. Degnen Niels Nielsen, der fik det Vidnesbyrd, at han havde forestaaet sin Bestilling vel og ustraffelig, blev derfor af Professorerne kaldt til Taarnby Degnekald paa Amager⁷⁸. Hr. Bent Olufsen fik vel en lille Hjælp af det kgl. Rentekammer⁷⁹, men han maatte med Sorg høre, at ogsaa hans anden Sognekirke, Hvidovre, var bleven nedbrudt, da Fjenderne benyttede Stenene af den ligesom af Brøndbyøster og Rødovre Kirker til Opførelsen af deres befæstede Lejr ved Brønshøj⁸⁰. Da efter Freden Udsigterne til Opførelsen af den ny Kirke snarere formindskedes end forøgedes, da der ikke fandtes nogen Menighed, eftersom de forrige Beboere udenfor Portene ikke havde Raad til selv at opføre deres Huse paany, og Regjeringen ikke formaaede at hjælpe dem,

⁷⁶ *Hiøring*, Leyers Krantz, under 25 Novbr. 1658.

⁷⁷ *Jfr. Act. Cons.* 28 Novbr. 7. 16 Decbr. 1658. 3. 4. 28 Jan. 8 Maj og 23 Juli 1659.

⁷⁸ *Act. Cons.* 15. 17 Decbr. 1659. Denne Kaldelse gav Anledning til en langvarig og bitter Strid om Kaldsretten mellem Biskop Svane og Professorerne (se *Engelstofts* og *Møllers Hist. Calendar.* I, 296—311).

⁷⁹ Se *Rothe* anf. Skr. S. 24 Not.

⁸⁰ De ovennævnte tre Kirkers Nedbrydelse omtales i *Wallensbechs Diarium obsidionis* til 5 Novbr. 1658, og det Rim lægges til:

„Tvende Bønder, her indkommer,
Sagde Svecus sidst i Sommer,
Deres Kirker har nedbrudt“.

indkom Hr. Bent med Forslag om at forene Ny-Amager (den nuværende Frederiksbergby) med Hvidovre, istedetfor at denne lille Menighed før havde hørt til den ny Kirke⁸¹. Men Forslaget gik neppe igjennem, thi vi finde kort efter »Amagerne paa Ladegaardsmarken« søgende Kirken paa Christianshavn, hvis tyske Præst var dansk Præst for dem⁸². Et andet Forslag om Rødovres Forening med Hvidovre havde heller ikke Fremgang⁸³; hvorfor Hr. Bent, da alle andre Udveje glippede, begjærede at blive Kapellan ved den ny Helligtrefoldigheds Kirke i Kjøbenhavn. Da denne Kirke ikke hidtil havde haft nogen Kapellan, vare Professorerne, der vare Kirkens Patroner, betænkelige ved at gaa ind paa Begjæringen⁸⁴; men da denne støttedes af et Andragende fra de fornemste Sognemænd, om at M. Jens Justesen (Trinitatis Kirkes første Sognepræst) maatte prædike til Højmesse, og Hr. Bent Olufsen maatte antages til Kapellan, saa faldt Professorernes Betænkelighed bort, og de besluttede

⁸¹ *Act. Cons.* 30 Maj 1660. Om Ny-Amager se *Bircherods* Dagbøger ved Molbech, S. 302.

⁸² Se *Roths* anf. Skr. S. 41. Jfr. *Worms* Lexikon. I, 35.

⁸³ *Act. Cons.* 9 Apr. 1660: „Hr. Bent Olesøn, som har været Præst til den ny Kirke, hvilken nu er ruineret, som og til Hvide Ovre, indskikkede sin skriftlig Begjæring til Rektor og Professorer, at de som Patroni paa Vor Frue Kirkes Vegne vilde hjælpe til hans Kalds Restitution. Blev oplæst M. Jak. Finckes, saasom Kirkeværges, Concept til en Supplication til Hs. Kgl. Mj. om Røde Ovre Sogns og en Præstegaards Tillæggelse til samme Kald. Hr. Bent blev indkaldt og hannem tilsagt, at man vilde have det i Betænkning og være ham behjælpelig, saavidt efter Tidens Lejlighed muligt kan være“.

⁸⁴ *Act. Cons.* 5 Juli 1660: „Eftersom Hr. Bent Olesøn haver været begjærende af Magn. Rektor, at han maatte blive Kapellan til Helligt-Trefoldigheds Kirke, naar det med den af Hs. Kgl. Mj. tilforordnede Menighed kommer til Effect, begjærende nu ingen anden Løn, end hvis Accidentia der kunde falde for Besøgelser og nogle Ligprædikener, som Sognepræsten Mester Jens selv ej begjærer at ville betjene; da kan Hr. Bent herom selv handle med M. Jens Justesen, og hvis de derom kunne accordere, M. Jens da sin Vilje og Begjæring derom Rectori og Professoribus tilkjendegiver. Dog at Kirken ej derved besværes med en Kapellan fremdeles at underholde, hvortil den eller Sognet endnu ingen Middel har“.

at ansøge Regjeringen om, »at Tjenesten i Trefoldigheds Kirke maatte blive som i de andre, da den nu er en Sognekirke⁸⁵«. Da Ansøgningen blev bevilliget, blev Hr. Bent Olufsen den 16de Oktober 1660 antagen til Kapellan ved Trinitatis Kirke, og Tjenesten saaledes fordelt, at han skulde holde Froprædiken om Søn- og Helligdage, M. Jens Justesen skulde prædike til Højmesse; om Onsdagen og Fredagen og til Aftensang om Søndagen skulde Studenterne have deres »Exercitia concionatoria⁸⁶«. Imidlertid vedblev Hr. Bent lige til sin Død 1665 tillige at være Sognepræst til Hvidovre, hvor Kirken formodentlig i Løbet af 1661 atter opførtes⁸⁷. — Efterhaanden som Forstæderne atter bebyggedes, fordeltes Beboerne mellem Vor Frue og Trinitatis Kirker.

Tillæg.

Mester Lavrits Madsen Bøsestøbers Beretning om „den ny Kirkegaard“ og den gamle Kirkes Bygning udenfor Nørreport.

Forfatteren af dette ret mærkelige gamle Stykke, der bevares paa Univ.-Bibl. Don. Var. Nr. 46 Fol., var en af Kjøbenhavns hæderligste Borgere, og i en lang Aarrække Raadmand og Kirkeværge ved Vor Frue Kirke († 1570). Stykket udmærker sig ved den jævne danske Tone og naive Fremstilling, der var egen for Reformationsaarhundredet. Den Kirkegaard og Kirke, her omtales, maa have ligget indenfor Søerne. — Forøvrigt er Mester Lavrits aabenbart ikke bleven færdig med sin Beretning, som han synes at have opsat efter egen Drift til sin Retfærdiggjørelse og til Efterretning for Efterkommerne. Stykket synes tidligere

⁸⁵ *Act. Cons.* 3 Okt. 1660.

⁸⁶ *Act. Cons.* 15 Okt. 1660.

⁸⁷ *Act. Cons.* 10 Okt. 1660: „Sluttet at Hvidovre Kirkes Bygning strax skal foretages og inden Vinteren forfærdiges, om det nogenledes kan være muligt, med mindre Menigheden denne Vinter over kan behjælpe sig i det Hus, som af Præsten Hr. Bent er opbyggt. Kirken skal bygges paa det Sted, som den tilforn stod, og hvis af Muren, som endnu staaer, dertil at bruges, med hvis Sten og Kalk, som der findes og brugelig er“. Bygningen fuldendtes dog neppe før i det følgende Aar.

at have været i Konsistoriets Archiv, da Professorerne i deres S. 354 Not. 4 omtalte Skrivelse aabenbart have øst af den. — Et beskrevet Pergamentsblad, der danner Omslaget om Beretningen, synes at være et Fragment af Hugo de St. Caros bibelske Konkordans, og er udentvivel en Rest af det gamle kjøbenhavnske Kapitels Bibliothek, af hvilket adskillige Rester vistnok endnu lod sig samle, da mange Regnskaber og andet i Konsist. Archiv endnu har Omslag, der ere dannede af Pergamentscodices af flere af Middelalderens theologiske Forfattere.

Anno Domini 1556: Tha stodt thenn Nye kergordt ødde och wordineridtt, Saa konning Christiann Sallig mett gudtt tiidtt oc ofte Droog vd att Nørre pordtt till Esserum och Helsinger oc anderstedz, Ehuortt hans Nade haffde Løst att dragge, saa hand alltiidtt att ther giick Faar och Øg och andenn vrenhett paa forscreffne kergordt: huilchett hanns kong^e Maiitt. var yche welltilfredtz mett: Saa sennde hand Buudt Epther kyrchevergere till wor Fruee kyrche: Att the skulle komme wptill hans kong^e Maiitt: Thenn tiidt Jeg kom vp till hans Naade thaa tilspurde hand megh huij thenn for^{ne} kergord stoedt saa wordineridtt och ødde och ycke holdis wedtt macht och heffdt som Christne Mennedeskes Liig skulde begraffuis vdj, tha Suaridde Jeg saa: Naddiigeste Herre vy viille faa Raaedtt ther till att thenn skall bliffue well flyedtt saa att thett skall gaa well till, Tha Befallidtt Hans Nade meg att Jeg skulde lade eth planche werck slaae ther om, huilekidtt Jeg Suaride till: Naadiigiiste konning thett skall giernne skeep: Och mett thett alderførste: Tha suaride Hanns Naade: Laed thett saa skeep, vy viille mett gudtz hielp om wy leffue lade giøre enn Muur ther om kring: Tha loed Jeg strax samme planche werck om kring, saa att for^{ne} kergordt Bleff ferdiig och holt Jeg ordning och skiick paa for^{ne} kergordtt y otthe samfelde aar, Fraa Anno 1556: oc till Anno 1564: Saa badt Jeg the andre kyrcke werger wdj Medell tiidtt att the skulde oc haffue till Syuen ther till: Saa agthett the ther Jnthett om: och Mennendis saa att thedt haffde Jnthett paa seeg: Tha tog ieg meg och vdj siinde att Jeg ycke helder wiilde agttiidtt, Huilchidtt Jeg fick oc saa lyche till, saa att thett ycke dugde déertt: Menn Anno 1564 Begyntte thenn store pestilendtze at Regnere her y Kiøpne-laffn, Tha Rade graffuerne Selluf ther vdde och holttt ther Jngenn

Ordning eller skiick, Menn skiichett siig vtilberligenn: Saa war ther en graffuer mett Naffnn Staffenn och wor tornn vegtther y wor Frue tornn, huilchenn ther grouff nedder vdj the graffuer som Ferske Liig laae vdj, saa war for^{no} Staffenn vskiichelig att slog loggiidtt vp aff kiisterne och hug en hacke vdj the dødde Mendiiskiis kroppe och baad them staa wp vdj tussind kneffle Naffnn: Och sagde y haffue lenge Nock leydt her: Saa var ther Noglee ther hoss [som saa] att thett giick saa till: huilche ther giorde Szom andre trappe dreyer oc klagiide paa slotthett och ycke wiiilde giffue Borgemester och Raaedt thett tilkiende, Tha haffde herrernne paa Slotthett Buudtt epther Borgemester Anders Godtske oc Anders scriffuer och gaff them thenne Saag tilkiende: Och tillspurde thennum huij att ther ycke var goedt skiich oc till siuenn ther vdbe, Saa gyngte the ther fraa oc till Borgemester oc raad som saaedt paa Raedhussiidtt oc talde thee meg hardtt till oc fiich mynn løenn som meg Burde att haffue fortij att Jeg haffde saa slagidt handenn aff for^{no} kergordtt, End dog att the andre kyrcke verger yche wiilde tagge waare ther paa mett meg: Saa gaff Borgemester oc Raed Befalling att Jeg skulde holde skiick oc Ordning ther wde, Tha suaride Jeg saa att Jeg wiilde gierne giøridtt, atther ycke skulde klaggis mere paa thenn kergord end paa the andre: Ther som the wiille till holde the andre kyrcke wergger atj wiille tage warre mett meg: Huilchiidtt thee loffuide oc tillsagde att thett skulle saa skee. Thaa kom Jngenn aff for^{no} kyrcke vergeer ther vdt: att tillsee mett meg: Menn vaare saare tradtzuge oc wiille thett ycke giøre: Menn the lodde att thett haffde Jntthett mere paa seg: Saa giick Jeg wd oc saae till: och tha saa Jeg att thett giick vskiichelig till att graffuerne yche grouffue Liig graffuerne diibbe Nock, saa giick Jeg till mynn Naddiigiiste konning paa Slotthett: Saa gaff hans Nadis høigmectighed meg eth maell huor diibb huer grauff skulde were, saa loed Jeg giøre iij Maaell Epther thett maell som kong^o M: offuer andtuorde meg tillforn 1558, och bødt thennum Siidenn Brennde mett Staedtzs Brennde, atj skulde altiiddt haffue thennum till Reede paa thett att graffuerne kunde bliiffuee Diibbe Noch, saa bleff thennum andtuorditt for^{no} Maell aff Kiøpnehaffn Raaedhus Bodhe thennum paa thenn Nye kergaardt och klochernne her y Byenn, huilchiidtt

klokkerne agtiidtt indthett, Menn mentte att thett haffde Jntthett paa siig. Jtem Menn ther thenn Første platz paa kergorden Bleff fuld Begraffuen saa gaff Jeg Borgemester oc Raedt thett tilkiende paa Kiøpnehaffnn Raaedhuus: Saa Raed sloge the thennum tillhobe Ehuor the kunde faa en anden pladtz til kergorden Entthen for thenn Ene Ennde eller for then anden, Saa wiiste the meg oc Oluff Hammer ther vdt paa for^{no} kergordt att wy skulde besee huor Nytteligst var, saa Besaae wy Begge Enderne: Thaa war thett ycke Beleyligtt eller kunde skiiche siig well: Thaa Beesaa vy Nogle haffuer pa thenn østre siidde som hørde Nogen Borgere till her y Byenn, Ther nest giinge vij paa Raedhus ther vy haffde Beesett thett oc gaff Borgemester oc Raaedt thett tilkiende att wy haffde Beseett thett Epthther theris Befalling, saa war thett ychee beeleyligtt oc kunde yche tienne att tage Jnd vett Enderne, Fortj att thett bleff forlangdt, Menn then alder Beleyligste pladtz ther war, thett Er thee haffuer østenn for for^{no} kergordt som før Er om talliidtt: Saa loedtt Borgemester oc raedt sennde Buudt Epther thennom som haffuerne till hørde om thee wiille weluilligenn auff staa Samme haffuer, oc Borgemester oc Raadtt loffuitt och tillsagde at giiffue them en anden pladtzs igenn: Thaa Suariide the igenn, Eptherth att thett skall vere till Christne Menndiskiis Liigs Beegraffuelse, Tha wiille wy aff bryde same heynidtt weluilligenn, saa førde the thett hiem wden Effue hattemagers hun wiille ycke giernne, fortj att hun haffde ther en smuck haffue mett treer och huss wppaa oc klagidt tiidt och offthe att hun haffde kostiidt ther mægitt wppaa: Ther fore gaff Borgemester oc Raedt meg Befalling att Jeg skulle handle mett hynde att hun wiille vere till friidtz oc Jntthett klage, huilchidtt Jeg gjorde epthther henndis fulde nøyge oc gaff hennde penninge for for^{no} hus oc Friihett, som Fandtz y mitth Regenskab, huilchidtt Jeg gjorde mett the høigleerde och kyrcke werger oc Noglee aff Sogne Menndenn. Ther thenn tiidt var skeedtt, att the haffde wiigt haffuernee saa gaff B. oc R. Meg Befallinge att Jeg skulde plancke thett Jnd saa vell som thett anditt, Saa giick Jeg Nedh till Høyebroo och søgte Epthther tømmer, Tha stod Chrestenn Jeipsenn vdj sienn Dør, tha sagde Jeg till hannum: Chrestenn komer mett megh Jeg haffuer Nogitt att snakke mett Ether som liiger macht paa: Saa Er thett att Borgemester oc

Raad haffuer giffuitt meg Befallinge oc thij andree kyrcke wergeer att wy skulle plancke thenn Nye kergord Jndt huadt thett fattis, thaa Suaride hand thett er gott oc will giernne giøre Epthet thij danemendzs Befalling huadt meg mugligtt Er, saa Fulde hand meg henn till Jörgen skreders oc ther kiøppte wy tømmer till stolpper føder och Slaer oc Tha loffuide for^{no} Chresten Jeipsenn att hand viille stabye mett meg att vy skulle faa thett vellferdiigt oc weell fliidtt, och giück en gangg vdt paa kergorden mett meg saa kom vor herre y Miidell tiidt och kalliidtt hannum. Siidenn fick Jeg Jngenn Bystann aff thij andre kyrche werger: och Naar Jeg Badt thennum tha skøtte the ther inthett om: Menn thenn tiidtt kergorden var nu well Fliidtt och Jeffnitt paa thett gamble stiiche saa giück Jeg ther vdt dagligenn och saa till att ther ycke skulde findis brøst Szom ther tilforne giørde, saa kom Jeg ther vdt oc samme tiidtt faldtt ther en stor slab snee oc Regenn saa kom ther iijj eller vj danequinder oc møtthe meg paa same tidtt: oc sagde gudt haffue louff y haffue Nu Fliidtt kergorden well oc wy well Behager hannum Saa ware: thij Begerennndis aff meg mett sliig ord oc talle oc Bad meg for gudskyld att nar the skulde følge the dødis liig ther vdt att the matthe faa eth hus attj kunde stoo y tørre atth høre gudtzc oc (?) ord oc att faa Nogen fortrøstning att gaa hiem mett, Fortij att presten stodtt her vdde oc for stor snee oc Reynn kunde ingenn Fortrøstning giffue oss. Thaa Suaride Jeg thij danne quinder saa att thett var yche mynn gierning, Menn att Jeg wiille forspørre meg hoss Borgemester oc Raaedtt, finge Jeg Befallinge wiille Jeg giøre huadt meg Mulligtt wore, saa kom Jeg hiem y mitt hus till midagen thaa kom ther andre gode Frome danne quinder oc gott Folck som haffde thett samme Erinde och verff till meg som de andre tilfornn haffde oc samme tiidt war Olluff Hammer mett mig oc høre same theris begering bode ganng. Ther Epthet giück Jeg paa Radhus oc gaff Borgemester oc Raaedtt the danne quinders begering tilkiende, Tha Suaride Borgemester Anders Godtske ther till: Seer till attj kunde fly folchitt eth skur attj kunde staa ther vndher, Tha suaridt Jeg: Ney Borgemester thett tienn yeke, tha bleff ther om spurtt, Thaa Suaride Borgemester oc Radtt sambdregtelige saa, att thett vare gott att ther Bleffue Nagiidtt bygdtt som kunde werre Anseenddis,

Thaa suaride **B. Anders Godtske**: ephtherdij att Borgemester oc Raad haffuer nu sambtückett, Tha skriffuer the høigleerde till ephertj att the ere ycke hiemme oc bærer theris wiilliig, saa skreff Jeg thennum Menningen till om samme Saag attj wiille giiffue theris guode Raedtt ther till, Saa screff the tilbage igen oc behagidt thett well: oc Bad meg att Jeg skulde gaa paa Slotthett till herrerne oc giffue thennum thett tilkiende, saa gaff Jeg thij guode Herrer tilkiende, som var Her Mogens Gyldennstiern oc Jenns Truudsenn, Saa spurde the meg till huem thett skulle byge, Thaa Suaride Jeg them saa, atther var giort en taxering paa aff the Dannemend som var kyrcke werger paa thenn tiidt oc Nogle aff the Høiglerde som var hoss paa thenn tiidtt, Saa att alle iij Sogne kyrckerne her y byenn skulle Bekoste, tha Suaride oc samtychte Epther the guode herrers oc dannemendtz beviillinge. Ther ephther Anno 1565 begente paa kyrckenns Bygning paa then nykergord wdenn for Nørreport oc haffuer bygtt oc Forbedridtt paa hynde som hun staar til Synne. Jtem ther Bygningenn var Fuld komenn paa forscreffne kyrche Anno 1566 oc paa thenn almyndelig Byess scholle oc paa scholemesters residentzs gord oc Buodher, Tha gaff Jeg Borgemester Jesper Ollsenn till kiennde, att hand wiille well giøre oc lade Borgemester oc Raadt tiilsige oc tesligeste att the kyrche verger her y byenn aff helligestus oc Sanctj Nicolaj sogner matte sambliis her y same stedtt, Thaa molthe Lybbertt Strodttmandd aff Stj Nicolajj sogenn oc Hendrick van Møsszenn var yche tilstede: oc Hans Ollsen oc Hans Diiricksenn, kyrckeverger till helligestus kyrche, Thaa setthe Jeg mynn Sag vdj Retthe for Borgemester oc Raadt oc For kyrche verger om forscreffne bygningg, och tha var Jeg Begerenndis aff Borgemester och Raadt [att the] wiille legge the Danemendtt fore att the wiille Betalle theris anpardtt y thenn Bygning som forscreffuitt staar, Eptther thij att thenn Bygning er giortt alle iij kyrcker till thett Beste thij att ther var ycke Rom vdj theris kergorde till att be-graffue thij Liig som Falder vdj Sogner . . .

Ribe Domkapitel på Reformationens Tid.

Ved

J. Kinch.

Overgangen fra Katholicismen til Protestantismen skete i Ribe, som på de fleste Steder i Landet, på en fredelig Måde. Af den derværende katholske Gejstligheds Hoveder var der heller ingen betydelig Modstand at vente; dertil var den gamle Biskop, Iver Munk, nu for svag, og hans Brodersøn, Oluf Munk, der for et Par År siden var bleven hans Koadjutor og tilkommende Efterfølger*), havde, for at få kongelig Konfirmation herpå, udstedt til Kongen et Brev, hvori han forpligtede sig til ikke at hindre, at den nye Lære blev prædiked, at Munke og Nonner forlode deres Klostre, eller at Præsterne giftede sig. Et sådant Løfte tyder ikke på nogen stor Iver for den katholske Lære. — At heller ikke Kapitlet vilde holde altfor stift fast ved det Gamle, derom vidnede den Hædersgave af et Sølvstob, som det ved Nytårstid 1533 tilsendte Hertug Kristian, der dengang opholdt sig i Haderslev (Terp. Ripæ Cimbr. S. 199). Jeg

*) Det er mindre nøjagtigt, når der siges, at Iver Munk havde nedlagt Bispe-Æmbedet til Fordel for sin Brodersøn. Ligesom den Første i det Ydre bevarede sin tidligere Stilling, sin Residents og for største Delen vistnok også sine Indtægter, således stadfæstede han også i 1535 en af hans „Koadjutor“ given Kollats (Terp. Ripæ Cimbr. S. 239).

vil dog antage, at denne Høflighed snarere grundede sig på Frygt end på Kjærlighed. Det er idetmindste rimeligt, at Kapitlet måtte være temmelig misfornøjet med, at Hertugen havde unddraget Stiftet dets sønderjydske Bestanddele og underlagt disse de lutheranske Lektorer og Provster i Haderslev. — Hvor stor på denne Tid Kapitlets Frygt for en voldsom Forandring af de bestående Forhold var, ses også af Udtrykkene i det Forleningsbrev på Helligånds-Gården i Ribe, som det samme År, 1533, Fredagen efter Påske, udstedte til Domprovsten, Iver Jull, til livsvarig Besiddelse, »uden han trænges derfra med Magt og Overvold«.

Til at forøge Kapitlets Bekymringer måtte også Stemningen i Kapitlets umiddelbare Nærhed bidrage. Når og af hvem den nye Lære først er bleven prædikeret i Ribe, vides ikke. Efter Terpagers Vidnesbyrd (R. C. Side 562) var det sket allerede flere År før 1535, hvilket også ifølge Byens Beliggenhed er rimeligt. Ribe hørte dog ingenlunde til de Byer, i hvilke Reformationen først gennemførtes. Vi finde imidlertid, at Stemningen i Byen med Hensyn til den katholske Gejstlighed allerede en Tidlang havde været Intet mindre end god, og Frygten for den tillige stærkt svækket. Dette viser sig navnlig af den Vanskelighed, som Kapitlet havde med at få den Jordskyld ind, som tilkom det af en Mængde Ejendomme i Byen. Kapitlets Registrant anfører således først 2 Breve fra Frederik den 1ste, hvori det pålægges Borgerne at betale, hvilke Breve Kapitlet lod tinglæse på 3 »samfælde« Ting. De må dog ikke have hjulpet tilstrækkeligt; thi derefter anføres en Dom, som Biskop Iver med flere gode Mænd havde afsagt, og hvorved de tildømte Kapitlet og Kirken den Jordskyld, som de havde haft i Byen »af arryldt«, »til nu paa 2 Års Tid«. Vanskelighederne hævedes dog heller ikke herved, men vedbleve også efter Reformationen, som man ser af et Dokument af 1544, hvorved Ribe Magistrat og Borgerskab til Gjengæld for, at Kirken havde overdraget Byen 7 Boder på Kirke-

gården, ud til Torvet, blandt Andet love, at de ikke med Magt og Vold ville fratage Kapitlet nogen af dets Rettigheder, være sig Jord, Jordskyld eller Andet, ej heller forbyde nogen af deres Medborgere at udgive sådan Jordskyld, men tvertimod troligen hjælpe til, at Kapitlet kan få sin Rettighed af dem, der ikke frivilligen ville udgive den. Selve Øvrigheden synes herefter tidligere at have haft Del i Vægningen ved at betale.

1535 kaldtes Povl Pedersen Lemvig til Ribe, som første lutherske Prædikant og Sognepræst ved Domkirken. Det var vistnok ifølge en udtrykkelig kongelig Befaling, at dette skete, ikke efter Kapitlets eget Ønske. Ikke længe efter fik Byen endnu en anden luthersk Sognepræst, nemlig Jens Tulisen, der blev Præst ved St. Hans Kirke og dermed forenede et andet Æmbede, der var af ikke mindre Betydning for Reformationens Udbredelse, nemlig Skolemester-Æmbedet ved Domsolen. I samme Retning gik vel også Overdragelsen af Petri Sognekald til Jens Kristiensen. Begge disse Kirker lå, ligesom Domkirken, under Kapitlet, og dette tilkjendegav sin Misfornøjelse med Povl Lemvig og Jens Tulisen ved at tilbageholde de Indtægter, som tilkom dem. Ja, selv efterat Oluf Munk tilligemed de øvrige Biskopper i Avgust Måned 1536 vare blevne fængslede, vovede Domkirkens endnu talrige, katholske Præsteskab at forstyrre Povl Lemvig i hans Prædiken og Uddeling af Alterets Sakramente ved samtidigt at holde deres Messer og Tider, hvori Kapitlet rimeligvis heller ikke var aldeles uskyldigt. Det modtog i disse Anledninger et Kongebrev, dateret »hellig Korsens Dag exaltationis« (d. 14de Septbr.) 1536, hvori det opfordres til at forhindre sådan Uskikkelighed i Kirken og at sørge for Hr. Povls og Skolemesterens redelige Underholdning efter gammel Skik (Terpæger, S. 562).

Hvis der således hos Kapitlet har været nogen Tilbøjelighed til at gøre den nye Tingenes Orden Modstand, så har det dog vistnok snart indset, at alle Bestræbelser i denne Retning vilde være forgjæves og kun blive til dets

egen Skade. Det gjorde derfor som alle andre Kapitler, sendte i Begyndelsen af 1537 sine Fuldmægtige til Odense, til Udarbejdelsen af den ny Kirkeordinants, og da denne var færdig, lode de dem underskrive den på hele Kapitlets Vegne.

Da man, såvidt jeg ved, ingen Liste har over Kannikerne kort før Reformationen, vil jeg gå ud fra den Fortegnelse over dem fra År 1538, som Kapitlets nyere Protokol, der netop begynder ved dette År, giver i Anledning af Fællesindtægternes Fordeling. Den lyder således: Decanus, Præpositus, Olavus Munk, Joannes Marquardi, Petrus Andreæ, Mathias Nicolai, Nicolaus Torchilli, Severinus Olavi, Jo. Vibergius, Joannes Christierni, Jo. Tullisen, Jacobus Guldsmedt.

I denne Liste er det først påfaldende at savne 2 af Prælaterne, nemlig Ærkedegnen og Kantoren.

Archidiaconus.

Ærkedegn var siden 1532 Jørgen Gyldenstjerne, om hvem Danske Magazin, 4de Bind, indeholder endel Oplysninger. Han var en Broder til den sidste katolske Biskop i Odense, Knud Gyldenstjerne, og til Mogens Gyldenstjerne, der 1531 var Befalingsmand på Agershus. 1532 fik han, der dengang var kongelig Sekreter, både et Kannikdømme i Lund og Archidiaconatet i Ribe, hvortil Kongen havde Patronatsret. Næste År fik han tillige Exspektance på Provstiet i Odense, som man dog ikke ved, om han nogensinde kom i Besiddelse af. Efter Th. Bircherods Beretning skal han i sin Ungdom have været Munk, og senere levede han især for Studeringerne og ugift. Dog havde han en Datter, som han vedkjender sig, idet han skjænker hende og hendes Mand en Gård i Odense, imod at de skulle blive boende der i Byen. Her vedblev han også selv at opholde sig, ligesom han også ligger begravet der.

I Ribe har han ikke haft Bolig, og sit Provsti har han rimeligvis ladet bestyre ved en Anden. Dog har man fra År 1540 en Kontrakt af ham med hans Kapellan i Brøns, hvis Sognekald var annekteret til Archidiakonatotet. Kontrakten er affattet (på Tydsk) i Nærværelse af den protestantiske Provst i Haderslev, M. Antonius Keyser, der dengang fungerede som Supperintendent for Tørninglen. Ligeledes tilskrev Biskop Hans Taussen ham 1543 angående Bøndernes Klager over den daværende Kapellan ved samme Kirke. Skjønt Prælat i Ribe Domkapitel, havde han dog intet Kannikedømme i dette, hvorpå der også haves enkelte andre Exempler fra Tiden efter Reformationen, men som navnlig før denne let måtte kunne indtræde derved, at Kongen vel (fra 1474) kunde besætte Prælaturet, men derimod ikke havde Rådighed over noget Kannikedømme. Jørgen Gyldenstjerne var neppe af nogen energisk Karakter, og da han dertil var fraværende og som Frederik den 1stes Sekreter vel ikke har været nogen ivrig Fjende af Reformationen, kunde det ivrig katholske Parti i Kapitlet ikke finde nogen Støtte hos ham, der ifølge sin Stilling egentlig var dets Formand. — 1544 afstod han med kongelig Approbation sit Archidiakonot til Jens Viborg mod en årlig Betaling.

Dekanus.

Dekanus var endnu siden 1505 (?) M. Gunde Nielsen Lange til Tornumgård (Lintrup Sogn i Tørninglen), en Søn af Ridder Niels Gundesen Lange til Lydomgård, af en Familie, der både før og efter Reformationen har spillet en meget betydelig Rolle i Ribe Domkapitel. På denne Tid havde Familien længe været i ligesom arvelig Besiddelse af Dekanatotet. M. Gunde havde næmlig fået det efter sin Broder, Niels Nielsen Lange, der efter en Antegnelse af Grønlund døde d. 1ste Juni 1505. Niels Lange anføres af Begtrup på hans Stamtavle over Familien Munck-Lange (i geneal. og biogr. Arkiv) kun som Ærkedegn i Roskilde.

Som Dekanus i Ribe omtales han i flere af Kapitlets gamle Dokumenter, fra 1496 til 1501. Om han senere er bleven Ærke-
degn i Roskilde, ved jeg ikke. Derimod er det åben-
bart urigtigt, at Begtrup lader Gunde Nielsen være Ærke-
degn i Ribe, istedetfor Dekanus. — Niels Nielsens Formand
i Dekanetet var atter hans Farbroder, Thomas Lange, der
havde haft det siden 1466, og som er mærkelig ved sin
Fromhed og store Gavnildhed mod Kirken.

Gunde Lange har jeg første Gang truffet 1507, da han
var Dekanus og tillige af Kapitlet blev beskikket til den
meget indbringende Stilling som Forstander for Puggård
(se S. 89), hvilken han beholdt til sin Død. 1514 annek-
terede Biskop Iver Munk på Grund af hans Retskaffenhed,
Dyd (efter den almindelige Formular) og Adel og af Hensyn
til Dekanatets ringe Indtægter Guldager Kirke for hans
(Langes) Levetid til Dekanetet, så at han enten personlig
eller ved en Vikarius kunde bestyre Kaldet (se S. 87, hvor
der urigtigen står »Thomas« istedetfor »Gunde«). Han må
have nydt Kristian den 2dens Tillid; thi 1515 indkrævede
han Landskatten i flere Len og Herreder og fik Kongens
Kvittering, i hvilken han også kaldes Kongens Skriver (Reg.
diplom. 5905). Endnu 1518 og 1519 fik han Kvitteringer
for Restancerne (»Atterstade«) af 2 Års Landehjælp (smst.
6361. 6525).

Senere måtte han på Puggårds Vegne føre en Proces
mod sin Slægting, Hans Munk til Krogsgård, om 16 Læs
Eng i Lille-Jerne Enge. Sagen var allerede for på Kongens
Retterting 1526, Mandagen før St. Barbara Dag, i Odense,
hvor Hans Munk ikke mødte (Terpager R. C. Side 481).
Endelig afgjordes den 1529 på Kongens Retterting i Slagelse
(Torsd. efter Nativ. Mariæ), til Puggårds Fordel (Kap. gl.
Dokum.*). Efter Reformationen måtte Gunde Lange selv

*) Da disse Dokumenter i den Afskrift, som vi have her i Ribe, endnu
ikke fuldkommen have fået den rette Orden, vil jeg ikke citere dem
efter Nr., de kunne dog let findes efter Årstallet. (Dette bemærker
jeg også for mine tidligere Citaters Skyld.)

lide Anklage med Hensyn til Puggårds Gods. Under Christian d. 3dies Nærværelse i Ribe 1537 indstevnede nemlig den daværende Skolemester, Peder Madsen Duus, ham for Kongens Retterting, fordi han ikke anvendte Stiftelsens Indtægter efter deres Bestemmelse, til fattige Peblings og Degnes Underholdning. Da Gunde Lange forsvarede sig med Stiftelsens Mangel på Evne, lovede Kongen, at ville gjøre en Skik på, hvad Gods der var kommet fra den. Sagen faldt dog ikke hen herved, som man ser deraf, at Gunde Lange 1542 lod tage Tingsvidner på, at der allerede for 50 År siden, da Hennike Saxen var Forstander, ikke blev underholdt mere end 4 Degne i Puggård (Terpager S. 482. Ribe Skoles Indbyd.-Skr. 1826, S. 18). Nogen Tid efter Langes Død blev der 1554 gjort den Ende på Sagen, at alt Godset overdroges til Hospitalet, imod at dette gav 12 Skoledisciple Kosten m. m.

Ifølge et latinsk Mindedigt over ham af den bekendte Hans Frandsen (Johannes Francisci) skal han som Dekanus, altså rimeligvis i sit Provsti, have virket meget til Udbredelsen af den protestantiske Gudsyndyrkelse. Det skulde man ellers neppe have ventet af en så gammel Mand. I en Henseende idetmindste holdt han fast ved det Gamle, nemlig deri, at kan skjænkede Kapitlet 8 Ørt. Korn af 2 Gårde i Jernved, en Art af Gavnildhed, der ellers på den Tid næsten var gået af Brug. Han døde 1546 og skal efter Begtrup have efterladt 3 Børn, der ved en Rigsrådsdom af 1568 bleve erklærede for uægte. Hans Arving var hans Brodersøn Niels Lange til Kjærgård, mellem hvem og Kapitlet der i den Anledning opkom nogen Strid.

Præpositus.

Provst (Domprovst) var siden 1526 M. Iver Kjeldsen Jull (el. Juel) Denne Mand har efterladt nogle Optegnelser om sig og sin Slægt, der findes imellem Klevenfeldts Kollektanea i Gehejmearkivet. Hofman har i sine »Hist. Efterretn. om velfortj. danske Adelsmænd«, II, S. 37 fl., givet

en Skildring af hans Levnet og derved benyttet en tydsk Oversættelse af de nævnte Optegnelser, hvilken Frankenau havde taget. Herved har der dog indsneget sig nogle Misforståelser. Desværre har jeg ikke kunnet benytte Originaler; men for nogle Udtegnelser deraf må jeg takke den ærede Udgiver af dette Tidsskrift*).

Iver Jull var født 1494 og en Søn af Kjeld Iversen Jull til Astrup**) og Karen Lange. På fædrene Side var han således en Brodersøn af den forrige Biskop i Ribe, Hartvig Jull, og en Fætter til den daværende, Iver Munk, hvis Moder var hans Faster. På mødrene Side var han en Søstersøn af Dekanus, Gunde Lange. Han var desuden på en dobbelt Måde besvogret med Provsten, Klavs Gjordsen (Gjortze), da hans Bedstemoder var en Datter af den ældre Mads Gjordsen til Solvig (se Begtrups Stamtavle over Familien Munck-Lange), og hans Søster gift med den Yngre af samme Navn, Provstens Broder. (Se Hofmans Stamtavle over Familien Juel.) Det var således intet Under, at han søgte at komme frem ad den gejstlige Vej, og navnlig i Ribe. Hans Familie havde allerede haft stor Fordel af, at den havde haft et af sine Medlemmer på Ribe Bispestol; thi efter almindelig Skik havde Hartvig Jull sørget særdeles godt for at forsyne sine Slægtninge med gejstlige Len. Af hans Brødre fik således først Palle Jull Bøvling i Forlening, og efter hans Død fik Kjeld det 1486. Der blev også dennes Søn, Iver, født. 1497 fik han tillige Holmgård; men 1500 fratog Iver Munk, der imidlertid havde afløst hans Broder i Biske-Æmbedet, ham Bøvling. En fjerde Broder, Thomas, fik Trøjborg (idetmindste 1490—1501); Brink i Ballum Sogn, som den 5te Broder, Hans, havde, var vist også en biskoppelig Gård. På samme Tid havde Erik Jull Svendstrup-Hovgård, der tilhørte Kapitlet; men i

*) Samme skylder jeg også andre Notitser, der ere benyttede i denne Afhandling.

**) Rimeligvis Byen Aastrup i Velling Sogn.

hvilket Slægtskabsforhold han stod til de Andre, ved jeg ikke. Han forekommer ikke på Stamtavlen hos Hofman.

Iver Jull gik fra sit 10de til 18de År i Ribe Skole, derpå 2 År i Århus Skole. 1514 gik han til Universitetet i Kjøbenhavn og 1517 til Kølñ, hvor han 1519 tog Magistergraden, samtidigt med den berømte Johan Friis til Hesselager. Fra Kølñ gjorde han i Selskab med M. Mogens Kaas, der siden blev Kantor i Ribe, en Rejse til Amsterdam, hvor hans Rejsekammerat, måske af Vanvare, gav ham et Stik igjennem Skulderbladet (med en »Opstinger«), som han aldrig ganske forvandt. Efter at have gjort en ny Udflugt med Johan Friis fra Kølñ til Nederlandene, kom han tilbage til Ribe, hvor han rimeligvis er bleven optaget i den gejstlige Stand; men næste År rejste han igjen med Friis til Rom, hvor han opholdt sig i halvtredie År. Efter at være kommen hjem til Fædrelandet, blev han 1524 Frederik den 1stes Sekreter. I Anledning af Kongens Valg gjorde han 2 Rejser til Norge, hvor han erholdt Provstiet i Bergen, der gav ham en årlig Indtægt af 50 Gylden. Kort efter åbnede der sig en Udsigt for ham til en endnu højere Stilling. Han ytrer selv herom: »Item var jeg kaldet til Opslo Bispedom och hafde dett it Aar med Agershus, til Doctor Hr. Vincentz Lunge forvende mig det fra, med Guds hielpning til større glæde, och sig self til onde, fordi saa Ercebispen lod hannem siden dend 3 Januarij 1536 slaa ihjel«. Derpå fortæller han, at samme År, Tamperdagen før Michaelis, druknede Biskop Hans Mule til Opslo, strax efter at han var bleven indviet i Bergen, udenfor Vestervig, »som jeg fick Bergenhusz effter«. »Bergenhus« er her sikkert en Fejlskrift for »Agershus«. Keyser kjender i sin norske Kirkehistorie Intet til Iver Julls Fordringer på Opslo Bispestol, hvorimod man af hans Fremstilling (II, S. 658) ser, at Hans Reff allerede i Februar 1525 både ved Overdragelse af Anders Mus, der tidligere havde resigneret til Fordel for Hans Mule, og ved Kapitlets Valg var den rette Kaldede, hvorfor også Vincents Lunge anbefaler ham til Ærkebispen.

Iver Jull er klog nok til at slutte sin Beretning om denne Sag med, at Rejsen til og Opholdet i Norge altid havde været ham imod, og at han derfor var lykkelig over at komme tilbage til Danmark.

1526 blev Klavs Gjordsen, der hidtil havde været Provst i Ribe Domkapitel, Ærkedegn efter Mathias Markvardsen, og overdrog nu sit tidligere Provsti i Harsyssel til Iver Jull, dog mod en årlig Pens af 60 Gylden. Jull bad da Kongen om Orlov og fik »Pasbord«, og 10 eller 12 af Kannikerne bleve siden afviste. Han tog nu Bolig i Ribe. Sit Provsti i Bergen overdrog han, efter at have haft det i 7 År, til den kongelige Rentemester Jørgen Pedersen, en født Ripenser, der siden blev Kantor i Ribe. 1533 blev han af Kapitlet forlenet med Helligånds-Gården og beholdt denne Forlening, også efterat Stiftelsens Ejendomme efter Reformationen (1543) vare blevne overdragne til det nye almindelige Hospital i Byen, der havde fået sit Lokale i det forhenværende Sortebrødre-Kloster. Iver Jull forpligtede sig da til at svare Hospitalet en årlig Afgift, imod at det overtog de Fattige, som hidtil havde haft deres Ophold i Helligånds-Gården. Endnu 1547 bortmageskiftede han noget af Stiftelsens Gods.

Efterat Kristian den 3die var bleven valgt til Konge, viste Iver Jull sig som en af hans virksomste Tilhængere. I Januar 1535 blev han i Forening med Ove Lunge afsendt til Gustav Vasa og måtte med stor Livsfare sætte over fra Fladstrand til Bahus. De opholdt sig 5 Uger hos den svenske Konge. På denne Rejse underhandlede de også med det norske Rigsråd. 1535 var han også en af Proviantmestrene ved den i Jylland påbudne Madskat, og fra dette eller et af de nærmest påfølgende År er vel også den Kvittering, som han ifølge Kapitlets Registrant gav det for den Rustning og al anden Penge-Udgift, som han havde gjort for det. 1537 blev han efter sine egne Optegnelser Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift og blev forlenet med Lønborg, der havde tilhørt Ribe Bispestol, og som han be-

holdt i halvtredie År. 1535 fik han tillige Stubber Kloster, hvilken Forlening senere fornyedes. Hans Afgift af den var 4 Heste og 50 Gylden årlig*).

Hidtil havde han skrevet sig til Astrup; men 1543 sluttede han »med sin kjære Moders, Fru Karine Langes, Kjeld Iversens Efterleverskes, Villie, Fuldbyrd og Samtykke« et Mageskifte med Kapitlet, hvorved han fik Ryberg Sædegård tilligemed 7 Bol, der vare beliggende på Gårdens Grund og Ejendom, fremdeles nogle Enge på Syndre, nogle Agre på Vennerholm og en Bondegård, altsammen i Velling Sogn, hvorimod han gav 5 Gårde og 5 Bol i Lyne Sogn (Kap. nyere Protokol). Mærkeligt nok kalder han sig i dette Dokument hverken Magister eller Domprovst, men kun med sin adelige Titel, Iver Jull til Astrup, af Våben. Fra den Tid af kaldte han sig »til Ryberg«, indtil han 1547 købte Stubber Kloster af Kongen for 12765 Dlr., hvorefter han kalder sig til »Stubbergård«. 1552 fik han 7 Enge ved Varde, der fra gammel Tid af hørte til Sogne-Alteret i Ribe Domkirke, til Leje af Sognepræsten, sålænge hans daværende Hustru og det af deres fælles Børn levede, som først blev Besidder af den Gård i Varde, som hans Moder beboede. Denne Dame havde nemlig 1530 fået kongeligt Livsbrev på Varde Ladegårdsmark, at beholde efter sin Moder (Dansk Atl. V, 679). Her døde også Faderen 1536. Iver Jull førte en Mængde Processer, hvorfor hans Navn hyppigt forekommer i Kolderup-Rosenvinges Udvalg af gl. danske Domme. En Sag, som han tabte, var den, han anlagde mod sin Fætter, Jørgen Hansen Jull på Brink, af hvem han tilbagefordrede en 44årig Gjæld fra deres Fædres Tid. Han opbyggede Ryberg og Fruerhuset på Stubbergård og var overhovedet en meget virksom Mand. Han var gift med Mette Munk, en Datter af Hans Munk til Krogsgård, Iver Munks Brodersøn. Efter hans Død, 1556, forøgede hun Godset i Velling Sogn ved 2 Mageskifter med Kapitlet,

*) Hofman siger urigtigen, at han fik disse, for at underholde Nonnerne.

af 1563 og 1580. Efter hende gik Ejendommen over til Sønnen, Kjeld Iversen Jull.

Kantor.

På Listen over Kannikerne findes ingen Kantor anført, og dette Prælatur måtte vistnok på den Tid betragtes som ledigt, uagtet der endnu levede 2 forhenværende Kantorer. — 1508 døde Jakob Vind, efter at have beklædt dette Æmbede i mange År. Biskop Iver Munk, der på den Tid opholdt sig i Kjøbenhavn, skrev i den Anledning (feria quinta post Judica) til Kapitlet og bad det forhale Valget af en ny Kantor, så længe det var muligt, for at han imidlertid kunde komme tilstede. Men allerede næste Dag skriver Biskoppen et nyt Brev til Kapitlet, hvori han melder det, at Dronningen har bedt ham om det ledige Kantordømme til hendes Kantsler, Hr. Johan Reff*), og at han har lovet hende det, såvidt det stod til ham, hvorfor han nu beder Kapitlet om at vælge denne, som han håbede, for Kirken nyttige Person. Derefter indtraf Dronningens Anbefalingsbrev af næst påfølgende Dag. Kapitlet tog dog ikke Hensyn til disse Anbefalinger, men valgte En af deres Midte. Hvem dette var, ved jeg ikke; måske det dog var den samme Søren Klausen, som de strax havde udvalgt til det ledige Kannikedømme, men hvis Udnævnelse hertil Biskoppen i det ovennævnte første Brev ikke havde villet bekræfte, førend han fik talt med Kapitlets Medlemmer. Da Kongen erfarede Udfaldet af Kapitlets Valg, skrev han selv til det (feria sexta intra octavas Pascæ), at han havde erfaret, at det uagtet Biskoppens Løfte til Dronningen havde valgt en Anden, »dog så, at det ej lovligen ske eller være måtte uden for^{de} værdige Faders Samtykke«. Han beder derfor Kapitlet om at gjøre et nyt Valg. — Brevene findes mellem Kapitlets gamle Dokumenter.

På Grund af disse modsatte Ønsker er der rimeligvis ikke bleven truffet noget gyldigt Valg, og Æmbedets Be-

*) Der siden blev Biskop i Opslo. Se S. 396.

sættelse er efter flere Års Forløb endelig kommen til pavelig Afgjørelse. Herom oplyses vi ved følgende Skrivelse fra Kristian den 2den til Kapitlet.

»Christiernus (o. s. v.). Kiære Venner, som wii tilforn haffue tilschreffuet hworledes Doctor Zutpheldus wor Procurator uti Rom haffuer oss tilschreffuet, at han haffuer først forwerffuet af wor Hellig Hr. Fader Pawen och siden emodt noghen hans gienpart foæt Dom oc Forfølinge paa thet Cantorie ther i Ribe Domkirke, hwilket han fræmdelis haffuer befalit oss Elskl. Mester Powel Anderssen på sine wegne at anname oc forfølge, bethendes at wii anseendis then tieniste han oss oc Riget giord haffuer oc wil giøre, wele wære for^{ne} mester Powel behielpeligh at han same Cantorie poæ hanss wægne motthe foæ oc annamme etc thii bethe wii kierligen ati ther udinnen wele wære hannem behielpeligh i hwilke made i kunde oc han rætth haffuer, oc lader hannem nyde woress bøn oc schriffuelse till thett bæste, ther met giøre i oss synderligen til wilie oc forskyllet gierne. In Christo valet ex castro nostro Hafnensi feria sexta post Dominicam Cantate anno Dni MDXV nostro sub signeto*)«.

Dr. Zutpheldus (el. Sutfeldus) Wardenberg var en Mand, som i de År opholdt sig i Rom på Kongens Vegne, navnlig for at føre hans Sag hos Paven mod den fynske Biskop, Jens Andersen Beldenak. At han af Paven blev gjort til Kantor i Ribe, har neppe været efter Kapitlets Ønske, da det naturligvis ønskede, at et af dets egne Medlemmer måtte opnå det ledige Prælatur, og navnlig Kantoratet stod i nærmere Forhold til Kapitlet end de øvrige Prælaturer. At deres Medbroder, Povl Andersen, skulle være hans Fuld-mægtig, har neppe stillet Sagen gunstigere i Kapitlets Øjne. Da denne Mand senere optræder som Kantor, ville vi allerede her betragte ham noget nærmere.

*) Kap. gl. Dokum. (efter Grønlunds Afskrift).

Povl Andersen var en Søn af Anders Povlsen, Borger i Ribe og forekommer første Gang 1508. Han var da allerede Kannik og Forstander for Jomfru-Klosteret udenfor Byen, og stadfæster tilligemed sin Broder, Per Andersen, deres Forældres Gave til Sortebrødre-Klosteret sammesteds, bestående af en Eng ved Byen, imod 2 årlige Begjængelser (Kap. gl. Dok. — Skolens Indbyd.-Skr. for 1833, Bilag S. 14). Derefter omtales han 1511 i en Skrivelse fra Biskoppen til Kapitlet, udstedt fra Holstebro Bispegård. Biskoppen billiger deri Kapitlets Fremgangsmåde i den Sag, som Povl Andersen havde anlagt mod Lambert Kordtsen, der var Kannik og Sognepræst ved Domkirken (smst.). 1514 blandede han sig i Striden om Provstiet, hvorom der stredes på samme Tid, som om Kantordømmet, og på en lignende Måde, nemlig mellem Klavs Gjordsen og »Dn. Cardinalis Szenegalliensis«. I det nævnte År, 1514, fremlagde Povl Andersen næmlig en pavelig Bulle om en årlig Afgift af Provstiet, hvormed rimeligvis Kardinalen skulle affindes; men Kl. Gjordsen protesterede imod denne Bulle som falsk (Gehejme-Ark.). Næste År akkorderede han dog med Kardinalen og lovede ham 20 Dukater årlig (Kap. gl. Dok.).

Povl Andersens Optræden i denne Sag tyder på, at han allerede dengang har haft Forbindelser i Rom, rimeligvis igjennem Kongens Forretningsførere der. Om hans Forbindelse med Dr. Zutpheldus have vi allerede set et Vidnesbyrd for næste År, 1515, idet han skulde være hans Prokurator i Kantordømmet. Kapitlet har vistnok ikke kunnet modsætte sig den pavelige Udnævnelse, som dertil understøttedes af Kongen. Det bliver derfor påfaldende, få Måneder senere at se en Anden nævnt som Kantor. Cyriaci Dag (d. 8de Avgust) bortleje næmlig M. Per Andersen, Kantor i Ribe, og Niels Ebbesen, Kannik og Kirkeværge, på Domkirkens Vegne et Hus i Byen til Per Persen Blymester (Kap. gl. Dok.). Den Per Andersen, som her kaldes Kantor, er vistnok Povl Andersens allerede ovenfor nævnte Broder, og tillige den Samme, hvem vi have set opført på

Kanniklisten af 1538, og om hvem vi derfor nedenfor igjen ville komme til at tale. Når han her kaldes Kantor, kan derved kun menes, at han på den Tid under Povl Andersens Forfald bestyrede Kantordømmet for denne eller for Dr. Zutpheldus.

Senere optræder Povl Andersen selv som Kantor og har rimeligvis fået Prælaturet overdraget af Dr. Zutpheldus. Han kaldes således Kantor, når han af Kristian den 2den anvendes til diplomatiske Sendelser. 1520 gik han til Rom, tildels i Anledning af det stokholmske Blodblad, og blev der til ind i næste År. I Begyndelsen af 1523, efterat de jyske Magnater havde sendt Kongen deres Opsigelsesbrev, var det atter dennes Hensigt at sende ham til Rom, for at søge Pavens Bistand mod den oprørske Gejstlighed. Der synes dog ikke at være bleven Noget af denne Rejse; men hans Forhold til den afsatte Konge, til hvis ivrigste Modstandere både Lensmanden og Biskoppen i Ribe hørte, har rimeligvis foranlediget ham til at trække sig tilbage fra Prælaturet, i hvilket nu Oluf Munk blev hans Eftermand, måske ikke uden en Afståelsessum. Hvem der har haft Kantordømmet, eller idetmindste bestyret det, efterat Oluf Munk var bleven Biskop, kan jeg ikke oplyse; men efter Reformationen se vi, at Povl Andersen gjør Fordring på at være dets rette Ejermand, og som sådan havde han allerede sluttet en Handel om at overlade det til M. Jens Viborg; men denne Handel forhindredes, som man ser af følgende Dokument*):

»Jegh Johann Wandel Superintendens udi Riiper Stigth gør Vitterligt i thette mit opne Breff ath noghen tiidt forledhen war iegh indsendt och skicket aff welbyrdigh Mandt och strengh Ridder Hr. Johan Randtzou til Hederlig Capittel i Riiber Domkirke pa Capittels Hwss, och gaff for^{ne} Capittel for paa for^{ne} Hr. Johan Randtzous wegne om the wilde

*) Kap. gl. Dok.

annamme Mester Jens Wiborgh eller Olluf Pederssen eller och en andhen skickelige mandt til Canthor i for^{ne} Riper Domkircke effther thi ath Mester Pouel Anderssen kunde icke bestande for^{ne} Canthorie, som nøtterligt war, Tha suaride menige Capittel bodhe Prelater och Canicker endrectelige, ath ther som for^{ne} Mester Pouel icke kunde thet bestande, och icke thet kunde beholde, tha begierede the endrectelige til for^{ne} Canthorie Welbyrdig mand mester Mogens Kaass Cannick i for^{ne} Domkircke met saadan Skel, ath for^{ne} Mester Mogens skulle stille Mester Pouel til fredtz i alle made, saa ther skulle ey ytermere komme Kyff eller trette aff i noger made, och ey for^{ne} Capittel, Prelater och Cannicker wilde samtycke for^{ne} Mester Jens Wiborgh eller Olluff Pederssen til for^{ne} Canthorie udi nogen Made. Til witnesbyrd (o. s. v.). Datum Ripis anno MDXL feria tertia ante Sancti Michaelis Archangeli«.

Denne Forhandling synes at være foregået År 1539. — Oluf Pedersen var Johan Rantzous »gamle Tjener«, hvem hans Herre ved denne Lejlighed prøvede på at skaffe en god Forsørgelse. — Mogens Kaas, der skriver sig »til Torupgård«, har jeg ikke truffet på som Kannik førend ved hans Valg til Kantor. Han havde hidtil været Provst i Jelling Syssel, hvilken Stilling allerede i nogen Tid synes at have været i hans Familie; thi 1506 havde Joh. Kaas den. Et Træk af hans Ungdomshistorie er anført under Iver Jull, med hvem han rejste udenlands.

Joh. Rantzau stadfæstede på Kongens Vegne Mogens Kaas i Kantordømmet på den Betingelse, at han yderligere skulde forhandle med Povl Andersen, »som var former Kantor«, om han også vilde oplade ham det. Men på Grund af M. Kaas's Sygdom bemyndigede han og Superintendenten Jens Viborg til midlertidigen at varetage Forretningerne. Af denne Konstitution benyttede Rantzau sig dog senere til at skaffe Oluf Pedersen nogen Erstatning for Kantordømmet, hvoraf han var gået glip. Der blev næmlig strax indledet Forhandlinger med M. Kaas om, at

han nu skulde overlade sit forrige Provsti, i Jelling Syssel, til Oluf Pedersen, og det fremtræder temmelig klart, at dette blev stillet som en Betingelse for, at Rantzau skulde hæve Jens Viborgs Konstitution som Kantor*). Herom bleve de også enige det næste År, 1540; men imidlertid havde Jens Viborg været hos Kongen og berettet for ham, at han havde Joh. Rantzaus Brev på Kantordømmet, og ved denne sin Fremstilling af Sagen havde han virkelig erhvervet en kongelig Skrivelse til Mogens Kaas om, at han skulde lade Kantordømmet »ubevaret«. Uheldigvis kunde man dog fremlægge Jens Viborgs Forpligtelse af Peter og Povls Dag (d. 29de Juni) 1539, hvorved han erkjendte ikke at have anden Ret til det nævnte Prælatur end Lensmandens og Superintendentens Overdragelse, og lovede, når de forlangte det, at tilbagelevere det kvit og frit i deres Hænder. Desuagtet gjorde han Vanskeligheder, og først 1541 erklærede han, at han aldeles venligen var bleven forligt med Mogens Kaas, Kantor i Ribe, og havde overdraget ham al sin Ret til Kantordømmet. Samme År kom de ogsaa til Afregning over de Indtægter, som Jens Viborg havde oppebåret, medens han var konstitueret, ved hvilken Lejlighed Mogens Kaas lover, at de Breve og Artikler, som han i denne Trætte havde ladet sammenskrive imod ham, herefter skulde være døde og magtesløse. Således fik Kapitlet, ved Omstændighedernes Hjælp, endnu dennegang, men også for sidste Gang, sin Valgret sat igjennem.

Mogens Kaas synes bestandig at have været svagelig. Han døde allerede 1543. Kort iforvejen havde han, med Kapitlets Samtykke, taget sin forrige Modstander til Medhjælper og umiddelbar Efterfølger (»wemellom gangendes efftherkomer«), og efter hans Død valgte Kapitlet også Jens Viborg til Kantor, ved hvilken Lejlighed han endnu måtte

*) Det er rimeligvis den samme Oluf Pedersen, der 1546 oppebar i Ribe Stift de såkaldte Bibelpenge til Udgivelsen af den danske Bibeloversættelse. .

forpligte sig til at holde Kapitlet skadesløst for den Påtale, som Povl Andersen kunde have på Kantordømmet. Jens Viborg fik dog heller ikke dennegang Æmbedet; thi Kongen fordrede det nu for Herman Skeel, og Kapitlet blev nødt til at give efter*).

Om Povl Andersen er endnu at fortælle, at, skjønt han mistede Kantordømmet, forblev han dog i Besiddelse af sit Kanonikat. Han opføres vel, som vi have set, ikke på Listen mellem de residerende Kanniker, der havde Andel i Fællesgodset; men det omtales dog på flere Steder, at han (foruden sit Præbende) også havde en Del af Fællesgodset i Væрге, hvis Indtægt han selv beholdt. Denne kan dog ikke have været stor. Fra den sidste Del af hans Liv er der endnu bevaret et Par Træk, som vise, at Alderen ikke havde formildet hans stridige Sind. 1544 havde han en slem Sag med Ærkedegnen, Jens Viborg, med hvem han tidligere havde stået i Handel om Kantordømmet, men hvem han nu grovelig havde fornærmet. Da Sagen netop føres imellem 2 af de Mænd, hvis Levnetsforhold jeg her søger at fremstille, vil jeg fortælle den udførligere efter Rådstu-Protokollen.

»Claues Seeste (Sehested), Ko. Maj. regenthe oc befallingsmand offuer riiber stiift«, Superintendenten, begge Borgmestrene, 6 Kanniker og 6 Rådmænd gjøre vitterligt, at 1544, Fredagen efter Catharinæ virginis, var skicket for dem på Ribe Rådhus hæderlig Mand M. Jens Viborg, Ærkedegn i Ribe, og klagede over, at M. Povl Andersen for nogen Tid siden på Bytinget havde »tywsset« og tilsagt ham, at han ikke var den Mand, som måtte stande i Lov og Tov med Dannemænd. På 3 Ting havde han derefter tilbudt sit Lov og Værn og haft sine Lovmænd forsamlede; men for Dannemænds store og mangfoldige Bøns Skyld havde han opsat det til denne Dag. Derpå fremlagde han

*) Alle disse Forhandlinger om Kantordømmet oplyses ved Kap. gl. Dokum.

et Stokkenævn fra Riber Byting, lydende på, at 24 Mænd havde vidnet, at de aldrig havde hørt, spurgt eller fornummet, lønlig eller åbenbarlig, inden- eller udenlands, at der havde påhængt Mester Jens nogen uærlige Sager, enten Tyveri eller Andet (o. s. v.). Derefter fremgik 5 Borgere og vidnede »med deres Helgens Ed«, at de havde hørt og set, at M. Povl sidste Tirsdag i Domkirken havde tilstået for Lensmand, Borgmestre og Råd, at han intet Tyveri eller andet Ondt vidste om M. Jens; men, hvad han havde sagt, det havde han sagt af Hastighed og Uforstand. Da bade de Mænd, som beklædte Retten, M. Jens, at han for Guds og deres store Bøns Skyld vilde »anse den Lejlighed, som nu havde begivet sig med M. Povl«, og holde samme sin Lov tilbage (ifølge hvilken Povl Andersen vilde være bleven dømt), hvilket han også tilsidst bevilgede og lod sig finde »bønhørig«, dog på den Betingelse, at han måtte dømmes fri for det, som var påsagt ham. Dette gjorde da også Retten og menige Almue, idet de endrægtig dømte M. Jens for en gild, gjæv, ærlig og oprigtig Mand, at stande i Lov og Tov med hver ærlig Mand, gejstlig og verdslig, og at M. Povls Påsagn ikke skulde være ham til Last, Brøst eller Forkrænkelse på hans gode Rygte, Hæder eller Ære i nogen Måde. Dog hvis M. Povl eller nogen Anden oprippede denne eller nogen anden uærlig Sag mod M. Jens, da skulde denne findes til sit Lov og Værn efter Recessen, uden al ydermere Bøn og Forhaling«.

Det andet Træk af ham, som jeg endnu vilde omtale, er, at han førte Proces mod Kapitlet angående den ovenomtalte Eng, som hans Forældre havde givet til Sortebrødre-Klosteret. Klosteret havde 1514 mageskiftet den bort til Kapitlet. Efter Reformationen søgte nu Familien at få den tilbage, eftersom den Gudstjeneste, til Betaling for hvilken den var given, nu var bortfalden. 1539 var Sagen indstevnet for Kongens Retterting af Hans Andersen, Borger i Ribe, rimeligvis også en Broder til Povl Andersen. Denne Hans Andersen må have været en mere retskyndig Mand; thi

samme Dag førte han også en anden Sag mod Kapitlet for »Fru Boel på Harritskjær«. Hans egen Sag blev dengang opsat; men den må senere være bleven optagen igjen, og Povl Andersen selv have indblandet sig i den; thi i Kapitlets Registrant anføres »Kong. Maj. Dom imod Mester Povel Andersen og på en Eng udi Østervedsted Mark, kaldes Kortsholm«.

Han døde rimeligvis 1551 eller 1552; thi i det sidstnævnte År opfordrede Kapitlet Oluf Munk til at fratræde hans Præbende, som en Anden havde opteret.

Ribe Kantordømmes Historie fra 1508 til 1543 er mindre opbyggelig end tjenlig til at skildre den daværende, navnlig højere, Gejstligheds Forhold.

De øvrige residerende Kanniker.

Den første af disse, Oluf Munk, er så bekendt, og hans Levnet således behandlet af Begtrup i »Geneal. og biogr. Arkiv«, at jeg ikke vil opholde mig ved hans øvrige Livsforhold, men væsentlig holde mig til, hvad der angår hans Forhold til Kapitlet. — Om han var Kannik, førend han blev Kantor i Kapitlet, ser jeg mig ikke istand til at oplyse. At han rimeligvis fik Kantordømmet ved en Overdragelse eller Afståelse af Povl Andersen, er allerede omtalt; hvilket År det skete, er uvist, men 1526 nævnes han første Gang som Kantor. Senere (1534?) overlod hans Farbroder, Iver Munk, ham, som bekendt, Bispestolen. Da han ved Reformationen mistede denne, beholdt han dog sit Kanonikat, som han altså vel heller ikke som Biskop havde måttet opgive*), måske fordi hans Farbroder havde forbeholdt sig en væsentlig Del af Bispe-Indtægterne. Efterat han 1537 var kommen på fri Fod, blev han endnu nogle År boende i Ribe, hvor han ejede Tårnborghuset, den nuværende Bispegård, som der er Grund til at antage, at han selv har

*) Måske havde han som Biskop også beholdt Kantordømmet.

opbygget; thi vel forekommer Navnet tidligere; men den nuværende Bygning er neppe ældre end fra hans Tid. Den Gård i Ribe, som han 1540 fik af Kronen, er ikke Tårnberg, som Begtrup mener (S. 195). Fra dette hans senere Ophold i Ribe forekommer han engang i Rådstu-Protokollen på en ret karakteristisk Måde. Kort før Biskop Ivers Død, 1539, var Oluf Munk gået ind til en Borger ved Navn Termen og havde sagt til ham: Der står 12 eller 14 Øxen i Siemgård*) min Faderbroders uforsagte (ikke bortlovede); farer op og køber ham dem af!« Da Termen hertil svarede, at han havde hørt, at de allerede vare solgte til Jep Juel, sagde Oluf Munk: »Hør, for Guds Døds Skyld! du skal ikke end giddet faret så langt at købe ham dem af«. Derpå købte Termen Studene, men fik også Proces med Jep Juel, i hvilken Anledning 2 Mænd vidne, at de have været tilstede, da Anne Termens spurgte Oluf Munk i hans egen Gård om, hvorledes der »var fat om de Øxne«, og han forklarede, at det var gået til, som der ovenfor er angivet.

At Oluf Munk i Listen over Kannikerne nævnes først efter Prælaterne, må være af Hensyn til hans tidligere Stilling; thi i Anciennitet stod han tilbage for flere af de andre Kanniker. M. Hans Markvardsen nævnes som Kannik allerede 1509. Det var ham, som 1533 overbragte Hertug Kristian den omtalte Hædersgave. Efter Skolens gl. Protokol (se Dän. Biblioth. I, S. 163) skal han have været Præst ved Petri Kirke udenfor Ribe, der var annekteret til Kapitlet, men må være fratrudd allerede før Reformationen. 1540 lånte han Kapitlet 40 Joakimsdaler mod Pant i en Bondegård. Han døde 1554 el. 1555; thi i det sidste År havde hans Arvinger Nådsensår. Kapitlets Registrant anfører, at han havde skjænket Kapitlet en Bod i Præstegade. Han fulgte altså, ligesom Dekanus, heri den gamle Tro eller den gamle Skik.

*) Denne Gård beholdt Iver Munk, som bekendt, på Livstid.

M. Peder Andersen var, som vi have set, rimeligvis Povl Andersens Broder og kaldes 1515 Kantor. Som Kannik nævnes han 1518 (Terpager S. 120). Ellers har jeg ikke truffet ham før Reformationen. 1540 lånte han Kapitlet 80 Joakimsdalere mod Pant i en Gård i Emmerlev. Han døde 1540 el. 1541; men endnu 1544 førte Povl Andersen på hans Vegne en Proces mod en Borger i Ribe ved Navn Per Dokter.

M. Mads Nielsen Højne er mere bekendt. Nogle Oplysninger om ham vil man finde S. 336 fl., hvortil jeg vil henvise Læserne. 1533 var han Kapitlets Fuldmægtig i en Sag, der skulde føres for Herredagen, men var uheldig, hvorom man kan se S. 73 i dette Tidsskrift. (Han kaldes der urigtigt Hans istedetfor Mads.) Han døde 1539 eller 1540 og efterlod sig en Søn, Hans Madsen Højne, der 1548 blev indskreven ved Universitetet i Wittenberg, hvor han opholdt sig, idetmindste til 1554, tildels med kongelig Understøttelse, og udgav nogle latinske Taler og Digte. Ifølge sin Alder må han være uægte født. Hans Fader efterlod dog også andre, rimeligvis ægte Børn, hvis Værge Niels Terkilsen var indtil 1544, da han frasagde sig det, og Magistraten beskikkede en Anden i hans Sted. (Rådstu-Prot).

Niels Terkilsen var en Tidlang Kristian den 2dens Kapellan og Skriver. 1514 anbefalede Kongen ham til Kapitlet til at få det første ledige Kannikdom og Præbende. Om denne Anbefaling har haft nogen Virkning, kan være tvivlsomt; thi hverken forekommer han forresten endnu i flere År som Kannik i Ribe, eller i det Diplom, hvorved Kongen 1520 optog ham i Ridder- og Adel-Standen; han kaldes deri kun Kannik i Kjøbenhavn. Som Kannik i Ribe har jeg ikke truffet ham førend ved Året 1528. Fra dette År haves et Vidnesbyrd om, at han af sin Medkannik, M. Hans Severinsen, havde kjøbt »de Stenhuse ved Kliborg udi Stenbodegade, på det Hjørne, som man farer til Synderport«, (den nuværende Rådstue, en anselig grundmuret Bygning), undtagen en Søsterdel, som han dog havde i Pant. Gården

vurderedes samme År til 800 Mk. d.; men der opstod en langvarig Strid om en Søsterlod, der skulde være tilfalden en Pige, der var gået i Gudum Kloster. 1526 dømte dog de 4 jyske Biskopper tilligemed andre Magnater, at hendes Lod var tilfalden hendes Søstre. I Vidnesbyrdet af 1528 kaldes han Niels Jensen eller Terkilsen. Hans Kannik-Residents var den Gård i Skolegade, som lå nærmest op til den forhenværende Skolebygning. Over Døren fandtes en Egeplanke med hans Våben og Indskriften: Christus vincit. 1529. Gården, der var af Bindingsværk, var således rimeligvis opført af ham. Nu er den nedreven; men Egeplanken er indsat i den nye Bygning. Han døde 1553 og efterlod Sønner, der omtales af A. S. Vedel. (Se Wegener: Histor. Efterr. om A. S. V., 2den Udg., S. 20.) Adelskabet synes dog ikke at være gået i Arv til dem; thi den Søn, der ligger begravet ved Siden af Faderen, kaldes på Ligstenen: »Hederlig oc Gudfrygtig Mand«. (Terp. Inscript. Rip. S. 82). Familien Lym skal nedstamme fra dem. (Se Wegeners anførte Skrift, S. 16).

M. Søren Olufsen Nebb var upåtvivlelig af den formuende og ansete Borgerfamilie Neb i Ribe, hvoraf flere Medlemmer omtales i Begyndelsen af det 16de Århundrede, navnlig Mølleren Svend Neb, efter hvem Nipså skal have fået Navn. Søren Olufsen nævnes første Gang som Kannik 1520; men jeg ved intet Mærkeligt om ham før 1537, da han var en af Kapitlets Afsendinge ved' Affattelsen af Kirke-Ordinantsen, hvilken han også underskrev. (Se kirkehist. Saml. II, S. 588). Den anden Afsending var Borgersønnen fra Varde, Jens Kristiernsen, om hvem senere vil blive talt. Af de ældre Kanniker har han således rimeligvis været den, som mest sluttede sig til den nye Lære. Efter Reformationen forekommer han temmelig ofte i Kapitlets Retssager. 1543 var han Kirkeværge i Forening med Niels Terkilsen. Han døde 1546 eller 47.

Om Jens Pedersen Viborg kan jeg henvise til Wegener: Histor. Efterretn. om And. Sør. Vedel, 2den Udg.,

S. 19 fl.; til det, som anføres der, har jeg intet Væsentligt at tilføje med Undtagelse af det, som jeg allerede har meddelt under Kantordømmet. Ifølge hans Gravskrift (Terp. Inscr. Rip. S. 42) var han født omtr. 1501 og havde været Kannik i Ribe fra 1528 og tillige Iver Munks Kantsler. — I »Norske Samlinger«, i Geh.-Ark., Nr. 28 findes et Brev af følgende Indhold: »K. Frederik til Eske Bille, Embedsmand paa Bergenhus. Da Hr. Herman Fresze og Hr. Jens Viborg havde faaet Beskjærmelsesbrev af Kongen til at prædike og lære Guds Ord i Bergen, saa skal deri ikke gjøres dem nogen Forfang. 1529, 15de Avg. af Kallundborg«. Om disse 2 Reformatorer virkelig ere komne til Bergen, og hvorlænge de have virket der, ved jeg ikke; Keyser omtaler dem ikke. Spørgsmålet er nu, om den Jens Viborg, der nævnes i Kongebrevet, er den Samme, som den, der var Kannik i Ribe. Dette forekommer mig dog ikke rimeligt, da Kanniken Jens Viborg endnu 1535, som vi ville se, fik et Vikarie af Iver Munk og altså på den Tid ikke åbenlyst har været Lutheraner. Den Jens Viborg, der 1529 fik det kongelige Beskyttelsesbrev, for at prædike i Bergen, er derimod rimeligvis enten identisk med den Johannes Esberni, Søn af en viborgsk Kannik, eller med den Johannes, tidligere Biskoppen af Viborgs Kantsler, der begge anføres i Chron. Skibyense blandt de Præstesønner, der vare blandt Reformationens første Tilhængere.

Det var Jubilate Søndag 1535, at Iver Munk stadfæstede Oluf Munks Kollats for Jens Viborg på Vikariet ved Apollonias Alter i Ribe Domkirke, hvilket han også beholdt til sin Død; men kort efter brød han med Katholicismen og blev, som hans Gravskrift siger, Luthers Discipel. Han rejste næmlig til Wittenberg, ved hvis Universitet han blev indskreven i Slutningen af Året 1535 (Førstemann: Album Univ. Viteb.) og tog Magistergraden. Det er således uden tvivl urigtigt, når Wegener antager, at han har været Luthers Discipel, før han blev Kannik. Derimod strider også Angivelsernes Følge i hans Gravskrift. — Hans Overordnede

benyttede ikke den korte Tid, hvori de måske endnu havde Magten dertil, til at berøve ham hans gejstlige Beneficier. Tværtimod finde vi, at han strax efter Reformationen havde betydelig større Oppebørsler af Fællesgodset end flere af de andre Kanniker, der dog overgik ham langt i Anciennitet. Det er påfaldende, at han ikke var imellem Kapitlets Af-sendinge ved Affattelsen af Kirkeordinantsen, hvad enten det grundede sig på hans for stærkt udprægede Lutheranisme eller, hvad jeg snarere skulde antage, på hans Kollegers Misfornøjelse med den Lyst, han unægtelig havde, til at være om sig. De undte ham derfor, som vi have set under Kantordømmet, heller ikke dette Prælatur ved hans første Forsøg på at opnå det. Hans flerartede Forsøg på at blive Prælat, der 3 Gange mislykkedes med Kantordømmet, men tilsidst (1544) lykkedes med Archidiakonatet, ere allerede omtalte, ligesom også hans Injurie-Proces med Povl Andersen.

Senere indtog han unægtelig en anselig Stilling i Byen. Hans 2 Ægteskaber, hvoraf det sidste besvogrede ham med Byens anseligste og rigeste Borgere, synes at have været barnløse, hvorfor han stiftede et Legat på 1000 Dlr. til de Fattige. Hans Kannikresidents var Mads Højnes Gård, der afbrændte i den store Ildebrand 1580, Året før hans Død. Hans Eftermand, Amerinus, klagede over, at hans Forgjænger uagtet Kapitlets gjentagne Påmindelser havde ladet Gården, som han vel altså ikke selv beboede, aldeles forfalde før Branden, hvorfor han mente, at Arvingerne burde opføre den igjen, hvilken Sag Kongen befalede Kapitlet at undersøge.

M. Jens Kristiernsen Varder var en Søn af den bekendte Borgmester Kristiern Nielsen i den By, hvorefter Sønnen havde sit Tilnavn. Ifølge en Optegnelse i Ribe Skoles gamle Protokol, der findes aftrykt i »Dänische Bibliothek« (I, S. 163) afløste han Hans Markvardsen som Præst ved Petri Kirke i (eller udenfor) Ribe, men blev efter Religionsforandringen, da denne Menighed kom til at udgjøre en Bestanddel af det nyoprettede Kathrine Sogn,

den første Sognepræst for dette. Forfatteren af disse Optegnelser er i det Hele meget pålidelig; hvis vi derfor også på dette Sted kunne stole på hans Nøjagtighed, har Jens Kristiernsen været ansat ved Petri Kirke før Reformationen, og det bliver det Rimeligste at antage, at han oprindelig har været katholsk Præst. Petri Kirke var annekteret til Kapitlet; men at han før Reformationen skulde have været Medlem af dette (ligesom hans Forgjænger, Hans Markvardsen), er der Intet berettet om. Residerende Kannik kan han idetmindste ikke have været, da han 1538 kun havde 6 Ørt. Korn i Oppebørsel af Fællesindtægterne, så at der ingen Vakance kan have været efter hans Indtrædelse. Han forekommer først som Kannik 1537, da han var en af Kapitlets Fuldmægtige ved Affattelsen og Underskrivelsen af Kirke-Ordinantsen. Det er rimeligvis på Grund af denne Føjelighed mod den nye Lære, at han samme År blev Sognepræst ved Kathrine Kirke. At han oprindelig har været katholsk Præst, bestyrkes også derved, at han først giftede sig 1540 (Skole-Protok.), men, som der er så mange Exempler på hos den Tids Gejstlighed, havde en Datter, der var født længe før den Tid, og som uden Sky tillægges ham i hans Gravskrift (Terp. Inscr. Rip. S. 71). Det er måske også derfor, at Skole-Protokollen bruger det Udtryk: Han levede kun 7 År i Ægteskab. Dette synes forresten at have været barnløst. — Med Hensyn til hans Alder på Reformationens Tid opstår der en Vanskelighed derved, at der i Datterens Gravskrift står, at hun døde 1560, 55 År gammel. I denne Angivelse synes Årstallet at være rigtigt, men hendes Alder er vist læst urigtigt af Terpager*); thi dels bliver hun derved 12 År ældre end hendes Mand, dels kan Jens Kristiernsen, hvis Fader først fra 1518 af nævnes som Borgmester, neppe have haft en Datter, der var født 1505. Istedetfor 55 burde der måske stå 35.

*) Ligstenen findes, saavidt jeg ved, ikke mere.

M. Jens Varde havde foruden sit Kanonikat i Ribe også et Vikarie i Vejle, næmlig »hellig Kors«, der efter hans Død blev lagt til Hospitalet i Ribe. Han havde en temmelig anselig Slægt: hans ene Søster var gift, først med Mads Nielsen (Biskop Jakob Madsens Fader), derpå med Klemen Sørensen (den Ældre), begge Borgmestre i Vejle, fra hvem flere bekendte Mænd nedstamme; en anden med Rådmand Lauge Stephensen i Ribe og saaledes Moder til Biskop Hans Laugesen, født 1530. Hans før omtalte Datter, Karen, blev gift med Lavrits Thøgersen, senere Borgmester i Ribe, med hvem hun havde en Datter, der blev gift med Rådmand Anders Sørensen Klyn, Biskop Hegelunds Svigerfader og Anders Bordings Bedstefader. — Han døde 1547 d. 25de Juni. Imellem Hans Frandsens (Johannis Francisci) Epigrammer (Vitebergæ 1544) findes ogsaa et Mindedig over ham, hvori han roses særdeles for Dygtighed og Virksomhed*). (Jens Kristiensen Varde må ikke sammenblandes med en anden Kannik i Ribe af samme Navn, der døde 1526. Se Ripæ Cimbr. S. 236.)

De 2 yngste Medlemmer af Kapitlet, Jens Tulisen og Jakob Guldsmed, ere sikkert indtrådte som Lutheranere. Jeg har allerede omtalt, at Jens Tulisen var den første protestantiske Skolemester i Byen og Sognepræst ved St. Hans Kirke, og at han, navnlig i den første Stilling, vistnok ikke var vel set af Kapitlet. Om han allerede dengang også var Kannik, ved jeg ikke. Sine 2 førstnævnte Stillinger beholdt ikke længe; thi allerede i Begyndelsen af 1537 var Peder Madsen Duus Skolemester, og St. Hans Sogn blev samme År nedlagt; i dets Sted fik han et andet, som vi snart skulle se. I Rådstu-Protokollen forekommer

*) Det hedder deri:

Ripensis quas non laudes ecclesia debet

Ornato tanta dexteritate viro?

Ingenii meruit præstantes munere grates,

Promeruit summum dexteritate decus.

han 1544 blandt de Kanniker, der beklædte Retten i Sagen mellem Jens Viborg og Povl Andersen. Der kaldes han dog Hr. Johann Thymse. — Jakob Guldsmed, til hvis Herkomst og tidligere Stilling jeg Intet kjender, kaldes i Kapitlets Protokol engang Jakob Nielsen. — Disse 2 yngste Kanniker opregnes mellem de residerende; men istedetfor en Kannik-Portion af Fællesgodset, der vel ifølge Tab ved Krigen og Reformationen ikke længere kunde deles mellem 12, havde de hver en af de Kirker, der vare annekterede til Kapitlet, Jens Tulisen Vester-Vedsted, og Jakob Guldsmed Janderup. Den Sidste fik dog stadig noget Smør og engang, »til Foræring«, også noget Korn af Kapitlet, ligesom hans Arvinger også begunstigedes med Hensyn til Nådsensåret efter hans Død, der indtraf 1543. Hans Tulisen er også død få År efter eller er gået over i en anden Stilling; thi senest 1548 har Frands Berg indtaget hans Plads, og han forekommer ikke mere, såvidt jeg ved.

De ikke residerende Kanniker.

Foruden det statutmæssige Antal af 12 residerende Kanniker, som ovenfor ere omtalte, havde Kapitlet endnu det samme Antal Præbender for ikke-residerende Medlemmer. Disse stode dog kun i en løs Forbindelse med Kapitlet, og ligesom de kun havde liden Interesse i dettes Fællessager, således vare de vistnok uden nogen Indflydelse på dem. De omtales derfor heller ikke meget, og det er kun få, som jeg kan nævne, og det endda ikke med nogen fuldkommen Sikkerhed, da ingen af dem anføres som Kanniker både før og efter Reformationen.

En af dem, som med Rimelighed kan nævnes, er M. Morten Krabbe, der var Provst på Tyrholm og tillige i Opslo, hvor han opholdt sig. Han var desuden Medlem af det norske Rigsråd. Som Provst på Tyrholm forekommer han allerede 1523 (D. Atlas V, S. 516); hans Virksomhed i Norge omtales blandt Andet ved Urolighederne i Anledning

af Kristian den 3dies Tronbestigelse. 1540 havde han på sit jyske Provstis Vegne en Proces, hvorom kan ses Kolderup-Rosenvinge: Udv. af gl. d. Domme, I, S. 54 fl. (Af denne Dom ses forøvrigt, at Provstiet på Tyrholm er det samme som Provstiet for Thy Syssel. Smlg. dette Tidsskr., S. 89, hvor man vil finde, at en af hans nærmeste Forjængere i Provstiet også var Kannik i Ribe). At Morten Krabbe havde et Kanonikat i Ribe, finder jeg dog først omtalt, da Kongen 1544 lagde det Præbende, der var bleven ledigt ved hans Død, til Læsemesterens Underholdning (Terpæger, Ripæ Cimbr. S. 219).

Ærlig og velbyrdig Mand Kristen Steen var rimeligvis også en af de ikke-residierende Kanniker ved Reformationen. Han forekommer dog ikke førend 1555, da han med kongelig Approbation oplod sit Kanonikat til M. Severin Madsen. Præbendet er det ringeste af dem alle, det såkaldte præbenda januæ eller Plovstrup (se S. 78). Det er påfaldende, at der til dette Præbende hører en Residents i Ribe, og at det pålægges den nye Ihænderhaver at residere ved Domkirken, hvorfor Kongen også 1563 anmoder Kapitlet om at lade ham, der var pligtig til at gjøre Tjeneste som en residerende Kannik, nyde en Sådans Rettigheder. — Kristen Steen havde ladet sit Kanonikats Ejendomme forfalde. Da Kapitlet besluttede at sagsøge ham i denne Anledning, udstedte det følgende Fuldmagt:

»Wii Prelater Canicker och menige Capittel i Rybe gjør alle witterlicht att wij haffue fuldt møndig gjordt thenne Breffuiser Michel brock i tyldhodt ligerwijs som wij selft tillstede war, at tiiltale erlig och welbyrdig mand Hr. Cresten Steen till becbølling*) effther Loffuen till Hans Herridtzting och eske aff ham paa wore vegne att han wille oprette och forbedre then Gardt her i Rijbe effther hans Breffs lydelse, som han aff Capittel i Forlenyngh hadde, och storlig haffuer ladt forfalde. Och tesligest att han

*) Er endnu Præstegård for Føvling Sogn.

ville udleghe then Gardt och Gaards Eyndom i Plogstrop, som hans Sallig Fader och han self effther hannem haffuer hafdt i Forlenyng aff for^{ne} Capittel, och nw er ødhe lagdt, och Eyndom bruges till hans arffue staffn och Gotze i samme By. Giffuet i Rybe Odensdag nest for Pyntzdagh aar etc. MDLVII under wort Capittels Secret^h*)«.

Vi have altså her en af de første protestantiske Præster, der er Adelsmand og har Ejendom i Nabosognet til det Sogn, hvor han er Præst. Hans Fader synes at have haft det samme Præbende, og Sønnen, der således må være uægte født, at have fået det efter ham. Den Gård i Plovstrup, som Faderen havde haft før ham, kan nemlig ikke være nogen anden, end den, der hørte til præbenda januar; thi til Fællesgodset hørte der ingen Gård i Plovstrup. S. 83 er anført et Vidnesbyrd om, at han til sin Dødsdag havde svaret Korkløn af sit Præbende, hvilket dog næsten ikke synes rimeligt, da han havde opladt det til en Anden idetmindste 2 År før sin Død. Hvad hans Familie angår, ejedes den nærliggende Herregård Sønderkov 1498 af en Henrik Steen.

Til de, rimeligvis ikke-residerende, Kanniker, som nævnes kort før Reformationen, og som kunne antages at have oplevet denne, høre Peder Kyndhe, der førstegang nævnes som Kannik 1520 (Rådstu-Ark.), og derefter tillige som Biskoppens Official 1528 og 1532 (Kap. gl. Dok.). Måske er han den Samme som den Præst Peder Kyndhe i Holstebro, der omtales 1516 (Suhms nye Saml. 1, S. 138). — Peder Iverssen omtales som Kannik 1532, da han ifølge Beretningen om Gråbrødre-Ordenen i Danmark (Script. rer. Dan. V, S. 511) skjænkede denne Ordens Kloster i Ribe 3 Bygninger, hvori siden Klosterets Kjøkken og Sygestue vare. Rimeligvis var det kort før sin Død, at han viste denne Gavnildhed, der er temmelig påfaldende på en Tid, da det hele Munkevæsen vaklede, og da navnlig Tigger-

*) Kap. gl. Dokum.

munkene allerede ved Tidsånden vare blevne fordrevne fra en stor Del af deres Klostre.

Efter Reformationen nævnes 1544 Niels Berthelsen som Kannik og som tilstedeværende ved den ovenfor omtalte Retssag mellem Jens Viborg og Povl Andersen. Ellers ved jeg ikke at han nævnes. — Ligeså ubekjendt er mig M. Søren Andersen, Kannik i Ribe, over hvem Digteren Hans Frandsen ligeledes har sat en Gravskrift i den ovenfor nævnte Epigram-Samling (af 1554). Gravskriften, der udelukkende holder sig til almindelige Betragtninger, giver ingen Oplysning om den Afdødes Livsforhold, uden måske den, at han havde været Prædikant. Der siges nemlig, at han havde dyrket Gud, ikke blot med Hjærtet, men også med Munden.

Meddelelser

fra

Universitetets Archiv.

II.

Dr. Hans Povlsen Resens Forsvar for sin Lære.

Striden angaaende Professor Resens Retroenhed er en af de betydeligste theologiske Kontroverser, som have været førte i den danske Kirke, den var et af de sidste Optrin i den langvarige Fejde mellem den kalviniserende Retning, der var kommen til Orde i Dr. Niels Hemmingsen, og den strængt lutherske Skole, som i Resen havde en af sine talentfuldeste Repræsentanter. — Efterat det var lykkedes Resen at fælde sine Modstandere Kock og Aalborg, maatte han, som bekjendt, inden han kunde agtes værdig til at beklæde Sjællands ledige Bispestol, først feje for sin egen Dør, og klare de Beskyldninger fra sig, som under de forudgaaende Stridigheder vare fremkomne mod hans Retroenhed. Han gjorde det ved sit Skrift: *De sancta fide*, »det dybsindigste Forsøg paa en spekulativ Opfattelse af den christelige Lærdom, som vor ældre Theologi har at opvise¹«. Til Bedømmelsen af dette Skrift indkaldtes alle Danmarks Biskopper. Fra den 4de til den 19de Juli 1614 samledes de med Universitetets Professorer i daglige Møder, hvori Skriftet forelæstes, Indvendinger opkastedes og be-

¹ *Helveg*: Den danske Kirkes Hist. efter Reform. 2 Udg. I, 295. (Sml. *Grundtvigs* Dom om Resen i Roskilde-Saga S. 66—69).

svarede. Den første Del af disse Forhandlinger (indtil den 16de Juli) er meddelt af Pontoppidan², men mærkeligt nok afbryder han midt i en Sætning, og forbigaar saavel Slutningen af Forhandlingerne³, som Bispernes Erklæring, der dog uden Spørgsmaal er den vigtigste Del af Sagen, da vi først her ret se Oppositionen om end beskedent og tilbageholdendt at komme til Orde, medens Professorerne, med Undtagelse af Dr. Kort Aslaksen, vare enige i en ubetinget Godkjendelse af Resens Lære⁴. Denne Opposition kan vistnok forklares, idetmindste hos enkelte af Bisperne, som udsprungen af kryptokalvinistiske Tendenser; men den kan tillige, og maa efter Ordene nærmest opfattes som en Protest i Menighedens Navn mod den spekulative Udvikling af adskillige Dogmer, hvorpaa Resen i sit ovennævnte Skrift havde indladt sig. Set fra denne Side vil det efterfølgende Tillæg til Pontoppidans Annaler ikke savne sin kirkehistoriske Betydning.

Først meddelés da (efter Konsistoriets Kopibog 1602—32, Fol. 97—104) Slutningen af Forhandlingerne paa den 12te og 13de Session fra det Sted, hvor Pontoppidan slipper, derefter følge Biskoppernes Erklæringer.

XI. Vocem Naturæ minime omnium proscribi, imo juberi quodammodo in disputatione simul et declaratione,

² Ann. eccl. Dan. III, 648—76.

³ Den afbrudte Slutning af Forhandlinger synes ogsaa at have været *Helveg* noget paafaldende (se anf. Skr. I, 297).

⁴ Sammenligner man Professorernes Censurer (*Pontoppidan* anf. Skr. III, 666—68), vil man finde en mærkelig Overensstemmelse i Udtrykkene; i Konsist. Arch. Pakken Nr. 184, bevares endnu et Par af dem, skrevne med samme Haand (som det synes D. Ole Worms) og kun underskrevne af Udstederne, D. Kaspar Bartholin og M. Jesper Brochmand. Der er derfor Grund til at antage, at Professorerne, for at undgaa at modsige hinanden i deres Censurer, have vedtaget disse i Førelse, dog med saadanne Forandringer i Formen, at de maatte synes uafhængige.

ut usurpetur ad populum non turbandum, ulla ratione, quam rectissime.

XII. Christum dici *συναμφώτερον* etiam respectu ad Deum, sev visionem ejus æternam et prævisionem ante exhibitionem juxta cap. 4. neque ita quicquam derogari realitati conceptus et nativitatis temporalis, cui erat certum initium in natura etc. ut sic intelligantur citata ex Fulgentio, Vigilio et aliis.

XIII. Omni modo detestandam esse et divisionem et confusionem naturarum: neque aliud quicquam contra vel dici vel intelligi.

XIV. Ceremonias in nostris Ecclesiis approbatas, retinendas prorsus, et juxta ordinationem et sententiam jam latam a Serenissima Regia Majestate, et hoc exprimi etiam in capite ultimo.

Atque ut hæc simul considerent Dni Episcopi, de istis quoque rogantur amicissime, quandoquidem ex singulari gratia Dei de rebus ipsis, cum fundamentis suis tam bene convenit. — Soli Deo Gloria in æternum, Amen.

Hæc replicatio, una cum recensione priore, mittebatur Dnis Episcopis e consistorio per Pedellum, a quo congregati in diversorio D. M. Joan. Ægidii acceptarunt eam, referente eodem ministro Academico.

Sessio decima tertia, 19 Julii hora 2.

Aderant Mag. D. Rector. D. Resenius. D. Casparus. M. Gasparus. M. Alanus. M. Christianus Longomontanus. Item sex Episcopi.

Præfatus Mag. Dnus Rector, se eodem die hora 8 accersitum esse in arcem a Mag. et illustri Dno Bredone Rantzovio vicario Regio, qui ipsi in mandatis dedit, ut e vestigio rursus Dnos Professores in consistorio convocandos curaret, invitatis etiam Dn. Episcopis. Causam vero hujus postremi conventus hanc esse innuebat: aderant sibi Dni Episcopi censuram suam ad scriptum Apologeticum D. D. Joh.

Resenii in consistorio recitatum oblaturi, et una quoque parati erant ad offerendum sibi responsionem suam ad replicationem D. Resenii, quæ in consistorio lecta non fuit. Itaque svasit Illustris vicarius regius, ut hanc quoque responsionem suam prius in consistorio audiente D. Resenio recitandam curarent, antequam sibi eam ad regias manus perferendam traderent; et ante omnia svadebat, ut omnes nostras curas et cogitationes istuc dirigeremus, ut divina gloriæ et diuturnæ Ecclesiarum nostrarum paci atque tranquillitati consuleretur, quæ in re non solum sibi sed etiam Serenissimæ Regiæ Majestati rem gratam, et nobis ipsis utilissimam præstari constanter affirmabat.

D. Resenius præmissa invocatione nominis divini pro veritatis incolumitate et æterna Ecclesiæ salute, addidit sibi quædam etiamnum dicenda in primis ad Dnos Episcopos, tum ne candor in ipso desideraretur usquam, tum ut finis exoptatus huic conventui imponeretur feliciter.

Ad prius dixit ille: Candor in hoc ævo res intermortua pene est, et propterea danda opera nostri ordinis hominibus, ne inter nos quoque intermoriatur; se quidem præstiturum omnia liberaliter ut prius ita jam quoque quæ eo spectarent. Atque ideo quod admonitus nudius quintus et heri insuper, nonnullos posse offendi phrasi de manducatione indignorum, eam havdqvæquam puto suspectam esse debere nostris Ecclesiis. Est enim ex verbis Apost. 1 Corint. 11. ubi duo notanda, primum *ὡστε* initio versus, deinde verba diserta. *ὡστε* concluditur ex antecedentibus q. d. apostolus: quandoquidem hoc est corpus meum: *ὡστε*, itaque, igitur qui manducat panem hunc indigne etc. Sententia ergo sequentium est, quod manducans panem istum, de quo in sacramento, ratione ejus generali, essentiali dictum est: hoc est corpus meum, — et quidem indigne, iudicium sibi manducet, non discernens τὸ σῶμα τοῦ κυρίου, illud corpus Domini etc. Hæc affirmabat pluribus ita tractata a Bugenhagio secundum Lutherum in colloquio Flensburgensi anni 29. pro nostris Ecclesiis contra Melch. Hofmannum sacramentarium etc.

Idem secutum fuisse Palladium etiam in quibusdam posthumis scriptis suis, relictis nobis, Hemmingium habere eandem phrasin, dignis et indignis, expressam in Enchyridio anni 59. libro inscripto serenis. R. Maj. et usitato in Ecclesiis nostris, item in hac Academia sæpius proposito et commendato, Item in Tabula de cœna latina, de mandato laudatissimi Christiani III. anno 57. priusquam promoveretur Doctor Theologiæ, et in eadem quam convertit in linguam Danicam, cum ageretur de Formula concordiæ, ita jussus a laudatissimo Friderico 2. anno 74, item in revocatione, concepta, in hoc eodem loco, anno 76.

Indicia manifesta dixit esse ejusdem sententiæ in visitatione Saxonica et postilla Ecclesiastica Lutheri, præterea quæ sunt in 10 Articulo Conf. Avg. et ejus Apologia, unde prælegebat ipsa verba ferme per totum de præsentia corporali etc. his qui sacramentum accipiunt etc., admonens ex fine eorundem verborum, accipienda omnia de Christo vivo, ne quis vel temere diceret vel blasphemæ quæreret amplius, an corpus Christi in cœna esset vivum vel mortuum. Subjungens præterea, quod necesse esset, dissentientes ab ista phrasi suspectos fieri etiam dissensus a confessione nostra, et ita illam recte esse positam.

Ad secundum hæc erat ferme: Jussus sum quærerere a vobis Dnis Episcopis ante conclusionem hujus conventus extremam, primum an tergiversatus uspiam me declarare aut declarationem præsentem exponere, ubi hoc a me requisivistis?

Respondit primus Episcopus: Diffiteri se non posse, quin ille se exhibuerit promptum. Secundus: ex actis hoc patere. In qua sententia fuerunt reliqui, et subjecit ad extremum M. Ivarus: promptissimus.

2. An vellent ulterius aliquid quærerere, vel haberent, quæ requirerent ulteriorem declarationem, et obtulit se promptum adhuc ad satisfaciendum ipsis?

Responderunt hoc patere ex replicatione et censura etc.

3. An omnes ex æquo consentirent in censuram; quia singulatim non dixerant suffragia?

Responderunt, omnino, quod testarentur manibus suis.

Quæsiverunt deinde Dni Episcopi, an esset replicatio D. Resenii, an Academiæ?

Respondit esse suam, hic dictatam, prælectam, et hinc missam. D. Resenius admonuit, ut candide ageretur per omnia et de concordia salutari.

Respondit M. Nicol. Arctander: Deus novit, quam optemus, ut omnes simus concordēs, juxta illud:

Sint unum, doceant unum, fateantur et unum,

Qui bene de Christi nomine nomen habent.

Cavsæ autem erant quare nolimus censuram Replicæ exhibere, quod illud a Maj. Regia nobis non injunctum, et ne rursus replicaret Resenius et sic fieret progressus in infinitum: se non posse adeo diu hic subsistere propter negotia.

Recitabatur igitur replicatio ab ipso D. Resenio interpositis Responsionibus ex scripto Episcoporum, quod recitabat primum M. Christianus hoc modo ferme:

Ad 1. articul. in generali censura responsum, Terminos de Trinitate et mysterio Christi adhibendos non alienos sed purioris Ecclesiæ.

Respondit Resenius non alienos tantum et sine explicatione purioris Ecclesiæ.

Ad 2. quatenus approbatum caput primum et 2 dictum in censura.

Ad 3. 4. 5. sensum recipimus, sed *ἀνθρωποπάθειας* rejicimus.

Resenius dixit, vocem illam jam esse satis explicatam.

Ad 6. obscurum et novum hunc articulum esse et magis pertinere ad Metaphysicam et Dialecticam, quam ad Theologiam.

Respondit Resenius: usum ejusmodi esse communem etc.

Ad 7. de Cusani dicto actum cap. 4. in censura, non statuimus æternam Dei notionem et sapientiam etc. con-

stituere rerum in tempore creaturarum essentias, ideo hæ disputationes potius omittendæ.

Respondit D. Resenius, minime omnium se statuere ita constitui essentias rerum in tempore: allegata explicanda non extra scripturam, neque talia esse quæ ratio scrutetur, tum se obtulisse, ut omitteretur illud dictum Cusani, si quis eo offenderetur, et sic convenit inter ipsos.

Ad 8. de distinctione Deo et nobis dixerunt se 4 cap. censuræ se explicuisse; et Theologi doctiores judicent, an exempla adducta appropriata sint huic distinctioni, hortati ut maneret in Apostolica simplicitate.

Respondit Resenius: Ero satis simplex, et libentur in posterum me accommodabo ad phrases usitatiores simpliciores in Ecclesia nostra receptas. Prius illud est generale de sapientia Dei, quod infinities superat intelligentiam captus nostri, et sic ab illo accuratius intelligitur Trinitas propria, idque infinities quam a nobis, nec non mysteria omnia, tanquam species sub illo genere, differentis sapientiæ Dei et intelligentiæ nostræ: atque ita recte accommodari quæ citata sunt.

Ad 9. recte intellecta admittere.

Ad 10. Deum esse in seipso non negamus, juxta censuram de 5 cap.

Ad 11. convenire de usu vocis naturæ et nihil propterea de ea amplius monere.

Ad 12. Quo ad *συναμφώτερον* convenerunt cum illo, quatenus humana Christi essentia, ab æterno constituta, non statuatur, sev id non inferatur, ad constitutionem naturæ humanæ, quomodocunqve.

Respondit Resenius, id non dici, sed tantum hoc intelligi, quoad provisionem sev visionem, ut in præsentialitate Dei tantum, sicut sæpe dictum est.

Illi: Sed quæ tunc differentia Christi et nostri erit Deo, isto modo?

Resenius: permagna scilicet; nam sicut in natura differt a nobis homo Christus, subsistentia sua divina, propriissima

unica, utriusque naturæ: ita etiam in prævisione, eadem differentia est; quam consideravit fides patrum, ut non fuerint destituti prorsus mediatore juxta Photinianos: qui ita ex fundamentis refutandi sunt.

Illi: Itane statui existentiam simul æternam Deo?

Resenius: existentiam esse temporalem tantum: et modo existentia, non esse res æternas Deo, sed superiore, transcendente. Duo hic consideranda esse in Deo ad rei explicationem; primum distinctionem omnium accuratissimam in sapientia perfectissima, cui nihil accedit per tempus, quæ infinitissima est et immutabilis etc. 2. Præsentiam unam omnium absque divisione drastematum seu intervallorum: sicut mille anni ipsi ut dies sesterna etc. Utrumque esse revelatum manifestissime in scriptura et de distinctione et non admittenda divisione propterea: atque ita nodum prorsus solutum.

Illi: mirum nos idem sentire sed non posse idem dicere, et quod habeamus unum cor sed non unam linguam.

Resenius (facete): Deus per diversitatem linguarum multarum, in unitate fidei gentes congregat; licet id propriissime huc non spectet etc.

Ad recensionem insertorum.

Ἀρθροποπαθείας Explicationem non rejici juxta notas ad Articul. Dicto obiter simul, desiderari ut non tam phrases explicentur, quam in synceriores mutantur.

De trina facie nihil præter præmissa in censura generaliter.

Ad inserta cap. 4. phrasi opere et actu non adstrui essentias æternales.

Resenius: imo temporales tantum, ut dictum est.

Ad cap. 5. quæ dicit esse in scholiis super text. Philip. ad Colos. 3. sibi non visa. Ad inserta cap. 7. propriissime tantum allegari dicta citata ad probandam divinitatem Christi.

Resenius: quod præterea additur, est ex prævisione, seu visione Dei ut superius, etiam quoad humanitatem, propter

vocem concreti, nempe Christi fide integre concipiendi, ad refutandos Photinianos.

Illi: Qvomodo hoc differret a Svenchfeldio?

Resenius: Adeo multum: ille intellexit humanam naturam q. increatam, positive et per se etc. nos prævisive et ut Deo tantum etc. juxta cap. 4.

Ad ultimum erat ferme. Hæc adjecimus, non ut provocaremus D. D. Resenium ad ulteriorem replicationem, sed ut satisfaceremus mandato regio et ipsius S. Majest. judicio gravissimo commendaremus, quæ facerent ad pacem et concordiam Ecclesiæ.

Qvæsiverunt Episcopi num aliquid desideraret D. D. Resenius in hac censura.

Et ille: nihil, dummodo recte omnia accipiuntur, sed se agere illis gratias.

Interpellabat Mag. Rector: quantum ego video, omnia inter vos quam rectissime conveniunt. Itaque de hac *συμψυχή* nobis ex animo gratulor, et vobis omnibus gratias, quas possum, ago maximas.

Episcopi rogarunt Dnos Professores, ne existimarent dicta aliqua fuisse ad dissentiendum ab ipsis: sed tantum ut responderent mandato S. R. Majestatis. Et convenit de eo quoque amice.

Atque de contestatione hujus consensus rogarunt Episcopi Mag. Dm. Rectorem, iret una secum ad Illustrem et Mag. Dn. Vicarium regium, sicut ille svaserat, cui hoc jam significaretur: dum scribebantur ex actis suffragia professorum, ipsi quoque statim offerenda, ne quid esset in mora profecturis.

Una igitur cum Mag. Rectore iverunt nomine omnium Episcoporum M. Christianus et M. Paulus, atque ita hoc factum est.

Dimissi igitur, datis dextris amicitiae et fraternitatis, cum gaudio et mutuis comprecationibus.

Exscribebantur interea ista sub titulo:

Suffragia Mag. Dni. Rectoris et reliquorum Dnorum Professorum, qui in domo consistorii una cum Dnis Episcopis avdverant a 4 Jul. ad 8 ejusdem prælegi scriptum Apologeticum D. Joh. Resenii, una cum insertis nonnullis suis locis postmodum ad explicationem uberiolem, item replicatione ejusdem ad primam ventilationem sev censuram eorundem Dnorum Episcoporum, donec ultima eorundem resolutio avdita est ibidem 19. Jul. Anno 1614.

Quandoquidem ab illustri etc. ut supra.

Et conclusio erat: Atque hæc ita ex actis Academiæ exscripta sunt, postquam ultima replicatio Dnorum Episcoporum recitata erat in domo consistorii 19 Jul. 1614.

Reversus vero Mag. D. Rector ad nos in consistorium, retulit id sic expeditum apud illustrem Vicarium Regium, qui, intellecto consensu amico, dixerat, pro gaudio hoc sibi accidisse gratissimum, et quidem pro magna summa etc. gratias agens Deo ex animo, cum voto pio ad gloriam ejus et salutem Ecclesiæ perpetuam. Amen.

Exscriptum eorum, quæ Domini Episcopi totidem verbis obtulerunt illustri Dn. Vicario Regio, Dn. Bredoni Rantzovio.

Serenissime et Clementissime Dne, Rex potentissime, ad Regiæ V. M^{ti}s mandatum, una cum clarissimis D. D. Professoribus in consistorio die IV. mensis jam currentis primum comparuimus, ubi nobis est prælectum primum Cap. scripti Doctissimi Viri, D. D. Johannis Resenii. Eo autem finito, postulavit ipse a D. D. Professoribus et nobis, ut statim censuram nostram adderemus. Quod etiam a quibusdam factum est. Nos vero debita reverentia protestati sumus, gravius et majoris momenti esse hoc negotium, quam ut re diligenter non perpensa et æstimata, sententiam

aliquam ferre possemus. Atque ideo obnixè petimus, ut copia nobis fieret relegendi et pensitandi hoc scriptum, in hospitio nostro, data tamen fide, nos illud nec descripturos, nec cuiquam communicaturos. Sed denegabatur hoc nobis, et tantum concedebatur, declarationem hanc D. D. Resenii in consistorio relegere quoties liberet. Quamobrem absoluta tandem continuis aliquot diebus publica hujus scripti lectione, nos privatim quoque illud semel tantum propter temporis angustiam et locum non satis competentem, revidimus et repetivimus. Accessimus deinde D. D. Resenium, et placide cum ipso de quibusdam articulis et phrasibus contulimus. Sed quia illa suas et phrases et sententiam videbatur non mutare, sed defendere velle, addita sua declaratione, in qua satis tamen acquiescere non potuimus, cum ad omnia pene objecta responderit per distinctionem Deo et Nobis, amice ab eo tum temporis discessimus.

Postea autem curavimus a Mag. D. Rectore, convocari D. D. Professores in consistorium, ut absente D. Resenio, cum illis communicarem consilia, et sententias conferremus de censura hujus scripti facienda. Sed cum eo venissemus jam antea res erat inter ipsos et D. Resenium, ut apparuit, deliberata et conclusa; qui etiam priusquam nobis quicquam profari licuit, declaratiunculas quasdam quorundam momentorum attulit, de quibus in privato colloquio eum admonueramus, quas volebat tractatui suo inseri. Obtulit se præterea ad uberiorem declarationem, si necessitas ita postularet.

Cum autem jam conceptam haberemus censuram scripti ipsius, quæle erat, cum illud legeretur et relegeretur, et ne verbulo quidem de novis suis declarationibus nos certiores fecerat: nec tam subito eas vel recte percipere, vel probare possemus: Et simul perspiceremus rem totam a D. D. Professoribus, non communicatis nobiscum sententiis, dudum esse conclusam: Mag. D. Rector primum suum suffragium recitari fecit. Postea nostram generalem et specialem de singulis capitibus censuram, qua fieri potuit moderatione

scriptam prælegimus: quanquam in eum finem consistorium non conscenderamus, ut tum aliquid pronunciarem; sed ut de sententia ferenda cum D. D. Professoribus deliberarem, sicuti prius meminimus.

Postremo reliqui D. D. Professores tum præsentés partim scripto partim viva voce sua suffragia ordine tulerunt.

Atque hanc narrationem breviter et reverenter præmittere volumus de processu in totius hujus negotii tractatione observato. Quia avtem Sereniss. vestra Regia Majestas clementer in mandatis nobis dedit, ut Clariss. D. D. Resenii declarationem, non solum legeremus et expenderemus, verum etiam, ut si quid in ea desiderarem, id scriptum V. Ma^{tis} generoso Dno Vicario traderemus: nos huic mandato quam humilime parebimus, censuram nostram iisdem verbis, quibus proposita fuit in consistorio, subjicientes, salvo interim superiorum et aliorum iudicio, qui hæc rectius intelligunt, quibusque hæc diligentius perlegendi et æstimandi facultas conceditur. Spiritus Dei bonus deducat nos in viam rectam, detque nobis sapientiam adstricticem throni sui, ut præsens versetur in labore nobiscum, et cognoscamus et faciamus tantum quod Deo gratum sit, et Ecclesiæ salutare.

Agnosimus avtem D. Resenium erudite et magno cum labore sua pene omnia concinnasse cum ex Patribus et Lutheri inprimis scriptis, tum ex Scholasticis doctoribus, pontificiis, et interdum etiam Philosophis. Verum de hisce Orthodoxorum præcipue Patrum et Theologorum avtoritatibus et citationibus censuram ferre nostri non est iudicii: Præsertim cum tempore et Bibliothecis nostris exclusi, nec avtores evolvere et antecedentia et consequentia conferre (quod tamen ad genuinum locorum citatorum sensum intelligendum est necessarium) queamus: nec declarationem D. Resenii domi et in hospicio ad manus habere et expendere nobis liceat: Sperantes tamen interea, eum bona fide ejusmodi avtorum sententias adduxisse.

In genere igitur tantum de hisce omnibus cum B, Luthero⁵ asserimus: Uni et soli verbo Dei credendum est, non canonibus, non sanctorum Patrum dictis, nisi quatenus cum verbo Dei consentiunt. Item sciamus Patres legendos esse cum iudicio, nec articulos fidei ex Patrum sententiis faciendos etc⁶. Fuerunt enim magni viri, sed tamen homines qui lapsi sunt et potuerunt labi, ne efferamus eos ut Monachi, qui sic adorant omnia eorum, quasi non protulerunt peccare. Neque existimamus locutiones et phrases, quæ in magnorum virorum libris reperiuntur, omnes ita commodas esse, ut eas in mysteriis fidei et Religionis nostræ recte explicandis, semper tuto uti possimus: Sed de illis tantum cum Orthodoxa Ecclesia receptis et approbatis formis et phrasibus perspicue loquendum censemus. Lavde etiam dignissima est magnæ Britanniæ magni et potentissimi Regis ad ordines Belgii oratio, cum dicit: nefas esse de sacrosanctis Divinæ essentiæ mysteriis, Trinitatis, hypostaticæ naturarum in persona Christi unionis et similibus, sermonem habere aliis verbis, quam quibus Ecclesia, eadem tractans mysteria, viam nobis in loquendo præbuit.

Præmissa hæc qualicunqve commonefactione generali, singula capita tractatus D. D. Resenii accedamus, et quid de illis (quantum quidem ex lectione extemporali meminisse potuimus) sentiamus, absque omni præiudicio et dissentiendi ac contendendi studio, candide indicabimus.

Caput I et II.

Quantum duo priora Cap. sc. de Sancta Fide, dono Dei inenarrabili, et de objecto Fidei, vivo verbo Dei attinet etsi præsens negotium juxta sententiam Reg. M^{ci} Coldingi latam, et nostram protestationem non directe concernant:

⁵ In Gen. Tom 2, fol. 163.

⁶ In Gen. Tom. 4, in cap. 42, pag. 114. In Gen. Tom. 1, Cap. 2, p. 35.

tamen ea non improbamus; modo omnia secundum sacræ scripturæ et librorum in Ordinatione et Rescriptis Regiis, Ecclesiis et Scholis nostris commendatorum Analogiam, doctrinamque huc usque apud nos traditam et receptam, dextre intelligantur, in qua, ut hactenus, ita etiam deinceps per Dei gratiam constanter perseverabimus.

Caput III.

In hujus capituli doctrinâ de Deo Triuno, nihil desideramus. Phrasis tamen illa in declaratione ex thesibus de Deo Triuno thes. 74 ex Islebio, auctore alias suspecto, repetita, qua tres personas nobis κατ' ἀνθρωποπάθειαν nostraque causa nominari dicit, tanquam nova et dubia, non videtur in nostris Ecclesiis absque simpliciorum offensione admitti posse: ne ita realis personarum distinctio, (quæ proprie juxta primum Artic. Confess. Avg. intelligenda est) tollatur, aut in dubium vocetur. Etsi D. Resenius referat ἀνθρωποπάθειαν ad vocem personæ, tamen controversia hic non est de vocabulo personæ, sed de ipsa sententia, utrum videlicet proprie et realiter absque omni tropo, tres sunt distinctæ personæ in unica et simplicissima Divina essentia, juxta dictum Johannis (5, 7): Tres sunt qui testantur in Coelo, Pater, Sermo et Spiritus, et hi tres unum sunt; quod ut Spiritus Sancti testimonium omnino retinendum judicamus.

Caput IV. De notione Dei æterna.

Etsi constanter credimus Deo omnia sua opera ab æterno nota esse, et nihil ei futurum, sed præsentia universa, tamen inde, et ex hac Dei notione et sapientia æterna, in Christo θεανθρώπων hominis essentiam, ut et rerum omnium essentias, Deo æterno realissime æternas esse sub ratione sui quavis verissima (ut colligitur ex thes. 9 disp. 1. De Mediatore) nunquam hactenus in Ecclesiis et Scholis nostris assertum esse avdivimus. Qvin

etiam periculosum videtur dicere, omnium rerum essentias, quæ sunt, fuerunt aut erunt, actu semper et æternaliter esse in ipsa Dei essentia infinitissima, imo ipsam modo quodam, ut cum Cusano lib. 1. cap. 16. hic loquitur D. Resenius.

Deinde quoniam distinctionem addat D. D. Resenius, hæc omnia Deo non Nobis intelligenda esse: tamen nisi expressis scripturæ verbis, quoad utramque sui partem hæc ostendi potest, consultius arbitramur, ab ejusmodi locutionibus abstinere, propter varias absurditates et incommoda alia, quæ inde oriri possunt, præcipue apud imperitam multitudinem, et retinendam formam sanorum verborum et fidelis sermonis, qui facit ad doctrinam, ut inquit Apostolus⁷. Nam teste Lutero⁸: Insania est disputare multa de Deo extra et ante tempus, quia id est velle comprehendere nudam Divinitatem, sev nudam essentiam Divinam etc.

Caput V.

In hoc capite de Deo in Coelo D. Resenius ex locis scripturæ Luc. 15. v. 18. et 1. Maccab. 3, 60. Deum quodammodo Coelum dici affirmat. Nos tamen juxta Scripturam statuimus aliud esse Deum ipsum in Coelis, quem Coeli Coelorum non capiunt, cum ipse Coelum et terram impleat⁹: aliud vero ipsum Coelum, sev sedem beatorum, quod Philip. Melancton locum vocat coelestem¹⁰, de quo Christus: Vado paraturus vobis locum¹¹, quem D. Pavlus sursum nominat, et nos distinctum credimus ab inferno et loco damnatorum. Interea tamen cum Avg. fatemur coelorum secreta discutere, non esse fragilitatis humanæ.

⁷ 2. Tim. 1, 13. Tit. 1, 2.

⁸ Tom. 1. Cap. 1. in Gen.

⁹ 1 Reg. 8. Jer. 23.

¹⁰ Tom. 4. ad Col. 3, pag. 358.

¹¹ Joh. 14. v. 2. 3. Matth. 25. v. 34. 41. Luc. 16. v. 23. 26.

Caput VI.

Doctrinam hujus capituli de duabus essentiis seu naturis in Christo Jesu amplectimur. Agnoscimus enim illas voces, Naturam sc. et essentiam, a Patribus *συνωνύμας* acceptas et usurpatas fuisse: satius tamen esse judicamus vocem naturæ retineri, ne simpliciores in Scholis et Ecclesiis nostris, qui ad eam assveverunt, turbentur.

Caput VII.

Quæ hic de uno Mediatore Dei et hominum, homine Jesu Christo, continentur, approbari possunt, modo in allegatis Scripturæ et Patrum testimoniis sub vocabulo Christi et Messię non intelligatur utraqve natura ab æterno et ante incarnationem et unionem personalem simul essentialiter fuisse, quod astruere videtur quorundam locorum Scripturæ interpretatio: Joh. 1 v. 1. 2. 15. 27. Joh. 8 v. 56. 57. Hebr. 13 v. 8. Apoc. 13 v. 8. (quos tamen Philippus in locis communibus ad naturam Divinam refert), et citatio dicti Athanasii: Christus *τὸ συναμφοτέρον νοείται*, quod non ante, sed post incarnationem, verum esse existimamus, sicut ex Fulgentio liquet dicente: Verbum priusquam caro fieret, non erat Christus, sed tantum Deus: Item (ex) Vigilio, antequam forma servi esset accepta, nondum fuit Christus, sed tantummodo Verbum, i. e. antequam esset homo, nondum erat homo, sed tantummodo Deus.

Caput IIX.

Huic loco de Idiomatum communicatione juxta definitionem Lutheri et Philippi sic propositam libenter subscribimus, statuentes realem idiomatum communicationem in unitate personæ Jesu Christi, non autem in naturis inter se, et detestantes æqualiter divisionis, commixtionis, exæquationis et confusionis *ἐνεργειῶν* hæreticorum blasphemias.

Caput IX.

De Enchiridio Catechetico ejusque commendatione, quæ hic præcipue tractatur, nulla est inter nos disceptatio, modo

nihil derogetur avt detrahatur doctrinæ avt ceremoniis publice in Ecclesiis nostris hactenus receptis. Atqve hæc fuerunt, qvæ de hoc tractatu, ejusqve singulis capitibus pro angusta præsentis temporis conditione et re nata censere potuimus: non ut judicium aliquod avt de summorum virorum avtoritatibus, avt de clariss. doctissimoqve D. D. Resenio nobis sumamus avt arrogemus: sed ut sepositis omnibus affectibus pravis, voluntati et mandato Celsissimæ Reg. M. humile et promptum (pro-ut par est) obsequium præstemus, moremque geramus. Nec officio nostro deesse debuimus, ne turbetur tranquillitas et concordia Ecclesiarum et Scholarum nostrarum, hominesqve abducantur a simplicitate doctrinæ et phrasium, qvibus concilia in Symbolis, Avgustana confessione et Agologia nostræ, et aliæ Orthodoxæ Ecclesiæ, avctoresqve in libris nobis commendatis, publico consensu hactenus usi sunt.

Nam ut sinistræ non tam opus est dextra manu, qvam Ecclesiæ concordia, ut Basilius M. inquit: ita de essentia Divina, Trinitate, natura Divina et humana et earundem hypostatica in persona Christi unione, qvæstiones cudere: avt de his loqvendo discedere ab iis verbis, qvæ ab Ecclesia Christi primitus concepta, et seculorum succedentium unanimi consensione approbata, Symbolis fidei Orthodoxis continentur, et in qvatuor generalium Conciliorum sanctionibus explicantur, nemini licitum esse judicamus.

Qvam ob causam unice etiam optaremus, modo ita Sereniss. Reg. M^{ci} placeret, ut D. Resenius novos et inusitados in nostris Ecclesiis terminos ac loqvendi formas (qvarum aliquvæ etiam in Scripto apologetico repetuntur) non defendat, sed potius mutet et emendet, ac formas receptas gravi et vera avtoritate propter uniformitatem et concordiam in Ecclesiis et Scholis servandam retineat et in posterum usurpet. Qvanqvam enim conetur ostendere quasdam suas phrases a D. Luthero P. M. et vetustioribus qvibusdam etiam fuisse adhibitæ et prolatas, tamen vix monstrari potest Ecclesias et Academiæ Avgustanam Confessionem sincere

amplectentes unanimi consensu de Sancta Trinitate, de duabus in Christo naturis et earundem unione personali sic esse locutas. Omnino avtem necessaria est, ut Chemnitius scribit, in Ecclesia diligentia recte, proprie et explicate loqvendi de rebus necessariis: Alias enim docentium animi distrahuntur, discentes perturbantur, infirmi offenduntur et carni prætextus præbetur ad petulantiam et licentiam. Recte igitur sentiamus et explicate loqvamur; ita Spiritus S. beneficio Ecclesiam ædificabimus. Eleganter enim Avgustinus de illis, qui recte quidem sentiunt, non avtem recte loqvuntur, inquit: *Mentem teneat, linguam corrigat.* Et referente eodem Irenæus eleganter et vere dicit, proprium esse Ecclesiæ τὰ ἀντὰ πρὸς τῶν ἀντῶν et sentire et loqui; fanaticis vero tribuit portentiloquia; ita enim interpres reddidit *τερατολογίας*. Impossibile avtem est retinere doctrinæ puritatem in Ecclesia, sine cura simpliciter et proprie loqvendi. Hactenus Chemnitius.

Porro summa animi devotione, majorem in modum oramus Serenissimam Reg. Ma^{tem}, ut hæc omnia, quæ, pro libertate, quam nobis clementissime in hac disquisitione concessit, dicta sunt, non ex ulla malitia, avt litigandi et dissentiendi, avt carpendi studio, sed Christiano et simplici pectore, dignetur pro bonitate sua vere heroica in meliorem partem interpretari et accipere. Nos si quid avt imprudentius diximus, avt in subita relectione scripti Apologetici satis assecuti non sumus, id ideo factum est, quia scriptum ad manus habere nobis non est indultum.

Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, qui cor Regis in manu sua habet, et Reges ipsos Ecclesiæ suæ nutricios constituit, ætatem ætati V. Ma^{tis} propitius adjiciat, et omnium Spiritualium et Corporalium bonorum genere V. M^{ti} benedicat, et puritatem ac pacem religionis in hisce regnis et alibi perpetuo conservet, ut in filio Dei

Sint unum, doceant unum, fateantur et unum,

Qui bene de Christi nomine nomen habent. Amen.

Scribebantur Hafniæ die 15 Julii Anno a partu Virginis 1614.

Sereniss. Reg^æ Ma^{tis} subjectissimi

Joannes Ægidius. S. A. sua manu.

Nicolaus L. Arct. S. V. m. pp^a.

Johannes Canutus S. F. m. p.

Christianus Johannis S. V. ma. pp^a.

Paulus Martinus S. L. ma. pp^a.

Ivarus Hemmettæus S. R. m. pp^a.

De replicatione D. D. Johannis Resenii admonitio.

Postquam censura nostra die 15 Julij, ut antea commemoravimus, lecta fuit in Consistorio, et in eam formam redacta ac descripta, qua Celsiss. Reg. Ma^{ti} eam hic debita animi cum subjectione exhibemus: postridie per Pedellum ad nos missa est replicatio D. Resenii (cujus exemplar hisce adjungimus) cum recensione quadam eorum, quæ inserta sunt quibusdam capitibus in ipsius declaratione apologetica, sicuti superius hujus rei mentionem injecimus.

Verum huic ipsius replicationi nihil respondere jam voluimus propter causas mox recensendas, sed in eam tantummodo notas quasdam consignavimus, quas etiam Sereniss. Vestræ Ma^{ti} humiliter offerimus supplices obsecrantes ut dignetur M^{tas} V. Regia clementia etiam hæc minutula acceptare, et in meliorem partem interpretari.

Causæ autem cur ipsi D. Resenio responsum ad ejus replicationem non dederimus, hæc fuerunt:

I. Quia a Ser. Reg. M^{te} tantum in mandatis datum erat nobis, ut scriptum Apologeticum (cujus exemplar jam ante Sereniss. R. Ma^{ti} exhibitum D. Resenius affirmavit) cum D. D. Professoribus legeremus, expenderemus, et vel probarem vel improbaremus, censuramque nostram si quid desiderarem V. Maje^{tis} Generoso D. Vicario scriptam et obsignatam traderemus. Hujus autem nostræ instructionis limites transgredi Celsiss. V. Ma^{te} inconsulta nefas esse duximus.

II. Quia ex nostra censura responderi posse ad pleraque hujus replicationis momenta existimavimus.

III. Quia verebatur, ne, si ad hanc replicam responsionem aliquam adornarem, occasio daretur, novis et parum utilibus disputationibus et replicationibus (atque ita fieret progressus quasi in infinitum) quod et ante Regiis mandatis esse interdictum probe novimus et in præsentis etiam causa esse prohibitum, D. Resenius in Consistorio dixerat.

Speramus itaque Sereniss. R. Ma^{tem} hujus facti nostri rationes non improbaturam, sed dictis nostris ad replicationem notis clementer acquieturam: quod etiam ut fiat humili pectore obnixè oramus. Deus Opt. Max. Reg. V. Maj^{tem} suo sub præsidio quam diutissime conservet, in omnibus fortunet et spiritu sapientiæ et intelligentiæ consilii et roboris, scientiæ et timoris Jehovæ regat et gubernet, ad nominis sui gloriam, et ad indubitam R. V. Maje^{as} Ecclesiæ et horum regnorum salutem. Amen.

Notæ quædam breviores ad replicationem D. D. Resenii^{1 2}.

Ad artic. 1.

Huic articulo respondimus in generali nostra censura de Patrum citatorum a D. Resenio auctoritatibus, neque aliter in scholis doctrinam de sacrosanctæ Trinitatis et unitatis mysteriis, de naturis Christi et earundem unione hypostatica, et similibus fidei nostræ articulis tradendam judicamus, quam in scripturis Ecclesiæ purioris, Confessione, Symbolis, et syncerorum Avgust. Confess. doctorum scriptis, et nominatim nostrarum Ecclesiarum et Scholarum libris, hactenus in Ecclesia factitatum est.

Ad 2 Articul.

Quatenus et quomodo de 1. et 2. cap. consentiamus in horum capitum censura clare dicitur.

^{1 2} Dette Resens Svar er det, som begynder hos *Pontoppidan* III, 674, og hvoraf Slutningen (11te til 14de Artikel) foran S. 420—21 er meddelt.

Ad 3. 4. et 5. Artic.

Rectum D. Resen. 'sensus, quod proprie tres distinctæ personæ in unica Divina essentia subsistere, recipimus: sed *ἀνθρωποπάθειαν* et Islebii loqvendi formam non probamus.

Ad 6. Artic.

Hic articulus obscurus et novus ex parte nobis videtur: Et locutiones ejusmodi ad Dialecticorum et Metaphysicorum Scholas quam ad veram Theologiam pertinere putamus.

Ad 7. Artic.

De Cusani dicto quid sentiamus, censura cap. IV. exprimit. Nec statuimus æternam Dei notionem et sapientiam sev *πρόγνωση* (ut Petrus appellat) qua omnia ei sunt præsentissima, et nihil futurum constituere rerum, quas in tempore creare Deus decrevit essentias. Existimamus præterea Divinum hoc mysterium, quod omnia Deo ab æterno sint et fuerint præsentissima; quæ post multa tamen secula, aut in fine mundi futura vel creanda sunt, credendum et non extra scripturam scrutandum esse: nec magis ratione humana hoc capi posse, quam quomodo Deus sit unus et trinus etc. Atque ideo hujusmodi disputationes omitendas esse.

Ad 8. Artic.

De distinctione Deo et Nobis quatenus amplectanda sit, censura cap. IV. monuimus. Utrum vero ejus usus sit utilis et necessarius in summo isto art. fidei, ad quam eam refert D. Resenius in suis thesibus, Theologis doctoribus æstimandum relinqvimus, nec eo pertinere videntur exempla distinctionis, quæ heic adferuntur.

Ad 9. Artic.

Hæc recte intellecta admittimus.

Ad 10. Artic.

Deum esse in seipso non negamus: et quæ nostra sit de Coelo sententia Cap. V. Censura explicavimus.

Ad 12. Artic.

Quomodocunqve *συναμφοτέρον* dicitur de Christo, nobis disceptandum esse non arbitramur, modo non statuatur

humana ejus essentia æterna fuisse, et anteqvam in plenitudine temporis concepta est ex Sp. S. et nata est ex Virgine Maria.

Qvod avtem recensionem attinet eorum, qvæ inserta aliquot capitibus sui tractatus D. Resenius memorat, in procæmio censuræ nostræ præmisso, monuimus illa addita non fuisse, cum scriptum illius legeretur et relegeretur, et censura nostra conscriberetur. Declarationem tamen ipsam non rejicimus, si recte intelligatur et explicetur ad amussim illam, cujus mentionem fecimus superius in nota ad art. I.

In genere tamen non diffitemur nos desiderare ut phrases et termini, quibus Ecclesiæ nostræ antea non sunt usæ, non tam explicentur, quam ut in formas receptas et approbatas deinceps mutantur, si Clementiss. R. Ma^{ti} ita visum fuerit.

Qvæ D. D. ad Cap. 4 inseruit, quod nimirum, qvæ dicta sint præsentia Deo ab æterno, non sint intelligenda de existentia in tempore et natura, aliud non esse, quam ea non existere opere et actu, improbare nolumus, si essentiæ æternitas rerum creatarum inde non extruatur. Nam non minus futurorum existentia, quam essentia Deo ab æterno nota fuit. Ut taceamus distinctionem hanc inter existentiam et essentiam Metaphysicam esse, illiqve relinquendam, non avtem in agros Theologicos hoc pacto transplantandam.

Ad Cap. V. Qvæ D. D. addidit de suis scholiis in Cap. 3. ad Collo. pro Phil. Melanctonis phrasibus benigne recteqve accipiendis, ea nobis non esse visa fatemur. Qvæ inseruntur ad Cap. 7. acceptamus, sed gratum nobis esset, si expressius diceretur, hæc scripturæ dicta tantum ad demonstrandam verissimam Divinitatem filii Dei propriissime usurpari, non avtem ad æternitatem utriusque naturæ asserendam detorqvenda esse.

Hæc adjecimus, non ut D. D. Resenium ad ulteriorem replicationem avt disputationem provocaremus, sed ut S. R. Ma^{tis} gravissimo judicio rem omnem subjiceremus, nihil

magis in votis habentes, quam ut omnis concertatio posterum omittatur: quod futurum speramus, si D. D. Resenius modos loquendi in nostris Ecclesiis usitatos retinere, ut se offert, voluerit: quo omnia in Dei gloriam et publicam harum Ecclesiarum pacem et concordiam dirigantur, Amen.

Seren. Reg. M. subjectiss.

Superintendentes.

Hasce notas postea ex consilio ill. et Gen. Dni Vicarii Regii publice in consistorio recitavimus, quibus acquievit D. Resenius, simul promittens se satisfactorum petitioni nostræ, Epilogo notarum insertæ, de retinendis loquendi in nostris Ecclesiis modis usitatis et approbatis. Actum Havniæ 19. Julii Anni 1614.

Seren. Reg^a Maj^{est} subjectissimi

Joannes Ægidius S. A. man. pp^a.

Nicolaus L. Arctander S. V. m. pp^a.

Johannes Canutus S. F. m. pp^a.

Christianus Johannis S. V. ma. pp^a.

Pavlus Martinus S. L. m. m.

Ivarus Hemmettæus S. R. m. s.

III.

Bidrag til Islands Kirkehistorie.

1.

Andragender fra Islands Gejstlighed om Forbedring i Øens Kirkevæsen.

De tvende i sin Art mærkelige Stykker, som her meddeles, have ikke været bekendte for den lærde Biskop Finn Jonsen, da han skrev sin *Historia ecclesiastica Islandiæ*. De findes i Konsistoriets Archiv, formodentlig fordi Regjeringen har

affordret Professorerne deres Betænkning over de indgivne Andragender, herpaa tyder idetmindste en vedlagt Konzept til en saadan Erklæring angaaende de forskjellige Punkter i Ansøgningerne¹. Forøvrigt har det sin Vanskelighed med Bestemmelsen af disse Stykkers Affattelsestid, da Tid og Fugtighed har været meget slemme ved dem og borttaget baade Begyndelse og Slutning tilligemed andre Dele af dem. Lægger man imidlertid Mærke til, at Odd Ejnarsen blev Biskop i Skalholt 1588 og at Bispernes Andragende er besvaret ved et Kongebrev af 24de April 1598², saa har man de to Aar, imellem hvilke det sidste Stykkes Affattelse falder, og den maa udentvivl rettest sættes lige midt imellem disse Aar, thi ikke allene nævnes i Betænkningen »Prindsen og Rigets Raad³«, hvorved vi henføres til Tiden før 1596, men den Jon Ejnarsen, som i Begyndelsen af det første Stykke nævnes som Skolemester, var Rektor i Skalholt 1589—91 og atter i Aaret 1593, men ikke senere⁴. Det første Stykke er altsaa senest affattet 1593 (og formodentlig netop dette Aar), men det andet er sikkert samtidigt dermed, da det omtaler »den Supplikats, som Provsterne og Præsterne for Sønden udi Skalholt Stift have ladet skrive«, og begge Andragender i den Form, hvori de nu findes, ere hæftede sammen, ligesom der i Betænkningens Slutning ogsaa er Hensyn til det sidste Stykke. — Uagtet disse Aktstykkers mangelfulde Skikkelse give de et ganske godt Indblik i flere af de kirkelige Forhold paa Island i

¹ Denne Erklæring, der er uden Underskrift og halvt fortæret af Fugtighed, er her meddelt i Form af Noter under første Stykke; at det er en Erklæring fremgaar af Indledningen, der forsaavidt den er bevaret lyder: „ . . . egen handt och gunstig . . . wilge. Saa siunis osz derfor Billigt och [chri]steligt at werre, efter den Beretning som i den Supplicatz aff Skalholt [er] giortt“.

² Se *Finni Johannæi* Hist. eccl. Isl. III, 56: „Det her meddelte Kongebrev er udentvivl ogsaa Svar paa den skalholtske Gejstligheds Andragende.

³ Se nedenfor S. 448, Not. 17.

⁴ *Finni Johannæi* Hist. eccl. Isl. III, 176.

Slutningen af det 16de Aarhundrede, og der synes derfor at være Grund til at bevare dem, inden de fuldstændigt falde hen i Støv. — Hvad der er indesluttet i Klammer, er Udgiverens Forsøg paa at stoppe nogle af de mange Huller, Tiden har slidt.

A. Ansøgning fra Provsterne og Præsterne i Skalholt Stift.

.⁵ Jon Sigu[rdszøn] Ola[vur Gi]slaszøn, Jon Jonszøn, Gudm[un]der Thordarszøn, Niculas Narfasøn, och Jonn Einarszøn, Skolemester, giffuer eders Hogmectighedz Naade Allerunderdanigste tilkiende, Att Mange gudz ordz thiennere her y Stigtid lider stor Armod och fattigdom, och kunde icke becommen sin Nødtorfftige Vnderholdning for sig, sine fattige hustruer och børn, Endog de slebe och thræle som Andre fattige bønder: och for samme deris nød och trangs skyldt forsømme de baade sinn bog och sitt kald och Embide. Menn her er Mangestedz baade rørandis godz och vrørandis, dit som giffuitt haffuer verit y gamble dage till kirckerne, gudz hellige ord till ære och forfremmelse, huilckit for^{ne} godz och eyedom bønderne nyde och bruge, och beholde foruden all affgift. Huorfor Presterne ere begierindis, Att de maa becommen nogit till sin vnderholdning aff ditte Kierckens godz eller Indkomst. Menn den meste hob aff disse bønder (Nogle fromme Mendt vndertagen) ere saa Moduillige, Att de vidde Presterne inthit ydermere thill [deris vnderholdning] . . .

Derfor [ere vy gandske ydmygeligen begier]indis, Att [eders Kongl.] Maie[stet vilde] strengelige biude [och be]fale, A[tt de bønder, som] sadanne kiercken[s godz] haffue vdi [brug och besiddelse skul]le skaffe deris Prester [rede]ligen saa ma[nge pen]dinge [och føde]vaare, som den kost beløber sig, huilcken Sognepresten bør att haffue efter

⁵ Idetmindste fem Linier af Begyndelsen mangle, paa de tiloversblevne Fragmenter af disse læses Navnene: [S]jigurder En. . . , [O]ddur Oddsøn, Gunlaug Eyolfur Arnthor[szøn].

kierckenis Register. Thi ditte haffuer verit becklagitt obenbarlig her paa landztingit, for vore Lowmendt, th[i]der end en gang, och haffuer dog inthit haft at sige, fordi . . . saa att holde saa fast med bønderne, Att vy faa huer[cken] Low eller ret, eller nogen god beskeden aff dennom her om ⁶. Hernest nødis vy och saa till att berette for eder(s) Kon. Maiestet, Att her y Skalhotz Stigt ere saa stor brøst for gudz ordz thiennere, Att vdi ditte forgangne Aar haffue nogle Sogne kiercker veritt aldellis presteløse, thi her (er) icke vden en Skole vdi ditte ganndske Stigte, den som er paa Skalholt, och endog de ere 24 Peblinger, eller vndertiden 30, da haffuer Stigtid møgit flere behoff. Huorfor ditt gaar her thit och offte saa thill, Att de bliffue kalditt och ordineritt till prester, som aldrig haffuer gangitt til Latine skole, och icke kunde nogitt anditt end sitt blotte Islandiske ⁷

. . . . Elsk[elige herre Fader fader Konning] Christian [denn III] høylo[glig ihuckommelsze i hans] nadis breff, som [er] vdgiffu[it]t Anno 1542, da mon ditte vere it s for ditte Stigte: eller om eders K: M. vilde nadigste skicke till bage igien itt aff Kronens och eders K: M: kloster med sinn Jorder och r[et]te tillegelszer, paa ditt att der maa stiftis sadanne en børne skole: eller huad anditt, som eders Stormectighedz gunst och Naade vilde self med tiden styreke til gudz ordz forfremmelsze her y landit. Ditte kunde och saa gøre gudz ordz thienniste nogen bistan, om eders K: M: vilde befale, att der skall holdis en Sognedegne paa huer en aff de Rige kiercker, besynderlige der som thoe prester, eller enn prest och degen

⁶ Indstillingen: „I. Att Presterne motte Bekomme penge eller anden waare for den kost, Som denom aff Bønderne tilbudis, aff dett Som i gamle dage haffuer weritt giffuitt till gudz thienniste: elfterdj armodt och nød dett fordrer“.

⁷ Her mangler flere Linier. Indstillingen: „II. Att Skole Personer der paa landitt Bliffuer flere och Jo saa mange, att kierckerne och gudz thieniste kand well forsørgis, och dett enthen paa en stedt eller flere.“

bør att fødis efter kirckenis Registers liudelsze, och samme degen motte nogit holdis till bogen, och icke hindris derfraa med bondenis arbejde, Men øffue sig saa, att der kunde siden vorde en prest aff hannom⁸. — Der thill ere vy gandske ydmygeligen aff eders K: M: begierindis, At eders K: N: giffuer osz her y skalhotz Stigte, sadanne itt breff, som den stormectigste herre Konning Frederick eders K: M: kiere herre fader høyloglig ihuckommelsze haffue⁹ . . . pres[terne] . . . 3 h och derforuden 5 thiend [pre]sterne ere giffte, so[m boe] paa Closterne, Att [de motte] haffue en aff Closterens [gaar]der, och boe paa, denn som beleeligt er for Sogne folckit, efter som for^{ne} K: M: breff formelder¹⁰.

Sammeledis er osz fattige Mennd storlige fornøden att eders K: M: vilde vere osz Naadigest behielpelig, saa vy maa Nyde dit beskiermelszis breff, som den gudfryctige herre Konning Christian denn III aff sinn synderlig Gunst och Naade, gaff alle Prester vdi Skalhotz Stigte, Anno 1549. Disligeste, Att vy maa nyde dit andit hans Naadis breff, som er vdgiffuit Anno 1542, och andre sadanne privilegia och friheder, Att vy icke skulle bliffue besuerit med nogen tiunge eller vdgyffter, thi alt thill denne thid haffue fattige prester her y Stigted maat giffue Sylemenderne deris thiend lige som andre bønder, och nogit anditt, som icke haffuer verit tillforne. — Fremdelis giffuer vy eders K: M: tilckiende, Att Superintendenten kand icke komme presterne till att vere prouster i Stigid, besynnderlige der som ere farlige Reiser thill land och vand, och de bekomme dog aldellis

⁸ Indstillingen: „III. Att Bisperne kand Selffuer Ramme dett Beste Raadt med Sognedegne, Naar Skolerne Bliffuer Saa nødtørffige forsørgede.“ Den Forordning, der ovenfor sigtes til, er af 19 Novbr. 1542 (trykt hos *Ketilson*. I, 241 f.).

⁹ Her mangler flere Linier. Indstillingen: „IV. Siunis dett icke mere wbilligt y Skallholtt end i Hollen, att Presterne Beholde thiende efter Ordinantzen och Receszen.“

¹⁰ Femte og sjette Indstillingspunkt har Fugtigheden fortæret.

inthit for sin store vmag och omkostning, Men y gamle dage, den tid ¹¹

leye Jordit, och [de] dog icke [haffue hafft noge]n gresgang och an[den thil]legilsze so[m skulde vere] fult med for^{ne} gaarder aff [Arilds] tid: och der offuer haffuer de maatte bethalit den K[orn], som did var ført Anno 1573 fraa Danemarek, Saa de haffuer derfor vdgiffuit 3 lester fisk, sig thil stor skaade: och de haffuer dog slet ingen fordeel derfor, och icke eller nogen indkomst vden en liden part aff denn thiende, som der giffuis y fisk, effter som seduanligt er.

Derfor er vy vnderdanigste Begierindis, At de samme prester paa Westmand øø maa enthen nyde bruge och beholde de gaarder, som de besidder, quit och frie foruden all affgift med all deris rette thillegelsze, eller for sadanne affgift, som der haffuer tagis aff tilforne ¹².

End ydermere ynsker vy och begiere, At eders K: M: vilde Naadigste skicke denn part aff thinden y for^{ne} Westmand øø thil Skalholt igien, som bisperne haffuer verit tilforne vnt och thillagd, Men nu y nogle forleden aar haffuer verit opbaaren thil eders K: M. Thi her gøris nu allevegne saa stor nød och trang for fisk, At Mand kand icke nocksom dit beklage, och ¹³

Dislig[este giffue vy eders K: M:] tilkiende, [att her y] Stigt[id] [e]r nu saa stor [Nød] for Recker och . . . [att kirkerne?] kand icke holde k[ueget?] och Jordene vid m[acktt och in]den stackit thid vil bygde[n] forfalde her mangedstedz, landit thil vbødelig skaade, vden gud giffuer nogen god raad thil thimmer och vid. Thi begierer vy vnderdanigste,

¹¹ Her mangler atter et længere Stykke. Syvende Indstillingspunkt er ogsaa noget beskadiget: „VII. Att Prouisterne kunde haffue [nogen hielp till] deres Beszuerlige Reygszer och wn[derholdning].“

¹² Indstillingen: „VIII. Att de Prester paa Westmann[øø mot]te Beholde Nødtørfftige Bolig och Jordt vden affgift.“

¹³ Atter stor Lakune. Indstillingen: „IX. At Domkiercken i Skallholt kunde holdis wed macktt enthen wed de thiender aff Westmannøø eller i andre maader.“

At eders Naade vilde sende hid thil landit for Synden huert thridie eller fierde aar enn Skib beladit med deler och thimmer, At vy maa becommen den samme vid tilkiøbs for madeligt verd, och for den vare, som her er genst paa landit, och vy haffuer thil. Och At dit samme skib maa forløse her paa Ørebacke, thi denn haffn ligger myt for Sunlendinge fiørdunge¹⁴.

Her ligge ochsaa nogle Jorder sammesteds vdi ditte Stigte, som y gamle dag haffue verit giffne aff got folck thil gudz fattige deris ophold, och derfor kaldis samme Jorder Christi fiar Jarde, eller Christi fee. Huilche Jorder vy ere begierindis for gudz skyld paa de fattige deris vegne, At maa komme thil sit rette brug igien, huor som de ere liggendis blant kronens eller kirckens Jorder, de Arme Nødtørfiftige Stackarle till deris liffs [ophold]¹⁵

Dit er osz ochsaa storligen fornøden allernadigste Herre, At efterdi alle sager, gei[sleig] och versleig skulle ordelis for vore loumend och Syslemend, At her maa efter denne dag obenbarlig vduelgis och thilskickis offuer alle Sysler, Erlige, gudfryctige, fromme och forstandige, wbercyctede Danemend, och at ingen thilstedis her efter at trenge sig ind y sadanne kald och bestilling, eller kiøbe sig eders K: M: Sysler och Leen thil formedelst skienck och gaffuer, thi baade forarmis landit der vdaff, och thit och ofte kommer stor lempe der vdaff. Thi somme aff sadanne Syslemend, giøre huercken eders Naadis fattige vndersaatter gaffn, och icke hielper de eller nogit thil gudz ordz forfremmelse¹⁶. — Huad andit som osz er fornøden

¹⁴ Indstilling: „X. Att kierckerne paa landitt kunde och holdis wed macktt med Nødtørfiftig Bygning, och der till forhielpis efter leyligheden.“

¹⁵ Indstilling: „XI. Att de Fattige och saa motte Betenckis.“ Lakunen ovenfor udfyldes af følgende Indstilling: „XII. Att Bispen och nogle aff presterne motte were med att dømme i Eckteskabs och geistlige Sager.“

¹⁶ Indstilling: „XIII. Om Dommere att tillskicke Rammer E. W. Selft dett som Best och Christeligst kand werre.“

at klage och berette for eders K:M., dett fordrister vy osz icke thil paa denne thid at skryffue, At vi bemøder icke eders Høffuerdige K:M. alt formøgit.

Men vy forlader osz allesammen nest gud y himmelen, thil eders besynderlig gunst och Naade, och sette alt vort raad och effne thil eders Naadis forsiun, forhaabindis . . . (Resten mangler, af Dateringen ses kun: [Ska]lholt paa Island . . . 20 Julij Anno . . .)¹⁷.

B. Andragende fru Islands tvende Biskopper om at Øen maatte faa en egen Kirkeordinans og en gejstlig Domstol.

och p . . . thienner [Gudbrandur Thorla]kszøn och od[dur] Einarszøn Superinten[dente]r p[aa] Ko]ng Matz La[nd] Island, giffue eders Høgmectighed allerunderdanigst til[kiende], At her y ditte fattige land gaar møgit vskickelig thil i [man]ge maade, mest for denn aarsag skyld, Att her er end[nu] ingen sadanne kircke Ordinantze, som vel kand komme off[uer] ens med landens leelighed. Thi konglige Maiestatis [kircke] Ordinantz indholder mange de støcker, som ike thienne vden y Danemarcke eller Norige. Men de gamle kirckens lou, som her haffuer verit brugelige vdi de gamle Bispers tid, de actis nu icke, siden gudz ord och Evangelium kom rent och klart hid y landit, Och for denne samme aarsage skylð vide huercken de lerd eller lege, huosz osz, huor effter de skulle rette sig y mange och adskillige sager, saa som daglig forfaring giffuer her nocksom thilckiende, At baade till landz thingid och andenstedz er eckon bulder, thrette och klammerj, Nar der skulle ordelis nogle de sager, som enthen ere kirckene eller presterne i nogen

¹⁷ Af Indstillingens Slutning er kun følgende bevaret: „ . . . med laugmendenes . . . godz och anditt som hør till [wer]dslig Ting och Diæle: dog saa[ledes att] de stiler allting dett meste Muel[igt] kand werre effter den landz leylighed effter den Danske kiercke Ordinantz, och den skicker her Neder till wor allernaadigste Printz och Danmarckis Rigis Raadt, [for att offu]rsees, Beuilgis och confirmeris.“

maade anrørendis, Huad eller dit er om kirckenis godz och pending eller presternis vnderholding: Huercken er her kircke verge eller søgne degne som vdi Danemarck, icke actis her eller møgit bandsetning, thi huer Mand haffuer Mendisklig kierlig och wenlig omgængelsze med den som bandsette er, lige som med den der haffuer icke fortørnid den chri[stelige kircke]¹⁸
 . . . dighed och løszactighed, mene de maa haffue [deris egen] vilge, icke er her nogit Capitel eller Consistorium [eller] lerne mend her y landit disuere, vden[n] faa Studen[ter] alleniste. Saa er och denn første Jurisdiction hosz loumend och lourettismend, huorfore mögen vskickelighed begiffuer sig, och stor vennighed blant prester och bønder baade om smaa Capeller och halffkircker deris godz och eyedom, och mögit andet saa som den Supplicatz indholder och formelder, huilchen Prousterne och præsterne for Sønnen vdi Skalholtz Stigt haffue alle vnderdanigste ladit skryffue thil eders Stormectighedz Naade, huor vdi dog ere nogle Artikler, som røre paa begge disze Stifters nødtorfftige klagemaal: Saa ere vy derfor underdanigste begierindis, at eders Kongelig Maiestat vill paa gudz veyne strengeligen biude och befale at eders K: M. Lensmand her paa landit tager till sig begge Superintendenterne och begge loumendene och der thil baade prouster och præster, och andre aff de fornemste her y landit, At de skall offuer veye denne landz leelighed y dit enne saa vell som y dit andit, och gøre saa nogen god skick och ordning, som kand vere gud Alsommetigste thill loff, pris och ære, och hans hellige ord thil forfremmelse, och eders fattige vndersaatte her y landit til gu[delig]¹⁸ . . .

Eders h aller vnder[danigste thiennerer]
 Otte Einersøn [Gudbrand Thorlaksøn]
 [Superintendent i] Skalholtz Stigt. [Superintendent i] Hole Stigt.]

¹⁸ Her mangler flere Linier.

Som det i Indledningen er berørt, besvaredes disse Andragender med en kongelig Befaling til Lensmanden, Bisperne og Lagmændene paa Island, om »at tage til sig nogle af de bedste og vildeste Mænd der paa Landet og med dem lade optegne og forfatte de Punkter og Artikler, som kunde findes den gejstlige Stand at være anrørendes, og de kunde være med besværet, gjørendes en Forordning, hvorledes derudi bedst og lideligst kunde forholdes, hvilken Forordning siden os tilskikkes, at vi den kan lade overse, og derudi at forordne og forandre, hvis os og vore Under-saatter der paa Landet kan være gavnligt og tjenligt«. — Om en saadan Kommission er kommen i Stand, tør jeg ikke sikkert afgjøre, men det er i alle Tilfælde vist, at en almindelig Revision af den islandske Kirkeforfatning ikke skete, ligesaa lidt som der udkom nogen særskilt islandsk Kirkeordinans; formodentligt er der taget idetmindste noget Hensyn til Øens særegne kirkelige Forhold i den norske Kirkeordinans, som K. Christian den Fjerde faa Aar efter (1607) udgav.

2.

M. Brynjulf Svendsens Udvælgelse til Biskop i Skalholt 1638.

Det er ingenlunde ubekjendt, at den lærde og fortjente Biskop Brynjulf Svendsen kun med stor Møje bevægedes til at overtage Bispeembedet paa sin Fødeø. Han havde i fem Aar været Konrektor i Roskilde, var almindelig anset for sin store Lærdom, navnlig i det græske Sprog, og havde faaet et Stipendium til at rejse udenlands for, da han inden sin Afrejse begav sig til Island for at ordne en Arvesag. Medens han var der, døde Gisle Oddsen, Biskop i Skalholt Stift, 2 Juli 1638 paa Altinget, hvor ogsaa M. Brynjulf var tilstede. Alle de tilstedeværende Præster vendte Blikket til denne Mand, og uagtet han ikke havde været Præst, ansaa de ham dog for den eneste værdige til at indtage den ledige Plads, til hvilken de derpaa enstemmig udvalgte

ham, uagtet hans bestemte Vægning. Imidlertid maatte M. Brynjulf dog paatage sig at bringe deres Kaldsbrev ned til Kjøbenhavn, men han dulgte ikke for dem, at han vilde undslaa sig for at modtage den ærefulde Kaldelse og derimod henlede Opmærksomheden paa en anden Mand, som han ansaa for værdigere. Uagtet han nu ogsaa gjorde dette og i en lang Skrivelse til Kansler Chr. Friis forebragte sin Undskyldning^{1°}, bevirkede han dog ikke andet hermed, end at Sagen blev overgivet til Universitetets Kjendelse, og da dette bestemt erklærede sig for M. Brynjulfs Værdighed til Embedet, maatte han endelig bevæge sig til at modtage det. — Nedenfor meddeles nu trede herhen hørende Brevskaber, som hidtil ikke have været offentliggjorte.

A. Den skalholtiske Gejstligheds Brev til Kongen, hvori den beretter om Valget.

Serenissime ac Potentissime Danorum, Norvegorum, Vandalorum, Gothorum Rex, &c. Christiane IV.

Domine clementissime

Qvoties subjecta Majestati Tuæ Regna et Provinciæ adversam experta sunt Fortunam, aut Damno affecta tristiore, post Deum, ad Te Rex serenissime, confugere, tanquam Numen qvoddam propitium consveverunt. Nec spes, qvam vel pauperes Islandi in Regia Tua Clementia posuerunt, unqvam fefellit. Eidem nunc etiam confisi, Patriæ, adeoqve Ecclesiæ Christi salute ita postulante, non dubitamus Majestati Tuæ supplicare. Acerbum enim hoc tempore vulnus Deus Opt. Max. impressit miseræ Islandiæ, patriæ nostræ, Sacro Ordini fastigium caputqve præcidens, Dnm Gislavum Otthonis, Antistitem venerandum et religiosissimum, Diocesi Skalholtiæ nuper avellendo. Tacemus cæteros, viros alioqvi præstantes, Patriæ fulcimina, qvos hoc anno Deus rebus humanis exemit. Qvæ clades, nisi Regia Tua Majestas

^{1°} Trykt i *Finni Johannæi* Hist. eccl. Isl. III, 652—57.

clementer succurrat labascenti Christiano cœtui, non tam magnum allatura malum, quam fatalem minitura videtur ruinam. Nos vero, quando animum recepimus, humiliter implorata Patris Cœlestis Misericordia, pro pio et vigilante Ecclesiæ hic præficiendo Superattendente, Majestatis Tuæ Privilegium grati agnoscentes, haud volumus nec debuimus, in propriam perniciem, officio nostro deesse; Communi itaqve suffragio, quod fœlix ac faustum, Virum Nostratem, M. Brynolfum Svenonis, qui liberalibus artibus diu multumqve invigilaverat, delectum habemus, ut Majestati Tuæ cum libello hoc nostro supplice, quamprimum compareat, et Regia Confirmatione impetrata, Sacro inauguratus officio, post Episcopum apud nos agat: Nec doctrina solum, quam in Brynolfo nostro Regia Hafniensis Academiæ Doctores ac Professores celeberrimi dudum probarunt, quaque Scholæ Roschildensi annos aliquot operam Ille præstitit; verum etiam integritate vitæ et Modestia in amorem et æstimationem sui nos allexit. Nihil itaque magis in votis habemus, quam ut a Deo et Regia Tua Majestate Ecclesiæ Christi, quæ apud nos colligitur, adeoque Episcopatu Skalholltensi Vir ille præficiatur; Deum laboribus ejus ac universæ suæ Vineæ per Illius ministerium largam affusurum benedictionem, certo nobis persvadentes; ac eapropter, ut Tua Majestas supplicationem nostram facili admittat, humillime petentes: Deus ac Dominus noster Iesus Christus, Mundi salvator et unicum Ecclesiæ suæ Caput, Regiam Tuam Majestatem quam diutissime servet incolumem, Spiritu suo æterno regat, ac sanctificet, et tandem Gloriæ in Cœlis Coronâ donet.

Ex Islandia 3 Kal. Aug. Anno reparatæ Salutis 1638.

Serenissimæ Majestatis Tuæ

humillimi subditi ac servi

Skalholltiæ Dicesesis in Islandia Ecclesiarum

Pastores et Præpositi.

Original i Konsistoriets Archiv, Pakken 184. Vedlagt er Valgbrevene fra de enkelte Sysler og Herreder i Skalholt Stift, affattede paa Islandsk eller Latin, med Udstedernes (Provsters og Præsters) Underskrifter.

**B. Kongelig Befaling til Universitetet om at afgive
Betænkning om Valget.**

Christian den fjerde, med Guds Naade Danmarchis, Norgis, Wendis och Gottis Konning. Wor Synderlig gunst tillfornn, wij tillschicke eder herhoesz, huis Belangendis Islandische Bispewall forefalder, huilchet I haffuer med flid att igienom see, derom forfare, och osz eders wnderdanigst Betenchende derpaa med forderligste lade wide. Dermed scheer wor wilge. Befallendis eder Gud, Schreffuitt paa Vort Slott Hadersleffhus den 19 Januarij Anno 1639. Wnder Wort Zignet.

Christian.

Udskrift: Osz Elsch. Hederlige och høyleyrt D. Jesper Rasmuszen Brochmand, Superintendent offuer Siellands Stift, Sampt Rectori och Menige professoribus vdj Vniuersitetitt vdj wor Kiøsted Kiøbenhaffn.

Original i Konsistoriets Archiv, Pakken 184.

**C. Scriffuelse till Her Cantzeler anlangende Islandiske
Bispewall.**

Erlig, Welbiurdig oc Strenge Her Cantzeler, Gunstige Herre oc Patron. Efftersom vi haffuer bekommet Hans Maytts naadigst Missive, anlangende Islands Bispewall, att vi med flid dett skulde igiennem see, derom erfare, oc hans Maytt. voris vnderdanigste betenchende derpaa med fordeligste lade wide. Saa haffue vi samme Bispewall med flid i Guds fryct offuerveitt, oc siunis Mester Brynholtz Vndskyldninger icke att være saa vichtig, att dett samme Vocation i nogen maade kunde forhindre.

Thi først effter Bøn oc paakaldelse till Gud, haffue der alle foregiffuet M. Brynholdt, som den allerdyctigste, oc icke erfaret nogen anden som samme bestilling kunde betiene, vndtagen M. Brynholt allene.

For dett andett er hand en Gudfryctig, Lærd oc Skickelig Mand, oc till saadan bestilling gandske beqvemmelig, fornemlig efftersom hand angiffuer vdi sin Supplicatz till Eders Magnificentz oc beklager Scholam Patriæ satis esse afflictam,

da siunis der ingen bedre kunde bringe den paa fode, end som hand selffuer, efftersom hand haffuer betient Roeskild Schole vdi nogle Aars tid gandske vell. Oc efftersom aff M. Brynholt foregiffuis en ved naffn Theodorus²⁰, saa er hand nogle aff Professorerne vel bekiendt, huilcke vidner om hannem, (att) M. Brynholt langt offuergaar (hannem) baade vdi Lærdom oc Skickelighed; icke heller haffuer samme Theodorus den alder eller experientz vdi Scholetieniste, som M. Brynholt haffuer, siunis derfor icke, att Meeningheden kunde være saa vel med Hannem forsørget som med M. Brynholt sielffuer. Ynskendis at alle ting maa skee til Guds Hellige Naffns ære, Meeninghedens opbyggelse, oc mange fattige Menniskers evige Salighed. Oc er derfor ydmygelige begierindis, att denne voris korte betenchning maatte for Hans Kong. Maytt. naadigst andragis. Oc ville her med haffue Eders Magnificentz med sin Welbiurdige Huszfrue, oc Adelige Børn, Gud Allermectigste troligen befalitt.

Rector oc Professores.

Konsist. Kopibog 1632—42, Fol. 326—27. Skrivelsen udateret.

²⁰ Dn. Theodorus Jonæ filius, pastor Hytardalensis in Islandia occidentali (*Fin. Johannæus*, I. I. III, 655).

De Danskes Studeringer i Vittenberg

i Reformationstiden.

Ved

Holger Fr. Rørdam.

Fra gammel Tid havde de Danske for Skik udenlands at søge den Oplysning og Lærdom, som der herhjemme kun var ringe Lejlighed til at erhverve. Selv efterat K. Christian den Første havde givet Danmark et eget Universitet, vedblev Udenlandsrejserne, og det uagtet K. Hans søgte at hemme dem ved den Forordning (1498), at ingen maatte drage til fremmede Højskoler, før han i tre Aar havde studeret i Kjøbenhavn. Men Befalingen, der maaske aldrig blev strængt overholdt¹, kunde saameget mindre tages til Følge under denne Konges Eftermænd, som der indfaldt urolige Tider, og Universitetet kun var meget tarveligt forsynet med Lærere. Desuden var Kampen mellem det ny og det gamle begyndt: hvad var derfor rimeligere, end at de unge, hvad enten de havde taget Parti eller først søgte Fodfæste, stræbte udad, for, nærmere ved Hovedskuepladsen for Striden, at deltage i denne som Tilskuere eller som Medkæmpere. Det var derfor især Højskolen i Vittenberg, hvortil de danske studerende søgte, uden at deres Rejser til andre Universi-

¹ Christiern II.s Befaling, at ingen maatte drage ud, før han havde taget Bakkalavrgraden i Kbhvn, viser, at den ældre Forordning ikke mere stod ved Magt.

teter, som Rostok, Køl'n, Leipzig, Strasborg, Paris, Montpellier, derfor ophørte. — Det vittenbergske Universitet var oprettet 1502, og allerede faa Aar efter dets Stiftelse finde vi Danske studerende der²; men det var dog egentlig først efter Aaret 1517, at de Danske begyndte i større Antal at søge herhen, uden at man derfor endnu tør antage, at de alle udelukkende kom for Luthers Skyld; de, der kom, kom dog med Lyst til ogsaa at høre noget paa-lideligt om den ny Oplysning, der alt havde begyndt fra Vittenberg at kaste sine Straaler ud over Tydskland og Nordens Lande. Og at de ikke gjorde deres Rejse for-gjæves, derom overbevises vi, naar vi lægge Mærke til, at Mænd som Christen Stub, Klavs Urne, Hans Tavsens, Peder Thomesen, Arvid Pedersen, Jørgen Jensen Sadolin, Peder Tidemand, Hans Svaning, Herman Skeel, Peder Plade og ikke faa andre, hvis Navne senere fik en hæderlig Be-rømmelse, sad ved Luthers og Melanchthons Fødder endnu længe inden Reformationen blev fuldt indført her i Danmark³. Men fra den Tid det blev K. Christian den Tredie om at gjøre at gennemføre den evangeliske Kirkeordning i sine Lande, maatte Besøgene i Vittenberg naturligvis tage endnu mere til, thi hvorvel Kjøbenhavns Universitet paa samme Tid opstod i en gjenfødt Skikkelse, laa det saa ganske i Tidens Betragtning, at et ordentligt videnskabeligt Kursus ikke kunde fuldendes herhjemme; for mange maatte det ogsaa have noget eget tiltrækkende, at komme til at høre Reformatorerne selv, efter Ordet: dulcius ex ipso fonte bibuntur aquæ. Det var ogsaa saa langt fra, at Kongen havde noget imod disse Udenlandsrejser, at han snarere fremmede dem, hvor han kunde, ved Understøttelser, som han navnlig gjennem Bugenhagen og Melanchthon og efter deres

² Om det vittenbergske Univ.s Oprettelse og dets første Lærere se *Grundtvigs* Udsigt over Verdenshist. (1817). S. 135 f.

³ Se forøvrigt efterfølgende Uddrag af *Førstemanns* Alb. Acad. Witte-bergensis.

Anbefaling lod tilflyde de trængende studerende under deres Ophold i Vittenberg. I disse Mænds Breve til de danske Konger Christian III og Frederik II have vi Prøver paa deres anbefalinger for danske Studenter⁴, ligesom vi i de nylig udgivne Skrivelser fra Christian III til de tyske Reformatorer⁵ have Beviser paa den store Opmærksomhed, Kongen stadig viste de Beretninger, der fra Vittenberg tilstilledes ham om de unge Danskes Flid og Fremgang og om deres Trang til Understøttelse under deres Studier i fremmede Lande. Vi høre ham endogsaa beklage sig, naar han ikke i længere Tid havde modtaget Opfordring til at hjælpe trængende Studenter⁶. Mærkede han derimod, at de gave sig af med Allotria, da undlod han ikke at minde dem om, at de gjorde bedre i at komme hjem og gjøre Nytte i et Embede, end udenlands at give sig af med unyttige Ting⁷. Da denne Konge regelmæssigt sendte flere af de vittenbergske Lærere aarlige Gaver (»Besoldung« kalde de selv disse Gaver), maatte de føle det som deres Pligt med særdeles Omhu at antage sig de danske studerende,

⁴ Se *Schumacher*: Gelehrter Männer Briefe an die Könige von Dänemark. I—III.

⁵ Aarsberetn. fra det kgl. Gehejmearchiv ved *Wegener*. I, 215—96. Adskillige af de ny Efterretninger i denne Samling ere benyttede i et ret vakkert lille Skrift af *H. C. Lange*, Die innere Stellung Christian des III. zur Reformation und sein persönliches Verhältnisz zu den Reformatoren, Altona 1857. Den, som det synes, ret velsindede Forfatter kan dog ikke afholde sig fra efter tysk Skik at forvanske Fakta, naar han siger, at Udkastet til Kirkeordinantsen 1537 blev forfattet af gejstlige fra Kongeriget og Hertugdømmerne; thi da han aabenbart har haft Pontoppidans Annaler for sig, der nævner alle Underskriverne, der kun vare fra Kongeriget og Slesvig, kan Fejlen ikke være opstaaet af Uvidenhed.

⁶ *Bugenhagen* skriver 1546: „Ew. Mai. schreibt auch, das ich nu lange nicht geschrieben habe E. M. für arme Gesellen, welchen E. M. doch gerne wil senden vnd geben, ist was verseumet G. K. so komme ich noch wol zu Masse, solcher Wahre hab ich alzeit genug.“ (*Gel. Män. Br.* I, 61).

⁷ Se t. Ex. *Gehejmearchivets Aarsberetn.* I, 268.

saaledes som ogsaa Melanchthon udtaler det, naar han med Taksigelse for en Gave skriver til Kongen: »Jeg tilbyder mig ogsaa i al Underdanighed at bevise Eders K. Maj. min Taknemmelighed ved tro Undervisning af E. K. M.s Undersaatter, der studere ved dette Universitet, og ellers med Arbejde, der sømmer sig for mit Kald⁸«. Paa denne Maade kan Vittenbergs Universitet i denne Tid betragtes som den kjøbenhavnske Højskoles Mesterlektie. I Almindelighed drog de danske Studenter først ud, naar de en Tid havde studeret hjemme; kom nogen til Vittenberg uden først at have lagt en god Grund ved Fædrelandets Højskole, lod Bugenhagen, der nærmest førte Tilsynet med de danske Studenter, ingenlunde en saadan »Foragt for Skolen i Kjøbenhavn« gaa upaataalt hen⁹.

Ligesom det nøje Forhold, der var mellem Danmark og Vittenberg i Reformationstiden, var af den største Betydning med Hensyn til den Maade, hvorpaa Overgangen fra det gamle til det ny hos os foregik, saaledes er det ikke uden Interesse at kjende de enkelte Danske, som i hin Tid studerede i Vittenberg, da vi derved sættes istand til bestemtere at kunne forfølge Sporene af den Indflydelse, Reformationens Centrum udøvede paa de periferiske Kredse. Et saadant Kjendskab er betydeligt lettet ved Dr. Førstemanns Udgivelse af Vittenberger-Universitetets ældste Album (1502—60). Da denne Bog vistnok hertillands kun er i meget faa Hænder, og da det desuden ikke er nogen let Sag at udsondre Navnene paa de enkelte danske studerende mellem 20—30,000 andre Navne, antager jeg, at et muligt nøjagtigt Udtog af Førstemanns Bog ikke vil være Læserne ukjært. Et saadant har denne af Reformationstidens Litteratur saa fortjente lærde selv tidligere gjort og sendt til vort Universitet i Anledning af Reformationsfesten 1836;

⁸ *Gel. Män. Briefe.* II, 95.

⁹ Jfr. *Gel. Män. Briefe* I, 62—63.

men dette hans Udtog var kun af Betydning, saalænge man ikke havde hans trykte Bog, thi ved at gennemgaa denne har jeg fundet, at han af Mangel paa Kjendskab til de danske Stednavne eller af Uagtsomhed har forbigaaet ikke faa danske studerende, ikke at tale om alle Slesvigerne, som jeg dog ikke kunde forbigaa, om end de fleste af dem vare mig ubekjendte¹⁰. Herved er Tallet paa Personerne, der i Førstemanns Udtog beløber sig til 192, hos mig steget med omtrent 100, heri dog medregnet et Par Normænd, de eneste jeg har fundet, og nogle faa fremmede, der senere fik Ansættelse i Danmark. Imidlertid vil jeg dog advare mod den Antagelse, at vi saaledes nu skulde have en aldeles fuldstændig Fortegnelse over alle de danske studerende i Vittenberg i Reformationstiden; thi selv om jeg skulde have undgaaet at overspringe nogen, hvad næsten er umuligt at indestaa for, da Navnene ofte ere gjorte ukjendelige ved en barbarisk Bogstavering eller ved ufuldstændig Betegnelse, og Øjet desuden sløves ved at gennemløbe den uendelig Mængde Navne, saa kjende vi dog andesteds fra flere danske studerende i Vittenberg, der ikke ere anførte i det af Førstemann udgivne Album. Jeg vil saaledes anføre:

Povl Pedersen (Petrus) Kempe, K. Christian II.s bekjendte Ledsager, hans nøje Forhold til Reformatorerne gjør det højst sandsynligt, at han har studeret i Vittenberg, (hvilket ogsaa Allen antager, Disp. p. 34), men hos Førstemann har jeg ikke fundet ham, uden han skulde være den »Paulus Kemp dioc. Ruppen.«, der blev indskreven 25 Maj 1524, og hvor da Ruppensis kunde antages for en Fejlskrift for Ripensis.

Jørgen Jensen Sadolin, der 1525 skal være kommen hjem fra Vittenberg.

¹⁰ *Førstemanns* skrevne Udtog gaar til 1565, medens det trykte Album ender med 1560, for de sidste fem Aar har jeg derfor udelukkende maattet holde mig til Udtoget.

Petrus Parvus (Rosæfontanus), der var i Vittenberg c. 1532 (Gamst, De Pet. Parvo, p. 56¹¹).

Mag. Erhardt, der 1538 anbefales af Luther til K. Christian III (Gel. Män. Br. II, 261).

Peter Genner fra Haderslev, 1541—46 (Gel. Män. Br. I, 31. 78. 87. III, 63—75. Geh.-Arch. Aarsberetn. I, 220 ff. Noodt, Beiträge I, 29—30).

Olaus Gotlænder, 1543 (Geh.-Arch. Aarsber. I, 230 f.).

Tyge Asmüdsen, 1545 (Gel. M. Br. I, 40. 45. 62. 67. 69. II, 4. Langebekiana, S. 288. Geh.-Arch. Aarsber. I, 240. 244).

Valentin, Peter Harrings Søn, 1546 (Gel. M. Br. I, 88).

Jørgen Eriksen fra Haderslev (siden Biskop i Stavanger), c. 1555 eller derefter (Pontoppidan, Ann. Eccl. Dan. III, 211).

Mag. Suer fra Kolding, 1557 (Gel. M. Br. II, 81. 82).

Om nogle andre, der ere forbigaaede i Slutningen af Førstemanns skrevne Fortegnelse, se Wegeners Hist. Efterr. om A. S. Vedel, 2. Udg. S. 37—38, jfr. Dän. Bibl. I, 171.

Hvor Personerne i den følgende Fortegnelse vare mig bekendte, har jeg tilføjet en kort Notits om deres senere Stilling, ligesom jeg har bestræbt mig for at give Henvisninger til andre Kilder, der give nærmere Oplysninger om vedkommendes Studium i Vittenberg. Da Betegnelsen imidlertid, som jeg ovenfor har bemærket, oftere er ufuldstændig eller unøjagtig, har det ikke altid været let at oplyse med Sikkerhed, hvem der menes. Jeg haaber dog, det skal vise sig, at jeg fordetmeste har truffet det rette.

¹¹ Tiden for det af Gamst (anf. St.) meddelte mærkelige Brev fra Herman Skeel til Anders Bilde, lader sig temmelig nøje bestemme, da Skeel kom til Vittenberg 1531 og Frands Bilde 1532. Brevet er altsaa skrevet i det tidligste i det sidstnævnte Aar; men dengang Skeel skrev Brevet, synes Pet. Parvus nylig at have forladt Vittenberg. Men hvorledes forbindes denne Tidsbestemmelse med de ældre Angivelser, at P. Parvus 1520 skulde være vendt tilbage fra Vittenberg, uden ved Antagelsen af, at han har været der to Gange, eller ved, hvad jeg antager for det rigtige, aldeles at forkaste den ældre Antagelse, og allene at holde sig til de her meddelte sikre Data.

Fortegnelse over de danske studerende i Vittenberg fra Universitetets
Stiftelse 1502 til 1565.

1505. Dominus Assuerus Petri de Dacia sacer¹.
— Dominus Nicolaus Chanati (1) de Dacia sacer.
1513. 6. Maj Wolfgangus de Vtenhoff de Gera nobilis
dioc Numburgen².
1516. Jacobus Rano ex Dacia Vionen. dioc³.
— Johannes Dye de Dacia Roscholden. dio.
— Laurentius Eisberne⁴.
1517. 14. Avg. Laurencius Vlman de Roscillia Roscildiacen.
dioc⁵.
— 18. — Martinus Jhone de Roscillia Lunden. dioc.
— 30. Dcb. Henningus Plato Nobilis dioc. Roschilden.
1518. 1. Maj Christiannus Stube Dacus Vibergen. dioc⁶.
— 2. Juni Laurentius Petri de Hussen Sleswicien. dioc.
— 7. — Petrus Paul de Hussen Sleswicen. dioc.
— 18. Sept. Nicolaus Hart Dacus Ottonien. dioc.
— 18. — Fr. Mauricius Goess ordinis Cistercien. Vi-
bernen. dioc.
— 18. — Christianus Dacus ex Dacia Ottonien. dioc⁷.
— 4. Dcb. Mathias Gabler Stutgardianus dioc. Constan⁸.

¹ Adser Pedersen siden Kantor i Lund, Pavedømmets ivrige Talsmand (*D. Mag.* II, 108 ff.).

² Siden Fred. I.s og Chr. III.s tyske Kansler.

³ Den sidste katholske Roskilde-Bisp, Jakob eller Joachim Rønno.

⁴ Indskreven umiddelbart efter Joh. Dye, og sikkert dansk, det sidste Navn er formodentlig en Fejlskrift for Esberni.

⁵ Lavr. Ølmand, siden kgl. Sekretær, tilsidst Ærkedegn i Roskilde († 1538).

⁶ Søn af Chr. II.s ivrige Tilhænger Borgemester Ped. Stub fra Viborg, Chr. Stub blev senere Kannik smsts. og var en af Reformationens Venner i denne By (jfr. *Allen*: Br. og Aktst. I, 445—46 Not.)

⁷ Man kunde her tænke paa Christen Skrok, skjønt man ellers ikke ved noget om, at han har været i Vittenberg.

⁸ Blev 1520 Prof. i det græske Sprog ved Kbhvns Univ.

1519. 29. Apr. Anthonius Ethlerus Prusse ar. Mgr. Haffnien. dioc. Ottonien¹.
 — 29. — Juo Ethlerus Prusse arcium Mgr. Haffnien. Ottonien. dioc. dederunt 1 flor.
 — 30. — Woyslaus Bobesser dioc. Caminen. (I Randen: Pomeranus Consiliarius Danicus)².
 — 18. Maj Ericus Guntzen de Hüssen dioc. Schlemtzen (?).
 — 14. — Joannes Lass de Schlesewick dioc. Schlesewiccen.
 — 29. — Laurencius Prall Schleswicen. ciuit.
 1520. 27. Febr. Laurencius Detleff ciuit. et dioc. Schlesuwigkten.
 — 10. Marts Volqvardus Schmidt Schlesuwigkten. ciuit. et dioc.
 — 27. Apr. Wichmannus Baie Husyrn dioc. Schlesewicen.
 — 8. Maj Theodoricus Joannes Schlesbicen. ciuit.
 — 24. — Johannes Johannis de Haussen Schlesbiccen. dioc.
 — 16. Juni Nicolaus Vasch (Hvas?) dacus ex Vibergen. dioc.
 — 20. — Georgius Petri Dacus Ottonien. dioc.
 — 19. Juli Gerhardus Junius Slesuiccen. ciuitatis.
 — 21. — Nicolaus Vrnae de Dacia Lauien. (!) dioc³.
 — 24. Nov. Erasmus Joannis de Dacia Ottonien. dioc⁴.
 1521. 23. Apr. Joannes Goss de Dacia⁵.
 — 22. Juni Nicolaus Wamp Jarsnen. (?) Arusien. dioc.
 1523. 13. Apr. Paulus Boccij de Haussen Sleswiccen. dioc.
 — 18. — Paulus de Kampenhussen Schleswiccen. dioc.
 — 16. Maj Joannes Thaussen ex Dacia Roschilden. dioc.⁶

¹ Anth. Ejlersen Bryske, siden Rigets Kansler († 1566).

² Wobitzer var siden Lensmand paa Tryggevælde. Han var allerede 1537 i K. Chr. III.s Tjeneste, jfr. *Gel. Män. Br.* I. 9, 12, 13.

³ Var 1529 Kbhvns Univ.s Rektor, Provst i Lunds Kapitel († 1562).

⁴ Maaske Rasmus Vordin, siden første lutherske Præst i Faaborg, Underskriver af Kirkeordinansen.

⁵ Siden Præst i Svendborg, tilsidst Biskop i Trondhjem († 1578).

⁶ Den bekendte Reformator († 1561).

1523. Avg. Nicolaus Hespuius ex Dacia Londen. dioc.
 — Petrus Thome Burlblaiuen. (?) dioc¹.
 — Stigortus Bursius ex Solandia (?) ex Ottonen.
 dioc².
1524. 25. Maj Nicolaus Adeus dioc. Sleswiccen.
 — 16. — Vitus Petrus Londen. Danus³.
 — 30. Okt. Nicolaus Petri Danus.
 — 28. Nov. Laurencius Cleborek Dacus.
1525. 4. Juni Matthias Hegeluth de Wyburg.
 — 6. — Nicolaus Møller de Flentzburg.
 — 13. — Petrus Johannes de Wyburg⁴.
1527. 11. Maj Nicolaus Boring Rypensis, dioc. Rypens.
 — 23. Juni Michael Sampsonius de Incia (?) dioc. Burg-
 lauen.
1528. Nicolaus Rosenkrantz de Dania⁵.
 — 25. Okt. Henricus Hallick Holsatien. dioc. Sleswiccen⁶.
1529. 21. Jan. Nicolaus Bioern Dacus.
 — Andreas Barbi de Loburg dioc. Brandenburg⁷.
 — Apr. Georgius Tettlewin Rippen. pauper gratis in-
 scriptus.
 — — Johannes Nicolai Danus pauper gratis inscr.
 — 24. Maj Christianus Holste Dioc. Sleswiccen.
 — 7. Juni Johannes Knutzen. Dioc. Sleswitzen.
 — 7. — Paulus Hockel Dioc. Sleswiccen.

¹ Første lutherske Bisp i Børglum. (Indskreven i Sommersemesteret).

² Stig Pors (*D. Mag. V*, 346) se foran S. 351. (Den først indskrevne i Vintersemesteret).

³ Arvid Pedersen, Psalmedigter, Præst i St. Ibs (*D. Mag. V*, 349). Indskr. mellem 23. og 28. Juni.

⁴ Umiddelbart efter denne er d. 14 og 16 Juni indskrevet: *Conradus Nysenus Nostadien.* og *Christianus Johannis de Jegind*, der maaske ogsaa ere Danske.

⁵ Søn af Axel R. til Langting; ejede siden Halkjær (*D. Atl. V*, 72).

⁶ Formodentlig Henr. Holk (fra Rønnehave paa Als), siden kgl. Sekretær og Ejer af Søbo.

⁷ K. Chr. III.s tyske Kansler († 1559).

1529. 7. — Petrus Tymanus de Dacia dioc. Rossylden¹.
 — 19. Juli Johannes Bernekow Pomeranus dioc. Roschilden².
 — 8. Avg. Andreas Jesperi de Dacia.
 — 23. Dec. Johannes Swaningus ex Dania³.
 1530. 6. Juli Caspar Smidt de Flensburg.
 — 17. Okt. Georgius Schumacher Tundaren. ex Holsatia.
 1531. 15. Maj Laurencius Woden de Ripen oppido Daniæ eiusdem oppidi diocesi.
 — 14. Juli Hermannus Schiel Vibergensis⁴.
 — 14. — Ericius Holst Ripensis.
 — 3. Sept. Petrus Esbernus Pladius⁵.
 — 3. — Laurentius Petrus Ottoniensis.
 — 3. — Chanutus Michael.
 — 7. Sept. Petrus Nicolai Tunder (gratis inscr.).
 1531—32 Bernhardus Vicboldt⁶.
 1532. Franciscus Wyldæ Danus⁷.
 — Simon Crystiernus Cymber⁸.
 — Seuerus } Nicolai Dani.
 — Christophorus }
 — Georgius Petri Samsingus Cymber⁹.

¹ Den bekendte Skribent Ped. Tidemand, Præst i Herrestedøster.

² Siden dansk Rigsraad, Ejer af Birkholm († 1559).

³ Siden Prof. ved Univ., derefter Ærkedegn i Ribe og kgl. Historiograf († 1584).

⁴ Kgl. Sekretær, en af Reformatorerne højt agtet Mand, Ejer af Jungetgaard o. fl. Gaarde, jfr. *D. Atl.* V, 583. 595. († 1555).

⁵ Sjællands berømte Biskop († 1560).

⁶ Siden juridisk Professor i Kbhvn. Dekanus i Roskilde († 1556).

⁷ Frands Bilde (Søn af Hr. And. B. til Søholm) † 1563. Jfr. *Gamst*, Sched. de Pet. Parvo Rosæfontano, p. 27. 55.

⁸ Nævnes bl. Morten Borups Disciple i *Worms Lex.* I, 147. Rektor i Aarhus (*Er. Lætus*, *Rer. Dan. Lib.* V, p. 243, cfr. *Ind.*). Præst i Vejlbj (*Tauber*, *hist. scholæ Aarh.* p. 69).

⁹ Man nødes til at tænke paa M. Jørgen Ped. Samsing, Kantor i Aarhus Kapitel siden 1526. 1530 havde han rigtignok vist sig som en af Reformationens ivrigste Modstandere. D. 3 Marts 1533 finde vi ham atter i Aarhus (*Hübertz*, *Aktstykker*, I, 125).

1532. **Jacobus Schmid Hadorsleuen. ex Holsa.**
 1532—33. **Matthias Hacus Danus¹.**
 — **Christophorus Michael Danus².**
 1533. 24. Maj **Johannes Aeschylus Danus³.**
 — 23. Juli **Michael Otten ex Schleswig Holsaciensis.**
 — 8. Sept. **Ericus Benedicti Scanniensis Danus.**
 — 24. — **Petrus Paulus Arusiensis Danus⁴.**
 — 19. Nov. **Johannes Septimius Danus (gratis inscr.).**
 1534. Juni **Nicolaus Palladius Danus⁵.**
 — 2. Okt. **Johannes Andreae Danus⁶.**
 1535—36. **Lambertus Christiernus Danus (inscr. Jenæ⁷).**
 — **Johannes Vibergius Danus⁸.**
 — **Matthias Huid Danus⁹.**
 1536—37. **Johannes Pistorius de Ripis Daniae¹⁰.**
 — **Petrus Pauli Flensbergens. Holsatiae.**
 — **Iuarus Broderus Flensbergen. Holsatiae.**
 — **Hermoldus Trolde Nobilis Daniae¹¹.**

¹ Siden Prof. ved Kbhvns Univ. (Denne og den flg. ere indskr. i Vintersemesteret Okt. 32—Apr. 33.

² Formodentlig Læsemesteren i Odense (se foran, S. 317 ff.).

³ Er formodentlig den Æschylus Danus, Bugenhagen 1538 anbefaler til Chr. III. (*Gel. M. Br.* I, 23).

⁴ Prof. ved Univ., siden Præst i Roskilde († 1572). Hans femaarige Studier i Vittenberg omtales i *N. Hemmingsens* Skr., „Et vist og fast Tegn, hvorpaa hver kan kjende, om han er et Guds Barn“.

⁵ Døde som Biskop i Lund 1560. Om hans Ophold i Vittenberg se *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 220.

⁶ Maaske Prof. Jens And. Sinning († 1547). Skjønt det ellers ikke siges, at han har studeret i Vittenberg, fremgaar det dog af Melanchthons Epist. Dedic. foran i *Er. Læti* Bucolica, 1560.

⁷ Paa Grund af Pesten var Univ. flyttet til Jena. Denne og de to flg. ere indskrevne i Dobbeltsemesteret 1. Maj 35—1. Maj 36.

⁸ Kannik i Ribe (se foran, S. 410—11).

⁹ Siden Præst i Holstebro, Ejer af Estvadgaard.

¹⁰ Saaledes i den skrevne Fortegnelse, i det trykte Album: Tistorius. Han er formodentlig den M. Johannes († 1539 som Rektor i Ribe), hvis Studier i Vittenberg omtales i *Terpagers* Ripæ Cimb. p. 492.

¹¹ Den berømte Herluf Trolle († 1565).

1537. Nicolaus Schwanseus ex Dacia¹.
 1537—38. Nicolaus Lolandus Danus alias D. Hem-
 minchius².
 — Andreas Benedicti Danus.
 1538. Georgius Boetius Holsatiensis³.
 — Franciscus Ericus Danus.
 — Christophorus Brand Flensburgensis.
 — Joannes Iuarius Flensburgensis ex Holsatia.
 1539. Apr. Hartwigus Bilde de Vualden equestri ord.
 ex Olandia Daniae⁴.
 1540. Johannes Thomæ Flensburgensis.
 — 31. Juli Hieronymus Paulsen Schlesuicensis.
 — 14. Sept. Georgius Rosenkrantz nobilis ex Dania⁵.
 — 7. Nov. Joannes Matthiae Vionias Danus⁶ } Dederunt
 — 7. — Torbernus Ochs Danus⁷. } $\frac{1}{2}$ taler.
 — 25. — D. Joannes Maccabeus Scotus⁸.
 1541. Heinricus Boskoduencensis⁹.
 — Laurentius Jacobus Danus¹⁰ (gratis inscr.).
 1542. 30. Marts Georgius Stur Sleswicensis¹¹.
 — Maj Johannes von Telcht Rensburgensis.

¹ Niels Svansø, Præst i Varde (*Suhms Ny Saml.* I, 331—43). Om hans Studier i Vittenberg se *Dän. Bibl.* I, 54—55. *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 220—21. 229. 230.

² Indskrivningsdagen angives ikke, den falder mellem 1. Nov. 37 og 1. Maj 38. Dr. Tholucks Læsning af Navnet er her optagen (se *Paulli*, Dr. Niels Hemmingsens Pastoraltheol. S. 10).

³ Siden Prof. ved Kbhvns Univ., tilsidst Hofpræst hos Hert. Hans d. æ. i Haderslev.

⁴ Søn af Rigsraad Eske Bilde til Valden i Halland.

⁵ Til Rosenholm († 1596). Han fortæller selv udførligt om sit Ophold i Vittenberg i sit *Levnet* (*D. Mag.* IV, 198—99).

⁶ Havde tidligere været Notarius ved Kbhvns Univ. (*D. Mag.* 3 R., VI, 8).

⁷ Søn af Johan Oxe til Nielstrup. Om hans Studium i Vittenberg se *D. Mag.* I, 121—22 († 1547).

⁸ Senere Prof. theol. i Kbhvn. († 1557).

⁹ Tydsk Hofprædikant hos Chr. III († 1576).

¹⁰ Lavr. Jak. Olderup var i nogen Tid Prof. ved Univ. (jfr. foran, S. 47).

¹¹ Om dennes Studeringer i Vittenberg se *Gel. M. Br.* I, 78. 80. 87. 92—94. III, 53. 423 ff. *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 231. 241.

1542. Maj Paulus Nouiomagus¹.
 — Juni Johannes Canuti Ripensis².
 — Juli Reinerus Viberganus } Dani.
 — — Lagus Beck³ }
 — Avg. Joannes Schumacher Rendesburgensis.
 — Okt. Carolus Vrn Nobilis Danus⁴.
 — 26. — D. Thomas de Hugom danus, praepositus
 Slesuicensis⁵.
 — 16. Nov. Dorbernus Andenus Norwegianus, Magister
 Hafniensis⁶.
 — 4. Dec. Johannes Pomeranus Slesuicensis⁷.
 1543. Juli Nicolaus Laurentii Danus⁸.
 — — Balthazar Jacobi⁹ } Dani.
 — — Joannes Oxe¹⁰ }
 — Sept. Richardus Christiani } Flensburgensis.
 — — Christianus Richardi }
 — — Renoldus Dorsmede Flensburgensis.
 1543—44. Petrus Etzelius Schleswicencis (gratis inscr.).

¹ Siden Chr. III.s Hofpræst. Om hans Studier i Vittenberg se *Gel. M. Br.* I, 32. II, 195 (jfr. I, 99. 197). *Geh.-Arch. Aarsber.* I. *Dän. Bibl.* I, 54—55.

² Om hans Studier se *Gel. M. Br.* I, 62. 84. *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 234. 238. 244. *Langekiana* S. 288. Se endvidere hans Ansøgning til Chr. III (2det Tillæg). Han blev Kannik og Lektor i Ribe (*Petersen*, D. Litt. Hist. II, 80. *Ripæ Cimbr.* p. 492. *Dän. Bibl.* I, 170).

³ Til Førslev, Landsdommer i Sjælland († 1607).

⁴ Søn af Johan Urne til Rygaard i Fyn.

⁵ Psalmedigteren Thomas Knudsen fra Hygum († 1581).

⁶ Til hvad der foran S. 341 er bemærket om denne Mand kan endnu føjes, at Luther 1545 anbefaler denne sin „Tischgesell und Kostgenger“ til Chr. III (*Gel. M. Br.* II, 265).

⁷ Maaske Bugenhagens Søstersøn, der blev Prof. i Kbhvn. (se foran, S. 5).

⁸ Klavs Lavritsen Skavbo siden Prof. ved Univ. († 1590). Jfr. *D. Mag.* I, 118—25.

⁹ Siden Erkedegn i Lund † 1585. (Jfr. *Worms* Lex. I, 487, hvor hans Dødsaar dog er urigtigt).

¹⁰ Til Torsø († 1559). Se *Ryge*, Peder Oxe, S. 29. *D. Mag.* I, 123—25.

1544. Juli Casparus Mida Othoniensis¹.
 — Maj Daniel Ranzaius Gotschalci filius Holsatius².
 — Juli Erasmus Petri Arusiensis.
 — Avg. Jacobus Strangius Otthoniensis³.
 — — Petrus Ducijs Ripensis.
 — Okt. Joannes Henrici Fionius⁴.
 — — Magnus Olavi Nidrosiensis.
 — Christigernus Mathiae }
 Vibergensis⁵ } dederunt tantum di-
 — Jacobus Nicolai Co- } midium eius, quod de-
 penagensis⁶ } betur pro inscriptione.
1545. 9. Apr. Petrus Momszen Eiderstettensis.
 — 26. — Johannes Jacobus Hatterslebensis.
 — 30. — Johannes Black Danus⁷.
 — 30. — Franciscus Andreae Danus⁸.

¹ Formodentlig Kaspar Mule, Provst i Ribe Kapitel, Hovmester for Chr III.s Sønner († 1582).

² Den berømte Hærfører, der faldt for Varbjerg 1569.

³ Formodentlig den Jacobus Henricus fra Odense, som Bugenhagen 12. Apr. 1545 anbefaler til Chr. III.s Understøttelse (*Gel. M. Br. I*, 43). Jfr. *Geh.-Arch. Aarsber. I*, 240. Og denne er vistnok Hr. Jak. Henriksen (født i Odense), der blev Præst ved St. Hans Kirke sammesteds (Bloch: *Fyns Gejstlh. I*, 817), hvem *Er. Lætus* saa hæderlig omtaler (*Res Dan.* p. 495), og hvem han har tilskrevet det Exemplar af denne Bog, som findes paa Univ. Bibl.

⁴ I Okt. 1545 var han atter i Kbhvn., da han skrev et Brev til M. M. Matth. Hack, som findes trykt i *Gel. M. Br. I*, 72—73.

⁵ Christiern Brun havde, før han rejste til Vittenberg, været Universitetspedel i Kbhvn. (*D. Mag.* 3 R. VI, 3. 7). Om hans Ophold i Vittenberg se *Gel. M. Br. I*, 40. 62. 69—70. *Langebekiana*, S. 288. *Geh.-Arch. Aarsber. I*, 240. 244.

⁶ Anbefaledes oftere under sine Studeringer i Vittenberg af Bugenhagen til Chr. III.s Understøttelse (*Gel. M. Br. I*, 62. 71—72. 78. 89. *Langeb.* S. 289. *Geh.-Arch. Aarsber. I*, 244. Blev uidentivl senere Præst ved Nikolaj Kirke i Kbhvn, se foran, S. 14 f.

⁷ Siden Rektor i Roskilde († 1555 i Rom). Jfr. *Petersen*, *D. Litt. Hist. II*, 92—94.

⁸ Siden Rektor i Roskilde, døde 1582 som Befalingsmand paa Ringsted Kloster.

1545. Avg. Ericus Jachsman Danus.
 — — Erasmus Matthiae Danus.
 — — Nicolaus Helsingus Danus.
 — 10. Okt. Ericus Nicolai Danus.
 1546. 7. Juli Laurentius Erthmann Husensis.
 1547. 18. Okt. Gerhardus Petri Danus.
 1548. 13. Okt. Johannes Symbrianus¹ ex illa insula in Dania.
 — 27. — Johannes Mathei } Dani gratis inscripti².
 — 28. — Jacobus Seuerin }
 — 12. Nov. Jacobus Funcke³ Flensburgen.
 1549. 30. Maj Johannes Danus Fioniens⁴.
 — 26. Sept. Daud Cellus Danus⁵.
 — 27. — Nicolaus Ericius Danus⁶.
 — 27. — Wetzelius Palemonius Danus⁷.
 — 15. Okt. Johannes Apor danus.
 — 4. Nov. Christianus Nicolai Danus.

¹ Skal vel være Fymbrianus eller Ymbrianus (fra Femern).

² En af disse to er vist den fattige Student fra Ribe, som Bugenhagen 1549 gjentagne Gange anbefaler Chr. III (*Gel. M. Br.* I. 121. 133). Joh. Mathei var en Søn af Kanniken Mads Højne i Ribe (se foran S. 337. 409). 1553 anbefaler Melanchthon ham til Understøttelse (*Gel. M. Br.* II, 48, her kaldes han Joh. Hoino). Om et Digt, han skrev i Vittenberg, se *D. Mag.* I, 125. *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 268 (255. 256. 266). Jak. Severini er sikkert den senere Rektor i Ribe, af hvem et latinsk Carmen de natali Domini findes ved Joh. Høyni Carmen i samme Anledning, Vittenb. 1550.

³ „Funcke“ er maaske Fejlskrift for Fincke, og vi have da formodentlig her Prof. Thom. Finckes Fader (Raadmand i Flensburg).

⁴ Udentvilt den Johannes Fionius Danus (født i Skamby) som Dr. Geo. Maior 1550 anbefaler til Chr. III.s Understøttelse (*Gel. M. Br.* II, 139).

⁵ Fra Malmø, se *Petersens D. Litt. Hist.* II, 95.

⁶ Blandt *Joh. Georgii Wibergii* Elegiada (Witteb. 1552) findes en Digt til M. Nicolaus Ericius. Det er udentvilt ham der 1552 blev Ped. Lavrentsens Eftermand som Læsemester i Lund. Døde af Pest 1553 (*Magn. Matthiæ* Ser. Reg. Dan. msc.). Han nævnes ikke hos *Rietz*.

⁷ Senere Kantor i Lunds Kapitel † 1583 (se *Sommelius*, *Templ. Cathedr. Lund*, p. 103). Hans Fader, Palle Jensen, „civis et senator Malmogiensis“, † 1554, omtales i *Magn. Matthiæ* Ser. Reg. Dan. msc.

1549. 5. Nov. Johannes Suenonis Artopaeus Danus¹.
 1550. 24. Maj Johannes Georgii Vibergius².
 — 25. Sept. Wilhelmus Middeltum Malmogianus.
 1551. 12. Maj Johannes Crawinckel Flensburgensis.
 — 15. — Andreas Petri Danus³.
 — 15. — Johannes Francisci Rhipensis Danus⁴.
 — 9. Juni Ottho Brockenhusen Nobilis ex Dania⁵.
 — 12. — Georgius Selmerus Husemensis Holsatus.
 — 12. — Lucas Andreae Chogianus Danus⁶.
 — 12. — Wilhadus Seuerini Rhipensis Danus.
 — 13. — Christophorus Giffthius Nestwidanus ex
 Dania⁷.
 — 5. Avg. Petrus Simonis Husensis ex Holsatia.
 — 6. — Petrus Thuringk Flensburgensis ex Holsatia.
 — 6. — Nicolaus Marquardus Flensburgen.
 — 10. Sept. Petrus Numensis Husensis ex Ditione Du-
 catus Holsaciensis.
 — 11. Nov. Johannes Pistorius Husensis Holsacius.
 — 12. — Paulus Wobeser natus ex equestri familia
 Pomeranica in oppido Lewenburg⁸.

¹ Jeg antager ham temmelig sikkert for den M. Hans Svendsen, der efter en kort Embedsvirksomhed som Prof. math. døde 1554 i Kbhvn. (*M. Matthiæ* Ser. Reg. Dan. msc).

² Søn af Biskop Jørg. Sadolin, blev Præst i Thoreby (se *Worms Lex.* II, 306, *Petersens D.* Litt. Hist. II, 80. 81. 94—95). Jfr. Tillæg 3.

³ And. Petri fra Barsbøl i Ribe Stift anbefales varmt af Melanchthon til Chr. III., (*Gel. M. Br.* II, 48. 62); et Brev fra ham selv til Kongen, hvor han kalder sig A. P. Barselius findes sammesteds, III, 204—05. Jfr. *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 266. *Petersen*, D. Litt. Hist. II, 271.

⁴ Den senere berømte Prof. medic. († 1584). Jfr. *Petersen*, D. Litt. Hist. II, 79—80.

⁵ Til Vollersløv, kgl. Rentemester, Kannik i Roskilde († 1594).

⁶ Se *Petersen*, D. Litt. Hist. II, 95.

⁷ Anbefales 1552 af Bugenhagen (*Gel. M. Br.* I, 187, smsts. p. 187—90 er et Brev fra ham til Bugenhagen trykt). Jfr. *Geh.-Arch. Aarsber.* I, 264.

⁸ Kom siden i dansk Tjeneste (se foran, S. 21).

1552. 29. Apr. Matthias Carolinus Ripensis Danus*.
 — 29. — Johannes Lagonis Ripensis Danus¹.
 — 17. Maj Erasmus Seuerini Danus².
 — 29. Nov. Jacobus Rebentlov natus ex equestri familia
 in Dania (Torgae inscriptus)³.
 1553. 5. Juni Laurentius Cymmerius mgr. hafniensis.
 — 5. — Absalon et Henningus a Goie ex equestri
 Familia Danica nati⁴.
 — 12. Okt. Ericus {
 — 12. — Styggo } Hartenberg Dani equestris ordinis⁵.
 — 24. Dec. {Lago
 Johannes } Wensterman⁶ fratres nati ex eque-
 Ericus } stri familia in Dania.
 — 24. — Johannes Thomæ de Hugom Ripensis ipso-
 rum praeceptor⁷, numerarunt hi quatuor
 aureum Rhenanum.
 1554. 22. Maj Nicolaus Koss Danus⁸.
 — 25. — {Erasmus Joannes
 Jacobus Olfeldt⁹ } Dani, 18 gr.
 Jacobus Vualckendorf }
 — 30. Apr. Nicolaus Thonne (I) de Hygon Ripensis Da-
 nus¹⁰. 6 gr.

* Bekjendt som Psalmedigter (D. d. Ps.digtning I, Biogr. S. 22).

¹ Døde 1594 som Biskop i Ribe.

² Anbefales af Melanchthon, *Gel. M. Br.* II, 64. Han var fra Ribe. En „Precatio“ af ham er tilføjet *Joh. Francisci* Carmen de natali Domini, Witteb. 1553.

³ Til Søbo († 1564). Univ. var flyttet til Torgau paa Grund af Pesten.

⁴ Abs. Gøje, Rigsraad, til Kjelstrup († 1602). Henning Gøje, til Kjerstrup, Hofmarskal († 1617).

⁵ Erik Hardenberg til Mattrup († 1604).

⁶ I det trykte Album: Westerman.

⁷ Psalmedigteren, død 1573 som Stiftsprovst og Præst ved Frue K. i Kbhvn.

⁸ Den siden saa berømte kongelige Kansler.

⁹ Bekjendt som Forfatter af sit Udtog af Danmarks Hist. og Rejsen til Rusland, Rigsraad († 1593).

¹⁰ Broder til den ovenanførte M. Hans Thomesen.

1554. 4. Juni Georgius Erasmi Danus.
 — 12. Juli Thomas Jacobi Flensbergen.
 — 10. Sept. Andreas Laurentii¹ } Dani. 12 gr.
 — 10. — Joannes Nicolai }
1555. 13. Jan. Christianus Kale Femariensis insulae in
 Holsatia.
 — 24. Febr. Joannes Kanutus Hadersleuensis ex Holsatia.
 — 10. Marts Theodoricus Hoecken Holsatiensis Danus
 (Navnet er siden overstrøget med den Bemærkning:
 Exclusus ob caedem).
 — 4. Maj Otto Pors nobilis Danus².
 — 24. Juni Paulus Christiani Ripensis Danus.
 — 24. — Georgius Karstens Flensburgen³.
 — 13. Juli Erhardus Westphalus Gothlandus.
 — 23. — Christianus Maccabeus Alpinas⁴ filius D. Jo-
 hannis Maccabei Doctoris Theologiae et
 professoris in Academia Hafniensi.
 — 27. — Christianus Hegelius⁵ } Ripenses Dani.
 — 27. — Petrus Georgii }
 — 31. — Esbernus Canuthi Arhusiensis⁶ } Dani.
 — 31. — Georgius Petri Nicopiensis }
 — 6. Sept. Petrus Brand Flensburgen.
 — 6. — Matthias Bartholomaei Ripensis⁷.

¹ Siden theol. Prof. i Kbhvn. († 1589). Om hans Studier i Vittenberg se *Gel. M. Br.* II, 166. 215. *Dän. Bibl.* IV, 167—69.

² Var ledsaget af den senere som Skaanes Biskop berømte M. Mog. Madsen, der dog ikke findes indskreven her (jfr. *Worms Lex.* II, 24). Otto Pors døde 1588 som Kannik i Lund.

³ Er uidentivl den Georgius Christiani fra Flensborg, som Melanchthon 1556 anbefaler til en Plads blandt Stipendiaterne ved Kbhvns Univ. (*Gel. M. Br.* II, 70—71).

⁴ Se *Worms Lex.* II, 1.

⁵ Chr. Hegelund anbefales 1555 af Melanchthon til Henr. Boscodunensis (*Dän. Bibl.* IV, 167—69). Han studerede senere i Leipzig (se *Wegener*, A. S. Vedel, 2. Udg. S. 28).

⁶ Senere Rektor i Aarhus (se foran, S. 11). Døde som Sognepræst ved Domkirken smts. 1576.

⁷ Siden Sognepræst i Ringkjøbing (se *Thorups Progr.* IX, 3).

1556. 10. Jan. Martinus Husensis Holsatiensis.
 — 6. Maj Samuel Winter de Wonsiddel.
 — 16. — Christophorus Bang Danus.
 — 2. Sept. Andreas Michaelis Danus.
 — 14. Okt. Petrus Sleswicensis.
 — 15. — Nicolaus Kale Femariensis.
 — 26. — Juarus Medelforus Danus¹.
 — 31. — Andreas Friess Danus².
1557. 22. Jan. Nicolaus Johannis Flensburgensis.
 — 13. Juli Andreas Benedictus Malmogiensis Danus³.
 — 17. Avg. Johannes Brink Stetinensis (senere tilføjet :
 J. V. D. et qvondam Consiliarius Regis
 Daniae, qui rursus venit in hanc Acade-
 miam Anno 89 mense Aprili).
 — 22. Nov. Albertus Beck Danus⁴.
 — 7. Dec. Laurentius Johannes Sebiensis Danus, gratis
 inscriptus⁵.
 — 9. — Georgius Tausanus Danus.
 { Jacobus Skowgaard Danus⁶.
 { Johannes Brackman Danus.
 1558. 30. Apr. { Andreas Erasmus Rotschildensis Danus.
 { Magnus Henrici Danus⁷.
 { Matthias Paulini Danus⁸.

¹ Den bekendte Iver Bertelsen (se foran S. 19—30). Befalingsmand paa Sorø og Ringsted Klostre († 1583).

² Udentvivil den And. Friis, der 1559 faldt ved Stormen paa Heide (*Resen*, Frederik II.s Krønike, S. 20).

³ Udentvivil den senere Rektor ved Lunds Domscole, And. Bentsen (*Rietz*, S. 248).

⁴ Søn af Rentemester Jochum Beck, skrev sig til Beldringe.

⁵ Formodentlig den fattige Præstesøn fra Jylland, Laurentius Egenden, som Melanchthon 1559 anbefaler til Fr. II. (*Gel. M. Br.* II, 88). Han havde tidligere været Rektor etsteds.

⁶ Se *Mumme*, S. Knuds Kirke i Odense, S. 115.

⁷ Mogens Henriksen Rosenvinge siden Borgemester i Odense († 1609). Jfr. *Mumme*, S. Knuds K. i Odense, S. 127—28.

⁸ Sikkert den senere Kannik i Roskilde (jfr. *Marm. Dan.* I, 27). Han havde flakket meget om i fremmede Lande.

1558. 30. Apr. Georgius Martini Arusiensis Danus.
 — 30. — Theodgarus Laurentii Raudensien (!). Danus¹.
 — Johannes Redelsen (tilskrevet: Kesselius ꝛ:
 Casselius vir ille doctissimus) Hussensis
 (tilskrevet: Holsatus).
 — 14. Juli Jacobus Wilhelmus Nestuedianus Danus².
 — 14. — Christianus Ericus Schaffeburgen. Danus.
 — 19. Nov. Hermannus Hoiger Husensis ex Holsatia³.
 — 19. — Casparus Hoiger Husensis frater.
 — 5. Dec. Jonas Paludanus Tunderensis Holsatus.
 1559. 30. Maj Franciscus Gldenstern⁴, filius Magni Gl-
 denstern, Equitis aurati et locum Regis
 Danici tenentis.
 — 30. — Petrus Petreius Haffniensis Danus.
 — 31. — Hermannus Schmid Husensis.
 — 31. — Jacobus Hoier Husensis.
 — 4. Juli Johannes Andreae Wibergensis Danus.
 — 5. — Georgius Weddingen Warbargensis.
 — 9. Okt. Ericus Magni Norwegus.
 — 17. — Laurentius Vilhadus Holsatus Haderslebiensis.
 — 17. — Laurentius Petri Haderslebiensis Holsatus.
 — 17. — Antonius Pasbergius nobilis Danus⁵.
 1560. 2. Febr. Nicolaus Harner Danus.
 — 13. Apr. Joachimus Vulpinus Rensburgensis Holsatus.
 — 13. — Henricus Hasselius Rensburgen.
 — 13. — Martinus Hass Viborgen. Danus⁶.
 — 8. Juli Martinus Petri Grunouensis Danus⁷.

¹ M. Thøger Lavritsen blev Sognepræst i Randers.

² Se *Worms Lex.* II, 585.

³ Havde tidligere studeret i Kbhvn, jfr. *Lackmann*, *Hist. Ordin. Eccl.* p. 99.

⁴ Havde senere et Kannikedom i Lund.

⁵ Skrev sig senere til Harrestedgaard.

⁶ Formodentlig Morten Hvas, der døde som Borgemester i Viborg 1614 (*Gjessings Jubell.* III, 238 og 240 Tab. III).

⁷ Morten Pedersen (født i Grenaa 10. Nov. 1537), bekendt af Skriftet om Absalons Herkomst († 1596).

1560. 10. Juli Andreas Nicolai Sgelgoldensis (I) Danus.
 — 13. Sept. Johannes Langsee Nobilis Danus¹.
 1561. 6. Jan. Christianus Høgelius Danus.
 — 29. Maj Erasmus Catholmus Danus².
 — 9. Sept. Johannes Block Danus³.
 1562. 12. Sept. Laurentius Scanningius Danus.
 — 12. — Laurentius Rostrup Nobilis Danus⁴.
 — 4. Dec. { Jacobus Matthias Viellus⁵
 Jacobus Johannis Vibergius } Dani.
 Petrus Johannis Bolingius }
 1563. 1. Febr. Johannes Godiccus Londens. Danus.
 — 10. — Laurentius Andreas Danus.
 — 29. Apr. Thomas Andreas Danus.
 — 19. Juli. Georgius Petri Danus ex pago Joniae Tellerup.
 — 27. — Nicolaus Laurentii Hafniensis Danus.
 — 13. Avg. Nicolaus Olaus Halwegius Danus⁶.
 — 13. — Hieronymus Ranchius Cymber⁷.
 — 30. Okt. Canutus Petri Kippensis Danus.
 — 24. Dec. Jacobus Suenonius Hafnénsis⁸.
 1564. 13. Juni Andreas Nicolai } Dani fratres.
 — 13. — Wilhelmus Nicolai }
 — 13. — Seuerinus Matthiae Samsingius Danus.
 — 13. — Petrus Laurentii Ticcianus Danus.
 — 13. — Johannes Petri Bocerus Cimber.
 — 24. Juli Paulus Petri Alburgensis.
 — 21. Okt. Laurentius Nicolai Danus Arhusiensis.

¹ Formodentlig Hans Lange til Brejninge (ved Ringkjøbing) † 1609.

² Prof. dial. i Kbhvn., døde som Sognepræst ved Vor Frue K. smsts. Se nedenfor Tillæg 4.

³ Siden Prof. pædag. i Kbhvn. (*Vinding*, Acad. Haun. p. 127).

⁴ Siden Ejer af Ristrup.

⁵ Døde 1606 som Biskop i Odense.

⁶ Kannik i Roskilde og Rektor smsts († 1590).

⁷ Sognepræst ved Graabrødrekirke i Viborg, Digter († 1607).

⁸ Prof. Pædag. i Kbhvn. (se foran, S. 12).

1564. 25. Okt. Johannes Georgii Danus Fioni.
 — 25. — Franciscus Nicolai Danus Alburg¹.
 1565. 29. Apr. Martinus Georgii Haffniensis. } Dani.
 — 29. — Petrus Godschalcus Randrusien. }
 — 29. — { Nicolaus Jacobi Crafft } Ripen. Dani.
 { Petrus Olai }
 { Torbernus Olai }
 — 6. Maj MandrupParsbergius Danus ordinis equestris².
 — 25. Juni Matthias Schutte Cimber.
 — 25. — Christiernus Petri Cimber Niecopiensis.
 — 3. Avg. Andreas Liuicus Cimber³.

Tillæg.

1. Uddrag af *Liber Decanorum Facult. Theol. Acad. Vitebergensis*, ed. Foerstemann, Lipsiæ 1838.

1533 17 Juni argumenterede D. Alexander Scotus ved Bugenhagens, Crucigers og Joh. Æpini Promotion til Dr. theol.

Anno Domini 1537 sub Decanatu D. Martini Lutheri continuato, ita volentibus patribus Conscriptis præter morem etc., Die prima Junij responderunt pro Licentia in sacra Theologia Venerabiles virj D. petrus palladius, Danus, Et D. Thilomannus N. Licentiatu Louaniensis etc. Et admissi sunt præsidens fuit D. Martinus Luther. — Post die Sexta Junij ijdem sunt promoti publico more coram tota vniversitate & doctoralibus insigniti. Dederunt danda, promotor fuit D. Iustus Ionas. Exhibuerunt quoque prædium benevolenter etc.

Anno Domini 1542, Die Februarij Tertia sub Decanatu D. Martini Lutherj Respondit pro licentia in Sacra Theologia Venerabilis vir D. Johannes Maccabeus Scotus, Bacularius Theologie formatus Coloniensis, presidens pariter et promotor fuit

¹ Senere Sognepræst i Roskilde, † 1603 (se Bloch, Rosk. Domsk. Hist. 1 H. S. 30).

² Til Hagesholm, Rigsraad († 1625).

³ And. Lemvig siden berømt som Prof. med. i Khvn († 1603).

D. Martinus Luther. Sexta die sequente (3: 9 Febr.) promotus coram tota Vniuersitate Insignitusque doctoralibus . . . Vocatus a Danorum Christiano pijssimo Rege ad Munus Ecclesiarum gubernandarum.

M. Cymbrius Erasmus Lætus Danus Profess. in Acad. Hafn. 28 Novbr. 1559 pro Licentia in Theologia consequenda respondit in publica disputatione, cui præfuit D. Phil. Melanthon. Eodem anno 1559 die 7 Decemb. a Decano Rev. Dom. Dr. Georgio Maiore insignia et gradum Doctorum in Theologia accepit publice.

Til Side 467 Note 2.

2. *Hans Knudsen (Holm), der studerer i Vittenberg, ansøger Christian III om Hjælp til sine Studeringers Fortsættelse.*

Gratiam et pacem a deo patre et domino nostro ac liberatore Iesu Christo. — Quod regia tua liberalitate Clementissime ac Serenissime Rex, in hoc celeberrimo loco, me pauperem Scholasticum dignum hactenus iudicauerit, tuæ Serenissimæ celsitudini gratias ago immortales: et precor ut dominus noster Iesus Christus, pro tantis tamque amplis beneficijs centuplum tibi pacem, tranquillam politiam concedat, et vitæ præsentis pio prosperoque rerum successu confecto curriculo, vitam æternam, sicut promittit, cum suos euangelizatores mundo commendat. Ait enim, ne frigidæ quidem aquæ poculum danti irremuneratum fore. Sed ne verborum prolixitate T. S. C. multis grauissimisque negotiis occupatam detinere videar, breuiter, quid velim, exponam; precor autem T. S. C., ut propter Christum narrationem et vota mea admittere ac faciles aures, attentasque præbere eis, dignetur: Intelligat igitur T. S. C., Rex Serenissime, ut olim, ita nunc quoque ex liberalitate tua regia, ad diem nempe Michaelis, anno superiori elapsum, viginti aureos Rhenanos accepisse me, quos numerauit mihi Reverendus Pater d. doctor Ioannes Bugenhagius Pomeranus: cum me duriter inopia premi intelligeret, accepique præterea, hac hyeme, totidem Taleros, quos (etiam additis literis) T. S. C. per hunc eundem nuncium mihi mittere dignata est, quam pecuniam in auro et argento accepta ut erat, creditoribus meis, absque vlla temporis prorogatione, totam iam connumerare coactus sum;

nam diu antea nempe per integri completique anni et mensium aliquot spacium: pecuniarum prorsus nihil habueram. Sed cum magna difficultate ab alijs mutuo habere potui, quod ob nullam aliam caussam contigisse fateor: quam propter rusticanam quandam verecundiam, qua, ne in tempore quid peterem, me stulte sum passus deterreri. Vtilitas stulto sæpe pudore perit. Quare ut hoc semestre, sine sacrarum Musarum naufragio et studiorum meorum dispendio transigere possim, ad T. S. C. pro sumptibus mihi confugiendum fuit, feci autem id meliore spe præditus, quum tua clementia, pro singulari sua erga omnes pios scholasticos benignitate, pollicita est studijs meis sua liberalitate non defuturam esse. De vita, studiis et moribus meis, propriæ conscientiæ approbatione, ac certorum piorumque hominum testimoniis: quod pium est (ut spero) ac T. S. C. auditu dignum, probare et conuincere possum. Nolo me prolixius commendare, nam male mecum agetur, si potius verbis quam vita me purgare debeo. Postremo, si T. S. C. acceptum, placitumque esse videatur, ad proximam ætatem, per dei gratiam, in patriam iterum mature satis reditum parabo, ibique meam operam ecclesiæ, vel celebri Vniversitati tuæ offerendam promitto. Valeat T. C. cuius regimen et inclyti, amplissimique Senatus sui consilia et mentes dominus noster Iesus Christus ad gloriam æterni patris et sui, gubernet, ac lætos exitus donet, ut Ecclesiæ Christi, T. C. S. totique imperio, res utiles et salutes gerantur. Christus seruet T. S. C. diu incolumem, cui me iterum atque iterum commendo. Vittenbergæ Anno Christi 1546 die 14 Ianuarij.

T. C. S. Addictissimus et obedientissimus
Joannes Canutius Ripensis.

Udskrift: Sereniss. ac inclyto domino, dno Christiano Daniæ, Norwegiæ et Sweciæ Regi &c. dno ac Regi suo clementissimo.

Original paa Univ. Bibl., Additam. Nr. 103 Fol.

Til Side 470 Note 2.

3. *Hans Jørgensen Viberg fortæller sin Fader, Biskop Jörgen Sadolin, om sine Studier i Vittenberg.*

Ad Georgium Johannem Vibergium patrem suauiusimum.

Quid studeat rogitas peregrinus gnatus in oris,
O pater, ô animi pars preciosa mei.

Artibus incumbo sub præceptore Philippo
Hic ubi Leucoreos Albidos unda uidet.
Præcipuum studium est, rerum cognoscere causas,
Et sacra facundæ Palladis arma sequi.
Perlego doctiloqui præstantia scripta Platonis,
Socratiosque iuuat uoluerè sæpè libros.
Si mens languescit, studio grauiore relicto,
Coniungo citharæ carmina pauca meæ.
Interdum uibrat mea dextera fortiter ensem,
Et meditor sæuis hostibus esse ferox.
Semper adest animus duros superare labores,
Ne iuueni pereant tempora grata mihi.

Af Joh. Georgii Wibergii Elegiada, Wittebergæ 1552.

Til Side 475 Note 2.

4. *Kgl. Maj.s Brev til Joachim Beck og Ejler Grubbe.*

Frederik II v. G. t. Vider at vi have undt og givet en dansk Person Rasmus Katholm, som studerer til Vittenberg, til hans Underholdnings Behov XL Daler. Thi beder vi Eder og ville, at I samme Pendinge antvorde os elskelige hæderlige og højlærde Mand Povl Madsen, Superintendent udi Riber Stift; han skal fremdeles forskikke dennem for^{nø} Rasmus Katholm tilhænde. Udi lige Maade have vi undt og givet en Person (som) studerer hos Universitetet der udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn og er hos Mester Klavs Skavbo til Herberge, XX Daler, bedendes Eder og ville, at I for^{nø} XX Daler antvorde Mester Klavs Skavbo han skal siden ydermere stille for^{nø} Isach Movritsen¹ tilhænde.

Frederiksborg den 19 Dag Martii. Aar 1562.

Af Tegnelser over alle Lande Nr. 7. Fol. 73.

¹ Is. Movritsen Gilleleje nævnes som Forfatter til et lille Skrift om Helsingør og tvende andre Carmina i *Nyerups Litt. Lex.* S. 192.

S m a a s t y k k e r.

—
XIV.

Præsten Lars Brøllunds Optegnelse om sit Levnet.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Det er ikke saa ganske sjeldent i den danske Præstehistorie at træffe Exempler paa Mænd, som uden egentlig i nogen Henseende at have været, hvad man almindeligt kalder begavede, dog have efterladt sig et velsignet Eftermæle, der endnu af Børnebørnene bevares i kjærlig og taknemmelig Erindring. En saadan Mand var Præsten Lars Graversen Brøllund, en Bondesøn fra Holmsland, der i sin Ungdom gjennemgik mange Gjenvordigheder for at naa Maalet for sine inderlige Ønsker: at blive Præst, og som, da han endelig havde naaet det, stille og ubemærket, men med Troskab og Kjærlighed gjorde sin Gjerning. Han var først i nogen Tid Skibspræst, derefter blev han Sognepræst først i Stavning ved Ringkjøbing og siden i Stadil i samme Egn, hvor han døde 1819. Men endnu vide Bønderne paa Holmsland og i de Sogne, hvor han var Præst, meget at fortælle om ham og om den forunderlige Drift, han lige fra Barnsben havde til at prædike. Nogle Optegnelser, han har gjort om sit Levnet, ere forplantede i flere Afskrifter, og endnu har en og anden i Hukommelsen bevaret Brudstykker af Smaadigte, han har forfattet. En

god Ven, der selv er født paa Holmsland, har forskaffet mig en Afskrift af de fornævnte Optegnelser. Skjønt de egentlig ikke kunne kaldes mærkelige, give de dog paa deres Vis et kirkehistorisk Billede, og ville maaske læses med Deltagelse af en og anden.

*Skibspræsten Lars Graverson Brøllunds Levnetsløb til hans
29de Aar, 1784.*

Jeg er født 1755 den 6te April paa en Ø kaldet Holmsland i Riber Stift i Jylland. Min Fader var en Bonde¹, og som vi vare sex levende Sødskende, havde jeg ikke liden Møje med at overtale mine Forældre til at bringe mig til Studeringerne, hvortil jeg havde saadan en Drift, som ingen Rolighed tillod mig hverken Nat eller Dag. Ofte, ja mange Gange med bitre Taarer, bad jeg vor Herre, at han vilde udrydde denne Lyst, saasom jeg ikke saa Mulighed til et saa bekosteligt og tillige besværligt Fore-

¹ Foran Levnetsløbet er *Br.s* Faders, *Gravers Larsen Brøllunds*, „Testimonium“ indført, maaske Sønnen har forfattet det; det er tildels paa Vers og begynder ret kjønt:

At ingen her evindelig, I Verden skal omvanke,
 Det viser Døden kjendelig, Som kommer for at sanke,
 Nu en, da en til Evighed; Vel den, det ret betænker,
 Og søger hos sin Jesum Fred, Idag han Naade skjænker.
 Vi leve i en Jammerdal, Som er opfyldt med Møje,
 Hvad er al Verdens Herlighed, Naar man den skuer nøje,
 Forfængelig, forgængelig, Som Salomon han siger:
 Og dette alt, om ikke før, Saa dog i Døden viger.
 Den gamle Fader Jakob sig, For Faro saa forklarer,
 Faa mine Dage været har, Og onde jeg erfarer,
 Thi jeg gaar her en Pillegrim, En fremmed og Udlænding,
 Det er, jeg kan ej komme hjem, Før Døden gjør Omvendning.
 Som ham det endnu gaar en Sjæl, Der Himlen har i Tanke,
 Den savner her sit rette Hjem, Hvor den mon end omvanke,
 Den sukker stedse, hvor den gaar: Gid vel min Tid var omme,
 Jeg kunde tage Borgerkab, Og til min Frelser komme.

tagende; desuden var immer min Flittighed større end mit Nemme, hvilket satte mig i en hemmelig Frygt og gjorde mine Tanker om mig selv slettere, end jeg lod mig mærke med, eller andre havde om mig; ikke desmindre saa havde jeg ingen Fred. Hvor jeg var allene, saa prædikede jeg², og naar jeg saa en Præst, var jeg ligesom henrykt, og priste ham lyksalig i Tanken om, at han var en Guds Mand, som vidste en ubedragelig Vej at gaa til Himmelen for at blive salig; thi deri frygtede jeg meget at fejle og at blive forført. Herren min trofaste Hyrde ved, hvor ofte jeg med Graad bad ham at være min Ledere, og at tage mig fra Verden for at bevare mig fra det onde. I megen Sindsbekymring for ovenmeldte gik jeg, til jeg var 15 Aar gammel. Da jeg var 13 Aar, formaaede jeg mine ældre Sødskende til at tale godt for mig hos mine kjære Forældre, af hvilke jeg begjærede at komme til Bogen. Men de vare begge betænkelige og bange, at det ikke skulde lykkes, tillige for at bestride Omkostningerne. (Vel var jeg den kjæreste af deres Børn, skjønt de gjorde ingen Forskjel, men tillige en Smertens Søn formedelst Skrøbeligheder af Sygdomme, som holdt sig stedse til mig i min Barndom). Min Fader vidste derfor ikke at svare paa min Begjæring; men min Moder tog Ordet denne Gang og sagde: »Hvor vil du arme Dreng hen? Du ved, du er svag. Skrive kan Du saare maadeligt, regne slet intet, og læse har du Møje med af Mangel paa dit Syn. Du maa ikke tænke, at fordi du kan din Forklaring udenad og nogle Psalmer, at du derfor kan lære alt det Latin, Græsk, Hebraisk, ja Tydsk, som udfordres til at blive Student. Jeg har tjent hvor der

² Der fortælles flere Exempler paa *Br.s* tidlige Lyst til at prædike. Saaledes gik han som Dreng til Herregaarden Søgaard paa Holmsland, her satte han sig paa Beslignerne i Stalden og prædikede for Pigerne, medens de malkede. Pigerne fortalte det til Fruen (g. m. Assessor Ammitzbøll), hvorfor hun en Aften kom ned med til Stalden, og stod uden for Døren og horte paa Drengens Prædiken.

var latinske Disciple, de led megen Hunger, og fik Hug og Slag fra Morgen til Aften. Og om vor Herre nu vilde lade det saa vidt lykkes, at du vel blev Student, saa har du jo ingen Patroner, som kunne hjælpe dig. Der gaar fattige og sultne Studenter nok, som mangle Brød og maaske ønske, at de vare i en Bondes Sted. Lad derfor de Griller fare! Vi have dog ikke Raad dertil; skulle vi nu sætte alt det, vi kunne rage og skrabe sammen, paa dig, og det lykkedes ikke, saa blev du jo alle til Spot, og dine Sødskende saavelsom vi led derunder, og maaske de siden kunde klage paa os, skjønt de nu ere villige til at opofre Alting for din Skyld. Her har du mine Tanker!« Hvortil min Fader svarede: »Ja Lars-lille! Jeg synes, at det er en Sandhed. Det gaar ikke an. Gaa du kun igjen i din Tjeneste hos Ole Skomager, hvor du er henfæstet, og pas paa hans Køer.« (Jeg erindrer saa nøje alt, Tiden og Stedet, som om det var passeret denne Time). Dette skete om Aftenen sildig, og jeg gik paa dette tilsengs virkelig trøstet og tænkte: Nu skal Alting og være forbi. Gik derpaa i min Tjeneste til bemeldte Skomager Ole Bertelsen, hvor jeg havde været en Sommer tilforn, og forblev der tvende Somre; dog det blev mig snart som forhen. Endelig tænkte jeg: Nu er jeg jo næsten 15 Aar, og hvad vil her blive af? End tænkte jeg: om du løb bort, maaske du saa kunde træffe Ribe og der komme i den latinske Skole. Med denne Resolution var jeg næsten færdig, men Kjærlighed og Frygt for at at bedrøve mine inderlig elskede Forældre holdt mig tilbage. Jeg kom da hjem igjen fra Ringkjøbing Vinteren over og paa ny 4de Sommer blev sammesteds fæstet. Nogle Dage før jeg skulde tiltræde min Tjeneste kom jeg i et Ærinde, og de spurgte mig, om jeg ikke snart kom til dem, hvortil jeg svarede jo. Jeg tænkte det heller ikke andet, men der jeg gik paa Vejen hjem, blev jeg meget bedrøvet, faldt ind i Bøn til Gud, saa godt jeg kunde, at han dog vilde hjælpe mig, som var saa vildfarende. Dagen derpaa resolverede jeg at gaa

igjen med min forrige Bøn til min Fader. Jeg kunde for Graad ikke sige mere end disse Ord: »Fader, maa jeg dog ikke komme til Bogen?« Han saa stift paa mig, rystede paa Hovedet og sagde endelig: »Hum — hvad siger Du Malene!« Min Moder sagde derpaa grædende: »Nu vil jeg ikke sætte mig derimod, nødig vilde jeg være den, der skulde hindre hans Lykke. Du tier og siger intet?« »Mener du, at vi kan komme det over, og det er Guds Vilje? saa skal jeg hjælpe til alt hvad jeg kan, skjønt Byrden bliver nok mig sværest; jeg har tilforn sagt ham mine Tanker og det, jeg ved. Nu vil jeg tie. Vil Du, saa gik til Hr. Spandet³ og raadfør Dig med ham, hvad han synes, og om saa er, hvor vi da skal hen med Drengen?« Min Fader ilede ufortøvet derhen og bragte det Svar tilbage: Hr. Spandet forundrede sig og sagde: »Jeg har tilforn næsten tænkt det, som I siger, I bør ikke imodstaa dette, jeg tør og ved Guds Hjælp forsikre eder, at det skal lykkes. Vidste jeg saa godt, hvor I skulde gjøre Ansøgning om at faa ham i Skole. Dog vær ikke sen, rejs som I siger efter eders Søns Begjæring til Gjording Præst Hr. Grønlund, maaske han tager imod ham, jeg ved, han har endel Disciple at informere og skal være en brav Mand.« Dagen derpaa rejste vi ned til S. Mølle til min Stedfarbroder og fik ham til at gaa med os til bemeldte Hr. Grønlund, hvor jeg blev antagen og efter 14 Dage kom dertil som Lærling. (Saavidt jeg erindrer var det den 10de April 1770). Nu var jeg da (uden at andre fik det at vide) kommen i Skole paa Forsøg, om ikke for andet, saa dog for at faa de Griller væk (som min Stedfarbroder Christen Sand sagde, da vi gik paa Vejen til Gjording Præstegaard). Men saa tungt som alting faldt mig i Begyndelsen, kan jeg ikke beskrive. Jeg læste, bad og græd, dog uden at mærke nogen synderlig Fremgang det første Fjordingaar, siden gik

³ Hr. Spandet var residerende Kapellan paa Holmsland.

det bedre i den Henseende; men min fortrolige Omgang med Gud tabte jeg meget, hvortil kontribuerte Ting, som jeg ikke her for andres Skyld kan anføre, dog erindrede stedse den Helligaand mig om, at jeg havde forladt min første Kjærlighed, hvorfor min Tilstand ikke var og efter Overbevisning. Derfor søgte jeg snart at bede, snart ogsaa ganske at rive mig løs fra disse Samvittigheds haarde Bestraffelser. Jeg var næsten 5 Aar i Skolen, og stedse særdeles elsket og afholdt af min Lærer; men han havde altfor høje og gode Tanker om mig, og troede, at jeg vidste Alting og kunde lære det, jeg baade forstod og ikke forstod; hvorover jeg manglede den højst fornødne Undervisning⁴. Efter ommeldte 5 Aars Forløb blev jeg 1775 dimitteret som Privatist fra Viborg Skole, og kom til Kjøbenhavn, hvor jeg til Nød blev Student. Men da først fik jeg Øjnene opladte og saa, hvormeget jeg manglede, baade paa Studeringer og paa sand Gudhengivenhed. Det sidste var mig endnu mere skræksomt end det første. Jeg tog atter igjen alvorlig Tilflugt til Gud i Bøn; men han lod, som han ikke vilde høre mig. Tavs, skjønt forstilt munter, var jeg vel hos alle; men Gud ved, at det var hos mig selv langt anderledes. Mit Hjærte forestillede mig en fortørnet Dommer, som til Unaade havde overgivet mig. Mine Forældre, tænkte jeg, vente maaske nu, at jeg kan forsørge mig selv, og de,

⁴ Ogsaa fra denne Tid fortælles Exempler paa *Br.s* Prædikelyst. Da Hr. Grønlund havde tre Sogne (Gjærding, Vemb og Bur), var der hver Søndag Messefald i en af dem. Ved en saadan Lejlighed sendte Grønlund engang *Br.* til et af Annexerne for at han skulde læse en Prædiken for Menigheden fra Chorsdøren. Men da *Br.* kom i Kirken, kunde han ikke modstaa Fristelsen, besteg Prædikestolen og holdt en Prædiken, der i høj Grad behagede Menigheden. *Br.* talte ikke noget om hvad der var sket, men nogle Dage efter kom en Bonde fra Annexet til Præsten, og fortalte, at *Br.* var „gaaet paa Stolen“, og om de ypperlige Gaver, han havde. Præsten blev meget ængstelig over, at *Br.* havde tilladt sig sligt, men det stod nu ikke mere til at ændre, og han maatte derfor indskrænke sig til at give den selvkaldte Prædikant en alvorlig Formaning om ikke at indlade sig paa sligt en anden Gang.

ja de ved ikke, at jeg aldrig tilforn har behøvet mere Understøttelse end som nu. Jeg fik 40 Rdlr. i Rejsepenge til Kjøbenhavn af min Fader, de 10 deraf satte jeg til paa Rejsen, og de øvrige 30 vare nu næsten tilende, i hvor sparsom jeg end havde været. Jo! tænkte jeg, du har nu bragt det vidt. Rejser du hjem, saa er du til Byrde, og bliver du i Kjøbenhavn og vil studere til 2den Examen, saa maa du anmode dine Forældre om Penge, som maaske de ikke formaa at holde ud. Nogle Dage gik saadan hen, endelig blev Byrden mig for tung, (og tør jeg oprigtig forsikre, at dersom man til den Tid havde bragt mig et Brev, som forkyndte begge mine Forældres Død, saa havde jeg igrunden glædet mig derover, hvor kjær jeg end havde dem, af Frygt at de siden skulde sukke over mig. Jeg aabenbarede da nogenlunde mine Tanker for en elsket Ven ved Navn P. Bjerregaard, som med mig drog til Kjøbenhavn for at søge Præstekald, og hos hvem jeg var i Logi, bad ham at skaffe mig Bekjendtskab med de saakaldte mæhriske Brødre (et Folk, maa jeg erindre, som jeg tilforn havde hadet, paa samme Grund uden Aarsag som andre, men nu først havde Begjærlighed til at udforske og kjende dem, satte mig og alvorlig for ikke at være meddelagtig i andet, end hvad de foretog sig, som var overensstemmende med den hellige Skrift). Jeg opnaaede deri min Attraa, og det blev mig til Velsignelse. Derpaa skrev jeg et Brev hjem, glædede mine Forældre med den Tidende, at jeg lykkelig havde faaet min 1ste Examen og med deres Tilladelse gjerne vilde blive i Kjøbenhavn til næste Aar for at faa den anden, som de og villig tilstod, og da som stedse forsikrede mig om, at jeg ej skulde savne deres Understøttelse. Nu var jeg meget glad, begyndte paa ny at studere og meget lykkelig fik min 2den Examen 1776. — Strax derpaa blev mig tilbuden Kondition i Fyn hos Præsten Hr. Boesen for at være Informator for hans Børn, som jeg efter en liden Lystrejse til Jylland modtog. Jeg var der i 2½ Aar; dette hjalp mig noget, thi jeg fik Øvelse i at

prædike, og ved at informere Børn lærte jeg selv. Nu havde jeg min 3die Examen tilbage, hvorfor jeg efter ovenanførte Tid forlod Fyn for at komme til Kjøbenhavn, dog drog jeg først hjem, men maatte høre den sørgelige Tidende, at min Fader laa for Døden; midt i Sorgen var det mig dog en Behagelighed, at jeg kunde tale med ham og sønlig takke ham for al hans anvendte Møje for mig. Rejste strax derefter til Kjøbenhavn i Tanke at tage imod nogle faa Timers Konditioner, og anvende den øvrige Tid til Studeringer. En god Kondition blev mig og snart tilbuden hos Hr. Saxtorf, øverste Kapellan til St. Nikolai Kirke, som jeg modtog, og kom der i Huset; men som jeg stedse har været en Børneven (selv at sige det), saa fandt Børnene immer Fornøjelse i at have mig i deres Leg med, og jeg ligesaa, hvorover jeg efter 2½ Aar maatte kvittere for alvorligen selv at læse. Vor Herre lod det og besynderlig lykkes for mig, saa jeg hurtig blev færdig, og 1782 fik 3die Examen. Jeg kom atter igjen i Kondition hos Hr. Saxtorf, og var snarere anset som en Søn af Huset end en Tjener, foruden andre Konditioner, som jeg havde i Overflødighed, flere end jeg kunde overkomme. Den 27de November 1783 blev jeg tilbuden at blive Skibspræst og ligesom befalet at gaa strax. Den 28de hujus fik jeg mit Kaldsbrev, den 1ste December prædikede jeg for S. T. Hr. Biskop Balle, den 2den blev jeg examineret, den 3die ordineret og den 8de kom jeg ombord paa Skibet Disco, som samme Dag forlod Kjøbenhavn for at søge Ostindien og derpaa Kina. Undseelsen forbyder mig her at skrive vidtløftigere. Vist er det, jeg forlod sande Velyndere og Venner, som beviste, at de vare det i Gjerningen, og traf her igjen andre. — Saavidt til min Alders 29de Aar. Herre! Du har gjort saare vel imod mig! jeg vil være Dig opofret alle mine Dage!

Disco den 6te April 1784.

L. Brøllund.

Haandskriftet, hvorefter ovenanførte Levnetsbeskrivelse er meddelt, slutter med den Afskedsprædiken, Brøllund holdt, da han forlod Stavning Menighed, hvis Præst han i 28 Aar havde været. Den indeholder én simpel og klar christelig Bekjendelse og en hjærtelig Formaning til Menigheden om at holde fast ved det Ord, han havde forkyndt den (Text: Aab. 3, 3: Kom ihu, hvorledes du haver annammet og hørt, og bevar det og omvend dig). Brøllund henviser til sine »Natte-Tanker«, og til sin Prædiken 1796, 5te Søndag efter Paaske, »som hos nogle her findes udskreven«, om nogen vilde paany gjenkalde Hovedsummen af hans Vidnesbyrd. Forresten kommer man let til at trække paa Smilebaandet, naar Br. til Indgang siger: »Foreløbig, elskte Menighed og Venner, vil jeg bede, at ingen iblandt eder svækker min Frimodighed ved ytrende Bekymring og Graad, da jeg har nok med min egen Svaghed at gjøre«, eller naar han i Slutningstaksigelsen til Menigheden siger: »Tak og Velsignelse være og forblive i Særdeleshed paa den forbindtligste Maade over I kjære Mødre for eders saa overflødige tildelte Gaver, hvilke I saa velmenende og aarlig formerende har beriget mit Hus med, altid som tilvoxende Prøver paa eders hengivne Kjærlighed, som aldrig af mig glemmes«. Men Tilhørerne have vist ikke følt sig mindre rørte over disse ligefremme Udtalelser end over hans Bøn:

Milde Gud jeg under Taarer
 Dig bønfalder Dag og Nat,
 At de, som min Bortgang saarer,
 Blive maa en Sjæleskat.
 Lad din Lære bredes ud
 Til Velsignelse og Fred
 Over Stavning Menighed. Amen!

XV.

Af Baarse Herreds Præste-Convents Protokol.*Ved J. C. R. Lund.*

Der er i 1ste Hefte, S. 142—48, meddelt nogle Statuter fra 16de Aarhundrede for et gejstligt Kalentgilde, det vil ikke være uden Interesse at sammenligne dem med Bestemmelserne for et af de Præstekonventer, hvortil Kalentgilderne senere gik over, efter at det kgl. Forbud 1618 havde berøvet dem det meste af deres gamle Karakter.

Anno 1710 den 24 Julii Er udj samptlig Herrids Brødrenis Ofverværelse udj woris Ærwærdige Broders Mag. Hans Zachariasens Huus, hvor det Sædvanlige Herreds Convent samme Dag holdis, Saaledes med allis gode samtyche sluttet og wedtaged, at aarlig, naar voris sommer convent holdis, skal ud af hver Herrids Broder deponeres og afleggis Fire Mark Danske, og det udj en Casse, som udj welærværdige Proustens huus og forvaring (Endten denne, som Nu er, eller hereffter Kommendis worder) schal werre bestaaendis, Hwilche Penge til ingen anden brug schal werre Nedsat, end til, om det sig hændte, som Gud Naadelig forbyde, at nogen Broder ud af Sogne Præsterne, enten ved Ulycheligh Jdebrand blef beschadiget, med Qvægs og besters forliis og frafald, wed langwarig siugdum, Eller noget Andet Uformodentlig tilfælde blev ofwerwældet, saa Hand derwed i armod Maatte geraade, at Hand da Herved Kunde hafwe En liden undsetning, indtil Hand Endten ved hands Kongl. Majestæts Naade eller andre Medlidende Christnes gaumildhed i slig tilfælde Kunde søge nogen Muelig opreisning. Og, som dette depositum til saa gudeligt og Christeligt Et brug blifver angewendt, saa lofwes Og tilforpligter wj osz, iche alleniste dette, som sagt er, wed ofwenmældte samling og convent at holde, Men endog formoder, at woris Effterkommende Brødre wedtager og wedligeholder samme gudelige og christelige wedtægt, saasom de participerer og Høster af det, som wj Nu Nedsaaer. Og skulde det End hælde sig, som wj af dend Naadige Gud wil formode, at udaf dette deposito skulde kunde samlis En Capital til 200 slette

Daler, da samme Capital under Proustens og fire udaf de ældste Herredsbrødrenis dispensation og answaring at udsættis, Hwilchen Rente da Et ud af Præsternis egne Børn endten til scholegang eller anden wedtørfdig underholdning og forfremmelse bør at Nyde frem for Nogen anden, Eller (som war at ønske) om ingen war, da samme Rendte til Een eller flere fattige Præste Encher at distribueris, imod Rigtig Rede og Reignskab eller og Rendten til Capitalen at leggis.

Og, om sig saa hændtedes, at fornæfnte Capital, Nemlig 200 slette Daler, Skulde Kunde opnaaes, og Nogen Herredsbroder ved Nogen af ofven indførte tilfælde schulde worde Trængendis da indtet uden den halfve Capital at optagis, paa det Mand altid kand Hafve Nogen Capital at samle paa, og tage af, ifald en anden fattig Broder i lige tilfælde Kunde worde Trængendis.

Og som Cassen og Capitalen af ofven indførte deposito altid hos Prousten i Hands forvaring blifver bestaaende, Saa beholder senior Ministerii nest Prousten, i Sin gjemme denne Bog og derefter seer til, at alting, effter som ofwen indført er, med Jndtægt og udgiffit Rigtig annotered worder og Enhver af Herridsbrødrene, efter begjæring herom underretning worder Meddeelt.

Dette saaledis, som ofwen indført er, af osz skal Urøggelig Holdis (Dog med Capitalen, om den ey til Hundrede slette Daler Kunde opkomme, med Proustens og fire Seniorum Fratrum deres Dispensation, ligesom den Nødtrængendis tilstand det udfordrer, at omgaaes) Hwilchet wj med Egne Hænder til bekræftelse og Hosztrøchte Signeter underskrifwer og stadfæster.

Bartholomæi Hansteen.

P. A. Falencamp.

Iver Arentzøn Dam.

P. Hartmann.

Augustinus Haard.

Zachariasen.

Schmertz.

Panck.

C. Winflor.

Karleby.

Hans Gryderup.

1712 d. 27de Junii blev vedtaget:

- 1) at naar nogen af Herridsbrødrene, uden svagheds aarsag og undskyldning, fra woris Convent udeblef, da hand til Cassen erlægger penge 1 Sldr.
- 2) at om nogen af Herridsbrødrene træder til nyt Ekteskab, da betaler hand og til denne Casse 1 Rixdr.
- 3) arfwer nogen af Brødrene noget, saa at Summen kand beløbe sig ofwer 100 Rigsdaler, da contribuierer hand til Cassen 1 Sldr. og efter Arfwens Summa saaledes proportionaliter.
- 4) Døer nogen af Herridsbrødrene, da Successor i Kaldet betaler ved sin tiltrædelse i første Convent 4 Sldaler, siger fire Slettedaler, og siden participerer ligesom de andre udi Fundatzens beneficium. Hwilche Artikler med samtlige Herridsbrødrenes underskrifter bekræftes.

1713 den 19de Julii vedtoges:

- 5) at naar nogen af Herridsbrødrenes Hustruer Ved Guds Naadigste Forsyn bliver i deris Barselseng forløst og hun iche inden hendis Kirchegang ved døden afgaaer, da gifwer den Præst, hvis Kjæriste saaledes er lychsaligngjort, til Cassen En Slettdaler.

1714 d. 14de August vedtoges:

- 6) at naar Nogen Broder uden loulig undskyldning fra nogen af herridsbrødrenes eller deris hustruers ligbegjængelse udeblifver, og iche enten han eller hands Kjeriste møder, da gifwis til Cassen hver gang 1 Sldr.

1715 d. 17de Julii blev vedtaget:

- 7) at naar nogen af Herredsbrødrenes Encher, som de penserer til, ved døden afgaaer, da gifwer han til denne woris Casse Engang for alle — 1 Slettedaler.

1717 d. 14de Julii blev det af samtlige Brødre vedtaget:

- 8) at Ingen maatte annamme Nogen af En andens Sogn til Alters — werre sig hvo det end werre Kand —

med mindre han vil gifve til woris Casse første gang 1 Sletdaler, andengang 2 Sldr., trediegang 3 Sldr. og schulde det schee fjerde gang da: Ti Rigsdaler.

1722 d. 8de Julii blev det af Herredsbrødrene samtykt og vedtaget:

- 9) at hver af Præsterne maae til deris convent herofter tage deris Kjærester med sig eller i deris Forfald een af deris Døttre, om de behager, dog skal maaltidet liige saa tarfvelig skee som hidindtil og ingen gifwe mere end 4 Rætter till et maaltid, nemlig Suppe — Stæg — fisk og Kage — for Hver Rætt, som gifwes meere betaler Werten til Cassen 4 Mk. dog agtes det iche for Ræt: Sallatt — Speegesild og Hvad andet til Steeg gifwes.

1724 d. 19de Julii blev det bestemt:

- 10) at saasom Brødrene gjerne ønskede at samles eengang om aaret, men meget ugjerne vilde, det skulde føre deres brødre udj Herredet i bekostning eller gifwe skin af nogen Tractament til ofwerflødighed, saa maatte ingen, hvor conventet skulde holdes, gifwe flere end oven Mentionerede fire retter under Mulct til Cassen, og derhos for hver ret til fattige Præste-Encher udj Herredet 1 Rdlr.
- 11) at alle opsætter af Confiturer, som seer mere til overdaadighed end til tarvelighed udj sammenkomsten aldels skal være afskaffet.
- 12) at uden Herredets Præster og deris Hustruer og børn, som oven er melt, maatte ingen indbydes til Conventet paa det disbædre rolighed kunde være til at handle om lande Modet og Herreds sampt Embeds sager.

1772 den 15de Julii eiede Conventet i Capitaler 500 Sletdaler og en contant Beholdning af 125 Sldr. 2 Mk. 8 Sk.

XVI.

Nogle geistlige Sager fra Thyrsting Herred.*Meddeelte af J. L. Rohmann,*

(efter en Provsterets Protokol i Thyrsting-Vrads Herreds-Arkiv).

1698 blev Præsten Jørgen Thorup i Ring af Corporal Johan von der Heide indstevnet til en Provsteret, fordi Præsten havde pludselig overfaldet ham og øvet Vold imod ham i Lieutenant Rollenbergs Huus i Ring den 13 Januar. Paa Præstens Vegne mødte Præsten i Nim Hr. Niels Bang og beviste, at Aarsagen til at Hr. Jørgen ikke mødte, var den, at han siden den 13 Januar var svag og sengeliggende, »da han elendig, ynkelig og fast uhørlig var mishandlet i Lieutenants Frues og Tjenestefolks Nærværelse og Paasyn.« — Det Blad, som indeholder Vidnernes Forklaring over Sammenhængen, er udrevet af Protokollen, men af de følgende Blade fremgaaer, at der hos Lieutenanten har været Selskab og at Præsten og Corporalen vare blevne uenige, komne op at slaaes og derefter igjen blevne forligte. Da Lieutenanten derefter var gaaet ud af Stuen, stod Corporalen ved Døren og Præsten spadserede op og ned ad Gulvet. Uden mindste Ord paa nogen af Siderne gik da Præsten hen og greb fat paa Corporalen og vilde kaste ham baglænds om i Sengen, som stod i Stuen; men da bad Corporalen mange Gange om at maatte være i Fred og stillede sig igjen ved Døren. Derpaa gik Hr. Jørgen hen til Fru Lieutenants og sagde sagtelig: »Maa jeg gjøre det for Fruen, da vil jeg nu ret slaae Corporalen, at Ilden skal flyve ud af hans Rumpe,« og gav ham i det samme et Slag. Slagsmaalet synes da at være bleven fortsat, thi en Rytter vidnede, at da Hr. Jørgen vilde havt Corporalen om i Sengen, stod han og spillede paa en Fiol for dem, og da de efter det første Slagsmaal vare blevne forligte, kom Hr. Jørgen ud i Kjøkkenet og sagde, at dersom han ikke havde faaet det Slag over Armen, skulde han have

slaget baade Corporal og Rytter, om de end havde været tre saadanne til. Sagen forekommer ikke oftere.

Fra 1689 blev Sognepræsten til Vinding og Bryrup indviklet i adskillige Retsager, der efter flere Aars Forløb endte sig med hans Afsættelse. Den første Klage udgik fra Menigheden og indeholdt disse to Punkter: 1) at Præsten Johan Thrænovius havde ønsket en Ulykke over sine Sognefolk og dem, han var vred paa; — 2) at han havde prædiket af Had, skjældet i sin Prædiken og ønsket Forbandelse over Menigheden. Herover blev Johan Thrænovius indkaldt for en Provsteret, som holdtes i Vinding Kirke den 8 April 1689. Først fremtraadte Degnen og forklarede angaaende det første Klagepunkt, at han ikke kunde høre, hvad Præsten sagde, formedelst den Allarm, som opstod, da Folkene gik af deres Stole og ud af Kirken. Angaaende det andet Punkt forklarede han, at han siden den 27 Februar havde af Prædiken kunnet mærke, at der var Nogen, hvem Præsten var vred paa, thi han havde sagt: »Nu seer jeg, I blive ved Eders gamle Maneer at sætte Huerne paa under Prædiken, og at Degnens Embede er helligere end Præstens, da I under Sangen tage Huerne af.« Dernæst tilføiede han, at Anden Juledag lyste Præsten til Tjeneste paa Tredie Juledag til 2 Timer før Dag. Et andet Vidne udsagde, at Hr. Johan paa Nytaarsdag prædikede Guds Ord, men om det var af Had vidste han ikke; derimod havde Jens Kæmpe siddet med sin Hue paa under Prædiken trods Præstens Formaning, og uagtet Hr. Johan selv havde sin Hue af under Prædiken. Sagen blev opsat.

1690 anklagede Hr. Johan Herredsfogden Mathias Melchiorson i Velling, fordi han og Sognefolkene i Bryrup foragtede Kongens Lov og ikke søgte Kirken, naar Prædiken holdtes; Herredsfogden havde ikke været i Kirke paa nogen Bededag eller ved nogen Fasteprediken, og siden Pintsedag

havde han ikke været over 7, og hans Kone ikke over 3 Gange i Kirke. Den første Retsdag blev Sagen opsat; den næste Gang holdtes Retten i Rye Kirke. Da en stor Mængde Folk strømmede ind i Kirken for at høre til, forlangte Hr. Johan, at de skulde vises ud; herimod protesterede Herredsfogden, og idet Provsten vilde til at decidere, blev han syg. Præsten Hr. Niels Olufsen i S. Vissing fortsatte da Retten. Iblandt Herredsfogdens Kones Undskyldninger for sin Udeblivelse fra Kirken var den, at hun den hele Sommer havde været saa sygelig, at hun ei engang kunde see til sine Folk i Marken. Sagen blev atter opsat. Fra nu af gik det ud paa et gjensidigt Drilleri af Parterne. Naar Præsten Johan Thrænov stevnede de Bryrup Sognemænd for Provsteretten, stevnede Herredsfogden dem under deres Falsmaal til samme Dag for Herredstinget, saa at, naar Opraab skete af Provsteretten, var Ingen mødt. Om-sider faldt Dommen saaledes: at da Beviserne paa begge Sider vare ufuldstændige, blev Sagen henviist til Landemodet i Aarhus.

Derefter fulgte nu Herredsfogdens Angreb paa Præsten. Hiin lod denne indstevne til en Provsteret, som holdtes den 12 Marts 1691. Klagerne og Beskyldningerne vare følgende:

- 1) Johan Thrænov vil ikke betjene de Syge med Sakramentet og skrifter en Deel af private Affecter bag Alteret.
- 2) J. T. gjør sig selv en Lov og tager Penge af Dem, som lader sig trølove.
- 3) Han holder endeel Folk fra Alterens Sakramente, naar de ikke betale ham Penge.
- 4) Han forklarer ikke efter Loven Cathecismen. To Gange om Aaret før Altergangen og ved Provstevisitats ere de eneste Tider, da det skeer.

Disse Beskyldninger benegtede Præsten.

- 5) Han havde tre Prædikedage forholdt sig utilbørlig.

Om denne Beskyldning fremkom følgende Vidnesbyrd: »Søndagen imellem Juul og Nytaar 1689, midt under Prædiken, satte Jens Sørensen i Vinding sin Hue paa. Præsten formanede ham forgjæves til at bevise Gud og Embedet den skyldige Ære, og tilføjede: »Jeg har mange Gange været i Slotskirken i Kjøbenhavn, men aldrig har jeg seet, at vor allernaadigste Arvekonige har siddet med sin Hat paa, eller nogen af Hans Majestæts høie Ministre, for den Ære de beviste Gud i hans Huus.« — Men formedelst Jens Sør. Bestandighed kom Hr. Johan fra sine Conceptor, som neppe vare halv ude. Det Samme hændte sig sidste Nytaarsdag, da Prædiken neppe var begyndt. Hellig Tre Kongersdag skete det Samme. Da maatte Hr. Johan vende sig fra Folket mod Alteret for ikke atter at komme fra sine Conceptor.

Andre Vidner forklarede: at Nytaarsdag, da Jens Sør. satte sin Hue paa, gjorde Flere det Samme. Da sagde Præsten: »Nu seer jeg, her er oplagt Raad af Svogerskabet.«

- 6) Han vil ikke kaste Jord paa de Døde, naar de ere nedsatte i Graven.

Herom vidnedes, at han lod flere Lig henstaae i 8 Dage i aaben Grav, fordi de efterlevende Slægtninge ikke kunde give ham 1 Rdlr. Siden undskyldte han sig med, at Kisterne vare af Eg, hvilket han ikke beviste.

- 7) Han begynder Gudstjenesten, uden at Nogen af Menigheden er tilstede.

Herom afgaves følgende Vidnesbyrd: Da Herredsfogdens Barn skulde begraves, løb Præsten ind i Kirken, tog Degnen med sig og begyndte strax at synge, uagtet der Ingen var i Kirken uden de to alene. Da Liget kom til Kirkegaarden, gik en Karl ind og bad Hr. Johan, om han vilde komme ud og kaste Jord paa det; men da Karlen kom op imod Alteret, vendte Præsten sig

om imod ham og sagde: »Gaa bort! I forstyrrer mig i mit Embede.« Da omsider Hr. Johan gik af Kirken, gik han hen og kastede Jord paa Liget. Dagen forud var der Bud hos ham, om han vilde kaste Jord paa Herredsfogdens Barn, og da vilde han hverken svare Ja eller Nei.

Denne Sag blev ligeledes henviist til Landemodet, som den 6 Mai 1692 dømte Johan Thrænov til at gjøre Afbigt, bøde Kost og Tæring til Herredsfogden med 20 Rdlr., til fattige Præsteenker 40 Rdlr., og befandtes han oftere skyldig i saadanne Sager, skulde denne Sag staae aaben og han have sit Kald forbrudt uden al Proces.

En ny Sag begyndte samme Aar 1692. Da klagede Herredsfogden:

- 1) at Hr. Johan havde ladet Skriftemaalet og Sakramentet i Bryrup Kirke forrette af en ubekjendt Person i en rød Filemults Kjole;
- 2) at Vinen var meget slet, da Herredsfogden gik til Alters den 17 Januar, og
- 3) at bemeldte »usædvanlige Person«, da han havde kommet Vinen i Kalken, lagde en Klud over en Flaske, hvorigjennem han atter siede Vinen af Kalken og »samme Klud var meget skiden.«

Da nu Provsten for Retten spurgte Hr. Johan om den fremmede Persons Navn og Stand, svarede han: det var en hæderlig Præstemand, som han i mange Aar havde kjendt i Skaane; men da Provsten forlangte yderligere Forklaring, stod han op »i Furie og med mange ufine og uskikkelige Ord for Retten, og uden alt lovligt Gjensvar bortløb.«

Til andre Beviser paa Hr. Johans mislige Embedsførelse kom nu ogsaa et Tingsvidne, der ikke var bleven fremlagt under den forrige Sag, at han Anden Juledag 1691, da han takkede for Offer, havde sagt: han ønskede Herrens Velsignelse over Dem, som havde æret ham og været fine og høflige; »men De — føiede han til — som forringet haver mit Offer og været uhøflige, Dem tager jeg denne

Velsignelse fra.« Og da en Mand Første Juledag lagde sit Offer paa Alteret, sagde Hr. Johan: »Det skulde Du givet en Betler, Du Svinehoved!« — og da han gik ud af Kirken Juledag havde han en Toskilling i sin Haand og sagde: »Der seer I Peder Nielsens Høflighed, hvorledes han har vanæret Herrens Alter i Dag; tager den og giver den til den fattige Betler i Eders By.«

Den 21 Marts 1692 var nu Retten samlet i Græstrup Kirke for at fælde Dom. Da kom Hr. Johan — som det hedder i Protokollen — »snublende, som om han enten var beskjenket eller ikke vel forvaret i Hovedet, og usædvanlig raabende«, og da han blev paamindet om at vise Agtelse for Retten, svarede han: nu vilde han først ret tugte Herredsfogden. — Retten søgte at mægle Forlig, men Hr. Johan raabte: »Nei«, og »løb trodsig ud af Kirken.«

Den 11 April blev Dommen afsagt: at Johan Thrænov, fordi han havde brugt fordærvet Viin til Alterens Sakramente, burde bøde 4 Rdlr. til fattige Præsteenker, og fordi han den 21 Marts kom beskjenket i Retten og viste Trodsighed, burde han til førstkommende Landemode gjøre Afbigt, hvorhen og Paastand paa hans Afsættelse henvistes.

Den 26 samme Maaned var Provsten, Hr. Holger Bredal, paa Visitats i Vinding og Bryrup Kirker. Da Provsten nu i Bryrup Kirke spurgte en Pige: »Hvad er Synd?« og hun ikke kunde svare, sagde han: »De sige, at Hr. Johan er en strengere Mand, men de gjøre ham vist Uret, efterdi han har annammet denne Pige til Gudsbord to Gange, som i Dag ikke veed Saameget.« — Derpaa tog Her Johan Ordet: »De blive vel ingen Præster.« — Dertil svarede Provsten: »Da er det ikke saa dybt et Spørgsmaal, at jo en Bonde kunde svare paa det.« — »De kunne vel svare Eder — sagde Hr. Johan — men de synes, at I er for ung, derfor ville de ikke svare.« — »Bedre er en ung Viis end en gammel Nar« — sagde Provsten. — Med slemme Miner og Fagter udbrød Hr. Johan: »Hille mænd! er I bleven Provst? det maa I takke mig og Eders 60 Rdlr. for, I har givet

derfor,« — og derpaa blev han ved at skjælde. Provsten forlangte Fred, men Sognemændene bade ham ikke at bryde sig derom, og da Provsten vilde have Hr. Johan til at overhøre Ungdommen, negtede han at gjøre det.

Samme Dag gik det ikke bedre i Vinding Kirke. Medens Provsten overhørte Ungdommen, holdt Hr. Johan en høirøstet Samtale med Smeden, og holdt ikke op, uagtet Provsten bad ham derom. Da han omsider havde forhindret Provsten, saalænge ham syntes for godt, løb han udaf Kirken og kom først igjen, efter at Visitatsen var endt. — Paa Provstens Spørgsmaal, om Nogen havde Noget at klage, klagede Mange over deres Stole, men en Pige over, at Hr. Johan ikke vilde tage hende til Alters. Hr. Johan paastod nu, at hun ikke kunde læse, Menigheden derimod, at hun kunde læse bedre end de Andre.

Hr. Johan blev herefter atter indstevnet for en Provsteret til den 7 Juni 1692, men da han ikke mødte, blev Sagen udsat en Maaned. Den 5 Juli holdtes Retten igjen; ikke heller nu mødte Hr. Johan, men sendte sit skriftlige Indlæg. Om Klagerne over ham siger han heri: »at jeg »skulde have forekastet ham (Provsten), at have tilkjøbt sig »Provsteembedet for 60 Rdl., da kunde jeg ikke sige saa »danne Ord, som jeg Intet vidste af; men om det har kostet »Provsten Meer eller Mindre, veed han bedst selv; mig har »han ikke refereret, at det har kostet ham meer end 2½ »Tønde Sigtemeel; hvem Provsten det haver foræret, maa »han selv forklare. Om jeg har forekastet ham hans Ung»dom, da kunde det lidet skade. Jeg veed ikke, om det »stod ham vel som en ung Provst, der havde kun været »Sognepræst i to Aar, at overskjælde og overfuse en gam»mel Præstemand, som haver været Sognepræst i 26 Aar. »— I Vinding Kirke tiltalede han mig, som jeg havde »været en Hund eller hans Træl, som jeg dog ikke er, »men saavel af Gud som min naadigste Arvekonige er mig et »Embedet betroet som ham, og naar han bliver inden sine »Grændser, skal jeg nok bevise ham den Ære, ham til-

»kommer. Jeg er ingen Hjemfødning, men haver deponeret
 »fra Helsingørs Skole og ellers gaaet baade i Lunds og
 »Christianstads Skole mange Aar, haver og betjent adskillige
 »høie Bestillinger baade her i Danmark og i Sverrig, tjent
 »min allernaadigste Arvekonges Hr. Fader, glørværdigst i
 »Amindelse, for Skibsskriver i 2 Aar, item tjent Grever og
 »Rigens Raad i Sverrig baade for deres Børns Informator,
 »Hofmester, Præst udi mange Aar, og for Præst udi Lomme-
 »strøe udi Skaane i 13 Aar og her i Danmark i 13 Aar,
 »og det saaledes som jeg vil svare Gud paa Domsdag; og
 »at Hr. Holger er bleven mig saa gram og forfølger mig
 »uden Skyld, kan jeg ikke noksom forundre mig over, da
 »han tilforn har været min bedste Ven, og at jeg har ei Andet
 »forskyldt af ham, som var den Første, der udvalgte ham
 »til Provst og fik derfor mine Herredsbrødres Uvenskab;
 »da kaldtes jeg mon frère, men nu — — —

Provsterettens Dom bestemte, at Hr. Johan Thrænov for sine spottelige og ufine Ord imod Provsten skulde bøde til Provsten selv 10 Rdlr., til Christianshavns Kirke 10 Rdlr. og til fattige Præsteenker 20 Rdlr., samt betale Provsten Kost og Tæring med 6 Rdlr. — Ved Landemodet derimod blev han afsat fra sit Embede; men da Naadensaaret var ude, vilde han ikke flytte ud af Vinding Præstegaard, hvorfor Retten atter maatte træde til og gjøre den ryddelig for Eftermanden.

XVII.

Præster ordinerede af Biskop J. Brochmand 1639-44.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Hvem der er en Ynder af Præstehistorien, vil finde gode statistiske Bidrag angaaende den sjællandske Gejstlighed i efterfølgende »Series ordinatorum ab Episcopo b. D. Casp. Brockmann«, der opbevares blandt Blochs Samlinger til

den fynske Præstehistorie paa Universitetsbibliotheket. Da hele Sjællands Stiftsarchiv brændte med Bispegaarden 1728, vil der i denne Fortegnelse findes Oplysninger, som neppe ville kunne søges andensteds. — Hvor der er sat et ? i Randen, er Ordinationsdagen uvis. De Personer, hvis Navne ere indesluttede i Parenthes, havde tidligere modtaget Ordinationen, men forflyttedes nu til et andet Embede. Lakunerne, som ere opstaaede ved Papirets Opløsning af Ælde og Fugtighed, ere her saavidt muligt udfyldte.

Ordinations-
dagen.

1639.

3. April. Mag. Albert Allewelt, Rector i Roeskilde, til Ring[sted].
- Hr. Willum Damian til Steenmagle og Steenlille.
- Hr. Haagen Rasmussen til Cap. hos M. Poul i Herlufsholm, si[den] kaldet d. 29. Maj 1640 til Cap. hos Hr. Niels Andersen i Nestved.
1. Maj. Hr. Johan Susemel, Suanensis i Mechlenborg, Pastor exulan[orum Ger]manorum, qui Nestvediaë vivunt.
- Hr. Niels Frandsen til Sengeløse.
- Hr. Rasmus Jacobsen Cap. hos Hr. Peder Christensen i Tikiøb.
22. Maj. Hr. Albert Lauridsen til Havenløv A^o æt. 33, conf. af Tyge Brahe, Lehnsmænd i Tryggevelde.
- Hr. Anders Albin Cap. i Slangerup hos M. Søren Gullandsfar A^o æt. 26.
- Hr. Sven Hansen Hallandsfar Cap. hos Slots Præsten i Friderichsborg M. Tidemand Willadsen, A^o æt. 30.
- Hr. Stephan Lauridsen Nyeløse til Dalbye A^o æt. 28, confirmeret af Overhofmester paa Soer Hr. Just Høg.

- *M. Wichman Hasebard aflagde Eed for Biscoppen som Sogne-Præst ved vor Frue Kirke d. 19. Juli¹.
- *Hr. Otto Jacobsen Vordingborg iligemaade som Præst ved Regenzen d. 20. Juli.
- *Hr. Joachim Krakevitz fra Gryphsvald: til Tydsk Præst i Soer, iligemaade d. 22. Aug.
- *Hr. Peder Lauridsen Kiøbenhavn til Værløse eod. juravit.
- *Hr. Laurids Jespersen Præst til Ostindien paa paa Skibet, d. 22. Aug.
- *Hr. Christen Christensen Herløv til Rachløw juravit 7. Novb.
- *Mag. Hans Thomsen Skibs Præst, d. 7. Novb.
- *Hr. Anders Andersen Ringkiøbing til Sognepræst ved Holmen d. 8. Novbr. 1639.
- *Hr. Jens Pedersen Skielderup Sognepræst (til) Nic. (Kirke i Kbhvn.) d. 12. Nov.
17. Novb. Hr. Friderich Christensen Slangerup til Steenløse og Vexøe, A^o æt. 33.
18. Dcbr. Hr. Hans Pedersen Todberg, Cap. hos M. Niels Hansen Præst og Proust i Slagelse, A^o æt. 34.

1640.

8. Jan. Hr. Hans Damian til Lydersløv og Frøsløv, A^o æt. 30.
(Hr. Jacob Tagesen forhen Cap. nu Sogne Præst til Gierlev og Draabye).
5. Febr. Hr. Hans Tagesen til Meelbye, A^o æt. 27.
— Hr. Henrich Christensen til Blistrup, A^o æt. 30.
1. April. Hr. Erich Bredal til Sogne Præst paa Christianshavn A^o æt. 32, fra Nykiøb. Rectorat hidkaldet.

¹ Ved denne og de følgende, hvis Navne ere mærkede med *, findes den Bemærkning: „Disse uden Tvivl forhen ordinerede, men nu Collats“.

1. April. Hr. Valentin Hansen Merchel til Lyngbye, A^o æt. 25.
- Hr. Hans Andersen Lollik Cap. i Thostrup og Ugeløse, A^o æt. 26.
- Hr. Laurids Sørensen Muller Cap. hos Hr. Niels Bendsen i Rorup og Glim A^o æt. . . . Siden effter Hr. Nielses Død Sogne Præst.
- Hr. Friderich Jespersen Fuorlæus til Velbye (NB. maaskee Valløbye) dim. fra Soer Acad., A^o æt. 31.
- Hr. Laurids Hansen Riber Skibs-Præst A^o æt. 37.
10. April. Hr. Peder Villadsen Sognepræst (til) Michaelis i Slagelse A^o æt. 30.
- Hr. Michel Nielssen Cap. i Dalbye og Thurebye A^o æt. 30.
(Hr. Ebbe Jensen Brunov forhen 13 Aar Slotspræst paa Anderskow, nu til Gimlinge, afl. Eed d. 1. Maj).
30. April. Hr. Hans Nielsen Vinter til Kyndbye og Krogstrup, A^o æt. 27.
7. Maj. Hr. Peder Hansen Faxøe til Pedersborg og Kinderstofte, A^o æt. 28.
(Hr. Rasmus Nielsen Vordingborg 14 Aars Præst ved St. Peders K. i Nestved, nu kaldet til St. Mortens ibid., aflagde Eed 19. Maj).
4. Juni. Hr. Knud Hansen fød i Kiøbenhavn, 5 Aar Rector i Slagelse, nu Slotspræst paa Anderskow.
- Hr. Friderich Hansen Busk til Harrested og Allindemagle A^o æt. 38, moxen en 11 Aar Hører i Roeskilde.
- Hr. [Jens] Justesen Montanus kaldet af Prof. til Regenzen, A^o æt. 28.
- Hr. August Augusti til Cap. i Herføgle og Sedder A^o æt. 39.

4. Juni. Hr. Laurids Erichsen Aarbye til Cap. i Herlovsholm, A^o æt. . . insuper temporis, quantum a festo nativ. ad pentec . . .
- ? Hr. Jesper Christensen Undløse 2½ Aar hører i vor [Frue Skole] nu Cap. til Nicolaj Kirke, diei ordin. nulla mentio.
18. Juni. Hr. Henrich Jørgensen Dystrup Skibs-Præst A^o æt. 32.
23. Juni. Hr. Gregers Lauridsen Nestved Cap. hos Hr. Peder Christensen [i Karre]bek, A^o æt. 32 og ½.
- ? Hr. Hans Pedersen Hafn. kaldet af Kongen til Thostrup og Uge[rløse] A^o æt. 34, diei ordin. nulla mentio.
- ? Hr. Peder Madsen Hafn. Skibspræst A^o æt. 44, nec ulla me[n]tio diei ordin.].
- ? Hr. Hans Thomsen Coldius kaldet af Kongen til Jyllinge og G[unsø]magle A^o æt. 38 (Ei heller Ordin. Dag).
(Hr. Niels Rasmussen Wrang Sognepræst til Slaglille og [Bierne]de forhen Cap. ib. moxen 3 Aar, nu A^o æt. 45).
- ? Hr. Hans Jørgensen Hammer kaldet af Lage Bek til Førslev [A^o æt.] 35, dies ordin. non memoratur.
- ? Hr. Olger Gertsen af Kongen til Fulede, A^o æt. 28, nec mem. dies ord.
- ? Hr. Hans Knudsen Lauholm til Helsinge og Waldbye A^o æt. 33, abest dies ord.
- ? M. Hans Diderichsen Badsker, Rector i Herlufsholm, nu A^o æt. 29 kaldet Præst ibid. af Christopher Ulfeld til S[venstrup], Lehnsmænd til Helsingborg; borte er Ord. dagen.
- ? M. Jørgen Harder, Brunopoli-Dithmarsus, A^o æt 29 kaldet af Kongen til Hollandsk Præst paa Amager, caret jur.

- ? Hr. Eric Sørensen Assens, kaldet d. 19. Oct. 1640 af Hr. Hans Hof i Snodstrup til Capellan A^o æt. 40, deest dies ord.
- ? Hr. Angelus Lucius Græsserus A^o æt. 37, kaldet af Meenigheden til Borrhe d. 1. Novb. 1640, ey heller datum.
(Hr. Hans Andersen forhen Cap. til Tostrup og Ugerløse, nu Sognepræst til Haarløv og Himlingøye.)
- ? Hr. Peder Mortensen Damph A^o æt. 26 Cap. i i Skiørpinge og Faardrup, kaldet af sin Fader Hr. Morten Pedersen d. 16 Nov. 1640, glemt ordin. Dagen at tegne.
(Hr. Gregers Lauridsen, Cap. i Karebek, nu Sogne-Præst ibid.)
(Hr. Hans Pedersen Todberg hidtil Cap. i Slagelse, nu Cap. [ved] vor Frue i Kiøbenhavn).
- ? Hr. Anders Mortensen Nyekiøbing, A^o æt. 29 kaldet d. 6. Dec. til Føllesløv og Seerslev. Haver ey dies ord.

1641.

15. Jan. Hr. Laurids Jørgensen Hammer, A^o æt 32 kaldet d. 27. Dec. ved Hofmester Henrik Rammel paa Soer til Præst ibid.
- Hr. Jacob Jacobsen Fabius A^o æt. 29 kaldet d. 11. Dec. 1640 til Cap. i Stege.
(Hr. Hans Olufsen Riis, 5 Aar Skibspræst kaldet nu Cap. i Skielskiør A^o æt. 38, jur. Roesk. d. 23. Jan. 1641).
(Hr. Hans Olufsen Bunde, forhen Cap. i Gadstrup og Syv, nu A^o æt. 41 til Hvedstrup, kaldet dom. 3 Epiph.)
(Hr. Niels Pedersen Slagelse, forhen Cap. i Vedbye, kaldet til Kariise og Alslev).

- (Hr. Jacob Sørensen Bøtke hidtil Sognepræst i i Hvedstrup, kaldet Cap. til Nicolaj Kirke i Kiøbenhavn; jur. d. 3 Febr.).
26. Febr. Hr. Jacob Berndsen Ringkiøbing A^o æt. 30 kaldet d. 14. Febr. Cap. i Virsted.
- Hr. Erich Andersen, en Normand, A^o æt. 26 kaldet Cap. i Gadstrup og Syv, d. 21. Febr. (Hr. Vilhelm Sørensen Hafn., forhen Cap. i Glad-saxe og Herløv, nu kaldet til Vedbye, afl. Eed d. 17. Martii 1641).
- ? Hr. Niels Nielssen Ydsted A^o æt. 30 kaldet af Frue Catharina Sehested til Saabye og Kidserup; ingen datum.
- ? Hr. Mads Vinke fra Steinberg i Mechlenborg, A^o æt. 26 til tydsk Præst paa Christianshavn; ingen dat. (Hr. Laurids Erichsen Callundborg forhen Cap. paa [Herlufsholm, nu] til Maglebye).
- ? Hr. Thue Mortensen Nyekiøbing A^o æt. 28 kaldet til [Tho]strup [og Uger]løse (?); ingen datum.
- ? Hr. Rasmus Hansen Fortunius A^o æt. 37 Skibspræst, idem defect[us].
- ? Hr. Michel Rasmussen Helsingøer A^o æt. 32 til Skibspræst, ikke [nævnt Datum].
- ? Hr. Christen Sørensen Bloch, A^o æt. 28 Skibspræst, dito.
- 11 v. 12 Aug. Hr. Peder Andersen Stege A^o æt. 35, kaldet d. 4. Aug. Cap. i Veyløe og Vester-Egesborg; jur. d. 11. Aug.
- ? Hr. Christopher Andersen Baarsø A^o æt. 27 Cap. i Nestelsøe og Mognstrup, nulla diei ord. mentio.
- ? Hr. Frands Andersen Fabritius A^o æt. 27 Cap. i Dalbye og Thurebye, ord. dies non memoratur. (Hr. Claus Lauridsen Friis A^o æt. 36, forhen Hospitals-Præst i Opsloe nu Skibs-Præst.)

- (Hr. Christopher Andersen Borsøe, forhen Cap. i Nestelsøe og Mognstrup, nu Sognepræst *ibid.*)
- ? Hr. Diderich Pedersen Soland, hidtil Hører i Herlufsholm, A^o æt. 32 Sognepræst [til] St. Mortens i Nestved, ingen dat.
- ? Hr. Jørgen Hermansen Lipper, A^o æt. 34 Cap. i Strøe, ey heller mem. dat.
- ? Hr. Peder Nielsen Calundan A^o æt. 25 og lidt over, til Veyløe og Vester-Egesborg.
- ? Hr. Søren Terchelsen A^o æt. 25 og derover Cap. i Allesløv; abest etiam.

1642.

- (Hr. Rasmus Jacobsen, hidtil Cap. i Tikiøb, nu A^o æt. 30 til Esbønderup og Nødeboe, kaldet af Meenigheden, dom. Remin.).
- (Hr. Peder Mortensen Damph, forhen Cap. i Skiørpinge nu Sognepræst i Haarslev og Tinggjelling dat. d. 17. Maj).
- ? Hr. Augustinus Hansen Boeslund A^o æt. 30 til Skielskør, deest dat.
- ? Hr. Frands Pedersen Fersløv A^o æt. 30 Cap. i Tikiøb, ey heller.
- ? Hr. Just Teichmejer vocatus pastor exulum germanorum i Kiøge, afl. Eed d. 9. Juni.
(Hr. Eric Monrad til Hellig Geistes Kirke, soer d. 12. J[uni]).
- ? Hr. Niels Christensen Spend til Holmens Sognepræst, soer d. 1. Juli.
- ? Hr. Anders Pedersen A^o æt. 32 Cap. i Stege.
(Hr. Frands Andersen Fabritius hidtil Cap. i Dalbye og Thurebye, nu Sognepræst i Toxverth).
(Hr. Hans Pedersen Thodberg, hidindtil Cap. ved vor Frue Kirke i Kiøbenhavn, nu Sognepræst til Sæbye og Hallenslev, soer d. 5. Sept.).

- ? Hr. Christen Nielsen Skrem til tugthuset og børnehuset, soer d. 16. Sept.
(Hr. Niels Pedersen forhen Sognepr. paa Hveen, nu til Carleboe, soer d. 21. Dec.).
21. Decbr. Hr. Hans Christensen Undløse, A^o æt. 26 kaldet Cap. i Nørre-Jernløse og Quandløse.

1643.

19. Jan. Hr. Jesper Erichsen til Ulsøe og Freerslev.
- ? Hr. Hans Nielsen Nackedam A^o æt. 31 kaldet af Meenigheden til Rødoure, dom. 2 Epiph.
- ? Hr. Christen Madsen Thausan til Kiøge, soer d. 10. Febr.
- ? Hr. Niels Hagæi Onshaf til Christianshavn, afl. Eed d. 18. ejusd.
(Hr. Hans Christophersen, forhen Cap. i Ballerup og Maaløe, kaldet Sognepr. ib. af Meenigheden fer. 3 pasch.).
- ? Hr. Søren Christensen Aalborg til Lydersløv og Frøsløv, jur. 8. April.
- ? Hr. Hans Albertsen Clark til Rød-Oure, soer d. 20. Apr.
- ? Hr. Hans Hansen Ertman til Hven eod.
- ? Hr. Anders Hansen Roeskilde til Hellig Geistes Kirke i Kiøbenhavn d. 6. Maj.
- ? M. Joh. Paulin Nestvediensis til Helsted, soer 9. Juni.
- ? Hr. Peder Andersen Stege, forhen Cap. i Dalbye og Thurebye, kaldet til Egede af Chr. Sparre til Sparresholm, soer d. 21. Juli.
- ? Hr. Michel Nielsen Hafniens. forhen Skibspræst kaldet til Ha d. 5. Aug.
- ? Hr. Hans Rasmussen Baccher, A^o æt. 29, kaldet d. 23. Dec. til magle; ingen datum².

²) Dette Navn synes senere at være udstreget i Blochs Afskrift.

(Hr. Erich Sørensen Assens hidtil Cap. i Snodstrup nu Cap. [i Dalbye] og Thurebye, ingen dat., fød i Roeskilde).

- ? Hr. Poul Jacobsen Ringsted A^o æt. 30 kaldet af Meenigheden i Vollersløv og Giørsløv dom. 16 Trin. 1643.
29. Sept. Hr. Rasmus Jørgensen Munch A^o æt. 28 Cap. til Asminderød og Grønholt.
- Hr. Peder Pedersen Hersted, A^o æt. 30 Cap. i begge Hersteder.
- Hr. Hans Madsen Tausan A^o æt. 27 Cap. i Bircherød.
20. Okt. Hr. Matthias Vellhaver fra Pomern: han taler ikke om han skulle hen (I Randen: Hos Grev Valdemar).
(Hr. Niels Sørensen Gullandsfar hidtil Skibs-Præst til Rødoure [soer] d. 4. Oct.).
17. Decbr. Hr. Simon Christensen Thorslev A^o æt. 31 til Cap. hos Hr. Niels Madsen i Sørbye og Kirkerup.

1644.

27. Marts. Hr. Peder Corfitzen Borup A^o æt. 28 Cap. hos Hr. Poul Jacobsen Ringsted i Vollerslev etc.
- Hr. Hans Corfitzen Borup A^o æt. 26 til Cap. hos Hr. Anders i Baarse etc., eod.
29. Marts. Hr. Carl Terkelsen A^o æt. 29 Cap. hos Hr. Anders Jacobsen i Kalle[have].
- Hr. Hans Nielsen Holbek A^o æt. 28 til Sønderjærnløse og Systrup.
- Hr. Jørgen Witzleben, fra Dyringen til tysk Præst i Soer, soer d. 30. Martii.
(Hr. Frans Pedersen Fersløv A^o æt. 32, hidtil Cap. i Tikiøb, til Vellerup og Ferslev, soer d. 11. Apr.).
19. April. Hr. Jacob Carstensen Pal, A^o æt. 27, Cap. hos M. Søren Poulsen i Slangerup og Ugelse.

31. Maj. Hr. Søren Nielssen A^o æt. 33, Cap. [hos] Hr. Simon Nielssen til Agersøe og Omøe.
- Hr. Jacob Pedersen A^o æt. 27, Hofprædikant paa Øesel hos Hr. Ebbe Christophersen Ulfeld, eod.
- Hr. Hans Jacobsen A^o æt. 26 Cap. i Tikiøb, eod.
8. Juni. Hr. Matthias Jacobsen Juderup A^o æt. 26 til Jyderup og Holmstrup.
- Hr. Erich Møgnsen A^o æt. 26 til Greve og Kildebrønde i Hr. Michel Madsens Sted, ord. i Roeskilde, soer d. 12. Juni.
(Hr. Simon Christensen Thorslev, A^o æt. 31, forhen Cap., nu Sognepr. i Sørbye og Kirkerup, jur. d. 11. Jul.).
14. Juli. Hr. Peder Ivarsen Munk, fød d. 26. Juli 1614, til Nederoure og Byen uden Porten, i Hr. Peder Nielssens Sted, ord. i Frue Kirke i Kiøbenhavn, soer d. 13. Julij.
- Hr. Mads Nielssen Høfding til Cap. i Tiærebye hos Hr. Jørgen, hvis Brev til Axel Arenfeld han medbragte, om at recommendere ham til Bispen, thi han selv var gammel og svag, behøvede derfor Capellan, hans privat præceptor var M. Bang. Fra Resen Rector hans test. publ., eod.
- Hr. Christopher Hansen Nyborg til Skiørpinge og Faardrup af Meenighedens deputerede 7 Mænd udvalgt 4 Non. Jul. A^o æt. 26 et 9 menses, eod.
- ? Hr. Christen Matthiesen kaldet Skibspræst, soer d. 11. Aug.
6. Sept. Hr. Eskel Bartholini, ikke fuldt 25 Aar, dog ved Kgl. dispensation Cap. hos hans Fader i Høybye, som nu var svag, ord. in Virg. i Kiøb.
16. Oct. Hr. Axel Hansen Ursin A^o æt. 29, kaldet af Hofmester Corfitz Ulfeld til Cap. ved Holmens Kirke, ord. i Frue Kirke i Kiøbenhavn.

4. Decbr. Hr. Mads Madsen Hafn., A^o æt. 31 udvalt af Meenighedens 7 forordnede til Sogne-Præst i Farum, ord. i Frue Kirke i Kiøb., aflagde Eed d. 3. Dec.
- Hr. Laurids Sørensen Veybye A^o æt. 26 kaldet Cap. . . . i Veybye og Tibirke, eod.
- Hr. Bendt Pedersen Hallandsfar A^o æt. 30 Cap. hos Hr. Peder Christensen i Tikiøb og Hornbeck, ord. eod. i Frue Kirke i Kiøb., soer d. 3 (Decbr.).
- Hr. Naaman Friderichsen A^o æt. 30 Cap. i Tølløse og Aagerup.

XVIII.

Om Mag. Nicolaus Ruffus.

(Af et Brev fra Overlærer J. Kinch til Kand. T. S. Rordam.)

»De ytrer i Ny hirkehist. Saml., I, S. 274 det Håb, at jeg vilde kunne meddele nærmere Oplysninger om den M. Nicolaus Ruffus, der efter Necrol. Ripens. (under VI Id. Maj.) var Kannik i Ribe og Paris, tillige Official på det sidste Sted, og døde 1272. De har nemlig, og efter min Mening med en høj Grad af Sandsynlighed, antaget, at det er ham, der er Forfatter til nogle af dem fundne Prædikener. — Det er desværre kun en ganske enkelt Oplysning om denne Mand, som jeg troer at kunne tilføje; men først må jeg tilstå, at det er ved en ren Skjødesløshed, at jeg (S. 91) har sammenblandet ham med hans Samtidige, og måske Slægtning, M. Johannes Ruffus, der døde 1289. Den eneste Oplysning, jeg mener at kunne meddele om M. Nic. Ruffus, er, at han udentvivel er identisk med Kanniken M. Nicolaus, der 1260 3die Påskedag var tilstede, da Biskop Esger skjænkede til Kapitlet alt sit Gods i Stadil. Doku-

mentet findes imellem Kapitlets gl. Dokum. M. Nicolaus nævnes ved denne Lejlighed næstsids af de 11 tilstedeværende Kanniker og har altså vel dengang hørt til de yngste Medlemmer af Kapitlet, idetmindste af de residerende. Der er saaledes Rimelighed for, at han få År tidligere var vendt tilbage fra Paris til Fædrelandet, og hans Ophold i Paris viser sig således også at have fundet Sted på det Nærmeste på den samme Tid, til hvilken De af indre Grunde har hensat Prædikenernes Affattelse.“

Tillæg til Side 354.

Til hvad der S. 354 kortelig er bemærket om den første Anlæggelse af en Kirkegaard udenfor Københavns Porte, kan føjes følgende Notits, som findes hos *M. Magnus Matthiæ* i hans Series Regum Daniæ msc.

„1546 edicto publice proposito de condendis extra urbes celebriores per Daniam cœmeteriis, institutum est Hafniæ, extra portam civitatis aquilonarem cœmeterium novum, in quo primum funus humatum est anno proxime sequente die Februarii IX.“

Om de Danskes Studeringer i Paris

i det 12te og 13de Aarhundrede og om Collegium Dacicum.

Af

Adjunkt **Adam Fabricius.**

De Bemærkninger, som jeg herved tillader mig at meddele, ere egenlig kun at kalde en Rejseerindring eller grunde sig paa nogle flygtige Undersøgelser, som jeg fik Tid til at anstille mod Slutningen af mit Ophold i Paris i Novbr. Maaned 1856. Blandt de Myriader af Fremmede, der hvert Aar mylre i denne Yrdenstad, gives der forholdsvis ikke faa Danske, og deriblandt atter endel Videnskabsmænd. Det har da altid forundret mig, at Ingen hidtil har syntes at tænke paa at oplyse de for vor Historie — og navnlig vor Kirkehistorie — saa vigtige Spørgsmaal om de Danskes Studier ved Pariseruniversitetet i Middelalderen, om de nøje Forbindelser, der da fandt Sted mellem franske og danske Gejstlige, om den Gaard paa St. Genevevas Bjerg, hvor de danske Studerende boede sammen, eller det saakaldte Collegium Dacicum o. s. v.

Ikke at jeg paa nogen Maade skulde troe at have udtømt disse Spørgsmaal. Dels hørte disse ingenlunde til de nærmeste Formaal for min Rejse, og det var kun en saare kort Tid, som jeg kunde anvende dertil; dels var der betydelige Vanskeligheder at overvinde, ikke blot med Hensyn til de uhyre Masser af Dokumenter, der her frembøde sig og næsten kunde kaldes uoverkommelige,

men endnu mere i den Omstændighed, at disse Masser, der tilmed findes spredte paa flere Punkter, hovedsagelig i Sorbonnen og la Bibliothéque Impériale, endnu ingenlunde ere bragte i den Orden, man maatte ønske for at benytte dem.

Imidlertid tillader jeg mig her at fremlægge Hovedresultaterne. Jeg opfordrer Læseren til at følge mig nogle Øjeblikke til det gamle Paris, saaledes som det var i det 12te og 13de Aarhundrede, for at besøge det Kvarter, hvor vore Landsmænd dengang færdedes for deres Studiers Skyld, og kaste et Blik ind i de Celler, hvor de flittige Ynglinger samlede sig Kundskaber til »Guds Ære, deres eget og deres Fædrelands Gavn.« Kunde det kun lykkes mig at give et nogenlunde afrundet og tydeligt Billede heraf!

Da Universitetsadvokaten *Etienne Pasquier* 1564 holdt en Lovtale over Universitetet, udbød han: »Et certes qui voudra repasser par toutes les universitez de l'Europe, il n'en trouvera une seule qui revienne au parangon de cette-cy, laquelle nous pouvons dire que tout ainsi que du cheval du Troye sortirent innumérables princes et braves guerriers, aussi nous a-t-elle produit une infinité de grands personnages, dont la postérité bruira tant que le monde sera monde.«

Hans Ord ere ingen Overdrivelse. Carl den Stores og Alcuins Palatinskoler havde baaret herlige Frugter. Paris blev Videnskabernes Hovedsæde, Visdommens Værksted, Verdens Lærerinde. Fra alle Kanter strømmede man did, og i den højeste Blomstring, i det 13de Aarh., ansloges Antallet af de Studerende ved Højskolen til 30000. Engang, da en Mængde var vandret ud paa Grund af Misfornøjelse, og der kun var 4000 tilbage, betragtedes den som lagt øde. Det var hovedsagelig Philosophien og Theologien, som man studerede her, og et fuldstændigt Kursus fra trivium og quadrivium indtil Lærdommens Højdepunkt, Magistergraden i Theologien, kunde vare i samfulde 15 Aar.

For at ansees for rigtig lærd, maatte man have studeret i Paris (*fuisse in studio Parisiensi*), og Navnet *Pariserklerk*, hvormed man i Hjemmet betegnede dem, der havde været der, var den største Hæderstitel. De højeste gejstlige Embeder faldt i deres Lod, og saaledes forenede Ærgjærighed og ydre Fordele sig med Lysten til Kundskab for at drage Fremmede til Paris.

Men ogsaa andre Grunde kunde bidrage hertil. Verdensstadens talrige Tillokkelser, der stedse have gjort og endnu den Dag idag gjøre den til det behageligste Opholdssted, dens glimrende Hof, fine Dannelse og slebne Sæder maatte udøve en stærk Tiltrækningskraft paa den rige og nydelseslystne Ungdom. Alt tidlig klage Forfatterne over Forlystelsesygen og Forførelserne. »Det kommer ikke an paa at have været i Paris, men paa at have erhvervet sig hæderlig Kundskab i Paris« (non Parisiis fuisse, sed Parisiis honestam scientiam acquisivisse) siger Abbed *Philip af Hennesau*¹, og *Petrus Cellensis*² udbryder: »O Paris, hvor er Du skikket til at fængsle og forføre Sjælene!«

Til Behagelighederne og Fordelene ved Opholdet bidroge ogsaa væsenlig de vigtige *Privilegier*, som Regeringen, der erkjendte de store Fordele, det talrige Besøg af Fremmede bragte Staden og Landet, havde tilstaaet de Studerende. Ikke blot vare de fritagne for al Krigstjeneste, for alle Toldafgifter paa deres Rejser og alle mulige andre Paalæg; men de kunde ikke fængsles for Gjæld, og for Forbrydelser kun dømmes af den akademiske Ret. Den kongelige Foged blev endog dømt til evigt Fængsel, fordi han engang havde seet igjennem Fingre med, at Borgerne havde taget Hævn over de Studerende i et af de hyppige Sammenstød, der fandt Sted mellem dem. For at Lejen ikke skulde skrues for stærkt op af Borgerne, gik 2 Magistre og 2 Borgere om i Byen og taxerede Husene — en vel just ikke uret-

¹ Bulæus, hist. univ. Paris. vol. II, 253.

² Lib. IV epist. 10.

færdig Bestemmelse, som de Studerende maaskee ogsaa andensteds kunde ønske. Heller ikke Paven havde undladt Begunstigelser: »Den, der havde taget Graden i Paris, kunde aabne Forelæsninger hvor han vilde i Verden, og havde da højere Rang end de af hans Colleger, der ikke havde været der.« Flere af disse Forrettigheder kunde vel medføre store Ulemper og især være trykkende for Borgerne; men af Alt fremgaaer, at Pariser-Universitetet, Middelpunktet for den europæiske Videnskabelighed, var »Regeringens Øjsten og Roms kjæreste Datter«³.

Intet Under, at Danmark ogsaa sendte sine bedste Sønner hid, og at disse vendte tilbage, udrustede med Datidens Lærdom, dygtige til at overtage Landets første Embeder. Det anføres som Exempel paa den gamle viborgske Biskop *Gunners* store Lærdom, at han kunde bringe de unge fra Paris hjemkomne Klerker i Forlegenhed, naar han gav sig til at disputere med dem. Gjerne sagde han spøgende: »I, som have hørt saameget og komme ligefra Rejsen, maae lære os Gamle Noget, der næsten have glemt saadanne Ting.« Og undertiden yttrede han, at flere unge Klerker blandt hans Omgivelser vare ligesaa videnskabelig dygtige, som mange, der havde været »in studio Parisiensi scolastico cum magno expenso«⁴.

Allerede tidlig finde vi Forbindelser mellem danske og franske Lærde; men det var især fra Ærkebiskop *Eskils* Tid, at de tiltog i en saa overordenlig Grad. Denne berømte Mand havde rigtignok selv studeret i *Hildesheim*⁵, men kom senere ofte til *Clairvaux*, Hellig Bernhards Kloster paa Grændsen af Champagne og Burgund. Herfra lod han o. 1150 komme Munke til Heridsvadkloster i Skaane og Esromkloster i Sjælland, fra hvilke alle de andre Cister-

³ Engelstoft, Noget om Fremmedes Studeringer i Paris, i Skandinavisk Museum for 1802, 5te Hefte, Pag. 90.

⁴ Vita Gunneri i Script. rer. Dan. V, 576.

⁵ Script. rer. Dan. II, 638.

cienserklostre i Danmark havde deres Oprindelse. Selv stod han i nøje Venskabsforhold saavel til den hellige *Bernhard*, som til hans Ven *Geoffroy fra Auxerre*, der 1162 blev Abbed i Clairvaux og meldte Eskil Bernhards Død⁶; maaskee ogsaa med *Petrus Collensis*, der 1181 blev Biskop i Chartres, *Bernered*, der 1179 blev Cardinal-biskop i Palestrina, *Jean de Rheims* og andre af Datidens navnkundige Mænd. Fra en af sine Rejser bragte han værdifulde Relikvier tilbage til Danmark, nemlig nogle Haar og en Tand, som den hellige Bernhard havde mistet, medens han var der. Heller ikke glemmes Mirakler: det indviede Brød, som var givet ham til Rejsen, holdt sig ganske frisk endnu længe efter hans Tilbagekomst til Danmark! Efterat han omsider, træt af sit urolige Liv, havde nedlagt Ærkebispeembedet, begav han sig for stedse til Clairvaux, hvor han tilbragte sine sidste 4 Leveaar og døde 1182. Han blev begravet under en Stenbue tilvenstre for Alteret Saint-Sauveur i Abbediet.

Vi have kun kortelig berørt Eskils Forbindelser med Frankrig, for saameget hurtigere at kunne gaae over til hans Eftermand paa Lunds Ærkebispestol, til den danske Kirkes Pryd og hele Landets Stolthed, den navnkundige *Absalon*. Om hans Ophold ved Pariserhøjskolen vide vi desværre kun saare lidet, hvilket naturligvis mindre falder de franske Kilder til Last end vore egne. At hine paa en Tid, da Fyrstesønner selv ikke sjælden opholdt sig i Paris for deres Uddannelse, ikke omtale en tyveaarig Yngling, om end af god Slægt, kunne vi ikke finde saa forunderligt, som at Absalons Ven Saxe, der ellers Intet glemmer, hvad der kan tjene til hans Forherligelse, ikke omtaler hans Ophold i Paris med et eneste Ord. Vi vide igunden ikke mere derom, end at han har været der; men vi kunne slutte med fuld Vished, naar vi see hen til hans theologiske Dygtighed, hans Forbedring af Kirkeretten, hans Iver for

⁶ Baluze, miscellanea nova in fol. II, 235.

Historien og anden Videnskabelighed, at han har gjort dybe og grundige Studier. Knytlinga Saga (cap. 119) kalder ham den bedste Klerk, og i en af hans Gravskrifter udtrykkes der Tvivl om han var mere tapper end lærd. Hvad Tiden angaaer, da har han rimeligvis været i Paris i Aarene efter 1148; thi først i dette Aar blev St. Genovevas Kloster besat med *Canonici regulares*, blandt hvilke *Vilhelm* var, med hvem han traadte i meget nøje Venskabsforbindelse. Dette var vistnok en saare vigtig Følge af hans Ophold der; thi senere drog Vilhelm paa Absalons Opfordring til Danmark, og tilbragte her Resten af sit Liv. I St. Genoveva havde han allerede erhvervet sig et stort Ry ved at ophjælpe de forfaldne Sæder. Et Bevis for Tilstanden var den Skandale, der fandt Sted efter en Fest, ved hvilken baade Kong Ludvig 7 og Pave Eugen vare tilstede. Der udbrød nemlig Strid mellem Munkene og Pavens Folk om det kostbare Tæppe, hvorpaa Paven havde knælet; begge Parter vilde rive det til sig; det kom til et alvorligt Slagsmaal, og Kongen selv, der vilde bilægge Striden, fik nogle Slag. En naturlig Følge heraf var, at der blev sendt en Abbed med 12 Munke hid fra St. Victor, deriblandt Vilhelm, der især virkede til Klosterets Reform. Imidlertid kunde han dog ikke modstaae sin Vens Bønner, da denne 1161 sendte Provst *Saxe* af Roskilde til Frankrig for at anmode ham om at komme til Danmark. Trods sin høje Alder af 60 Aar drog han derhen 1165, og hvad han virkede her som Abbed, først paa Eskilsø, siden i Ebelholt, til det danske Munkevæsens Forbedring, hans strænge Levemaade, hans videnskabelige Dygtighed, hans Sendelser i Kongens Ærinder, f. Ex. i Dronning Ingeborgs Sag, have givet ham en udmærket Plads i vor Historie. Endog af Havedyrkingen tog han sig, da han førte Salat og andre hidtil i Norden ukjendte Kjøkkenurter med sig til Danmark. Med udenlandske Lærde stod han stedse i Brevvexling og erhvervede sig europæisk Ry for sin Lærdom. Da han var død

den 6te April 1203, 98 Aar gammel, blev han optagen i Helgenes Tal.

Naturligvis havde hans lange Ophold i Danmark bidraget meget til at knytte den aandelige Forbindelse mellem dette Rige og Frankrig endnu fastere. Alle Danske af Navn havde i hin Tid studeret i Paris. Vi ville kun nævne de to berømte Slægtninger af Absalon, *Andreas* og *Peter Suneson*, af hvilke den første siden blev Ærkebiskop i Lund, den anden Biskop i Roskilde. Absalon selv opmuntrede den sidste til flittig at besøge de scholastiske Høresale, som vi see af et Brev fra Stephan, Biskop af Tournay, til Absalon 1180⁷. Da Peter siden blev syg og maatte vende tilbage til Danmark, fik han et Brev med, fuldt af de største Lovtaler⁸. Ogsaa Biskop Omer af Ribe havde studeret i Paris. Af Vilhelms og Stephans Breve see vi, at paa hin Tid en stor Mængde Danske stadig droge herhen.

»Ingen Nation,« siger la Porte du Theil⁹, »sendte flere Rejsende til Frankrig end den Danske.« Og selv en mod Danmark ugunstig stemt tydsk Forfatter, Arnold af Lybek, maa indrømme dette Fortrin¹⁰: »De ædle Videnskaber,« siger han, »staae ikke tilbage hos dem, da Landets Adel sender sine Sønner til Paris, ikke blot for at fremme gejstlig Lærdom, men ogsaa for at lære verdslige Videnskaber, og der lære de da Franskmændenes Sprog og Litteratur at kjende, og gjøre Fremskridt saavel i de frie Kunster som i Theologien; thi formedelst deres af Naturen flydende Sprog ere de meget skikkede til dialektiske Spidsfindigheder, og vise sig ved Behandlingen af kirkelige Sager som gode Dekretister og Legister.« Dekretister kaldtes nemlig den kanoniske Rets, og Legister den gamle Romerrets Fortolkere.

⁷ Suhm VII, 631.

⁸ Steph. Tornac. epist. 139.

⁹ Mémoires de l'Institut National, des Sciences et Arts IV, 212.

¹⁰ L. III. c. 5.

Det var altsaa nærmest Absalons Venskab med Vilhelm og den derved indtraadte Forbindelse med St. Genoveva, der bevirkede det hele venskabelige Forhold mellem danske og franske Lærde og de Danskes Tilstrømmen til Paris gennem Aarhundreder. Den fjerde Abbed ved St. Genoveva, *Stephan*, siger Bulæus, nærrede dette Forhold, hvilket fremgaaer af hans hyppige Brevvexling med Absalon, hvis Slægtningers Opdragelse og Studier han ledede. Ikke sjældnen sendtes gjensidige Gaver: saaledes havde Abbeden af Genoveva modtaget en dansk Hest, der glædede ham meget; thi, siger han i Brevet, hvori han takker for den: »dens Farve er som Guld; den har al mulig Skjønhed og ikke en eneste Plet«¹¹.

Hele den sydlige Del af Paris, det saakaldte Universit , var dengang meget svagt bebygget og endnu for en stor Del bedækket med Haver og Vingaarde. Hist og her viste sig en enkelt Kirkebygning eller et Kapel, som St. Marcel, St. Victor, St. Etienne, N. Dame des Champs, siden des Carmelites, og længere ude St. M dard, St. Hippolyte o. a. St. Geneviève laa dengang udenfor den egenlige Stad og dannede en s rege indhegnet Afdeling under Navn af *Clos de Sainte Geneviève*, der mod  st havde Clos des Ar nes og Clos St. Victor, og mod Vest Clos des Jacobins. I hin Tid var det nemlig nødvendigt, og ikke mindst i Nærheden af en saa stor Stad som Paris, at have skarptbetegnede Grændser og stærke Hegn. Mod Nord og Nordost var St. Geneviève ganske omgivet af Vinplantninger, mod Nordvest derimod af Kornmarker, der adskilte det fra Staden. Det var først, da Philip August havde omgivet hele den sydlige Del med en Mur, at det blev draget indenfor Stadens Grændse, og nu bleve disse Strækninger efterhaanden bebyggede med Skoler og med Huse for Studerende, hvoraf det Hele fik Navn af l'Universit . Saaledes gik det snart med hele St. Genovi ves Bjerg, der

¹¹ La Porte du Theil, m moires de l'Institut etc.

strakte sig fra Klostret og Kirken af samme Navn mod Nord op imod Seineøen.

Det laa i Sagens Natur, at om St. Genoveva i Begyndelsen modtog enkelte danske Studerende inden sine Mure, og navnlig saadanne, der havde særskilt Anbefaling som Absalons Slægtninger, var det dog umuligt, at dette kunde skee senere, da Antallet af de Studerende tiltog saa overordenlig. Nødvendigheden af en egen Bygning blev derfor stedse mere trængende, og man ønskede tillige en saadan i Nærheden af St. Genoviève og af Skolerne. »De Danske byggede sig da et Collegium i St. Genovevagaden, paa det Sted, som er midt imellem *Carmeliterne* og *Collegium Laudunense* (∴ collège de Laon),« siger Du Boulai. Carmeliterne boede der egentlig ikke endnu, men bleve først flyttede derhen fra deres gamle Bopæl under Philip den Langes Regering 1317, for at være nærmere ved Skolerne. Deres Hus var »paa hin Side af Haymons Kors mellem Quentin Furtinents Hus paa den ene Side og Pierre Lorrains Hus paa den anden«; den sidste kaldes »scissor pannorum«, hvilket vel maa forstaaes som Skrædermester.

Man kjender ikke de nærmere Omstændigheder ved Grundlæggelsen af dette Collegium Dacicum; vist er det derimod, at det var det første Anlæg af denne Art, som noget Folk havde forsøgt i Paris. »Vi see her«, udbryder Dulaure¹², »en heldig Følge af Skolernes Berømmelse i denne By, og det første Exempel paa et Anlæg, bestemt paa eengang til Bopæl, Underhold og Undervisning for de Studerende. De Danske, der gave dette Exempel, fandt snart mange Efterlignere, baade blandt de Indfødte og de Fremmede.« Den franske Forfatter udtaler saaledes aabent sin Glæde over denne heldige Begyndelse, og vi kunne heller ikke andet end ansee det for en stor Ære for det

¹² Hist. de Paris I, 254.

danske Folk og et Bevis paa dets videnskabelige Sands, at det grundlagde et saadant Collegium, før noget andet Folk, ja endog førend de Franske selv havde tænkt derpaa, de sidste naturligvis til Gavn for deres Studerende fra Provindserne.

Det var omtrent 1147, at hin mærkværdige Bygning grundlagdes paa Midten af St. Genovevas Gade; og vi kunne følgelig betragte det som meget sandsynligt, at Absalon selv har hørt til de første danske Studerende, der droge derind. Mon ikke hans kraftige Villie kan have bidraget noget til dens Grundlæggelse? Udentvi tvl have de Studerende selv arbejdet mest derfor, thi fra Hjemmet var der dengang næppe nogen Hjælp at vente; Borgerkrig og Elendighed rasede overalt.

I Aarhundreder flokkedes nu de danske Studerende i Parises Høresale og levede fredelig sammen paa St. Genovevas Bjerg. Ankomne herhen, havde de et Fristed, hvor deres Landsmænds aabne Arme modtog dem, hvor den fædrelandske Tunge lød saa fjernt fra Hjemmet midt i den fremmede Hovedstad, hvor de Ældre kunde vejlede de Yngre med Hensyn til deres Studier, ligesom de i det Hele vare dem til Hjælp i Raad og Daad i Livets forskjellige Forhold, naar det behøvedes; kort sagt, den med Pariserlivet fuldkommen ubekjendte Yngling fandt her et Hjem — hvor han virkelig følte sig hjemme. Hvilken Skade, at ingen af alle hine begavede Ynglinger, der gjennem Aarhundreder kom hid, ikke har offret nogle af de Timer, han tilbragte ved den natlige Studerelampe i flittige Studier, til at skildre os Livet paa hin Tid, navnlig i de Danskes lille Kreds, og deres Stemninger og Opfattelse dels af Studierne, dels af det bevægede Liv udenfor dem. Men slikt var ej i Datidens Aand, da en kunstig, men ufrugtbar Syllogisme var mere værd end en naturlig og levende Skildring, der gik til Aand og Hjerte. Var den ærgjærrige vilde *Jakob Erlandsøn* eller den tørre Dialektiker *Martinus de Dacia* Manden hertil?

Collegium Dacicum forblev i mere end 2 Aarhundreder paa sin oprindelige Plads. Endnu 1275 nævnes det paa dette Sted, men i det næste Aarhundrede blev dets allerede nævnte Nabo, Carmeliterklostret, farlig for dets Tilværelse. Klostret trængte nemlig til en Del af Collegiet i Anledning af en Udvidelse omtrent 1380, og fik det virkelig ogsaa overdraget, saaledes som vi see af en Bulle af Pave Clemens 7 fra 7de Maj 1383, mod en Rente af 24 Pariserlivrer. Collegiet blev nu sammenbygget med Klostret; men den gamle Bygning, der havde Form af et Taarn, stod endnu længe, og Du Boulai, der udgav sin hist. de l'Université i Aaret 1665, siger¹³, at det først blev ødelagt paa hans Tid. Hvorledes den gamle ærværdige Bygning iøvrigt har været indrettet, derom kunne vi nu kun have den Formodning, at det rimeligvis har været i Klosterstil og paa Munkevis med smaa celleagtige Værelser.

De Danske fik nu et Hus ligeoverfor i samme Gade ud til Pladsen *Maubert*; men her fik de kun Lov til at boe meget kort Tid. Det synes, at der har hvilet saavel paa deres tidligere som paa deres nærværende Bolig en Afgift til Abbediet St. Geneviève, som deres nye Naboer i Collegium Laudunense (collège de Laon) benyttede til at gjøre dem Bryderier. De paastode nemlig, at de Danske paa denne Maade skyldte dem store Summer, og at Huset skulde sælges for at udrede disse. Under den Strid, som opstod herover, og som naturligvis skulde afgjøres ved akademisk Kjendelse, holdt den engelske Nation¹⁴ trofast med de Danske; Universitetet selv var stemt til Fordel for de Danske, og Sagen endtes ved et mindeligt Forlig den 23de August 1430, hvorved Collège de Laon vel erholdt den omtvistede Bygning (der laa det saare belejligt), men

¹³ II, 386.

¹⁴ Pariseruniversitetet var nemlig delt i fire Nationer; under den ene af dem, Natio Anglicana, hørte Provincia Daciæ, der omfattede de Studerende fra Danmark, Norge og Sverrig.

til Gjengjæld gav de Danske en Ejendom, som det havde »in vico *Garlandiæ* eller *Gallandiæ*» (rue Galande), der fører fra Place Maubert op mod rue *St. Jacques* og *Petit Pont*, altsaa til Seinebredden. Alle disse forskellige Flytninger i forskellige Tidsrum vare foregaaede paa et meget lille Fladerum, i en Udstrækning af omtrent 100 Skridt omkring Pladsen Maubert.

Den sidste Bopæl i rue Galande laa ligeoverfor Indgangen til *St. Julien le Pauvre*. Dengang var imidlertid Collegiets Glandsperiode længst forbi. Nogle Aar før den sidste Flytning havde *Martin 5* ved en pavelig Bulle af 26de Maj 1419 givet *Erik af Pommern* Tilladelse til at stifte et Universitet ved en af Domkirkerne i hans Rige. Dette kom nu rigtignok først istand langt senere 1479, men Haabet om et eget Universitet i Hjemmet, der tiltog med hvert Aar, bidrog, som man kan tænke, meget til at afvende Lysten til de lange og kostbare Rejser. Stiftelsen af Kjøbenhavns Universitet og senere hen Kirkeforbedringen bragte dem til efterhaanden at ophøre. I det 16de Aarhundrede blev *Wittenberg* Nordens Paris.

Dog — vi have allerede længst overskredet de Grændser i Tiden, vi havde foresat os, nemlig at oplyse de Danskes Studier i Paris i det 12te og 13de Aarhundrede. De havde ikke ladet sig uden Vidnesbyrd. Blandt dem, der i det 14de Aarh. naaede den højeste videnskabelige Hæder i Paris, nemlig Rektorværdigheden, har jeg i Universitetets Lister under 24de Juni 1312 fundet *Hermigus de Dacia*, og i Decbr. 1326 den berømte *Petrus de Dacia*¹⁵. Kort efter nævnes i August 1366 *Petrus de Suecia* og 1416—17 *Petrus Roodh de Abo*.

¹⁵ N. M. Petersen, Bidrag til den danske Litteraturs Historie I, 80 nævner desuden som Rektorer: Johannes Nicolai de Dacia 1348 og Macarius Magni de Dacia (Bendt Mogensen?) 1365. Han retter pag. 82 Hermigus eller Hemingus de Dacia til Henningus (Kollarii Analecta Vindobonensia 1761 fol. I, 335).

Vi have fulgt Danmarks Sønner i det Fjerne i fjerne Tider og dvælet nogle Øjeblikke ved de Steder, hvor de Fortrinligste iblandt dem i det lange Tidsrum færdedes for at indsamle Kundskaber, nyttige for dem og deres Fædreland. De gamle Bygninger ere forlængst sunkne i Grus; de gamle Gader true med at følge deres Exempel, thi det er netop her paa dette Strøg, at man snart skal kunne vandre paa de nye Boulevarder, der skulle forevige Sebastopols Navn! Kun Eet bliver — Mindet gjennem Tiderne!

St. Kjelds Levnetsløb *).

Af

J. F. Fenger.

Den hellige Kjeld, Viborg Bys og Stifts Patron, er en historisk Person, og har det forud for mange andre danske og udenlandske Helgener, at han ikke blot, som de fleste af disse, har sin Legende, hvoraf han træder frem som et Taagebillede, men har fundet sin Biograf i en Samtidig, som dels selv har kjendt ham, dels har hørt hans Levnetsløb fortælle af hans Disciple. Det er ikke usandsynligt, at denne St. Kjelds kortfattede Levnetsbeskrivelse, forfattet af en samtidig og paalidelig Person, som Langebek er kommen i Besiddelse af, nescio quâ fortunâ, siger han, er den Beretning om Kjelds Levnet og Undergjæringer, som blev sendt til Rom, da han skulde kanoniseres, og isaafald kan det vel være tilladt at gjætte paa den viborgske Biskop Niels som Forfatter, thi denne Mand sad paa Bispestolen fra 1153 til 1191, blev altsaa Biskop 3 Aar efter Kjelds Død (1150) og vedblev at være det til 3 Aar efter hans Kanonisation (1188). Den samtidige Fortællings Fortrin for Legenderne viser sig strax, naar Levnetsbeskrivelsen sammenlignes med de i Legenderne omsprede Beretninger, som Historieskriverne fra Hvitfeldt til Pontoppidan maatte tage tiltakke med, og grove Feil berigtiges. Jeg vil blot

*) Især efter de Kildeskrifter, som findes i Langebeks scriptores IV, 425 ff. Langebek har langt Mere end Acta sanctorum til 11te Juli.

nævne den, at St. Kjeld skulde have været Biskop i Viborg, og den, at han skulde have lidt Martyrdøden. At han ikke har været Biskop, men kun Provst ved Kapitlet i Viborg, saaledes som Levnetsbeskrivelsen angiver, sees tydeligt af Clemens d. 3dies Bulle fra 1188, hvor han ikke benævnes Biskop, men kun »bonæ memoriæ Ketillus, vir religiosus, præpositus ecclesiæ sanctæ Mariæ Wibergis«. Hvad hans Martyrdød angaaer, saa er den nok kommen ind i Legenderne ved en Forvexling med Biskop Eskild, som en Snes Aar tidligere blev dræbt paa Erik Emuns Foranstaltning. Levnetsbeskrivelsen lader ham dø en rolig og ublodig Død, og Pave Clemens's ovenomtalte Bulle nævner vel Kjelds Dyder og Undergjerninger, men har Intet om hans Martyrdød. — Jeg fortæller da Kjelds Levnet efter den gamle Biografi, dog saaledes, at et og andet Træk, som forekommer i Legenderne, tages med, og forudskikker blot et Par Bemærkninger om hans Navn og om hans Dag. Kjeld er hans danske Navn, som oversættes paa Latin ved Ketillus. Men han har endnu et latinsk Navn, nemlig Exuperius, med hvilket han ligefrem benævnes i Levnetsbeskrivelsen, uden at der er mindste Antydning om, hvorfra dette Navn er kommen, eller hvorfor det er tillagt St. Kjeld. Som hans Dag nævnes i vore Almanakker den 8de Juli. Derimod synes hans rette Dag*) at være den 11te Juli og at slutte sig lige til Knud Konges Dag (10de Juli), hvilket ogsaa antydes i et norsk Ordsprog, der tager Hensyn til, at Høslætten begynder paa den Aarstid. Det hedder saaledes:

Konning Knut
Og Kjeld Fut (Foged)
Drive Bonden med Leen ut.

*) Bønderne kalde den „Kjeld Svidebyg“ fordi Bygget paa den Tid af Aaret er udsat for at svides og blive svangt. Der synes at være skeet en Forvexling mellem Ketillus og Kilianus, hvis Dag virkelig er den 8de Juli.

Spørger man, hvorfor Kjeld i dette Ordsprog kaldes Foged, da han dog var Provst, saa bliver Svaret naturligviis, at han ved Hjælp af sin Dag udfører den Fogedforretning, at drive Bønderne ud til deres Høslæt.

St. Kjeld var af en ædel Slægt, ex illustri prosapia, siger Levnetsbeskrivelsen, og adskillige Nyere tilføie uden at angive, hvorfra de vide det, at han hørte til Familien Kanne, at hans Fader hed Ruch Kanne og hans Broder Erik Kanne. Som hans Fødested angiver Biografien Byen Wininge i Nærheden af Randers, udentvivl den nuværende Landsby Venning, i Sognet Aalum, tætved Godset Fussingø. Hans Forældre vare rige, og hans Moder frygtede Gud. Han blev holdt til Bogen, ei blot i Skolen, men ogsaa i de høiere Dannelsesanstalter — »to den hoghen Studium«, siger hans Legende i det plattyske Passionale fra Lybek. Medens han gik frem i Dannelse, udviklede sig ogsaa hos ham alleslags Dyder, og han lagde nøie Mærke til Herrens Ord, Luc. 14, 33: »Den, som ikke forsager Alt, hvad han har, kan ikke være min Discipel.« Han bestemte sig til, ikke blot at opgive Alt, hvad han havde, men ogsaa sig selv for Herrens Skyld. Da Rygtet om hans Hellighed kom ud blandt Folk og kom Biskop Eskild for Øre, drog Biskoppen ham til sig og optog ham blandt de Brødre, som ved Viborgs store Kirke tjente Herren som regelbundne Kanniker efter den hellige Augustins Regel. Her gav han sig især af med to Ting, med at undervise Børn og afskrive Bøger. Han erindrede nemlig Apostelens Ord: »den, som ikke vil arbeide, skal ei heller æde,« og var derfor flittig i disse og andre gode Gjerninger. Naar Biografien udtrykker sig saaledes: »pretiosa volumina scripsit« saa tilstede Ordene vel den Fortolkning, at han udmærkede sig som Forfatter, men rimeligere er det dog, at han betegnes som en flittig og dygtig Afskriver, hvilket bedst svarer til Udtrykkene i den plattyske Legende: »han skrev store, kostelige Bøger for Guds Skyld, som man endnu kan see i Byen Slesvig,

i Domkirken, hvor man næsten dagligdags bruger dem, og han vilde aldrig sidde ledig.«

Da Biskop Eskild, som havde ordineret Kjeld, efter nogle Aars Forløb havde lidt Martyrdøden, fulgte Svend ham paa Bispestolen, den samme Mand, som havde været Provst ved Kirken, og som blev efterfulgt af Villo, en Mand, som fortræffelig styrede den ham betroede Hjord i alle sine Dage. Da han døde, blev Kjeld eenstemmig valgt til hans Eftermand, idet man ikke tvivlede paa, at han vilde blive Kirken særdeles nyttig. Han afslog at modtage dette Embede, saalænge han kunde, men vovede tilsidst ikke længere at modsætte sig sine Brødres Bønner og Opfordringer. I hans Embedstid blev Byen ødelagt af en skrækkelig Ildebrand, og Flammerne nærmede sig Klosteret. Da Kjeld erfarede dette, tog han en af Brødrene med sig, steg op paa Taarnet og bad Gud om Kirkens og Byens Frelse. »Strax tæmmes Flammehavet, Ilden undertrykkes, og Kirken frelses ved Guds Tjeners Bøn.«

Der var paa den Tid to Konger, som stredes om Riget (Svend og Knud). Da nu et Møde skulde holdes i Moderstaden (Langebek mener, at herved betegnes et Møde, som afholdtes 1148 i Lund), begav Kjeld sig paa Veien derhen med de fornødne Tjenere, men blev underveis fanget og udplyndret af Venderne, dog ved Guds Styrelse løskjøbt og befriet af en Præst. Han vilde dog ingenlunde vende tilbage med uforrettet Sag, men fortsatte Reisen og kom tilsidst til Moderstaden Lund, hvor han med Æresbevisninger blev modtagen af Kongen og Erkebiskoppen, som erstattede ham det, som Venderne havde taget fra ham. Da nu paa hans Bønner Kong Svends Sind var bleven fredelig stemt, fik han endelig Tilladelse til at vende tilbage til den anden Konge (Knud i Jylland), for der at fuldføre den begyndte fromme Gjerning. Det var paa den Tid rige Folks Skik, naar geistlige Mænd besøgte dem, da ikke at sende disse tomhændede bort, men hædre dem ved kostbare Gaver. Saaledes fik Kjeld af Erkebispnen en

kostbar Ring og af Kongen en betydelig Sum Guldpenge. Men da han kom til Havnen og skulde tilskibs, saae han et Menneske med skidne og sønderrevne Klæder. Ham ynkedes han over og gav ham Ringen, for at han for den kunde skaffe sig Klæder og sørge for sin fattige Familie. Guldpengene lod han strax bytte og uddelte dem underveis til de Fattige. Det var hans Skik, naar han saae Trængende, enten nøgne eller med pjaltede Klæder, da at give dem sine egne. Saalænge han havde Noget at give bort, gav han med den største Glæde. Engang fandt han et nøgent og spedalsk Menneske, som han trøstede med Ord og forærede sin Overkjole. Da han fra nærmeste Landsby havde ladet hente en Vogn, hvori den Ulykkelige skulde kjøres videre, forsvandt denne for hans Øine. Noget Lignende skal være hændet den hellige Gregorius.

Denne hellige Mands Gjæringer og hans gode Omsorg for Hjorden fortrød den gamle Fjende, og han saae Splid mellem Kjeld og hans Brødre, hvis Hjerter ganske fjernedes fra ham, saa de paa ingen Maade kunde lide hans daglige Velgjæringer mod Kristi Gjæster og Lemmer. Hans Gjæstfrihed kaldte de Ødselhed, vilde ikke betænke, at Kjelds Godgjærighed skaffede Kirken mange Almisser af gode Mennesker og udvidede saaledes dens Besiddelser; men bleve enige om, at de vilde have en mindre gavmild Person i hans Sted, som havde bedre Greb paa at indrette Almisserne efter Indkomsterne. Saasnart han fik dette Forsæt at vide, gik han strax ind derpaa; med Duens Enfoldighed bar han den ham tilføiede Forurettelse og blev sine Modstanderes Velgjører saa godt han kunde. Han veg for sine Fjenders Raseri og bad sig selv fritaget for det ham overdragne Embede. Da denne Fritagelse var ham meddelt i et almindeligt Møde af Domkapitlet, drog han til Aalborg, hvor han hellere vilde opholde sig end paa sit hidtilværende Opholdssted.

Ved denne Vending i hans Skjæbne ville vi standse lidt, for at meddele et Par Oplysninger. Det kunde synes

underligt, at Provsten i Viborg saaledes uden videre, omtrent i Aaret 1149, drager »ad ecclesiam Aalborgensis oppiduli« og tager sin Bolig der. Men man erindre, at Aalborg gjennem hele Middelalderen hørte under Viborg Bispestol. Dette gjælder navnlig om den Kirke, som her uden Tvivl betegnes, nemlig Vor Frue Kirke med tilhørende Nonnekloster. Dette Kloster bestyredes ikke blot af en Priorinde, men ogsaa af en Prior (Forstander), som beskikkedes af de viborgske Biskopper og forlehnedes med Klosteret imod at forsørge Nonnerne. Herom har Daugaard (Klosterhistorie Side 378) meddelt et mærkeligt Brev, i hvilket en Præst, Peder Vinter, i Aaret 1442 modtager Klosteret i Forlehning af Biskop Thorlav og ytrer sig saaledes: »Alle Mænd, dette Brev see og høre, hilser jeg, Peder Vinter, Præst, kjærligen med Gud og Vorherre, og kundgjør med dette mit aabne Brev, at jeg haver paa Tro og Love annammet af hæderlige Fader med Gud, Biskop Thorlav i Viborg, min kjære Herre, Vor Frue Kloster i Aalborg i saadan Maade, at jeg vil efter min yderste Magt holde Fruerne ved deres Regel og fly det saa, at de ere alle under eet Bord og sove alle udi eet Huus og holde alle deres Regel og Levnet, som deres Orden udviser, og skaffe dem deres bekvemmelige Føde og Proviant i lovlig Tid. Item vil jeg fly det saa, at Vor Frue Messe bliver holden og sjungen hver Dag af mig selver, eller og af en anden skikkelig Præst. Item vil jeg selver bo i Priorens Huus og have fuldt Tilsyn og Oppehold baade med Hus og andre Stykker . . . Item vil jeg og holde alle Tjenere (o: Bønder), som til Klosteret ligge, ved Ret og Skjel og dem i ingen Maade beskatte og besvære og ei heller nogen Uret gjøre i en eller anden Maade paa mine Vegne. Item lover jeg paa min gode Tro, Ære og Sanden, at jeg aldrig vil eller skal æske Rettighederne til fornævnte Vor Frue Kloster af nogen anden Mand eller Kvinde uden af Bispen i Viborg, men holde og have hannem for min kjære Fader, Herre og Husbond, saalænge som jeg fornævnte Kloster i Være haver, og give hannem en

Mark Guld om Vinteren og en midt om Sommeren og stande hannem hæderlig, skjellig og vel for med Mad, Øl og Hestefoder, naar han kommer til mig, som det bør en Danne- mand sin rette Herre og Husbond. Item, fanger jeg Noget at vide, det min fornævnte Herre Biskoppen eller hans Kapitel i Viborg der Magt oppaa ligger, da skal jeg kund- gjøre det, som en tro Dannemand det bør at gjøre. Item er det saa, at jeg bliver Præst til fornævnte Kloster til min Dødsdag, da skulle Fruerne sammesteds have og be- holde til deres Nytte og Behov alt det Gods, som jeg efter mig lader, naar jeg afganger, dog saa, at de gjøre mig en aarlig Afmindelse efter min fornævnte kjære Herre Biskoppens Villie, hans Efterkommeres og mine næste Frænders og Venners Samtykke, Raad og Villie. Til ydermere visse og sandere Stadfæstelse, haver jeg med Villie og Vidskab hængt mit Indsegl med andre gode Mænds Indsegl, som ere Mikkel Pedersen og Hr. Jens Kjeldsen, der Præster ere, nedenfor dette Brev. Datum Aalborg Anno Domini 1442. Feria secunda Pentecostes.«

Af dette interessante Brev seer man Afhængigheds- forholdet mellem Vor Frue Kirke i Aalborg og Viborg Bispestol. At et saadant alt i Midten af det 12te Aar- hundrede kan have fundet Sted, er i sig selv ikke saa usandsynligt, og at Kjeld, da han veg bort fra Viborg, har indtaget en Embedsstilling som Præst ved Vor Frue Kirke i Aalborg, bekræftes ved et Sted hos Snorro, hvor Sigurd Slemmedegns Død, Begravelse og Nedførelse til Danmark berettes (Grundtvigs Oversættelse 3die Del Side 291). Det hedder nemlig der: »Sigurds Lig blev gravet op igjen og laa nu atter i Stendyssen indtil hans gode Venner tog og førte det ned til Danmark, hvor det blev begravet i Frue Kirke i Aalborg, eftersom Præsten ved samme Kirke, Provst Kjeld, fortalte Erik Oddsen.»

Vi vende nu tilbage til Kjelds Biografi, som beretter, at han i nogen Tid opholdt sig i Huset i Aalborg og blev berømt, saavel ved sine Jærtegn, som ved sine Dyder. En

Nat, da han ved Morgengudstjenesten oplæste en Homili, gik Lyset tilfældigvis ud, men Kjeld fuldførte til Alles Forundring sin Læsning uden Anstød, og da han var færdig, tændtes Lyset atter i hans Hænder. Naturligvis har nyere Lærde bemærket, at et saadant Underværk uden Vanskelighed kunde frembringes ved Hjælp af en god Hukommelse, og, kunde man maaskee tilføie, ved kemiske Svovlstikker. Om Kjeld berettes dog, at han saae noget Mere deri, at han vilde undgaa forfængelig Ære og fik Lyst til at prædike Evangeliet for Venderne, blandt hvilke han saa, om Gud vilde give det, kunde vinde Martyriets Palme. For hertil at vinde pavelig Tilladelse reiste han til Rom, hvor han traf Eugenius den 3die, som vel billigede hans Forsæt, men fandt, at han først burde indsættes paa den Plads i Viborg, hvorfra han med Urette var fordreven. Forsynet med Pavebreve til Kirken i Viborg og til Brødrene vendte han tilbage til sit Hjem, hvor hans Eftermand, Provsten Simon, blev afsat, og Kjeld atter gjengivet sin Hjord, som modtog ham med største Ærbødighed, saa at endog de, som havde været Hovedophavsmændene til hans Fordrivelse, takkede Gud, da han uskadet kom tilbage. Da hans Livs Ende nu nærmede sig, fik han ved den Helligaand Underretning derom paa sit Leie, og skjøndt han var svag, forlangte han at føres til Kirken, for at bede. Da Bønnen var tilende, gik han tilbage til sit Leie, hvor han tiltalte de Omstaaende om sin forestaaende Hjemgang og forlangte Skriftemaal, Nadvere og sidste Salvelse. Derpaa overgav han sin Aand i Herrens Hænder og sov hen den 27de September. Hans Dødsaar angives af Nogle til 1150, og af Andre til 1151, men da hans Dødsdag udtrykkelig angives til en Onsdag, og den 27de September i Aaret 1150 var en Onsdag, saa mener Langebek, at dette Aar er det rette.

Vi komme nu til St. Kjelds Mirakler. Levnetsbeskrivelsen anfører dem ikke alle, men kun nogle, som da skulde være desto paalideligere, og begynder Fortegnelsen med disse Ord: »Nu komme de Jærtegn, som vi har erfaret

ere skete i vore Tider, saaledes som vi virkelig har annammet dem af Øienvidner.« De Syge, som helbredes idet de bede ved Kjelds Grav, ere: Værkbrudne, Blinde, Folk med Brok, Besatte, Spedalske, Stumme. Disse og mange andre Jærtegn virkede Herren ved denne hellige Bekjenders Fortjenester og Forbønner, hvorfor den underlige og naadige Gud maa prises i Evighed! Amen. Legenderne anfører endnu mange flere Mirakler, tildels med Angivelse af de Steder, hvorfra de Syge kom. Man seer heraf, at Besøgende strømmede til fra hele Danmark (coecus Zelandensis, puella de Salling, juvencula de Hartesyssel, mulier de Homongersyssel o. s. v.) og fra de andre nordiske Riger (contractus de Norvegia, quidam de Svecia), ja selv udenlandsfra (parricida de Scotia). Denne skotske Morder befriedes ved St. Kjelds Hjælp fra et Jernbaand, som han til Bod havde lagt sig selv om Armen. En Svensker havde dræbt sin Broder, som var Præst. Til Bod derfor havde han bundet sig selv med 3 Jernbaand. Efterat have reist til mange Helgener, befriedes han fra det ene Baand ved Herrens Grav. Det andet sprang i Bari ved St. Nicolai Grav. For det tredie blev han befriet i Viborg Kirke ved St. Kjelds Fortjenester. Nogle Kjøbmænd fra Viborg saae i Ribe et Fruentimmer væve paa St. Kjelds Fest. De straffede hende derfor, men hun gav dem et letsindigt og mod Helgenen foragteligt Svar (nil fieri stulte credit, qui peccat inulte). Da hun blev slagen med Blindhed, saa kunde hun græde (quidnam de bebaat, delicti poena docebat), men da hun bad om Forladelse, fik hun sit Syn igjen.

I Biskop Gerners Optegnelser findes et Jærtegn om St. Kjeld, som maa henlægges til den Tid, da han var uddrevet af Kapitelet. Kannikerne, hedder det, spiste ved eet Bord og lod deres Drikkevand hente fra en Kilde, der udsprang Vest for Viborg og kaldtes Kach Kilde. St. Kjeld mødte den Dreng, som hentede Vandet, underveis og spurgte, hvem der skulde have dette Vand? Drengen svarede, at det var bestemt til Kannikernes Bord. Lad

mig drikke deraf, min Søn, sagde Kjeld; men medens han drak forvandlede Vandet til Vin. Gaa nu til Kannikerne, bød han, og bed dem drikke paa min Sundhed. Da Kannikerne smagte Vandet, der var forvandlet til Vin, udspurgte de Drengen, som meddelte, at en Mand, saa og saa klædt, havde mødt ham paa Veien, og bedt dem drikke paa hans Sundhed. De bleve da enige om, at det maatte været St. Kjeld, og at det var raadeligst at byde ham tilbage til det Bord, hvorfra de havde uddrevet ham.

Kjeld havde sit eget Kapel ved Kirkens nordlige Side, og i samme var indtil Reformationen at see hans forgyldte Skrin, St. Kjelds Ark kaldet, som i gyldne Lænker hængte under Hvælvingen, ret som om intet Element uden Luften var værd at berøre denne Helligdom. Lys brændte i dette Kapel baade Dag og Nat indtil det i 1538 slukkedes. Kisten, som i den katholske Tid aarlig blev baaren i Procession om paa Gaderne, flyttedes efter Reformationen bag Alteret, hvor den stod, indtil den brændte ved den store Ildebrand 1726. Hvor udbredt St. Kjelds Dyrkelse har været, sees bedst deraf, at Liturgier til hans Forherligelse forefindes i Breviarierne i de forskjellige danske Hovedkirker, saasom i Slesvig, Odense, Roskilde og Lund*). Skriftsteder anvendes paa ham i Liturgierne; saaledes: »salig den Tjener, hvem Herren, naar han kommer, finder vaagen; sandelig, siger jeg Eder, han skal sætte ham over alt sit Gods.« Brudstykker af hans Levnet anføres; f. Ex. »mirandâ præditus gratiâ, duo simul quotidie opera implevit, pueros docuit & a scribendo interim manum non retraxit. . . . Erat humilitate præditus, castitate præclarus, largitate conspicuus, blandus alloquio, firmus consilio, misericordia insignis & charitate ineffabilis. Qui & amicos in Deo &

*) Breviarierne i Slesvig og Lund ere benyttede i Acta Sanctorum. Langebek har dem ogsaa. Naar man sammenligner begge Meddelelser, kan man rette adskillige Skjødesløshedsfeil, som har indsneget sig.

inimicos dilexit propter Deum. I lidet forskjellige Versemaal lovsynges han. Saaledes f. Ex.

O felix Christi confessor qvi meruisti
 Sic de terrenis largiri rebus egenis
 In permansura quo mutares peritura
 Et felix frueris eis per secla futura —

og saaledes:

In sanctis Dominum trinum laudemus & unum,
 Qvi meritis rutilum transvexit ad astra Ketillum —

og saaledes:

O Kettle bone, noster reverende patrone!

og saaledes:

Forma gregi factus per mores atque per actus.
 Qvos informavit, hos verbi semine pavit.

og saaledes:

Vir sanctus tribuit, Dominusqve magis superaddit,
 Succrescunt dona, succrescit et aucta corona —

og saaledes:

Cum orasset vir beatus, per crucis signaculum
 Muniendo civitatem repressit incendium —

og saaledes:

Tu vitæ speculum, mundi præclare lucerna,
 Nos exempla seqvi tua fac per dona superna —

og saaledes:

Nunc Marthæ vicem exeqvens, nunc cum Maria residens,
 Per utriusque meritum vitæ nactus est premium.

Hvad hans Kanonisation angaaer, saa maa det mærkes, at Klemens den 3dies Bulle af 9de Juni 1188 (Scriptores IV S. 432) er udgaaet til Erkebisp Absalon, og at det overdrages denne at kanonisere Kields Minde, »si Tibi congruum videbitur & honestum«. Af denne Omstændighed kan forklares den forskjellige Angivelse af Aarstallet for denne Helligens Kanonisation. Pavebrevet er nemlig af 1188; men den egentlige Skrinlæggelse, efter anstillet nøiere Undersøgelse, har først fundet Sted d. 11te Juli 1189.

Disse Optegnelser, der laa til Grund for et Foredrag om St. Kjeld, som jeg holdt i Viborg ved det kirkehistoriske Selskabs Aarsmøde, Torsdagen d. 5te August 1858, meddeler jeg nu Offentligheden i det Haab, at Andre ville samle Mere, til denne Helgens Historie henhørende. Ved hans Levnetsløb henvendes Opmærksomheden især paa tre Punkter: Landsbyen Venning, der angives som hans Fødested, Viborg, hvor han især virkede, og Aalborgs Fruesogn, hvor han fandt et Tilflugtssted, da han veg bort fra Viborg. Alle disse tre Punkter besøgte jeg i sidste August Maaned, og fandt Traditionerne om St. Kjeld vel ingenlunde levende, men dog ei heller sporløst forsvundne. Ved Landsbyen Venning er en vakker Plet Jord, som endnu den Dag i Dag kaldes St. Kjeld, uden at Folkene vide synderligt derom at fortælle. Da jeg udfrittede et Par Folk og vilde vide, hvem St. Kjeld havde været, sagde Konen: det har vel været en Konge. Nei Snak, sagde Manden, det har været en Præst.

Høietostrup d. 20de December 1858.

Danske Bearbejdelser af Davids Psalmer

i 17de Aarhundrede.

Ved

Holger Fr. Rørdam.

Ethvert større Tidsrum i den kristne Kirkes Historie har, naar man skuer det nøje, sit ejendommelige, bestemt udprægede Fysiognomi. Det syttende Aarhundredes Kirkelighed havde saaledes en stærkt fremtrædende gammeltestamentlig Karakter. Vel er Læren om Retfærdiggjørelsen af Troen til ingen Tid bleven doceret med større Iver fra Kathedre og Prædikestole, men Tidsalderen var dog i mange Maader en Lovens Tid, hvor den verdslige Arm stadig paa kaldtes til den aandelige Sandheds Forsvar. Derfor elskede ogsaa denne Tidsalder fremfor nogen anden den davidiske Psalme. Det er ikke allene i Danmark, man bemærker dette, men endnu mere i Tydskland. Paa det sidstnævnte Sted har man søgt Grunden til den stærkt fremtrædende Kjærlighed til Davids Psalmer, navnlig i de store Trængsler, som i det 17de Aarhundrede overgik Tydskland, især ved Tredivaarskrigen, hvorved mangan Mand kom i aandelige og legemlige Anfægtelser, som meget lignede dem, der gav David Harpen med det dybe Tonefald i Hænde. At dette har været en væsentlig Grund vil neppe kunne nægtes, men den egentlige, dybest liggende Aarsag tror jeg dog maa søges i hele Tidsalderens kirkelige Karakter. At det forholder sig saa, vil bedst ses, naar vi udelukkende fæste Øjet paa de danske Forhold. Vel ramtes

Landet nemlig i det Aarhundrede af dybe Saar, og vi maa da nærmest tænke paa Christian den Fjerdes ulykkelige Deltagelse i Trediveaarskrigen og paa hans og Frederik den Tredies fordærvelige Krige med Svenskerne 1643—45 1657—60; men den første Fjerdedel af Aarhundredet var et forholdsvis lykkeligt Tidsrum, hvori Landet paa flere Maader blomstrede, og netop i denne første Fjerdedel er det, at vi finde alle dem, der kunde sætte to Linier sammen i Vers, beskjæftige sig med at overføre Davids Psalmer i danske Rim, eller paa anden Maade gjøre dem lettere tilgængelige for danske Læsere. Vel kan man endnu længe efter ikke sige, at Kjærligheden til Davids Psalmer kjølnedes, men i Aarene 1600—25 synes den dog at have været mest levende. Hermed være nu forøvrigt hverken ment eller sagt, at den lutherske Menighed i Danmark ikke alt tidligere havde gjort meget af Davids Psalmer, thi det er vitterligt, at Luther satte stor Pris paa dem og hans Venner og Efterfølgere baade her og i Tydskland ikke mindre. Men den ret produktive Kjærlighed, om jeg saa maa sige, viser sig stærkest fra det 17de Aarhundredes Begyndelse af. Det er en Fremtoning i den danske Literaturs Historie, som hidtil ikke har været meget paaagtet, noget, hvortil Grunden især maa søges i den Omstændighed, at de allerfærreste af de mange danske Bearbejdelser af Davids Psalmer fra denne Tid bleve offentliggjorte ved Trykken, hvad enten nu Forfatterens Beskedenhed har holdt dem tilbage, eller, hvad rimeligere er, det danske Bogmarkeds daværende Tilstand har forhindret dem i at finde en Forlægger. Jeg har alt tidligere i M. Anders Arrebos Levnet givet adskillige Bidrag til dette Forholds Oplysning, jeg skal her nærmere udføre, hvad jeg der kun løseligt har berørt eller antydnet, idet jeg navnlig skal meddele Prøver af vedkommende Forfatteres Arbejder, medens jeg paa den anden Side her forbigaar, hvad jeg efter min Mening der tilstrækkelig har udført. Da det her mere er selve den kirkehistoriske Kjendsgjerning -- at Davidspsalmen saa hyppigt blev be-

handlet — end Bearbejdelseernes æsthetiske Værd, jeg har villet paavise og anskueliggjøre, har jeg indskrænket Prøverne til en eller to Psalmer af hver Forfatter, idet jeg dog for at lette Sammenligningen gjerne har taget de samme Psalmer, den 6te og den 23de, to Psalmer, der efter deres indre Karakter ere ganske godt skikkede til at give en Forestilling om Bearbejdelseerne i det hele, den første som Bodpsalme, den anden som en i sig selv, uden Hensyn til Behandlingen, skøn poetisk Udtalelse af Psalmistens faste Tillid til Herren, eller kortelig som evangelisk Psalme.

Forrest i Rækken af de fuldstændige danske Psalme-parafraser staar med Hensyn til Affattelsestiden saavidt vides M. Thomas Villumsens. Forfatteren var født i Odense, og blev 1588 Rektor og senere Kannik i Lund, hvor han døde 1602¹. I Januar 1600 fuldendte han sin rimede Bearbejdelse af Psalmerne, der, som man vil se af følgende Prøve, i poetisk Henseende, staar temmelig lavt. Skriftet laa længe hen utrykt, indtil Forf.s Halvbroder, Borgemeister Jakob Mikkelsen i Kjøbenhavn, 1641 udgav det med en Fortale, hvori han oplyser om dets Tilblivelse og senere Skjæbne. Psalmerne ere skrevne til Franskmanden Goudimels Melodier, der ved Ambrosius Lobwassers tydske Psalme-parafrase vandt stor Indgang i Tydskland, og derfra banede sig Vej herind i Landet, hvor de snart bleve meget yndede².

Den 6 Psalm.

HERRE med mig ey trætte,
Oc ey gack vdi Rætte,
Naar du din grumheds Ild
Optend har, mig ey plage
Vdi din Vredis Dage,
Ach HERRE verr mig mild.

Thi ald min Krafft oc Styrcke
Er vd' som Liusz i mørcke,
HERRE hilbrede mig,
Mijn Been er megit suage,
Oc alle fast aff Lauge,
Jeg bedis hielp aff dig.

¹ Se *Rietz*, Skånska Skolväsendets Hist. S. 249--50.

² Se min Udg. af Arrebos Levnet og Skrifter I, 164—65, 167—68, hvor disse Melodiers Historie nærmere er oplyst.

Min Siel, min Liff, min Aande,
 Er stedt i nød oc vaande,
 Huor lenge dog O HERR'
 Ach vilt du dig forborge,
 Mig lade staa i Sorge
 Oc saadan øncklig fær.

HERRE vent om tilbage
 Mig lenger ey forsage,
 Min Sielis haarde Baand
 Opløsz miskundelige,
 Du som aff Naad' er riger
 Hielp mig med stercker Haand.

Thi vdi Dødsens Quale
 Om dig ingen at tale
 I huffue komme kand,
 Huo skal din Loff i Graffuen
 Vdsig'? oc gior aff sagen
 Blant Quinde eller Mand?

Aff Suck er jeg plat møde,
 Den mig tuinger til døde,
 Min Seng den Nat saa lang
 I graad den monne suømme,
 Oc Ley i Taare Strømme
 Vdaff stor hiertens tuang.

Aff gremmelse oc harme,
 Som hart tuinger mig arme,
 Mit Ansiet falmer sig,
 Min siun er dum oc tycker,
 Min skick sig oc forrycker,
 Det gior min' Fienders suig.

Bort, bort nu fraa mig alle,
 Som ere fuld aff Galde
 Oc ald Wretwiszhed,
 Thi HERREN nu bønørde
 Min grædind' røst jeg førde
 I min store banghed.

Nu har mig HERRN betedit,
 Huis jeg aff ham har bedit,
 Oc giffuet ende god,
 HERREN min Bøn med alle
 Har ladet sig befalle,
 Mig er nu vel til mod'.

Thi værre sig skamrøde
 Oc ey gaa mig i møde,
 Forstørret aff stoer harm,
 Bortfly oc skamfuld bliffue
 Snarlig, de med mig kiffue
 Oc err' min Fiender gram.

Den 23 Psalm.

HERren min Hyrde er, mig skaffer føde,
 Thi kand mig icke tilslas hungers nøde.
 Mig føder hand paa Engene saa grønne,
 Hand læder mig til Vandene hin skønne,
 Hand mone oc Siælen min vederquæge,
 For sit Naffns skyld før oc paa rette veyge.

Thi du mig selff veyvijszer oc ledsager,
 Din Kiep oc Staff mig trøster oc behager,
 Vandrid jeg end i mørckeds sorte Dale,
 Frycte vil jeg dog ey Wlyckis Quale;
 Du mig et Bord berædit har at nyde,
 At Fijnder min det see oc hart fortryde.

Mit Hoffuit du med Olie offuerstencker,
 For mig du oc saa rundelig indskencker,
 Din Godhed oc miskund ey nogen sinde,
 Saa lenge du mig Liffuet lader vinde,
 Fra mig skal vige, siden skal jeg rolig
 Evindeligh bliffue i HErrens Bolig.

Det er formodentlig med Sideblik til Th. Villumsens sent bekendtgjorte Psalme parafrase, hvis Forfatter, dengang Værket udkom, forlængst var glemt, at M. Hans Mikkelsen Ravn foran i Arrebos Hexaameron skriver:

Saa kom og frem, dog paa Lobwassers Vis
 en ny ukjendt Poet, som vild' indlægge Pris,
 og paa den Psalterbog gjord' og sit Mesterstykke,
 men dog mod Arrebo med tynd og liden Lykke.

Dette sidste kan nu være ganske sandt, dog tror jeg, at den gode Th. Villumsen er bleven vel haardt medtagen, naar nyere Smagsdommere have gjort ham til et rent Nul (se Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigt. 2 D. S. XXIV—XXV).

Den næste fuldstændige Psalmebearbejdelse bliver vel den trondhjemske Biskop M. Isak Grønbæks. Den er ikke bleven trykt nogensinde, men et Haandskrift af den, og som det synes Forfatterens eget, findes i Thottske Saml. (paa kgl. Bibl.) Nr. 12. 4to. Det har til Titel: »Konning Daidtz Psalmer paa danssche effter den Frandt-zösche Art och Melodie Aff Ebraische Sproch. Med mueligste Actsomhedt och flid Offuerseet aff Isaach Grønbeck, Aar 1604³.« Her følger nu Prøver af Værket; som man vil se, er Forfatteren just ikke naaet vidt i poetisk Kunst.

³ Uden paa Bindet er skrevet: »Petrus Schielderop 1612«, paa Titelbladet: »Augeat Bibliothecam et amorem Fratris in Christo conjunctissimi, Magistri Petri Leth. Anni 1709 d. 26. Junj. M. C. Volqvarts.« (Denne V. var Psalmedigter og Præst paa Ørelandet, se *Nyerups* Lit. Lex. S. 676). Efter Psalme parafrasen er der i samme Bind indført med en omtrent samtidig (dog ikke den samme) Haand nogle Psalmer, der ere bedre end Grønbæks; en af dem begynder: »Verden hun er saa underlig«, og har til Omkvæd: »Og nu længes mig«, under den staar skrevet: »Han cantilenam composuit parens meus p. m. tempore primi belli Succiei.«

Den VI. Psalme.

Med straff mig ey Besuære
I din Vrede ô herre,
For min Synder och Last,
Naar din grumhed optendis,
Lad den ey mod mig vendis,
At reffse mig saa fast.

Beuiis mig heller Naade,
Herre, som best kand Raade,
Thi Jeg er suag och Matt,
Herre gjør mig karsch at leffue,
Thi mine Been fast beffue,
Som med fryct er beset.

Min Siell och hefftig plagis,
Med schreckelsse Betagis,
Meer end mand kand thro,
Mig er saa saare Bange,
Herre huor for saa lange
Stedis Jeg i Vroe?

Herre igienn Omuende,
Och min Siell aff Elende
Forløse naadelig:
For din Mischund och Naade
Fra saadan nød och Vaade
Mig frelse Mildeligh.

Jngen er dogh saa Mectigh,
At hand paa dig Anndectig
Thencker naar hand er død,
Huo kand dig billig prise,
Som huiler Nu med Liise
J graff, och Jordens schiød.

Aff Suck er ieg Vdtærit
Som mig haffuer besuærit,
Min Seng flyder i Vand
Huer nat: Jeg med min taare,
Som Jeg fælde saa saare,
Min Leie væde kannd.

Alt som Jeg ville slumme
Ere min øyne dumme
Vdaff vrede och Klag:
Minn Vuenner det handler,
Min Siun sig saa foruandler
Thill Alder mørck och suag.

Alle thill rygge threcke,
Som eders haand vdstrecke,
Synd och Last at begaa:
Min graad herren beuegde,
At hannd sigh dog til negde
Min røst at høre paa.

Herren lodt dog min Smerte
Sig engang gaa thill hierte,
Och min bøn haffuer hørt:
Herren haffuer optagit,
Huad ieg haffuer beklagit,
Och i min Bøn jnndført.

All min' fiender mig hader,
Skamme sig offuer Maade,
Och sig forschrecke fast:
De schal thill rygge iagis,
Met spot och skientzell plagis,
Och det schall schee med hast.

Den XXIII. Psalme.

Dominus regit me etc.

Herren mig nærer aff sin gunst och Naade,
Thi fattis mig inthet i nogen maade,

Paa grønne Eng hand leirer mig thil lise
 Och thill det vand, som lesker, vill mig vise,
 Min Siell omvender hannd fra syndig Vane,
 Och for sit Naffns schyld før paa rette Bane.

Skall ieg ennd gaa dødsens dall mørk oc Lange,
 For noget onnt vill Jeg ey were bannge,
 Thj du est hoes mig vdj all min Brøste,
 Dinn Kiep oc Staff saa naadig mig kand trøste,
 Mit bord met kost du bereder oc Pryder
 For min Wuen, som det seer oc fortryder.

Mit hoffuid sallfuer du met Oli vedske
 Och skencker min Kalek fuld der mig schal lesche,
 Dinn godhed och naade lad hoes mig bliffue
 Och følge mig den stund Jeg er i lifvæ;
 Thi Jeg i herrenns hus Rolig oc Thrygge
 Euindelig acter at Boe oc bygge.

Fra samme Aar, som M. Isak Grønbæk fuldendte sin Psalmeparafase, haves en anden, der heller ikke er trykt. Der findes to Haandskrifter af den, et i Karen Brahes Bibliothek og et i Thottske Saml. Nr. 13. 4to. Det første har følgende Titel: »Davids Psaltere. Effter den Frantziske Melodi aff den tydsche Lobwassers och den hollandsche P. Datheni paa Danske udsatt aff Niels Mickelsen, Anders Siønesen 1604.« Jeg har ikke haft Lejlighed til at benytte dette, men der kan ingen Tvivl være om, at det er den samme Parafase som den, der findes i det ovennævnte Thottske Haandskrift, med Titel »Davids Psalmer Effter den Franzosiske Melodi, aff Ambrosii Lobwassers Tydske oc Petrj Datenj Nederlendiske, paa danske vdsatte: med huer Psalmis Sum oc Indholdt⁴«. Inde i Skriftet ere Psalmerne nemlig overskrevne N. M. eller A. S., alt eftersom den ene eller den anden af de to ovennævnte Forfattere have bearbejdet dem, undertiden have begge forsøgt sig

⁴ Jeg har allerede i Arrebos Levnet, S. 168 Not. 20 gjort opmærksom paa, at denne Psalmeparafase i den trykte Katalog over Thotts Mnksr.-Saml. urigtigt er tillagt Arrebo.

paa samme Psalme, og der findes da to Bearbejdelser af den. Det sidste Haandskrift, der er i Læderbind med Guldsnit, er udenpaa mærket: »Sl. Sten Bille.« I første Øjeblik, inden jeg endnu vidste noget om Odense-Haandskriftet, troede jeg, at man her havde en Psalmeparafrase af den trondhjemske Lensmand Sten Jensen Bille, af hvem man fra samme Tid eller noget senere, da han var Statsfange paa Dragsholm, har en Samling Psalmer (Haandsk. i Kar. Brahes Bibl.), hvoriblandt der er flere Bearbejdelser af Davids, blandt andre den endnu bekjendte »Jeg raaber fast o Herre« (Ps. 130); men ved at efterse Brandts og Helvegs Danske Psalmedigtning, hvor et Udvalg af Sten Billes Psalmer findes, opdagede jeg snart min Fejltagelse. — Her følger nu en Prøve af hver Forfatters Arbejde.

Psalmus VI. N. M.

Domine ne in furore tuo etc.

Wdi din store vrede,
Oc bitter brennend' hede
O Herre mig ei straff:
Lad fare oc henfalde
Din grumhed slet med alle,
Hastmodighed giff aff.

Dig Herre thill mig wende,
Din Naade mig thilsende
Thi ieg er skrøbelig:
Helbrede mig ô Herre,
Min Been forferdet ere,
Jnthet de føll thill sig.

Min Siell er mig fast bange,
Saa er min Sorge mange,
Mit Hiert' er aldrig fro.
Huor lenge skall det were,
At ieg skall Sorgenn bere
Oc lide slig wro?

Went om igen ô Herre,
All Wlycke affwerje,
Redde min Siell aff nød:

Ny kirkehist. Saml. I.

Deell met mig aff dit gode,
Oc mig aff lutter naade
Fri fraa den grumme Død.

Thi den dig icke loffuer,
Som wed døden hensoffuer,
Huad kand hand sige aff?
Huad got du mon bewise,
Kand død Mand inthet prise,
Naar hand er i sin graff.

Om Natten ieg mig gremmer,
Min Seng i graden svemmer,
Min Lagn er gennem blødt:
Aff Suck oc modig thaare
Wedes mit leje saare,
Saa bitter er min nød.

Min Skickelse met alle
Maa falne oc henfalle,
Herre for wreden din:
Saadant mig alt aarsager
Min Fiende, der mig plager
Med Spot oc Latter sinn.

35

I Missdeder wblide
 Eder fraa mig henslider,
 Gører nu rede, Snart:
 Thi Gud min Hiertens Herre
 Min Hielp oc Thrøst mon were,
 Mig hørd' hand med en fart.

Alt huad ieg wild' begere,
 Huad min Attraa mon were
 Har Gud mig effterlat:

Huad ieg for ham fremførde
 Der i hand mig Bønhørde,
 Gaff meere End ieg bad.

Derfor schall sig beskemme,
 Min Fiender, oc fornemme
 At dee Bedragne er',
 Dee schall med blyssel Alle
 Fly oc thilbage falde,
 Thi Gud hør mig saa kier.

Psalmus XXIII. A. S.

Herren hand er min hyrde, mig wil nere,
 Thi skall mig ingen thing nu fattes meere:
 Wdi de grøne Enge hand mig føder,
 Oc thil det skøne ferske Vand mig leder;
 Min Siel hand wederqueeger oc bispiser,
 For sit Naffns schyld hand mig paa ret Vey viser.

Om ieg End wandrer i mørkhedsens dale,
 Oc mig omfange wilde Dødsens quale,
 Frycter ieg ey, du est hoss mig aff naade,
 Din Kep oc staff mig thrøster offuermaade,
 For mine Fiender wilt du mig berede
 Et bord paa huilcket Alt got er thilstede.

Mit Hoffued oc med olje du bestencker,
 Mit begere du fuldt i for mig skencker,
 Din naade oc godhed hoss mig schall bliffue
 Saa lenge som ieg er her wdi Liffue,
 Jeg hobis oc i Herrens huss at bygge
 Altid oc Euindelige med thrygge.

En „Alia paraphrasis ejusdem psalmi. N. M.“ følger efter denne Bearbejdelse, den begynder: „Min hyrde oc min thrøst er Gud min Herre.“

Med Hensyn til Spørgsmaalet, hvem disse to Forfattere, Niels Mikkelsen og Anders Siønesen, ere, da er jeg tilbøjelig til at antage, at den første er den siden noksom bekendte M. Niels Mikkelsen Aalborg, først Præst i Noseby i Skaane, siden i Helsingborg, hvor han blev afsat

paa Grund af sin Forklaring af Aabenbaringen, og tilsidst Sognepræst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn. Hvad der bringer mig til denne Antagelse er et Brev (dat. Kbhvn. 27 Oktober 1610) fra Professor Kort Aslaksen til M. Niels Mikk. Aalborg i Noseby, hvori det hedder: »De reliqvo tuo in Psalmos Davidicos labore, quid fiet, nihil jam certi spondere audeo. Ego tamen quantum in me est, ut voti compos fias, et Ecclesiae Christi hac in parte consulatur, sedule eniti non desinem. Quod si exemplar aliquod huc ad me transmittere voles, equidem id data opportunitate perlustrabo et Senatui Academico commendabo. Cujus suffragio, nisi supremus Magistratus impediatur, me impetraturum spero, ut publici juris fiat⁵.«

Men en Psalmebearbejdelse fra Aalborgs Haand er aldrig kommen for Lyset — thi som en saadan kan den storstilede Udgave af Psalmernes sædvanlige danske Text ikke betragtes, som han i 1632 besørgede til Trykken paa Ellen Marsvins Opfordring⁶ — og dette Værk er altsaa et af de mange, som den uendelige og dræbende Professor-censur har forhindret fra at blive trykt, og som kun Tilfældet har bevaret i Haandskrift til vore Dage. Forsvundet er derimod, saavidt vides, et andet Skrift fra samme Tid, som dog blev trykt, nemlig: »IX Davids Psalmer med fire Stemmer rimvis udsat af Melchior Borchgreving. Kbhvn 1607. 8.« Udgiveren var kongelig Kapelmester og døde som Kannik i Roskilde 1632. Da vi imidlertid kun kjende Skriftets Titel, kan det ikke afgjøres, om det indeholdt en selvstændig Psalmebearbejdelse, eller kun den firstemmige Udsætning var Udgiverens eget Værk. — Ligesaa mangelfuldt er vort Kjendskab til en anden Samling, der fandtes

⁵ Begyndelsen af dette Brev (men ikke de her anførte Ytringer) er trykt i *Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 604.*

⁶ „K. Davids Psalter, den bare Text efter Lutheri Version i den store Danske Bibel, med korte Summarier ved hver Psalme,“ Kbhvn 1632. Fol.

i Haandskrift blandt Danske Selskabs Mnskr., men nu maaske ikke mere existerer. I »Danske Selskabs Tilvæxt«, S. 149, anføres den saaledes: »Endeel af Davids Psalmer oversatte i Danske Sange, tilligemed endeel andre Danske Psalmer. Bogen er skrevet paa Grundet 1611 af Jørgen Jørgensen (4to).« Men heraf ses ikke, om det var en selvstændig Oversættelse, hvad dog er rimeligt. — Derimod har man endnu flere rimede Bearbejdelser af enkelte Psalmer fra denne Tid, hvis Forfattere dog som oftest ikke kjendes. Jeg vil som Prøve anføre en, som er »prentet i Kbhvn af Salomon Sartorio Aar 1613«; den er senere 1620 optagen i en Samling, kaldet »Nogle udkaarne Psalmer«, hvori der findes endel andre Bearbejdelser af davidiske Psalmer af ubekjendte Forfattere; derfra gik den senere over i Kingos og Pontoppidans Samlinger.

Den Siette Davids Psalme,

vnder Lobwassers Melodj.

Vdi din store Vrede,
For mine Synder lede,
Ræffs mig ey, HERre mild:
I din Grumbhed tillige,
Met Straff vilt du ey flge,
Men læsk din Vredis Ild.

Betee din store Naade,
Mig som er stædt i Vaade,
Helbrede mig igen:
Thi ieg er suag O HERre,
Mine Beene de ere
Forknust aff Sorg oc Meen.

Min Aand i mig sig quider,
Oc Forfærdelse lider,
Min Hiert er aldrig fro,
Ah, ah, HERre huor lenge?
Skal mig saa saare trenge
Min Sorrjg met stor Wro.

Igien dig til mig vende,
Hielp min Siel aff Elende,
Oc redde hend' aff Nød,
O HERre for din Naade,
Som er stor offuermaade,
Beuar hende fra død.

Thi naar vi ere døde,
Oc ved Døden lagd øde,
Huo ærer dig da mig meer?
Ingen mand kand dig prise,
Oc dig Loff beuise,
Naar hand begraffuen er.

Aff Sorg ieg saa bemødis
At min Seng huer Nat blødis
Aff offuerflødig graad:
Aff Angist ieg saa saare
Plagis, at ieg met Taare
Gjører min Leye vaad.

Min Skick sancker til Alder,
Oc af Sorrig henfalder,
Mine Øyene mørckis slet:
Det mine Fiender volde,
Som i foract mig holde,
Oc giøre stor wræt.

Nu bort i Tyranner alle,
Som mig vild offuerfalde,
Skynder eder fra mig:
Thi Gud min HÈrre fromme
Haffuer nu ladet komme
Min Suck oc Bøn for sig.

Han lod sig gaa til Hierte
Min Sorrig oc store Smerte,
Oc haffuer hørt min graad,
Det ieg begierde saare,
Lod hand mig vederfare
Mere end ieg ombad.

Mine Fiender derfaare
Skulle skamme sig saare,
Oc forfærdis for mig,
Oc skulle alle tillige
Met Skendsel snart bortuige,
Oc offuergiffue sig.

Følgende Omskrivning af en enkelt Ps. adskiller sig fra de tidligere meddelte derved, at den staar i et friere Forhold til Originalen og ikke er skreven til Lobwassers Melodi:

Kong Davids 23 Psalme.

ved Rijm oc Sang befattet, Udi Huilcken hand (en Mand efter Guds Hierte, det er) Som en sand Christian med Troens plirofori oc fuldkommen viszhed, støtter oc huller sig paa Guds Naade oc Faderlig Forsiun.

Hæderlig, sin oc Gudfryctig Quinde, Margareta Schuendi, Hæderl. oc Høyl. M. Poffuel Pedersøns Høstru, vdi Roskild, Til ære oc Tieneste, Tilskreffuit Aff E. J. R. Siungis disse Psalme Rijm efter den gamle Vise: Himmerigis Rige lignes ved Tj deylig Jomfru, etc. Kiøbenhaffn. (Prentet) Aff Salomon Sartor.

MIn Hyrd alleen er Christ Guds Søn,
Det Naffn bær hand met ære:
Mig leder hen paa Engen grøn,
Den Viff mig ey forfære:
Min Hyrd' er hand alleene.

Han føder mig fuldkommelig
Vdaff sin milde naade,
Foruden suig, ræt rundelig
Mon' hand mig spisz oc made:
Min Hyrd' er hand alleene.

Mig driffuer hand til ferske vand,
Som Hyrden Faar hine tamme,
Der ledske kand min tørre Aand,
O Sielens lifflig Amme:
Min Hyrd' er hand alleene.

Hand for sit Naffn giør mig stort gafn
 Paa Leden ræt at føre:
 Til trygger Haffn, ey for en affn
 Skal mig den læd' Vlif' røre:
 Min Hyrd' er hand alleene.

Der som ieg bort skal reyse fort,
 Frem for de dybe Dale,
 Til Dødens ort, fuld vijd oc sort,
 Huor mang' er lagt i duale:
 Min Hyrd' er hand alleene.

Jeg frycter ey for saadan Rey
 Trotz min Modstanders Skare,
 Som icke er sey, paa huer en Vey
 Mig at bring' i sin Snare,
 Min Hyrd' er hand alleene.

Hand er mig nær, baad hisz' og her,
 Med Trøst i Sorg oc Fare,
 Sit Ris hand bær, sin Staff oc Suær,
 Mig at tuct' oc forsuare:
 Min Hyrd' er hand alleene.

Wuenner see med harm oc vee,
 Hans Bord for mig at breidis,
 Jeg maa vel lee, det at saa skee,
 De der ved kunde kiedis:
 Min Hyrd' er hand alleene.

Til ær' oc tuct, med søder luct
 Vil hand mig offuerstencke,
 I Troens fruct, ieg saare smuct
 Skal Loff' oc Tack ham skencke:
 Min Hyrd' er hand alleene.

Min Kalck er fuld aff Naaden huld,
 Den hand vil mig tilsige,
 All Verdens Guld, som er kun Muld,
 Mod den er int' at ligne:
 Min Hyrd' er hand alleene.

O Miskundhed, O Gunst oc Fred,
 Skal altid hoss mig bliffue,
 Men ieg er stedt, oc bliffuer vedt,
 Baad' her oc der i liffue:
 Min Hyrd' er hand alleene.

I hans Faargaard, iblant hans Hiord,
 Skal ieg min Bolig haffue,
 Med glædlig Kaar, vtallig Aar,
 Vil hand mig der begaffue,
 Min Hyrd' er hand alleene.

FINIS.

Prentet i Kjøbenhavn, Anno 1612, den 27 Octob. Paa huilcken Dag den Høybaarne Førstinde D. Margareta døde, Aar 1412.

Fra samme Tid har man Bearbejdelser af enkelte Psalmer af Dr. Hans Povlsen Resen; saaledes findes bag i hans Ligtale over Frands Rantzov 1612 en rimet Parafrase af den 32te Davids Ps., der begynder: »Hvad er den vel, som er befrijd«. Andre fremkom ved lignende Lejligheder. Et Udvalg af dem optog Resen i sine »Litanie-Sange« 1632, hvoraf Prøver ere meddelte i Den Danske Psalmedigtning. I, 257 f.

Imidlertid vedblev Forsøgene paa at give fuldstændige rimede Psalmeparafraaser; den nærmeste i Tiden er Christen Bjergs. Heller ikke den er trykt, men opbevares i Haandskrift i Karen Brahes Bibl. Den udgjør et tykt Bind i Kvart, og indeholder alle Davids Psalmer; hver Psalms Melodi udsat i Noder er anført over Texten. Haandskriftet er meget sirligt udstyret, hvert Blad er forsynet med tegnet og malet Rand. Det første indeholder den udførlige Titel:

»Deen Franzzøske Melodie kalden lidenn Lauazer, som er vdsait aff Latineske sprog, Och paa Danske vdi Sangviss, huer med sinn Stemme oc noder ephther forbemelte Lauasser, Som hæderligh oc wellerdt Mand Her Chrestenn Bierrig Gudz ordtz Thiennner till Rydsker Kiercke paa Borringholm gjorde, Som nu wed døden hensoffuit er vdi Herren. Schreffuit Her sammestedtzt, paa Borrinholm aff Madtz Jenssen for dum vnder schriffuer paa Hammershus, oc er nu sogne degen vdi Pedersker sogn. Gud vnde Oss huer vdi sin sted, at wi dennom rettellig Lere, saa det kunde werre gud thill ære, oc os alle till euig Sallighed, gud bønør os det for Christi skyld Amen. 1614«.

Skriftet er dediceret til »Erlig oc Velbiurdige Mand, Hans Lindennow Thill Hundzlund, Kong: Matts. høffuidtzmand paa Hammershuus, och Borringholmb; Sampt hans Elskelige, Kiere Frue, Erlig oc Welbiurdige, fru Lissebet Soppbia Randtzow, Med dieris kierre Børnn.« — Som Prøve hidsættes:

Den 6. Davids Psalme⁷.

Gud for din store Fromhed
Døm mig ej udi din Grumhed,
Og udi Vreden din
Straf ej mig Synder arme,
Men Herre dig forbarne
Over stor Sygdom min.

Gjør mig sund kjære Herre;
Thi mine Ben nu ere
Forfærdede for dig,
Min Sjæl og ganske Hjærte
Føler stor Frygt og Smerte
Og plages haardelig

Ak naadig Gud og Herre
Hvorlænge skal jeg bære
Slig Angest og Banghed:
Dig snart til mig omvende
Og styr al min Elende,
Forløs min Sjæl af Nød.

Dig naadelig forbarne
Og hjælp mig Synder arme
For din store Godhed;
Thi man kan ikke tænke
I Dødsens Baand og Lænke
Paa din Barmhjærtighed.

Hvor kunne de dig love,
Som udi Graven sove,
Hvo vil der takke dig:
Thi hjælp nu mig o Herre,
Saa vil jeg altid ære
Og love dig dagelig.

Jeg sukker og jeg græder,
Saa jeg om Natten væder
Min Seng med megen Graad:
Af Sorg og Hjærtens Pine
Forfalder Kinder mine,
Min Skjønhed mig forlod.

Jeg meget hastigt ældes,
Thi jeg fast overvældes
Og ængstes haardelig.
I Misdædere viger
Fra mig, thi jeg frit siger,
At Gud bønherer mig.

Min Graad, min Bøn og Klage
Lader sig Gud behage,
At mine Fjender maa
Sig skamme og omvende,
Forfærdes og bekjende,
At Gud vil med mig staa.

Denne Psalme er en af de heldigere, ofte have 3—4 Strofer efter hinanden rigtige jambiske Versefødder, men lige efter viser Forf., at sligt dog kun er tilfældigt, og at

⁷ Ved en Fejltagelse har jeg af denne Ps. kun faaet en Afskrift med nyere Orthografi.

ogsaa han hørte til dem, der ikke vejede, men kun talte Stavelserne. — Det samme gjælder ogsaa om en formodentlig samtidig Bearbejdelse, der ogsaa er skreven til de franske Melodier. Den findes i et smukt og korrekt Haandskrift i Gl. kgl. Samling Nr. 1316. 4. I poetisk Værd staar den noget over de tidligere; men den er mindre original end disse, da Forfatteren aabenbart har lagt Niels Mikkelsens og And. Sjønesens ovenfor (S. 544—45) omtalte Parafraze til Grund, og enten beholdt eller lempet paa Udtrykket eller givet et helt nyt, alt som det behagede ham. Intet Navn eller anden Betegnelse kan lede paa Spor efter Forfatteren. Her er nu en Prøve, der nærmere vil godtgjøre hvad ovenfor er bemærket:

Den VI. Psalme.

O Herre ieg dig beder,
Straff mig ey i din wrede,
For hart ey reffse mig,
Din hastighed med alle
Lad fare, lad hendfalle,
Hues ieg fortørnet dig.

Naadig see thill mig Arme,
Dig offuer mig forbarme,
Thi ieg er skrøbelig:
Mig helbred gør O Herre,
Min been forferdet ere,
Inthet de føle sig.

Min siel er mig fast bange,
Saa er min sorg mange,
Mit hiert er aldrig fro:
Huor lenge vilt du bie,
Oc thill min modgang tie
I saadan min wro?

Went om igen, O Herre,
All wlycke affverie,
Redde min siell aff nød:
Deel med mig aff dit gode,
Oc mig aff lutter naade
Fri fra den grumme død.

Thi den, som død mon soffve,
Hand kand dig inthed Loffwe,
Huad kand hand sigc aff?
Huad got du mon beuise
Kand død mand inthed prise,
Naar hand er i sin graff.

Tret er ieg alt for saare
Aff suck oc modig taare,
Min seng oc idelig
Aff graden, ieg udgyder,
Huer nat i Strømme flyder,
Mit Leje oc dislig.

Genmstuckett er mit øye
Aff modgang oc stor møye,
Gammelt dett vorden er
Formedelst dennem alle,
Mig trenge oc andfalle
I Sorgen, som ieg ber.

Alle fraa mig tillige,
Som gør' wret, affuige;
Thi Herren hørde mig:
Min graad ieg for ham førde,
Deri hand mig bøn hørde,
Min røst tog hand thill sig.

Alt huad ieg villd begere,
 Huad min attraa har veret,
 Det haffuer Herren hørdt.
 Herren endnu den samme
 Vill fremdeles annamme,
 Hues ieg for ham fremfør.

Min' fiender huer oc alle
 Thil skamme skall henfalle,
 Forferdes skall de fast:
 Lad dem kun igenkomme,
 De sig thil liden fromme
 Skall skamme med en hast.

Den XXIII. Psalme.

Herren min hyrde vocter mig oc nærer,
 Mig fattis ey, hand mig alt got beskerer,
 I skøn gresgang skal hand mig lade huile,
 Oc til det stille Vand sactelig ile.
 Min Siæl vil han omuende her i Liffve,
 Oc for sit naffns skyld mig paa ret vei driffue.

Skal ieg end vandre i de mørcke dale,
 Huor døden acter mig at gøre quale,
 Frycter ieg ey, thi mig kand inthed brøste,
 Du est med mig, din kiep oc Staff mig trøste.
 For mig et bord med got skalt du berede
 Mod min wuen, som det skal see med vrede.

Mit hoved du med Olie skal bestencke,
 Oc offuen fuld for mig min kalek i skencke,
 Dit gode oc Miskund lad mig ledsage,
 Oc følge effter alle min' Liffs dage.
 Jeg haabes oc i Herrens huss at bygge
 Hisset oc her evindelich med trygge.

Næst efter den skal Peder Pedersen Aalborgs Psalme parafrase omtales. Den er heller ikke trykt, men endnu opbevares paa det kgl. Bibl. to Afskrifter skrevne med Forfatterens egen Haand. Den ene (i Ny kgl. Saml. Nr. 9. 8vo) er dediceret til Norges Kansler Hr. Jens Bjelke til Østrup (o: Østraad), der selv var Psalme forfatter, og senere skal omtales, den anden (i Thottske Saml. Nr. 20. 8vo) skal her lidt nærmere beskrives. Dens Titel er:

»Det aandelich Paradijs, som er Davids Psalmer effter D. D. Ambrosij Lobwasser, samt D. D. Andreae Spette,

deris Melodi oc Constitution paa fire stemmer paraphrasticerit oc verterit paa Danske, efter min Øffrigheds Tilskyndelse. Pet. Pet. Aalburgius past. Megaloneseos Nortbagi. Anno 1623 «.

Skriftet er dediceret til E. og V. Mand Knud Gyldenstjerne Henriksen til Aagaard, Befalingsmand paa Bergenhus, og Hustru Sophie Lindenov. Dedikationen, der tillige er Fortale, udgjør 20 tætbeskrevne Blade. Den handler om Taknemmelighed og anfører mange Exempler, navnlig hentede fra de klassiske Skribenter, paa denne Dyd. Efterat Forfatteren derpaa har sagt, at han ikke kan vise Gyldenstjerne og hans Hustru den tilbørlige Taknemmelighed for deres Velgjerninger, fortsætter han: »Dog glæder jeg mig storlig herved, at Ed. Velb. Fromhed haver ladet mig forstaa, i hvis Maade jeg nogenlunde kunde være Eder taknemmelig, og synderlig der jeg offererede E. V. det lidet *εὐχαριστικόν* til en ringe Kjendelse paa E. V. F., [som] ankom udi min gunstige og fromme Her Biskops D. Doctoris Nicolai Paschasi Nær-værelse, hvilket E. V. F. med stor Behagelighed annammede. Jeg deraf i nogen Maade kunde forstaa E. V. F. Kjærlighed til Guds Ord, og Ordens Tjenere at forfremme. Hvorfore jeg fordristede mig til at lade E. V. F. se de ringe Collectanea eller Centones, jeg havde ex variis flosculis sammenhentet over den 91de Davids Psalme, hvilken E. V. F. lod sig vel befalde, saameget som jeg kunde paa den Tid forstaa. Iblandt andre gode Ord, som I den Tid havde med mig, taltes der ogsaa om Davids Psalmer og deres Version paa adskillige Sprog og Manering, sønderlig berømmede E. V. F. Buchanani Paraphrasin for sin skønne Latin og poetiske Version. Dernæst formeldte E. V. F. om Andrea Spetthe hans Version, som paa Latine efter Lobwassers Version, Constitution og Melodi den havde parafrasticeret, hvilken jeg dog aldrig havde set, førend E. V. F. mig den viste og siden forærede. Og efterdi E. V. F. fornam, jeg havde en ringe Venam eller Inclinats til den danske Poesi og megen Lyst, mente E. V. F., at jeg vel maatte forsøge og fordrive Tiden dermed,

nogle Psalmer at fordanske, efter forskrevne Spetthe sin Melodi og Constitution, hvilket jeg E. V. F. ikke burde ej heller kunde afslaa. Tog mig derfor strax efter min Hjemkom for Haande, saadant som jeg kunde, nogle af de første Psalmer at vertere, hvilke jeg siden indsendte til E. V. F. og til min kjære Biskop for^{ne} Doctor Niels Paaske, som 27 Aar forleden var min Skolemester udi Aalborg, at I begge tilsammen vilde dennem revidere og recensere. Hvilket I ogsaa af Kjærlighed til Guds Ords Forfremmelse gjorde efter Tidens Lejlighed. Og dersom jeg da ikke havde bekommet begge Eders Fromheds Befaling, dateret Bergen den 14 Martii Anno 1620, da havde jeg ikke continueret samme Studium, af denne Aarsag: jeg havde hørt mange fine og høj lærde Mænd samme Arbejde at have haft under Hænder, og mente, det var mig daglig med Spot at høre: Inter strepit anser olores! Dog kunde jeg ingeniunde det lade, baade for den nyttelig og glædelig Materie, jeg havde daglig at exercere mig udi som et aandeligt Tidsfordriv, saavel som og en underdanig og pligtvillig Lydighed, jeg begge Eders Fromhed, som min høje Øvrighed i denne Landsende, udi alle Maade og sønderlig udi saadan gudfrygtig Befaling, for alle andre burde at bevise. — Jeg haver udi denne min Tidsfordrivelse mesten efterfulgt den sidste danske bibelske Versions Text, saa meget mig muligt var. . . . Jeg haver ogsaa efter E. V. F. Begjæring verteret Spetthes Argumenter, og dennem efter for^{ne} Forordning sat for hver Psalm. I lige Maade haver jeg indskrevet efter Spetthe sit Exempel alle Psalmerne paa 4 Stemmer, baade for Tidsfordriv, om nogen kommer tilsammen, som haver Lyst til at exercere Musicam, at de da sig derudi kan forlyste. Desligeste for Skolepersoner (om de dem overkommer) deres Skyld, som om Vinteren for godt Folks Vinduer og Døre lader høre deres Musicam klinge, at de dennem derudi, Almuen og gemen Mand til Forstand, langt heller end udi nogen anden fremmed Sprog, kunde sig exercere, paa det Guds Ord des rigeligere kunde bo iblandt

os efter S. Povels Formaning. — Trende Psalmer, som er den 3. og 5., haver jeg indført, som s. Mester Peder Olufsen Skytte, Sognepræst til Gunnerup, verterede i min Barndom og forsendte os Skolebørn i Aalborg at skulle exercere. Item den 8. Psalme, hvis Compositis den er, ved jeg ikke, dog fordi den er gemen og lyder hos hver godt Folk gudfrygtig i Munden, vilde jeg den ogsaa til Autoris Gratification lade blive her med⁸.« Fortalen er underskreven: »Neder Aaland i Storøens Sogn, S. Povels Omvendelses Dag Anno 1622, paa hvilken Dag jeg for 47 Aar forleden først saa denne Verdens Lys Anno 1575.«

Som Prøve hidsættes de sædvanlige to Psalmer⁹:

Den VI. Psalme.

Du vilt dog ey ò HERre
 Mod mig saa hastig være,
 Som du vel kand met Ræt,
 Oc i din vræde strenge
 Paa straff saa hart at trenge,
 At Jeg forfaris slæt.

Din Naade offver mig brede,
 Jeg kiends min Synder lede,
 De gjør' mig svag oc meen:
 Du vilt mig Sundhed giffve,
 At ieg kand stercker bliffve,
 Forknused' er min' been.

Banghed min Siæl fortærer,
 Som sig dag'lig formerer,
 Aff Sorg maa ieg forgaa:
 Hvor leng' vilt du da lide,
 I slig stor Nød oc qvide
 At Jeg HERre skal staa.

Omvent dig til mig HERre,
 Lad dig befalet være,
 At hielp min Siæl aff Nød:
 Oc for din milde Naade,
 Som er stor offvermaade,
 Frelsz mig aff al min Nød.

Thi naar ieg er affalden
 Oc ved Døden henkaldet,
 Hvem kand da om dig tal',
 Hvem tencker du dig priser,
 Oc dig din ær' beviser,
 J Helfvede oc j Qval'?

Met sucken oc stor qvide
 Bemødis ieg all' tide,
 Min Seng hver Nat er vaad:
 Mit Ley' ieg søler saare
 Met min Mangfoldig' taare
 Oc offverflødig' graad.

Mit Ansiet oc Mod falmer,
 Min Skickelse met alle,
 Hoss mig er ey meer got:
 Det volder mine Fiender,
 Som at mig ljør og grinder,
 Driffver mig met ders Spot.

Hen, hen, j groffve Synder,
 Fra mig eder bortskynder,
 Som til ont haffver lyst:
 Thi Gud min Bøn oc Klage
 Haffver ey vild forsaget,
 Men naadigt hørt min Røst.

⁸ Denne Ps. begynder: „O Høyeste Gud vor allerkierste Herre“.

⁹ Spetthes „Argumenter“ ere her udeladte.

<p>Der ieg paa HERren kaldet, Min Bøn hannem befalde, At hør mig vaar hand red': Det ieg attraat saa saare, Lod han mig vederfare, Gaff bedre end ieg kunde bed'.</p>	<p>Thi maa min' Fiender gremme, Alf' Blussel vel bliffv' slemme, Oc haanis saar' faar mig: De maa vel all' tillige Met Skam til bage vige Oc offvergifve sig.</p>
--	--

Den 23. Psalme.

Min Hyrde oc min tilsiuens Mand er HERren,
 Mig fattis intet til nødtørfvig Næring,
 I skønne Græszgang hand mig ocsaa leder
 Sactelig til det rendendis vands stæder,
 Omvende vil hand min Siæl oc bortdrifve
 For sit Naffns skyld paa Retferdigheds stier.

J Dødsens skyggis Dall, om ieg skall vandre,
 Vil ieg ey frycte for ont eller andet,
 Thi Herre du est hoss mig alle tide
 Din Kæp oc din Staff Trøst mon mig bevisse,
 Du ocsaa faar mig et skønt Bord bereder
 Jmod min Fienders Harm oc hastig vrede.

Du rundelig mit Hoffvit ocsaa salver
 Met Olie, min Kalck er fuld met alle,
 Din Godhed oc stor Miskundhed mig følger
 Tid fra tid ieg kand icke det fordølge
 J HERrens Huusz ieg stedze oc skal bliffve
 J denne Verden oc hisset j Liffve.

Medens Ped. Aalborg var beskjæftiget med sin Bearbejdelse af Psalmerne, der kun vidner om meget ringe poetiske Gaver, var, som han ogsaa antyder i Fortalen, ogsaa andre »fine og højlærde Mænd« beskjæftigede med samme Arbejde. Herved maa vi især tænke paa M. Anders Christensen Arrebø, der i Foraaret 1623 fuldendte sin metriske Parafrase af alle Psalmerne. Denne hæver sig ikke lidet over Forgjængernes Forsøg, hvad enten man tager Hensyn til Formen eller til Indholdet; men da jeg alt udførligt har omtalt den andensteds, skal jeg her

ikke gjentage, hvad jeg der har bemærket, men kun hen-
vise dertil.

I Aaret 1623 udgav Præsten Jens Madsen Gettorp (i Østerlungby i Skaane) »Vor Herris Jesu Christi Pjnis oc Døds Historie vdi Rijm befatted, Item nogle af Davids Psalmer«; blandt de sidste findes ogsaa den 23de, hvis Parafraze begynder saaledes:

Herren min Hyrde, vocter mig oc føder;
men da det dog kun forholdsvis er faa Psaluer, Gettorp har bearbejdet, skal jeg ikke meddele nogen Prøve, men derimod gaa over til en anden og betydeligere Forfatter, nemlig Hans Skov (Joh. Sylvius Hatterslebensis), Præst i Næs i Norge. Af denne haves en haandskreven Parafraze af alle Psalmerne, der ingenlunde hører til de ringeste fra denne Tid. Ligesom Arrebo skrev Skov sine Psalmer til bekjendte danske Kirkemelodier og ikke til de franske Toner. Haandskriftet, der nu er i Thottske Saml. Nr. 9 Fol., var til 1750 i Norge, da Præsten Chr. Grave i Eger¹⁰ sendte det ned til Sjællands Biskop Ped. Hersleb, med en latinsk Tilskrift, hvori han fortæller, at han af en Ætling af Hr. Hans Skov paa Næs har erfaret, at Skov var født i Ribe og var som gift Mand Kollega og Kantor ved Ribe Skole, da han af Statholder Jens Juel blev kaldet til Norge for at undervise hans Døtre. Skov fulgte dette Kald og efterlod hos sine Venner sin Søn, den senere (i Svenskekrigen 1658—60) berømte Mikkell Skov¹¹. Om Psalmerne ytrer Grave: »Nulli sane seculi sui ut Theologus et Poeta cedit author noster Sylvius, ipsis ne Arrebowiis et Nauriis; commeruit longe ante lucem in Ecclesia nostra.« — Haandskriftet indeholder »Kong Davids Psaltere rhijmvijsz vnder de Melodijer, som meeste parten findes i den Danske psalmebog«, og

¹⁰ Medlem af det kgl. danske Selskab og Prof. Antiquit. (*Worms Lex.* I, 336.)

¹¹ Dette stemmer dog ikke med Mikk. Skovs Levnetsomstændigheder i *Danske Mag.* 3 Række. I, 267.

»Kong Salomons Høyesang Sangeviisz vdsett aff Johanne Sylvio^{1 2}«. I Forfatterens Dedikation og Fortale til Jens Juel til Kjeldgaard, Statholder i Norge og Høvedsmand paa Aggershus, og hans Frue Ide Lange, fortæller han, at han for 6 Aar siden har udsat alle Evangelierne paa Rim; derpaa vedbliver han: »Og efterat dette Arbejde var fuldendt, tog jeg mig alvorligen for at udsætte i lige Maade Kong Davids Psalter, og lykkedes det vel, men midt i mit Arbejde blev jeg med megen Modgang og derhos med Sygdom og Svaghed udi nogle Aar højligen besværet; saaledes var jeg nødt til udi en temmelig lang Tid at lægge dette Studium fra mig, indtil jeg er kommen i Hallingdal, hvor jeg befinder større Rolighed og sundere Luft, og fornemmer i Hjærtet større Glæde, og at Sygdommen jo mere og mere skrider fra mig. Saa haver jeg da efter mit Hjertes Ønske taget dette samme forrige Arbejde for Haanden, og med Guds Bistand det ogsaa fuldendt paa Næs i Hallingdal den femtende Maj, Anno 1623. Ja, jeg blev saa glad, at jeg strax derefter in Junio gav min kjære Biskop, hæderlig og højlerde Mand, M. Lavrids Skavbo, Superintendent over Stavangers Stift, saadant tilkjende. Han skrev tilbage in Octobri fra Stavanger, og sendte mig derhos M. Anders Christensøns Psalter, som han i lige Maade paa Rim og Sang havde ladet paa Prent udgaa. Den samme Bog befandt jeg ligervis for Ungdommen at være en god Bog, Gud give man ellers vilde bruge den med sand Gudfrygtighed. Men efterdi Guds Raad giver sine Gaver, enhver saa meget han vil, fortryder mig slet intet min anvendte Flid paa Psalteren. Thi det kan jeg udi Guds Sandhed sige og love, at hvo som vil med Flid og Alvorlighed ligne min Translat med M. Anders Christensøns Arbejde, han skal ikke alleneste bekomme bedre og vissere Vidskab og større Forstand og Kundskab, men og langt større Lyst og Attraa til Psalteren. Thi man har altid en god Vilje til det, som man vel forstaar.

^{1 2} Jfr. *Møller*, *Cimbria litterata*. I, 672.

Og sønderligen har jeg beflettet mig at lade Læseren forstaa de Vers og Ord udi hver Psalme, som egentlig tale om Kristi vor Igjenløzers Person og Embede. Marotus var udi Frankrig en fortræffelig Poet, og forsøgte sin Kunst i sit Maal paa Psalteren, men han blev i dette sit foretagne Arbejde ved Døden forhindret. Hvad han maatte lade tilbage staa, haver Beza siden fuldendt. Og haver Lobwasser samme fransøske Psalter en Tidlang derefter udsat paa Sang. Men disse kalviniske Poeter ere ikke rigtige i deres Forklaringer over de Psalmer, som handle om Vor Herres Jesu Kristi begge Natur, den guddommelige og den menneskelige. Ja de undertiden ganske judaisere, det er, de begive sig fra den rette profetiske Hovedmening hen til Jødernes Blindhed og Vildfarelser. Men jeg har rent igjennem efterfulgt D. Salomon Gesners Forklaring, som jeg hørte af ham til Vittenberg 1594—96; og ere hans Udlæggelser over Psalteren mig saa kjære, at jeg derfra ikke vilde vige, ligesom han ikke heller gjerne viger fra D. Luthers Fodspor.«

Her følger nu Prøver af Værket selv:

Den VI. Psalme.

Vnder de Noder: Af dybsens nød raaber ieg til dig.

O Herre Gud straf icke mig
I din wmijlde Vrede,
O Herre Gud tucte icke mig
Vdi din grumheds hede,
Vær mig naadig O Herre blijd,
Thi ieg er skrøbelig allen tid,
Helbrede mig O Herre.

Mit legome oc mine been
Forferdelse beklemmer,
Mit hierte oc Siæl saa megen meen,
Oc stoer pine fornemmer,
Huo lenge vilt du Herre min
Fortøfue met forlæsning din,
Huo lenge skal ieg klage?

Ny kirkehist. Saml. I.

Vend dig til mig met Miskundhed
Oc frels min Siæl fraa Vaade,
Hielp mig ved din Barmhiertighed,
Frij mig fra skam oc skade.
I døden ingen ærer dig,
Ingen i helfde tacker dig,
De kunde dig ey prise.

Jeg er saa suaag, saa træt oc matt
Aff suck paa alle stæder,
Min Seng blødis den gantske Natt,
Met graad mit leye væder,
Falnet er slet all skickelse min,
Gammel er ieg aff sorg oc pijn,
Jeg hafuer angst aluegne.

36

Viger bort all' miszdedere,
 Herren min graad vist hører,
 Bortflyer alle oftrædere,
 Min suck oc bøn Gud rører:
 Til skamme skulle fiender min'
 Blifue oc styrtis met stoer pijn':
 Ja snart skull' de beskemmis.

O Gud Fader for din Søns skyld
 Af dødsens nød mig riffue,
 Helbred' min' blodig Synders byld,
 Min ondskab du tilgifue,
 At ieg maa blifue karsk oc sund,
 Oc tacke dig af hiertens grund,
 Oc din loff euig prise.

Den XXIII. Psalme.

Vnder de Noder: Jeg veed et euigt Himmerig.

Gud Herren er min hyrde skøn,
 Mig skal slet intet fattis,
 Hand føder mig paa en eng saa grøn,
 At min Siæl vel kand mættis.

Til fersk vandkijlder leder hand mig,
 Oc Siælens tørst vdslycker,
 Paa rette vey hand fører mig,
 For sit Nafns skyld mig røcter.

Om ieg vandrer i mørckheds dal,
 I sorg, vee oc vanære,
 Ingen wlycke ieg frycte skal,
 Du est hosz mig O Herre.

Din Kiæp oc staff de trøste mig
 Imod min fienders fare,

Mit hofuet du saluer mijldelig
 Met olie reen oc klare.

Du skencker bijfuult i for mig,
 Det monne mig vel behage,
 Din Naade oc godhed følge mig
 I alle mine Dage.

I Herrens huusz oc kircke skøn
 Jeg skal vist altid være,
 Oc prise Gud met sang oc bøn,
 Met euig lof oc ære.

Vi tacke dig Gud for den trøst,
 Dit hellige ord osz sender,
 Det føder Siælen met stoer lyst
 Oc euige glæde skencker.

(Derefter er indført i Haandskriftet „den samme Psalme [af] M. Andreas Cnopius“, nemlig den bekjendte: „Hvad kan os komme til for Nød“, som dog i sin danske Form er ældre, skjønt Overs. ikke er bekjendt (jfr. Den Danske Psalmedigtning I, 138).

Det lader til, at fra den Tid Arrebos K. Davids Psalter var bleven offentliggjort og ved flere Oplag var kommen i mange Hænder, sagtnede Iveren for stadig paany at bearbejde Psalmerne noget. Dog haves fra en lidet senere Tid to Forsøg af tvende Adelsmænd, der for Fuldstændighedens Skyld maa omtales, skjønt de ere højst maadelige. Det ene er af Henrik Gyldenstjerne (til Svanholm i

Skaane), det findes i Haandskrift i Gl. kgl. Saml. Nr. 7, Fol. Titelen er: »Davidz Psalmebog«, bag i Heftet staar: »H. G. S. Anno 1632. Warberrig.« Senere er tilføjet: »Exiguum munus cum tibi dat Pauper Amicus, Exhibito (!) placide, plene, Et laudare memento. — Vostre Mayeste tres humble et tres obeisant seruiteur jusques au Tombeau. H. Gyldenstjerne. Manu pp. Hafniæ 27 7bris Ao. 1660¹³«. Haandskriftet indeholder en Bearbejdelse af alle Psalmerne til gængse Kirkemelodier; men det hele vilde ikke være savnet, om det havde været uskrevet. Her er en Prøve:

Den XXIII. Psalme.

Siungis som:

War Gud ick' med osz denne Tid.

Dennd Herre Gud min Hyrde Er,
 Mig schall ik' feil' af Trange.
 Hannd mig schall lade ligg' Neder,
 Wdi de Skøn græsgange:
 Hannd sagtelig schall driffue mig
 Till Wand Still Rindend', saa liffig,
 Mig der at wederquege.

Hannd will och saa omuende her
 Minn Siell, och will mig driffue
 Paa sinn Retferdigheds Stier,
 Och hold' mig saa i Liffue,
 For sit Nauffns schyld, oc ære All,
 Naar ieg end her fraa wandre schal,
 I dødsenns Skuggis dalle.

Jeg will ei frøgt for Ont och Straff,
 Thi du med mig mon' were:
 Mig schall och trøst din Kiep och Staff,
 Du schalt bereed' med ære

¹³ Om H. Gyldenstjerne, der ogsaa har udsat Jesu Syrachs Bog i danske Vers (Kbhvn 1635) se *Worms Lex.* I, 385 og fornemmelig den udførlige Materialsamling til hans Levnet i *Vedel Simonsens Elved Gaards Hist.* I, 120—42. — Hans Valgsprog anføres bag i Haandskriftet af Psalmerne: „A Dieu complaire, Jamais mal faire, A tous seruir, C'est mon desir.“

It bord for mig, opfyldt med gled
 Mod mine fiender, dem til wræd,
 At de der wed schuld' græde (osv.).

En anden Adelsmand, der ogsaa syslede med Davids Psalmer, var Norges Kansler Jens Bjelke til Østraad. 1633 udgav han »Epitome Biblica(!) eller Summarier offver Bibelen«, i dette findes ogsaa »Nogle Davids Psalmer, Corollarij eller exodij ergo, med nogen synderlig Flid oc Konst saaledis giort, at nesten alle Sententzer wdi hver Psalme er Redigerit in aliqvam allegoriam, oc exemplo illustrerit, baade der Psalmen selff sligt med fører, oc icke der med: Donum venæ poeticæ (non in laudem Authoris sed Dei . . .) at demonstrere: Oc dennem samptligen at Gratificere, som delecteris aff Gudelige oc Andectige Psalmer, oc med dennem løster at leege for HERren wdi deris Hierter, som Skrifften befaler.« Stor Glæde kunde dog Læseren neppe have af dette elendige Arbejde, hvilket vil skjønnes af følgende Prøve.

Den 6 Davids Psalme.

Melodia Lobvasseriana.

EY Gud i Wrede greslig,
 Som er een Ild Wlesklig,
 Mig straff, som Jeg fortien:
 Ey i Grumhed affskyelig,
 Der lijg er vorden gryelig,
 Mig reffs, som een Wven.

Men haff taal med mig HERRE,
 Som Støff mod dig mon vere,
 Oc it for faldet Nest:
 Oc mine Been helbreede,
 Som skellffer for din Vrede
 Som Eskeløff for blest.

Sampt trøst min Siel som sturer
 For dig, som Fuglen kurer,
 Indset i Buer oc Wraa;
 Oc hvj for min Wlempe
 Vildt du saa lenge kempe
 Mod mig it bruddit Straa.

Lad aff fra slig forhaffven
 Oc heller brug dit glaffven
 Mod mine Fienders Vold,
 Frels min Siel, sted i fahre,
 Fra Fugle Fengers Snare,
 For din Miskundhed bold.

Thi di Døden henrycker,
 Dit Minde hand wdslycker
 Hos dem snart som it Lius;
 Oc i Helffvedis Qvale
 Hvo kand om din Loff tale
 Med lyst i Grædehus?

Sligt betenckt Jeg wdmattis
 Aff Suck, som den der fattis
 I Storm een god Fahrkaast;
 Oc des for min Synds Kiæde
 Om Nat min Seng kand væde
 Met Graad, som aff en paast (osv.).

Blandt de danske Forfattere, som i 17de Aarh. flittigt syslede med Davids Ps. fortjener Niels Hellevad (Helvaderus), den bekendte Forfatter af allehaande Almanakker og Prognostica, at nævnes. Han udgav det i sin Tid meget yndede Skrift: »Armentarium Davidicum. Det er: Kong Davids Tyghusz, huorudi findis atskillige Waaben, Cartower oc Skud, som hand fordum brugte mod sine Fiender, Forfølgere oc Wvenner« (3die Udg. 1632). Det er mest Bønner og Betragtninger (inddelte i »Kartover«), hvis Stof væsentlig er hentet fra Psalmerne. Om et andet Arbejde af Helvaderus fortæller han selv i Fortalen sit Prognosticon 1625: »Jeg haffuer giort it halff hundrede Psalmer paa Tydske Tungemaal, som jeg haffuer vddragen af Kong Davids Psalter oc stillet dennem effter de aller lieffligste Bolewisers Melodier, som siunges almindelig i Tydskland. Disse lod jeg prente til Hamborg hosz Philip von Ohr, der jeg saae, at Folcket haffde Lobwassers Melodier saa kier, huilcke oc rime sig met de Französke Amarosiske Cantilener, oc gaa paa spryng.« I Fortalen til Prognosticon 1630 omtaler Helvaderus det samme Skrift og siger her, at han havde stillet Psalmerne »effter de allerlystigste Tydske Rytter oc Borgestow Wisers Melodier, som siunges in Conviviis«. Naar han kun havde fulgt Lobwassers Melodier, men ikke hans Text, da var Grunden den, at Texten var »beblandit met saadan Lærdom, huormet mand inviteres ad Calvinismum. Thi Theodorus Beza, met en Frantzosiske Poeta vid naffn Clemens Marotto, som først componerede, dictede oc gjorde Laubwassers Psalmebog, haffue berøffuet Christo den Ære, som hannem vdi Psalteren vidkommer.«

Paa lignende Maade som Helvaderus i »K. Davids Tøjhus« havde bearbejdet Psalmer i Bønner og Betragtninger, havde ogsaa andre Forfattere behandlet dem. Ved Slutningen af 16de Aarh. staar Hofpræsten Anders Bendtsen Dallins »Theologia Davidica« 1597, et latinsk Værk (Mskr. i Thottske Saml. Nr. 55. 4.), hvori Psalmernes Indhold er ordnet under en stor Mængde Rubrikker, f. Ex. De verbo Dei,

de patientia crucis etc. Fra en lidt senere Tid er »Christiani Pii Regis spirituale tricinium. Dett er En Christen Gudfrygtig Konges Trefold aandelig Discantz Partz Stemme. Lystigt att siunge for Herren oc lycksaligt att øffue sig wdi effter Konning Davids Raad oc Exempel, uddragen af K. Davids aandelige Psalterii Spills Decachordo oc tilsammen colligeret ved Peder Christensøn Anno 1606.« (Haandskr. i Ny k. Saml. Nr. 42 Fol.). Skriftet bestaar dog ikke af Vers, som man af Titelen skulde antage, men af en betydelig Mængde gudelige Betragtninger med Psalmerne som Thema. — 1605 havde den frugtbare og yndede theologiske Forfatter Biskop Niels Lavridsen Arctander i Viborg forklaret de syv Pønitensepsalmer, og 1625 udgav Henrik Johansen Gartner dem med Tillæg af nogle Bønner. Præsten Oluf Lavridsen Trunthiem udgav 1636 »Mizmor. Eller den XCIV Davids Psalme« — sat i Rim og forsynet med Anmærkninger. Truels Nielsen Frost skrev »Davids Psalmer, kortelig forfattede, samt nogle Psalmer og Sententser« (Kbh. 1637); men om Davids Ps. her ere i Vers eller Prosa skal jeg ikke sige, da jeg ikke har set Bogen. Hans Nielsen Tølløse, Prædikant ved S. Peders Kirke i Malmø, udgav 1638 »K. Davids Hovednøgle til Guds Paradis«. — Dog det vilde blive for vidtløftigt at opregne alle dem, der paa forskjellig Maade søgte Opbyggelse og Trøst for sig selv og andre i Davids Psalmer. Mangfoldige Bearbejdelser af enkelte Psalmer tryktes som Flyveblade eller i Boghandlernes store Psalmesamlinger, der altid indrømmede Davids Ps. en betydelig Plads. Kun en Prøve skal her meddeles af et saadant Flyveblad (i Kar. Brahes Bibl.).

Pastorale Davidicum.

Det er Sangvis forklaring ofuer den 23 Konning Davids Psalme. Af H. R. B. Prentet i Kiøbenhaffn Aar 1636.

Siunges under de Noder: Af Høyheden oprunden er etc.

En Hyrde oc Veyfører sand
Er Christus baade Gud oc Mand,
Som Skriften monne lære:

Derfor hans Røst oss lyde bør,
Som hungrig Faar mon Hyrden hør,
Oc hannem elsk' oc ære.

Thi hand, forsand,
 Oss vil bære
 Paa sin Here¹⁴
 Naar wi lider,
 Løber vild oc fra ham viger.

See, hand har oss alting bered,
 Vdaff Faderlig kierlighed,
 Som ham¹⁵ til oss mon' drage:
 At wi ey skulle lide nød,
 Huercken til Klæde eller Fød',
 I alle vore Liffsdage:
 Dig skee, Christe
 Prisz oc ære,
 Som en HERre
 Du saa ville
 Et rigt Bord oss oc bestille.

Blomster oc Trær deylige staa
 Plantet vdi den Vrtegaard,
 Som Gud oss har forærit
 Til Liffsens føde oc ophold,
 Indtil wi bliffu'r igien til Mold,
 Huoraff hand oss formërit.
 Derfor, oss bør
 Saadan gaffue
 Kier at haffue,
 Oc ham siunge
 Altid Tack med Hjert' oc Tunge.

Rindendis oc det lifflig Vand,
 Som vederquæger Siel oc Aand,
 I Christo er at finde:
 Saa mange, som med stadig Tro
 Hannem fatter, faar ævig Ro
 I deris Siel oc Sinde.
 Løber, Kiøber
 Vden Penge,

Oc ey lenge
 Det forhaler,
 Barmhiertighed det befaler.

Ret vey oc sti oss viser hand
 Til det forjætted Canàns Land,
 Som flyder med Melck oc Honning:
 Huor wi skal ævig bygg' oc bo,
 Blant Guds Vdvald' i fred oc ro,
 Oc loffue Christ en Konning.
 Huor wi, Slet fri
 Da skal være,
 Oc ey mere
 Oss lade drille
 Aff Sathans oc Verdens Pile.

Naar wi er i Mørckhed bested,
 Oc mange Fiender der tilmed
 Vil oss Liffuit ombringe:
 Da tør wi icke ved it Haar
 Frycte, thi HERren hoss oss staa,
 Som deris Mact kand tuinge:
 I Nød, Oc Død
 Er hand mectig,
 Sterck oc prectig
 Oss at vare
 Imod Sathan oc ald fare.

Er wi som sad i mørckheds Dal
 Ey nu opliust i Christi Sal,
 Formedelst Christi Vunder?
 Tratz derfor Sathan med sin mact,
 Som vild' oss gantske nederlagt,
 Hand maatte dog her vnder:
 Ære, Være
 Jesu lille,
 Som oss ville
 Igienløse,
 Liff oc Siel fra Helfued' frelse (osv.).

Om de fleste af de Forfattere, der i første Halvdel af det 17de Aarh. søgte at overføre Davids Psalmer i danske

¹⁴ Der staaer: HERre; men det er vist en Rettelse af den ukyndige Korrektør, der ikke har forstaaet Udtrykket Here, Herde, d. e. Skulder.

¹⁵ I Orig. staaer vistnok urigtigt: hand.

Vers, maa det vistnok siges, at Viljen var god, men Evnen ringe. Versemaalet falder tungt og knudret og Tankens Udtryk mangler ofte den rette Fynd. I Aarhundredets anden Halvdel mærke vi en meget god Fremgang, især hvad Versebygningen angaar. Det er Arrebos Fortjeneste i denne Henseende at have lagt den gode Grund, hvorpaa Efterfølgerne kunde bygge videre. — Først skal her nævnes et utrykt Forsøg, betitlet: »Psalmorum aliquot Davidicorum Carmine et Rythmo latino-danico redditorum Prodomus. Een liden Prøffue udaff Kong Davidsz Psalmer Sangviisz Effter de Melodier som nu mest brugelige erre, udsatte aff Peder Oluffsøn Svegning, Sognepræst till Storøen¹⁶,« (Don. Var. Nr. 17. 4 paa Univ. Bibl.). Skriftet indeholder en metrisk Bearbejdelse paa Dansk og Latin af udvalgte Psalmer, og er dediceret (paa Latin) til Hr. Ove Bjelke til Østerraadt, Lensmand i Bergen, og (paa Dansk) til Fru Rigitze Giedde (Dedik. er dateret »Aff Thyssen Storøens Prestegaard den 1 May Anno 1656«). — Her følger nu Prøver af Svegningss danske Psalmer:

Den sielte Psalme.

(Mel.): Udj din store Vrede.

Straff ey ô Gud j Vrede
 Mig arme Synder leede,
 Min Synd bekiender Jeg:
 Naar Du est grum ô Herre,
 Lad mig forskaanet verre,
 At Du ey tucter mig.

Spar heller mig elende,
 Din naade mig tilvende,
 Thi Jeg hâr mist min krafft:
 O Gud Du mig helbrede
 Min been er allerreede
 At see foruden safft.

Min Siell sig frycter saare
 Oc skielffuer aabenbare,
 Forskræckes tid oc stund:
 Men Du ô Gud huor lenge
 Skall Jeg mig sielff saa enge
 Med sorrig mangelund?

Vendt om, vendt om, ô Herre,
 Du villt mig naadig verre,
 Udfri min arme Sjell,
 O Gud Du aff Din naade
 Hielp mig aff all min vaade
 Jeg troer Dig gandske vell.

¹⁶ Prøver af andre Psalmer af denne Forf. i *D. Danske Psalmedigt.* I, 336—43. Jfr. Biogr. S. 45.

De som j amact ligge,
Oc de som leffuer icke,
De tencker ey paa Dig.
De som er lagt j graffue
De Dig forgiæt jo haffue
At tacke skickelig.

Aff suck Jeg trettes saare,
Oc felder heede taare,
Udmattes dag fra dag:
Om mærcke nat Jeg græder,
Med graad min leye væder,
Med hiertesuck oc klag.

Paa min skick huer kand kiende,
Huad Jeg hår for een Fiende,
Som mig stor sorrig giør.
Hin gamle ryncker pløyes
Oc dybt aff dem forøges,
Som paa mig hacke tør.

Viig aff, viig aff Du Onde,
Tj Herren vill miskunde
Oc till mig vende sig:
Hand haffuer hørt min klage,
Min graad mon ham betage,
At hand vill høre mig.

Hand bøyer ned sit øre,
Min hiertens bøn at høre
Alt efter min attraa:
Min supplicatz oc stemme
Vill Herren ey forglemme,
Ey nogen vill forsmaa.

Min Fiender sig maa skamme,
Dem skall vist skiendsel ramme,
At de med Spot forgaa:
Slet fluctig skall de bliffue
Oc sig plat offuergiffue,
Ja snart med skamme staa.

Den 23 Psalme.

(Mel.): Maria er een Jomfru.

Min Hyrde kier
Min Gud hand er,
Jeg veed mig intet fattis,
Jeg det oc veed,
Paa eet grønt beed
At Jeg forvist skall flottes.
Min tøre mund
Aff frisk Affgrund
Sckall hand saa rund
For heeden Tørst forledske.
At hierte mit,
Som er forknyt,
Aff Sorrig brydt,
Sckall hand saa lifflig vædske.

Hand for sit naffn
Giør mig slig gaffn,
Hans hellig naffn saa dyre.

Paa retten Sti
At hand mig fri
Sit arme faar skall styre.
I Dødsens Dall
Jeg vandre skall
Foruden qvall
Oc vill dog intet skiøtte.
Du est med mig
Min Styrcke rig,
Min Staff saa tryg,
Paa den Jeg frit tør støtte.

Min Fiender seer,
Du giørst mig hædr,
Din Dug for mig Du breder,
Med Balsam nock
Du salffuer oc
Mit hoffuit oc mig glæder.

Din Skaall saa fuld	Mig følger med
Aff glæden huld,	I alle mine Dage.
Fast bedr' end guld,	Oc effter dem
Aff Dig med Lyst Jeg tager;	Jeg kommer hiem
Tj Din godhed	Til æren frem
Huer stund oc sted	Saa frj fra alskens klager.

Af større Betydning end dette Forsøg er dog et lidt senere Arbejde af en i sin Tid ikke uberømt Digter, Hans Villumsen, hvis Navn dog ikke er kommet ind i Literaturhistorien, skjønt det vistnok fortjente det¹⁷; men Sagen var, at intet af hans Skrifter kom i Trykken, nærmest vel som Følge af de usle Vilkaar for al literær Virksomhed i Danmark i Tiden nærmest efter Enevoldsmagtens Indførelse, og nu ere de, maaske med Undtagelse af de Psalmer, der her skulle omtales, forsvundne. — I Gl. kgl. Samling Nr. 1317. 4. findes en rimet Parafrase af alle Psalmerne (defekt mod Slutningen), paa hvis forreste Blad er skrevet: »Hans Willumssøns Translation paa Davids Psalmer, effter Lobwassers melodie, som hand lonte mig aar 1665 och ieg da ved en tienere lod vdschriffue fra den 1 och til den 75 Psalme, men fra den 75 indtil enden schref ieg selff saadan som her findis, at bruge indtil de vdi Trycken vdkomme, huoreffter Mange lengsel drage¹⁸« (hvem det er, som taler, siges ikke). I Ny kgl. Saml. Nr. 17. 4. findes den samme Parafrase uden noget Navn eller anden Betegnelse, og nærmest som Koncept med Rettelser eller Forslag til saadanne. Dog er endnu en Mængde Forbedringer optagne i det ovenfor omtalte Haandskrift, som ikke ere antydede i det sidstnævnte, der altsaa turde være Forfatterens eget første Udkast, der først efter flere omhyggelige

¹⁷ Se Arrebo's Levnet S. 234—35. Hans Villumsen døde 1671

¹⁸ *El. Naur* siger i Ny Strenge paa Davids Harpe S. 36: »St. Hans Wilhelm, fordum Hs Kgl. Mj.s General Proviant-Mester, og residerende her i Odense, har og for en 25 Aar siden de Davidiske Psalmer paa adskillige fremmede Melodier udsat, hvilket skal og være approberet, og forlanger at komme til Liuset.«

Gjennemsyn og Forbedringer er bragt i den Form, hvori det haves i Haandskriftet i Gl. k. Saml. 1317. 4. Hans Villumsen staar aabenbart hvad Formen angaar ikke lidet over sine Forgjængere, derimod mangler hans Psalmer noget af den Fynd og Kraft, der er saa tiltalende ved Arrebos Davids Psalter. Her meddeles nu en Prøve:

VI. Psalme.

Ach! Herre lad din wrede
med straff ey være rede
at offuerile mig:
Lad ey din Grumhed Raade,
men tucte mig i Naade,
Som hår fortørnet dig.

I denne min Elende
Din Naade mig tilsende;
thi ieg er schrøbelig,
Giff kraftig helbred, Herre:
thi mine heen, diszuerre,
vansmæctis udj mig.

Den store Synd ieg øffuer
mig saare hart bedrøffuer,
Jeg findis aldrig fro:
huorleng schal ieg bie,
huorleng wilt du tie,
oc Necte hiertet ro?

Vend om oc lad dig finde,
ieg ellers maa forsuinde
min Siel er moxen ød:
Jeg beder om din naade,
i denne siælens waade,
at ieg ey bliffuer død.

Thj huo i Jordan soffuer,
Dig der io iche loffuer,
huad kand hand sig' udaf?
Det gode Du beuiszer
En dødning iche priszer
udj den Mærcke graff.

Aff Suck ieg slett udmattis,
fordj din trøst mig fattis,
Jeg græder huer en Nat,
min øyen wand wdgyde,
oc som to kilder flyde:
Thj ieg er slett forlatt.

Jeg i mit Kiød forfalder
for tiden sancker alder,
ieg er mig iche lig,
Min Sorig det Aarsager,
at daglig mine plager
formeeris offuer mig.

I Onde fra mig wiger,
Miszdæders hob bort figer:
Thj ieg fornemmer wel,
Den graad ieg mig med wæder
op for min Herre træder,
Som giffuer trøst min Siel.

Ja Herren allerrede
forgiattet hår sin wrede,
oc giffuit naadigt suar,
Saa tiit som ieg hår sucket,
Har hand sit hiert' oplucket
oc hiulpet aabenbar.

I finder der for schulle
Beschiemmis nu til fulde,
Forschreckis huer for sig,
omkuld tilbage falde,
oc wndertryckis alle
med spott ewindeligh.

XXIII. Psalme.

Saa flichtig som en hiurde tager ware
 Paa sine faar at nær' oc at forsuare,
 Saaledis weed oc Herren det at mage,
 At ieg schal ey paa noget mangel tage,
 Got fyndigt græsz hand mig til føde giffuer
 Oc i god mag til søde kilder driffuer.

Min suage siæl som kand sig ey regiere,
 Men wandrer hen paa ondschabs wey med flere,
 Omuender hand oc kraftig Wederquæger,
 med hielp och trøst all hindis mangel læger,
 hand hende schal med Jdel godhed pleye,
 oc for sit Naffns schyld wisze Rætte weye.

Om ieg endschønt i dødszens mørcke dale
 schal wandre frem, och lide hiertens quale,
 Jeg frøchter ey, thi mig kand Jndtet brøste,
 Du est med mig, din staff den schal mig trøste,
 Du schalt for mig et bord med got berede,
 mod findens Nid, som det schal see med wrede.

Mit hoffuit du med Oli' offuerstencker,
 oc offuen fuldt for mig mit Bæger schencker,
 Din Mischund oc Din godhed mig ledsage,
 oc følge frem i mine Leffnitz dage,
 Saa schal ieg bo i Herrens himmel-bolig,
 oc euig der hosz hannem leffue rolig.

Efter dette Forsøg varer det en rum Tid, inden vi træffe paa ny Parafrafer af hele Psalteren, ældre Bearbejdelser, som Arrebos og dem, der fandtes i Kirkepsalmebøgerne, optryktes stadig paany. Af de sidste i Forening med en Del egne Forsøg (ialt 95) dannede Christen Pedersen Abel, Præst ved den danske Menighed i Amsterdam, en rimet Davids Psalter til Brug for sin Menighed (trykt i Amsterdam 1667)¹⁹. Abels egne Bearbejdelser ere kun ringe, jeg vil derfor kun hidsætte de første fire Vers af en af de læseligste.

¹⁹ Denne sjeldne Bog findes i Hjelmstjernes Samling Nr. 1319.

Den XIX Psalm.

Siungis som : Siunge vi af Hiertens grund.

Himlene Deylig' oc bold'
 Kundgiør' Guds ære mangefold,
 Firmamentet saa lysteligt
 Fortæl hans Gierning Vnderlig;
 Dagen siger dagen der fra,
 Naten til Naten tal oc saa,
 Deris Vidnisbyrd vi acte maa.

Der er forvist ey qvind' ey mand,
 Der er ey Folck, ey sprog, ey Land,
 Som deris Tale ey har hørt,
 Deris snoor er ofver Jordan ført,
 De Prædicker jo all Verden om,
 Solen har i dem sit Rum,
 Oc gaar der ud som en Brudgom.

Som en Heldt oc Kempe kiøn
 Løber den sin Vey saa skøn,
 Ved Enderne af Himmelen
 Gaar den op oc ned igien.
 Intet er baade her oc der,
 Endten det er fier eller nær,
 Som for dens Hede skiult kan vær'.

HERrens Low fuldkommen er,
 Omvender Siælen til vor HERR',
 De Ting som Gud vidner om sig,
 Ere faste, bestaar evindelig.
 Der udi finder vi god Lær',
 Guds Befalinger rætte er',
 Oc Hierte-Glæde med sig bær.

Af de bekendte Digtere bearbejdede baade Bording og Kingo enkelte af Davids Psalmer, men disse ere i det hele ikke af deres heldigste Arbejder, det forekommer mig idetmindste, at Kingos Parafraaser af de syv Pønitensepsalmer staa ikke saa lidt under de bedre af hans originale Psalmer. Jeg vil ikke her meddele nogen Prøve af dem, da de alle findes i Fengers Udgave af Kingos Psalmer og aandelige Sange.

Nær ved Aarhundredets Udgang var det, som den noget aftagende Interesse for Davids Psalmer atter blussede op. Vi kjende nemlig ikke mindre end fire Forfattere, som hver paa sin Maade bearbejdede Psalteren fra ny af. Efter Tiden er uidentvilt Hr. Antonius Davidsen Foss den første af dem. Hans Værk, der ikke er trykt, findes i Thottske Saml. Nr. 457. 4to. Det har følgende Titel: »Davids Psaltere, Jtem: Nogle Samtaler oc Sange, saavel som nogle Eeniste Verse, sluttendes med Fader Vor etc. Paa Danske Sange-Vis Componered oc sammenskrevet af Antonio Fossio, Prædicker oc Guds Ords Tienere til Aggerskou-Menighed, under Riber-Stift, oc Hadersleb-Huuses Ambt²⁰.«

²⁰ Foran i Bindet ligger et lille Hefte med Forfatterens Personalial (dat. 1696, 12 Maj), i den Form, hvori de formodentlig oplæstes

Skriftet begynder med en rimet Tilskrift til Biskop Dr. Christen Lodberg, hvoraf jeg vil meddele Begyndelsen:

paa hans Begravelsesdag; det vigtigste deraf skal meddeles her: Antonius Davidsen Foss var født i Ribe d. 1 Maj 1646, og Søn af Mag. David Lavritsen Foss, Sognepræst til S. Katrine Kirke i Ribe, og Anne Jensdatter. Fra 1650 til 55 gik han i Skole hos den danske Skoleholder i Ribe, Mikkel Pedersen Sahle, derpaa kom han i sin Fødeby Latinskole, hvis Rektor dengang var Mag. Christen Aagaard. Efter hans Faders Død 1659 var han et halvt Aars Tid under Lavrits Nielsens „danske Information.“ Men da „han havde stor Længsel til det latinske Sprog, satte hans Moder ham igjen samme Aar efter hans Begjæring i forbemeldte latinske Skole under Niels Kragelund, nu Sognepræst til Lærskov og Jarup Sogne og og Provst i Andst Herred, da Vicerektor i Riber Skole, og siden under Mag. Hans Rosenberg, som da var Rector Scholæ, siden Lector Theol. i Ribe og Sognepræst til Vestervedsted, hvor han med Flid frekventerede og studerede til 1669, da han efter foregaaende Examen med Hans Højærværdighed sl. Dr. Peder Jensen Kragelunds Samtykke er dimitteret fra Skolen og faaet af clarissimo hujus tempore Rectore Mag. Gregorio Laurentii Fogio sit gode Testimonium til Akademiet. Rejste saa til Kbhvn og blev efter Examen approberet og indskreven i de hæderlige Studenters Tal.“ Kort efter fik han, ved Anbefaling af den kgl. Sekretær Erik Krag til Bramminge og Kjærgaard, efter Examen privatum Kongens Kost i Kommunitetet. Samme Aar rejste han med sin Privatpræceptors Tilladelse et halvt Aar hjem til Ribe; da han vendte tilbage 1670, fik han Plads paa Regensen, og 23 Okt. 1671 tog han theol. Attestats. Aaret efter prædikede han for Dimis og samme Aar fik han Valkendorfs Kollegium. Men da han 1673 rejste hjem til Ribe, blev han af Biskop Kragelund kaldet til første Lektiehører i Ribe Sk., 1674 fik han anden Lektie og Kantors Bestilling. Da Hr. Johan Jonæsen Schnell, Sognepræst i Agerskov, døde 5 Novbr. 1675, blev Foss efter Anbefaling af Grev Konrad Reventlov, Amtmand i Haderslev, og Dr. jur. Johan Müller, Amtsinspektør i Haderslevhus Amt, kaldet til hans Eftermand, og ordineret af Biskop Kragelund 13 Febr. 1676, hvorpaa han Dom. Oculi blev indsat i Agerskov Kirke af Herredsprovsten Hr. Anders Klavsen i Toftlund. D. 19 Sept. s. Å. holdt han Bryllup med Formandens Enke Margrete, hvem han blev „en from Mand og hendes syv faderløse smaa uopdragne Børn en god Fader og Forfremmer.“ Selv havde han kun 1 Søn. Hans Embedsvirksomhed roses meget i Parentationen: „han var en Guds Mand i Guds Hus og en kristen Mand i sit eget Hus.“ „Særdeles

»Her Superintendent, min Høyær-værdig Fader,
 Om Jeg mig dristig gjør, af Gunst mig det forlader,
 Jgiennem seer min Bog, om den i Stil er good,
 Ey David er Jeg self, dog udaf Davids Rood;
 Høytrauen er Jeg ey, enhver mig kand begribe,
 Min Pen udviser det, at Jeg er fød i Ribe,
 Jeg i Eenfoldig Stil, paa Danske Sange-Vis,
 Til det Eenfoldigt Folk min Davids Bog udspis.
 Vil Bispen kiende den at være værd at trycke,
 Jeg agter icke stort hvad Momi Søn vil tycke.
 At lade trycke den, det ey min Pung formaar,
 Her Biscop Eders Raad med Længsel Jeg attraar.
 Jeg Bogen icke vil beholde for mig eene,
 Heri, saa vit Jeg kand, min Næste vil Jeg teene« (osv.).
 Efter et Rim i samme Stil om »Bogen og dens Ind-
 hold« og et mindre »til Lasterne«, følge nogle Bemærk-
 ninger »til Music-Elskeren«, der vise, at Hr. Antonius Foss
 har været en musikkyndig Mand, der med Flid har samlet
 Melodier til alle Psalmerne af tyske Komponisters Værker.

har han haft saadan Lyst til Davids Psalmer, at han har forfattet
 dem sangvis med ny Melodier efter Musicam anrettet, hvilket han
 meget vel forstod.“ „Hans Omgjængelse mod hver Mand var saa
 ønskelig, som hans Fraværelse er nu bedrøvelig og beklagelig, han
 ærede sin Overmand, omgikkes venlig med sin Ligemand og var
 ydmyg imod sin Undermand, han savnes derfor af alle med des
 større Vemodighed som en god Hyrde af sin Menighed, som en
 from og forsynlig Fader af sit Hus, og som en trofast Ven og
 Nabo af Nabolaget.“ Om hans sidste Sygdom fortælles udførligt,
 hvorledes han i Jan. 1696 blev beladt med en stor Trangbrystighed,
 hvorfor han lod sin Svoger den velfornemme Kirurg Kej Jørgen
 Bonifacius kalde, men at han, da Sygdommen uagtet alle Lægens
 Anstrængelser tog til, lod sin Skriftefader, Hr. Jørgen Boysen,
 Sognepræst i Beftoft og Tislund, hente, og af ham modtog Alterens
 Sakramente. Senere sendte han Bud efter sin Broder Hr. Lavrits
 Davidsen Foss, Sognepræst i Pjedsted og Gaarslev, og sin Stedsøn
 Hr. Henrik Schnell, Sognepræst i Nebel og Lydom, der begge „med
 Trøst af Guds Ord aflagde deres Besøgelse hos ham.“ Efter en
 hjertelig Afsked fra alle døde han den 29de April 1696.

— Om hans eget Arbejdes Værd vil følgende Prøve give en Forestilling. Til Afvexling har jeg valgt den fjerde Psalme, der er en af de bedre.

IV.

Til Sang-Mesteren paa Strænge-Leeg, Davids Psalme.

Min Retfærdighedsens Gud,
Hør mig, naar Jeg raaber,
Du af Vee har frelst mig ud,
Mig, som paa dig haaber,
Hør min Bøn, oc Naadig vær,
Du mig trøstig Hielp tilbær,
Aaben staa dit Øre!
Herre mig Bønhøre!

O J stoore Mænd paa Jord
Skal det vare længe?
J som tale megtig' Ord,
Vilde mig betrænge,
Oc min Ære saa forsmaa,
Hvad veed J, hvortil kand gaa?
Gud har det i Sinde,
Som J skal befinde.

Løgn oc Svig lad fare plat,
Oc forfænglig Rencke,
Den mand Kroonen har paasat,
Som J ey betæncke,
Gud vil føre Sin' om her,
Den hand refser, har hand kiær,
Underligt det haver
Sig med Herrens Gaver.

Skee hvad Herren self befal,
Thi Jeg paa ham haaber
Herren mig bønhøre skal,
Naar Jeg paa ham raaber.
Bliver vrede, synder ej,
Hver i Hiertet overvej
Paa sin Seng Guds Ville,
Dermed tier stille.

Paa Retferdighedsens Vis
Eders Offer yder,
Eders Tack oc Tunge-Pris
Herren self tilbyder,
Paa ham haaber, har ham kiær,
Offer ham, hvad hand begiær,
Herren det behager,
Oc det vel optager.

Mange sig det af Spot,
Mange, ja disverre,
Hvo os viser noget got?
Men, ô Gud, min Herre,
Løft kun op dit Ansigts Lys
Over os, at vi fornys,
Saa skal du mit Hierte
Giøre fri for Smerte.

J mit Hierte gaf du Trøst
Oc behaglig Glæde;
Hine glæde sig om Høst
Ved den yndig Hvæde,
Korn og Vin de have kiær;
Ved min Fryd slet intet er,
Som Jeg kand annamme
Af min Gud, oc bramme.

Udi Fryd oc megen Roo
Vil Jeg mig nedlegge,
Jeg i Sickerhed skal boo
Jnden mine Vegge,
Sover Jeg, du hielper mig,
Thi Jeg fryder mig ved dig,
Du skalt mig bevare
Fra U-Lyck' oc Fare.

Nærmest Foss staar i Tiden den frugtbare Psalmedigter M. Elias Eskildsen Naur, Rektor i Odense og Professor ved det derværende Gymnasium, hvis »Ny Streng paa Davids Harpe, eller alle Davids Psalmer, paa de letteste Kircke-Melodier udsatte« udmærke sig ved et flydende Sprog, men lide ved Siden deraf ikke sjeldent af paafaldende Smagløsheder. Den Udgave af Naurs Davids-Psalmer, jeg har for mig (trykt i Kbhvn 1699²¹), indledes efter en dobbelt Approbation af Dr. Hans Wandall (den første dat. 30 Juni 1688, den anden 27 Avg. 1698) med en »Tilskrift til Gud Fader«, der indeholder adskillige sønderlige Ting, som naar Gud kaldes den, »som maaler Vandet med sin Næve og befatter Himmelen med Spande«, og mere, der ikke er meget smagfuldere. Derpaa følger en »Første Erindring til den Lofsungende Læsere, der det første halfve Hundrede Psalmer kom for Liuset Anno 1692«; den begynder saaledes:

»Jeg veed snart hvad du vil, O gunstig Læser sige:
 At Arøboe, en Mand i sin Tid uden Lige,
 Har Davids Psalmer og for mange Aar udsat,
 Og bør at holdis som en rar Juveel og Skat,
 Den Mening er og min, hand vilde Isen bryde,
 Og Davids Harpe med fuld smucke Streng pryde;
 Hver Psalme gaar og med saa smuck en Melodi,
 At nock en Vittig kand sig finde der udi;
 Men af hans Bøger er fast ingen meer tilbage,
 Det mange med mig maa med Længsel nu beklage,
 Hans Psalme-Bog blef Tryckt det Aar som Jeg blef fød²²,
 Og med sin Autor snart hos mange slet bortdød.
 Ham bør dog for sin Digt og smucke Davids Psalmer
 Et ævigt Laurbær-blad, som aldrig aldrig falmer,
 Og at hans æred Nafn dis meer udbredis maa,
 Hans gamle Harpe Jeg Ny Streng setter paa.«

²¹ *Nyerup* anfører i sit Literaturlexikon en ældre Udg. Odense 1690, som jeg dog ikke har set, og hvis Tilværelse jeg ogsaa betvivler.

²² Naur er efter sin egen Antegnelse født d. 17 (ikke 27) Febr. 1650.

Om den nærmere Foranledning til Skriftet siger Forfatteren videre, efterat have kaldet Psalmerne en »Himmel-Skole«:

»At vende Tid og Flid paa denne Skole-gang,
 Og qvæge Hiertet ved Guds egen Harpe-Klang,
 Der til har mig og raad det Laurbær-kranset Hofvet,
 Her Kingo mener Jeg, som største Ting har vovet
 I Skialdre-Konsten; Hand mig ofte skyndet har
 Til det og andet sligt med Flid at giøre klar.
 Jeg er og sær opvagt til denne Aand-rig Handel
 Udaf Theologis, men sær af Doctor Vandel,
 Hvis Viisdom-dyppet Pen dybsindig skref mig til²³,
 Og bad mig legge Haand paa Davids Harpe-Spil.«

»Den anden Erindring til den fromme Læsere« indeholder i Prosa endel Bemærkninger om Davids Ps. og en Udsigt over de ældre danske og fremmede poetiske Bearbejdelser af dem. Tilsidst slutter Forf. med at omtale Melodierne, om hvilke han siger, at han har søgt de simpleste, »for at endog Borgere og Bønder, ja Tigge-Drenge og Piger, som for intet skal bekomme Bogen, kand uden ald Hinder siunge med, og paa en lystig og liflig Maade lockis og ledis til Himmelen«. Her følger nu en Prøve af Psalmerne selv:

Den Tredie og Tyvende Psalmé

kand kaldis

Faarenis Tilflugt til den gode Hyrde.

Vil Siæle-Ulfven Myrde,
 Løb til den gode Hyrde,
 Vær kun hans Faar og Degge-Lam,
 Og qvæg dig ved hans Naad-Dam.

Siungis som:

JESU sode Hukommelse etc.

Som Hyrden føder sine Faar,
 Og driver dem til stille Aar,

Saa føder HERren og min Siæl,
 At den skal altid lide vel.

²³ „Anno 1687 d. 7 Novbr.“ bemærker Naur i en Note.

Min Hyrde er den Gud og Mand,
Saa mig slet intet fattis kand
Ved hans det rige Naade-Bord,
Hvor hand mig føder med sit Ord.

Som Faaret qvægis i en Eng,
Og sover sødt i Blomster-Seng;
Saa hviler jeg og nyder Fred
I Gud, foruden ald forted.

Hand leder mig til Qvæge-Vand
Ved sin den gode hellig Aand;
Det flyder for mig sagt og sød,
Og slucker Syndsens Brænde-Glød.

Hand Siælen og vil vende om,
Og fra ald Ondskab giøre tom,
Hand møder med sin Hyrde-Pind,
Hvor Verden sig vil snige ind.

Hand før mig for sit gode Nafn
Paa alle smucke Dyders Stafn,
Saa jeg ey flytter nogen Fød,
Hvor der opubler Ondskabs Flod.

Naar jeg og engang krybe skal
Igiennem Dødsens Skugge-Dal;
For Døden jeg da frygter ey,
Thi Gud er med paa denne Vey.

For intet jeg da frygte tør;
Thi hvad som mig til skade rør,

Det slaar du med din Hyrde-Kiep,
Og frelser mig som Øre-Lep

Din Klæp og Staf er ald min Trøst
I Synds og Dødsens Breck og Brøst;
Mod mine Fienders Had og Mord,
Du for mig breder og dit Bord.

Det svier vel i deris Sind,
At jeg gaar til Guds Taffel ind;
Og bliver af din Naade Met,
Hvor vel de vilde hindre det.

Hvor Avindsyge de end see,
Du salver mig med Olie;
Saa Siælen Qvæge-Saften faar,
For hver en Sorg og Synde-Saar.

Din Naade-Kalck du skiencker fuld,
Der dypper jeg mit tørre Muld,
Min slet indsvunden Orme-Seck
Forfriskis i din Naade-Beck.

Dit Gode, og din Miskundhed
Skal altid, altid blive ved
At følge mig min Livis Tid,
Endog i Dødsens sidste Strid.

Jeg alle Dage sidde skal
Udi min HERRis Huus og Sal,
Der boer og bliver jeg i roe,
Og ævig skal i Himlen boe.

De første halvhundrede Psalmer havde Naur, som han selv ovenfor bemærkede, udgivet 1692; tre Aar efter udkom »Davids Prophetiske Harpe-Leegs Første Chor, eller de første XLII Kong Davids Psalmer paa Riim og Sang-viis. Af Jens Søfrensøn Bergendal, Sogne-Præst til Munkebjergby og Brumaa Sogner«. Dette Skrift har megen Lighed med Naurs og synes at være et Forsøg fremkaldt af Kappeslyst. Forsøget er ikke faldet ilde ud; det var Samtidens Mening, at Bergendals poetiske Bearbejdelse af Davids Psalmer var den bedste af alle dem, der udkom i

17de Aarhundrede²⁴. Og det kan ikke nægtes, at med Hensyn til Versebygningen og Sprogets Renhed, ikke mindre end ved et sjeldent Held til at undgaa de Smagløsheder, som ellers vare egne for Tiden, staar Bergendal over alle sine Forgjængere. Dog er det mit Skjøn, at med Hensyn til sand poetisk Aand og, hvad der hænger sammen dermed, Sprogets Fynd og Kraft, har han endnu ikke naaet Arrebo. — Til Sammenligning med Naur anføres samme Psalme, som den, der meddeltes af hans Samling:

Den Tredie og Tivende Psalme

kand kaldis

Davids Hyrde-Viise.

JEsus er den rette Hyrde,
Som borttager Syndsens Byrde,
Og vi er hans Fødis Faar,
Hand os rigelig bespiser,
Hand os lærer og veyviser,
At vi vel og sicker gaar.

Kand Siungis som:

JEsu sode Hukommelse etc.

Min Hyrde HERren er altid,
Som mig forsiuner med stor flid,
Fuld søt jeg hviler i hans Skiød,
Hand gifver mig mit daglig Brød.

Alt hvis der tienligt er for mig
Beskicker hand mig rigelig,
Saa jeg aldellis intet veed,
Der fattis mig til Salighed.

Paa grønne Eng med Lyst jeg gaar,
De beste Blomster for mig staar,
I Græsset skjønt jeg ligger ned
I Luun, naar Solen sticker heed.

Ja jeg og har mod Solens brand
Det Lifsens Vand mig ledske kand,
Det Vand for noget Sølf er klart,
Og har en deylig stille fart.

Saa mageligt til dette Vand
Jeg leedis af min Frelsermand,
Det smager mig saa hiertlig vel
Og gjør mig sund til Lif og Siæl.

Seer hand, at jeg gaar icke ret,
Min Hyrde veed at lempe det,
Hand mig omvender, at jeg ey
Omkomme skal paa Syndsens Vey.

²⁴ Saaledes siger *Sorterup* i „Cacoethes carminificum“: „Jens Bergendal er lykkelig baade i latinske og danske Vers, og hans Sange over Dav. Psalmer flyde bedre end Th. Willumsens, Arreboes og Naurs.“

Hand paa de Stier drifver mig
 Hvor Ræt og Guds Frygt hviler sig,
 Sligt gjør min Hyrde mig til Gafn
 Alt for sit eget store Nafn.

Naar jeg endogsaa vandre skal
 I Nød og Dødsens skuggis Dal
 Jeg da hos Hýrden søger Raad,
 Hand alt har dempet Dødsens Braad.

For mig hans Hyrde-Kiep og Staf
 Alt Ont og Fare verger af,
 Paa den jeg holder mig i Nød,
 Ved den jeg styrckis i min Død.

Du har meddelet mig dit Ord,
 Du har bereedt for mig dit Bord,
 Der du saa riigelig frembær
 Alt hvis mit Hierte det begier.

Min Fiende seer der paa med skam,
 Hvad skjøtter jeg, hand er mig gram?
 Jeg er saa mæt, jeg er saa glad
 Ved denne Lifsens Himmel-Mad.

Med Olie saa dyrebar
 Du og mit Hofvet salved har,
 At Naadsens Draaber flyder ned
 Paa mig i Ofverflødighed.

Du for mig lystig skiencker i,
 At mit Sind bliver let og fri;
 Seer dog, hvor HERren er mig huld!
 Min Kalck den er alt ofven fuld.

Saa skal dog got og Miskundhed
 Min Lifestid ud mig følge med,
 Og jeg i HERrens Huus med Ro
 Skal ævighedens Dage boe.

I Sammenligning med de to her nærmest foran anførte Forfattere fortjener Aarhundredets sidste Psalmebearbejder kun ringe Opmærksomhed, især da hans Værk ikke blev trykt, og formodentlig heller ikke var bestemt dertil. Det er betitlet »Davids aandelige Harpe Slag, udsat udj største Ænfoldighed . . af Søfren Hendrichs-søn Malmøe. Skrefvet udj Kiøbenhavn Ao 1697 d. 1 Januarj.« Forfatteren kjende vi ikke videre til, men man indtages strax imod ham ved at læse hans Dedikation til Dr. Peder Jespersen og dennes Hustru Fru Bodel, da den bestaar af de groveste Smigrerier. Skriftet, der findes i Thottske Saml. 14. 4to, indeholder en metrisk Parafraze af alle Psalmerne, helt igjennem i det samme Versemaal (Alexandriner). Som Prøve hidsættes Begyndelsen af 6te Psalme.

VI.

Ach! Herre straf mig ej, udj din store vræde,
 Og udj grumhed din, gjør dig ej hastig ræde,
 Jeg kaster mig nu her, alt paa mit andsiget need,
 Og Naade beder om, for synden min saa leed.

Tugt mig j grumhed ej, som jeg kand vel forschylde,
 Men læge du heel snart, min Sjæles syndig bylde,
 Din grumhed ved jeg vel, ej nogen taale kand,
 Naar du udøser den, paa qvinde eller mand,
 Men vær mig Naadig dog, O Herre jeg det beder,
 Det er den Ene ting, jeg hos dig efterleder,
 Jeg er heel schrøbelig, det runt bekiendes maa,
 Hielbræde mig min Gud, og lad mig hielpen faa,
 Ti mine Been forvist, forferdet monne vere,
 De mig paa jorden ej, nu snart kand mere bere,
 Ti Guds forferdelse, den største Sygdom er,
 Og lægedom hos ham, hvo ellers den begier.
 Min Siæl forferdet er, ja meer end jeg kand sige,
 Hvorlengte Herre dog, vil du nu fra mig vige?
 Ræd Du min Siæl O Gud, og vend dig snarlig om.
 Dersom det iche scheer, jeg hastig da omkom.
 For din barmhiertighed, mig hielp O Herre sende,
 Din naades glantz og lius, igien for mig optende,
 Ti naar Gud hand sin røg, til os vil vende hen,
 Da visselig vor Siæl, j største fare er.
 J Døden tencher mand paa dig ret ingenlunde,
 Og hvo vil tache dig j helfved' nogen stunde?
 Det mennischeligt er, at grue for den død,
 Men dør vj udj Gud, da døden er os sød.
 Af such er jeg vel tret, min seng jeg ogsaa bløder
 Den gansche nat vel ud, mig graad der stetze møder,
 Mit læje væder jeg, med salte øyen taar,
 Og græde klynchet ly(d), af hierttens angst gaar.
 Min schichelse den er, slet falden udaf sorrig,
 Jeg gammel vorden er, j denne ælends borrig,
 Jeg allevæjgne og, her angst drager ud,
 Saa al min lengsel er, kund efter dig min Gud.
 Bort j misdædere, og alle fra mig viger,
 Min graad den visselig, for Herren jo opstiger,
 Af Herrens Naade jeg, nu triumphere vil,
 Ti Gud min graad for vist, schal sig nu tage til,
 Ja min formanelse, den Herren og vist hører,
 Og min vedmodig bøn, hands hiertte trolig rører,
 Hand med et naadigt svar, schal og anamme den,
 Ti hand j al min nød, hår været mig en Ven,
 Ja mine fiender, de blifve schal til schamme,
 Forførdelse heel stor, vil dennem ogsaa ramme,
 Med schamme de sig vist, tilbage vende maa
 Omsider schientzel stor, de visselig schal faa (osv.).

Vi staa nu ved 17de Aarhundredes Udgang, og dermed standser ogsaa de selvstændige danske poetiske Bearbejdelser af Davids Psalmer for lang Tid. Den pietistiske Tidsalder vendte Blikket andetsteds hen, og søgte ikke mere som den forløbne Tid fortrinsvis sin Opbyggelse i Davids Psalmer, men under Jesu Kors og i Beskuelsen af hans Vunder, og den religiøse Digtning maatte nødvendigvis komme til at gaa i samme Retning. Kaste vi Blikket tilbage paa den lange Række af Forfattere, som vi have set saa flittigt sysle med at overføre Davids Psalmer i danske Vers, (og der kan ikke være Tvivl om, at der har været endnu mange flere, som have givet sig af dermed²⁵), da kan det vel ikke nægtes, at kun de færreste hævdede sig over det middelmådige, og at nogle vel endog staa endel derunder, men hele denne Virksomhed fortjener dog Opmærksomhed som et Bidrag til Tidsalderens Karakteristik og som Antydning af, i hvilken Retning den kirkelige Tankegang i det 17de Aarhundrede fornemmelig gik.

²⁵ I Kar. Brahes Bibl. findes saaledes en rimet Overs. af Dav. Ps. uden Titelblad, men af Karen Brahe forsynet med den Paaskrift: „Ambrosius Lobwassers Davids Psaltere af Tyschen oversat, uvist ved hvem.“ Jeg har ikke haft Lejlighed til at undersøge den. Af lignende Haandskrifter findes der, foruden dem, jeg her har anført, maaske endnu flere i private Samlinger eller i Norge, ikke at tale om Bearbejdelser af enkelte Psalmer.

Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe,

en archæologisk Meddelelse

af

Jacob Helms.

Det er en Kjendsgjerning, som let nok lader sig forklare, og som i andre Lande oftere er bleven paavist, at det Eiendommelige ved en Kathedralkirkes Byggemateriale, Anordning og Dekoration paa en kjendelig Maade er gaaet over til de mindre Kirker i samme Stad og Omegn. I vort Fædreland, hvor Forholdene for den kirkelige Bygningskonst jo ikke vare gunstigere, end at det som oftest kun er enkelte større Kirker, der vise en mere udpræget Stilart og egentlig Anvendelse af Konstformer, maatte en saadan Indvirkning af Moderkirkens Bygning selvfølgelig i det Hele blive mindre iøinefaldende, og den er ialfald hidtil ikke nærmere bleven eftervist. At den alligevel, i det Mindste i et enkelt Tilfælde lader sig godtgjøre, vil fremgaa af efterfølgende Blade, der skulle gjøre Læserne bekendte med en Gruppe Landsbykirker, der paa den antydede Maade slutte sig til Ribe Domkirke. Vel er der først og fornemmelig ved det anvendte Materiale, at de ligesaa bestemt røbe deres Slægtskab med denne, som de — nogle Undtagelser fraregnede, hvilke senere skulle omtales — sondre sig fra vort Fædrelands øvrige Kirkebygninger; men ogsaa ved Anordningen og Dekorationen af det Ydre gjør Overensstemmelsen sig i høi Grad gjældende, saaledes at

endog velbevarede Partier af nogle af disse mindre Kirker kunne give værdifulde Vink til rigtig Forstaaelse af flere Forhold og Former, som nu ikke længere findes paa Moderkirken i deres oprindelige Skikkelse, men kun i en efterlignende Fornyse, til hvilken andetslags Materiale er bleven benyttet.

Dog ogsaa uden dette Hensyn til Domkirken, om hvilken disse dens Døtre ligge i en Halvkreds, nær omkring den, som under dens skjærmende Varetægt, have de for deres egen Skyld Krav paa mer end almindelig Opmærksomhed. Der vil nemlig maaske vanskeligt findes hos os en lignende større Gruppe af Landsbykirker, der kan maale sig med denne i høi Ælde, og maaske endnu vanskeligere nogen, der vil kunne opvise en saa gennemført, hele det Ydre omfattende Dekoration*). Da det af Alt fremgaar, at de ere ældre end denne Egns Kirker af hugne Granitkvadre, og det endog kan paavises, at de i visse Tilfælde have tjent disse til Forbillede, afgive de herved tillige et vigtigt Bidrag til Aldersbestemmelsen af disse sidste og blive i flere Henseender at betragte som et Mellemlid imellem Domkirken — eller om man hellere vil: fremmede Stenkirker — og vore jyske Kvaderstenskirkker, og det sandsynligvis ei blot for saadanne, der ligge i deres egen Nærhed, men ogsaa for mange andre, der ligge i fjernere Egne, hvorfra hverken den store eller de mindre Tufstenskirkker kunne øines udover de flade Strækninger.

Men Aarhundredernes Tand har tæret stærkt paa disse Kirkers oprindelige, langveisfra hentede Byggemateriale. Derfor er det kun enkelte af dem, der endnu have beholdt Saameget af deres gamle Prydelse paa Kor og Skib, at de ogsaa kunne veilede til at forstaa Betydningen af de nu

*) Muligt dog, at de enkelte Kirker ved Eideren og Trenen og helt oppe i Byen Slesvig (St. Johannes Klosterkirke og St. Michaelis K.), i hvilke ganske det samme Materiale er blevet bemærket, kunde tyde paa en lignende større Gruppe i Sydslesvig.

ofte kun ubetydelige Rester af samme, som hist og her ere blevne tilbage paa de øvrige. Hvert Aars Istandsættelser bringe endnu fremdeles baade hint Materiale og dets eiedommelige Dekoration mere og mere til at forsvinde; thi Vestkystens Taager og Regnstorme ere Fjender, som Tufstenen dog tilsidst maa bukke under for; og derfor gaar nu næppe nogen Sommer hen, uden at et større eller mindre Parti af en af disse Tufstenskirkers Ydermur fornyes med Mursten. Maaske vil den Tid ikke være fjern, da det ikke længere vilde være muligt at give et saadant Billede af disse Ribeegnens gamle Kirker, som her skal forsøges paa.

I. Tufstenen som Byggemateriale.

Allerede i Oldtiden fremtræder de forskjellige Arter af Tufsten paa Grund af den Lethed, med hvilken de lade sig føre og behandle, som et meget anvendt Byggemateriale, — navnlig noksom bekjendt fra Mindesmærkerne i Italien. Ved nærværende Leilighed bliver det imidlertid alene Kalktufen, som vedkommer os. Dette hyppigt forekommende Mineral dannes endnu bestandigt, idet kalkholdige Ferskvandskilder afsætte deres Kalkstof paa andre mineralske, vegetabiliske eller animalske Dele*). Derfra hidrøre de forskjellige Smaasten, Huller eller røragtige Aabninger, som altid forefindes i denne Slags Tufsten.

Den rhinlandske Tufsten er af en smudsig, gulgraa Farve og brydes fornemmelig ved Andernach, hvor den foruden det almindelige Navn ogsaa har den mere lokale Benævnelse »Trass«. I den tidligere Middelalder, navnlig i det 11te og 12te Aarhundrede, fik denne Tras eller

*) Saadanne Tufstensdannelser ville være mange Læsere bekjendte fra de saakaldte „forstenede“ Fugle, Fuglereder o. s. v., som have faaet et saadant Overtræk ved at nedsættes i visse mineralske Kilder.

Tufsten fra Andernach en overordentlig stor Betydning som Byggemateriale for Borge, men især dog for Kirker. Den førtes ei blot ned ad Rhinen til Köln, der ret egentlig er disse rhinlandske Tufstenskirkers Metropolis, og endnu videre helt ind i Holland; men ogsaa opad Floden strakte dens Gebet sig lige indtil Ingelheim, hvor den afløses af den røde Sandsten fra Main og Neckar. — I Begyndelsen blev Tufstenen benyttet i store, temmelig uregelmæssige Kvadre, men sidenhen i Former som Middelalderens Mursten. I større Kirker opførtes dog oftest Piller og Andet, hvad der udkrævede en større Fasthed og Styrke, af haardere Stenarter, ligesom man hyppigt i Bueslag o. s. v. lod den afvexle med brændte Sten eller rød Sandsten for at frembringe det Farvespil af vekslede Materialer, som var en Overlevering fra den romerske Bygningskonsts Slutningstid. I Holland, hedder det, er Murstenen bestandig bleven brugt i Forbindelse med Tufstenen; dog det Nærmere om, paa hvilken Maade de to Materialer, der ere anvendte i Forhold til hinanden, er ikke bleven Meddel. bekjendt. Men i det 13de Aarhundrede maatte Tufstenen i hine omtalte Egne som kirkeligt Byggemateriale ganske vige Pladsen for Trachyten og de alt nævnte fastere Stenarter, hvilke egnede sig bedre for den gothiske Stils Fordringer. Det omtales derfor som noget særdeles Paafaldende, naar den i en synderlig senere Tid findes anvendt i en enkelt betydelig Bygning; og hvad det angaar, at den endnu bestandig er Gjenstand for Udførsel til Holland, saa skal dens Anvendelse der nu mest være, at den knust bruges som Bindemiddel i Murkalken. Saaledes var den ogsaa allerede bleven benyttet i Middelalderen ved Siden af dens ovenførte betydningsfuldere Brug.

I sin Afhandling om Ribe Domkirke*) har Professor Høyen først oplyst, at det Materiale i denne Kirke og i adskillige andre i Sønderjylland, hvorom man havde paa-

*) Dansk Ugeskrift, Anden Række, II Bind 1842. S. 27 ff.

staaet, og atter og atter gjentaget, at det var indført fra England, netop var denne her omtalte Tras fra Andernach, og at Udførselen af dette Byggemateriale i hin tidligere Tid altsaa ikke blot havde strakt sig til Holland, men var naaet lige til de Egne i vort Fædreland, som dengang stode i Handelsforbindelse med Rhinlandene. Den Formodning, som Forfatteren ved samme Leilighed udtaler, at den ogsaa vil findes anvendt paa flere Steder i Omegnen af Ribe foruden i den gamle Landsbykirke, hvori han selv har bemærket den, har, som alt antydet, ved nærværende Meddelers Undersøgelser bekræftet sig paa en overraskende betydningsfuld Maade. Thi derved har det vist sig, at det ikke blot er nogle enkelte Kirker i det flade og stenløse Kystland nærmest omkring Ribe, hvori dette Materiale findes anvendt, men at der paa en vid Strækning, hvis Grændser gaa mere end to Mile Nord og Syd for denne By, og mere end halvtredie Mil Øst for Vesterhavets Kyster, ikke findes en eneste Landsbykirke, uden at Tufstenen maa siges i det Mindste at have været et Hovedmateriale for dens Opførelse. Selv i de bakkede Egne ved Høierup og Lintrup, hvor der endnu den Dag idag er Overflødighed af store Rullestene, ere Kirkerne dog ikke byggede af Granit, som var lige ved Haanden, men af Tufsten, som maatte føres over hundrede Mile tillands og tilvands, inden den naaede fra Andernach og til disse Steder.

Begynde vi fra Syd med den store Kirke i Brøns, der var indviet til St. Villehad, have vi fremdeles følgende Landsbykirker at nævne som henhørende til denne Gruppe; langs med Kysten: Reisby (St. Laurentius), Hvidding, Vester Vedsted (St. Andreas), Fardrup (St. Nicolaus), og inde i Landet Vodder (St. Laurentius), Roager (St. Andreas), Høierup, Spandet (St. Jacob?), Sem (St. Andreas), Kalslund, Hjortlund og Lintrup*), samtlige

*) De tidligere Efterretninger om, at Kirkerne i Reisby og Lintrup skulle være flyttede, savne al Grund. „Danske Atlas“ har faaet

Syd for Kongeaaen; og Nord for denne ere ved Kysten: Vilslev (St. Nicolaus), Darum (St. Laurentius) og Sneum og inde i Landet: Jernved*) (St. Nicolaus) og Hunderup. Endelig maa endnn nævnes Tjæreborg Kirke, der vel er bygget af Granitkvadre, men paa hvis Nordside et temmelig betydeligt Stykke af Murens Overdel er opført af dette Materiale. Det hele Antal er altsaa 18 eller 19 Kirker, alt eftersom man vil medregne denne sidste eller ikke. Muligt vilde Hunderup Kirke ogsaa nok saa rigtigt være at henhøre til Granitkirkerne, men Trassen forekommer dog, uagtet de store Forstyrrelser, her ere skete, endnu i en betydelig Udstrækning i den. Om de øvrige Kirker, i hvilke Skib eller Kor ere af et andet Materiale, skal det nedenfor blive godtgjort, at de Partier, som ere af Tufsten, ere de ældste.

Spørgsmaalet, om her ikke skulde være flere end de nævnte Kirker, som maatte være at henhøre under denne Gruppe, maa finde sit Svar i den Kjendsgjerning, at den hele Kreds af Kirker i de Sogne, der ligge udenom de anførte, ligefra den smuktbyggede og høitliggende Kirke i Jerue til den store Kirke i Skjærbek alle ere af Granit, og det paa et Par Undtagelser nær af hugne Kvadre. Det Samme har vist sig at være Tilfældet med alle denne Egns fjernere liggende Kirker, som ere blevne Meddeleeren bekendte. Paa de nærmeste Vesterhavsøer findes nu kun Levninger af en gammel Kirke, nemlig den i senere Tider meget forandrede og forbyggede Kirke i Sønderho paa Fanø; muligvis vil der ogsaa i den kunne findes Spor af Trassen. At den forekommer i Kirker paa andre Vesterhavsøer f. Ex. i Keitum paa Sild og i den gamle St. Hjælpers Kirke paa Pelworm er fra tidligere Tid bekjendt, ligesaavel-

hin Efterretning om den førstnævnte Kirke igjennem en Indberetning fra den daværende Sognepræst i Reisby, hvilken endnu bevares her i Ribe, og som udviser, at hin Antagelse væsentlig støtter sig til Navnets sindrige Udledning af „Reise-By“ (!).

*) Det er denne Kirke, Prof. Høyen sigter til paa det anførte Sted, hvor dens Navn imidlertid har faaet en urigtig Skikkelse.

som at den — som foran nævnet — findes nede ved Eideren og Trenen, og i Byen Slesvig selv^{*)}). Det er jo derfor rimeligt nok, at her maaske allerede temmelig nærved den Grændse, som mod Syd er bleven angivet for denne Gruppe, ville findes andre Tufstenskirker; men de ville dog i saa Fald alligevel falde udenfor den afsluttede Kreds, som de ovenanførte Kirker have dannet om Ribe Domkirke.

For ikke at opstille løse Gisninger, om hvorvidt Tufstenen mulig kan have været brugt i andre nu nedbrudte Kirker i Ribe selv og paa Landet indenfor den angivne Grændse, ville vi her blot holde os til et Tilfælde, hvor noget Bestemt foreligger. I Vinteren 1855—56 stødte man paa de Fundamenter af raa Kampesten, hvorpaa den gamle, 1698 nedbrudte, St. Peders Kirke i Ribe havde staaet. Her fandtes ei Spor af huggen Sten; Sokkelstenene og selv Noget af de underste Fundamenter vare allerede optagne. Men derimod forekom her mangfoldige Brokker af Tufsten i Murstens Form, og flere Grave i og udenfor Kirken, af den bekjendte gamle Form^{**)}, med særegen lille firkantet Plads for Hovedet, vare desuden byggede af saadanne Sten. Da ved den Leilighed det Sidste af Grundvolden optoges, vil for Fremtiden kun de enkelte Stykker Tufsten, som kunne findes paa den nu dyrkede Ager, bære Vidne om, hvor Ribes ældste Sognekirke — som den er bleven antagen for — i sin Tid har staaet.

Om Tufstenen i denne Egn har været anvendt til andre Bygninger end Kirker, er jo et Spørgsmaal, som egentlig ikke hører herhen, men som det dog vilde have sin Interesse at faa besvaret. Under den fuldstændige

*) Selv om skriftlige Efterretninger mangle om en vestlig Handelsvei for denne Stad, saa vidne dog dens Tufstenskirker om, at man i det Mindste for et særligt Øiemeds Skyld har benyttet en saadan.

**) Overliggerere fandtes nu ikke over dem; ikke heller opdagedes Blyplader eller Lignende, skjønt i det Mindste nogle af dem bleve omhyggeligt gennemsøgte.

Mangel paa andre Vidnesbyrd kunde det maaske dog være værdt at agte paa Navnet »Trasborg Huse«, som en By eller Række Huse bærer, hvilke ligge ved Sneum Aa, nærved Sneum Kirke, der, som anført, er bygget af Tras. Nu er Benævnelsen »Tufsten« rigtignok den ene brugelige hos de Faa paa Landet, hvilke overhovedet kjende noget Navn for dette Materiale, der nogle Steder har givet Befolkningen Anledning til de besynderligste Gisninger*). Men da Ordet »Tarres«, der ogsaa bruges ved selve Rhinen og kun er en forandret Udtale af »Trass«, tidligere i det Mindste ligeledes har været kjendt i Slesvig, er det jo sandsynligt nok, at dette ikke mindre har været brugt Nord for Kongeaaen.

Ligesom i Ribe Domkirke, hvor kun som enkelte Undertagelser Blokke paa en 6 Tommers Tykkelse have været at opdage, saaledes findes ogsaa i disse Landsbykirker Tufstenen altid anvendt i Størrelse og Form som Mursten fra Middelalderen. Længden kan vexle imellem 8 og 24 Tommer, Tykkelsen imellem 3 og 4 Tommer og Bredden synes for det Meste at være omtrent 5—6 Tommer. Disse Stykker ere opmurede med smukt holdte og temmelig smalle Fuger. Dog er det kun den ydre og indre Side af Murene, hvis Tykkelse i disse Kirker sædvanlig er 5 til 6 Kvarter, der er opført paa denne Maade. Det mellem-liggende Rum er, som i næsten alle vore gamle Kirker, udfyldt med mindre Sten af alle Sorter, deriblandt ogsaa brændte Mursten, mest i Brudstykker, Alt liggende i et

*) I Præsten A. Bøysens Indberetning om Spandet i Aaret 1768 (i Anledning af Udgivelsen af „Danske Atlas“) hedder det tildels ret træffende: „især ere der (i Kirken) endeel forunderlige Muurstene, som ei ere brændte, men sjunes som de vare af graae uberedt Leer og ere porøs, men af saadan durabilitæt, at de ventelig har siddet i Kircken i nogle Secula, de se ud i alle Maader som pimple Steen.“ — Nogle Steder hedder det hos Beboerne, at deres Kirke er bygget af en egen Slags Klyne (Tørv), som man havde i gamle Dage.

tykt Kalklag, der ofte bærer Spor af at være stærkt blandet med knust Tufsten. Saadant Fyldingsmurværk havde, som bekendt, allerede været i Brug i Oldtiden og benævnedes da »Emplecton«.

Alle vore Tufstenskirker staa paa en Sokkel af huggen Granit med mere eller mindre Profilering foroven. I de fleste og ældste Bygninger begynder Tufstenen umiddelbart over denne; i de senere lagdes endnu et eller to Lag Granitkvadre over Sokkelstenen, indtil Granitkvadrene omsider vandt saadan Overhaand, at man kun brugte Tufstenen som Ornament foroven; og da man var kommen saavidt, var der kun altfor nær til det næste Skridt, hvorved Trassen blev ganske overflødig. Dog siden Mere derom; her endnu kun den Bemærkning, at paa Domkirkens Kor-ende ere Granitkvadre heller ikke blevne brugte ovenover den profilerede Sokkel, medens saadanne derimod i den noget yngre Vestende ere blevne lagte i flere Rækker over samme. Forøvrigt findes Granitten brugt i disse Landsbykirker til Hoved- og Fodstykker for Korrundingens Halvsøiler, hvis Skafter derimod ere af Tuf, og endvidere i de fleste til Kragbaand for Korbuen, hvilke dog i nogle ligeledes kun ere af Tuf. Fremdeles ere Dørenes Indfatninger i de fleste af huggen Granit, med en stor, forneden lige Overligger (f. Ex. i Kalslund og Hvidding). Saa tykt overkalkede, som disse Partier for Tiden ere, bliver det nu næppe muligt bestemt at afgjøre, om de ovenover disse Overligger førte Rundbuer ogsaa ere af huggen Granit; i Høierup Kirke har der i det Mindste været en saadan Granitbue, hvilket ses af de hugne Stene, som ere udtagne ved den sidste store Restauration og nu henligge ved Kirkegaardens Ringmur. I nogle af Kirkerne ere Dørindfatningerne derimod blot opmurede af Tufsten med Rundbue over, til hvilken denne er bleven tildannet som Kilesten; dette ses f. Ex. tydeligt i Roager.

Naar undtages disse her nævnte Tilfælde, i hvilke den hugne Granit er bleven brugt, har alt oprindeligt Murværk

i det Ydre uafbrudt været Tufsten, uden forsaavidt en sjælden Gang en ganske enkelt brændt Mursten et eller andetsteds kunde være indblandet af en tilsyneladende lunefuld Vilkaarlighed, som ikke saa sjældent spores i Bygninger fra Middelalderen. Ofte vise sig nu næsten alene brændte Sten i Ydermuren paa disse Kirker, men det vil da tillige strax falde i Øinene, at de ere indkomne ved en senere Restauration; og stiger man op paa de Steder, hvor Tilbygninger fra Slutningen af Middelalderen have skjærmet et Stykke deraf, navnlig paa Lofterne over Sakristi og Vaabenhus, eller op i Taarnet, hvor Kirkens gamle Vestgavl sidder frem, da viser her sig saa godt som allevegne den oprindelig Tufstensmur bevaret. Men ofte ses denne paa sidstnævnte Sted allerede i hin tidlige Tid at have været saa medtagen, at man ikke kan undre sig over, at alle de fem af vore Kirker, som ikke have haft noget Taarn til at tage af for deres vestlige Gavlede, have ligesom Domkirken faaet denne fornyet af Muursten uden den mindste Indblanding af Tuf. Ja i Sem Kirke, hvis Taarn dog senest er fra det 16de Aarhundrede, har det endog været nødvendigt at opmure en hel ny Vestgavl, inden man har bestemt sig til at opføre dette, hvilket fremgaar af dens Dekoration med fem høie lancetformede Murblindinger, der nu ganske ere blevne skjulte af Taarnbygningen. Og saaledes stemmer Alt, hvad samtlige disse Kirkers Ydermure kunne fortælle os, overens, for at bringe os til Vished om to Ting: først, at de alle oprindeligt ere blevne opførte uden væsentlig Indblanding af Mursten imellem Tufen, og dernæst, at disse oprindelige Forhold ved senere Tidens Murstensrestaurationer ere blevne i høi Grad forstyrrede, ja ofte i den Grad ukjendelige, som det maatte ske, naar der f. Ex. i Aarene 1856 og 1857 er bleven bygget en hel ny Skal af Mursten udenom Koret og hele Sydsiden af Høierup Kirke istedetfor den tidligere af Tufsten, eller naar en ganske lignende Skal, heller ikke langt tilbage, er bleven lagt udenom hele Korets Rundbygning i Sem. Paa

sidstnævnte Sted viser den gamle Mursokkel udvendig i Forbindelse med de smaa oprindelige, men nu tilmurede, Vinduer indvendig, tydeligt den rette Sammenhæng. I Høierup var Sydsiden endog usædvanlig godt bevaret af sit oprindelige Materiale, indtil den Ødelæggelse, som Lynilden forvoldte, ved at slaa ned i Kirken paa Nytaarsdag 1855, gjorde hin Restauration nødvendig. Efter dennes Tilendringelse blev en betydelig Del Tufsten ved Auktion bortsolgt fra Kirken.

Her kunde nu spørges, om dette Tufstenens oprindelige Eneherredømme i disse Kirkers Ydermure, ikke var et Punkt, hvorved de afvege fra Domkirken, i hvis Ydre, forsaavidt det nu er muligt at se, Trassen saagodtsom ikke forekommer uden i nogle Partier af Korsfløiene og lidt i Korets Rundbygning. Men hertil maa svares, at i alt Væsentligt gjenfindes ved Domkirken i denne Henseende netop kun de samme Forhold, som vi have lært at kjende ved hine mindre Kirker. En opmærksom Betragtning viser nemlig, at næsten alt af brændte Sten udført Murværk, som nu er synligt i det Ydre af Domkirkens oprindelige Bygning, — altsaa det store Taarn og de to yderste Sideskibe fraregnede — er indkommet ved en senere Restauration og er udført i moderne, regelmæssigt vekslede Skifter af Løbere og Bindere. Men forfølges de samme Murflader ind paa de Steder, hvor Sideskibenes Tage have skjærmet for dem, da ses her strax den uafbrudte Tufstensmur uden Indblanding af brændte Sten. Saadanne bevarede oprindelige Tufstens Ydermure kunne bemærkes baade paa Korsfløiene, paa Langhuset og paa Levningerne af det gamle sydvestlige Taarn. Hvorledes nu videre denne tilsyneladende velbegrundede Antagelse af en oprindelig gennemgaaende Tufstens Beklædning paa det Ydre, bidrager til at udbrede Lys over flere ellers mindre let forklarlige Begivenheder og Forhold, som skriftlige Efterretninger omtale ved Domkirken i tidligere Tider, er det ikke her Stedet nærmere at eftervise; men vel fortjener det allerede ved denne

Leilighed at bemærkes, at hvo, der i Løbet af nogle Aar har set, hvorledes snart paa den ene, snart paa den anden af de mindre Kirker en gammel Tufstens Ydermur har haft »stor Hjælp behov« og »paa mange Steder har truet med snart at styrte ned, hvis der ikke hurtigt blev hjulpet«, han vil deri have en Nøgle, der lukker op til Forstaaelsen af de Udtryk, som Afladsbreve og et senere kongeligt Rescript bruge om Domkirkens faldefærdige Tilstand, uden at de hentyde til Brandskade som Foranledning til samme*).

Hvad den indre Side af vore Kirkers Mure angaar, er det vanskeligere at sige noget aldeles Bestemt, da de her alle, ligesom Domkirken, ere overtrukne med et tykt Kalklag; dog allevegne, hvor det er bleven Meddel. muligt at faa Muren selv at se, er han rigtignok truffen paa Tufstenen, undtagen paa saadanne Steder, hvor ogsaa andre Omstændigheder tydede paa Fornyelse. Men det maa imidlertid bemærkes, at naar det Indre af den vestlige Gavlmur og af Korbuens Mur forfølges op ovenfor Loftet, saa viser her sig meget ofte, og vel i de fleste Tilfælde, Tufstenen afløst af haardt brændte røde Mursten, selv paa saadanne Steder, hvor Alt tyder paa, at man har den

*) Paa den mulige Indvending, at man dog ikke fra Tufstensmurenes Tilstand og Skjæbne i vore Dage tør slutte Noget om lignende Forhold i en saa tidlig Tid, som den, til hvilken Afladsbrevene henhøre, maa svares med en Henviisning til den ovenfor godtgjorte, tidlige Ombyggelse af Sem Kirkes Vestgavl, og med den Bemærkning, at Tufstenens Mangel paa Evne til i Længden at udholde ugunstige klimatiske Forhold udenfra, og Murfyldningens Tryk indenfra, ganske naturligt endnu langt tidligere maatte vise sig, hvor den var brugt i en stor Bygning end i smaa. Den anførte Omstændighed, at nu næsten alt synligt Murværk af brændte Sten skriver sig fra en nyere Tid, vidner heller ikke paa nogen Maade derimod; thi for ikke at tale om, at den største Del af Kirkens oprindelige Ydermure paa Grund af de yderste Sideskibes Tilbygning slet ikke mere ere til som saadanne, saa er det forklarligt og bekjendt nok, hvorledes stykkevise og ofte ilfærdige Udbedringer, der gaa ud paa at afværge en overhængende Fare, almindeligvis senerehen gjøre mere omfattende Fornyerelser til Nødvendighed.

oprindelige Mur for sig. Maaske vilde man dog næppe strax i disse Kirker selv komme udover sin Tvivl om Muligheden af, at Forfædrene kunde paa en saa paafaldende Maade have miskjendt de to Materialers Natur, hvis ikke Domkirken forsynede os med et klart og slaaende Bevis for, at de virkelig paa samme Mur samtidig have benyttet Tufstenen udvendig og de brændte Sten indvendig. I de førnævnte Levninger af det gamle sydvestlige Taarn, viser der sig nemlig umiddelbart indenfor den ydre Tufstensbeklædning at være opmuret et noget uregelmæssigt Lag af brændte Sten, og i Murfyldningen, der igjen er indenfor dette, og som bestaar af større og mindre raa Kampesten i et med Brudstykker af Muslingeskaller opfyldt tykt Kalklag, gaa — ganske som det finder Sted i gamle Bygninger fra den Tid ved Rhinen og Moselen — hyppige horizontale Lag af Mursten, som Bindere, helt igjennem lige til Vindeltrappen, hvis cylinderdannede Sidevæg atter er uafbrudt Murværk af brændte Sten.

Det kan ingen Tvivl være underkastet, at hvis man var gaaet frem paa den modsatte, og for os alene naturlige Maade, at bruge de faste Mursten udvendig og de løsere Tufsten indvendig paa bedækkede Steder, saa vilde disse Kirker være komne i en anderledes velbevaret Tilstand til os. Men vor Forundring over en saa upraktisk Fremgangsmaade maa mere og mere vige, jo mere vi føie den Belæring, som vore her omhandlede Bygninger selv give, til det, som vi andetstedsfra kunne erfare om Anvendelsen af disse to Bygningsmaterialer paa den Tid i de Egne, som maatte faa mest Betydning for, og havde mest Lighed med de herværende.

Det Arbeide, den Anstrængelse og Bekostning, det maa have været, fra Stenbruddene ved Andernach at forskaffe sig og hjemføre et saa umaadeligt stort Materiale, som medgik ei blot til Domkirken, men ogsaa til saa mange mindre Kirker rundt omkring den, vidner tilfulde om, hvilken høi Pris man maa have sat paa samme, og det saa meget

mere, som disse Kirker selv levere Beviset for, at man baade forstod at tilhugge den hjemlige Granit og kjendte Brugen af Mursten, — ja rimeligvis selv brændte dem. Denne Kjendsgjerning synes at tyde paa, at her paa Stedet i de Dage maa have hersket den Overbevisning, at et ret værdigt Guds Hus kun lod sig bygge af et saadant langveisfra hentet Materiale, som ved sin Anvendelse til de mangfoldige Kirker ved Rhinen havde faaet en saa stor Anseelse og, saa at sige, kirkelig Karakter. Det er jo meget sandsynligt, at Domkirkens Bygning maa have foranlediget, at bygningskyndige Mænd, maaske endog Geistlige eller Ordensbrødre, ere blevne hentede herind fra de Egne, hvor denne saa aabenbart har sine Forbilleder, og det lader sig let tænke, at de ved deres Forkjærlighed for Trassen fra deres Hjemland væsentligt kunne have bidraget til, at den ogsaa her vandt og i nogen Tid hævdede en saadan Anerkjendelse.

Naar det derfor ikke kan undre os, at man ved Kirkernes Bygning ogsaa vilde bruge dette høit ansete, dyrt og møisommeligt erhvervede Materiale i det Ydre, hvor det strax kunde ses, og ved tillige at lette Anbringelsen af en passende og tilvant Udsmykning kunde give den hele Kirke dens eiendommelige Karakter, saa er hermed jo allerede en naturlig Forklaringsgrund given for den underordnede Rolle, som de brændte Mursten maatte tage tiltakke med. Men vende vi særligt vor Opmærksomhed paa dette sidstnævnte Materiale, og spørge, om det, efter hvad der kjendes til dets Historie, vel overhovedet var at vente, at vi vilde finde Kirker, byggede af Mursten som Hovedmateriale, her i Egnen ved Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, da maa dette ogsaa besvares benægtende. Vel muligt, at andre Forbindelser og Forhold andetsteds i vort Fædreland have hidført en saadan Brug af Murstenen i en saa tidlig eller endnu tidligere Tid; men for Ribe og dens Omegn maa Forholdene i saa Henseende ved Rhinen og i Nordtyskland fornemmelig blive af Betydning. I

Rhinlandene havde den romerske Kultur bragt de brændte Sten i Brug, og vi finde dem som en Overlevering fra hin Tid ogsaa anvendte som Hovedmaterialet i tidlige romanske Kirker; men allerede i det 11te Aarhundrede var dog Tufstenen og andenslags Brudsten det almindeligste Byggemateriale, og i det 12te Aarhundrede synes Murstenen slet ikke at anvendes mere paa den Maade. I Nedersachsen og andre Egne af Nordtyskland, hvor Romerne ikke havde faaet Indflydelse, har man vel ogsaa tidligt kjendt og brugt Murstenen, og det hedder navnlig, at Biskop Bernward af Hildesheim (993 — † 1022) har anlagt Teglbærderier, men tillige, at det var til Stadens Befæstelse med Mure og Taarne, at han lod Murstenene brænde. Til Kirkebygninger bleve disse derimod langtfra anvendte saa tidligt, og det er værdt at lægge Mærke til, at man overhovedet i det nordlige Tydskland og navnlig i Nedersachsen kun ved at anføre saare faa Murstenskirkker fra anden Halvdel af det 12te Aarhundrede og aldeles ingen fra en tidligere Tid*). Hvor man der i Lavlandene manglede Materialet, lod man det, ganske som vi have set her i Ribeegnen, føre ofte langvejsfra nedad Floderne, f. Ex. nedad Weseren og dens Sidestrømme, indtil man omsider begyndte at bruge Murstenen. Hvad endelig den blandede Brug af Tufsten og Mursten i Holland angaar, skulde da maaske ikke netop det Samme være Tilfældet der, som det her gjøres gjældende for Ribeegnens Vedkommende?

Skjønt det senere skal blive Gjenstand for nærmere Omtale, fortjener det dog alt her at anføres, at Cisterciensernes Klosterkirke i Lygum, der blev anlagt i Slutningen af 12te Aarhundrede, synes at være den ældste Murstenkirke i Omegnen omkring Ribe, og at den eneste Murstens-

*) Se Quast's Referat af Archæolog-Forsamlingens Forhandlinger i Hildesheim i Septbr. 1856 (Zeitschrift für christl. Archæologie u. Kunst I B. S. 271 ff.), hvilket indeholder værdifulde Oplysninger om Materialet i de nordtydske Bygninger i Middelalderen.

bygning, der paa hele det Meddel. bekjendte Strøg kan være omtrent samtidig dermed, er største Delen af Skibet i Spandet, hvis Kirke for sit Kors Skyld alt er bleven nævnet som en af vor Tufstenskirker. Her vise imidlertid Sökkelforholdene m. M., at den af Mursten byggede Del er yngre, end hvad der er bygget af Tufsten, og selv den af sidstnævnte Materiale opførte Bygning hører her ikke blot til dem, i hvilke Granitkvadrene fremtræde i et videre Omfang, men den er tillige dekoreret med Former, som ellers ikke forekomme ved nogen af vore Tufstenskirker, og hvorved den faar Karakteren af at være den yngste af dem alle, og at maatte henføres til Overgangsstile.

Naar det i det Foregaaende har været Opgaven at godtgjøre, at Tufstenen i vore Kirkers Ydre har gaaet uafbrudt ligefra Granitfoden, eller de faa Lag Granitkvadre forneden, og til det Øverste, saa skal dermed ingenlunde Muligheden være benægtet af, at Mursten kunne have været benyttede et eller andet Sted for at danne saadanne flerfarvede, af forskjellige Materialer sammensatte Ornamerter, som ogsaa findes ved de rhinlandske Tufstenskirker. Men det fortjener dog at bemærkes, at hvor Meddel. er truffen paa vexlende Lag af Tras og brændte Sten, saaledes som paa Sydsiden af Reisby Kirke, paa Vestgavlen af Brøns Kirke o. s. v., har der altid været Kjendetegn forhaanden paa, at deslige Mure ikke vare oprindelige, men hidrørte fra en senere Ombygning*). Hvorledes man i senere Tider har benyttet hint gamle Materiale, som man forefandt, snart paa en mere beregnet, snart paa en aldeles vilkaarlig Maade, fremtræder især tydeligt paa den østlige Slutningsmur af den imod Enden af Middelalderen udvidede Korbygning i Vester Vedsted Kirke. Denne er opført af store røde

*) Et saadant Farvespil, fremkaldt ved de afvexlende Lag af forskjelligartede Sten, forekommer imellem som oprindeligt i jyske Granitkirker. Saaledes vexle f. Ex. i Staby Kirke ved Nissumfjord Kvadre af Granit og Stenahl temmelig regelmæssigt i det Ydre af Koret.

Mursten, lagte i gamle Skifter; men Tufsten fra det nedrevne Parti af Kirken ere benyttede dels til at danne som en fuldstændig Ramme omkring de tre spidsbuede Vinduer i Gavlen, dels til Opførelsen af et temmelig bredt Stykke midt paa Muren (regnet efter Høiden) henimod det nordlige Hjørne, og videre omkring dette, hen paa Bygningens Nordside.

Tilbage staar nu at besvare det Spørgsmaal, hvoraf det kan være kommet, at Tufstenen her har vist sig at være et temmelig skrøbeligt Byggemateriale, medens den synes at have holdt sig godt andre Steder og navnlig i Rhinegnene. Dette lader sig gjøre uden stor Vanskelighed ved at henvise til Forskjellen i de klimatiske Forhold. Noget kan vel andre Omstændigheder have bidraget, f. Ex. at Kalken stundom har været af en mindre god Beskaffenhed. Thi medens man undertiden har Exempler paa, at denne i Bygninger fra Middelalderen har været saa fortrinlig, at de stærkt brændte Mursten ere indhulede i Midten paa Grund af Veirligets Indvirkning og kun ere bevarede i Kanterne, hvor de uopløselige Kalkfuger have styrket dem, saa ses her nogle Steder, f. Ex. paa den inde i Taarnet synlige Del af Høierup Kirkes Vestgavl, netop det modsatte Tilfælde, at nemlig Midten af Tufstenene er forbleven ret vel bevaret, medens derimod Kanterne ere aldeles borte, og Stenene bue sig indad mod de udfaldne Fuger. Men at Hovedondet ligger i det fugtige Klima, de hyppige Havguser og Taager samt de vestlige Regnstorme, derom kan Ingen tvivle, der nogenlunde er kjendt med Forholdene, og derom vidner allerede den forskjellige Grad, i hvilken hver af Kirkernes fire Sider viser sig medtagen eller bevaret, idet vi nemlig, uden Taarnenes Hjælp, ikke vilde have en eneste oprindelig Vestsida bevaret, og kun enkelte Kirker have beholdt noget Betydeligere af Sydsiden. Derimod ere Nord- og Østsiderne mindst beskadigede, og den sidste vilde uden tvivl være det endnu mindre, hvis ikke Halv-

kuppelens Tryk paa mange Steder var bleven en medvirkende Aarsag til Rundbygningens Forfald.

At nu en ydre Beklædning af et ellers brugbart, men dog let og porøst Materiale, tilmed anvendt i mindre Stykker, igjennem Aarhundrederne sjeldnere har kunnet modstaa Indvirkningerne af saadanne ugunstige klimatiske Forhold udenfra, i Forbindelse med det, selv for saamange Kvaderstenskirkers fordærlige, Tryk af Murfyldningen indenfra, vil være en i sig selv saa let forstaaelig Sag, at der vel ikke behøvedes Paaberaabelsen af nogen anden Sagkyndigs Autoritet for yderligere at bestyrke Rigtigheden af den her fremsatte Forklaringsgrund. Men vi have et Vidnesbyrd om, at man allerede i den klassiske Oldtid havde gjort ganske lignende Erfaringer med Hensyn til Tufstenens, under forskjellige Forhold større eller mindre Brugbarhed som Byggemateriale, og dette maa for Enhver, der kjenner til vore herværende Tufstenskirkers have noget saa Slaaende, at det her fortjener at nævnes. I sit Skrift om Bygningskonsten omtaler Vitruv — altsaa mere end 1000 Aar førend disse Kirker bleve opførte — ei blot det Fordelagtige ved Brugen af dette Materiale, der med saa stor Lethed lader sig behandle, og som kan holde sig saa godt, naar det anvendes paa Steder, hvor det er dækket, men ogsaa hvilken Fare det er udsat for, naar det ikke er saaledes skjærmet for Vinterveirrigets Indflydelse, og han udhæver endog tilsidst ganske særligt, at det slet ikke egner sig til at bruges nærved det salte Havs Kyster*).

*) Vitruvius lib. II cap. 7. Efter at have nævnet forskjellige Arter og Farver af Tufsten („tophus“) fra flere Egne af Italien vedbliver han: „Sed hæc omnia, quæ mollia sunt, hanc habent utilitatem, quod ex his saxa cum sunt exempta, in opere facilliter tractantur; et si sint in locis tectis, sustinent laborem, sin autem in apertis et patentibus, gelicidiis et pruina congesta friantur et dissolvuntur: item secundum oras maritimas ab salsugine exesa diffluunt.“ Naar V. i det Følgende siger, at „lapis Tiburtinus“, (nu „Travertino“) ikke lider saadan Skade af de nævnte Forhold, saa maa bemærkes,

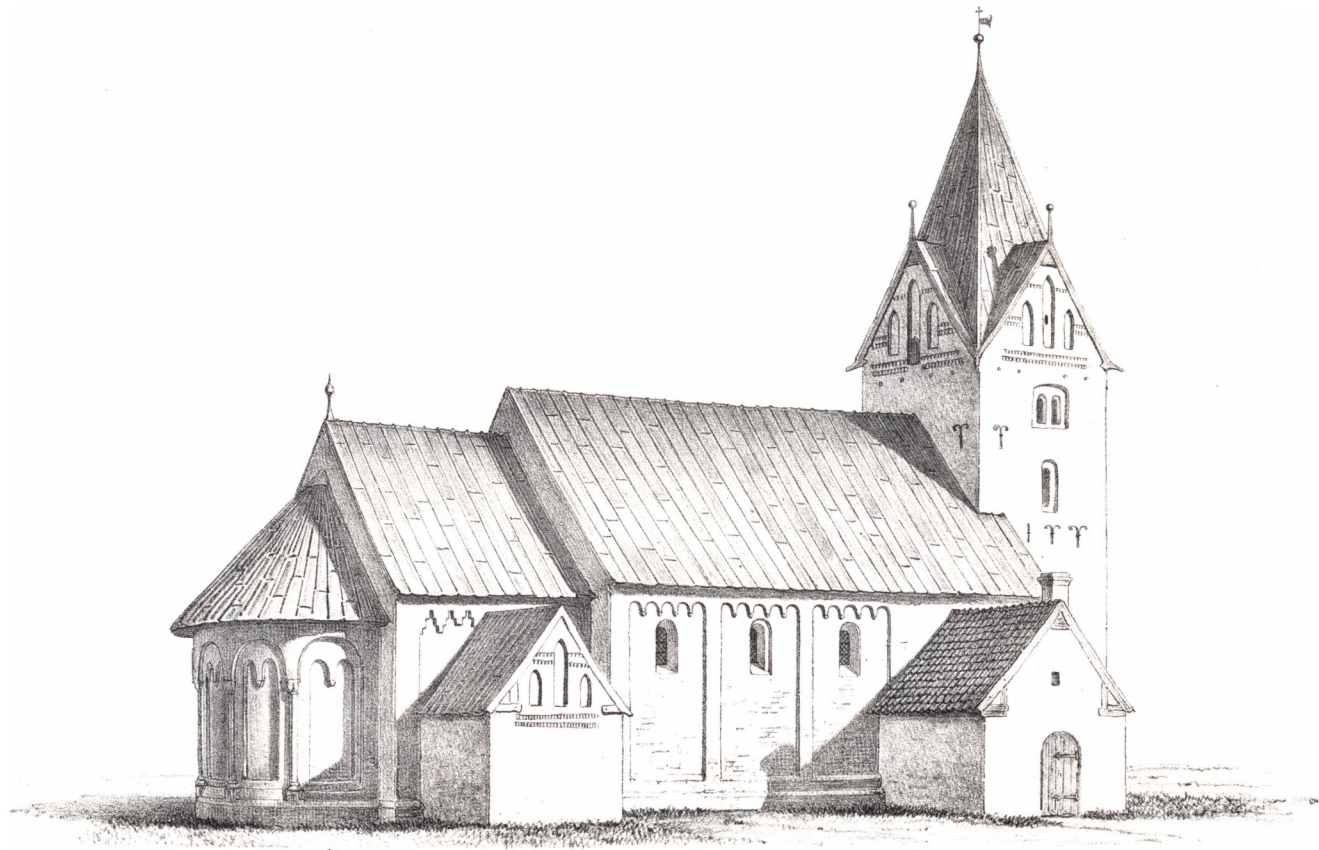
Saa lidet som det fra først af kan have været Forfædrenes Mening, at dette deres Kirkers kjære og dyrebare Byggemateriale skulde skjules under et tykt Lag Kalk eller Cement, og saa megen Grund fremfor Alle Den, der vil underkaste disse gamle Bygninger en archæologisk Under-søgelse, i mange Tilfælde maa have til at ønske et sligt Overtræk borte, saa tør det under de nærværende Forhold ingenlunde bebreides nidkjære Kirkeværger, at de ved saadanne Midler søge at bevare, hvad der endnu er blevet tilbage af det Oprindelige; de fortjene meget mere ogsaa vor Tak derfor. Men maatte de dog tillige kunne lære, at saa god Nytte som Kalken og Hvidtekosten kan gjøre i et saadant Tilfælde, saa ilde ere begge Dele anbragte paa Søjlehoveder, Baand, Fodstykker og Sokler af Granit, hvilke med deres ofte fint huggede Profiler derved saa jævnlige ere omdannede til uformelige Klumper*).

II. Oprindelige Former og senere Omdannelser.

Det lille foranstaaende Billede af Roager Kirke, set fra dens nordostlige Side, hvilket er udført efter Hr. H. Hansens Tegning, gjør det unødvendigt med mange Ord at forklare samtlige disse Kirkers almindelige Anordning og sædvanligste Udsmykning. Kun maa Taarn, Vaabenhus og Sakristi tænkes borte; thi disse ere her, som i alle de andre, Tilbygninger fra Slutningen af Middelalderen. Og-saa er Dekorationen, som ses paa Korets nordlige Side-

at denne ogsaa er mere fast og tæt end andre Arter af Kalktuf og navnlig vor rhinlandske Tras.

*) Paa en Korbygning af hugne Granitkvadre bære disse Spor af (rigtignok længere tilbage) at have været overmalede med Rødt, og derpaa afnærede med Hvidt for at ligne Mursten. Men endnu for ganske faa Aar siden blev en Kvaderstens Kirke nærved Ribe helt oversværtet med Kjørnøg og derpaa afpenslet med hvide Streger (!) Overkalkning af Kvaderstens Kirker forekommer saa ganske jævnlige.

Hertrich Hansen 18

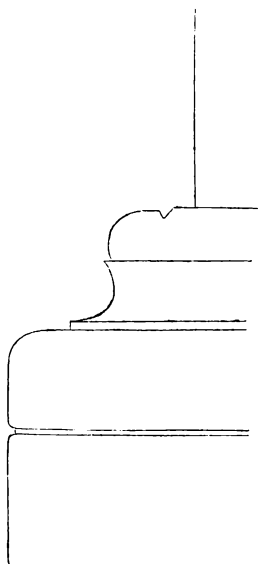
1875

Roager Kirke ved Ribe.

mur en senere af Mursten udført Omdannelse af det oprindelige Rundbueornament, da Korsiden, før Sakristiets Tilbygning, har været prydet ganske som Kirkens Skib, blot med den Forskjel, at hvert af de to mellem de fremstaaende flade Murstriber (Lisenerne) fordybede Felter ikke som her havde 5, men kun 3 smaa Buer foroven. Enhver, der blot er lidt fortrolig med Bygningskousten, vil strax anerkjende den fuldstændigt romanske («Rundbuestils») Karakter af alt det Oprindelige. Ogsaa er Roager Kirke vel skikket til at tjene som Exempel paa de Maalforhold, som ere de almindeligste i vor Kirkegruppe. Dens hele Længde udgjør indvendig 37 Alen. Deraf er Korkvadratens Længde godt 9 Alen, Skibets omtrent 23; det Øvrige kommer paa Rundbygningen med dens Indgangsbue. Skibets indre Brede er 11 Alen, og dets Høide fra det flade Loft næsten 10 Alen. Kun Kirkerne i Hjortlund og Kalslund ville være at nævne som synderligt mindre end denne, hvilket de dog i en høiere Grad synes at være, end Tilfældet virkeligt er, paa Grund af, at de begge mangle Taarn og begge have mistet deres oprindelige Rundbygning. Nogle af Kirkerne, f. Ex. Lintrup, ere dog endel større end den i Roager; men Brøns Kirke overgaar alle de andre endogsaa betydeligt, da den har en indre Længde — naturligvis den under Taarnet dannede Forhal fraregnet, — af omtrent 62 Alen. Dog tyde ogsaa flere vægtige Omstændigheder paa, at den er bleven forlænget imod Vest, i en tidlig Tid, inden Taarnet blev bygget. Vestgavlen har nemlig ogsaa forskjellige andre Eiendommeligheder foruden den tidligere berørte, at Murstens- og Tufstenslag vexle paa et Stykke deraf. Hvad dernæst strax vil falde i Øinene ved Kirken i Brøns er Skibets usædvanlige Længde i Forhold til Korkvadratens; thi medens hint ellers aldrig i nogen af disse Kirker, hvor det Oprindelige er bevaret, er mere end i det Høieste tre Gange dennes Længde, saa er det her mere end det Firedobbelte deraf. Den derved vakte Formodning finder ogsaa allerede en Bekræftelse i Sporet af

det nu tilmurede, for denne Del af Bygningen vistnok oprindelige Vindue paa Nordsiden af Kirkens vestlige Ende, da det afviger i Størrelse fra de noget mindre i den øvrige Kirke; men endnu mere peger det Forhold, hvori den vestlige Endes Mursokkel med sin sløvede og afledte Profilering staar til den østligere Dels, hen paa en senere Forlængelse af Kirkens Skib. Dog endogsaa inden denne Udvidelse, vil Brøns Kirke, der maaske allerede fra den Tid, da dens Stenbygning blev opført, har tilhørt Archidiaconus i Ribe Domkapittel som Sognekirke, i Størrelse som i Udsmykning have udmærket sig fremfor vore andre Tufstenskirker. Dens indre Brede er over 13 Alen og dens Høide imellem 11 og 12 Alen.

Alle vore Kirker staa paa Mursokler af huggen Granit, hvis Profilering paa Overkanten faar en særlig Interesse og Vigtighed derved, at den for de Kirkers Vedkommende, i hvilke ogsaa andre Profiler og Forhold vidne om Samtidighed med Domkirken, ganske stemmer med dem, som forekomme paa denne, medens den derimod paa de Kirker, hvor en Afsløvelse af de smykkende Former overhovedet, eller en mere udstrakt Anvendelse af Granitkvadre, eller endnu andre Forhold tyde paa en senere Tid, stedse paa en iøinefaldende Maade afviger derfra. Hosstaaende Træsnit viser den Sokkelprofilering, der er fælleds for Domkirken og for Kirkerne i Vilslev, Jernved, Lintrup, Sem, Brøns og for Koret tilligemed lidt af Granitskibet i Vodder. Det vil let ses, at det er en for Middelalderen og navnlig for Begyndelsen af det 12te Aarhundrede meget almindelig Efter-

ligning af den antike Konsts »attiske Basis«. Nærmest hertil slutter sig af de andre Kirker den i Hvidding; men her mangler, hvad der skal gjælde for den underste større Pude (torus) ganske. Alle de øvrige nøies med en Hulliste alene i den fremspringende Kvaderstens Overkant, undtagen Kirken i Darum og tildels den i Fardrup. I denne sidste har nemlig Korrundingen og lidt af Korkvadraten ogsaa blot Hullisten, men det kunde synes, som om man derefter har bestemt sig til dog ikke at lade den øvrige Del af Bygningen nøies med en saa simpel Sokkel; man har derfor givet Kvadrenes Overkant en pudeagtig Form, og derunder nedad Stenenes lodrette Sider ladet følge en Indhuling imellem to Indsnit, og længere nede endnu et lignende Indsnit. Dette sidste mangler paa Darum Kirkes Sokkel, som ellers er ganske ens dermed, — ligesaa karakterløs og ligesaa bestemt henpegende paa, at Overleveringens Traad var tabt, og at Gjentagelser af det Samme skulde give Erstatning for, at Meningen var borte. Spandet Kirke er blandt Andet ogsaa enestaaende blandt vore Tufstenskirkker derved, at den har to Rader Granitkvadre som Sokkelstene. Hver af disse har, da den underste ogsaa træder frem foran den øverste, en Hulliste i sin Overkant. Denne dobbelte Sokkel er vel bleven fortsat hen under hele Skibet, men den mindre omhyggelige Maade, hvorpaa den her er bleven udført, er en af de Omstændigheder, som antyde, at dettes Murstensbygning er en senere Fortsættelse af Tufstenskoret. I Vodder er Korets Sokkel, der er lig Domkirkens, bleven fortsat omtrent paa den halve Nordside af Skibet, men kun et Par Alen paa Syd-siden, — et klart og sikkert talende Vidnesbyrd om, at Tufstenskoret er ældre end Granitskibet, hvilket saa for den øvrige Del kun har faaet en Hulliste eller vel rettere blot en Skraakant som Sokkelprofil. Som allerede antydet er i Brøns Kirkes vestlige Ende den fra den attiske Basis afledte Form, hvilken findes i den øvrige Bygning, bleven

kopieret paa en saa flad og karakterløs Maade, at deri sikkert nok ligger et Kjendetegn paa en senere Tid.

Vende vi os nu til Bygningens enkelte Dele, saa maa strax den runde Korslutning med dens lille Halvkuppel nævnes som en af de Eiendommeligheder, hvorved vor Kirkegruppe, fremfor Flertallet af vore øvrige Kirker, viser tilbage til Forbillederne i den kristelige Oldtid. Nu har rigtignok kun 8 Kirker af de 18 en Korrunding at fremvise, men det kan endnu godtgjøres, at ogsaa næsten alle de andre have haft den. I Sneum Kirke række endnu store tildels tilhugne Granitstykker ud af Korets østlige Mur, og fortælle allerede paa lang Afstand, at her har været en fremspringende Bygning. I Lintrup, Kalslund, Darum, Vester Vedsted, Reisby og Høierup lader en Rundbygningens tidligere Tilstedeværelse sig bevise af de i Bueform tilhuggede Sokkelstene, som findes i alle disse Kirker anvendte, snart under en nyere Forlængelse eller Ombygning af Koret, snart under Sakristiet, snart endelig under den nye Mur, hvormed Korkvadratens Østside er bleven tillukket. I Hjortlund kan det i det Mindste paavises, at Østmuren er bleven ombygget, ved hvilken Leilighed den har mistet sin Granitsokkel, eller snarere: da man lukkede den ved Rundbygningens Borttagelse fremkomne Aabning, har man lagt Tufstenen lige ned paa den under Jordens Overflade skjulte Grund af raa Kampsten; thi det er ellers ganske uden Exempel, at en Sokkel af huggen Granit mangler under nogen Del af en Tufstenskirke. I Hunderup er Koret blevet i høi Grad forstyrret og udvidet; Meddel. har der ikke bemærket Spor af Rundbygning; men der er ogsaa Sandsynlighed for, at denne Kirke er nærmere at regne i Klasse med den i Tjæreborg, og at den altsaa i sit Anlæg har været en Granitkirke med flad Korende, i hvilken imidlertid Tufen er bleven brugt i en betydelig Udstrækning. — Vodder Kirke har rigtignok nu et Slags Rundbygning, men denne er tilføiet i Slutningen af Middelalderen, af Mursten, som et

Sakristi, der kun ved en lille Dør er i Forbindelse med Kirken. Forresten er den skilt fra Koret ved dettes Endemur, der har Spor af et lille tilmuret rundbuet Vindue midtpaa, saaledes som sædvanligt er ved Granitkirkerne. Men Forholdene have ved et tykt Kalklag og forskellige andre Hindringer gjort det umuligt nærmere at undersøge denne Endemur og dens Forbindelse med Korets Sidemure, der ere af Tufsten, Noget Meddel. saa meget mere maa beklage, som Forholdet imellem de to Byggematerialer — efter hvad allerede foran er vist — i denne Kirke bliver af særlig Interesse.

Som Resultat af det her Anførte maa altsaa fremgaa, at af de 10 af vore Kirker, der nu staa med flad Mur i Korets østlige Ende, kan det bestemt paavises, at de 7 af dem tidligere have haft rund Korslutning, og gjøres høist sandsynligt, at dette ogsaa har været Tilfældet med den ottende, saa at det, da de to nu tiloversblevne med en vis Rimelighed, hvad disse Forhold angaar, ville være at henregne til Granitkirkerne, næsten maa anses som afgjort, at her oprindeligt ikke har været bygget nogen flad østlig Kormur af Tufsten. Som en særegen Grund til saamange Korrundingers Undergang maa, som tidligere antydet, fremfor Alt nævnes Halvkuppelens Tryk. Indvirkningen deraf er det sandsynligvis, det skyldes, at Overdelen af Rundbygningerne baade i Roager og Jernved helde udad foroven, ihvorvel den Ligelighed, hvormed dette er Tilfældet til alle Sider, og den særdeles kjendelige Maade, hvorpaa denne Udadgaen opad ei blot fremtræder udenpaa, men ogsaa forinden, navnlig i sidstnævnte Kirke, let kunde bringe til den Antagelse, at man med Forsæt havde bygget saaledes. Var en saadan Antagelse begrundet, hvad den da vel næppe er, saa maatte Trykket af Hvælvingen paa Rundbygningens Omfatningsmur jo under slige Forhold virke endnu fordærveligere.

Dog have uidentvivel ogsaa andre Grunde medvirket til Rundbygningers Tilintetgjørelse. I Lintrup synes Brand-

skaden 1690 at have været Aarsagen; og en saadan kan da ogsaa andetsteds have været Anledningen. Ogsaa kan en forsættelig Nedbrydelse have fundet Sted i den Hensigt at udvide Koret, som mod Slutningen af Middelalderen kan være blevet for lidet, hvor særegne Forhold have foranlediget en Tilvæxt af Personalet til Udførelsen af Guds-tjenesten. Forskjellige Omstændigheder gjøre det sand-synligt, at det er en i saadant Øiemed foretagen Udvidelse af Koret, der har forstyrret den oprindelige Form af dettes Østside i Vester Vedsted Kirke. Forandringens høie Alder ses her dels af Murværket, dels af de tre spids-buede, med Tufstenskarme indfattede, men nu tilmurede Vinduer i den nuværende flade Østmur, som er af brændte Sten, dels af Samtidigheden af begge de gothiske Kryds-hvælvinger inde i det forlængede Kor, dels endelig — hvad der har en ny Interesse — deraf, at Korets Forlængelse har fundet Sted, inden Sakristiet, der selv er fra Middelalderen, er bygget til dets Nordside; og dette Sidste bevises igjen baade af denne Tilbygnings Beliggenhed saa nær ved den nuværende østlige Endemur af Koret, og der-ved, at nogle af den gamle Rundbygningens buedannede Sokkelstene af huggen Granit ere blevne anvendte under Sakristiet.

Da det nu er bekjendt, at Vester Vedsted Kirke tilhørte Ribe Domkapittel, der 1455 fik den skjænket af Biskop Henrik, og da det tillige vides*), at den endnu efter Midten af forrige Aarhundrede havde bevaret 3 mindre Altere foruden Hovedalteret, og da endvidere de to Rækker sex-sædede faste Korstole den Dag i Dag vidne om Forhold her, hvilke vare usædvanlige for en Landsbykirke, saa turde den fremsatte Formodning vel nok findes antagelig. Lig-nende Forhold maa vel have foranlediget Korets Udvidelse i Darum Kirke, hvor ogsaa i Slutningen af forrige Aar-

*) Af den Indberetning, som 1768 blev indgivet til Biskoppen af den daværende Sognepræst.

hundrede 2 Altere endnu vare bevarede foruden Hovedalteret. Dette Kor har, ligesom det nysnævnte, faaet to samtidige, smukke Hvælvinger fra Slutningen af Middelalderen, og det er udentvivel denne tilsigtede Indhvælving, der har foranlediget, at man, samtidigt med at forlænge Koret mod Øst, tillige ombyggede de gamle Sidemure i Nord og Syd, der vistnok oprindeligt have været af Tufsten, ligesom Skibet endnu er. Men istedetfor at man ved Vester Vedsted Kirke brugte Mursten, byggede man her af Granitkvadre. Thi at det nuværende Kor ikke er oprindeligt, derom vidner blandt Andet noksom de af den oprindelige Rundbygningens buedannede Sokkelstene, som ligge hen under dets sydlige Side. At man imidlertid i dette Tilfælde ogsaa har forsøgt at give det udvidede Kor en rund Afslutning af Granit, men enten allerede ved Udførelsen igjen har opgivet det, eller i en senere Tid maattet nedtage den, det viser den nuværende lige Østmur tydeligt nok. — Foruden disse to Kirker har endnu kun den i Reisby faaet sit Kor noget forlænget; paa de andre er den ved Rundbygningens Borttagelse fremkomne Aabning blot lukket til med en lige Mur, naturligvis dog med større eller mindre Ombyggelse af dens Sidedele og navnlig dens Overdel.

Hvad angaar de 8 Kirker, der have beholdt Korets gamle Form, er Rundbygningen i Sem allerede omtalt; af Gammelt er her kun Granitsokkelen at se udvendig, og Sporene af de 3 smaa rundbuede Vinduer indvendig, hvilke have været fælleds for alle vore bevarede runde Korslutninger, men som nu i de fleste Tilfælde ere tilmurede. Naar det med Hensyn til Rundbygningerne i Jernved, Vilslev, Fardrup og tildels Hvidding maa siges, at Udsmykningen af dem alle i det Væsentlige er anordnet ganske saaledes som Tegningen af Roager Kirkes Korslutning fremstiller, saa maa det dog strax bemærkes, at de to førstnævnte paa en iøjnefaldende Maade sondre sig fra de øvrige ved deres renere Former og store Overensstemmelse med, hvad vi finde i Domkirken. I Mod-

sætning til den Langstrakthed, Tyndhed og Karakterløshed, som fra Nederst til Øverst gaar igjennem Halvsøilerne baade i Fardrup og Roager, have disse i Vilslev og især i Jernved noget Djærvt og Kraftigt, der giver dem Karakter i sig selv og stemmer sammen med Grundtonen i de Bygninger, som de pryde; og hvor man for den tykke Overkalkning kan komme til at titte ind til Granitten selv, opdager man en meget omhyggelig Behandling af de store Tærningekapitæler med deres, især i Vilslev, stærkt ud fra Muren fremtrædende Dækplader (Abakus). Men i Dannelse og Profilering af disse Led er der tillige en saa stor Overensstemmelse med Former, der ere os vel bekendte fra Domkirken, fornemlig fra de smaa Granitløiler i Triforiumsbuerne paa den sydlige Side, at der næppe kan være Tvivl om deres Samtidighed. Det maa her bringes i Erindring, at Jernved og Vilslev Kirker tillige have Domkirkens Sokkel, medens Roager og Fardrups Kirker kun have en Huliste i Overkanten af Sokkelstenene. — I Hvidding, hvor Sokkelprofilen ogsaa var afvejet fra Domkirkens ved Udeladelsen af et meget vigtigt Led, har man blot smykket Korrundingen med Halvpillerne og de smaa Rundbuer foroven, men ganske ladet Halvsøilerne foran dem blive borte. Der er forresten flikket endel paa denne Rundbygning, og det lille Baand foroven, dannet af smaa Stenhjørner, der træde frem i en fordybet Rende, er uden tvivl her, som stadigt i denne Egn, udført sent og af Mursten.

Det Ydre af Rundbygningen ved den store Kirke i Brøns stemmer med de nævnte ved sin Inddeling i 5 Felter med smaa Rundbuer foroven, men den danner i en Henseende en Modsætning til Hvidding Kirkes, idet nemlig her ei Halvsøilerne, men tværtimod Halvpillerne, som skulde være derunder, ere udeladte. Da Hoved- og Fodstykker til hine Halvsøiler ikke, som sædvanligt, ere gjorte af Granit, og da de, ligesom Skafterne selv, fra først af kun have været lidet fremtrædende, er det ikke til at undres over, at Veirligets Indflydelse og Hvidtekosten omsider saa tem-

melig have berøvet dem al Karakter af Søiler. Bedre bevarede ere derimod de smaa Halvsøiler, som alene i denne Rundbygning pryde Karmene af de tre gamle Vinduer, af hvilke kun det lige i Øst er tilmuret, de to derimod i Nord og Syd endnu ere holdte aabne. Paa Grund af sin større Høide har denne Korslutning ei blot faaet en lodret, men ogsaa en vandret Inddeling. Ligeunder de smaa Vinduer er nemlig lagt en svær Rundstav som en Gjord midt om hele Bygningen; hvor den støder paa Halvsøilerne, er den bleven ført udenom dem. — Indeni er Halvrundingen i Brøns, som sædvanligt, uden nogen oprindelig Prydelse; men dens gamle Tufstens Halvkuppel er bleven ombygget og afløst af en anden af Mursten, hvilken paa en usædvanlig Maade er bleven delt i tre Kapper og desuden prydet med et Ornament af fordybede Stenhjørner, der danner en Figur som Omridset af tre Blomsterblade, hvilke samle sig om Hvælvingens Issepunkt.

Betragte vi endelig Korslutningen ved den i vor Gruppe saa mærkelige Kirke i Spandet, saa kunde Udsmykningen strax synes kun at være en Gjentagelse af den i Brøns; men ved nærmere Undersøgelse vil det vise sig, at det væsenligst kun er Rundstavgjorden, der hidfører Ligheden, og at her derimod er en meget interessant Afvigelse. Den lodrette Inddeling er nemlig ikke her som i Brøns tilveiebragt ved halvrunde Led men derimod ved Halvpiller, og disse naa i deres oprindelige Brede kun op til det nævnte Gjordornament. Ovenfor dette trækker hele Rundbygningen sig, ikke betydeligt, men dog særdeles kjendeligt indad; og da nu de nævnte Halvpiller paa samme Sted baade følge denne Bevægelse indad, og tillige herfra opad kun beholde $\frac{2}{3}$ af deres tidligere Brede, saa vil det være klart, at de derved aldeles tabe Karakteren af flade romanske Lisener, og derimod tydeligt nok anslaa den Tone, som udtaler sig i den gothiske Stils Murstivere. Hvorledes disse have endt eller været forenede foroven, lader sig nu ikke afgjøre, da næsten en Alen af Murens Overdel er

bleven ombygget med brændte Sten, hvoraf man som sædvanligt har dannet et Ornament med et Slags kantede Buer, saaledes som Roagers Korkvadrat udviser det. Men lade vi Øiet bevæge sig længere frem, henad Sydsiden af den egentlige Korbygning og lidt længere, indtil det Sted, hvor Skibets Murstensbygning begynder, da vil det ogsaa her opdage en Dekorationsform, som vi intetsteds i de øvrige Kirker ere trufne paa. Dette er de ellers noksom bekjendte ud fra Muren fremtrædende og hinanden over-skjærende dobbelte Rundbuer, der ved deres gjensidige Krydsning frembringe spidse Buer, hvorfor man engang mente heri at have fundet Udgangspunktet for den gothiske Stil. Uagtet dette nu er et Ornament, som i England allerede forekommer tidligere, end vi tør antage nogen af vore Tufstenskirkers bygget, og uagtet det kan paavises i de ældste nordtyske Murstenskirker*), tidligt i det 12te Aarhundredes anden Halvdel, saa bidrager det ved sine mere sammensatte og levende Former og ved sin Usædvanlighed i hele denne Egn, dog ikke lidet — og for de fleste Betragtere vel det Allermeste — til at give Spandet Kirke Udtrykket af at tilhøre en yngre Tid end vore andre her omhandlede Kirker.

Følge vi paa denne samme Kirke langshen med Nord-siden, da træffe vi paa Koret og Langhuset den for vore Kirker almindelige Dekoration af flade Murstriber, forbundne foroven ved smaa enkelte Rundbuer, og det ei blot saa langt som Tufstenen naar, men ganske paa samme Maade i den af Mursten byggede Del. Ikke alene denne Udsmykning, men ligesaameget hele Murværkets Karakter vidner om, at dette Langhus af brændte Sten er en, i det Mindste temmelig snart efter paafølgt, Fortsættelse af Tufstensbygningen. Dette Murstensskibs høie Alder træder

*) Det fortjener, bl. A. for en kommende Tids Skyld, da det ikke mere vil være Tilfældet, udtrykkelig at bemærkes, at dette Ornament i Spandet er af Tufsten, og kun lidt restaureret med Mursten.

ogsaa paa en iøinefaldende Maade frem i den vestre Ende, hvor det støder op til det i Middelalderens Slutning tilbyggede Taarn. Det viser sig her, hvor meget fortrinligere baade Murarbeidet og Kalken har været i hin tidligere Tid, hvorfor den ældre Bygning ogsaa er ulige bedre bevaret end den nyere. Interessant er det at se den gamle nu tilmurede nordre Indgangsdør til Kirkeskibet her nær ved Siden af den yngre, der fører ind til Taarnets Vindeltrappe. Thi medens hin er rundbuet, dog uden Kragbaand, men med Buen dannet af Mursten, der ere satte med den lange Side frem og Enden ned imod Buens Centrum, saa har Taarndøren derimod en ydre Spidsbue, hvis paa Langsiden lagte Mursten ere afvexlende røde og mørkt glasserede, og derunder i den egentlige Dørkarm den for Middelalderens Udgang eiendommelige flade Bue, i hvilken Murstenene ligeledes ligge ned, med Enden frem. Som et yderligere Skjælnemærke mellem disse to Murstensbygninger fra vor tidligere og senere Middelalder behøver det næppe endnu at anføres, at i Modsætning til Langhusets dobbelte Granitfod, mangler Taarnet aldeles fortløbende Sokkelstene.

Den nysnævnte nordre Indgangsdør paa Spandet Kirke er her tidlig bleven tillukket, hvilket ses af det gamle Murværk i Udfyldningen. En saadan tidlig foretagen Tillukning af en af Kirkens Indgange kan ofte iagttages; den kunde da synes at staa i Forbindelse med Vaabenhusets Opførelse foran den modsatte — snart nordre, snart søndre — Indgangsdør. Alle vore Kirker bære nemlig endnu Spor af de tre for en saa gammel Kirke nødvendige Indgange, nemlig Præstens paa Korets Sydside, og de to for Menigheden, Mændenes paa den sydlige Side af Skibet, og Kvindernes ligeover paa den nordlige. Disse to sidste vare aabne i Brøns Kirke indtil Restaurationen for faa Aar siden, da de begge bleve tilmurede, og Indgangen henlagt under Taarnet. Iøvrigt have Indgangsdørene, forsaavidt der nu lader sig dømme derom, ikke været Gjenstand for

nogen betydeligere Udsmykning; de smaa fremspringende Hoveder midt i Fyldingen over de to tilmurede Døre i Kalslund Kirke ere de eneste billedlige Figurer af den Slags, Meddel. har kunnet opdage; men disse ere saa stærkt overkalkede, at det ligesaa lidt har været muligt at opdage, hvad Slags Skabninger de skulle tilhøre, som af hvilket Materiale de ere udførte. — Ved den sydlige Indgangsdør i Vester Vedsted Kirke have tvende godt $3\frac{1}{4}$ Al. høie Sidestykker af Granit været anbragte, paa hvis Midte var udhugget sammensatte Korsfigurer, medens Slyngornamenter strakte sig fra Øverst til Nederst. Den ene af disse Stene ligger nu foran den nye vestre Indgangsdør, den anden skal være bleven bortsolgt ved Auktion.

Paa Hvidding Kirkes nordre Mur lader sig paavise, at Langhuset er bleven forhøiet. De nuværende smalle Vinduer vise sig strax ikke at være de oprindelige, men kun at være udsparede ved Tilmuringen af de meget større, spidsbuede, brede og lave Vinduer, der tydeligt nok ere Kopier af dem i Domkirkens Langhus. Dog en opmærksommere Betragtning lærer, at heller ikke de ere Kirkens ældste Vinduer, men at disse sidste derimod sidde tilmurede dybere nede, som en Fortsættelse nedefter af de nuværende. Ogsaa have hine større spidsbuede Vinduer paa en voldsom Maade forstyrret det gamle Rundbueornament; thi medens deres Underdel sidder i den gamle Tufstensmur, er deres øverste Del gaaet ind i Murstens Forhøielsen, hvilken synes at udgjøre omtrent halvanden Alen.

I en gunstig Modsætning til al den Ubehjælpsomhed og Smagløshed, hvorpaa alle de andre Kirkers Murstens Reparationer give Exempler nok, fremtræder alene Brøns Kirkes Overdel med et ret smukt og for Udførelsen i Mursten aldeles passende Ornament. Langs hen under Taget løber nemlig et smalt Baand af Stenhjørner, der træde frem i en fordybet Rende, og derunder igjen et Bælte af

et fremtrædende Rhombeornament, hvilket som bekjendt dannes af 2 hinanden overskjærende Zikzaklinier, og egentlig er det samme, som er blevet omtalt ved Spandet Kirke, kun at Buerne her ere gaaede over til at blive Vinkler imellem skraa Linier, Noget, som lettere lod sig udføre med Mursten og tillige stemmede med den senere Tids Smag. Men man har ikke forstaaet at bringe de til de oprindelige smaa Rundbuer henhørende Lisener i Forbindelse med dette Ornament. Uagtet den, som det synes, fuldstændige Ombygning af Murene omtrent i deres halve Høide, har man fortsat Tufstens Lisenerne opad med Mursten, men da pludselig ladet dem holde op lige under Frisen.

Hvad disse Kirkers vestlige Facade angaaer, da er der, hvad der let vil forstaaes af det tidligere Sagte, ikke Saameget bevaret deraf, at man derigjennem kan erholde nogen Forestilling om dennes oprindelige Udsmykning.

Det Paafaldende, som Sneum Kirke har faaet i sit Udseende ved de fire svære skraat opgaaende Støttepiller af Mursten, hvilke ere opførte til Skibets og Korets nordlige Side, finder strax sin Forklaring, naar man træder ind i den og ser dens Hvælvinger. Thi Tufstensydermure kunde i disse Egne nok trænge til en saadan Understøttelse, naar de skulde modstaa et saa svært Tryk indenfra. Og heri ligger da Grunden til, at dette er den eneste af alle vore Tufstenskirker, hvis Skib har faaet Hvælvinger indbyggede i de senere Tider, da Iveren derfor ellers var saa almindelig. Vel er det sandt, at denne Forandring langtfra saa hyppigt er foretagen i jyske Landsbykirker som i dem paa Øerne; men naar vi dog strax i omliggende Granitkirker finde flere Exempler derpaa, saa lader det sig kun paa denne Maade -- men da rigtignok ogsaa fuldkommen tilstrækkeligt -- forklare, hvorfor alle vore andre Tufstenskirker, af hvilke dog ellers nogle have været Gjenstand for en mere end almindelig Forsorg, ere komne til at staa tilbage i saa Henseende, — ja at Erke-

degnens egen Sognekirke, der fremfor alle kunde rose sig af en saadan, ikke engang har faaet sit Kor hvælvet, hvad der dog ellers er blevet Tilfældet ved de flestes. Thi allerede de større Forhold, Brøns Kirkes Kor havde fremfor de andre, maatte gjøre dette betænkeligt.

Dog skulle vi ikke altfor meget beklage, at vore Kirker have maattet savne de rigtignok almindeligvis saa høit skattede Hvælvinger. Hvo der træder ind i en af de bedst bevarede af dem, hvor det høitliggende Bjælkeloft og andre oprindelige Forhold ere forblevne uforstyrrede, han vil der modtage et saa høitidsfuldt, ret kirkeligt Indtryk, en Luftning fra hine fjerne, vor danske Kirkes unge Dage, som næppe nogen af vore hvælvede Landsbykirker skal kunne give bedre. Desværre kan der nu ikke mere henvises til den Kirke, der i saa Henseende overgik alle. Da Meddel. i Foraaret 1854 første Gang var i Brøns Kirke, havde den endnu sit gamle Loft synligt, hvis mægtige, næsten 12 Alen høit liggende Bjælker paa en ganske smagfuld Maade vare malede med Arabesker og indfattende Kanter*). For Enden af det imponerende Langhus stode endnu paa Korbuens Tværbjælke Maria og Johannes hver paa sin Side af den Korsfæstede, alle næsten legemsstore udskaarne Træfigurer, endnu med rigelige Levninger af Maling og Forgyltning. Lavere saa man hele Apostlenes hellige Række med deres Attributer og Navne med forgyldte Bogstaver under, heltover fra den ene Side af den brede Korbue til den anden. Naar nu hertil kommer, at Vinduer og andet Tilbehør endnu ikke forstyrrede Virkningen af det Øvrige, at Gulvet fremviste ældgamle og minderige Ligstene, at Koret foruden sin ærværdige og skjønne Døbefont af Granit endnu indesluttede andre mærkelige Levninger, saa vil det vel ikke forekomme Læseren forunderligt, at Meddel. maa tilstaa, at han hverken dengang eller

*) Loftet var malet omtrent som det usædvanlig rige og prægtige Bjælkeloft i den ikke langt derfra liggende Arrild Kirke.

sidenefter har været i nogen Landsbykirke, der har gjort det Indtryk paa ham. Men det var i den alleryderste Tid! Allerede da vare Forarbejderne begyndte til en moderniserende Forskjønnelse, der indtil videre saa temmelig har berøvet dette udmærkede Mindesmærke dets ophøiede og kirkelige Karakter.

Træder man nu fra den under Taarnet anlagte Forhal ind igjennem de, ganske som ved Butiker, med forskellige Slags kulørte Ruder forsynede Glasdøre, da er det kun en saa flov og kjedelig Sal, Øiet her møder, at man skulde undre sig over, at det har været vor Tids Smagløshed muligt, at faa tilveiebragt en saadan Forandring. Det hvide Gipsdække, der har skjult de smukke Bjælkerækker, er i Hjørnerne bleven malet med Festonner og Guirlander; Korbuen er bleven rensset for de gamle Figurer, som ikke vare fine nok i saadanne Omgivelser; Vinduerne ere store, jernstøbte, efter Nutidens Fordringer. Maleren har fremdeles vist sin Konst især med den meget yndede hvide Perlefarve paa Træværket, men dog fremfor alt ved, med sine skinnende Farver at opmale det gamle meget antagelige, 1634 udførte, Altarbillede, fremstillende den hellige Nadvere. At man med Hensyn til Ligstenene tog Restaurationen i Ribe Domkirke til Forbillede, at man saugede det gamle Relikvie — eller Monstranshus — istykker, og saadant Mere, maa nævnes som det mindre Betydende. At man virkelig har haft til Hensigt at modernisere den prægtige gamle Granitfont ved at afbane den, fortjener, — skjønt det tør haabes, at dette ikke er kommet til Udførelse, — dog at anføres som et Exempel paa, hvad der af den Slags kan ske i vore Dage, og hvad der vitterligt andetsteds virkelig er blevet iværksat. Men det bliver saa meget mere beklageligt, at en saa kostbar og omfattende Restauration har kunnet foretages paa en saadan Maade, da der ikke kan tvivles om, at hvis den var bleven ledet med ligesaa stor Indsigt og Sands for dette Mindesmærkes Eiendommelighed, som den blev begunstiget ved Menig-

hedens Interesse derfor og Beredvillighed til at ofre endog meget Betydeligt dertil, vilde Brøns Kirke endnu fremdeles have hævdet sin Plads i første Række iblandt vort Fædrelands Landsbykirker og vel fortjent Besøg af dem, der kom til Vestkysten for at se Domkirken og Klosterkirken i Lygum. Heller ikke kan det Fordærlige ved det givne Exempel lades uberørt; thi som det kan paavises, at Misgreb fra Domkirkens Restauration ere blevne efterlignede i Brøns Kirke, saaledes synes allerede fra denne sidste at udgaa en lignende for omliggende mindre Kirker skadelig Indflydelse, da jo det Oppyntede, Glatte og Karakterløse, saalænge det er nyt, ikke kan undlade at udøve sin forførende Magt over Mange. — Om Misgreb ved samme Restauration med Hensyn til Kirkens Indgang og Tilbygninger skal længere hen blive talt.

Af Vægmalierier ere i vore Kirker for Tiden ingen synlige, der fortjene at omtales; men ifølge paalidelige Mænds Udsagn skulle ved den Restauration, som blev foretaget i Vester Vedsted Kirke efter Brandskaden 1845*), saadanne i en betydelig Udstrækning være komne tilsyne, omgivende hele Korbuen. Navnlig anføres det, at man paa den nordlige Side har seet Jakobs Drøm fremstillet, med Himmelstigen o. s. v., og at det var godt bevaret. Men Alt blev naturligvis omhyggelig tilkalket igjen.

Derimod har en af vore Kirker et andet Slags gammelt Maleri, der nu hører til de store Sjældenheder hertillands. I Roager Kirke er det mellemste af Langhusets Vinduer paa Nordsiden, hvilke, som det vil ses paa Tegningen, her alle ere bevarede i deres oprindelige Form og Størrelse, ganske udfyldt af et Glasmaleri, fremstillende en Biskop

*) Lynilden slog ned i Taarnet, hvis Tømmerværk brændte; Kirken selv blev dog endel ramponeret. Ved samme Leilighed bortkom Æsken med St. Nicolaus's Ben.

med Staven i den ene Haand og den anden hævet til Vel-signelse. Billedet er dannet paa den gamle Maade ved musivisk Sammensætning af smaa røde, gule, blaa, grønne og brune Glasstykker, som ere sammenholdte ved Bly-indfatninger om de enkelte Stykker. Saavel dette som Fi-gurens hele Udtryk, den lave Bispehue o. s. v. i For-bindelse med Formen af Bogstaverne i det overskrevne Navn synes at tyde paa en meget høi Alder. Langs hen under Vinduets Rundbueindfatning foroven, og altsaa rundt uden-om Hovedet af den noget over en Alen høie Figur staaer nemlig skrevet med saakaldte gothiske Majuskler: † scs WILLEHÆDVS.

Dog endnu staar et vigtigt Led af den oprindelige Bygning tilbage at omtale, nemlig Korbuen, og denne har i vore Kirker i flere Henseender Krav paa Opmærksom-hed. Dens Brede udgjør i Almindelighed omtrent Halv-delen af Skibets, og den er naturligvis lukket som Rund-bue foroven. Dog har den i Sneum Kirke faaet en senere Indbygning med Mursten, der slutter i en Spidsbue. Denne er sandsynligvis bleven opført i Forbindelse med Ind-hvælvingen; derimod er Murstensindbygningen i Hvidding uidentivl blot sket for at styrke den vide Tufstensbue*). Kragbaandene under Bueslaget have megen Interesse som de eneste hugne Profiler i vore Kirkers Indre. Men desværre ere de næsten allevegne saa stærkt overkalkede, at det kun i ganske enkelte Tilfælde har været muligt med fuldkommen Bestemthed at lære det at kjende. Pro-fleringen af Granitbaandet i Jernved ses af Træsnittet paa næste Side; i flere af de ældre Kirker ahner man under Overtrækket denne samme Form, som vi kjende fra Dækpladen ovenpaa Rundbygningernes Halvsøiler i Jernved og Vilslev, og fra Ribe Domkirke; andre Steder have disse Baand

*) I Hunderup Kirke er Korbuen ganske borttagen, uidentivl for at skaffe Plads til Mindesmærket over Niels Lange († 1565) og Hustru.

Udseende af kun at være af Tufsten, og da ere de af en høist simpel Profilering, blot med en lige Skraaning under den frem-springende Plade.

Uagtet Korbuernes temmelig betydelige Vidde, saa ere de dog egentlig kun at be-tragte som en Gjennemgang igjennem Kirke-skibets østlige Endemur; thi denne er, — de enkelte Steder fraregnet, hvor dens Over-del viser sig senere at være nedtagen — bleven fortsat helt igjennem opad lige til Taget. Ogsaa viste Grundvolden af den gamle St. Peders Kirke i Ribe ved dens tid-ligere nævnte Optagelse, at denne var lagt fuldstændigt, uden nogen Afbrydelse, helt hen imellem Koret og Skibet.

Af en særegen Interesse bliver endnu en Eiendommelighed ved disse Kirkers Korbuer, at de nemlig ikke aabne sig nøiagtigt midt paa Skillemuren imellem Kor og Skib, men lidt henimod den nordlige Side. Dog er Afvigelsen ikke saa stor, at den let vilde være iøine-faldende for Den, som ikke ellers særlig blev gjort op-mærksom derpaa. Det var først ved en Maalning i Brøns Kirke, at Meddel. bemærkede, at der fra Korbuen var omtrent en halv Alen længere hen til Kirkens sydlige Sidemur, end til den nordlige. I mindre Kirker f. Ex. i Roager er Forskjellen endnu mindre, omtrent kun et Kvarter, men dog altid tilstrækkelig til at sige os, at der maa have været en bestemt Mening dermed. Om denne behøver man paa Stedet selv heller ikke at lede længe, da vi endnu i næsten alle disse vore Kirker se Prædikestolen anbragt paa den sydlige Side af selve Skillemuren, saaledes at Op-gangen dertil er inde i Koret opad en Trappe, som fører op igjennem denne nævnte Mur. Denne Eiendommelighed ved vore gamle Kirker hensætter os altsaa i hine tidlige Dage, da Præsten, som jo havde sin egen Indgang udenfra

ind i Koret, heller ikke forlod denne sin egen Afdeling af Kirken, men holdt sin Prædiken fra Korskranken (»e cancellis«). Det er bekendt, at det væsenligt skyldes det af Sorte- og Graabrødrene givne Exempel, at Prædikestolen fra det 13de Aarhundrede af som oftest blev flyttet ned i selve Kirkens Skib, saa at Præsten nu maatte gaa ud af sit Kor og træde i en nærmere Forbindelse med sine Tilhørere.

Paa det Stykke af Skillemuren, som er nordligt for Korbuen, har der ud imod Skibet tidligere vistnok som Regel været en Nische til Anbringelsen af et Billede af Jomfru Maria eller af Kirkens Skytshelgen. Nogle Steder findes den endnu og har da sine gamle malede Træfigurer; andetsteds vides den at være tilmuret i nyere Tid, og Helgebillederne ere da borttagne*).

*) Denne Egns Landsbykirker have overhovedet bevaret en stor Mængde gamle udskaarne og malede Træbilleder fra Middelalderen. Hvor konservativ man har været i saa Henseende, derom vidner Altertavler, der endnu ere i Brug, som den i Jernved med Jomfru Maria i stor Solgissel, som Hovedfigur, og den i Tjæreborg, paa hvilken foruden hende en pavelig Helgen med den tredobbelte Krone har holdt sig. Dog have begge disse, godt to Alen høie, Figurer i sidstnævnte Kirke, skjønt iøvrigt velbevarede, hver mistet en Haand, og det næppe af Vanvare; det gjentager sig nemlig oftere her i Egnen, at en saadan mangler paa ellers velbevarede Træbilleder, og det navnlig den, hvori Attributet har været holdt, saaledes f. Ex. St. Peders Haand med Nøglen o. s. v. Paa den nævnte Altartavle i Tjæreborg har man saa endvidere skrevet: „Gud alene Æren!“ Andre Steder, f. Ex. i Hvidding ved Sta Anna med Marie og Jesus paa Armen er sat det bekendte: „Sancti venerandi, non adorandi!“ Hvis man nutildags i en Landsbykirke heromkring ingen af den Slags gamle Træbilleder ser, vil man for det Meste kunne erfare, at saadanne ere komne bort i en nyere Tid, og de ville som oftest være at finde paa Pulpituret eller Kirke-loftet. Først i den allernyeste Tid er man her slaaet ind paa den saare uheldige Middelvei, vel at bibeholde dem paa deres Plads, men saa tillige at overmale dem med hvid Perlefarve, en Fremgangsmaade, der staaer i en mærkelig Modsætning til de Bestræbelser, som andetsteds gjøres for at befri gammelt Træskjærarbejde

III. Tufstenskirkernes Alder, tilligemed Bidrag til andre jydsk Kirkers Aldersbestemmelse.

Skjønt der, som det heller ikke var at vente, ingen skriftlige Efterretninger foreligge om nogen af disse Kirkers Opførelse, lader Tiden for samme sig dog med nogenlunde Bestemthed angive, i alt Fald relativt, i Forhold til Domkirkens Anlæggelsestid. Det er bekjendt, at Ribe Bispekrønike nævner Biskop Thuro (fra c. 1114 — † 1134) som dennes første Grundlægger, og dette Vidnesbyrds Rigtighed faaer bl. A. en ikke uvigtig Bestyrkelse af de Forhold ved den, som ere blevne omtalte i de foregaaende Blade. Saavel de berørte arkitektoniske Former, som Tufstenens Anvendelse, og det i Former og Størrelse som Mursten, passe meget godt paa første Halvdel af 12te Aarhundrede. At nu Tufstenen er kommen hertil Egnen og til disse mindre Kirker for Domkirkens Skyld, saa at denne bliver vor Egns først paabegyndte Tufstenskirke, vilde

for en slig Overmaling fra en tidligere smagløs Periode. Skulde Nogen virkelig finde mere Behag i hin Perlemaling, medens den er ny og hvid, end i hine gamle levende Farver og Førgyldningen, da vil han sandelig dog nok komme til at forandre sin Mening, naar den bliver gammel og gul; Billedet maa da males atter og atter, i en Henseende med samme Virkning som ved før omtalte Overkalkning af Granitornamenter, men i en anden med en langt fordærligere. Vil man beholde Middelalderens Fremstillinger af Herren og Apostlene eller af Helgener i vore Kirker, hvorfor da ikke bevare dem saaledes, at de dog nogenlunde blive de samme, og ikke saaledes, at Alt, hvad der kunde have Interesse ved dem, fuldstændigt bliver tilintetgjort? — — — Ogsaa nogle af de gamle Døbefonter af huggen Sten ere blevne delagtiggjorte i saadan Overmaling. Disses Plads er her stedse lige indenfor Koret, eller i Korbuen selv, paa den nordlige Side. Kun Høierup Kirke har ikke mere sin gamle Stenfont; istedetfor denne, hvis Fod for Tiden ligger udenfor Kirkegaardens Ringmur, og hvis Kumme er bleven solgt ved Auktion og nu tjener til Vandtrug ved en Bondegaard der i Sognet, har man opmuret en Slags halvrund Døbefont, som er overtrukken med Cement, og sandelig kun geraader Kirken til liden Prydelse.

allerede i sig selv være det ene Rimelige; men det erholder endnu desuden fuldstændig Stadfæstelse ved den Maade, hvorpaa disse mindre Bygninger ligge i en sammensluttet Kreds omkring den store, som ogsaa ved Alt, hvad der alt er anført om Overensstemmelsen mellem de ældste af Smaakirkerne med de ældre Partier af Domkirken. De ældste Tufstenskirkers Anlæggelse i første Halvdel af 12te Aarhundrede vil der altsaa næppe være Grund til at drage i Tvivl.

Men fra hvilken Tid ere de yngste? hvorlænge er man vedbleven at indføre dette fremmede Materiale? Allerede Domkirken lærer os, at der maa være hengaaet en temmelig lang Tid, inden man hørte op dermed. Endogsaa blot det, at føre en saa overordentlig Mængde deraf paa de smaa Fartøier fra saa fjerne Egne, maatte tage Tid; men endnu mere vidner den Omstændighed om en længere Tidsperiode, at Tufstenen i hin store Kirke er bleven anvendt ligesaavel i Hvælvingerne, som umiddelbart over Granitsokkelen, ligesaavel i den vestlige Facade — om den end nu ikke længere findes udvendig, saa dog indvendig paa Muren —, hvor Portalet fremviser temmelig sene Former, som i Korbygningen. Og nu alle de mindre Kirker, til hvilke hint Materiale i samme Tidsrum er bleven indført og taget i Brug! Et Tilbageblik og samlet Overblik over Tufstenens Historie som Byggemateriale her i Egnen i dens Forhold til de indenlandske Materialer vil tjene til at give et fastere Holdepunkt for Afgjørelsen af Spørgsmaalet om, paa hvilken Tid dens Indførsel omtrent maa være ophørt.

Dens Optræden ligner her fra først af den fremmede Erobrers, der har underkastet sig Landet og nu lader dets Børn tjene og trække for sig. Idet den skaffer sig selv Anseelse som det Eneste, hvoraf Kirker kunne og maa bygges, blive de svære Rullestene i tusindvis hidbragte fra vore Agre og Skovegne for, selv skjulte dybt i Jorden, at være den Grundvold, hvorpaa Bygningen kan opføres. Dog blive de mægtigste af dem kløvede og tildannede, og efterat

de ved Stenhuggerens Konst have modtaget Mærket paa deres Underkastelse og paa deres fremtidige Tjeneste som Bærere for de svære Mure, faa de Lov at blive tilsyne over Jorden, og bidrage derved kun endnu mere til det fremmede Materiales Forherligelse. Ogsaa i videre Omfang tager Tufstenen Granitten i sin Tjeneste baade til Støtte og til Smykke, — begge Dele dog især i Domkirken; men hvad der her fornemmelig maa lægges Vægt paa, er, at i vore ældste Kirker, i dem, hvis Sokkelprofil og anden Udsmykning stemmer med Domkirkens, der faar Granitten i Reglen ikke Lov som hugne Kvadre at hæve sig over den attisk dannede Murfod. Men alt som Tiden gaar frem, gjør vort hjemlige Materiale ligesom mere og mere sin selvstændige Berettigelse gjældende, og i Kirker, hvis Sokkelprofil og øvrige dekorerende Led have en senere Karakter, der hæve Granitkvadre sig jævnlig ligesom i Domkirkens vestlige Facade i flere Rækker over dette, f. Ex. i Reisby og Kalsund, indtil dette gaar saavidt som i Hunderup, hvor det, nu i det Mindste, maa synes tvivlsomt, om det fra først af var Granitten eller Trassen, der var fremherskende, eller som i Tjæreborg, der ganske tydeligt i hele sit Anlæg er en Granitkirke, med flad østlig Korslutning, men hvor Tufstenen dog findes brugt istedetfor Granitkvadrene paa noget mere end Halvdelen af den nordlige Sidemur af Skibet, regnet efter Længden, og omtrent i samme Forhold efter Høiden. Foroven er der dannet et Rundbueornament deraf, men ikke synderlig heldigt, da af dets to Afdelinger den ene har 7, den anden 9 smaa Rundbuer, medens ellers 5 saadanne pleie regelmæssigt at gjentage sig paa Kirkernes Skibe mellem hver 2 Lisener. Det fortjener at bemærkes, at denne Kirke, der ligesaavel synes at ligge paa Grændsen af Tufstensperioden, som den betegner Grændsen for Tufstensebetet, har et Sokkelprofil, der slutter sig til det ved Darum og Fardrup Kirker omtalte, som en videre Udartelse deraf, idet Pudren, som der fandtes foroven, her er bleven til en Hulliste.

Men der var et andet Materiale, som Tufstenen ogsaa fra Begyndelsen af havde i sin Tjeneste, og som den rimeligt nok allerede ved sin egen Ankomst har forefundet i Brug her paa Pladsen, nemlig den brændte Mursten. Dennes tidlige Anvendelse til Mure og Taarne er for det nordlige Tydsklands Vedkommende alt nævnet; om en lignende Brug deraf hertilands i det 12te Aarhundrede, under Valdemar den Store, have vi, som bekjendt, paalidelige Efterretninger. I et saadant Øiemed kan man jo ogsaa have brugt den i Ribe, førend den i Tufstenskirkerne blev tagen til hin omtalte underordnede og skjulte Tjeneste. Medens det kan efterspores, hvorledes Granitkvadrene efterhaanden ligesom voxte op nedenfra og tilsidst fortrænge deres tidligere Behersker helt ud af Murene, saa lader en saadan successiv Omsiggriben sig ikke paa den Maade efterwise med Hensyn til Murstenen. Men ikke mindre interessant bliver den Kjøndsgjerning, som her fremstiller sig for os, at vi netop ved Spandet Kirke, hvis Kor fremviser Former, der have en yngre Karakter end de, der forekomme paa alle vore andre Tufstenskirker, finde Skibet, der har alt Udseende af at være omtrent samtidigt dermed, bygget af Mursten, — den første og sidste Gang vi i hele denne Egn se disse to Materialer optræde saaledes selvstændigt ligeoverfor hinanden i en og samme Bygning.

Vi have da altsaa i Tjæreborg og Spandet Kirker to Mindesmærker fra en Tid, da Tufstenen er ifærd med at have udspillet sin Rolle her, fordi man er kommen til Erkjendelse af, at indenlandsk Materiale — paa det ene Sted Granitten, paa det andet Murstenen — kunde erstatte den. Det maa nu ligge nær fra disse Byggematerialers Historie her i Egnen at søge Underretning om, naar dette Vendepunkt kan være indtraadt. Dog bliver det her foreløbig alene Murstensbygningerne, fra hvilke vi kunne vente nogen saadan af større Betydning, eftersom Spørgsmaalet om de jydskes Granitkirkers Alder hidtil saa lidet er blevet klaret, at dette meget mere først maa bringes lidt paa det Rene

ogsaa ved Hjælp af de Oplysninger, som vore herværende Tufstenskirker i saa Henseende kunne give.

Som det alt tidligere er blevet berørt, har Meddel. ikke truffet nogen tredie Murstensbygning i Ribe selv eller dens Omegn, som kunde være at henføre til en saa tidlig Tid som Klosterkirken i Lygum og Kirkeskibet i Spandet. I Anledning af den førstnævntes Anlæggelse i Slutningen af det 12te Aarhundrede, eller lige paa Overgangen til det følgende, finde vi udtrykkeligt Murstenen nævnet i Biskop Homers (1177 — † 1204) Brev*). Ihvorvel det jo nok er muligt, at en endnu ældre Murstenskirke alt kunde være forsvunden, saa kunde det dog paa den anden Side forekomme ganske rimeligt, at netop denne Klosterkirke har brudt Banen for dette Materiales selvstændige Anvendelse her i Egnen. For Klosterbrødres Byggeforetagender maatte jo et saadant Materiale fortrinligt egne sig, som kunde tilveiebringes paa Stedet selv; maaske er det ogsaa just denne Omstændighed, det skyldes, at et forholdsvis saa stort Antal af de ældste, mere bekendte Murstenskirker i Nordtyskland, ere Klosterkirker. Og hvad særligt Cistercienserne angaar, da vidne deres Kirker jo noksom om, at man ved deres Opførelse ikke gik efter det almindeligst Vedtagne. Vende vi nu Tanken paa Spandet Kirke, og lægge Mærke til, at dette er det eneste Tilfælde i en vid Omkreds her omkring, hvor Murstenen er bleven benyttet til en Landsbykirkes egentlige Bygning, — udenfor Tufstensgebetet finde vi endogsaa i det stenløse Kystland stadig Granitten brugt, — saa er der, da dens hele Udsmykning netop er en saadan, som maatte synes allerbedst at passe for Overgangen fra det 12te til det 13de Aarhundrede, kunde det synes, dog altid nogen Grund til at forklare sig det herværende Forhold saaledes, at man for Skibets Vedkommende har fulgt det i hin Klosterkirke nyligt givne Exempel, medens

*) S. R. D. VIII. p. 15 — „ad fabricam ecclesiae de lignis sive de lateribus juxta vires suas construendam — —“.

man dog herinde, saa nær ved Domkirken og Tufstenens Stapelplads, har ment at burde forskaffe sig dette endnu paa den Tid i hoiere Grad ansete Materiale til Koret, som Kirkens mere ærværdige Del. Dog skal her ikke lægges nogen utilbørlig Vægt paa en saadan Antagelse i og for sig alene, eller paa hvad deraf kunde udledes, at det Vidnesbyrd, vi i Spandet Kirkes Opførelse have om, at Tufstenens Tid dengang snart var omme, stod i mere umiddelbar Forbindelse med Cisterciensernes Murstenskirke. Men ikke desto mindre tyder alligevel Alt paa, at hint Vendepunkt er indtraadt nogenlunde ved den antydede Tid. Det kan nemlig ikke betvivles, at Tufstenen endnu er bleven anvendt som et Hovedmateriale i Domkirkens Bygning efter Branden 1176, ligesaavel som at Tufstenskoret i Spandet ikke godt kan være ældre end fra Slutningen af samme Aarhundrede. Derimod maa det indrømmes, at det nok lod sig tænke, at denne Korbbygning var endel yngre og endog først skrev sig fra Midten af 13de Aarhundrede. Men tages der nu et billigt Hensyn til, for det Første hvor sandsynligt det i sig selv er, at man ikke meget længe vedblev at indføre hint Materiale, efterat et saadant Exempel som det i Lygum Klosterkirke var givet; dernæst til, at Tufstenens Anvendelse til Kirkebygninger ved den Tid i selve Rhinlandene blev mere og mere sjælden; og endelig dertil, at vi hverken i Domkirkens store Taarn eller i Sortebrødrenes, til St. Kathrine indviede, Kirke i Ribe, og naturligvis da heller ikke i senere Tilbygninger til Domkirken eller vore Landsbykirker finde det mindste Spor af Tufsten: saa synes Spørgsmaalet om, hvortil længe man er vedbleven at indføre denne, at maatte besvares derhen, at man er ophørt dermed i første Halvdel af 13de Aarhundrede. Mere bestemt lader Tidspunktet derfor sig vel indtil videre vanskeligt fastsætte, om end Sandsynligheden mere er for, at det maa henlægges tidligt end sent i det betegnede halve Aarhundrede.

Fra hvilken Tid skrive de jydsk Kirker sig, som ere opførte af hugne Granitkvadre? Skjønt dette Spørgsmaal oftere findes berørt og bragt paa Bane i vor Litteratur, er der med Hensyn til dets Besvarelse hidtil næsten kun fremført løse Meninger. Hvad den sagkyndige Forfatter, der først har klaret Spørgsmaalet om Tufstenens Hjemsted, i Forbindelse dermed har gjort gjældende, at hvad andet Byggemateriale, der findes i vore gamle Kirker fra den Tid, kun er indenlandsk, synes ikke engang at være blevet tilstrækkelig paaagtet af Andre, som senere have skrevet om danske Kirkebygninger. Dog, selv uanset de urimelige gamle Historier om den store Indførsel af Kvadersten og Kirkebly fra England i Knud den Stores Tider*), bliver der Uklarhed nok tilbage saavel angaaende Begyndelsen, som angaaende Ophøret af den Byggevirksomhed, hvilken vore jydsk Granitkirker skyldes. Det vil vel derfor heller ikke her være paa urette Sted, at sammenholde de Bidrag, som vore Tufstenskirkers give os til dette Spørgsmaals Løsning, med nogle af de Vink og Kjendsgjerninger, som ogsaa ellers foreligge. Derved vil tillige hint rhinlandske Materiales Hidbringelse blive mere forklarlig, og overhovedet vore Tufstenskirkers Betydning fremtræde i et klarere Lys.

De ovenfor (S. 605) omtalte mærkelige Sockelforhold ved Vodder Kirke, give for denne Bygnings Vedkommende et ubdrageligt Vidnesbyrd om, at den af Tufsten opførte Del er yngre end det, som her er bygget af Granitkvadre. Men hvad her i dette enkelte Tilfælde fremtræder saa iøinefaldende, — godtgjøres ikke netop det Samme som almindelig Regel ved en nærmere Betragtning af samtlige

*) Altsaa: paa en Tid, da Stenkirkerne i England bevislig vare faa og i Regelen smaa, skulde man derfra have indført — ikke det der brugelige Byggemateriale, men den allersværeste, haardeste og uhaandterligste Stenart, — netop den Stenart, som man selv her hjemme havde nok af!

vore Tufstenskirker? Det er jo nemlig ligeledes allerede ovenfor tilstrækkeligt fremhævet, hvorledes Brugen af Granitkvadre i disse bestandig mere og mere tiltager, jo yngre Karakter de have. Og dog ligger et endnu mere slaaende almindeligt Vidnesbyrd i selve Udstrækningen og Beskaffenheden af det Gebet, paa hvilket her ikke findes en eneste Kirke, der fra først af og helt igjennem er bleven bygget af dette Materiale. Heraf fremgaar det nemlig aabenbart, at paa den Tid, da vore tidligere Tufstenskirker bleve byggede, vistnok henimod Midten af det 12te Aarhundrede, kan Jylland ikke allerede have været rigelig forsynet med Kvadrestenskirker. Derimod tyder Alt hen paa, at det Samme gjælder her, hvad ogsaa andre Landes Mindesmærker godtgjøre som almindelig Regel, at Brudstenen, selv om den er bleven brugt saaledes som her i mere regelmæssigt til-dannede Former, overhovedet er et ældre Byggemateriale end den hugne Sten. Men naar nu altsaa de af Granitkvadre byggede Kirker, tagne under Et, maa være yngre end Tufstenskirkene, ligeledes betragtede under Et, saa kunde der dernæst blive Spørgsmaal om, hvorvidt her overhovedet er blevet bygget Kirker af det førstnævnte Materiale, førend Tufstenen saa at sige har udspillet sin Rolle. Det vil ligge nær at vente, at Besvarelsen vil komme til at lyde forskjelligt for den nærmere Omegn omkring de Gebeter, hvor det fremmede Byggemateriale findes anvendt, og for de Dele af Landet, som ligge saa fjernt derfra, at man med større Nødvendighed maatte være henvist alene til, hvad Landet selv kunde yde til et saadant Brug. Denne Forventning synes ogsaa at finde fuldkommen Stadfæstelse ved en nøiere Betragtning af Mindesmærkerne selv og ved en Sammenligning af de tilsyneladende ældste Granitkirker fra Egne af Jylland, der i den antydede Henseende maatte være forskjelligt stillede.

Kaste vi først Blikket paa de af Granitkvadre opførte Kirker, der findes i Nærheden af Ribeegnens Tufstensgebet, da fortjene her — ifølge de lagttagelser

Meddel. hidtil har faaet Leilighed til at gjøre — to Omstændigheder særligt at paaagtes. Den første er, at ingen af disse Kirker fremviser andre eiendommelige Former i Anlæg, Udsmykning, Profileringer o. s. v., end saadanne, der lade sig udlede af, hvad der forekommer paa Domkirken eller paa de mindre Tufstenskirker; den anden er denne, at disse Former alligevel aldrig synes at findes paa nogen Granitkirke i en saadan Overensstemmelse med dem, der ere os bekendte fra Domkirken, i en saadan ublandet Renhed og Oprindelighed, som Tilfældet er med nogle af vore ældste Tufstenskirker, f. Ex. den i Jernved. Derimod forekomme i mange Granitkirker Forhold, der paa det Nøiagtigste stemme med, hvad der kan iagttages ved de senere Tufstenskirker. Saaledes er f. Ex. den dobbelte Række Sokkelstene, hver for sig med sin profilerede Overkant, Noget, som mange Granitkirker, selv af dem, der bære Præget af den forholdsvis høieste Alder, have tilfældes med den tilsyneladende alleryngste Tufstensbygning, Koret i Spandet og dettes videre Fortsættelse i Murstensskibet. Undertiden forekomme vel ogsaa her Sokkelformer, der ligne Domkirkens; men aldrig har Meddel. fundet dem paa den Maade korrekt behandlede, som i vore ældste Tufstenskirker, og aldrig uden at der tillige i samme Bygning fremtraadte Egenheder, hvorved den bestemt sondrede sig fra hine. Navnlig er en saadan Afvigelse næsten stedse synlig i Korbuens Kragbaand, der næsten altid har et temmelig sammensat, men dog tillige høist kjedeligt og karakterløst Profil, bestaaende af ensformige Gjentakelser af Rundstave og Hullister. Det Samme gjælder ogsaa om Dækpladen paa Tærningekapitælerne, hvor Søileportaler forekomme; ja selv Søilehovedernes Dannelselse vidner ikke mindre om en yngre, undertiden endog om en meget senere Tid. Hullisten, hvormed ogsaa mange senere Tufstenskirker maa nøies som Sokkelprofil, gaar nogle Steder i Granitkirkerne over til en ganske simpel lige Afskraaning. Som et enkelt Exempel paa, hvilke Slags Former man hyppigt træffer ved Granit-

kirker, kan Tjæreborg Kirkes allerede omtalte Sokkelprofil her bringes i Erindring. Forøvrigt vil det være uforløst ved denne Leilighed at anføre Navnene paa de mange Kirker, til hvilke der i det nu Anførte er blevet sigtet; kun fortjener Hygum Kirke særligt at nævnes som Exempel paa en Granitkirke, der med sin runde Korslutning og dennes Udsmykning med Halvsøiler ganske tydeligt fremtræder som en Efterligning af den Anordning og de Former, der ere os bekendte fra vore Tufstenskirkene. Men atter her er det ikke Jernveds og Vilslevs ældste og fyldigere, men meget mere Fardrups og Roagers senere og mere magre Former, vi gjenkjennde*). Hvad forresten den Omstændighed angaar, at ogsaa her i Egnen de fleste Granitkirker have en lige, og ikke en halvrund Korslutning, da vidner denne Afvigelse fra Tufstenskirkene ingenlunde imod, at disse have tjent hine som Forbilleder, eftersom de tekniske Vanskeligheder ved det mindre haandterlige Materiale tilstrækkeligt kunne forklare den. Men vel fortjener det her tillige at paaagtes, at en senere Tid overhovedet ogsaa andetsteds, hvor en saadan Grund ikke var forhaanden, lagde mindre Vægt paa hin gamle Form. Det er bekendt, at Cistercienserne f. Ex. i de fleste Tilfælde med Forsæt opgave den, og saaledes finde vi ogsaa deres Klosterkirke i Lygum med flad østlig Slutningsmur. Muligt er et saadant Exempel blevet et velkomment Forbillede og en god Anledning til for Fremtiden ved Granitkirkernes Anlæg i Regelen at spare det betydelige og vanskelige Arbejde, som en Kvaderstens Rundbygning med den dertil hørende Halvkuppel maatte udkræve.

*) Overdelen af denne Rundbygning, ovenover Søilehovederne, er dog alt forstyrret ved Restauration, og den hele Korrunding har, uden tvivl paa Grund af Halvkuppelens Tryk, foroven løst sig fra den øvrige Bygning, saa at en større Restauration eller fuldstændig Ombygelse snart vil blive fornøden. (Sammenlign de lignende Forhold, der alt ere omtalte ved et Par Tufstenskirkene.)

Hvad her er anført, vil være tilstrækkeligt til at vise, at en fra Ribe Domkirke udgaaende Indvirkning er kjendelig ei blot paa de nærmest omkring den liggende Tufstenskirker, men ogsaa igjennem dem som Mellemlid paa Granitkirker, der findes her i en videre Omegn; og fremdeles vil det fremgaa deraf, at Opførelsen af disse sidste ikke falder sammen med Tufstenskirkernes, men maa være noget senere, saaledes at de ældste Granitkirker her i Egnen — saavidt Meddel.'s Iagttagelser række — først blive samtidige med de yngre Tufstenskirker. For Nordtysklands, og navnlig for Nedersachsens Vedkommende antages det for afgjort, at man først ved Midten af det 12te Aarhundrede paa enkelte Steder har begyndt at bygge Kirker af hugne Kvadre alene, istedetfor at der tidligere anvendtes brudte Sten*). Efter hvad ovenfor er fremført, synes denne Overgang til Anvendelsen af Granitkvadre som det egentlige Byggemateriale, i Ribeeegnen i alt Fald ikke at kunne henføres til nogen tidligere Tid.

Som det i sig selv vilde være aldeles uantageligt, at vi her i Ribe skulde have det eneste Udgangspunkt for de jydskes Stenkirkeres Opførelse, saaledes vilde det heller ikke være meget sandsynligt, at man andetsteds i Jylland skulde have tøvet saalænge med at bygge Granitkirker som her i Egnen, hvor Udsigten blev holdt aaben til mulig ogsaa engang at kunne blive delagtig i hint fremmede Materiale. Mindesmærkerne selv tale ogsaa temmelig tydeligt i begge Henseender. Thi for det Første forekomme Eendommeligheder ved Granitkirker, som Meddel. har faaet Leilighed til at lære at kjende i det nordligere Jylland, hvorved nogle af dem ganske bestemt sondre sig fra de Former i Henseende til Grundplan og Udsmykning, som alene kjendes i Ribeeegnen; og dernæst hvad Tiden an-

*) Se det foran anførte Sted i Zeitschrift f. christl. Archæologie und Kunst.

gaar, synes hin Del af Landet at have faaet Kirker af hugne Sten ei blot før Ribeeegnen, men ogsaa noget før den foran for Nordtyskland angivne Tidsgrændse. Tanken maa her uvilkaarligt vende sig hen paa Viborg Domkirkes mægtige Kvaderstensbygning, for hvis omtrentlige Samtidighed med Ribe Domkirke saa Meget taler. Særlig Opmærksomhed og en nøiagtig Undersøgelse fortjener dernæst Gjellerup Kirke i Hammerum Herred, hvor Indskriften over den sydlige Dør skal udsige, at Kirken er opført 1140*). Dog lader det sig nu ogsaa godtgjøre, at der nogle Steder i Jylland findes Kirker byggede af hugne Sten fra første Halvdel af det 12te Aarhundrede, saa maa det paa den anden Side ikke mindre gjøres gjældende, at Intet-somhelst af, hvad Meddel. har faaet Leilighed til at se ved nogen saadan Kirke, har tydet paa en endnu høiere Alder, og at desuden Alt, hvad Tufstenens Anvendelse i Ribeeegnen lærer os, ligesaavel som Analogien fra nærliggende Lande, hvor flere Omstændigheder bidrage til, at Mindesmærkerne lettere lade sig datere, end i Almindelighed hos os, bestemt synes at vidne imod den Antagelse, at her skulde være blevet bygget Kirker af Granitkvadre allerede i det 11te Aarhundrede.

Det er imidlertid ikke blot med Hensyn til Tidsgrændsen, fra hvilken man er begyndt, — men ligesaa meget med Hensyn til den, indtil hvilken man er vedbleven at opføre Granitkirker i Jylland, at de mere gængse Meninger trænge til Berigtigelse. Man skulde dog synes, at de jyske, af hugne Sten byggede Landsbykirkers overordentlig store Antal i Forbindelse med saadanne historiske Kjendsgjerninger, som at Domkirken i Aar-

*) Se Marmora Dan. II. p. 81. Meddel. beklager hidtil ikke at have faaet Leilighed til selv at besøge denne Kirke, men han har imidlertid erholdt saadanne Oplysninger, som gjøre det sandsynligt, at det forholder sig ganske rigtigt med denne Angivelse.

huus først i Overgangen til det 13de Aarhundrede fik sin Træbygning ombyttet med en Stenbygning, maatte have ladet Forfattere blive opmærksomme paa det Urimelige i deres Paastande, at alle disse Stenkirker paa Landet skulde skrive sig fra en endnu ældre Tid, eller at Murstenen her fra Valdemar den Stores Tid af mest skulde være traadt i Granitkvadrenes Sted. Hvad her skal meddeles for at oplyse om, hvor urigtig den Mening er, at Brugen af hugne Sten skulde nøde til Antagelsen af en saa særdeles høi Alder for de jyske Granitkirker, vedkommer ogsaa særligt denne Afhandlings Hovedgjenstand, da der ved et Par af vore Tufstenskirker har været Anledning til at omtale senere Tilbygninger eller Ombygninger, som ere blevne udførte af hugne Granitkvadre.

Det er saaledes navnlig (S. 609) blevet omtalt, at Koret ved Darum Kirke er bygget af hugne Sten, medens Skibet er af Tufsten. Meddel. har Grund til at antage hele denne Korbygning for en senere, ved Slutningen af Middelalderen og samtidigt med Indhævelingen foretagen Ombygning af et oprindeligt Tufstenskor; men sikkert nok bliver det i ethvert Tilfælde, at dets østligste Halvdel er en senere Tilføielse, og det af Granitkvadre. Beviset herfor er allerede forhen angivet. Dog dette er langt fra et enestaaende Vidnesbyrd om dette Materiales Anvendelse i en sildig Tid. Her vil Meddel. nu ikke lægge saa megen Vægt paa lignende Udvidelser af og Tilbygninger til Granitkirker, udførte i det Mindste for største Delen af samme Materiale, hvilke han har bemærket nordligere i Jylland, men om hvis nærmere Omstændigheder han nu ikke har nøiagtige Optegnelser ved Haanden, — eller paa den Anvendelse, som er bleven gjort af de hugne Sten i Hunderup Kirke og tildels (navnlig i Koret) i Sneum Kirke, paa hvilke Steder den tykke Overkalkning sammen med andre ugunstige Omstændigheder have været til Hinder for tydeligt at skjælne det Oprindelige fra senere Tilsætninger. Paa Kalslund

Kirke viser det sig derimod tydeligt, at Granitkvadre ikke blot ere blevne brugte ved Kirkens Anlæggelse, men ogsaa i et ikke saa lille Omfang baade udvendigt og indvendigt ved senere Restaurationer. Tillukningen af Korets sydlige Indgang er saaledes ikke blot her, som saa ofte, foretagen med hugne Sten, men den er sat i Forbindelse med en større Restauration af Muren ved samme Materiale, saaledes at endnu kun Dørens Overdel viser, hvor denne har været. — Hvad vore Landsbykirkers Taarne, Vaabenhuse og Sakristier angaar, da lader det sig ikke nægte, at de i det Hele taget vidne om Murstenens Overvægt over Granitkvadrene i de Tider, da de bleve opførte, — mest i Løbet af 15de og 16de Aarhundrede. Men alligevel forekomme disse sidstes Brug hyppigt i dem i en langt større Udstrækning, end der lader sig forklare af, at man har benyttet det Materiale, man vandt ved at bryde Hul paa Kirkens gamle Mur; og, for at nævne et bestemt Exempel, og det fra en sildig Tid, i Sønder Omme i Nørvangs Herred, er det 1622 opførte*) Kirketaarn, ifølge erholdt paalidelig Meddelelse, næsten til en Høide, der er i Flugt med Rygningen af Kirketaget, blevet opbygget af hugne Sten. — Tidligt i samme Aarhundrede skal ogsaa den mærkelige af Granitkvadre opførte og med Hvælvinger forsynede Gaard i S. Skads, Tønder Amt, være bygget. — Men endnu den Dag idag er Benyttelsen af den hugne Granit saa lidet ophørt, at der f. Ex. ved den før omtalte Restauration af Brøns Kirke blev dannet et Søileportal af dette Materiale, hvilket rigtignok viser det fuldstændige Forfald af Sands og Smag, men tillige vidner om, at Haandfærdigheden i at behandle den haarde Stenart er bevaret her paa Landet. De fire 3 Alen høie Søiler ere hver af en eneste Sten; men saadanne Hoved- og Fodstykker vilde

*) H. Hofman: Foundationer Tome IV. S. 729. Man vil endnu paavise det Sted i Sognet, hvorfra disse Stene dengang bleve hentede.

vore Stenhuggere for 6—700 Aar siden rigtignok ikke have sat paa deres Søiler! Værst er det dog at se den dobbelte Bue, som bæres af disse Søiler. Den er hverken rund eller spids, men omtrent som den spidse Ende af et Æg. Og her kunde af det samme Materiale, omtrent med den samme Bekostning og det samme Arbeide være fremkommet noget særdeles Smukt og Smagfuldt! — Som et andet Exempel paa den fortsatte Anvendelse af Kvaderstenen til saadanne Bygninger, fortjener det endnu at anføres, at man fortiden er betænkt paa ved en Kirke et Par Mile fra Ribe at udvide Koret og at opføre Forlængelsen af Granitkvadre ligesom den øvrige gamle Bygning.

De Kjendsgjerninger, som her ere anførte, ville meget let kunne forøges med andre ligesaa, eller maaske endnu mere betydningsfulde; men allerede disse ville være tilstrækkelige til at vise, hvorledes det staar til med den ene af de Forudsætninger, til hvilken man har støttet Meningen om alle de jyske Granitkirkers særdeles høie Ælde. Den anden Grund, man anfører herfor, er, hvad der efter den nyere Sprogbrug kaldes den »romanske« (i England den »normanniske«) Karakter i de arkitektoniske og billedlige Former. Det skal nu ikke i mindste Maade benægtes, at saadanne afgjort romanske Former forekomme meget hyppigt i begge Henseender, ligesaa lidt som at vi virkelig have Granitkirker fra den Tidsalder, da denne Stil endnu herskede baade i Tydskland og i England. Men de Forskere, som have fundet en saa særdeles stor Lighed og Overensstemmelse mellem samtlige Granitkirker, maa enten ikke have set mange af dem, eller ikke set nøie til, — hvad der allerede vil fremgaa af det, som foran er meddelt om Granitkirker i Ribeeegnen og nordligere i Jylland. De synes dernæst altfor meget at have overset, hvor lidet det gaar an i nærværende Tilfælde at drage nogen videre Slutning fra Mindesmærkernes Karakter i de Lande og Egne, hvor Konstudviklingen selv foregik, og hvor den

blandt Andet blev begunstiget ved Anvendelsen af et fortrinlig skikket og villigt Materiale. Man forsøge kun at sætte sig tilbage i Livet og Tankegangen, saaledes som begge maatte være i Middelalderen hos Landbefolkningen paa den jyske Halvø, og man vil da vistnok ikke mere undre sig over, at paa de samme Tider, da selv de mindre Kirker i hine Lande bleve byggede med store spidsbuede Vinduer og øvrig tilsvarende Prydelse, saaledes som nærliggende Kathedraler og Stiftskirker alt havde faaet, saa vedbleve de jyske Stenhuggere at behandle og opbygge den haarde Granit, saaledes omtrent som de havde lært det af deres Fædre, og som Ærbødigheden for de ældre Gudshuse foreskrev det. De kunde mulig forsøge paa at overgaa dem ved at gjentage Hullister og Rundstave nogle flere Gange, ved at anbringe nogle nye Zirater o. s. v., men det haarde Stof og de trange Forhold maatte nok lære dem at holde deres Fantasi i Tømme, — om den ellers overhovedet havde faaet Leilighed til at blive vækket i den antydede Retning —, og ikke at indlade sig paa Gothikens Vidtløftigheder, hvilken Bygningsmaade jo selv i vore Kjøbstæders Murstenskirker kun i ganske enkelte Tilfælde kom til at træde noget mærkeligere frem.

Som Resultat af Alt, hvad her er blevet fremsat, synes altsaa Spørgsmaalet om Tidsalderen for de jyske af huggen Granit opførte Landsbykirker at maatte besvares omtrent saaledes, at endel af dem vel skrive sig fra det 12te Aarhundrede, og at nogle af de ældste endog maa være byggede i dettes første Halvdel, men at deres overveiende Flertal dog især turde hidrøre fra de to følgende Aarhundreder. Uagtet Murstenen i det 15de Aarhundrede maa være kommen til at spille en betydelig Rolle ogsaa paa Landet her paa Halvøen, har dens Brug dog ikke været saa udelukkende, at denne Omstændighed alene skulde være til Hinder for at antage, at en og anden Granitkirke ogsaa kan være bleven opført i dette Aarhundrede, og selv endog,

hvis andre Forhold skulde tale derfor, i en endnu senere Tid*).

Om nu ogsaa de hidtil omtalte jydsk Kirker, hvad enten de ere opførte af Tufsten, Mursten eller huggen Granit ikke kunne være ældre end det 12te Aarhundrede, saa er dermed dog ingenlunde Muligheden benægtet af, at Jylland kan have haft Stenkirker allerede i det 11te Aarhundrede, og at ogsaa saadanne i deres Helhed eller delvis kunne være blevne bevarede indtil vore Dage. Muligt kunde det vise sig, at andre Egne af Sønderjylland havde saa gamle Tufstenskirkker; — muligt, at der i de Dele af Nørrejylland, hvor Ahlen, Kridtstenen eller anden Slags indenlandsk Brudsten er bleven anvendt, kunde findes Stenkirker, der skrive sig fra saa tidlige Dage. Dog derom skal her ikke tales. Hellere ville vi fæste Opmærksomheden paa den Mulighed, at der iblandt de af raa Kampesten opførte Kirker, som jævnligt findes rundt om i Landet, og hvoraf nogle ogsaa forekomme i Ribeegnen, lige paa Grændsen af Tufstensgebetet, maaske kunde være nogle af en saa høi Alder. Hvo der blot er fortrolig med denne Egns tidligere omtalte Kirker, vil, naar han træder ind i den, af det sidstnævnte Materiale byggede, lille Kirke i Øster Hjørtning, der ligger halvtredie Mil nordøstlig for Ribe, vanskeligt kunne værge sig for det Indtryk, at det ikke blot er fattigere Vilkaar, som her aabenbare sig, men at det ogsaa er en ældre Tidsalders Røst, der taler til ham

*) Hermed kan sammenlignes de Ord af Nic. Helvader, som anføres i *Terpæger: Ripæ Cimbricæ* p. 76; samt *Estrup: Tygestrup*, som det var, og som det er, *Saml. Skr. II. S. 291*, tilligemed det der citerede Udsagn af *Olaus Petri (Fant S. R. Suec. I., 2, 249)* om den successive og for største Delen sene Opførelse af Stenkirker i Sverrig.

igjennem hvad han her ser. Forbindelsen mellem Skib og Kor er her tilveiebragt ved en Døraabning, som ikke er høiere end netop tilstrækkelig til, at en velvoxen Mand kan gaa derigjennem uden at bukke sig. Dens hele Høide er nemlig kun 3 Alen, dens Brede kun $2\frac{1}{4}$ Alen. Kragbaand under Bueslagets Begyndelse findes her slet ikke. De tvende 2 Alen høie, lodrette Sidemure træde kun et Par Tommer tilbage foroven, og herfra udgaar da Rundbuen, der danner Gjennemgangens Overdel. Og saa ses dernæst inde i Koret selv, der er sluttet med en flad Mur imod Øst, Sporet af et gammelt lille tilmuret Vindue paa den nordlige Side, hvis underste Del kun er $2\frac{1}{2}$ Alen over Gulvet. Det har Udseende af, at dette Kor er blevet forhøiet i en senere Tid; i Skibet sidde ogsaa de smaa gamle Vinduer, der endnu ere bevarede i deres oprindelige Tilstand, betydeligt høiere oppe. De ere dannede uregelmæssigt, uden Hjælp af huggen Sten, og kun faa Tommer brede. Udvendig findes lidt huggen Granit i Hjørnerne, samt en Række langshen under Bygningen; men denne Murfod har dog ikke nogen profileret, eller endogsaa kun afskraanet Overkant, saaledes som alle denne Egns Tufstens og Kvaderstens Kirker fremvise.

Skulde det vel være rimeligt, at man kunde bygge saa ubehjælpsomt, og vilde gjøre det saa tarveligt paa en Tid, da der i Nærheden baade viste sig Forstand paa og Sands for at behandle og benytte Materialet ganske anderledes? skulde det ikke synes, som om vi her, i det Mindste i Korets Underdel og dets Udgang til Langhuset, havde Dele af en ældgammel Kirke, hidrørende fra en Tid før Domkirkens og denne Egns ældste Tufstenskirkers Opførelse, og maaske fra det 11te Aarhundrede? Muligheden og selv nogen Sandsynlighed derfor lader sig vel ikke benægte; men paa den anden Side tør det dog ikke overses, at der i Nærheden af denne findes andre Kirker, byggede i det Mindste for en stor Del af samme Materiale, saaledes den nær sydlig derfor beliggende Kirke i Rødding, iligemaade den

kun en Milsvei imod Nord fjernede Folding Kirke, og at disse ved flere Egenheder fremtræde som Mellemed imellem de Former og Forhold, vi finde i Hjerting Kirke, og dem, som ellers i Almindelighed forekomme her i Egnen. I den førstnævnte af disse to Kirker er Korbuen f. Ex. dannet ganske paa den nys beskrevne Maade, men den er tillige betydeligt større, end vi der fandt den; Folding Kirke har endogsaa halvrund Korslutning og nærmer sig blandt Andet derved end mere til Tufstenskirkernes Form. Saadanne Omstændigheder kunde synes at hentyde paa, at det Særegne ved disse Kirkers Materiale, Former og øvrige Forhold her snarere maatte være at betragte som noget Eiendommeligt for et vist Strøg af Landet, hvor man ogsaa senere maatte vedblive at bygge saaledes »efter fattig Leilighed«, end som Særkjende for en Tid, da noget Bedre overhovedet ikke skulde være kjendt i Omegnen. Hertil kommer endnu, at der indenfor hele den Omkreds, som betegner Tufstenskirkernes herværende Gebet, intet Spor findes tilbage af nogen saadan gammel Kirke. Medens man andetsteds har Exempel paa, at Partier af deslige gamle Bygninger ere bibeholdte og benyttede, naar man i en senere Tid vilde have en Kirke, som var større og fremviste ædlere Materiale og Former, saa findes intet Saadant i nogen af vore Tufstenskirker.

Det Visse ved Sagen med Hensyn til den Slags Kirker i Ribegnen, hvilke vi her særligt have for Øie, bliver vistnok alene det, at de staa udenfor Rækken af de Mindemærker, paa hvilke en fra Domkirkens Bygning udgaet Indvirkning lader sig efterspore. Om dette nu end for enkelte af dem, eller for visse Partier deraf kan skrive sig som Nødvendighed fra deres særdeles høie Alder, saa vilde det ikke desto mindre være aldeles vilkaarligt, om man henførte alle den Slags Kirker til en saa tidlig Tid. Ingen vil dog ved Bygninger af saa raat Materiale tænke paa at finde nogenslags eiendommelig Stil udpræget, og da allermindst den gothiske; her kan da alene blive Spørgsmaal

om, hvorvidt saadant Materiale overhovedet blev anvendt senere i Middelalderen, og særligt til kirkelige Bygninger. Men en saadan sen Anvendelse deraf lader sig nu sikkert nok godtgjøre. Ikke alene er saadant Murværk saa almindeligt benyttet indvendigt i Kirker, der ere byggede af hugne Sten, hvilket lettest kan ses i Gavlmurene ovenover Loftet; men selv i senere Udvidelser af Kvaderstenskirker og i Klokketaarne, der først i sildigere Tid ere fœiede til saadanne, kan den raa Kampesten oftere iagttages som det egentlige Byggemateriale*).

IV. Bemærkninger om de senere Tilbygninger ved Tufstenskirkerne.

Hvor Taarn, Vaabenhus og Sakristi forekomme ved vore Kirker, ere de, i alt Fald i de fleste Tilfælde, saaledes som alt tidligere er blevet antydet, og som det overhovedet vil være almindeligst ved vore Landsbykirker, Murstensbygninger fra Slutningen af Middelalderen. Ofte have de en eller et Par Rækker huggen Granit fornedet, men kun meget sjældent — saaledes som under Taarnet i Vester Vedsted — fortløbende Sokkelstene, der fremvise en noget profileret Overkant. Sakristiet har efter almindeligst fulgt kirkelig Vedtægt sin Plads ved den nordlige Side af Koret, — ligeoverfor paa Sydsiden var jo Præstens Indgangsdør. Dets meget usædvanlige Form og Beliggenhed ved Vodder Kirke er alt blevet omtalt (S. 606). Vaabenhuset blev, som alt berørt, snart bygget foran Langhusets

*) Saaledes er f. Ex. Koret i Bjernede Kirke i Sjælland, der blev bygget i anden Halvdel af 12te Aarhundrede af Granitkvadre, i en senere Tid blevet udvidet med Anvendelse af saadant Murværk. Se I. B. Sorterup: Bjernede Kirke ved Sorø, i Annaler f. nord. Oldkyndigh. 1840—41, S. 106 f. — Som Exempel paa et Kirke-taarn, hvor det er blevet brugt, kan anføres Taarnet ved Fjaltring Kirke, nærved Bovbjerg, hvor navnlig den nordlige Side næsten alene fremviser dette Materiale.

sydlige, snart foran dets nordlige Indgang. Det har stundom, som det vil ses paa Tegningen af Roager Kirke, faaet en Skorsten, hvilken da fører op fra en Smelteovn, som benyttes ved Istandsættelser af Kirkens Blytag.

Tre af vore Kirker synes bestandig at have været »kullede«, eller taarnløse, nemlig Hvidding, Hjortlund og Kalslund; men blandt disse maa nu ogsaa Fardrup Kirke nævnes, da dens Taarn 1835 blev nedbrudt, uden at noget andet kom i dets Sted. Dette nu forsvundne Kirketaarn havde sin Plads paa Langhusets sydlige Side, saaledes at dets nederste Del tillige tjente som Forstue eller Vaabenhus foran Kirkens Indgangsdør. Skjønt en saadan Afvigelse fra den almindelige Regel, at Taarnet ved mindre Kirker er blevet sat foran Vestsiden, er noget usædvanlig, haves der dog ogsaa hertillands adskillige Exempler derpaa, og et saadant forekommer endnu engang i vor Gruppe ved den nærliggende Kirke i Vilslev. Her er det rigtignok bygget lige paa den modsatte Kant af Kirken, nemlig paa den nordlige Side af Koret, saaledes at man ved dets Opførelse tillige fik et Sakristi. Maaske er det alene de praktiske Hensyn, det skyldes, at Taarnene ved disse to Kirker have faaet deres Plads saaledes, at man her ved en Bygning opnaaede det Samme, som andetsteds ved to; men Noget har dog altid den Antagelse for sig, at der paa sidstnævnte Sted har foresvævet den Tanke, at Taarnet rettest havde sin Plads mod den Side af Kirken, hvor Menigheden boede, som den skulde vække op og kalde paa. Vestlig for Kirken ud imod Havet kunde der jo ikke bo Mange, og tæt Syd forbi Kirkegaarden løber Kongeaaen, Grændseskjættet imellem Nørre- og Sønderjylland. — Paa Landet hører man endnu den samme naive Forklaring for disse Taarnes usædvanligere Plads, som »Danske Atlas« angiver, at de ere opførte saaledes »til Tegn paa«, at disse to Kirker vare de yderste mod Syd og Nord i de to Provindser.

Hvad angaar Formen for Taarnene ved vore Tufstenskirker, da er denne ved alle dem, som ligge Nord for Kongeaaen, kun lidet mærkelig, eftersom de foroven ende i et almindeligt Saddeltag uden Aftrapning eller videre Udsmykning, eller endogsaa have maattet nøies med et simpelt, temmelig lavt Pyramidetag, af beklædt Tømmerværk. Et andet og skjønnere Udseende frembyde de, naar vi komme Syd for Kongeaaen. Formen af de »tørning-lehnske Kirketaarne« viser Tegningen af Roager Kirke; de kunne nemlig med Rette kaldes saaledes, da de ligesaa hyppigt forekomme i Tørninglehn og nogle Steder i de mod Syd dertil grændsende nørrejydske Enklaver, som de hertillands ere usædvanlige udenfor dette Gebet. Uagtet disse Taarne saa afgjort bære Gothikens Præg, idet de minde om Formen af de i denne Stil sædvanlige smaa Spidstaarne (»Fialer«), i hvilke Murstiverne foroven løbe ud, forstyrre de dog ingenlunde Indtrykket af den egentlige Kirkebygnings romanske Karakter, men bidrage meget mere Deres til, i Forbindelse med denne selv, med Vaabenhus og Sakristi, hvor saadanne endnu findes, at frembringe Grupperinger, som ofte ere af ikke ringe malerisk Virkning.

Det lader sig nu vel næppe bestemt angive, hvad der har foranlediget, at netop denne Landsdel har faaet Kirketaarne af denne Form. Men det fortjener dog Opmærksomhed, at Domkirkens store Taarn, indtil dets Overdel styrtede ned 1594, havde fire saadanne Gavle, som vi se paa disse mindre. Maaske har da engang der en lignende Pyramide, som den vi her se, hævet sig over disse; maaske har Opførelsen af en saadan været tilsigtet, uden at den nogensinde er bleven iværksat. Usandsynligt bliver det dog i alt Fald ikke, at Domkirken ogsaa kan have givet Forbilledet for denne Bygningsform her paa Egnen. I Tydskland forekommer den hyppigt, og man benævner der den Slags Bedækning af et Kirketaarn et »Telldach« (»Zeltdach«).

Flere Omstændigheder synes at hentyde paa, at denne Egn's Kirketaarne af den her omhandlede Form skrive sig fra Tiden temmelig kort før Reformationen. Det er allerede tidligere blevet omtalt, at Sem Kirkes Vestgavl er blevet ombygget sent i Middelalderen, og da paa en saadan Maade prydet med fem lancetformede Murblindinger, at det maa anses for sikkert nok, at man, da den blev gjenopført, endnu ikke havde taget den Bestemmelse, at et Taarn skulde opføres foran samme. Men alligevel har Taarnet, saaledes som det nu staar der, Murværk i gamle, middelalderlige Skifter at fremvise, Noget, der ligeledes gjælder om alle de øvrige af denne Slags Taarne, hvor ikke senere Restaurationer kunne spores. — Om et Taarn af denne samme Form, nemlig det ved Granitkirken i Skjærbæk, haves den værdifulde Efterretning, at en Sten, som var indmuret deri, havde følgende Indskrift: »Completem est istud ædificium sub anno MDIX« (»denne Bygning er fuldført i Aaret 1509«)*). Desværre findes denne Sten der nu ikke mere; men der er dog ingen Grund til at drage Rigtigheden af en saadan Angivelse i Tvivl, saameget mindre som endnu flere Omstændigheder kunde synes at tale for, at disse Kirketaarne, der indbyrdes have en saa overordentlig stor Overensstemmelse, skrive sig omtrent fra den Tid. Det turde saaledes i Forbindelse med det Anførte være værdt at lægge Mærke til, at medens Meddel. i Ribegnen ofte er truffen paa Kirkeklokker med Aarstalsangivelse fra det 15de Aarhundrede, og det baade ved Kirker nordlig for Kongeaaen, og ved nogle af de faa tørninglehnske Kirker, der enten mangle Taarn, eller hvor et saadant blot har et simpelt Saddeltag, saa har han hidtil ikke i nogetsomhelst Kirketaarn af denne mere udmærkede Form fundet nogen Klokke, som havde et ældre Aarstal end 1512, i hvilket Aar Kirken i Gram fik sin nuværende

*) Danske Atlas VII. S. 190.

Klokke. — Et andet Forhold, der ogsaa maa synes at tyde paa en yngre Alder for disse tørninglehnske Kirketaarne end den, som de have, der ligge Nord for Kongeaaen, er, at man i de nørrejydske Tufstenskirker i Regelen ikke har taget i Betænkning at bygge Taarnets østlige Mur umiddelbart ovenpaa Kirkens gamle Tufstens Gavlmur, men derimod i de førstnævnte har fundet det nødvendigt at opføre en Mur paa en eller endog halvanden brændt Sten foran den gamle Tufstensmur, for at Taarnets Østmur kunde have en sikker Underdel. Det er i disse Taarne derfor kun i Nischer, som ere blevne holdte aabne for at spare paa Murstenen, at man bliver istand til at se noget af det oprindelige Materiale i Kirkens gamle Vestgavl.

To af vore tørninglehnske Tufstenskirker, nemlig Kirkerne i Høierup og Reisby have nu vel ikke mere de fire Gavle paa deres Taarne; men flere forhaandenværende Omstændigheder tyde dog paa, at de ligesom alle de øvrige i tidligere Tid have haft denne Prydelse, og først ved Restaurationer i nyere Tid have mistet den. — Foruden sit Taarn har den store Kirke i Brøns endnu det lille Spir over Koret; men den gamle Messeklokke findes nu ikke længere deri. Ogsaa Darum Kirke havde, ifølge Sognepræstens Indberetning, endnu 1768 et saadant lille Spir, og deri fandtes endnu dengang 2 smaa Klokker*).

*) I Forbindelse hermed fortjener det at nævnes, at flere af vore Kirker endnu have 1 eller 2 smaa Klokker hængende inde i Koret; dog ere de i de senere Aar nogle Steder nedtagne eller flyttede andetstedshen i Kirken. Disse i vore liturgiske Skrifter og ogsaa ellers, f. Ex. i Biskop Jakob Madsens Visitatsbog, noksom omtalte „små Klokker“ findes saaledes i Sem (2), Roager, Spandet, Vodder; tidligere ogsaa i Vilslev, og desuden i den tørninglehnske Granitkirke i Agerskov (2). Deres oprindelige Bestemmelse var at bruges ved Forvandlingen (derfor paa Tydsk: „Wandelglocke“) i den katholske Messe. Deres Brug ved Nadveren bibeholdtes tildels efter Reformationen. Kirkeordinantsen siger i Stykket om Messen: „ — — — maa hand bequæmelige

Endnu maa med nogle Ord omtales den Skjæbne, som i vore Dage saa hyppigt rammer vore Landsbykirkers mindre Tilbygninger, Sakristi og Vaabenhus*), at de nemlig nedbrydes som overflødige. Denne Fremgangsmaade blev ogsaa bragt i Anvendelse ved den meromtalte Restauration af Brøns Kirke, og dette Exempel har siden fundet Efterligning i Hvidding og maaske endnu andre Steder. Der kunde herved for det Første overhovedet være Grund til at spørge, om det vel er saa ganske rigtigt mod Eftertiden, at vi i vore Dage tilintetgjøre, hvad Fortiden har overgivet os, fordi Saadant under vore nærværende Forhold eller

opløfte oc lade vnder dis ringe met Klocken, som sed er, om Tjeneren saa tyckis.“ — Af Visitatsbogen synes at fremgaa, at denne Anvendelse af dem ikke var hyppig længere ved Aarhundredets Slutning; imidlertid har dog den lille Klokke i Vodder Kirke, den eneste, hvorpaa Meddel. har fundet Indskrift, Aarstallet 1582. Derimod foreskriver Rituallet 1685 S. 18 en ganske anden Brug af disse smaa Klokker, hvilken tillige omtales som sædvanlig, nemlig til at ringe „udi (o: til) Prædike-stolen“ med. — I nogle af de herværende Kirker ere de for ikke saa mange Aar siden blevne benyttede til dermed at ringe Kirkegængerne ind, umiddelbart før end Degnen begyndte at læse i Kordøren.

*) For dette kjender Almuesproget her paa Egnen intet andet Navn end „æ Skrevts“; se ogsaa Jakob Madsens Visitatsbog, udg. af Crone, S. 178 „lidet Stenger Skriffis“. At Betydningen af dette Ord er: Skriftehus, derom tvivler Ingen. Men Mølbechs Dialekt-Lexicon feiler ganske vist ved den i sig selv usandsynlige Forklaring, som det angiver for Oprindelsen til denne Benævnelse. Meddel. har mange forskellige Steder forhørt sig derom, men intetsteds fundet Bestyrkelse for den. — Derimod ligger det nær nok at udlede dette Navn for denne lille Forstue deraf, at de, som vare belagte med Kirkens Band, her „stode Skrifte“, idet de ifølge Rituallet S. 286, „nederst indenfor den største Kirkedør, om det er i Kjøbstæderne, og paa Sognestævne, om det er paa Landet“, maatte anraabe Præsten og Menigheden om Medynk, Forladelse og Forbøn. — De skulde ikke derfra „anhøre Prædiken“, som Vidensk. Selskabs d. Ordbog angiver; thi dertil anvistes dem „en særdelis Stæd for sig selv nedre i Kirken“, ifølge Rituallet S. 279—80.

efter vor eiendommelige Smag kunde synes overflødig. Kan der nu end tilveiebringes en god Forstue under Taarnet, naar Indgangen henlægges ind igjennem dette, vilde det saa dog ikke være nyttigt, endog for vore Forhold, at bibeholde Vaabenhuset som Materialhus? og kan der end skaffes Plads for Præsten, saalænge han ikke fungerer, og for et og andet Tilbehør i selve Koret, mon saa Eftertiden vil finde ligesaameget Behag som vor Tid i de Skabe og Aflukker, hvormed man i det Mindste paa mange Steder har maattet belemre dette i den Anledning? — Men det hedder dernæst, at de nedbrydes, »fordi de ere bekostelige at vedligeholde«. Dermed er Berettigelsen jo ikke given! Imidlertid fortjener det her at bringes i Erindring, hvilke bitre Erfaringer man oftere har maattet gjøre, naar man med langt større Bekostning har været nødt til at hjælpe paa den Skade, som er bleven tilføiet Kirker ved Nedbrydelsen af saadanne mindre Tilbygninger, der i Aarhundreder have været forbundne med og til Støtte for dem. Dette Hensyn tør, som det let vil indsees, allermindst lades ude af Betragtningen, naar der ved vore Tufstenskirker bliver Tale om, hvorvidt det skulde være rigtigt at fjerne disse gamle Sidebygninger fra Mure, der nok kunne behøve, hvad Støtte og Bedækning de udenfra kunne faa. — Undertiden kan man endnu høre den Grund anføres for Nedbrydelsen af Sakristi og Vaabenhus, at de jo ere senere Tilbygninger, og at det netop viser rigtig Sands for Kirken selv, at fjerne saadanne. Her skal det nu ingenlunde benægtes, at der kan gives Tilfælde, i hvilke en saadan Bortskaffelse baade vilde være berettiget og fortjenstlig, naar nemlig deslige Tilbygninger ikke paa nogen Maade gavnede Hovedbygningen, men kun ved deres egne raa eller smagløse Former tildækkede dennes ældre og ædlere Partier. Men hvor vandalisk vilde ikke den Grund sætning være, ifølge hvilken Alt skulde bort ved gamle Bygninger, hvad der ikke var oprindeligt! Det vilde jo saa her ikke engang være rigtigt at beholde Taarnene, som

jo ogsaa ere senere Tilbygninger! Det behøves vel næppe her at henpege paa, hvor aldeles modsat Middelalderens Tankegang en saadan Betragtningssmaaade vilde være, eller at minde om, hvorledes det overhovedet vilde komme til at se ud med de fleste og ypperste Mindesmærker, hin Tid har efterladt os, om den blev bragt i Anvendelse. Vi ville hellere holde os til den Sag, som her særligt er Tale om, og spørge, om det ikke — ganske bortset fra Spørgsmaalene om Berettigelsen og Hensigtsmæssigheden — allerede vil være mere velgjørende for Øiet, at have Kirken omgiven af saadanne nette, stundom meget zirlige Smaabygninger, end at se den ligge saa bar og blottet, som den ellers sædvanlig maa i denne træløse Egn, — maaske endog med de slet dulgte Spor af Nedbrydelsen? Og mon det ikke tillige for den Del af Beboerne, hvis Sands er mest aaben og mindst hildet af halvt forstaaede eller misforstaaede Theorier, vil være kjærest at se deres Kirke bevaret i det Hele saaledes, som den stod for dem i deres Barndomsdage, — saaledes som den var, da deres Fædre og Forfædre søgte hen til den, — saaledes endelig, at den ikke blot ved sin egentlige Bygning minder om hine fjerne Dage, da denne blev opført, men ogsaa ved Enkeltheder om den lange mellemliggende Tids vexlende Forhold og om de ofte vistnok mindre fuldkomne, men tillige mere barnlige Former for Gudsdyrkelsen hos de henfarne Slægter?

Smaastykker.

XIX.

Bidrag til Hans Gaases og hans Families Historie,

meddeelt af J. L. Rohmann.

I det fynske literære Selskabs Tidsskrift „For Literatur og Kritik“, 3die Bind, har Provst Rohmann meddelt nogle Bemærkninger om Hans Gaas, der efter Sagnet indlagde sig Berømmelse ved Svendborgs Forsvar mod Lybekkerne i Grevefejden, og senere blev Præst smsts. og tilsidst Biskop i Trondhjem. Senere har Hr. Rohmann indsamlet nogle flere Bidrag til Oplysning om denne Mand, som her meddeles. Endnu flere ville upaatvivlelig kunne findes blandt de norske Kongebreve i „Registre“ og „Tegnelser“ fra Christian III.s og Frederik II.s Tid.

1529. Blandt Gaarde og Jorder, som ligge til Vor Frue Kirke i Svendborg nævnes: »Item Kirstin Gaaszes vj β». Blandt Jorder, som ligge til St. Hans Alter nævnes: »Item Severen Gaas—1 Marc« (Danske Saml. i Geh.-Ark. Nr. 565).

1535. »Her Hans Gaass (fik) ett breff paa hans jordegoeds«.

1539. Her Hans Goesz fik breff ad gratiam paa Lange-mosse-madt wdj Thwedt Sogn liggendes. Relator Johan Friis. (Uden Datum, men er formodentlig fra Juni). I et Kongebrev om samme Eng dat. Odense Fredagen n. e. S. Bartholomæi Dag (29. Aug.) hedder det: Hr. Hans Gaas, Sogneprest i Svendborg, maa og skal nyde, bruge og be-

holde en »vor Eng, som kaldes Langemoszemadt i Tueth Sogn« qvit og fri uden al Afgift¹.

1546. »Her Hans Gaas sogneprest wtj Suinborg citat borgemester oc raadt wtj Suinborg for en dom, som the haffue dømpt emellom Hans Perszen borger ther samme-stetz om tuenne møller, oc handtt men att were wret, at møde nu paa løffuerdag«. »Item citat Hans Perszen for en dom, som handtt haffuer fangett paa tuenne møller, som handtt men att were wrett, at møde met samme dom paa løffuerdag.«

S. A. fik Hans (Persen) Befaling til endeel gode Mænd, at de skulde granske og forfare om en Mølle, som Hr. Hans har i Bagergaden (i Svendborg). (Tegn. over alle Lande No. 2. i Geh.-Ark.).

1548 d. 21. Decbr. er udstedt et Dokument af Niels Mikkelsen, Borger i Kjøbenhavn, hvori Udstederen beder »Mester Hans Gaas oc Oloff Henricszen, Sognemænd i for^{ne} vor frue Sogn, at besegle med sig:« (Orig. i Geh.-Ark. paa Perg. Vossiske Saml.)

1549. »Jeg Mester Hans Gaae (sic!), i Kiøbnehaffn, kiendes i thette myt obne breff, at effter som bode geslig oc verslig Øffrighet haffue nu effter wor keriste Nadigste Herris ko. Maytz. befaling taxerit och sætt Vniuersitetz Jorde og garde i for^{ne} Købnehaffn for et skelligt Landgillæ, Saa kiendis jeg meg og myne sande arffuinge at haffue fanget breff aff Hederlig Herrer oc Høylerde mend Rectore Doctoribus oc menige Vniuersitetz lessemester her i Kiøbnehaffn paa .j. gord och grund ligendis i Ste Peders stræde, Synden vdt medt gaden, som er i syn lenge vd till gaden en oc førri tiwe selandz alne, vesten Helligtrekongers Alters residentz, som Knud Heyes moder nu i boer, østen nest Sancti Christophori alters residentz, som Niels Buck nu i boer, met huss bygning och gordtzrom i lenge og brede som then nu forfunden er, huilken gord ieg nu self i boer,

¹ Er nævnt i Vedel Simonsens Fyens Vilkaar i Gr. Feide. S. 81.

oc giffue ther aff aarlig Siu marc danske Penninge, Halff-delen til Poske, oc andhen halffdelen til Sancti Michaelis dag, oc vbrødelig holle alle the puncter oc artikel, som mytt breff the meg ther paa giffuet haffuer inde holler oc vduisser, oc ther som saa skede, at nogen aff for^{ne} artickel, Som for^{ne} myt breff indeholder oc vduisser forkrenckes, Eller icke vedt magt aldellis hollis, Tha maa oc skulle the handlæ met meg effter som myt breff vduisser, oc effter then klare extractt oc tenor, som findis paa for^{ne} myt breff bode vdj vniuersitetens oc byssens bøger. Til vter mere vindisz-byrd henger Jeg myt Signete nedhen paa thette myt obne breff, Met flere dannemendz, Som jeg ther till bedet haffuer, som er Per Scriffuer² i Suenborg, og Anders Tyske Borger i Købnehaffn. Datum Hafnie 3. die Junij, Anno 1549³. (Jon Mortensens Afskrift »ex pergameno« i Gl. kgl. Saml. Nr. 727 Fol.).

1549, den 23. December, lod M. Hans Gaas, Superintendent over Trondhjems Stift, optage et Vidne af Kanniker og andre, »om der laa nogen Rente eller Ejendom i forstum Tid til Trondhjems Domkirkes Bygning« (Langeb. Dipl.).

1549. Af Rigens Dombog: Sagen imellem Axel Urne til Sjøgaard paa den ene Side, og Mester Hans Gaas, Hans Berildsen til Nocke og andre Niels Berildsens Arvinger paa den anden. Axel Urne tiltalte dem for Inventarie til Lysøø Kloster, Jordbog, Klæder og Klenodie, som for^{ne} Niels Berildsen haver forkommen den Tid han havde for^{ne} Kloster udi »were« og Forsvar, m. m. Dertil svarede Mester Hans Gaas paa sin Hustrues Vegne, Fru Anne paa sin Husbondes Hans Berildsens Vegne, og Jørgen Lang udi

² Se Fyens St. litt. Selskabs Aktst. I, 119.

³ Se foran S. 342 Anm. 6. Denne Ejendom forblev længe i den Gaasiske Families Besiddelse; 1582 omtales i et Dokument „salig Mester Hans Gaases Boliger“ i S. Pederstræde, og i et andet Dokument af 1. Jan. 1625 nævnes „velbyrdige Fru Hyldeborg Niels Gaases Boder“ smsts.

Assens paa sin Hustrues Vegne, at de havde intet faaet af for^{ne} Niels Berildsens Arv i Norge uden deres Anpart af de 500 Daler, som Niels Berildsen havde Lysøø Kloster i Pant fore af Kongen og Kronen etc. — I Rette mødte ogsaa Anne Niels Clausens udi Odense, for^{ne} Niels Berildsens Søster, og Laurits Wendelboo paa hendes Søster Karine Berilds Datters Vegne. Dom: at Niels Berildsens Gods skulde skiftes efter Norges Lov, og Kongen og Kronen da først fyldestgjøres paa Lysøø Klosters Vegne. (Klevenfelds Saml.)

1550. Omtales nogle Gjældsbreve »Hans Gryn til Stougaard paa Tosing haffuer vdgifuet thil M. Hans Gaas«, som vare indløste og sønderskaarne. (sst.)

1556. Paa en Seëdel paa den fyenske og langeland-ske Mønstring nævnes »Hr. Hanns Gaasz« iblandt dem, der hverken selv eller ved Andre gjorde nogen Besked for sig. (D. Saml. i Geh.-Ark.)

1556. Forekommer »Her Hans Gaases skøde breff thil Franz Brockenhusz paa Kande gord y Egskouff«. (Klevenfelds Saml.)

1558. I en Fortegnelse over »gode Mænds Tjenere i Nyborg Len« forekommer »Mester Hr. Hannss Gaass.« (D. Saml. i Geh.-Ark.)

1592 den 13. Marts udstedtes følgende aabne Brev: »Vi efterskrevne Peder Ster, Matz Ericksøn, Borgemestre udi Svendborg, Søfren Povelsøn Bager, Hans Clausøn Borger ih^m og Kirkeværger til Vor Frue Kirke her i Svendborg, kjendes med dette vort aabne Brev, at vi paa for^{ne} Kirkes Vegne have undt og samtykt, og nu med dette vort aabne Brevs Kraft unde og samtykke Ærlig og Velbyrdig Mand Oluf Gaas til »Wegstrupgaard« og hans kjære Hustru, Ærlig og Velbyrdig Frue, Fru Magdalene Niels Datter, at maae lade dem berede deres Leiersted udi fornævnte Vor Frue Kirke, sønden op til »høie Alter« og lade dem mure som nu sædvanligt er iblandt Adelen, hvilket bemeldte Leiersted skai stedse og

altid blive til dem og deres Arvinger og Efterkommere for den Hjælp og Villighed bemeldte Oluf Gaas og hans sal. Forældre samme Kirke altid tilforn saavel som nu rundelig beviist have baade med aarlig Penge at indlægge udi Blokken til de Fattige, og med Eiendom, han haver afhændet til Kirken, som hans Gavebrev herom ydermere formelder, at skal blive til evig Tid for^{ne} Vor Frue Kirke til »bistandig« Hjælp og Trøst og næst Guds Hjælp ydermere er at formode i Fremtiden. Sammeledes skal bemeldte Oluf Gaas, hans kjære Hustru Fru Magdalene og deres Arvinger og Efterkommere nyde og beholde altid efter denne Dag deres Stolestade frit udi for^{ne} Vor Frue Kirke, hvor det dem beileiligt er, uden Gjensigelse i alle Maader. Thi bepligte vi os, vore Efterkommere, Borgermestre og Kirkeværger her sammesteds at frie, hjemle og fuldkommeligen tilstaae be^m Oluf Gaas, hans kjære Hustru, Fru Magdalene Niels Datter, deres Arvinger og Efterkommere« o. s. v.

1639 Mandagen d. 1. Juli udstedtes følgende Brev af Borgemestre og Raad: »Jørgen Hock, Hans Hansøn, Borgermestre i Svendborg, Rasmus Lavrsøn og Jens Søfrensøn, Raadmænd sammesteds, gjøre vitterligt, Aar 1639 Mandagen den 1. Juli paa Svendborg Raadhuus var skikket hæderlig og vellærd Mand Niels Rasmussen, Hører »udi latine Skole« her udi Svendborg, at eftersom Salig Ærlig og Velb. Mand Oluf Gaas til »Vegstrup« for et halvthundrede Aar siden haver testamenteret til Vor Frue Kirke her udi Svendborg en Vaaning og Eiendom med en Hauge nedenfor, liggende her udi Svendborg sønden næst til Vor Frue Kirke Præstegaard, eftersom derom videre i Kirkebogen findes indført; men efterdi samme Vaaning og Eiendom nu befindes ganske bygfældig og endeligen skal bygges og forbedres, hvilket ikke kan skee uden Kirken til stor Bekostning og Udgift, er derfor bevilget, samme Vaaning for en billig Værd fra Kirken at maatte sælges og afhændes. hvorfor nu udi Dag her for Retten fremstod Niels Povel-søn og Casper Andersøn, Borgere og Kirkeværger til for^{ne}

vor Frue Kirke her sammesteds, og med hæderlig og vel-lærd Mand Hr. Peder Nielsøn, Sognepræst til Vor Frue Kirke, hans Samtykke, solgte og aldeles afhændte fra for^{ne} V. Frue K. og til for^{ne} Niels Rasmussen, hans Hustru og deres Arvinger samme for^{ne} Vaaning og Eiendom, liggende herudi Svendborg imellem Vor Frue Præstegaard og Hans Rasmussen Weisbachs Vaaning, hvilken for^{ne} Vaaning, med hosliggende Haugerum nedenfor imod Byens Bæk, be^m N. R. skal have, nyde og beholde med slig Condition og Vilkaar (Conditionerne ere udførte med stor Vidtløftighed og tilføies her kun med deres Indhold):

1) De skulde bygge og forbedre samme Vaaning og siden holde den ved Magt. 2) De skulde aarligen til Paaske erlægge til Kirkeværgerne 4 Sletdaler, hver regnet til 64 Sk. danske, hvoraf først skulde betales Jordskyld 3 Mark, som af samme Vaaning til Kapellanens Løn ved Frue Kirke »er udgiven«, og de øvrige at komme Kirken til Gavn. Men dersom hine 4 Rdl. ikke aarlig bleve erlagte i rette Tid eller Vaaningen forfaldt, da skulde Kirkeværgen igjen annamme den til Kirken. 3) Dersom N. R. hans Hustru og Arvinger bleve tilsinds at entlediges fra nævnte aarlige Afgift, skulde han til Kirkeværgen udbetale i rede Penge og gangbar Mønt 64 Sletdl., som strax skulde udsættes paa Rente, Kirken og Kapellanen tilgode, og naar denne Udbetaling var skeet, skulde Skjøde udstedes til N. R., hans Hustru eller Arvinger. 4) Dog forbeholdtes, at Præstegaardens Vinduer, som have deres »Udlukt« til og udi samme Vaaning eller dens Gaardsrum »ved denne Forhandling nu som da og da som nu altid herefter skal være uformeent og uforhindret i alle Maader⁴«.

(De to sidste Dokumenter ere efter Udskrifter af en gammel Copibog og velvillig meddeelte Indsenderen af Cancelliraad, Prokurator Olsen i Randers; de foregaaende Notitser ere Uddrag af det kongl. Geheimearkiv, for endeel Aar siden erholdte ved Vennehaand).

⁴ Dette Vilkaar er og indført i Johan Anthoniussens Skjøde, som købte Huset paa offentlig Auction den 24. Septbr. 1742.

XX.

Ytterligare Bidrag till Christiern Pedersens Historia.*Meddelade af C. Sonnenstein Wendt.*

Sedan jag ofvanföre, pag. 249, meddelade några handlingar röranda Christiern Pedersen, har jag i Malmös för tiden före 1662 ännu oordnade Rådhus-arkif påträffat åtskilliga andra handskrifter och Domböcker, som lemna ytterligare upplysningar om Christiern Pedersen och hans släkt, och hvilka här i korthet meddelas.

Christiern Pedersen ägde, som ofvanföre, pag. 255 noten 1, omnändes, tvenne gårdar i Malmö, för hvilka erlades jordskyld till St. Petri kyrka. I denna kyrkas räkenskaper för år 1532 betecknas det ena af dessa hus med orden: »Item xiiii ʒ aff töme wedt ferijestredet som nw prentteren vti bor«, och det andra »vti the höge kramboder« tillhörde dette år Jacob Michelsen, Christiern Pedersens blifvande svärfader. Det vill häraf synas, som om Christiern Pedersen redan 1532 haft sitt tryckeri i full gång i Malmö, och Brandts anmärkning (Christiern Pedersens Danske Skrifter IV. 606) att det icke är sannolikt det Christiern Pedersen redan nämde år kunnat begagna sig af det honom omkring Augusti månad meddelade privilegium, att »boo vti Malmö oc nære oc bierge sig aff prentterij«, bortfaller således. Med den omnämde »prentteren« kan dock icke menas Christiern Pedersen sjelf, ty den fordna Lundakaniken var allt för bekant i Malmö att icke blifva nämnd med sitt namn eller som »mester« Christiern Pedersen, utan dermed förstås sannolikt den Johan Hogenstraten, hvilken som boktryckare omnämnes å Christiern Pedersens upplaga af »Keyser Karlls Krönicke«, eller Johan Hochstraten, som han kallas å »Kong Olger danskis Krönicke«, båda tryckta i Malmö 1534. Hans Nederländska namn talar ock därför att han varit den »prenttere«, som medföljde Christiern Pedersen från Antwerpen ock sedan i Malmö förestod hans tryckeri.

När Christiern Pedersen ingick sitt gifte med Jacob Michelsens dotter Else kan icke med vissnet uppgifvas. Men att det skett före 1535 eller detta år, synes af följande utdrag af Malmös Dombok för den 17 December:

»Anna Jacob Michelssens affkaldt. Anno domini Mdxxxv fredagen nest fore Sancti thome apostoli dag Paa Malmöges Raadhus fore Borgemester Raadt oc Konningens fogett waar skicket hederlig Mandt mester Cristiern pederssen paa thend Ene Och Arnt Koch Anna Jacob Michelssens fuldmyndige werge oc forsuar paa thend anden side Och thaa her vdj dag fore itt siddende raadt bekende for^{ne} M. Cristiern seg at wære kommen till enn venlig forligelsse oc Contracht paa hans husfrues Elsze jacob dotthers vegne Om all hues arff rettighedt oc efftherladende gods rørendes oc Vrørendes inthet vndentagett Som hende met rette epher fæderne oc møderne tillfalle kunde Dog met saadane forordt oc vilkaardt At for^{ne} Anna Jacob Michelssens schall betale the hundrede lod sølffue oc hues rentte som her efter der vdaff gaar Som Cristoffer matsen for^{ne} Elszes husbonde bleff vnge peder guldsmitz børn skyldig Som Malmøges byes bog der om indeholder oc vduiszer & cet. Sameledis schall thed oc wære oc bliffue en endelig oc Clar aftalen sag om all hues kiøbmands handell oc regenscaff Som Jacob Michelssen oc peder scriffuer haffue hafft tillsammen Oc der oppaa fremgich for^{ne} mester Cristiern Oc her ij dag gaff oc gjorde for^{ne} Anna Jacob Michelssens et fult oc fast affkaldt baade mett hand oc mundt Oc loed hende oc alle hendis arffuinge fødde oc vfødde quitt frije ledige oc løsse fore seg oc fore for^{ne} hans husfrue oc alle theris arffuinge fore all ydermere till tall kraffue eller naamaning Om for^{ne} arff oc regenscaff vdj noger hande maade epher denne dag.«

Sannolikt har denna handling blifvit utfärdad just med anledning af Christiern Pedersens giftermål med Else Jacobsdotter. Hans dotter Anna kan således icke gerna hafva varit född förr än 1536 och har varit helt ung då hon gifte

sig med Bastian Hülsebroch. Denne kom først 1551 till Malmö, ty af stadens räkenskaper för nämde år ser man att han om våren erlade afgift till Borgmästare och Råd bland främmande köpmän, men längre fram på året ingick i »kremere-laugitt» och blef borgara i staden.

Christiern Pedersens hustru dog 1539. I kyrkans räkenskaper för detta år finnes bland inkomster af »klockerne oc legerstederne» anfördt: »Item aff mesther Cristyern foer legersteedt X ƿ.» och »Item foer klockerne for mesther Chrystierns hustru X ƿ.» Han har således ännu detta år varit qvarboende i Malmö och måhände har han vistats der äfven de följande åren under sitt syslande med bibelöfversättningen. Ännu 1543 och 1544 erlade han ordentligt sin jordskyld till kyrkan, men 1545 och ett par af de följande åren finnes han uppförd bland dem, som resterade med sin afgift.

Bastian Hülsebroch dog först 1580. Bouppteckningsinstrumentet, dateradt den 20 Sept. detta år, finnes ännu i behåll bland den stora samling af äldre bouppteckningar, som Malmö Rådhus-arkif förvarar. Man ser deraf, att han aflidit i Sverige och att hans tillgånger voro högst obetydliga. Bland hans qvarlätenskap uppräknas en tysk bibel och några andra böcker, samt sex »scrifne böger.» Skulle möjligen dessa sednare kunna hafva varit manuskriptar ärfde efter Christiern Pedersen?

Til Hr. Wendts ny Meddelelser om M. Chr. Pedersen kunne følgende Smaanotitser, der senere ere komne os ihænde, passende føjes :

Den 11te Maj 1525 fik Mester Johan Friis Præsentation af K. Frederik I paa Helligtrekongers Alter i Lunde Domkirke »per canonicam priuationem magistri Christierni canonici Lundensis«. (Fred. I.s Registrant »Danske Kongers Hist.« Nr. 13 i Geh.-Ark.).

1542 udbetalte Universitetet efter kongelig Befaling »M. Christierno canonico Lundensi« 20 Daler (formodentlig for hans Arbejde ved Bibeloversættelsen). Danske Magaz. 3 Række. VI, 8.

»Anno Dn. 1554 Januarii die XVI. moritur in pago Sialandiæ Helsinge M. Christiernus Petri F. Lundensis olim ecclesiæ Canonicus, sub id autem tempus vicarius tantum, homo inprimis diligens et doctus, qui multos libros ex latina lingua et germanica in Danicam convertit, non infeliciter Saxonis etiam Grammatici Historia Regum Daniæ in vulgarem linguam a se traducta.« (Magni Matthiæ Series Regum Daniæ msc.).

»Bastiann Hiltzebroch Borger wdj Malmøe fick Breff som efterfølger, Datum Kiøpnehaffn taarsdagen ephther hellig kors dag exaltationis Aar etc. 1555.

Vij Christiann thenn tredie etc. Giøre alle witterligt att ephthertij Thenne breffuisere Bastiann Hiltzebroch, borger wdj wor stad Malmøe, haffuer berett for oss att mester Christiernn Pedersenn, nogentid føre end hand døde, haffuer aff tyske och paa danske maall wdset Spangebiergis postille, Och then er offuerseett aff oss Elskelige Høglerd mand, Doctor Peder superintendent wdj Siellandz stigt, oc andre høglerde wdj wortt wniuersitet saa then findis nøttig att prentis, Oc for^{ne} Bastiann Hiltzebroch agther mett thett første att lade then prente oc wdgaee wdj tryck, paa synn omkostning, Thaa paa thett att for^{ne} Bastian maa kome till synn omkostning oc wdlagde peninge som hand paa same arbeid wendendis worder, Forbiude wij alle ehue the helst ere eller were kunde, for^{ne} postille att lade prente wdj fem sambfelde aar nest ephther thette wortt Breffs Datum regnendis, Fordrister seg nogenn her emod att giøre, Thaa skall thenn thett giørendis worder straffis therfore som wedbør, Och huem same bøgger till kiøbs hos findis, Sckall halfue thenom forbrott. Datum vt supra.

Dominus Rex manu propria subscripsit.“

(Register over alle Lande Nr. 6, Fol. 497).

XXI.

Bestemmelse om Gudstjenesten i Kjøbenhavn 1644.*Ved Holger Fr. Rørdam.*

Efterfølgende Bestemmelse, fattet 1644 af Præsterne i Kjøbenhavn (som det synes efter Biskop Jesp. Brochmands Opfordring) om den Tid, Gudstjenesten maatte medtage, giver et ganske godt Indblik i den Tids kirkelige Praxis i Kjøbenhavn, der ikke var saa lidt forskjellig fra vore Dages; den viser tillige, at den Kunst at holde op i Tide, som Luther anbefaler Prædikanterne, er falden den Tids Præster hel vanskelig at nemme. Stykket meddeles efter Langebeks Afskrift (Excerpter, Nr. 254 i det kgl. Bibl.).

*Synodus privata Ministerii
habita Hafniæ d. XI. Septemb. Anno MDCXLIV.*

Querela publica est, Pastores et Comministros ultra tempus in Ordinatione Ecclesiastica et Constitutionibus Regiis præscriptum conciones suas extendere. Quocirca ne aut edicta Regia contemnere, aut Ordinationem Ecclesiasticam, in quam juravimus, flocci facere, aut verbum divinum nimia concionum prolixitate in contemptum adducere, aut homines ab audiendo Dei verbo diffusioribus homiliis absterrere videamur, operæ esse pretium duxi (!), ut huic incommodo mature medeamur, inprimis cum Regia Majestas Episcopis hanc curam in suis constitutionibus commissam voluerit. Cæterum cum non tantum in ordinariis, sed etiam extraordinariis concionibus prolixitate peccetur, distincte indicabimus, tum quantum tempus concionibus singulis concedatur, tum qui de tempore finiendæ concionis præcones verbi divini in sacro opere attentius non raro occupatos, quam ut fluxum horæ semper observare possint, monituri sint, tum qui indicaturi sint Episcopo, si præscriptum tempus accurate non observatur, tum quæ his eroganda sit poena, qui Regiæ constitutioni non obsequuntur.

1.

Die Solis absolvetur matutina concio dato signo tertii quadrantis ad sextam, ita ut coetus hora sexta dimitti possit. Idem tempus præscriptum esto concionibus, quæ aliis septimanæ diebus a quinta in sextam habentur.

Quæ dimidia octava die solis proxime sequuntur Sacra, ita etiam temperabuntur, ut concio ipso puncto dimidiæ decimæ finiatur, quo universum auditorium, auditâ decimâ, e domo Dei junctim exire possit.

Quod etiam intellectum volumus de concionibus, quæ ordinariis precum diebus habentur. Quæ autem hora 12. die solis habetur concio, ea tertio ad primam quadrante finiatur, ita ut sacra ista ultra horam primam non extendantur.

Vespertina denique, quæ die Solis habetur, concio, tres quadrantes nunquam excedat, ipso puncto horæ tertix finienda, nisi forte interveniens concio funebris impediverit, quod quoties fit, toties vespertina concio intra dimidiæ horæ terminum se continebit.

2.

Conciones, quæ in Ædibus Spiritus Sancti ab omnibus omnium parochiarum Pastoribus habentur, eæ finiuntur præcise hora 7ma, si initium Sacrorum est hora 6ta, sin ob tenebras differuntur Sacra in primum 7mo horæ quadrantem, Conciones ultra primum 8vo horæ quadrantem non extendentur.

3.

In æde Divæ Virginis, quæ habentur horis antemeridianis, conciones die Mercurii finiuntur hora dimidia 8, ubi sacra ordimur 6ta matutina. At ubi initium sacrorum differtur in primum quadrantem 7mo, concio tertio 8vo horæ quadrante absolvetur.

4.

Ne moram injiciat operi sacro die solis qui organum pulsat pneumaticum, quiescet in finem sacrorum, ut tum

suam cum juventute scholastica in hymno aliquo jungat operam.

5.

Conciones funebres ultra dimidiam horam non producentur, nisi vir paulo honoratior, cuius lessio tres insumi possunt quadrantes, aut si de Republica præclare meritus sit, quippe Magistratus, integra ad summum concedi potest hora.

6.

Cum solemnitates nuptiales non raro injiciant sacris tædiosam moram, dum sponsus et sponsa suum in templum adventum nimium provehant, oportet, ut Pastores et Commistri edictum Regium secuti in sacris peragendis dispergant, non morati præposteram sponsi et sponsæ tarditatem, ita ut et concio et universa sacra, si non ipso decimæ puncto, saltem primo post decimam quadrante penitus expedita sint. Vitent vero Dni pastores prolixiora proloquia, quæ in copulatione honoratorum hominum usurpari solent, ne ista prolixitas secuturæ concioni incommodet. Porro ne nesciant sponsus et sponsa, maturandum esse ad templum accessum, moneantur huius rei auditores e cathedra sacra, et edictum Regium hac de re publice recitetur, ne, si sponsus aut sponsa adventent, postquam Pastor cathedram sacram conscenderit, ignominiam istam sibi et non Pastori imputandam sciant.

7.

Idem observetur in Baptismi administratione, cum nimis notum sit, quanta hic sæpe nectatur mora.

8.

Ædituus de temporis fluxu Pastores et Commistros monebit, ne Præco divinus sacro operi intentior tempus præscriptum transiliat. Jurabit vero Ædituus, se bona fide Episcopo indicaturum, si tempus præscriptum non servetur, et nullam in horologii directione interventuram fraudem. Quod si Ædituus hac in re aut negligens aut fraudulentus

fuerit, in jus vocetur, puniendus tanquam contumax Regiarum Constitutionum transgressor.

9.

Pastores et Comministri, qui obsequi recusant, in jus vocati punientur, præmissa legitima sententia, tanquam qui Ordinationem Ecclesiasticam et Regia edicta contempnunt.

XXII.

To Breve fra Biskop Thomas Kingo.

Meddelte 1. af H. F. Rordam, 2. af Dr. P. W. Becker.

1. Til Gehejmeseekretær Bolle Lüzdorf. 1684.

Dette Brev, hvis Original opbevares i Gehejmearkivet, giver os et Indblik i de Fortrædeligheder, Kingo maatte kjæmpe med som Biskop i Odense, hvorom forøvrigt udførlige Efterretninger haves i Heibergs Kingos Levnet. Brevet, der ikke tidligere har været kjendt, udmærker sig ved sin humoristiske, men just ikke ved nogen opbyggelig Tone.

Høyædle Hr. Kandselli Raad,

hjertens hulde og ærligste Ven i denne Verden,

Jeg fik en gnieragtig skrivelse fra Mule¹, dend Gnriere, med sidste Post, som sagde mig at Luxdorff vilde intet befatte sig med min handel, førend Jeg kom selv. Jeg faaer altid gjerne saadanne Trøstebreve fra ham, thi der kommer gjerne Mand til dørre som inde er. Det haver været besuærligt og meget farligt at komme over Belt hidindtil, saa syv Personer ere og for nogle dage siden druknede. Det vilde Mule lee ad, kunde hand lokke mig dertil. Men det er skarn, fordj mand kand kun gjøre det engang.

¹ Udentviwl Assessor *Vilhelm Mule* i Højesteret.

Kunde mand gjøre det ofte, saa maaskee mand vovede sig noget. W. F.² er nu paa Reysen, og nu vil det give sig om I gode Mænd tør bie ham. Jeg kand sagte tie, indtil de gaae mig paa Siden, saa hielper I vel det beste I kand, og som I vil have ære for, thi kand I lide det at De vil tage huden af mig, saa kand Jeg sagte lide det ogsaa. Det første nogen Smakke kand gaa løs, saa vil Jeg stræbe at rokke over til Eder det beste Jeg kand. Jmidlertid vilde I have mig i Eders ærlig hukommelse, og være noget mild og Moersom, thi ellers er Jeg den Melankoliskeste (det var et lep Ord) Vantemund der kand være paa Grivskow, endog Jeg er

Eders

Intet andet end

Odense Bispegaard

Ærlige Tienere

d. 13 Martii 84.

Th. Kingo.

Udskrift:

Den Høyædle og Velbr. Mand Bolle Lyxdorph til Sørup Kongel. May^{ts} Høybetroede Cancelli-Raad og Geheime Secreterer, Høyærede fornemme Ven og Velyndere tjenstl. til Kiøbenhavn.

2. Til Grev Conrad Reventlow. 1695.

Nedenstaaende Skrivelse fra Biskop Kingo til den senere Storkantsler Grev Conrad Reventlow, er et Bidrag til at oplyse de Hindringer, som lagdes Kingo iveien ved Udgivelsen af hans efter kongelig Befaling af den 25 Januar 1690 udarbejdede Ny Kirkepsalmebog, hvorom alt endeel Aktstykker ere meddeelte i Dansk Kirketidende for 1846 Nr. 49—52 (jvf. Brandt og Helveg, den d. Psalmedignings Historie S. 61, Heiberg, Thomas Kingo, S. 169 ff.). Den er aftrykt efter Originalen, som er Meddeleren laant af Hr. Pastor Dr. B. J. Føg tilligemed Originalen til en anden Skrivelse fra Kingo til den samme Magnat, af d.

² Stiftamtmand Winterfeld i Odense.

27de Marts 1696, hvori han takker sin Velynder for den af ham i Psalmebogens Sag viste Interesse. Den sidstnævnte Skrivelse er her forbigaaet, da den alt er trykt i Dansk Kirketidende 1846, Sp. 811—12. Originalerne til begge Skrivelser have i sin Tid tilhørt den i Aaret 1830 afdøde Etatsraad og Professor i Archæologien ved Kjøbenhavns Universitet Niels Ivarsen Schow.

Underdanigst Memorial
til

Hans Høygrævlige Excellence, Hr. Græv Rewentlow etc. etc.
anlangende min Psalmebog.

Min ydmygste og underdanigste Bøn kommer til Hans Høygrævlige Excellence, udi dend visze Tilliid, at som Jeg fattige Mand haver sæt en stor Deel af mine Middeler paa dend Ny Psalmebog, som Jeg efter Hans Kongl. Maytz Egen Allernaadigste ordre og befaling hafde saaviit dend første Part angik, ladet forfærdige og udgaa, som Dog nu i fem Aar haver ligget i mit Huus, formedelst dend ey i Kirkerne motte bruges, Mig til allerstørste Skade og Misundere til Latter, ihvorvel Jeg Intet veed, at findes derudi, som i ringeste Maader stridigt kand være mod Religionen.

Jeg erindrer mig vel, at der vaar noget lidet, dog ey imod Religionen, som Nogle til Hove støtte sig paa, og det lod Jeg i alle Exemplarier strax forandre. Min instrux i dend Kongel. Befaling følgende Jeg, lod dend og af Sal. Doctor Hans Bagger revidere, som hans Egen Haand og adskillige missiver til mig beviiser. Imidlertid motte Jeg dog lide og tie stille. Dog lever Jeg i det stadige Haab, at Hans Kongl. Mayt kaster et Naadigt øye paa min allerunderdanigste fiid og Lydighed til Psalmebogen at forfærdige, som dog udi mange Aar haver hiertelig været ynsket fast af alle, at dog mit Arbeyde ey skulde være forgævis. Mange længis endnu efter dend, men ingen tør tilforhandle sig dend, fordi de tænke, at den Sunde Lærdom ey er i Agt taget,

fordi dend for nogen tid blev nedtrykt. Naadigste Græve, lader dog denne Sag for Guds Kirkes Skyld, være Eders Høygrævelige Excellence anliggende at tale til det beste hos Hans Kongl. Mayt, efterdi Jeg dog (1) Hafde, og endnu haver Hans Kongl. Maytz. allernaadigste Befaling for en Ny Psalmebog og indrette. (2) Hans Maytz lov pag. 248 beordrer Kirketienesten at skal see med Sang og Læsning etc. efter Ritualen og (3) Ritualen igien beordrer Sang af dend Ny anordnede Psalmebog, ey mindre end paa Sexten stæder, og dog ligger dend endnu i Skiul. Naadigste Græve, Jeg forhaaber, at Hans Kongl. Mayt ved Eders Excellences kraftige Fortale tilstæder dend at indføres i Menighederne, Og at Jeg fremdelis motte lade dend paafølgende Sommer Part ved Trykken forfærdige, naar dend af facultate Theologica er Bleven igiennemseet og approberet. Jeg vil og underdanigst lade Vinter-Parten igien komme under censur, om noget endnu der udi skulde findes, som Jeg ey formoder, det Nogen sig endnu kunde støde paa. Eders Høygrævlige Excellence vilde ey i Unaade optage, at Jeg søger tilflugt her udi under Hans Grævelige Haand, der røres ved et mildt og Naadigt Hierte imod alle, iblant deris tal Jeg mig indregner, som til døden lever,

Naadigste Græve

Eders Høygrævlig Excellences

Underdanigste og allerydmygste

Odense Bispegaard,

Tienere og Forbedere

d. 22. Nov. 95.

Th. Kingo.

Paa Bagen af Brevet er skrevet:

R. Von Thomas Kingo, Bischoff in Odense, den
22. Nov. 1695.

XXIII.

Om den flensborgske Psalmebog.

Hr. Cand. philol. *P. Seidelin*, der i denne Tid ordner det flensborgske Byarkiv, har ved Løjlighed taget Afskrift af et Stykke, der giver

avthentisk Oplysning om den tydske Flensborger-Psalmebogs Tilblivelse; da det tør antages at ville interessere navnlig Selskabets slesvigske Medlemmer, meddeles det her i uforandret Form.

Auf gegebene Veranlaszung und geschehene Frage wegen des Gesangbuchs des Waysen-Hauszes, wann und von wenn es colligiret? durch weszen Anstalt? wie es damit bey der collectirung zugegangen? durch weszen Anstalt es dem seel. H. Gen: Superint: Hoyer zur Censur zugestellet worden? Darauf gebe folgenden wahren bericht:

Es ist schon vor vielen Jahren ein Flensburgisches Gesang-buch umb manche Unordnung bey dem öffentlichen Gottes dienst zu vermeiden, verlan[get] worden, ist aber lange aus vielen Ursachen nicht zum Stande gekommen, bis nun vor etlichen Jahren von denen HH. Patronis und sonst vielfältige Ansuchung bey hiesigem ministerio geschen, mit vermeldung, dasz das neuerbauete Waysen-Hausz den Verlag thun würde, da es dann endlich im Consistorio beleibet und resolviret worden. Umb solche Zeit war eben der seel. Hr. Gener: Super: Hoyer von Rensburg herüber gekommen, da dann der seel. H. Pastor Bracker als bald zu demselben gegangen, und mit Ihm von dem Vorhaben geredet, auch sich afferiret, dasz er die collection der Lieder übernehmen, und so dann mit Consistorio darüber Confereiren wolte, welches der seel. H. General. Superint. auch acceptiret. Der H. Pastor Bracker hat sich darauf ohne verzug an die collection gemacht, und die rubiqven des Gesangbuchs, wie auch die unter jede rubrique gehörige Lieder entworfen, und solchen Entwurf dem consistorio vorgeleget, mit Bitte, wir mögten alles durchsehen, und das beliebige beytragen. Der H. Probst zeigte gleich an dasz Er mit geschäften, sonderlich wegen der Præpositur so gar sehr überhäufet, dasz Er den Entwurf nicht examiniren könnte, Wir übrige mögten es übernehmen, wir thaten solches, und des H. Pastor Brackens Concept ging per Circulum unter uns übrige Prediger herum, dasz einjeder ein gewiszes Stück vornehmen und durchsehen mögte, da

man aber besorgte, es möchte das Buch alzu dick und unbequem werden, müster[te] man einen ziemlichen Theil der Lieder aus, that auch eines und das andere aufs Neüe dazu, und so ward von dem H. Pastor Bracker alles aufs Neüe ins Reine gebracht und dem H. Probsten übergeben; der H. Probst brachte es wieder ins Consistorium, fragte, ob das Concept nun so gut und zum Drück fertig wäre, da nun niemand von einer weiteren Änderung sich verlauten liesz, ward es von dem H. Probsten an den seel. Christian Thomsen als des Weysen-hauszes damahlige vorsteher, übergeben, dasz er es an den H. Gen. Super. Hoyer zur Censur gelangen laszen mögte, der seel. H. Thomsen, wie Er sich der Sache besonders sehr anmachen, reisete selbst herüber nach Rensburg, präsentirte die rubrique und lieder und das gantze Concept, und bat umb die Censur und approbation, so er auch bald darüber erhalten, und lautet dieselbe, wie Sie vom seel. H. Gener. Super. auf dem Mundirten Concept, nach welchem der abdruck geschehen, eigenhändig gesetzt worden, wörtlich also:

Dieszes Flensburgische Gesangbuch, wie es lange gewünschet, und verlenget worden, kan in gottes Nahmen gedrückt werden

Lasz Singer, geist und Andacht blicken,
wiltu zu gott die lieder schicken.

A. Hojer.

Darauf geschahe der druck vnd avancirte bis auf den Titul und Vorrede, von welchen beiden dem H. Probsten und einigen der H. Prediger einen Entwurf bey gelechenheit vorgezeiget, so von Ihnen geleszen, und völlig approbiret worden. Doch wegen der Vorrede erinnerte der H. Probst, dasz dieselbe ohne vorgängige Censur des H. Gener. Superint. nicht gedrückt werden dürfte. Es ward daher eiligst weil die Presse darauf wartete, des jetzigen H. Gener. Superint. Conradi Magnificentz, desfals gehorsambst er-suchet, welche auch also bald das an Sie gelaszene Concept der vorrede gutigst remittirte, mit folgender approbatio:

Die auf den funf vorstehenden, und mit meinem Nahmen unterzeichneten paginis befindliche vorrede, kan nnd mag ohne fürder Aufhalt gedrucket werden.

Schönkirgen d. 16 Junjj 1729.

Georg Johann Conradi.

G. S.

Alles obige habe nach der Wahrheit, aus völliger der Sachen wissenschaft schuldigst attestiren wollen. Flensburg d. 14 Januarij 1730.

Abraham Kall, diac. zu St. Maria.

Dasz Mir obige Umbstände des allhie auf Kosten des Waysen hauszes gedruckte Flensburgische gesang buchs gar wohl bekandt, und die darinn ertheilte Species facti der Wahrheit gemäsz sey, solches wird hiemit auf begehren gleichfals von mir attestiret.

Christian Detl. Claudius, Diac. zu St. Nicolaj.

XXIV.

Ribe Arkidiakonats Indtægter ved Reformationen.

Meddelt af Cand. phil. C. M. A. Matthiessen.

Efterfølgende Stykke, der indeholder adskilligt til Oplysning om Kirkerne »for sønden Aa», som i Middelalderen hørte og tildels endnu høre under Ribe Bispestol, meddeles efter et originalt, temmelig skjødesløst Mnskr. i Gehejmearkivet, »topografisk Samling.« Det har ingen Tidsbestemmelse, men maa udentvivel henføres til Tiden ved eller kort før Reformationen, til hvilken Tid ogsaa den Haandskrift, hvormed det er skrevet, synes at henvise det.

Register paa the Kircker och Jordhe som ligger tuill Arkidegennudommeth rdj Riibe.

Procurationes sacerdotum jn archidiaconatu
riipensi.

Hwiddingherrith.

Seem iij β sterlingorum. Høyrop iij β str. Spanduett
iiij β str. Arylth iij β str. bone monete. Scherbech iiij β

str. Brøtnes iiij β str. Ryszby iij β str. Waadder iij β str. Rotagger iiij β str. Hwidding iiij β str. Westedt iiij β str.

Gramherrith.

Endruppe skouff ij β str. Gram iij β str. Nwstrwp iiij β str. Scrydstzstrup ij β str.

Nørre Rengstrwp herrith.

Herstedtt iij β str. Tyslwndt ij β str.

Twndher herriith.

Wistby iij β str. bo. mo. Daler iij β str. bo. mo. Abildh iij β str. bo. mo. Ecclesia sti. Laurentij ij β str. bo. mo. Capella sti. Nicolai ibidem j β str. b. mo. Møgeltyndher iij β str. bo. mo.

Hødersherredth.

Hødher iij β str. bo. mo. Hierpstedt ij β str. bo. mo. Emmerløff—. Balgwm iiij β str. bo. mo. Schadzst ij β str. bo. mo. Remme ij β str. bo. mo.

Nørre Rengstrwp Herrett.

Aggerskowff iiij β str. bo. mo. Branderwp ij β str. bo. mo. Befftofft iij β str.

Sønder Rangstrwpp herrett.

Bedstedt iij β str. Helwadt iiij β str. bo. mo. Jwadt ij β str. bo. mo.

Løffue herrett.

Lygwm iiij β str. bo. mo. Brewadt iiij β str. bo. mo. Døystrup iiij β str. Meoldhen iij β str. Randrwp¹ ij β str.

Riipa.

Sanctj Johannis ij β str. Sanctj Clementis ij β str. Sanctj Petrij ij β str. Sanctj Sepultj iiij β dominj K. Sanctj Nicolaj ij β str.

Jorde oc Enge som ligher wthen for Riibe.

Per Thomessen j marc aff j engh. Jeb Cristhenssen ij mr. aff ij enge. Jeb Neb, Jep Widissen oc Jep Skomagher

¹ I Originalen staar ved en Fejlskrift *Brandrwp*.

kyrcke verie ij Ɔ aff en eng tiil szammen. Anne Baggis j marc aff j eng. Sicelle Maskone xxij β aff j eng. Szeueren Schriffuer oc Jens Sewerenssen j marc aff j eng. Hr. Tygi Tögessen j marc aff j eng oc en kalgordt. Niels Jenssen j marc aff sti. Pedhers holm. Per Jepssen xvij β aff j engh. Termen Thomessen iij marc aff en engh. Metthe Thomeskone j marc aff en eng. Symen Cresthenssen ij marc aff en eng.

Possessiones ecclesie

Döystrupp.

Knudt Jwerssen colit terras omnes ecclesie in pratis et agris in campo Döistrup inde dabit anno j marc. Johannes Ker colit omnes terras ecclesie in campo Winum anno ij ört. korn. Pouell Vellatszen colit omnes terras vij skr. biig aff Vollum marc. Per Nielssen y Offuerby oc Hans M. xv skr. Gwnne Perssen j Drenstedt iij β. Mattis Cresthenssen ibidem xij β. Hans Laussen i Niolm (sic) j t^{ne} big. Brewadtt.

Jep Nielssen i Borig iij ört. korn. Per Jenssen i Rassis (?) j ört. korn oc ij skr. En agher aff Torp 1 β. Niels Wynther iij β aff ij agher paa Brewadt marck. N. y Silstedt iij β. Jesper Pouelssen i Asspe iij β. Metthe Tolss j ört. r. aff jordtt paa Brewadt marck. Trwgelss Jenssen oc Per Byngh iij β aff en jordt östen wedt kircken. Per Boriigh en ört. rug aff jordtt paa Saustrup marck quando colitur. Thomes Brassen en ört. rug ex alio agro quando colitur.

Mioln.

Per Anderssen i Otthersböll ij ört. korn. Per Jenssen ij t^{ner} big aff kirkens paa Hyberig marck. Jep Andherssen ij β aff en ende agher. Jtem kircken haffuer nogher agher oc iij skar enge de quibus Mattis Jonssen holler blwsse op. Kircken haffuer en eng apud Myoln stock giffuer ij β. Hans Tygessen j alb. aff en agher paa Refninge. Jtem kircken haffuer vij stucker jordtt paa Myoln marck ther giffuer Anders Nielssens szønner j ört. korn aff oc haffue

the en tofftt szom kallis kircke berrig iiij β oc haffuer the ther tiill vij stucker jordtt de quibus j ört. bigh.

Ramerupp².

Kresten Perssen j ört. de terris jn Ramervp. Jtem Niels Loffuervp iij de agro in Rogell madhen. En eng paa Bwne (?) marck de quo tutores vj β lub. Ecclesia habet i olgardt de quo iij β lub. Jtem ecclesia habet iiij agros paa Lwnde marck de quo iiij skr. korn.

Abbill.

Mickel Torstenssen ij marc lub.

Capella Nicolaj jn Tynner.

Jtem habet vnam curiam in Abbill de qua xxvij β lub. Jtem habet vnam curiam hemme moess de qua xviiiij β lub. Jtem Erick Szudher — β lub.

Ecclesia sti. Laurentij in Linde Thindher³.

Habett vnum pratum de quo soluit ij marc iiij β lub. Jtem habet duos agros in Korntwid de quibus iij β lub.

Wbberigh.

Boo Anderssen iiij marc lub. Cresten Bonssen ij marc iiij β lub. Pappe en algordtt xij β lub. Jtem en toffit Hans iij β . Jtem de prato mvncktofft eng iij β lub. Niels Grumehoffde j β lub. Jtem habet curiam in Brensböll de qua iiij marc. Jtem ij donnig vj β . Jtem Thadj Fedderssen aff iiij dennigh x β .

Daler.

Ecclesia habett wnum agrvm apudt ecclesiam de quo Hans Jenssen ij alb. lub. Jtem her Tygj ij ört. korn. Cresten Andherssen ij ört. korn. Jesper Jepsen j ört. korn. xiiij β de prato Morthen Jepsen. xij β de prato Tygj Anderssen. viij β de prato Niels Perssen. Her Tygj xij β de prato szom Jesper Nielssen haffde. Andhers Cresthensen j ört. korn oc v skar enge paa Brescafft de quibus iiij β . Benditt Szeuerinssen v β aff jordtt Gierndrvp. Anders Worm v β

² Skal være Randrup.

³ Udentvivl Lille Thyndher.

de prato. Her Tygi viij β de prato szom Niels Bleg brwcthe. Niels Boessen j β aff en agher paa Hylletoffthe. Jesse Wynther v β de prato. Asszer Laussen vj danske alb. Jeb Staffenssen ij alb. Ecclesia habet duos agros in Elkier.

Wyesby.

Jtem ecclesia habet vnam curiam in Wyesby de qua iij ört. korn, Cresthen Matssen colitt.

Höffræ.

Ecclesia habett terras in campo Höffre videlicet agros et pratos de quibus anno pro vsu altariste diue virginis vij ört. korn, Elene Hanskone colitt. Jtem habet similia et alias terras ibidem de quibus anno j ört. korn pro vsu eiusdem capellanj, Per Laurissen colitt. Ecclesia habett wnum fundum in Rutböll de quo iiij β , Maycke Nielssen colit. Per Bannicssen iij β aff en agher. Ecclesia habet ibidem alium fundum de quo j β , Niels Szwenssen colit. Ecclesia habet ibidem alium fundum de quo ij β , Brodher Perssen colitt. Habett alium ibidem de quo ij β Karine Boesdaatther. Habet alium fundum ibidem de quo Swndher Boesdaather. Ecclesia habet vnum pratum Rohiem de quo xvij β , Hwne Jebssen colitt. Habet et alium ibidem de quo vj β , Niels Hanssen colitt. Swennich Payssen v sk. korn ex terris quas legauit Jesse Pedhers. Per Szwennichssen j gylden de prato in Rohiem.

Emmerlöff.

Boo Jenssen in Nörre Seerslöff ij ört. korn. Per Cresthenssen in Sönder Seyerslöff iij ört. korn. Hans Jebssen ibidem ij ört. korn. Swen Laurissen i Gammelby vj sk. korn. Szeueren Szmedt j t^{re} korn. Nis perssen j Kiergordt j ört. korn aff j osæ streng. Johan Jessen iij skr. korn. Mattis Trwelsen v sk. korn. Yge Matssen ij skr. korn. Per Jessen ij sk. kornn.

Hierpstedth.

Ecclesia habet terras in campo Hierpstedt iij ört. korn minus iiij sk., Niels Simenssen colit. Ecclesia habet ibidem terras de quibus ij ört. korn minus 1 sk. korn in toto, coluit Las Perssen. Niels Ericssen iij sk.

korn en jordtt. Niels Ebssen legauit ecclesie vnum agrum nominatum kroaggerstreng de quo iij sk. korn, Las Perssen colit. Ecclesia habet vnum agrum nordhen kergaardenn nominatum kirkestreng de quo ij sk. korn. Ecclesia habet terras in campo Emmerlöff videlicet nordingstreng de quo j ört. kornn. Raszmus Morthenssen iij szmaa blocke de quibus iij sk. korn. Morthen Pouelssen habet ibidem duos agros de quibus quando coluntur ij sk. korn. Ecclesia habet vnum pratum inter prata Gerdrop legatum per Paye Jepssen de quo iij β ita vt proximos (!) colant Pouell Payssen colitt. Ecclesia habet vnum pratum inter skadzsteng de quo iij β. Jens Nielssen i Riisby j eng j Hierpstedt enge de quo iiij β.

XXV.

Et hidtil ubekjendt Skrift fra Reformationstiden.

Ved Holger Fr. Rordam.

For nylig fik jeg sendende fra Boghandler Wendt i Malmø de fire første Blade af et gammelt Skrift, der, saavidt vides, hidtil ikke har været kjendt. Hr. Wendt har ledsaget det med følgende Bemærkning: »Angående det sända fragmentet, så har det utgjort det inre omslaget till några anteckningar rörande Malmö stad, hvilka, efter hvad det vill synas, äro gjorde på 1740 talet. Det yttre omslaget var af gammalt groft karduspapper, inbundet som en skoleskrifbok. Anteckningarne utgöras af utdrag ur Malmö Privilegier och Donationsböcker, och hafva gått genom flera egare innan de komme i mine händer. Då antecknaren sysslat i rådhusarkivet är det möjligt att han der funnit det gamla bladet och använt det på detta sätt«*).

Skriftets Titel lyder:

*) Da dette Stykke alt var sat, fik jeg en Meddelelse fra Hr. Wendt, at han har været saa heldig paa Universitetsbibliotheket i Lund at finde endnu et andet mærkeligt gammelt Skrift: „den så kallade „Malmøbogen“, emot hvilken Paulus Eliæ skref sitt i hans sam-
Ny kirkehist. Saml. I.

Een nyttelig | bog for vnge | oc gamle om | Gudtz store
miscund | hed oc naadhe som | han gør oss arme | menneske
och om | ret Scrifftemol | oc Christi le- | gomiss Annam-
melse etc.

Denne Titel er indesluttet i en bred træskaaren Ramme, i hvis øverste Hjørner staar: tilvenstre det danske Vaaben (de tre Løver), tilhøjre det norske Vaaben (Løven med Øxen); i de nederste Hjørner: tilvenstre de tre Kroner, tilhøjre Danebrog. Midt under Titelen staar i Rammen: tilhøjre en kronet Ørn (Malmøs Vaaben), tilvenstre vedføjede Tegn, uidentvilt Bogtrykkerens (Oluf Ulriksens) Bomærke. Paa Foden af Rammen staar Aarstallet 1531. Skriftet er i Oktav; det begynder strax paa Titelbladets Bagside. Da det levnedes kun er af saa ringe Omfang, tror jeg, at det hele fortjener at opbevares her:

Disse effter screffne ord i denne bog siger Gud al-
megtigste till alle syndige menneske Wed sine
Propheter Apostler oc Ewangelister et cetera.

*

*

*

Esaie i det lv ca.

SYndere sculle ouergiffue deris weye (det er deris onde leffnit) Oc den som er ondt han scal offuergiffue sine tancker, Oc han scal komme igen till Herren, oc han scall miscunde sig offuer hannem, Han scall oc igen komme till vor Gud thi han er meget mild till att forlade synderne.

* Herren siger Mine tancker ere icke som edre tancker Myne veye ere icke heller som edre weie, Thi at liger

lade Skrifter införde Svar. Så vidt jag vet (siger W.) har denna hittills ansetts forlorad. Det är en liten duodes på 108 folier och finnes inbunden mellan tvenne andre böcker. Företalet är af Peder Laurentsen dat. die diuo Andree sacro anno 1529, och är tryckt af Olof Ulriksen den 27 Jan. 1530. Den är af särdeles intresse för reformationen i Malmö, om hvilken den innehåller åtskilliga detalier.“ — Forhaabentlig vil Hr. Wendt kunne gjøre Brug af de ny Oplysninger i en Afhandling, han har under Hænder, om Reformationen i Malmö.

uiss som hiemelen er ophøiet fra iorden, Saa ere mine veye ophøiede fra edres veye, oc mine tancker fra edres tancker.

* Gud siger Hieremie i det xxxvi ca. Huer syndere skall vende sig fra sine verste veye, oc ieg scall bliffue barmhertig offuer hans syndt oc ondscaff.

* Gud siger Ezechielis xviii cap. Wil en syndere gøre anger oc ruelse for alle hans synder som hand haffuer giort, Oc vil holle alle mine budord, oc vil giøre ret dom oc retuisshed, Tha scall han wisselige leffue och icke dø Oc ieg vil icke ihukomme all den ondscaff som han haffuer giort.

* Herren siger, Monne det være min vilge at nogen syndere skal dø (det er fordømis) Det er min vilge at han skal omuendis fra sine onde veye oc leffue euindelige
* Herren siger, Omuender eder oc gjør anger oc ruelsse for eders synder Huor fore dø i o Israels folk Jeg vil icke nogens død, Men kommer igen oc leffuer (det er omuender eder til mig fra eders synder).

* Ezechielis xxxiii cap. Herren sor paa ed, At han icke vil nogen synderis død oc sagde * Saa sandelige som ieg er den leffuende Gud, da beger ieg icke nogen synderis død, Men at han scall omuende sig aff sine onde veie oc leffue Herren siger Wender eder om aff eders alsom verste weie Oc huor fore dø i o Israelss folk * Gud siger Malachie iii cap. Kommer igen till mig, oc ieg vil komme igen till eder siger Herren.

Gud siger Hieremie iii.

(En dog at du haffuer forladet mig oc giort hor met mange dine boler, Tha kom alliguel igen til mig Oc ieg vill annamme dig siger Herren.

* Med hord vnderstondis andeligt affguderi, som er at forlade sig paa sine egne gode gerninger, eller paa nogen helgen eller paa noget creatur, * Aff disse ordt kunde wy forstaa oc mercke huad Gudtz vilge er, At han vil ingen haffue fortabet, Om de wille omuende dem oc kalle paa

hannem oc bedre dem, * Ther fore wdsende han sin søn
till verden at han skulle yde[rmere] lære oss hans vilge
Thi skulle wi høre hans ord, o *) Matthei iii.

Christus Joannis iii. cap.

* Saa inderlige elste Gud verden, at han [gaff sin
eni]ste søn i døden, At alle som tro paa ha[nnem skulle
icke] forfare, men haffue det euige lif.

(Gud haffuer icke vdsend sin søn at h[an skulle for-
dø]me verden, men at han skulle frelse he[nde, huo som
tror] paa hannem han scal icke fordømis, [men huo som
icke] tror, han er nw dømpt.

* Huo som tror paa sønnen, han haffuer det euige lif
Men huo der icke tror sønnen han scall icke leffue Men
Guds vrede scall bliffue offuer hannem.

Christus siger Johannis 3.

* Det er hans vilge som mig wdsende, at alle som se
sønnen, oc tro paa hannem de sculle haffue det euige lif.

Christus siger Joannis 8.

* Sandelige sandelige siger ieg eder, huo som helst der
beuarer mine ord, han scal icke see døden euindelige (det
er han scal icke fordømis).

Christus siger Joannis 14.

(Jeg er weyen, Oc ingen kommer til min fader wden
ved mig Icke wed helgen eller nogen anden ting, Der
fore huo som wil bliffue løss aff sine synder Oc bliffue
salig, han scal giøre som den hellige scrift siger oc lærer,
hun kan ingen bedrage, thi hun er den retthe sandhed,
hun scall alleniste læris, predickis, oc hør is aff alle rette
Christne menniske till wor salighed, Thy Gud Fader siger
Mathe 3. ca. Denne er min elskelige søn hører hannem,
Christus siger gennem Dauids mund, Ps 2. Jeg er sat til en
konge aff Gud Fader offuer hans hellige bierg Syon, det er
den christne menighed at ieg scal predicke hanss budord.

*) Et Hjørne er revet af det ene Blad.

Christus siger Mathe 3 cap.

..... skulle tække det ille at være aff alt wort hiærte,
 det at wi haffue saa synderlig leffuet i alle vo ..
 d Guds budord oc wilge Oc bekende oss for
 ... skabere at wi haffue inted wden synd och y
 ere fødte i synd, Oc at wi haffue in[tet] t (om
 wi skulle dømis efter retuisshed fordømmelse.

..... ant betenke aff wort gantske hiærte,
 er i sandhed Da faa wi en god tiden er at Chri-
 stus Jesus Guds Søn er kommen til werden fordi at han
 wil hielpe oc frelse oss aff wore synder Som S Pouil scriffuer 1.
 Thimot 1. Den tale er fast oc sandrw oc wel werd att mercke
 At Jesus Christus er kommen til denne werden at han
 wille giøre syndige menniske salige, ibland huilke ieg er
 den første siger Paulus S Hanss baptista lærer oss ocsaa
 Mathei 3 oc Luce 3 c. At wi sculle angre wore synder oc
 bedre wort leffnit, Thi det er icke ellers anger Men ett
 skrempteri, Som wi haffue før giort, Mere for en seduane
 skyld oc for menniskens bud och skickelse, End for rett
 kiærlighed til Gud eller wore synders slemhedt.

VI skulle fulkommelige hade synden oc øffue oss i
 Guds budord med ett nyt leffnit, oc haffue kiærlighed til wor
 iefn christen Den tid S. Hans haffde lært oss at angre
 wore synder Da wisde han oss til Christum som skulle
 borttage alle wore synder, oc sagde, See det er Guds lam
 som scal borttage verdens synd som S. Hans siger i sitt
 første Cap.

* Saa lærde os S. Peder Jøderne som der staar i Appost-
 lenis gerninger 3. ca oc sagde * I forsore oc ihiel sloge
 den hellige oc retuise Guds Søn som giffuer det euige lif
 oc salighed Huilken Gud opreisde aff døde, Hues vidnes-
 byrd wi ere.

* Aff disse ord finge de stor anger i deris hiærte, och
 sagde till Apostlene, Kyære brødre huad skulle wi gøre S.

Peder suarede Tøcker det ille at uære oc angrer det oc lader eder døbe i Jesu Christi naffn til ederss*) forladelse.

* Nar wi bekende oss for Gud aff wort gandske hiærte, at vy haffue inted aff oss selfue vden synd, oc fly fulkommelige til hans naade oc barmhiærtighed oc troo stadelige paa hans søn Jesum Christum at han haffuer giort fyllest oc betalet for vore synder med sin haarde død Oc pine Oc att wi fly til ingen vden til hannem alleniste, Oc sette all wor tro oc haab til hannem Da fonge wy visselige vore synders forladelse som S. Peder siger i Apostlenis gerninger i det x ca Att alle propheter bære vidnesbyrd med Christo Att hwilken som helst der tro(r) paa hannem, han skal fonge sine synders forladelse for hans naffn skyld Han siger oc i det 4 ca. Der er inted naffn til i huilket wi kunde bliffue salige, vden i Cristi naffn oc der er ingen salighed i nogen anden.

S. Pouil siger til de Epheser 1 Cap.

* For Jesu Christi blod skyld, haffue wi fonget wore synders forladelse aff hans naadis rigdom.

S Pouil siger til de Colloser 1 ca.

(Formedelst Jesu Christi blod haffue wi fonget vore synders forladelse.

S. Hans siger i sin obenbarelse 1 capt.

* Christus tode oss aff vore synder med sit blod Der stor i Apostlenis gerninger xvi cap Att en spurde S. Pouil at huad han skulle giøre at han kunde bliffue salig, Han suarede set din tro til Jesum Christum saa scalt dw bliffue salig, Ingen ting eller nogen wor gerning kan løse oss aff synden wden alleniste Chri(sti) død oc pyne,

S Pouil siger 1 Corinthe 1 capt.

* Christus er wor genløselse oc retferdighed Han gaff sit blod vd for wore synder skyld Matei xxvi oc Marci xiii.

(S Pouil Romanorum i det tiende,

*) Her er formodentlig glemt: synders.

Wille wi være quit aff wore synder, Da taare wi icke gonge langt bort Men wy skulle giøre som den obenbare syndere gjorde Luce xvi Han gick til ingen anden wden til Gud, oc bekende sig att være en syndere, han sloo sig faare sit bryst oc sagde, Gud forbarme dig offuer mig arme syndere, Saadant itt scrifftemaal vil Gud altid haffue aff oss Saa sagde oc Daud i den l(i) Ps. O Gud miscunde dig offuer mig for din store barmhertighed Saa fik han afløssni(n)g aff sine synder.

Men at man sculle opregne alle sine synder for sin scrifte fader Oc om man glemde nogen aff dem da sculle det være alsammen forgefuis effter derris ord som de før lærde oss, Det hagde Gud aldrig befalet dem at lære, Oc det kan ingen stadtz beuises med den hellige scrift, Thi er scrifftemaal frit, oc det kan ingen fordøme om han det icke gør, Der scal ingen heller tuingis til med band eller andet som de gjorde, Gwd wil at wi sculle holde hans budord, Johannis 3 Oc ath wi sculle tro paa Jesum Christum att wi haffue fonget wore synders forladelse fore hanss pyne skyld, Oc icke for vort scrifftemaal skyld.

* I den første oc gamle Cristne kirke oc mange hundrede aar der effter, da vor det aldelis friit, Att ingen sculle nødis til at scrifte sine lønlige synder, for prest eller munck, Som de hellige doctores scriffue mange stæde i kircke lowen, oc i Tripartita Hystoria, Men dette scrifftemaal bør oss endelige gøre, At nar wi fortørne vor ieffn cristen Da sculle vy forlige oss met hannem.

* Mathei 16 oc Luce 12 cap Der lærer oss Christus at wi sculle wocte oss for de Phariseers surdey, det er for derris falske lærdom.

Christus siger Joannis 5 Capitulo,

* Hwilken som tror paa mig, han scal bliffue salig Oc de falske lærere Prester oc muncke sige Wden dw opregner alle dine synder for mig Da for du icke afløssning aff

dem, Vi skulle icke gaa til saadane scriffte fædre, Men wi sculle alleneste bliffue hooss Cristum oc hans hellige ord oc lærdomme.

* Christus haffuer det bydet oss Mathei 6 oc Luce 11 Att vy sculle gaa til wor fader i hymmelen, Oc bekende vaare synder for hannem, Da vil han visselig forlade oss dem, Om wi wille bedre oss, oc læffue effter hanss budord, Det er om wy elske huer andre indbyrdis, oc gøre huer det som wi ville haffue aff hannem ellers vil han icke høre oss.

Ⓒ Christus siger Mathei 6 Nar du vilt offre din gaffue, oc dig kommer i hw at du haffuer fortørnet din ieffn cristen da gack bort oc forlig dig met hannem och kom saa igen och offre din gaffue Thi att inthet offer eller bøn er teckelig for Gud om man haffuer noget had eller auind till sin ieffn christen Eller om han haffuer giort hannem vskell, oc vil icke forlige sig met hannem igen.

* Thi Christus siger Mathei 18 Om din broder synder emod dig, da gack oc straffe hannem mellom dig oc hannem allene Wil han høre dig, da haffuer du frelst dyn broder, Men vil han icke høre dig da tag ett eller tw vidne med dig, Oc bed hannem bedre sig, Vil han icke høre dem, da holt hannem for en hedni(n)g oc publicaner,

* Christus siger der sammestedt Sandelige siger ieg eder, huad som helst i løse paa iorden, det skall være løst i hymelen, Oc huad i binde paa iorden det skall være bundet i hiemelen, Oc om tho aff eder bedis noget samdirectelige her paa iorden, Da sculle de faa det aff myn fader som er y hiemelen * Der for siger S. Jacobus i 5 cap Att den ene skall bekende sin brøde for den anden Oc att den ene skall bede for den anden Thi att Gud vil icke høre wor bøn eller forlade oss waare synder Wden wi forlade wor ieffn cristen, det han

Spørge vi nu, hvor dette Skrift er trykt og hvem der er dets Forfatter, da er det første Spørgsmaal lettere at besvare end det sidste. Jeg antager nemlig, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Malmø er Trykkestedet, ikke allene fordi Titelrammen bærer Malmøs Vaaben, men ogsaa fordi vi have et andet Skrift (Een korth oc lydhen forklaring oc forskell paa then Euangeliske oc Papistiske predicken oc lærdom o. s. v.), der har den selvsamme Titelramme og er trykt i Malmø 1531. Dette Skrift er forfattet af Frands Vormordsen, og jeg ved ingen anden, som man snarere skulde tænke som Forfatter af det her meddelte Brudstykke, end netop denne Mand, som dengang opholdt sig i Malmø, uden det maaske skulde være Peder Lavridsen, der paa samme Tid ogsaa flittigt syslede med Penne i denne Stad. — Hvad Indholdet angaar, da giver det meddelte Stykke jo vistnok ingen egentlig ny Oplysninger, men savner derfor ikke Interesse som et nyt Vidnesbyrd om, at det var ved Forkyndelsen af Ordet om Guds uforskyldte Naade i Jesus Christus, at de evangeliske Prædikanter kaldte det danske Folk fra Fortrøstningen til den indbildte Hellighed og de selvgjorte Bodsøvelser, hvormed Paven saalænge havde søvndysset eller sejpint Folkene. Forøvrigt er det ikke rimeligt, at Skriftet har været af sønderligt stort Omfang, da vi allerede i det meddelte Stykke finde de to første af de paa Titelbladet angivne tre Emner behandlede, saa det kun er Udviklingen af det tredie, »om Christi Legemes Annammelse«, der ganske mangler.

XXVI.

Noget af D. Peder Palladius.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Hos ingen af de danske Reformatorer finde vi saa meget af Luthers Aand og Kraft som hos D. Peder Palladius,

Sjællands første evangeliske Superintendent. Vel var Hans Tavsens skrappere til at rive ned, men hvor det gjaldt om at bygge op, var Palladius Manden. Derfor fortjener han billigvis at mindes blandt den danske Kirkes bedste Mænd*), og et Par, saavidt vides, hidtil ubenyttede Bidrag til Oplysning af hans literære og praktiske Virksomhed, kunne vel fortjene en Plads her blandt andre kirkelige Antikviteter.

1.

Nogle Lejlighedstaler af D. Ped. Palladius.

I den Kallske Saml. af Haandskr. i det kgl. Bibl. (Nr. 524) findes en temmelig betydelig Samling af Ligtaler og Bryllupstaler eller Udkast til saadanne, opskrevne i Aaret 1580. Den synes at have været det Skatkammer, en Præst har haft at ty til, naar det skortede ham paa egne Tanker. Indholdet er samlet af forskjellige Forfatteres trykte eller utrykte Værker. En af de Forfattere, der har ydet de fleste Bidrag er P. Palladius. Samleren har ikke gjengivet alle dennes Taler (eller maaske ikke haft dem for sig) fuldt udførte, men ofte kun et mere eller mindre udførligt Udtog, der dog tilstrækkelig klart viser hele Tankegangen. Talerne synes, idetmindste for største Delen, oprindeligt at være forfattede paa Dansk, idetmindste forklares de hyppigt forekommende Sprogfejl i deres nuværende latinske Form lettest ved den Antagelse, at Samleren har givet en skjødesløs latinsk Oversættelse af de Optegnelser fra P. Palladius' Haand, som han har haft for sig. En Del af Ligtalerne gjenfinde vi paa Islandsk i »Ein Kristilig handbog, Islenskud af Herre Marteine Einar syne, fyrer kennimenn i Islandi, ok korrigerud af Doctor Petre Palladius med þeim hætti, sem hier finzt I hans formaala« (1555), under Over-

*) Se forøvrigt *Heibergs* fortræffelige Levnetsbeskriv. af P. Palladius (*Theol. Tidsskr.* IV, II.)

skriften: »Nokrar Predikaner sem mann ma hafa nær Lik eru graffin, sem eru Predikadar af Doctor Petro Palladio«. Det var altsaa ikke allene danske Præster, som pløjede med Palladii Kalv.

Hvad Talerne selv angaar, passe de ganske godt til den Brug, der er gjort af dem, da de indeholde en fast bibelsk Udvikling af de vigtigste Skriftsteder, der passede til de givne Anledninger. Navnlig gjælder dette Vielses-talerne, i hvilke vi, efter mit Skjøn, finde en omhyggeligere Disposition og tankerigere Udvikling end i Ligtalerne; men til Gjengjæld indeholde disse, i de som oftest tilføjede Mindeord over de Afdøde, adskillige smukke Træk af den Tids kristelige Liv, som vel kunne fortjene at opbevares, da vi fra Tiden nærmest efter Reformationen ikke have den Slags udførlige trykte Ligprædikener, som senere bleve saa almindelige. -- Da en fuldstændig Meddelelse af disse Taler eller Udkast vilde have optaget en betydelig Plads, og vi kun have dem paa Latin, har jeg anset det for rigtigt kun at meddele et Udvalg indskrænket til de Partier af Talerne, der kunne antages at ville have mest Interesse for vor Tid, idet jeg saa almindelig kortelig har angivet Hovedindholdet af det forbigaaede.

1. Concio funebris in funere Birgiltæ vxoris D. Johannis Gau: Sacellani. D.

Charissimus meus comminister D. Joh. Gau vobis omnibus et vnicuique seorsim gratias agit pro extremo hoc beneficio suæ demortuæ in Christo vxori exhibito*).

Salomon Prouerb. vlt. dicit, fallax est gratia et vana pulchritudo, mulier timens Deum ipsa laudabitur. Quæ vltima pars monet, vt de sorore nostra quæ nunc ex diuina clementia et bonitate reliquit huius carnis ergastulum, et ad æternam requiem pro cordis desiderio ex hoc seculo

*) En Taksigelse paa Slægtningenes Vegne aabnede enhver Ligtale.

migrauit ad Dominum. Dicam id, quod veritas ipsa postulat. Primum est Malmogiæ nata ex honestis Parentibus. Secundo parua adhuc pietate didicit. Tertio eam per omnem vitam amauit. Quarto in ea ad extremum permansit constanter. Quinto tandem tunc post communem crucem, quam tulit cum exule suo marito his quindecim annis (ut est nostra corrupta natura subiecta cruci), coepit post gemellos natos in vltimo puerperio grauissime laborare per septendecem integras septimanas in hunc usque modum. Sexto morbum pietissime tulit etiam cum præsentium summa admiratione, vt recte didicerit et ipsa illud Esaïæ: In silentio et spe erit fortitudo tua, Item commenda domino vitam tuam etc. Septimo cum muliere Cananæa: Miserere mei Domine fili David, semper clamauit. Octauo aliquoties a domino Erasmo *) communicata est, cum summa gratiarum actione coeleste pignus accepit. Nono rogauit maritum, vt filiam septem annorum in timore dei apud piam et honestam mulierem educari curaret, curam vero infantium deo commendauit. Decimo mulierem lecto astantem et recitantem Catechismum, cum vnica voce deerrauerit, eam mox informauit. Vndecimo astantibus et flentibus verba Christi dixit: Nolite nunc super me flere, sed super vos et peccata vestra. Ratio est: Transeo enim ex hac valle lachrymarum ad æternam vitam, quam promeruit mihi filius dei Jesus Christus: sedete inquit in pace. Duodecimo cum vero sentiret horam extremam mortis adesse, dixit: Nunc morior. Respondit mulier astans: Non morieris, sed transibis a morte ad vitam. Hoc inquit scio, et quid dico, scio tandem Amen. Ad Symboli recitationem respondit marito, quoties eam adhortati sunt, primum ad patientiam, secundo ad fidem, respondit: per dei gratiam id fiat, et sic constans persistit, et cursum vitæ fœliciter consumauit, vt aliis in exemplum iure proponi possit, iuxta illud Salomonis: Mulier

*) Kapellan ved Vor Frue Kirke i Kbhvn.

timens Deum ipsa laudabitur. (Derefter følger saa Udviklingen af en anden Text, Gen. 35 om Rachels Død, hvoraf der gjøres en firdelt Anvendelse: 1. De cruce Jacobi. 2. De morte Rachelis. 3. De sepultura Rachelis. 4. De obstetricibus).

2. Contiuncula funebris in morte Annæ, vxoris Francisci Magni, quæ in partu cum suo fructu extincta est. 1551).*

(Forf. gaar ud fra Gen. 3 og 35, Korset der er lagt paa Kvinden og Rachels Død, efterat have gennemgaaet forskellige andre herhen hørende Steder af Skriften, navnlig 1 Tim. 2, 15, slutter han smukt saaledes): Sciat ergo pia mulier suum officium esse generare liberos, et si morte insuper patiat, se esse martyrem in conspectu dei, quia non moritur tantum pro sua persona, sed pro statu conjugali, pro fructu ventris sui, sicut minister verbi pro ecclesia et pro officio. Si infans sequitur matrem, sicut hic accedit, est commendatus deo tam in vtero matris. Speramus et matrem saluari fide per illam difficultatem partus et fructum comitari matrem in vitam æternam. Non enim impossibile est apud deum omne verbum, ergo neque hoc verbum: Sinite paruulos ad me venire, talium enim est regnum cælorum. Siue in vtero matris extinguuntur, siue nascuntur, puerperæ habent pro se verbum dei, quod hoc nomine saluentur, et vellem eas in tali casu exemplo huius mulieris oculos cordis ab hac difficultate partus corporalis auertere et ad spiritualem natiuitatem se vertere, qua ipsæmet a deo natæ sunt in baptismo et per hanc sine peccato per remissionem peccatorum conseruatæ a malo (etc).

*) Denne Tale findes paa Islandsk i Einersens Haandbog (Bl. H. iiii) under Overskrift: Flimta Predickan sem mann ma predicka yfer nokure kuinnu sem deyr af barnsæng, predickad af Docter P. Pall.

3. *Conciuncula in Sepultura Rolandi (Kongens Stal-
mester) altera die Ascensionis. 1559**.

(Text: Eccl. 9. Nescit homo finem suum, et sicut pisces capiuntur hamo, sic capiuntur homines tempore malo).

4. *Concio in funere virginis Katharinæ in Wallø.*

(Text: Puella non est mortua, sed dormit).

5. *Concio funebris in Sepultura Eschilli Bilde Vicarii
Regiæ Maiest. 1552**).*

Psal. 73: Attamen ego maneo semper apud te (etc.)

Gratiarum actio præmittatur ad populum pro deductione et oratione habita in templo aliquot septimanis . . . Dolenda est talium et tantorum virorum discessio, et non solum cognatorum sed totius populi luctus erit, sicut toti populo seruierunt. Exemplum est Joseph, cum quo tota fere Ægyptus lugebat patrem ipsius Jacobum. Porro vt primum paucis attingam huius nobilissimi viri officium et conuersionem, deinde personam: Nemo est ex prouectoribus, qui non nouerit eum fuisse: Primum ex nobilissima prosapia huius regni. Deinde graues eum habuisse commisiones vsque ad hanc senectutem suam sub diuersis regibus, in Fionia, in Noruegia, et alibi optime domi in pace et foris in bello se gessit: Vnde titulum equitis aurati consequutus est. In legationibus regni frequens et fœlix cum magna regni gloria semper rediit. Eadem his quinque aut

*) Talen er gjengivet paa Islandsk i anf. Skr. (Bl. G. viii) under Overskrift: Ffiorda predikan sem mann ma predika yfer huerium sem vil, predicat af D. P. P.

***) Denne Tale er gjengivet paa Islandsk i anf. Skr. (Bl. F. vii) med Overskrift: Annar formale sem man ma haffa yffer þeim sem hafft haffa nockura valldz stiorn, D. P. P. (Den biografiske Afdeling er naturligvis udeladt i den islandske Overs.)

sex annis factus est vicarius regius seu minister curiæ (Hoffmester), secundus a rege nostro clementissimo, imo altera manus regis, grauis in consiliis dandis, verum Danicæ politiæ lumen (Och en dyr mannd), ex cuius discessione damnum patiuntur huius regni incolæ. Nam cum tam senilia capita desyderantur, et iuuenes tunc sedebunt ad gubernaculum rerum, solet polytia pati infortunium, et signum (est), quod Deus velit punire regnum autim pietatem, cum tales aufert, quod historiæ non tantum Judaicæ sed etiam omnium gentium testantur . . . In senibus est experientia, in iuuenibus eruditio . . . Venit igitur mors huius viri dolenda nobis tametsi in senectute eius bona, fuit enim vt summus post regem magistratus huius regni, ita vir magni consilii vt publicæ pacis studiosissimus. Hactenus de illius officio, commissionibus, legationibus, fidelitate, grauitate, prudentia, consiliis, studio pacis etc. Secundum, quantum ad illius personam attinet. Est educatus a puero longe ante me et meæ ætatis homines seu mihi cœuos in paternis institutionibus et papistica religione, sicut nemo nostrum aliter fuit educatus et institutus. Postquam autem renouatum et reuocatum est apud nos euangelii lumen, sicut fuit grauis vir in consiliis, ita non facile nec statim mutauit religionem multis impedimentis, vt sit reuocatus longo post tempore venit (!), tandem non fuit persecutor verbi, sed sedulus auditor etiam in hoc ipso templo ad spiritum sanctum hic Haffniæ, donec ad verbum crux accessit et poenitus, verbo et voluntati se dei subiecit, nam enim Esaias ait de Christo: Calamum quassatum non confringit et linum fumigans non extinguit, sed accendit magis, quod hic factum est. Accedente ei cruce ad verbum factus est perfectus Christianus, jam non cum Thoma dubitans, sed credulus et fidelis factus est, quod omnes qui cum eo conuersati sunt testantur. Quorum unum me agnosco, qui vidi eius lachrymas et veram confessionem cum reliquis audiui, verba D. Bernhardi fuerunt: *Perdite vixi.* Huius vero hæc fuerunt: *Dette lieder Jeg for mynn Synnd och*

Ondskab Skyld, O Allmectige Gud forbarme dig offuer mig, O Jesu Christe stat nu met mig, Och Er det dig icke thill fortørnellse, da lad mig icke komme her op igen thill detthe lliiff, Men thill det Euige lif. Her paa communicerit hand singulis 14 diebus, wdy disse 6 eller 7 wger, och giorde sig alldelis aff met thenne werden, Besynderlligen nu y Søndagis viij dage, vbi dedit manum filiis suis et valedixit eis et iussit abire. Et nunc die Jouis vesperi circa horam 6 ingressus est agonem mortis, per duas horas cum morte conflictatus est, circa horam nonam expirauit in domino. Summam interni hominis patientiam et in tanta cruce admirandam, vbi non tantum ex morbo grauissimo cruciatus est, sed etiam in recordatione futuræ mortis appropinquantis et terroribus Sathanæ aduersarii nostri: Audiuimus enim equitem auratum in bello regem suum comitantem et hostes regni persequentem et profligantem, nunc audiemus strenuum militem dei (En guds ridder) comitantem Jesum Christum in spirituali bello contra peccatum, Sathanam, mortem etc. — Nunc ad nostram Doctrinam et nostri consolationem veniamus. (Denne Del af Ligtalen forbi-gaas her).

6. *Concio funebris in funus M. Christiani Morsiani*) piæ memoriæ Anno 1554, paulo ante Pentecost.**)*

De damno reipublicæ ad varias Ecclesiæ et scholarum calamitates accedit etiam interitus tot doctorum virorum, quos immatura mors hoc tempore nobis abripit, vbi etiam hic jacturam non mediocrem facit ecclesia, postquam venerandum M. Christ. Morsianum Decanum facultatis Artium in hac Academia amisimus. Quod hæc miseria portendere solet, quum tales abripiuntur, nolo vobis indicare, ne

*) Professor ved Universitetet (forskjellig fra den mere bekjendte Dr. Chr. Terk. Morsing).

**) I „Fyrsta Predikan sem man skal hafa yffer nockurum lærdum“ (anf. Skr. Bl. F. iiii) have vi denne Tale paa Islandsk.

dolorem habeatis, quotquot reipublicæ damnum in talium virorum morte deplorent, lugent. Scholæ vtinam hic luctus non ad totum populum demanet, vtinam ne sequuntur grauiora. — Commendatio huius viri a pietate et honestate, deinde ab eruditione et diligentia vsque a puero in hac*) noster scholasticus iunior, vicarius, hic in schola. Quid Parisiis egerit, vt tueretur suam pietatem et patrii (!) nomen, cum nobilibus sibi commissis perficiendo etc. Antuerpiam (!) tempore Paschatos ne communicaret sub vna specie, quibusdam aliis ex nostratibus communicantibus, se communionem papistica abstinuit. Sed his omnibus omissis et laboribus in hac schola exhaustis, vsque ad disputationem vltimam. Tunc die Saturni in quo præfectus (?) fuit, tum etiam, vt intelligo, infectus, et eo die promouisset (!) quatuor candidatos in magistros Artium. Sed ipsemet est præuentus summo gradu scilicet æterna vita, id quod ex ipsius verbis in extremo suæ vitæ tempore prolatis intelleximus. Interrogatus enim bis a nostro ludimagistro quid cogitaret, tum primo: cogito, inquit, de æterna vita. 2. de domino nostro Jesu Christo, et in signum eleuauit utramque manum. — Occasione autem ex verbis ipsius sumpta, nos inuicem interrogamus, quare sic cogitauit, et quare Paulus idem dixit: cupio dissolui etc. (Udviklingen af denne Tanke forbigaaes her.)

7. *Concio in morte Nicolai Nicolai ipso die Annuntiationis Mariæ 1552.*

(Efter en Indledning følger en Beskrivelse af: qualis hic vir fuit): Primum bonus ciuis, quod omnes testantur, tam qui sunt in Senatu, quam reliqui ciues. Est autem bonus ciuis, qui iuuat suo officio religionem et polytiam ac viuut sub obedientia. Och nerrede sig med gud och ærre. Hic Nicolaus iuuut vtrumque: Primo quod eximia

*) Her maa mangle noget. Ogsaa i det flg. er der Unøjagtigheder.
Ny kirkehist. Saml. I.

beneficia præstitit in pauperes scholasticos idque quotidie, quod ipsi testantur, et contristantur de ipsius morte. Quantum hoc est beneficium, scilicet studia literarum liberaliter adiuuare, non est nunc narrandi locus; qui suscipit vnum ex his pussillis me suscipit, Matth. 18. — Deinde in ciuilitate, in consiliis dandis, in oneribus publicis leuandis etc. fuit vir præstans et vtilis, viuens talis in ciuitate aliqua, cuius opera, consilio et auxilio atque autoritate vti possunt interdum etiam magistratus ne dum alii non passim sit obviam . . . Fuit et bonus vir pro sua persona, Deum vera inuocatione et officiis pietatis coluit, et in tota vita justus, grauis, integer et modestus fuit, frequens in templo, cui etiam crux imposita est, præsertim viuente vxore egrota. Credit, confessus est et humiliatus viuit; autem in æterna vita et fruitur consuetudine filii dei.

8. *Concio in Sepultura dni Zigismundi Heliodori Abbatis Islandici*) Anno 1550.*

Post gratiarum actionem pro beneficio erga hospitem subiungenda viri commendatio, quod cum fuerit ab aliis seductus et difficulter voluerit in primis conuerti, nunc tamen in extremis optime crediderit: In causa suæ salutis est commendabilis. Deinde in vita quoque, quod testimonium ei dare nos possumus bona conscientia, et quod cruci subiectus fuerat hoc biennio quoque vt Simeon abiit, imo vt Bernhardus, qui dixit: Perdit vixi, et tum in extremis conuersus dedit gloriam deo pia confessione. Sic non frustra venit huc ex Islandia, tametsi aliud propositum habuit in primis persuasus ad hoc ab impio Episcopo**) quam persuasionem omisit tandem transplantatus tametsi annosa arbor, vt scias spiritum vbi vult spirare et de

*) Sæmund Haldorssen, se *Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter*, VII, 8, hvor Bisk. Harboe har meddelt det meste af det efterfølgende Stykke.

**) Jon Aresen.

nullius salute ante sepulchrum desperare. Sic Dns Magnus Nicolai*). Sic alii decepti conuerterentur tandem, modo fideliter orant illud, quod hic senex semper in ore habuit ex Psal. 71: Ne projicias me in tempore senectutis. Amen.

*9. Confessio venerandi viri Domini Johannis Matthiæ**) piæ memoriæ, qui obiit die omnium sanctorum 1551, eodem die sepultus: pro Nicolao Palladio ante triduum.*

Credo certe juxta verbum dei de coelo reuelatum, quod tantum vnus sit Deus, conditor mundi omniumque rerum, et quod in hac vnica diuinitate sint tres distinctæ personæ. Prima vocatur Deus pater, secunda vocatur Deus filius, tertia Deus spiritus sanctus. — Credo quoque secundam personam diuinitatis nempe filium Dei assumpsisse humanam naturam, passum et mortuum esse pro meis peccatis, resuscitatum propter justificationem meam etc. Et quod cum natura mea collocauerit se ad dexteram sui patris, vbi pro me misero peccatore interpellat. Hunc vnicum meum saluatorem, redemptorem et propitiatorem esse firmiter credo; in cuius manus meum spiritum cum hinc discessero commendabo. Quicumque spiritu dei ducuntur hi sunt filii dei; ipse spiritus reddit testimonium, quod simus filii dei, si autem filii dei et hæredes.

Hac nocte primum rogauit me, et ipse testis huius suæ confessionis, multoties eleuans manus cum clamore dicens: O Domine Jesu veni, festina et fac finem horum malorum. Quinquies iussit nos omnes procumbere ad genua et orare, vt Deus dignaretur cito liberare ipsum de corpore peccato et morti obnoxio. Deinde memoriter coepit recitare primum caput Johannis et 2dam Luc. His finitis dixit: cras est dies omnium sanctorum, ideo spero me hac nocte

*) Vikariernes Prior ved Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, holdt længe fast ved Papismen.

**) Vikarius til S. Dionysii Alter i Vor Frue Kirke (jfr. *Heiberg*, Ped. Palladius, S. 173).

migraturum ad æternum consortium omnium sanctorum, qui jam viuunt cum deo in æterna vita. Et quoties audiebatur campana dixit: O Domine Deus fac, vt hæc mea sit hora in qua in pace discedam. Postremo valedictis amicis vsque adeo ad extremum anhelitum clamauit: O Domine Jesu, qui pro me crucifixus es, suscipe spiritum meum. Item in manus tuas commendo spiritum meum, redemisti me Domine veritatis, Amen.

10. *Concio partim funebris partim de sancta trinitate in morte filiolæ M. Nicolai fratris mei 1551**).

Efter denne Tale følger i Haandskriftet en »Cathalogus præcipuorum hæreticorum et hæresium« (i alt 25) og derpaa »Modus absoluendi suorum puerorum oppressores, D. D. Pet. Palladii piæ memoriæ«. Denne Anvisning er meget udførligere end den, der er meddelt i Suhms Samlinger 1 Del. II, 137—38. Dernæst følger en Række Conciones sponsales; de sex første ere enten uden Betegnelse eller af fremmede Forfattere, derpaa kommer nogle, der udentvnl alle ere af Ped. Palladius, skjønt kun den første er betegnet med hans Navn.

1. *Concio sponsalis, quæ habita est in nuptiis Falck Goye Anno Christi 1551 a D. D. Pet. Palladio piæ memoriæ.*

Cum D. Paulus ex ipsa dei ordinatione, honestate, vtilitate et necessitate coniugii adductis ita scripserit: Coniugium sit honoratum inter vos, -- ne iuuentus putet hunc concursum populo fieri tanquam ad spectaculum (Ein fastelaffuens reyse), dicam breuiter pro honore coniugii de solennitate nuptiarum (Om Bryllups høytid), quæ est inauguratio coniugii. Secundum itaque est, omnium nationum et temporum consuetudinem fuisse et etiam esse, quod

*) Gjengivet paa Islandsk i „Sietta predikan sem man ma predika yfer barne, predikad af D. P. Pal.“ (anf. Skr. Bl. H. viii).

coniugii exordium publico quodam ritu celebraretur, ne si res ageretur in angulo, essent coniuges offendiculo aliis, et res non careret suspicione, et coniugium suo honore priuaretur, nec esset admodum discrimen inter fornicationem et verum coniugium. Quare laudabilis semper fuerit consuetudo apud omnes, vt nuptiæ celebrarentur aliquo publico ritu propter testimonium honorum hominum de duobus in matrimonio coniunctis seu coniungendis. — Porro hic publicus ritus consistit potissimum in his quatuor, nimirum in honorem coniugii. Primum est ministerium ecclesiasticum, vt professio illa coniugalis fiat in facie ecclesiæ, atque ibi per orationem fidelium commendatur illorum coniugium deo, vt benedictione dei fruantur coniuges. Multum enim valet publicum testimonium ecclesiæ, multum etiam valet oratio ecclesiæ. Sic coniugia patriarcharum oratione inchoata sunt, vt extat Tob. 8 et oratio, qua Tobias et Sara vxor eius diuinam gratiam implorauerunt. Secundum membrum est cognatorum, affinium et amicorum conuocatio, vt veniant et gratulentur sponso et sponsæ coniugium, et omnia bona precentur. Sic Laban adducturus filiam suam ad Jacob conuocauit omnes amicos, qui fuerunt in eo loco, Gen. 29 et 30. Ibi cognati et affines gratulantur sibi inuicem de ordinatione dei, de pietate et honestate suæ familiæ. Tertium membrum est hilare coniugium, quod nuptias vocamus, quæ suas habent rationes, scilicet quod sponsus et sponsa vicissim se gratis exhibeant erga suos cognatos, affines et amicos, qui vocati dignati sunt venire. Deinde quod coniugium pollicetur spem prolis et prouehendi generis humani, cuius gratia hic status a deo institutus est et coelesti benedictione donatus. Hæ sunt causæ hilaritatis in nuptiis. Sic quoque Laban, Sampson et Tobias celebrauerunt nuptias. Imo sic dominus noster Jesus Christus cum castissima sua matre et discipulis in nuptiis in Cana Galileæ lætati sunt. Quis sanctior Christo, et quis castior diua virgine Maria, tamen nuptiis interfuerunt, vt non iudicentur

a monialibus res carnales. Quartum membrum est donatio munerum in plerisque locis, quibus sanguinei sponsum et sponsam honorant, vt, cum jam primum cohabitant, habeant etiam hanc consolationem in signum, quod deus non destituat vos sua ope. Hoc igitur de nuptiis sentiendum est, huc applica Christi coniugium cum ecclesia confirmatum in Jordannis fluuio a deo patre et spiritu sancto.

2. *Concio habita in copulatione Holgeri Rosenkrantz cum filia Domini Mauritti Olai.*

(Themaet angives saaledes af Forf.): In gloriam dei coniugiique honorem breuiter primum percurram summam eorum, quæ dici solent de coniugii sancto statu. Deinde seorsim dicam quomodo conuersari debent maritus et vxor in Christiano coniugio per fidem spem et charitatem, quæ tria sunt Christianorum præcipua ornamenta, sperans vt hæc a piis auribus percipiantur. (Derefter følger Udviklingen heraf under en Mængde Afdelinger og Underafdelinger.)

3. *Concio sponsalis in copulatione Joannis Nicolai et filie Mathiæ Klaufsøns consulis.*

(Talen handler om Ægteskabets Betydning og dets Fortrin for Munkelevnet, den slutter saaledes): Qui coniugium*) ingrediuntur recte et legitime, non expectant voluptates, sed molestias. Ideo suum coniugium auspicantur in humili oratione et fide, tum sequitur in vita dilectio, potentia sine rixis et contentionibus, item fidelis labor in officio, secundum verbum et mandatum dei. Qui monasterium ingrediuntur expectant bonos dies et non molestias et electicia quædam in specie splendida, faciunt et ex iis, vt sanctis operibus gloriantur frustra, vt historia de Antonio Heremita et sutore Alexandria testatur.

4. *Admonitiuncula in copulatione Hermanni Skiell cum sua sponsa in Arce, Anno 1549.*

(Denne Tale blev holdt i Kongens Nærværelse.)

*) Herefter følger i Haandskr. et non, som aabenbart maa være en Skrivfejl.

5. *Admonitio de coniugio in nuptiis magistri Christiani Morsiani 1552.*

Cum sæpenumero sit auditum, quid

1. Sit coniugium	}	1. personarum.
2. Quæ causæ		2. locorum.
3. Quæ circumstantiæ		3. temporum.

Atque e diuerso quid sit celibatus, quibus conuenit. Ego pro communi consolatione hæc quatuor breuiter proponam ex nuptiis in Cana, quas scriptura seorsim commendat propter corporalem Christi præsentiam:

1. Approbatio coniugii.
2. Ærumnæ in coniugio.
3. Inuocatio in ærumnis.
4. Ærumnarum mitigatio.

(Derefter følger Udviklingen af disse fire Punkter ud af Evangeliet om Brylluppet i Kana).

6. *Concio in copulatione Andreæ Scribæ et filiæ primarii Consulis Pauli, 1547. Dominica quarta post Epiphantias habita est.*

Solet in copulationibus publicis et coniugii publicatione fieri commendatio: 1. Dignitate. 2. Vtilitate. 3. Honestate. 4. Facilitate. 5. Necessitate. Hanc commendationem nos etiam videamus in ipsa coniugii definitione propria et perspicua. — Est itaque coniugium: 1. Vnius maris et foeminæ coniunctio. 2. A Deo iuxta verbum illius. 3. Cum vtriusque voluntate et consensu. 4. Ad perpetuam vitæ consuetudinem. 5. Ac summarum rerum communionem. 6. Suscipiendæ prolis. 7. Vitandæ scortationis gratia, et 8. Mutui adiutorii.

(Derefter følger Udviklingen af disse Punkter, indordnede i en logisk Slutningsrække).

7. *Conciuncula in commendationem coniugii in nuptiis magistri Nicolai Hemmingii, Dominica de dispensatore iniquo 1552.*

»Non est bonum hominem esse solum«, usque ad finem capitis. Hæc sunt verba ipsius dei, et coniugii gloria

et honor describitur hoc loco: 1. Quam originem habuerunt masculus et foemina. 2. Quomodo copulati sunt a deo ipso. 3. Ad quid mulier creata sit. 4. Qualis in coniugio esse debet dilectio. (Derpaa følger Udviklingen af disse fire Punkter).

8. *Admonitiuncula secundo die nuptiarum M. Nic. Hemmingii.*

Recitetur textus 1 Pet. 3. — Primum de his, quæ concernunt sponsum. Origo horum est in decem præceptis, in quarto, sexto et ultimo, quæ præcepta pertinent ad cor, os et opus, quod enim viri debeant cohabitare sapienter cum vxoribus suis, id corde, ore et opere fiet.

Corde: Vt sentiat de vxore quod sentiendum est, videlicet quod ipsa sit I. Singularis donum dei. II. Benedictio dei. III. Bona dei creatura. IIII. Adiutorium in procreatione sobolis. V. Christiana, pia. VI. Pars viri vt ossa, caro, costa. VII. Particeps vitæ æternæ. (Efter en lidt nøjere Bestemmelse heraf følger det andet Punkt).

Ore: Ne sit acerbus erga eam, Col. 3, sed affabilis, iucundus et optime de ea loquens. Quis potest cohabitare leonibus, vrsis et canibus.

Opere: Vt eam alat, vestiat, iuuat vitæ necessariis, promouet ipsius pietatem ac honestatem, ægrotæ assideat, leuet eam manibus suis, non contemnat, non ab ea discedat, non relinquat in dolore.

(Derpaa udvikles Hustruens Pligter mod Manden under de samme tre Synspunkter).

9. *Admonitiuncula consolatoria in nuptiis Anthonii*) Secretarii regis.*

(Forf. gaar ud fra, at Ægtestanden ofte bringer Sorger, som den enlige Stand ikke har, og at Ægtefolk derfor trænge til Guds Ords Trøst, som han derpaa udvikler).

*) Anth. Hanisch.

10. *Concio in copulatione Francisci Banner cum sua sponsa.*

11. *Concio in copulatione Doctoris Syningii et suæ sponsæ 1547.*

Vt omni Dei ordinationi, ita vel maxime coniugio Sathan insidiatur jam non tantum: 1. Per sapientes Græciæ, vt Bias, 2. Nicolaitas, 3. Erasiones et Luchraritas, 4. Monachos et moniales, 5. Sacrificulos papæ, 6. Nicometistas, 7. Anabaptistas, sicut canes paa en gamill skindkiortell ath ruske; sic etiam per hodiernos nostros pharisæos, qui transformant se in angelum lucis. (Efterat have gjendrevet Beskyldningerne mod Ægtestanden, udvikler Forf. denne Stands Fortrin for Munkelivet.)

12. *In copulatione solenni magistri Georgii*) pastoris ecclesiastici ad temphum Diuæ Virginis.*

(Forf. bruger et ganske besønderligt Billede til at oplyse Ægteskabets Væsen, idet han nemlig sammenligner det med en Sygestue, og siger herom): Sicut enim in hospitali sunt egroti et habitant ibi in singulis suis angulis et lectis, sunt ipsi domini, quibus inseruiendum est iuxta prouerbium: Malo in hospitali seruus esse quam dominus. Et habent ægroti primum sibi proximos famulos, a quibus prouocantur et ministrantur, et deinde alios foris, a quibus prouocantur et defenduntur, sicut inquam hæc tria sunt: 1. Ægroti, 2. Ministri, 3. Curatores (forstandere), Ita sunt tres status a deo instituti, scilicet Coniugalis, Ecclesiasticus et Politicus. Coniuges enim habitant simul singuli in suis ædibus, thoris et locis, et sunt vere ægroti omnes, si non morbis corporalibus, vt in hospitali, tamen in morbis spiritualibus in anima ex originali peccato, sic ut singuli suos habent defectus, si non statim sanabiles, tamen mitigabiles (etc., derfor trænger status coniugalis til st. ecclesiasticus og politicus).

*) M. Jørgen Mortensen Bornholm, siden Biskop i Vendelbo Stift.

2.

Nogle Manuskripter af D. Ped. Palladius.

I Mollers *Cimbria litterata**) omtales blandt Palladii utrykte Arbejder nogle Manuskripter, der opbevaredes hos Præsten Peder Jensen Lucoppidan paa Taasinge. Da Efterretningen om dem paa det angivne Sted er kort, vil jeg tilføje, hvad jeg andetsteds har fundet om disse Skrifter.

Blandt Langebeks Excerpter i det kgl. Bibl. Nr. 222 findes en Afskrift af »Observationes M. Petri Lucoppidani de quibusdam Danorum scriptis, quæ in Indice Bibliothecæ Resenianæ non reperiuntur«. Fortegnelsen indeholder 24 trykte Skrifter og 5 Manuskripter. Det første af Manuskripterne er: »Summa quædam Bibliorum a Petro Palladio collecta in usum studiosorum. Adjecta sunt alia quædam ad religionis nostræ cognitionem necessaria, 1550, in 8vo«. Lucoppidan har til denne Titel føjet følgende Bemærkninger:

»Summa Bibliorum eadem fere est, quæ in Isagoge eiusdem habetur, sed adjuncti Tractatuli hi sunt:

1. De concionibus sacris in genere.
2. Forma quædam Absolutionis in privata confessione.
3. De publica poenitentia.
4. En Underviisning, hvorledes man skal handle med dem, som ere besatte, sammenskreven af Pet. Palladio 1556.
5. Tractatulus, in quo breviter indicatur, quomodo Superintendens cum variis suæ Dioecesis ordinibus agat, et suum officium ad gloriam Dei et ecclesiæ ædificationem faciat.

Tractatulum hunc conscriptum fuisse in gratiam fratris Nicolai Palladii liquidum est ex exordio orationis habendæ in prima Præpositorum synodo, cuius initium: »Venerabiles

*) I, 479, jfr. *Heibergs* Ped. Palladius S. 172.

virī Domini Præpositi etc. Venerandus Vir Dns Lector Franciscus Vormordi p. m. non solum superintendentia sua, gravi, laboriosa at molesta, sed etiam omnibus vitæ huius calamitatibus sublatus regnat cum Christo salvatore nostro, mihi vero licet indigno legitima electione, confirmatione et ordinatione commissa est hæc functio« etc. Nicolaum autem Palladium hoc iterum exscribendum curasse et alteri cuidam obtulisse, indicat hæc tractatuli conclusio: »Hæc brevissime a fratre meo ante aliquot annos conscripta, ut boni consulat tua dignitas, vehementer precor, mi Domine Doctor, Ao 1560«.

6. Tractatulus de sepultura Nobilium.«

Det femte af disse Smaastykker er det, jeg har meddelt foran S. 350—51 uden den Gang at kjende Forfatteren; da der imidlertid her kun gives Anvisning for Superintendenten i hans Forhold til Adelen, tør man sikkert slutte, at Stykket har været længere. S. Cawallin anfører i Lunds Stifts Herdaminne I, 23 nogle Sætninger af de andre Anvisninger, det indeholdt, som: Om Tiggere staa ved Kirkedøren og begjære Almisse, bør de ved Folks Udgang af Kirken overhøres, paa det at de baade maa blues og lære noget; Superintendenten bør altid have noget i Lommen eller i en Pose, f. Ex. Sukker eller Nødder, for at give de smaa Børn, at de maa lokkes til at læse Katekismus, og ej blive bange. — Cawallin har fejlet ved at tillægge M. Niels Palladius disse Anvisninger; skjønt det er meget muligt, at de, efter den Maade, hvorpaa de ere opstaaede, kunne findes betegnede med hans Navn.

Rettelser og Tillæg.

- S. 5. L. 6. (Saturni), læs: (Mercurii).
- S. 6. Bestemmelsen om den Orden, hvori Professorerne skulde disputere, henhører udentvivel til Aaret 1543 og ikke til 1547.
- S. 10. L. 10. Cornificius er udentvivel en Fejlskrift for Casparus.
- S. 32. L. 3 f. n. læs: Tolder i Kbhvn og Kannik i Lund.
- S. 53. L. 9 f. n. 1537, læs: 1573.
- S. 73. L. 23 f. n. Hans, læs: Mads. L. 4 f. n. 1250, læs: 1350.
- S. 82. L. 20 og 25. Tostenæs, læs: Toftenæs.
- S. 87. L. 4 f. n. Thomas, læs: Gunde.
- S. 91. L. 24. „IV Id. Jun.“ gaar ud. L. 26 „eller 1289“ gaar ud.
- S. 101. Af et Andragende fra Jens Sørensen Morsing (i Jydske Indlæg 1660) ser man, at han, efter i nogen Tid at have gjort Tjeneste som Feltpræst ved Lavrits Powisch's Regiment, der laa paa Mors og i Thy, var bleven kaldet til Præst i Nykjøbing p. M., men at Biskoppen gjorde Vanskeligheder ved at give ham Kollats paa Grund af den tidligere Kaldshistorie i Sejerslev.
- S. 220. L. 23. Haaerfløff, læs: Haaersløff.
- S. 227. L. 12. Hr. Jens, læs: Hr. Iver.
- S. 230. L. 25. Sagføreren, læs: Sagsøgeren. L. 31 imod sagt, læs: und sagt.
- S. 233. L. 1. Lundgaard, læs: Lundsgaard.
- S. 243. L. 12. udreven, læs: nedreven.
- S. 266. L. 8 f. n. ikke være, læs: ikke vil være.
- S. 271. L. 18. matarium, læs: Diplomatarium.
- S. 318. Lavr. Hellisen var 1537—39 Universitetspedel (Danske Mag. 3 Række, I, 70—71).
- S. 326. Abbed Niels Jespersen i Soer fik 1539 Kongebrev paa, at han skulde beholde Kronens Klostre Soer, Esrom, Herrisvad, Vitskøl og Øm under sin Hørsom og Lydelse efter det Brev, Abbed Henrik forhen havde derpaa. Heri ligger maaske Grunden til, at der udgik kgl. Befaling til Abbederne paa begge Steder, og har da Christoffer Mikkelsen formodentlig siddet fangen i Herrisvad ligesom hans Medbroder.
- S. 337. L. 23. Vogtergaden, læs: Vægtergaden.
- S. 338. L. 6. forstående, læs: foranstående.
- S. 349. L. 1. 24 Maj, læs: 26 Maj.
- S. 357. L. 5 f. n. regeres, læs: regerer.
- S. 425. L. 12. libentur, læs: libenter.
- S. 435. L. 14. Agologia, læs: Apologia.
- S. 470. Not. 2. Thoreby, læs: Flintinge.
-

Navne- og Sagregister.

- Abel Chr. Ped. dansk Pr. i Amsterdam, 572-73.
- Abild (Tønder H.), 69. 669. 671.
- Absalon, Ærkebisp i Lund, 517. 519-21. 536.
- Agedrup Kirke, 240-41.
- Agerskov, 573-75. 645. 669.
- Agersø og Omø, 510.
- Aggershus, 391. 396. 560.
- v. Ahnen Kl. Lensmand, 152.
- Alan Hans, Prof. 421.
- Albinus se Hvid.
- Albretsen Hans, Bisk. i Sjæll. 13. 19 ff. 32. 35. 125.
- Allerslev (Baarse H.), 507.
- Allerup og Davinde, 233. 247.
- Allewelt Alb. Pr. i Ringsted, 501.
- Allindemagle, Præst der, 503.
- Almisse indsamles ved Kalenter, 144. (489-92).
- Amagerne paa Ladegaardsmarken, 376. 381.
- Andersen Frands, Rekt. i Rosk. 468.
- Andersen Bjørn, til Stenalt, 11. 17. 19-30. 34-36. Peder 11.
- Andersen Ped. Kannik i Ribe, 90. 391. 401-02. 409.
- Andersen Ped. Pr. i Helsinge, 250-64.
- Andersen Povl, Kantor i Ribe, 400-406.
- Andersen Rasm. Stiftskriver i Fyn, 239.
- Andersen Søren, Kannik i Ribe, 418.
- Anna, Helgenindø. Fremstill. paa Altertavlen i Aarhus. 177. 179. 181-82.
- Antvorskov, 503.
- Arctander Niels Lavr. Bisk. i Viborg, 424. 437. 441. 566.
- Aresen Jon, Bisk. paa Holum, 690.
- Arnfeld Axel, 510. Ingeborg, 153.
- Arrebo And. Chr. Bisk. i Trondhj. 542. 558-59. 560. 562. 571. 577. 580.
- Arrild Kirke, 616. 668.
- Ars Herreds Præste-Kalent, 142-48.
- Askersen Joh. Bisk. i Aarhus, 168. 196.
- Aslaksen Kort, Prof. 358. 420. 547.
- Asminderød og Grønholt, 509.
- Asmundsen Tyge, Bisk. i Lund, 14. 50. 256. 460.
- Aurifaber se Guldsmed.
- B**adsker Hans Didr. Pr. paa Herlufsholm, 502.
- Bagger Hans, Sjæll. Bisk. 664.
- Ballerup og Maalø, 508.
- Ballum K. 77. 81. 85. 669.
- Bang Christoff., 473. Jens. 114. Niels, Pr. i Ganløse, 115-16. Niels, Pr. i Nim, 493. Thomas, Prof. 104-115.
- Banner Frands, 11. 697.
- Barby And. Kansler, 9. 463.
- Barckmand Hans, 152.
- Barfoed Kl. Lars. Pr. i Fravde, 247-48.
- Barnekov Hans, 464.

- Barth Christoffer, Bogtrykker i Malmø og Kbh. 253-64.
- Bártholin Kasp. Prof. 420-421.
- Bartholinus se Bertelsen.
- Basse Niels N. Byfoged i Bogense, 236-38.
- Beck Albert, 473. Jakob, 125. Lave, 467.
- Beftoft og Tislund, 575. 669.
- Berg Frands, Bisk. i Oslo, 415.
- Bergen, 396-97. 411. 555-56.
- Bergendal Jens Sør. Pr. i Munkbjerg-by, 579-81.
- Berildsen Hans og Niels, 651-52.
- Bertelsen Iver, Pr. i Stege, 4. 19-30. 473. Lavrids, Droñ. Christines Kapellan. 91. Mogens, Prior, 59. Niels, Kannik i Ribe, 418.
- Beza Theod. fransk Ps.digter, 561. 565.
- Bibel, Oversættelser og Udg. Chr. III.s 121-26. 203. 205. 255. 260. 658. Fr. II.s, 203-21. Luthers, 206 ff. Kapitelinddeling i Vulgata, 269.
- Bilde Anders, 351. 460. Eske, 411. 686-88. Frands, 460. 464. Hartvig, 466. Niels Thork. 271-73. Peder, 11. Sten 21. Sten (til Kjærsgaard), 105-08. 119. Sten Jensen (Lensm. i Trondhj.), 545.
- Bircherod Jens, Prof. 153.
- Birkerød, Præst der, 509.
- Biskopper (og Proff.) Dommere i dogmatiske Spørgsmaal, 419-41.
- Bjelke Jens, Norges Kansler, 554. 564. Ove, til Østraad, 568.
- Bjerg Chr. Pr. i Rutsker, 551.
- Bjerregaard P. Cand. th. 486.
- Bjørn Niels, 463.
- Black Hans, Rekt. i Rosk. 468.
- Blich Er. Kaptejn, 157.
- Blidstrup, Præst der, 502.
- Bloch T., Pr. i Middelfart, 156. 500.
- Block Hans, Prof. 475.
- Boesen, Præst i Fyn. 486.
- Boethius Ge. Prof. 6. 466. Matth. Præst. 44. 51.
- Bogense, Strid om Stolestade i Kirken. 236-38.
- Bogtrykkerier i Malmø (og Kbhv.), 253-54. 655. 674. 681.
- Bomgarth Nic. Vikar i Ribe. 80. 81.
- Bonde Hans, Regensprovst, 136.
- Bonifacius Kej Jørg. Kirurg, 575.
- Borchgreving Melch. Kapelmest. 547.
- Bording And. Digter, 573.
- Bornholm, 551-52
- Bornholm Jørg. Mort. Biskop, 697.
- Borre (paa Møen) 505.
- Boskoduensis Henr. Hofprædik. 466.
- Boysen Jørg. Pr. i Beftoft, 575.
- Bracker, Pr. i Flensborg, 666-67.
- Brade Jørg. Lensm. i Odense, 321-22.
- Brahe Tyge, 501.
- Bredal Erik, Præst, 502. Holg. Provst i Thyrsting H. 498.
- Brevad (Løve H.), 669-70.
- Bringstrup, Præst der, 117.
- Broberg And. Kannik, 91.
- Brochmand Jesp. Prof. 137. 420. 421. 453. 500. 659.
- Brock Anders, Kantor i Ribe. 91. Lave, 11. Mikkil i Tvilholt 416.
- Brockenhus Frands, 652. Klavs. 223. Otto 470. Sivert. 99.
- Brun Chr. Mads. Stud. i Vittenb. 468.
- Bryske Anthon. Kansler, 462. Iver, 462.
- Brøllund Lars Grav. Præst, 480-88.
- Brøndbyøster Kirke, 380.
- Brøns, 70. 87. 392. 669. Kirke, 588. 599. 603-04. 606. 610 f. 614 f. 616-18. 635-36. 645-46.
- Bugenhagen Joh. Dr. 6. 422. 456-58. 476-77.
- Bülov Joch. Lensmand, 152.
- Byzantinsk Kunststil, 165-66.
- Bøgvad Ped. Niels, Pr. i Frederiksodde, 102. 103. 108.
- Børglum Kapitel, 88 f. Superintendent, 463.
- Bøsestøber Lavr. Mads. Raadmand i Kbhvn. 18. 382-87.
- Bøvling og Flynder, 78. 395.

- Baarse, 509. B Herreds Præstekonvent, 489-92. Dybvad Jørg. Prof. 60-64. 204. 209. Døstrup Kirke, 669-70. Daaben, Iv. Bertelsens Forandring deri, 25 ff.
- Calov Abrah. Prof. i Vittenberg. 133. Ebbe, Bisk. i Aarhus, 162.
- Capitaneus Petr. Prof. 323. Ebbesen Niels, Kannik i Ribe, 336. 337-40. 401.
- Carisius Joh. 64-65. Ebbesen Ped. (Galt), 73. Egitslevmagle, 341. Præstevalg, 110-14.
- Cellus David fra Malmø, 469. Eigby Saxe Jens. Præst, 149-53.
- Censur se u. Universitet. Ejby i Sjæll. Præster der, 151.
- Christensen And. Prof. Økonom ved Kommunitetet, 60. 61. Ejnarsen Jon, Rektor i Skalholt, 442-43. Ejnarsen Odd, Bisk. i Skalholt, 442. 448-49.
- Christensen Klavs, Ærked. i Ribe, 86. Eisenberg El. Fr. II.s Sekretær, 218.
- Christian I, 455. II. 160. 400 f. 455. III. 5. 7. 121-23. 327-35. 341. 354. 383-84. 388. 394. 423. 456-58. 478. IV. 57. 66. 92. 129. 131. 153. 354 ff. 363-64. 372. 421 ff. VII. 159. (V.) Prinds 362. 372-73. Eliesen Povl, Lektor, 674.
- Christine, K. Hans's Dronning, 399. Emaus, et Sted udenfor Kbhv. 377.
- Chrysostomus Ol. Prof. 6. Emmerlev, 69. 81. 87. 409. 672.
- Claudius C. D. Pr. i Flensborg, 668. Endle (el. Elnd), nu Elbo Herred, 74.
- Clausen se Klavs. Eriksen Jørg. Bisk. i Stavanger, 460.
- Clemens S. Helgen, 186-92. Eriksen Niels, Lektor i Lund, 469.
- Clod Mark. Pr. i Fredericia, 102. 156. Ersth se Lejrskov.
- Colding se Kolding. Esberni Joh. 411.
- Conradi Geo. Joh. Gen.-Superint. i Slesv. og Holsten. 667-68. Esberni Laur. Provst i Roskilde 7. (461).
- Cuningham Jak. 372-74. Esbønderup og Nøddebo, 153. 507.
- Dacia, Kirkeprovinds, 270. 523. Eskil, Ærkebisk. i Lund, 516-17.
- Dalby og Thureby, 501. 503. 506-9. Eskil, Bisk. i Viborg, 527-29.
- Daler Kirke, 671-72. Esrom Kloster, 700.
- Dallin And. Bendts. Hofpræst, 565. Everardus de Valle Scholarium, Prædikener af ham, 269.
- Dalum Kloster 200. Kirke, 164. Everdrup, Kalentgilde der, 142.
- Damian Hans, Præst, 502. Villum, Exorcismen ved Daaben, 25 ff.
- Darum Kirke, 589. 605. 608. 634. 645. Fabricius Jak. Prof. 6.
- Dathenus Pet. nederlandsk Ps.forf. 544. Fadderes lovlige Antal, 7.
- Degnenes Deltagelse i Præste-Kalent, 143-48. Fardrup, 70. 76. 81. 90. Kirke, 588. 605. 609 f. 631. 642.
- Dietz Ludv. Bogtrykker, 122-24. Farum, Præst der, 511.
- Dominikanerne i Danmark. 198-202. 186. Faxe, Præster der, 57-58. 67.
- Dorsch se Torsk. Feneke Hennich, 74.
- Drigstrup (i Fyn). Kirke, 241. Fincke Jak. Prof. 374. 379. 381.
- Duus Ped. Mads. Rektor i Ribe, 394. Fjaltring, 78. 82. Kirke, 641.
414. 468. Flensborg. 200. 655-58. Colloqvium 422. Studenter derfra. 463-73.
- Fog Greg. Lavr. Rekt. i Ribe, 574.

- Folding Kirke, 640.
 Forbøn i Kbhvns Kirker for en an-
 fægtet Kvinde. 208.
 Foss Anton. Dav. Pr. i Agerskov. 573-
 76. David Lavr. Pr. i Ribe 574.
 Desiderius, Pr. i Kbhvn. 204. 207.
 Lavr. Dav. Pr. i Pjedsted, 575.
 Frandsen Hans, Prof. 12 ff. 20. 36. 40.
 42. 48-49. 50. 55. 394. 418. 470.
 Fravde, Trolddom øvet der, 227-29.
 Præst. 247.
 Fredericia, 74. 90. 156. Præstevalg,
 102-09.
 Frederik I. 73. 389. 392. II. 7. 41 f.
 47. 93. 203-20. 342. 423. III. 239.
 248. 563.
 Frederiksbergby (forh. Nyamager) 381.
 Frederiksborg, Slotspræst, 94. 95. 152.
 501. Lensmænd, 152. Skole; 348.
 Fresze Herm. ev. Prædik. i Bergen, 411.
 Friis Alb. 238. Anders, 473. Christen
 (til Kragerup), 111. 113. 355. 358.
 367-68. 451. 453. 459. Johan (til
 Hesselager), 8-11. 39. 48. 330. 335.
 351. 396. 649. 657. Niels Jørg.
 Præst, 118-19. Ville, Kannik, 89.
 Frille Eggert, Væbner. 70. Klavs, Ærke-
 degn i Ribe, 70.
 Frost Truels Niels. 566.
 Fuglede, Præst der, 504.
 Fyns Stift, kirkelige Tilstande der,
 92-93. 222-248. 319-35.
 Fædder Niels, Præst i Stege, 12. 23.
 Føllesløv og Sørslev, 505.
 Føvling, 416.
 Førsløv, Præst der, 504.
 Faaborg, 462.
 Gabler Matth. Prof. 461.
 Gadstrup og Syv, 505-06.
 Ganløse og Slagslunde, 20. 114-16.
 Gartner Henr. Joh. 566.
 Gau Joh. Præst i Kbhvn. 683.
 Genner Peter, Stud. i Vittenb. 460.
 Gersdorf Joach. Rigshofmester, 376-77.
 Gesner Sal. Prof. i Vittenberg, 561.
 Gettorp Jens Mads. Pr. i Ø. Ljungby,
 559.
 Gilleleje Is. Movr. Rektor i Lund, 479.
 Gimlinge, Præst der, 503.
 Gisico, Bisk. i Odense, 159.
 Gislev (i Fyn), Præst der, 227.
 Gjedde Ove, Rigsadmiral, 98. 137.
 Rigisse, Fru, 568.
 Gjellerup K. (Hammerum H.) 633.
 Gjelsted i Fyn, 116.
 Gjendøbere, 332-35.
 Gjerlev og Draaby, 502.
 Gjordsen Klavs, kgl. Kansler, 90. 395.
 397. 401. Mads, til Solvig, 395
 Gjødeseu Jens, Bisk. i Aarhus, 421.
 437. 441.
 Glad, Rasm. Prof. 4. 12 ff. 25. 27. 36.
 38. 42. 44 f. 50. 51. 124. 477.
 Gladsaxe og Herløv, 506.
 Glasmaleri i Roager K. 618-19.
 Glenstrup Kirke, 196.
 Glossa ordinaria og interlinearis, 275-
 76.
 Gock Joh. Borgem. i Helsingør. 250 ff.
 Godske Anders, Borgemester i Kbhv.
 386-87. Peder, Lensmand paa
 Kbhvns Slot, 331-32.
 Gotlænder Sør. Povls. Pr. i Slangerup,
 501. 509.
 Gral Chrff. Mikk. Læsemester i Odense,
 320. 327.
 Gram, Gaard, 155-56. Kirke, 644. 669.
 Grave Chr., Pr. i Eger, 559.
 Gravenes Form i ældre Tid, 590.
 Greve og Kildebrønde, 510.
 Grim Jørg., Stud. 13.
 Grindløse i Fyn, 230.
 Grubbe Chr. 127.
 Grundeth J. Rekt. i Ribe, 75
 Græse, Præst der, 152.
 Grønbæk Isak, Bisk. i Trondhj. 348-
 49. 542-44.
 Grønlund Dav. Præst i Ribe, 154-58.
 Grønlund, Pr. i Gjørding, 484-85.
 Gudsbespottelse, 150. 222 ff.
 Gudum Kloster, 410.

- Guldager, 78 87. 393.
 Guldsmed Hans, Prof. 13. 28. 31. 33.
 42. 52. 53. 60. 64. Jakob, Kan. i
 Ribe, 391. 414-15.
 Gumisen Peder, Succentor i Ribe, 83.
 Gunner, Bisk i Viborg, 516.
 Gunnerup (og Nøvling), 557.
 Gyldenløve Ulr. Chr. Generallieuten.
 103. 107.
 Gyldenstjerne, Erik Niels. 72. Frands,
 474. Gjørvel, Fru, 252. Henrik,
 562-64. Jørgen, 391-92. Knud,
 Bisk. i Odense, 391. Knud Henriks.
 (til Aagaard), 555-57. Knud (til
 Thim), 351. Mogens, 387. 391.
 Niels Eriks. 72.
 Gørtze se Gjordsen.
 Gøye Absalon, 471. Beritte, Fru, 351.
 Elline, Fru, 351. (694). Falck, 692.
 Henning, 471.
 Gaas Hans, Bisk. i Trondhjem. 342-
 43. 462. 649-54. Movrits, Munk.
 461. Niels, 651. Oluf, til Vejstrup,
 652-53. Sevren, 649. „
- H**ack Matth. Prof. 6. 465. 468.
 Haderslev, 200. 208. 210. 218. 219.
 388-89. 392. 460-74. 574.
 Hagerup Ejler, Biskop, 156-57.
 Haggæus se Aagesen.
 Hald, Lensmand der, 98.
 Haldorsen Sæmund, Abbed, 690.
 Halland, 106-07.
 Halland Jak. Bendts. Kap. i Ganløse,
 114-16.
 Hallesen Povl, Pr. i Harsted, 135.
 Halmstad. 18. 200.
 Halveg Niels Ol. Rekt. i Rosk. 475
 Hammer Hans Jørg. Pr. i Førsløv, 504.
 Klavs, Prof. 15. 28. 31. 32. 38. Lavr.
 Jørg. Pr. i Sorø, 505.
 Hanisch Anth. kgl. Sekr. 696.
 Hans, Konge, 399.
 Hans d. Yngre, Hertug, hans Bryllup.
 219.
 Hansen Alb. Hofpræd. 216. 217.
 Ny kirkehist. Saml. I.
- Hansen Chr. Bisk. i Aalborg, 424.
 427. 437. 441.
 Haraldskjær, 407.
 Hardenberg Ejler, 18. Erik og Stygge,
 471.
 Harsted i Sjæll. Præst der. 135.
 Hasebart Vichm. Provst v. Frue K. i
 Kbhv. 372. 502.
 Havnlev (Stevns H.) 501.
 Hegelund Christian, 472. (475). Matthias,
 463. Peder, Bisk. i Ribe, 414.
 Helgenbilleder i Kirker, 621.
 Hellevad i Slesvig (tidligere i Ribe)
 Stift, 78. 82. 85. 87. (565). 669.
 Hellisen Lavr. Præst i Odense, 319-
 35. 700.
 Helmstädt Univ. 58.
 Helsingborg, 127. 200.
 Helsingø (og Valby). 250-64. 504. (469).
 Helsingør, 200. 250-53. 256-57. 361.
 Helsted (Stevns H.) 508.
 Helvaderus Niels, 565.
 Hemmet Iver, Bisk. i Ribe, 423. 437.
 Hemmingsen Christen, Bisk. i Ribe,
 80. 90. Hans, Prof. 50. 52. Niels,
 Prof. 4. 5. 6. 9-11. 15. 19. 25 ff.
 40-41. 49. 50. 52. 53. 54. 61. 124-
 26. 204. 419. 423. 466. 695-96.
 Henrik af Gandau, Prædik. 269.
 Henriksen Hans, Kannik i Roskilde, 125.
 Henriksen Jak. Pr. i Odense, 468.
 Henriksen Ped. til Sø paa Mors, 96-101.
 Herfølge og Sædder, 503.
 Herlufsholm, 95. 501. 504. 506. 507.
 Herrisvad Kloster, 326-27. 332. 700.
 Hersleb Ped. Bisk. i Sjæll. 559.
 Herstedøster og vester, 464. 509.
 Hess Mark. Borgemester i Kbh. 45. 46.
 Hind Jørg. Avktionsdirekt. i Fyn, 236-38.
 Hindsholm Lavr. Bisk. i Odense, 138.
 Hjortlund Kirke, 588. 603. 606. 642.
 Hiøring And. Matth. Pr. v. Vartov, 378.
 Hochstraten Joh. Bogtr. i Malmø, 655.
 Hoffmand Hans, Borger i Helsingør,
 252. 257. Lars, i Helsingø, 253.
 Melchior, Sværmer, 422.

- Hojer A. Gen. Superint. i Slesvig og Island, 56-57. (355). 441-54. 682. 690.
 Holsten, 666-67.
 Holbæk, 200. 371.
 Holch Christen, 57. Ditlev, 57. Hen-
 rik, 463.
 Hollandsk Præst paa Amager, 504.
 Hollændere i Ballum Marsk, 81.
 Holm Peder, Prof. 3. Hans Knuds.
 Lekt. i Ribe, 467.
 Holmsland, 72. 88. 481. 484.
 Holste Markv. 76.
 Holstebro, Præster der. 417. 465.
 Homerus se Omer.
 Horsens, 69. 196.
 Hunderup Kirke, 589. 606. 619. 634.
 Hunseby, Præster der, 138-41. Indskr.
 i Kirken, 198. 200.
 v. Hussen Tilemann, Bisk. i Slesvig,
 476.
 Husum, 200. Studenter fra H. i Vittenb.
 461-74.
 Hvedstrup og Flyng, 505-06.
 Hven Øen, Præst der, 508.
 Hvid, Provst i Kbhv. 156.
 Hvid Niels Pr. v. Helliggeist K. i Kbhv.
 26. 28. Mads, Pr. i Holstebro. 465.
 Hvidding Kirke, 91. 588. 592. 605. 609
 f. 614. 619. 621. 642. 645.
 Hvidovre Kirke, Præster. 62. 67. 355-82.
 Hygum, 70. 78. 467. 471. 631.
 Hylsebrok Bastian, Borger i Malmø,
 250-64. 657-58.
 Højby (Ods H.), 510.
 Højer, 69. 669. 672.
 Højerup v. Ribe, 588. 592. 593-94.
 600. 606. 622. 645. 668.
 Højne Mads Niels. Kannik i Ribe, 73.
 337. 391. 409. 412. Hans Mads.
 409. 469.
 Høyen N. Prof. 197. 587-89.
 Haarlev og Himlingeje, 505.
 Haarslev og Tinggjællinge, 507.
 Ibsen Ped. Univ.s Foged, 9-11. 126.
 Ingjerd Hermensdatter (Pennov) af Høj-
 gaard, 73. 74.
 Iversen Jak. Kantor i Ribe, 73.
 Iversen Ped. Kan. i Ribe, 417.
 Jakobsen Balth. Ærkedegn i Lund, 467.
 Jakobsen Jon, Ridder, 71.
 Jannerup, 71. 85. 415.
 Jena Universitet, 152.
 Jerne Kirke, 87. 589.
 Jerpsted K. 672-73.
 Jernved, 70. 78. 394. 589. 604. 607.
 609. 619-21. 630-31. (78 f. 416-17).
 Jersin Jens Din. Provst i Kbh. 265-67.
 369.
 Jespersen Niels, Bisk. i Fyn, 34. 44.
 49. 51. 93. 206.
 Jespersen Niels, Abbed i Soer, 700.
 Jespersen Ped. Hofpræst, 581.
 Johannes de Aurelianus, Prædik. 269.
 Johannes d. Døber, Fremstill. i Kun-
 sten, 179.
 Johannis Mart. Ridder, 69.
 Jonas Justus, 354. 476.
 Jonsen Er. Væbner, 80. Laurids,
 Drost, 81.
 Jull (Juel), Slægten, 395. 398. Esger,
 82. 87. Hartvig, 71. 79. 85. 395.
 Iver Kjelds. 90. 389. 494-99. Jens,
 559-60.
 Justesen Jens, Pr. i Kbhv. 381-82. 503.
 Jyde Niels, Erik Glippings Kansler, 273.
 Jyderup og Holmstrup, 510.
 Jyllinge og Gunsemagle, 151. 504.
 Jørgensen Jørg. Psalmeforf. 548.
 Kaldsret, gejstlig, Bidrag til dens Hist.
 92-119. Kaldelse ved Lodtrækn.
 372-74. (se forøvr. under Univ.)
 Kalentgilde, Præsternes, 142-49. 489.
 Kalf Joh. 73.
 Kall Abr. Pr. i Flensborg, 668.
 Kallehave, Præst der, 509.
 Kallundborg, Skole, 144. 147. Slot,
 148. 411.
 Kalsund Kirke, 588. 592. 603. 606.
 614. 624. 634-35. 642.

- Kanne Ruch, 528. Erik, 528.
 Kapellanens Still. i ældre Tid. 110-15.
 117. 360-61.
 Karise og Alslev, 505.
 Karlebo, Præst der, 508.
 Karrebæk, Præst der, 94. 504.
 Katholm Rasm. Prof. 15. 17. 28. 33.
 37-38. 51. 475. 479.
 Kejtum Kirke, 589.
 Kempe Povl Ped., Chr. II.s Ledsager,
 459.
 Keyser Anton. Provst i Haderslev, 392.
 Kingo Th. Biskop, 154. 156. 573. 578.
 662-65.
 Kirkebygningernes Alder, 628 ff.
 Kirkedisciplin, 232-33.
 Kippinge K.s Kalk, 200. (475).
 Kirkeordinansen, 26-27. 137.
 Kjeld (Kanne?) Provst i Viborg, Helgen,
 526-37.
 Kjeldsen Iv. Domprovst i Ribe, 71.
 Kjeldsen Jens, Borgem. i Malmø, 257.
 260.
 Kjerteminde, 225.
 Kjøbenhavn, 196. 333. 353 ff. 650-51.
 659-61. Borgemestere, 15. 357. 362.
 374. 386-87. 540. 694. 695. B. og
 Raad 45. 47. 354. 371. 379. 383-87.
 Kapitel, 91. 383. 409. Kapitels-
 hus, 36. 38. 47. Kirker: V. Frue,
 18. 26. 58. 62. 66. 111-14. 207.
 354-87. 502. 505. 507. 650. 660.
 683-84. 691. 697. S. Peders, 31.
 375. Helliggejst, 6. 26. 45. 387.
 507. 508. 660. 687. S. Nicolai, 4. 14.
 26. 348. 368. 387. 487. 502. 504.
 506. Holmens, 127. 355. 502. 507.
 510. Slotskirken, 152-53. Ny K.
 udenfor Nørreport, 353-82. 510.
 Christianshavns K. 381. 500. 502.
 506. 508. Trinitatis K. 381-82. 503.
 Regenskirken, 113-14. 502. 503.
 Tugthusk. 366. 508. Johannes K.
 353. Kirkegaard udenfor Nørreport,
 354. 512. 371. 382-87. (Kapel paa
 K.gaarden, 354. 358-65. 386-87).
 Kurer i V. Frue Taarn, 371. Skolen,
 12. 46. 47. 373. 387. 689. Slots-
 herrer, 19-30. 34-35. 368. 374. 376.
 Universitet (se d. O.).
 Kjøge, Skole, 151. 153. Præster, 507
 508.
 Kjøge And. Ped. Prof. 14. 17. 28. 31.
 Kjøge Luk. And., Stud. i Vittenb. 470.
 Kjelstrup, Kirke, 239-40. Præste-
 gaard, 248.
 Klavsen Erik, Væbner, 69.
 Klavsen Jak. Pr. i Ærindlev, 138.
 Klausen Niels, Bisk. i Aarhus, 183. 191.
 Klavsen Sør., Kan. i Ribe, 399.
 Klevenfeldt T. 154-58.
 Kling Zach. svensk Bisk. i Sjæll. 132-36.
 Klokker inde i Kirkers Chor, 645-46.
 Klyne And. Sør. Borgem. i Ribe. 414.
 Fredrik, Præst, 95.
 Knoff Christof. kgl. Hofpræd. 51. 206-
 09. 210-12. 214-21.
 Knopper Alb. Prof. 8. 12 ff. 19. 35.
 37. 50. 124.
 Knudsen Esb. Rekt. i Aarhus, 11. 472.
 Knudsen Hans, Bisk. i Odense, 437. 441.
 Knudsen Hans, Lekt. i Ribe. 467. 477-78.
 Knudsen Jørg. Pr. i Taarnby, 15.
 Knudsen Thom. Pr. i Hygum, 467. 471.
 Kock Jørgen, Borgem. i Malmø, 255.
 260. Oluf, Pr. i Kbhv. 128. 419.
 Kolding, 214. 431. 460.
 Kolding Hans, 58. Jonas Jensen, Præst
 i Gamsted, 59. Niels, Hofpræst, 42.
 43. 44. 47. Povl Jensen, Præst paa
 Herlufsholm, 95. 501.
 Kordsen Lamb. Kan. i Ribe, 90. 401.
 Korsør Niels, Stud. 66
 Krabbe Mort. Kan. i Ribe, 415-16.
 Krag Anders, Prof. 59. 64. Erik, kgl.
 Sekretær, 574. Niels, Ridder, 72.
 Niels, Prof. 4. 37. 49. 60. 65.
 Kragelund Niels, Pr. i Lærskov, 574.
 Ped. Jens. Bisk. i Ribe, 574.
 Krause Eske, 57.
 Kryptokalvinisme, 204. 216. (319-35).
 420.

- Kunst kirkelig, 161-84. 188 ff. 197. 584-648.
- Kvislemark, Præst der, 95.
- Kyndby og Krogstrup, 503.
- Kynde Ped. Kan. i Ribe, 417.
- Kynghorn Alex. Dr. 476.
- Køler Val. Byfoged i Malmø, 250. 253. 256. 262.
- Kaas Bjørn, til Vejrup, 243. Mogens, til Frøstrup, 368. Mogens, Kantor i Ribe, 396. 403-07. Mogens, 223. Niels, Kansler, 11. 63. 207. 213-20. 470.
- L**andemøde, Bekjendtgørelse af dets Forhandl. og Andragende til det, 145. Dom i gejstlige Sager, 19. 138. 320-21.
- Landskrone, Præst der, 50.
- Lang Jørgen, 651.
- Lange Gunde Niels. Dekan i Ribe, 87. 89. 392-94. 395. Ide, Fru, 560. Jens Iv. Bisk. i Aarh. 172. 175. 180. Karen, 395. Niels Niels Dek. i Ribe, 392-93. Niels (til Kjærgaard) 394. 398. 619. Thomas, Dek. i Ribe, 393.
- Langeland, 235-36. Trolddom øvet der, 231-32.
- Laugesen Hans, Bisk. i Ribe, 414. 471.
- Lavritsen And. Prof. 204. 472.
- Lavritsen Hans, Kap. v. Frue K. i Kbhvn. 355.
- Lavritsen Hans, Pr. i Søllerød, 15.
- Lavritsen Ped. Læsemester i Malmø, 469. 674. 681.
- Lavritsen Thøg. Pr. i Randers, 474.
- Leipzig's Univ. 44. 216.
- Lejrskov, 73. 574.
- Lem Kirke, 154-55. 158.
- Lemvig, 72. 202.
- Lemvig And. Prof. 202. 476. Povl Ped. Pr. i Ribe, 390.
- Lewetzov Theod. Stiftamt. i Ribe, 156.
- Leyel Sander, Tolder i Helsingør, 252.
- Liggere, Benævnelser paa de kgl. Løbere, 218.
- Limbæk Hartv. til Nebbe, 74.
- Lindenov Hans, 223. Hans (til Hundslund), 552. Sofie, 555.
- Lintrup Kirke, 588. 603-04. 606-08.
- Lisbjerg K.s Altertavle, 166.
- Liturgiske Anvisninger, 149-50. 692.
- Lobwasser Amb. tydsk Psalmeforf. 540. 542. 544. 549. 554-55. 565. 583.
- Lodberg Chr. Bisk. i Ribe, 574-75.
- Lodehat Ped. Jensen, Bisk. i Aarhus, 169. 172.
- Longomontanus Chr. Prof. 128. 137. 421.
- Lubinus Eilh. Prof. i Rostok, 151.
- Lucoppidan Ped. Jens. Præst, 698.
- Lund, (13). 200. 529. Domkirke, 657. Kapitel, 32. 91. 217. 271-73. 251. 351. 391. 474. 461. 467. 469. 657. Ærkebisk. 8. 14. 50. 82. 256.
- Lunge Ove, 397. Vincens, 396.
- Luther 467. 476. 539. 561. Bib. Overs. 206 ff. Slavisk Efterfølgelse af L. 204. 216.
- Lyderslev og Frøslev, 502. 508.
- Lygum Klosterkirke, 164. 167. 598. 626-27. 631.
- Lykke Henr. Lensm. i Vordingborg, 94.
- Lyndelse i Fyn, 246-48.
- Lyngby (v. Kbhv.) 503.
- Lynow Fabian, 65.
- Lysø Kloster, 651-52.
- Lüxdorf Bolle, Geh.-Skr. 662-63.
- Lætus se Glad.
- Løvenbalk Mag. Lavr. til Tjele, 33-34.
- M**achabæus Christian, Prof. 125. 472. Johan. Prof. 6. 124-26. 466.
- Madsen Jens, Vikar i Kbhv. 691.
- Madsen Povl, Bisk. i Sjæll. 36-37. 40. 204-20. 479.
- Madsen Severin, Kan. i Ribe, 416.
- Magnussen Boe, Bisk. i Aarhus, 172.
- Malmø, 249-64. 566. 655-58. 674. 681. 684. Studenter herfra. 470 ff.
- Malmø Sør. Henr., Ps.forf. 581-82.
- Maribo, Præst, 138. Kirke, 170.

- Markvardsen Hans. Kan. i Ribe, 75. Müller Joh. Dr. Amtsinsp. i Haderslev, 90. 391. 408. 412-13. Knud Sør. 574.
 til Tredie, 154 f. 157. Knud, Borge- Møgeltønder. 78. 81. 82. 85. 669. 671.
 mester i Kbh. 357. 362. Matth.
 Ærkedegn i Ribe, 337. 397. Nadver d. hell. Forandr. ved Indstif-
 telsesordene, 26 f. Naur El. Esk. Prof. i Odense, 577-80.
 Marslev og Birkende, 240. 243-46. 248. Nebb Sør. Ol. Kan. i Ribe, 391. 410.
 Marsvin Ellen, 547. Nebel og Lydom, 71. 575.
 May Sør. Niels. 370-71. Nestelsø og Mogenstrup, 506-07.
 Melanchthon Filip. 456-58. 477. 479. Melby (Strø H.) 15. 502. Nicolaus de Dacia, Prædikener af ham,
 Meolden, 669-70. Nicolaus (af Myra), Helgen, 276-89.
 Mermand Joh. Borgem. i Helsingør, 250 309-18.
 ff. 256. Niels, dansk Prinds og Helgen, 161.
 Mesinge, Præst der, 227. 162. 192-96.
 Middeltum Vilh. fra Malmø, 470. Nielsen Chr. Kommunitetsprovst, 60.
 Mikkelsen Christoffer, Læsemester i 62. 67. 355.
 Odense, 319-35. 465. 700. Nielsen Frands, Pr. i Roskilde, 476.
 Mikkelsen Hans, Hovmester for Chr. Nielsen Hans, Pr. i Græse, 152.
 IV. 216. Nielsen Herm. Prof. 127-28.
 Mikkelsen Hans. Bisk. i Odense, 138. Nielsen Jak. Pr. v. Nikolaj K. i Kbh.
 Mikkelsen Joh. Bisk. i Ribe, 72. 14. 26. 28. 34. 468.
 Mikkelsen Jak. Borgem. i Kbhv. 540. Nielsen Mog. Prior Vic. i Kbh. 691.
 Mikkelsen Jak. Borger i Malmø, 655-56. Nielsen Ped. Biskop i Ribe, 72.
 Mogensens Hans, Prof. siden Bisk. i Nielsen Ped. Biskop i Ribe, 72.
 Trondhjem, 14. 28. 30. 343-48. Nim, Præst der, 493.
 Mors-Ø. 89. 96-101. 700. Nold Hans, Mag. 365.
 Morsing Chr. Terk. Prof. 6. 18. 126. Normand Ernst, Kammerjunker, 152.
 Christen, Prof. 688-89. 695. Jens Noviomagus Christian, Slotspræst paa
 Sør. Præst, 96-101. 700. Frederiksborg, 152. Povl, Hofpræst,
 Mule Hans, Bisk. i Oslo, 396. Kaspar, 47. 48. 167.
 Provst i Ribe, 468. Vilhelm, As- Nyborg, Lensmand der, 73.
 sessor, 662. Nykjøbing p. M. 700.
 Munk Hans (til Krogsgaard), 395. 398. Næraa, Trolddom øvet der, 222-27.
 Iver, Bisk. i Ribe, 79. 83. 336-37. 229-30. Præst der, 225. 246-47.
 388-89. 395. 399. 411. Ludvig, Næsby Henr. Jørg. Kap. i Bringstrup,
 Lensm. i Trondhj. 344-48. Oluf, 117.
 Koadjutor i Ribe, 388. 390-91. 402. Næstved, 58. 200. 470. 474. 508. Præ-
 407-08. Peder Iv., Præst ved den ster der, 94. 501. 503. 507.
 ny K. ved Kbhv. 372-78. 502. Nørholm v. Varde, 71.
 Munkebo, 242-43. 248. Nørrejernløse og Kvandløse, 508.
 Munthe Ludv. Kan. i Lund, 217. Naadensaaret gejst., Bestemmelse der-
 Mus And. Bisk. i Oslo, 396. om, 137-41.
 Musik, 575, fremmes af Chr. IV. 130- Oddsen Gisle, Bisk. i Skalholt, 450.
 31. M. i Skolerne, 556-57.

- Odense, 652. Biskopper, 34. 138. 159. 320 ff. 662 f. Kanniker, 191. 321. Frue Kirkes Altertavle, 158-60. 352. Hospital, 352. Klostre, 200. 320-31. 352. Lensmænd, 222. 321. (663). Læsemestere, 319. 321. 327. Provsti, 391. Præster, 320-35. 468. Skole, 577.
- Olderup Lavr. Jak. Lekt. i Aarhus, 47. 466.
- Oldinggang (i Markeskjelssager), 62.
- Olsen Jesp. Borgemester i Kbhv. 387.
- Olufsen Bent Pr. v. Kirken udenfor Nørreport v. Kbhv. 378-82.
- Olufsen Torbern (Andenus), Bisk. i Trondhjem, 340-41. 467.
- Omer, Bisk. i Ribe, 78. 82. 519. 626.
- Ordination nægtet paa Grund af usædeligt Forhold, 370.
- Oslo, 396. 415. 506.
- Ostredsen Aage, Væbner, 74.
- Ostrup Povl Mort. Bisk. i Lund, 427. 437. 441.
- Ovre-Ydre se Hvidovre.
- Oxe Eskild, 9. Peder, 39. 252. Torben, 466.
- Palladius Niels, 8. 465. 691. 692. 698-99. Peder, 5-7. 18. 125. 253. 423. 464. 476. 658. 681-99.
- Pallesen Wetzel, Kantor i Lund, 469.
- Paris Univ. 265 ff. 513-25.
- Parsberg Mandrup, 476. Tønne, 474.
- Parvus Pet. Prof. 6. 8. 260. 327. 460.
- Paslich Kasp. 10. 700.
- Pedersborg og Kindertofte, 503.
- Pedersen Adser, Kantor i Lund, 461.
- Pedersen Arvid, Pr. i S. lbs, 463.
- Pedersen Chr. Kannik i Lund, Bidrag til hans Hist. 249-64. 655-58.
- Pedersen Jak. Tolder i Frederiksdode, 104.
- Pedersen Jørg. kgl. Rentemester, 397.
- Pedersen Mog. Underkapelmester, 131.
- Pedersen Mort. Forstand. i Sorø 474.
- Pedersen Oluf, Provst i Jelling Syssel, 403-04.
- Pedersen Povl, Pr. i Rosk. 549.
- Pelvorm, 589.
- Pennov Herm. Iv., Væbner, 74.
- Pesten (1546), 354. (1564), 150. 383-84. (1625), 361. (1631), 363.
- Petrus de Dacia, Rektor i Paris, 270. 524.
- Pistorius Joh. fra Ribe, 465.
- Pjedsted og Gaarslev, 575. (74).
- Plato Kammerjunker, 372-73. Henning, 461.
- Plum Klavs, Prof. 113. 128. 357 ff. 364.
- Podebusk Henrik, 231. Predbjørn, 80.
- Pomeranus, Joh. Prof. 5. 467.
- Pors Otto. 472. Stig. 351. 463.
- Povlsen Chr. Prior i S. Knuds Kl. i Odense, 320-22.
- Povlsen Ped. Prof. 465.
- Pral Lavr. Student, 462. Niels Pr. i Hunseby, 138-41.
- Pratensis Joh. Prof. 44-45. 55.
- Provsternes Opsyn med Skolerne, 129-32.
- Prædikestolens Plads i K. i Middelalderen, 620-21.
- Præster ordineres uden Kollats, 117.
- Præsteenkens „Konsevation“ ved Kaldet, 110-12. Understøttelse til Pr. E. 490. 500.
- Præstekonvent i 18de Aarh. 489-92.
- Psalmes, Davids, 538-83. Kingos Ps.bog, 663-65. Flensborgsk Ps.bog, 665-68.
- Paaske Niels, Bisk. i Bergen, 555-56.
- Rakløv, Præst der, 502.
- Ramløse i Sjæll., 153.
- Ranch Hieron. Just. Pr. i Viborg, 65. 475.
- Randers, 196. 200. 474. 476.
- Randlev, 196.
- Randrup Kirke, 669. 671.

- Rantzov Breide, 422. 427-28. 437. Daniel, 468. Frands, 551. Johan, 402-03. Sofie, 552.
- Rasmussen Thor, Pr. ved Kirken udenfor Nørreport v. Khh. 355-56. 360-65.
- Reed Will. Stifter af Biblioth. paa Merton Coll. i Oxford, 265.
- Reedtz Ped. til Tygestrup, 94.
- Reff Hans, Bisk. i Oslo, 396. 399.
- Reformationens Indførelse i Ribe, 388 ff., i Bergen, 411.
- Rejsby Kirke, 588-89. 599. 606. 609. 624. 645.
- Rempold Elias, Prof. 55.
- Resen Hans Povls. Prof. siden Sjøll. Bisk. 58. 60. 63. 64. 129. 137. 361. 365. 370. 419-41. 551.
- Reventlov Jak. 471. Konr. 574. 663-65.
- Revninge Kirke, 233. 242.
- Rhumann Volfg. Prof. 127.
- Ribe, 20. 29-30. Biskopper, 71. 72. 74. 78-85. 156. 388 ff. 574-75. 622. 626. Graabrødre Klost. 417. Hospital, 394. Kapitel, 68-91. 273-74. 336-40. 388-418. 467-69. 608. 668-73. Kirker, 71. 163. 164. 398. 412. 414. 584 ff. 590. 594-96. 622. 627. 669. Præster, 154-58. 206. 390. 401. 414. Skole, 89 f. 393-94. 465. 469. 559. 574. Sogneinddeling, 75. 76. 85. 412-13. Sortebrødre Kl. 200. 401. 414. 627. Studenter fra R. 463-76.
- Rindum Niels, 154 ff.
- Ring, Præst der, 493.
- Ringkjøbing, 154. 472.
- Ringkjøbing And. And. Bisk. i Aalborg, 98-101. 502. Ped. Jørg. Præst, 103.
- Ringsted, 473. 501.
- Ripensis Laur. Nic. Præst i Khhv. 4.
- Roager, 70. 77. 588. 592. 602-03. 607 ff. 618-19. 631. 642. 645.
- Rodenborg Joch. Kirkevæрге i Bogense, 238.
- Rodsten Mark. til Lundsgaard, 233.
- Rorup og Glim, 503.
- Rosenberg Hans, Rekt. i Ribe, 574.
- Rosenkrands Holger, 694. Jørgen, 59. 466. Niels, 461. Oluf, 73. Palle. 95.
- Rosensparre Sten, 14. 351.
- Rosenvinge Mog. Henr. Borgemester i Odense, 473.
- Roskilde, Domkirke, 7. Kapitel, 91. 95. 218. 271-72. 392-93. 461. 464. 470. 473. Klostre, 4. 39. 43. 50. 51. 200. Præster, 7. 125. 134. 476. 549. Skole (Lærere), 151. 468. 475. 501. 503.
- Rostoks Univ. 58. 151. 456.
- Rostrup Karen, Fru, 94. Lavrits, 475.
- Rubbelykke (Laal.). Præst der, 140.
- Rud Erik, til Fuglsang, 35. Otto, Lensm. paa Gulland, 332.
- Ruffus se Rød.
- Rutsker, Præst der, 551-52.
- Ry Kirke, 495.
- Rynkeby, 241. 248.
- Rys Jens Ol., Kap. i Eggitslev, 110-14.
- Rød Joh., Mag. 273. Niels, Kannik i Ribe, Official i Paris, 91. 273-74. 511-12.
- Rødning K. ved Ribe, 639.
- Rødovre Kirke, 380. 381. Præster, 508-09.
- Rønninge og Rolfsted, 225-26. 234-35. 246-48.
- Rønnov Joach. Bisk. i Roskilde, 461.
- Sachsiske Visitationsartikler, 423.
- Sadolin Jørg. Jens. Bisk. i Odense, 320-35. 459. 470.
- Sal (Vib. St.) K.s Altertavle. 166.
- Salomon Klosterbygger, 196-202.
- Samsing Esbern, Kommunitetsprovst. 67. Jørg. Pedersen, Kantor i Aarhus, 464. Sør. Mads. 475.
- Sartorius Salom., Bogtrykker, 127-28. 548-49.
- Sascerides Joh. Prof. 13. 33. 36. 38. 40. 45. 51. Gellius, 3.
- Sax Gabriel, Bogbinder, 128-29.

- Saxe, Provst i Rosk. 518.
 Saxe Grammat. overs. af Chr. Peder-
 sen, 658.
 Saxon Hen. Forstander for Puggaard i
 Ribe, 394
 Saxtorf, Kap. v. Nikolaj K. i Kbh. 487.
 Scavenius se Skavbo.
 Schacht Valent. Prof. i Rostok, 151.
 Schimpf und Ernst, Folkebog. 127-28.
 Schnell Henrik, Pr. i Nebel og Lydom,
 576. Johan Jonæs. Pr. i Agerskov,
 574.
 Schytte Mads, Stud. i Vittenb. 176.
 Sehested Klavs, Lensmand i Ribe,
 405-06. Katrine, Fru, 506.
 Sejerslev, Ejerslev og Jørsby, Præste-
 valg der, 97-101. 700.
 Sem Kirke (v. Ribe), 588. 593. 604.
 609. 644. 645.
 Sengeløse, 151. 501.
 Serup Niels Jørg. Student, 136-37.
 Severinsen Hans, Kan. i Ribe, 90. 409.
 Sindbjerg Chr. Niels. Pr. i Eggitslev,
 111-14. 137.
 Sinning Jens And. Prof. 6. 465. 697.
 Sjunesen Ped. Raadm. i Kbhv. 12. 23-
 24. 46.
 Sjønesen And. Ps.forf. 544-45. 553.
 Skads, 71. 88. 669.
 Skamby (Fyn), 246. 469.
 Skanderborg, 214.
 Skavbo Klavs Lavr. Prof. 13. 15 ff.
 19 ff. 33. 36. 50. 52. 467. 479.
 Lavr. Niels. Prof. 63. 560.
 Skeel And. Dekanus i Ribe, 71. Her-
 man, kgl. Sekretær, 405. 460. 464.
 694.
 Skiby, 194. 196.
 Skjelderup Jens Ped. Pr. v. Nikolaj K.
 i Kbhvn. 502. Peder, 542.
 Skjelskør, 200. 505. 507.
 Skjærbæk Kirke, 589. 644.
 Skjærpinge og Faardrup, 505. 507. 510.
 Skolevæsenet, Bidr. til dets Hist. 129-
 32. 556-57.
 Skomager Hans Rasm. Prof. 58.
 Skov Hans Pr. i Næs, 559-62. Mikkel,
 Oberst, 559.
 Skovgaard Hans, 10. Jakob, 473.
 Skrevts, jydsk Benævnelse for Vaaben-
 hus ved Kirkerne, 646.
 Skriver And. Borgem. i Kbhv. 45. 695.
 Hans, Univ.s Kvæstor, 41. Jakob,
 Byfog. i Kbh. 46. Knud Ped. Borgem.
 i Kbhvn. 15 ff. Lavrids, Vikar. i
 Lund. 32. Mads, Raadm. i Kbh. 45.
 Skule, Jarl, 198-99.
 Skytte Ped. Ol. Pr. i Gunnerup, 557.
 Slagelse, 200. Præster der, 374. 502.
 503. 505. Rektor, 503.
 Slagelse Ped. Niels. Pr. v. Kirken uden-
 for Nørreport v. Kbh. 370-72.
 Slaglille og Bjernede, 504. 641.
 Slangendorp Hans Ol. Prof. 61. 62.
 Slangerup, 501. 509.
 Slangerup Fred. Chr., Pr. i Stenløse, 502.
 Slesvig By, 200. 585. 590. Kapitel,
 83. 91. Stift, 78. 82. 200. 585. Stu-
 denter herfra i Vittenberg, 459-74.
 Smidstrup K. 88.
 Snaffs Otto, Ridder, 69.
 Sneum Kirke, 589. 591. 606. 615. 634.
 Snodstrup, Præst der, 116. 505. 509.
 Snøde, paa Langeland, 231. 235-36.
 Sofie, Fr. II.s Dronning, 49.
 Sorø (Kloster), 326. 473. 501. 502.
 505. 509. 700.
 Spandet Kirke, 588. 591. 599. 605.
 611-14. 625. 627. 645.
 Spandet, Pr. paa Holmsland, 484.
 Spangenberg's Postil, 658.
 Spetthe And. Ps.forf. 554-57.
 Staby Kirke, 599.
 Stadil, 72. 480. 511. K.s Altertavle, 166.
 Staffensen Hans, Prof. 63. 152.
 Stage Jep, Kannik i Ribe, 89.
 Stangeberg Henr. Bisk. i Ribe, 74. 79-
 85. 608.
 Stavanger, 560.
 Stavning, Præst der, 480. 488.
 Steen Chr. Kannik i Ribe, 83. 416-17
 Henrik, til Sønderkov, 417.

- Stege, Præster, 12. 19-30. 505. 507.
 Borgestue. 22.
 Stenløse og Vexø, 502.
 Stenmagle og Stenlille, 501.
 Stephan, Abbed ved S. Genoveva i
 Paris, 520.
 Stephanus se Staffensen.
 Strodtmand Lybbert, Kirkevæрге til
 Nikolaj K. i Kbhv., 387.
 Strø, Præst der, 507.
 Strøby i Sjæll. 13. 34.
 Stub Christen, Kannik i Viborg, 461.
 Christen, Præst, 94. Iver, Prof. 59.
 60. 63. Kjeld, Præst, 136-37.
 Stubber Kloster, 72. 398.
 Stur Georg, Stud. i Vittenb. 406.
 Summerier over Bibelen (Viti Theo-
 dori), 206 ff.
 Sunesen And. Ærkebisk. i Lund, 199.
 519. Peter, Bisk. i Rosk. 519.
 Svane Hans, Bisk. i Sjæll. 115. 135.
 248. 380.
 Svaning Hans, kgl. Historiograf, 75.
 464.
 Svansø Niels, Pr. i Varde, 466.
 Svegning Ped. Ol., Pr. i Storøen, 568.
 Svend, Bisk. i Aarhus, 161-62.
 Svendborg, 649-54. Frue K. 649. 652
 f. Skole, 653.
 Svendsen Jak. Prof. 12. 31. 475.
 Svendsen Brynjulf, Bisk. i Skalholt,
 450-54.
 Svendsen Hans, Prof. 470.
 Svenskerne 1658 ff. i Jylland, 102-09.
 117-20. i Sjælland, 132-36. i Fyn,
 238-43. 247-48.
 Sylvius se Skov.
 Synningius se Sinning.
 Sysler (i Jyll.). 74. 87 ff. 534.
 Sæby og Hallenslev, Præster, 31. 507.
 Kirke, 52.
 Sæby Ped. Niels., Pr. v. Kirken uden-
 for Nørreport, 366-70.
 Søby i Fyn, Præst der, 225.
 Søllerød Præst, der, 15.
 Sønderho Kirke, 589.
- Sønderjernløse og Sæstrup, 509.
 Sønderomme og Hover, Præster, 118-
 19. Kirke, 635.
 Søndervissing, Præst der. 495.
 Sørby og Kirkerup, 509-10.
 Sørensen Jak. Rekt. i Ribe, 469.
 Sørensen Klement, Borgemester i Vejle,
 21. 414.
 Sørensen Ped., Prof. Fr. II.s Livlæge,
 44. 208. 214. 217. 220-21.
 Saaby og Kidserup, 506.
- Tavsan Chr. Mads. Pr. i Kjøge, 508.
 Hans Mads. Kap. i Birkerød, 509.
 Tavsens Hans, Bisk. i Ribe, 392. 462.
 682. Jørgen, Stud. i Vitt. 473.
 Terkildsen Niels, Kannik i Ribe, 81. 391.
 409-10.
 Thomesen Hans, Præst v. Frue K. i
 Kbhv. 26. 28. 51. 471.
 Thomesen Ped. Bisk. i Børglum, 463.
 Thoreby paa Laal. Præst der, 35.
 Thorkilsen Niels, Kan. i Lund, 271-73.
 Thorkilsen Thorlak, Pr. i Hvidovre, 355.
 Thorlaksen Gudbrand, Bisk. paa Ho-
 lum, 418-19.
 Thorsen Iv. Ærke-
 degn i Ribe, 69.
 Thorup Jørg. Pr. i Ring, 493.
 Thostrup og Uggerløse, 503-06.
 Thrænov Joh. Pr. i Vinding, 494-500.
 Thygesen Henr. Pr. i Bringstrup, 117.
 Thyholm Provsti, 89. 415.
 Thynen v. Eust. kgl. Lensmand, 62.
 Thøgersen Lavr. Borgemester i Ribe,
 414.
 Tidemand Ped. Præst i Herrestedøster,
 125. 464.
 Tikjøb, Præster der, 153. 501. 507.
 509-11.
 Tjæreborg Kirke, 589. 621. 624. 625.
 Tjæreby, Præst der, 510.
 Toftlund, 574.
 Tornumgaard, 392.
 Torsk Ped. Jørg. Præst i Frederiksodde,
 102-08.
 Toxværd, Præst der, 507.

- Tredie, Herregaard i Lem S., 154 f.
 Troldomssager, 222-32.
 Trolle Niels, 110. Herluf, 465.
 Trondhjem, 468, Biskopper, 64. 340-49.
 649 ff. Kapitel, 131. 343-48. 651.
 Trudsen Jens, 11. 387. Ove, 11.
 Trugotsen Niels, Kan. i Rosk. 271-72.
 Tryggevælde, 462. 501.
 Trøjborg, 395.
 Tulisen Jens, Pr. i Ribe, 390-91.
 414-15.
 Tvenstrup (nedbrudt) Kirke i Aarh.
 St. 166.
 Tydske Præster, i Kbhvn, 375. 506, i
 Næstved, 501, i Sorø, 502. 509, i
 Kjøge, 506.
 Tølløse Hans Niels. Pr. i Malmø, 566.
 Tølløse og Aagerup, 511.
 Tønder, 200. (se Møgeltønder).
 Tørninglen, henlægges fra Ribe Stift
 til Haderslev Provsti, 389. 392. T.
 Kirketaarne, 643 f. Kirker, 668-69.
 Taagerup, Præst der, 138.
 Taarnby paa Amager, Præstevalg, 15.
 Degn, 380.
 Taars, Præst der, 138.
 Ubjerg Kirke, 87. 671.
 Ulfeldt Christoff. 504. Ebbe Christoff.
 510. Jakob, 50. 471. Korfits. 510.
 Ulriksen Oluf, Bogtr. i Malmø, 256-57.
 674.
 Ulso og Frerslev, 508.
 Universitetet i Kbhvn. 1-67. 121-29.
 136-37. 151. 204-21. 322-33. 341-
 49. 354-82. 387. 419-42. 452-56.
 479. 658. 688-89. Akad. Disciplin
 over Prof. 5. 6. 8. 50. 52. 58. over
 Stud. 8. 13. 18. 19. 32. 37. 39. 51-
 53. 54. 56. 58. 59. 136-37. over
 Bønder, 13. 31. 32. 59-60. Arkiv,
 2-3. Betænkninger afg. af Prof. om
 Drabssager, 4. 11. 13. om dogmat.
 Spørgsmaal, 7. 322-32. 419-41, om
 Præstevalg, 15-17. 34-35. 62. 66.
 110-17. om gejstlige Kriminal-sager,
 14. 18. 19-30. 34. 50. 252. om
 Ægteskabssager, 20 f. 29 f. 33 f.
 36. 43. 56. 57. 65. om Bispevalg,
 341-54. — Bogcensur, 57. 59. (65).
 126-29. 547. 658. Bogsamling, 32.
 50. Bogtrykker, 6. 53. Bogfører,
 34. Bygning, 49. Deklamat. og
 Disput. 6. 55. Fiskeri, 47. 48. 52.
 Forelæsn., 6. 8. 52. Fornærmelser
 mod Prof. 9-11. Foged, 9-11. 31.
 41. Jordegods og Indtægter, 8-9.
 20. 31. 41-42. 44. 46. 50. 51. 57-
 59. 63. 64. 650-51. Kvæstor, 12.
 41. 50. 51. 60. Kommedier opførte
 af U. 61. Kommunitet, (37. 48-49).
 56. 58. 60. 61. 65-67. 112. 114.
 151. 355. 360. 574. Medicinsk Stu-
 dium, 44-45. Notarius, 5. 6. 12.
 34. 56. 63. 466. Pedel, 6. 468. —
 Prof.s Sæde og Rang, 61. Option
 af Tiender, 63. Enker (Naadensaar),
 7. 8. 54. 55. 57. 63. Møde i Kon-
 sistor. 5. 6. Boliger, 51. Lønning,
 5. 9. 33. 37. 41. 47. 54. 60. 63-64.
 66. U.s Privilegier, 7. Rejsestipendier,
 348-49. 457. 467 ff. 477-79. Rek-
 torvalg (7). 35. 37-38. 40-41. 61.
 Theol. Testim. (Attestats) 114. 119-
 20. — Studenters Udenlandsrejser,
 455-79. Prædikeøvelser 382. Jorde-
 færd, 56. Strid med Hofkarle o. a.
 65-66.
 Urne Axel, 18. 651. Christoffer, 239.
 258. Karl, 467. Klavs, 351. 462.
 Lage, 72.
 Ursin Ax. Hans. Kap. v. Holmens K.
 510.
 Urup Axel, 376.
 Utenhof Volfg. Kansler, 461.
 Vagnsen Ped. Bisk. i Aarhus, 162-65.
 193. Skjalm, 162.
 Valdemar d. Store, 625.
 Valdemar Seier, 162. 193. 196. 199.
 Valkendorf Christof. 61. 63. Henning,
 223. 226-29. Jakob, 471.

- Vallenbæk, Præst der, 362.
Wandal Hans, Bisk. i Ribe, 402.
Wandal Hans, Bisk. i Sjæll. 577-78.
Varde, 76. 412. 466.
Varder Jens Christ. Pr. i Ribe, 390-91. 412-14.
Wardenberg Zutpheld, Chr. II.s Procurator i Rom, 400-02.
Vedby, Præst der. 505-06.
Veggerløse, Sag om Naadensaar der, 138.
Weichart Mort. Bygmester, 358-59. 363-64.
Vejby og Tibirke, 511.
Vejgere Henrik (se Smid). Herman, 262.
Vejlby v. Fredericia, 74.
Vejle, 21. 200. 414.
Vejle Chr. Hans., Student, 137. Jak. Mads. Bisk. i Odense, 206. 414. 475.
Vejlø og Vesteregesborg, 506-07.
Vellerup og Ferslev, 509.
Vellhaver Matthias, Præst, 509.
Velling (Ribe St.) 72. 398.
Venning By (Aalum S.), 528. 537.
Venstermand Lave, Hans og Erik. 471.
Venusin Jon. Jak. Prof. 58.
Vesteregede, Præst der, 508.
Vestervedsted, 70. 77. 79. 85. 415. 574. 588. 599. 606. 608. 614. 618. 641.
Vibe Mikk. Borgemester i Kbhv. 357.
Viberg Hans Jørg. Pr. i Flintinge, 470. 478-79. 700.
Viborg 65. 200. 214. 461 ff. 526-37. Biskopper 529. 531-32. 424. 427. 431. Domkirke 163. 528 ff. 633. Kapitel 88 f. 461. 527-33.
Viborg Jens Ped. Ærkedegn i Ribe, 91. 391-92. 403-06. 410-12. 465.
Viborg Jens, ev. Prædik. i Bergen, 411.
Viby v. Aarhus, 196.
Vicbolt Bernh. Prof. 464.
Vigerslev, 357.
Vigersted, Præst der, 506.
Vilhelm af Auvergne, Bisk. af Paris, 269. 275. 299.
Vilhelm, Abbed i Ebelholt, 518-20.
Villadsen Mog. Præst ved Regensen, 113-14.
Villadsen Ped. Pr. i Slagelse, 503.
Villehad, St. Helgen, 619.
Villo, Provst i Viborg Kap. 529.
Villumsen Frands, Tolder, 32. 700.
Villumsen Hans, Digter, 570-72.
Villumsen Jak. Stud. i Vittenb. 474.
Villumsen Thom. Rektor i Lund, 540-42. 580.
Vilslev Kirke, 589. 604. 609 f. 631. 642. 645.
Vind Jakob, Kantor i Ribe. 399. Niels, Slotsherre i Kbhv. 374. Ole, Provst v. Frue K. i Kbhv. 374.
Vinding og Bryrup, 493-500.
Vinding (nu Kvislemark), 95.
Vinke Mads, Pr. paa Christianshavn, 506.
Vingaard Hans, Bogtrykker, 255. 262.
Vinstrup Ped. Jens., Sjæll. Bisk. 61. 62. 63. 64. 152. 343.
Vinter Hans Niels. Pr. i Kyndby. Peder, Prior i Aalborg, 531-32. Samuel, Stud. i Vittenb. 473.
Winterfeld, Amtmand, 663.
Visby (Gulland), Præst der, 362.
Visby (Løve H.) K. 672.
Vissing Kloster, 200.
Vitskøl Kloster, 700.
Vittenberg Univ. 7. 44. 133. 216. 341. 455-79. 561.
Witzleben Jørgen, Pr. i Sorø, 509.
Wobitzer Povl, 21. 470. Woyslaus, 462.
Vodder Kirke, 588. 604-05. 628. 641. 645-46.
Vollerslev og Gjorslev, 509.
Volqvartz M. C. Præst, 542.
Vordingborg, 94. 200.
Vordingborg Otto Jak. Præst ved Regensen, 502. Rasmus Niels. Pr. i Næstved, 502.
Worm Ole, Prof. 128. 420.
Wormordsen Frands, 681. 699.
Wrang Niels Rasm. Pr. i Slaglille, 504.

- Wulf Sim. Murmester i Kbhv. 364.
 Wulfort Vill. Foged paa Stegehus, 21 ff.
 Værløse (nu Annex til Farum), 502.
- Ydsted Niels Niels. Pr. i Saaby og
 Kidserup, 506.
- Zeger Thom. Prof. 6.
- Ædituus Mart. Læge, 45.
 Ægidius se Gjødesen.
 Ægteskabssager, 20 ff. 29 f. 33 f. 36.
 43. 57.
 Æpinus Joh. Præst i Hamborg, 7.
- Ø Kloster, 200.
 Ølmand Lavr. Ærkedegn i Rosk., 461.
 Ølst K.s Altertavle, 166.
 Øm Kloster, 162. 700.
 Øsel, Præst der, 510.
 Østerhjerding Kirke, 638-39.
 Østerlinnet, Præst der, 156.
- Åagesen Ped. Prof. 204. 209.
 Aagaard Chr. Rekt. i Ribe, 574.
 Aarhus (Lund St.), 200.
 Aal 71. Præst. 90.
 Aalborg, 475-76. Biskopper, 4. 98-
 101. 437 ff. 697. Kirker, 531-33.
 537. Klostre, 200. 531. Skole,
 556-57.
 Aalborg Hans, Boghandl. 204-06. 209.
 Niels Mikk. Pr. v. Holmens K., 126-
 29. 419. 546-47. (553). Peder Chr.,
 Pr. i Karrebæk, 94. Peder Ped. Pr.
 paa Storøen, 553-58. Povl Peders.
 Stud. i Vittenb. 475. Søren Chr.,
 Pr. i Lyderslev, 508.
 Aarby Lavr. Eriks., Kap. paa Herlufsholm,
 504.
 Aarhus, Biskopper, 161 ff. Kapitel, 47.
 83. 88. 91. 162. 464. Kirker: Domk.
 161-84. 633-34. Frue K. 168. 186.
 S. Olai K. 195. Præster. 94. Skyts-
 patroner, 185-96. Studenter herfra
 i Vittenb. 465. 468. 474-75.
 Aarsmark (Laal.), 18.